ATATURK
UNIVERSITY
PUBLICATIONS

PLANARCH

Design and Planning Research

Formerly: Journal of ATA Planning and Design
Official journal of Atatürk University Faculty of Architecture and Design

Volume 9 • Issue 2 • September 2025

E-ISSN 2822-4507
https://dergipark.org.tr/en/pub/planarch

PLANARCH
Design and Planning Research

CHIEF EDITOR / BAŞ EDİTÖR

Fatma Zehra ÇAKICI
Atatürk University, Department of Architecture, Erzurum, Türkiye

CO-EDITORS / YRD. EDİTÖRLER

Aslı ER AKAN
Çankaya University, Department of Architecture, Ankara, Türkiye

Defne DURSUN
Atatürk University, Department of Urban and Regional Planning, Erzurum, Türkiye

SECTION EDITORS / ALAN EDİTÖRLERİ

Aleksa BIJELOVIC
Curtin University, School of Design and the Built Environment, Perth, Australia

Bartosz CZARNECKI
Białystok University of Technology, Faculty of Architecture, Department of Architecture, Poland

Bilge ÇAKIR
Hatay Mustafa Kemal University, Department of Urban and Regional Planning, Hatay, Türkiye

Ceren KATİPOĞLU ÖZMEN
Çankaya University, Department of Architecture, Ankara, Türkiye

Ertu ÜNVER
University of Huddersfield, Department of Design & The Built Environment, Huddersfield, United Kingdom

Esra SERT
MEF University, Department of Architecture, İstanbul, Türkiye

Gonca Z. TUNÇBİLEK
University of Pennsylvania, Department of Architecture, Philadelphia, USA

Gülçin Tunç
Bursa Uludağ University, Department of Political Science and Public Administration, Bursa, Türkiye

Gülşah AYKAÇ ÜNGÜR
Marmara University, Department of Architecture, İstanbul, Türkiye

Hilal Tuğba ÖRMECİOĞLU
Akdeniz University, Department of Architecture, Antalya, Türkiye

Krystyna JANUSZKIEWICZ
West Pomeranian University of Technology, Department of Architectural Design, Szczecin, Poland

Manu SOBTİ
University of Queensland, Design and Planning, Queensland, Australia

Nur Maizura AHMAD NOORHANİ
The MARA Technological University, Department of Interior Architecture, Selangor, Malaysia

Roberta FERRITTO
University of Bologna, Department of History and Cultures, Bologna, Italy

Ruzica S. BOGDANOVIC
Union Nikola Tesla University, Department of Architecture, Serbia

Susana ALVES
Sapienza University of Rome, Department of Social and Developmental Psychology, Rome, Italy

Şeyma YİĞİT UZUNALİ
Hatay Mustafa Kemal University, Department of Landscape Architecture, Hatay, Türkiye

Yun GAO
University of Huddersfield, Department of Design & The Built Environment, Huddersfield, United Kingdom

FOREIGN LANGUAGE EDITOR / YABANCI DİL EDİTÖRÜ

Defne DURSUN
Atatürk University, Department of Urban and Regional Planning, Erzurum, Türkiye

STATISTICS EDITOR / İSTATİSTİK EDİTÖRÜ

Özlem TÜRKER BAYRAK
Michigan State University, Department of Biosystems & Agricultural Engineering, Michigan, USA

LAYOUT EDITORS / MİZANPAJ EDİTÖRLERİ

Beyza Nur ÇALIŞKAN KELEŞ
Atatürk University, Department of Architecture, Erzurum, Türkiye

Cihad BİLGE
Atatürk University, Department of Landscape Design, Erzurum, Türkiye

PLANARCH

Design and Planning Research

AIMS AND SCOPE

PLANARCH - Design and Planning Research is a scientific, open access, online-only periodical published in accordance with independent, unbiased, and double-blinded peer-review principles. The journal is official publication of the Atatürk University, Faculty of Architecture and Design and published biannually in March and September. The publication languages of the journal are Turkish and English.

PLANARCH - Design and Planning Research aims to contribute to the literature by publishing manuscripts at the highest scientific level in architecture, planning and design. The journal publishes original articles, and reviews that are prepared in accordance with ethical guidelines. The scope of the journal includes but not limited to relevant to the topics of planning and design, conservation and renovation, building, technology and design of building systems, industrial product design and technologies, and all other related interdisciplinary theoretical, implementation and historical researches.

The target audience of the journal includes researchers and specialists who are interested or working in all fields of architecture, planning and design.

PLANARCH - Design and Planning Research is currently indexed in DOAJ, EBSCO, EBSCO Art & Architecture Source, ERIH Plus, TUBITAK ULAKBIM TR Index, China National Knowledge Infrastructure (CNKI) and Gale Cengage.

The editorial and publication processes of the journal are shaped in accordance with the guidelines of the Council of Science Editors (CSE), Committee on Publication Ethics (COPE), European Association of Science Editors (EASE), and National Information Standards Organization (NISO). The journal is in conformity with the Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing (doaj.org/bestpractice).

Disclaimer

Statements or opinions expressed in the manuscripts published in the journal reflect the views of the author(s) and not the opinions of the editors, editorial board, and/or publisher; the editors, editorial board, and publisher disclaim any responsibility or liability for such materials.

Open Access Statement

PLANARCH - Design and Planning Research is an open access publication, and the journal's publication model is based on Budapest Access Initiative (BOAI) declaration. All published content is available online, free of charge at https://dergipark.org.tr/en/pub/planarch. Authors retain the copyright of their published work in the PLANARCH - Design and Planning Research. The journal's content is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial (CC BY-NC) 4.0 International License which permits third parties to share and adapt the content for non-commercial purposes by giving the appropriate credit to the original work.

From January 2022 onwards, content is licensed under a Creative Commons CC BY-NC 4.0 license. The journal's back content was published under a traditional copyright license however the archive is available for free access.

You can find the current version of the Instructions to Authors at https://dergipark.org.tr/en/pub/planarch/writing-rules

Contact (Editor in Chief) / İletişim (Baş Editör)
Fatma Zehra ÇAKICI
Atatürk University, Department of Architecture, Erzurum, Türkiye
Atatürk Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Erzurum, Türkiye
✉ fzehra.cakici@atauni.edu.tr
✉ ataptd@atauni.edu.tr
https://dergipark.org.tr/en/pub/planarch
☎ +90 442 231 61 61

Contact (Publisher) / İletişim (Yayıncı)
Atatürk University
Atatürk University, Erzurum, Türkiye
Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü 25240 Erzurum, Türkiye
✉ ataunijournals@atauni.edu.tr
https://bilimseldergiler.atauni.edu.tr
☎ +90 442 231 15 16

PLANARCH

Design and Planning Research

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

RESEARCH ARTICLES / ARAŞTIRMA MAKALELERİ

223 Discourse and Architectural Artifact: An AI powered Comparative Analysis Model
Söylem ve Mimari Ürün: Yapay Zekâ Destekli Karşılaştırmalı Bir Analiz Modeli
Betül Uyan, Tayibe Seyman Güray

232 Rethinking The Limits of Representation Concept in Architecture
Mimarlıkta Temsil Kavramının Sınırlarını Yeniden Düşünmek
Başak Sönmez

243 AI in Architectural Education: Rethinking Studio Culture
Mimarlık Eğitiminde YZ: Stüdyo Kültürünü Yeniden Düşünmek
Derya Karadağ

254 Reevaluating Slum Terminology: An Epistemological Critique of Urban Informality Ideas
Gecekondu Terminolojisinin Yeniden Değerlendirilmesi: Kentsel Gayriresmîlik Fikirlerinin Epistemolojik Eleştirisi
Rahman Tafahomi

266 Evaluation of Post-Disaster Temporary Shelter Quality Criteria in the Context of Sustainability
Afet Sonrası Geçici Barınma Kalite Kriterlerinin Sürdürülebilirlik Bağlamında Değerlendirilmesi
Melike Kalkan

275 Temporary Interventions in Urban Planning: An Analysis of Pop-Up Parks in the Context of Urban Resilience
Kent Planlamasında Geçici Müdahaleler: Kentsel Dirençlilik Bağlamında Pop-Up Parkların Analizi
Merve Sipahi, Serkan Sipahi

282 Comparative Analysis of Mapping Methods Used in Interior Space Organization and Experience Design
İç Mekân Organizasyonu ve Deneyim Tasarımında Kullanılan Haritalama Yöntemlerinin Karşılaştırmalı Analizi
Melissa Keçeli, Gamze Ergin

301 Evaluation of Historical Inns within the Scope of Biophilic Patterns
Tarihi Hanların Biyofilik Örüntüler Kapsamında Değerlendirilmesi
Aslı Taş, Güneş Mutlu Avinç

314 Examination of Re-Functionalized Museums in The Context of the Principles of Universal Design: Bursa
Yeniden İşlevlendirilen Müzelerin Evrensel Tasarım İlkeleri Bağlamında İncelenmesi: Bursa
Aylin Aras

328 Seats and The City: Sitting as an Idle Act in Ankara Neighbourhoods
Oturma Mekânları ve Kent: Ankara Mahallelerinde Oturma Eylemi ve Aylaklık Hali
Sezin Sarıca, Bengisu Derebaşı

339 A Research on the Discipline of Interior Architecture in Higher Education Institutions in Türkiye
Türkiye'de Yükseköğretim Kurumlarında İç Mimarlık Disiplini Üzerine Bir Araştırma
Özlem Baysal, Bilge Onaran

354 A Case Study on the Applicability of Universal Design Principles in University Libraries: OKU Library
Evrensel Tasarım İlkelerinin Üniversite Kütüphanelerinde Uygulanabilirliği Üzerine Bir Durum Çalışması: OKÜ Kütüphanesi
Deniz Çolakkadıoğlu, Derya Gürcan, Zeliha Bayrakçı

370 Motivations of the Community in the Conservation of Cultural Heritage in Rural Areas: The Case of Cemil Village (Cappadocia)
Kırsal Alanlarda Kültürel Mirasın Korunmasında Toplumsal Motivasyonlar: Cemil Köyü (Kapadokya) Örneği
Damla Yeşilbağ, Z. Ezgi Haliloğlu Kahraman

389 A Section from the Evolution of Housing as the City Modernizes: Family Apartments in Giresun
Kent Modernleşirken Konutun Evriminden Bir Kesit: Giresun'da Aile Apartmanları
Selin Karaibrahimoğlu, Özgür Demirkan

401 Modernization Narratives in the Architectural Periphery: Rationalist Design in the Case of Pınarbaşı High School
Mimari Periferide Modernleşme Anlatıları: Pınarbaşı Lisesi Örneğinde Rasyonalist Tasarım
Filiz Sönmez

PLANARCH

Design and Planning Research

411 Publicization of Museums and Transformation of Museum Space: Conceptual and Spatial Shifts of Museums in Parallel with Social Transformation
Müzelerin Kamusallaşma Süreci ve Müze Mekânının Dönüşümü: Toplumsal Dönüşüme Koşut Olarak Müzelerin Kavramsal ve Mekânsal Değişimi
Arda İlayda Sağlam Aktan, Zeynep Çiğdem Uysal Ürey, Rabia Çiğdem Çavdar

426 A Normative Model of Space with Hope and Imagination
Mekanda Umut ve Hayal Gücüyle Normatif bir Model
Devran Bengü

439 Traditional Conservation Places: The Example of Çankırı Yaren Room
Geleneksel Sohbet Mekanları: Çankırı Yaren Odası Örneği
Selim Kartal

449 Structuring Design Studio Courses in Interior Architecture Programs in Türkiye: A Thematic Model Suggestion
Türkiye'deki İç Mimarlık Programlarında Tasarım Stüdyosu Derslerinin Yapılandırılması: Tematik Bir Model Önerisi
Parvin Heidari

462 AI Models in Interpreting Basic Design Elements and Principles
Tasarım Ögelerini Temel ve İlkelerini Yorumlamada Yapay Zekâ Modelleri
Mehmet Uğur Kahraman, Yaren Şekerci, Hakan Bal

484 The Role of Urban Design in Enhancing Humanization in Libyan Cities Through Place Making and Developing Public Spaces
Yer Oluşturma ve Kamusal Alanların Geliştirilmesi Yoluyla Libya Şehirlerinin İnsan Odaklı Düzenlenmesinde Kentsel Tasarımın Rolü
Khaled Elfaki, Ali Issa, Hosain Bakoosh, Salah Hajisma

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Research Article *Araştırma Makalesi* DOI: 10.54864/planarch.1680817

Discourse and Architectural Artifact: An AI powered Comparative Analysis Model

Söylem ve Mimari Ürün: Yapay Zekâ Destekli Karşılaştırmalı Bir Analiz Modeli

Betül UYAN [1]

[1] Department of Architecture, Faculty of Architecture, İstanbul Technical University, İstanbul, Türkiye

Tayibe SEYMAN GÜRAY [2]

[2] Department of Interior Architecture and Environmental Design, Faculty of Architecture and Design, Fenerbahce University, İstanbul, Türkiye

ABSTRACT

The transformation of architectural discourse into tangible design artifacts remains a central concern within architectural theory and design research. Historically, social phenomena have continuously shaped architectural discourse, which in turn has informed the emergence of built forms. However, the nature of the relationship between discourse and artifact remains ambiguous. Typically developed during the preliminary design phase, discourse encapsulates the intangible values of a project, often articulated through textual and visual media. Design cognition research has examined how architectural ideas develop through sketches and iterative processes, emphasizing the interaction between hand and mind. However, such studies are often constrained by limited iteration samples and interpretive subjectivity, making it difficult to capture the full complexity of early-stage design thinking. To address this limitation, the present study investigates the potential of artificial intelligence—specifically, text-to-image generation models—as a tool for evaluating the relationship between architectural discourse and resulting artifacts.By generating multiple visual outputs from a single discursive input, AI offers a novel means of exploring a traditionally qualitative and ambiguous process. Two architecturally significant case studies—Rem Koolhaas's Charette submission for the Museum of Modern Art (MoMA) expansion and Brian Cantley's *Syntaxonome*—were selected for their contrasting discursive and formal characteristics. The discourse from each project was processed through a text-to-image AI model to produce visual interpretations. These outputs were then compared to the original design artifacts. Findings, presented through quantitative metrics and comparative diagrams, offer new insights into the discourse and artifact continuum in architectural research.

Keywords: Architectural discourse, generative AI, human-AI collaboration, text-to-image.

ÖZ

Mimarlık söyleminin somut tasarım ürünlerine dönüşümü, mimarlık kuramı ve tasarım araştırmalarının temel kaygılarından biri olmaya devam etmektedir. Tarihsel olarak, toplumsal olgular mimarlık söylemini sürekli olarak şekillendirmiş; bu söylem ise yapı formlarının ortaya çıkışını etkilemiştir. Ancak söylem ile yapıt arasındaki ilişkinin doğası belirsizliğini korumaktadır. Genellikle ön tasarım aşamasında geliştirilen söylem, bir projenin soyut değerlerini kapsar ve çoğunlukla metinsel ve görsel araçlar aracılığıyla ifade edilir. Tasarım bilişi veya tasarım kavrayışı araştırmaları, mimari fikirlerin eskizler ve yinelemeli süreçler yoluyla nasıl geliştiğini inceleyerek el ile zihin arasındaki etkileşime vurgu yapmıştır. Ancak bu tür çalışmalar, sınırlı yineleme örnekleri ve yorumlayıcı öznelik nedeniyle erken aşama tasarım düşüncesinin tüm karmaşıklığını yakalamakta zorlanmaktadır. Bu sınırlamayı aşmak amacıyla, bu çalışma mimarlık söylemi ile ortaya çıkan yapıt arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için yapay zekanın —özellikle metinden görsele üretim modellerinin potansiyelini araştırmaktadır. Yapay zeka, tek bir söylemsel girdiden birden fazla görsel çıktı üreterek, geleneksel olarak nitel ve belirsiz olan bu süreci keşfetmek için yeni bir yöntem sunmaktadır. Mimarlık açısından önemli iki örnek çalışma Rem Koolhaas'ın Modern Sanatlar Müzesi (MoMA) için genişletme projesine yönelik Charette sunumu ve Brian Cantley'nin Syntaxonome adlı mimari tasarım çalışması farklı söylemsel ve biçimsel özellikleri nedeniyle seçilmiştir. Her iki projenin söylemi, bir metinden-görsele yapay zeka modeli aracılığıyla işlenmiş ve görsel yorumlar oluşturulmuştur. Bu çıktılar, orijinal tasarım ürünleri ile karşılaştırılmıştır. Nicel ölçütler ve karşılaştırmalı diyagramlar aracılığıyla sunulan bulgular, söylem-mimari ürün sürekliliğine dair yeni içgörüler sağlamakta ve mimarlık araştırmalarında yapay zekâ destekli yöntemlerin potansiyelini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mimari söylem, üretken YZ araçları, insan-YZ işbirliği, metinden görüntüye.

Received / Geliş Tarihi	21.04.2025
Revision Requested / Revizyon Talebi	25.05.2025
Last Revision / Son Revizyon	28.05.2025
Accepted / Kabul Tarihi	01.06.2025
Publication Date / Yayın Tarihi	16.09.2025

Corresponding author / Sorumlu Yazar: Betül Uyan

E-mail: uyan16@itu.edu.tr

Cite this article: Uyan, B. & Seyman Güray, T. (2025). Discourse and Architectural Artifact: An AI powered Comparative Analysis Model. *PLANARCH - Design and Planning Research*, 9(2), 223-231. DOI: 10.54864/planarch.1680817

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Introduction

In the realm of architectural theory and practice, the intricate relationship between theoretical discourse and architectural representation as an artifact holds immense significance in shaping the built environment (Schumacher, 2011). Architects and theorists' endeavor to bridge the gap between abstract concepts and tangible designs, revealing a mutually influential dynamic. Noteworthy works have explored this relationship, drawing on insightful references and their architectural practice. One of the prior, at the same time up to date, discussion on theoretical discourse and architectural representation revolves around surrealistic discourse and artifacts in architecture (Spiller 2018; Vesely, 1978). The discussion refers to Koolhaas and Tschumi as former architectural theoreticians and practitioners (Koolhaas, 1978; Tschumi, 1981). Then as Dorrian et al. (2022) proposed, it reaches contemporary architecture that includes drawing as a practice in its widened scope. Theoretical discourse of architects evolved to individual and abstract themes from social and concrete themes throughout this discussion. Within the discussion that emerged in the same publication content forty years apart, the theoretical discourse of Koolhaas that contextualizes Manhattan and criticizes the relationship between society and the built environment, and his practice at OMA in relation to the discourse, were former examples of social and concrete themes (Koolhaas, 1978a; Koolhaas, 1978b; Spiller 2018). Subsequently, Cantley's abstract drawings based on his individual observations in architectural design processes and environments can be examples of contemporary themes (Cantley, 2013; 2023; Spiller, 2018).

In summary, Rem Koolhaas is a renowned architect known for his groundbreaking and built architectural designs, while Bryan Cantley is recognized for his contributions to the conceptual and theoretical aspects of architecture, primarily through the medium of drawings and speculative designs. Their design work and genres are fundamentally different, with Koolhaas focusing on large-scale, real-world architecture, and Cantley exploring the imaginative and theoretical realms of the field.

When we consider the architectural representation as a design artifact (Sawyer, 2022); it has been a complex process for the theoretical discourse to shape the design artifact and the artifact to shape the building. Architectural design as a creative domain mostly deals with ill-structured problems, even the ones that architects set for themselves (Goldschmidt, 2014) through ill-structured representations (Goel, 1992). As we navigate the complexities of this interplay, a novel tool takes center stage: Artificial Intelligence (AI).

Most of the research works on AI in architectural design focus on optimization and automation when it deals with complex and unclarified problems in the industry (Seyman-Güray, 2023) yet, there are some potentials of AI collaborating with architects in theory oriented preliminary design phase (Anantrasirichai & Bull, 2021; Joyce, 2021; Steinfield, 2021). Studies emphasize that architecture is a practice that is evolving together with its theory (Schumacher, 2011). In order to communicate their discourses based on the theory, architects traditionally rely on their graphics and manifestos (Somer, 2015). In the literature there are limited studies focusing on transition of ideas to visuals via AI-tools (Karahan et al., 2023), but connection of theoretical discourse and design artifacts at the early stages is fundamental for the design of any architectural project especially when AI tools get involved in most of the workflows in the design domain (Leach, 2018).

This article embarks on a compelling exploration, employing AI as a collaborator to dissect and examine the intricate connection between theoretical discourse and design artifacts. Moreover, the study aims to unveil latent architectural correlations, questions established norms and offers novel insights into the architectural creation as design artifacts and interpretation as theoretical discourse. While the current approaches in the literature are oriented to employ AI for form-finding and optimization of performance in architecture (Castro Pena et al., 2021), the proposed model of this study investigates the applicability of an AI-powered tool as creative collaborator particularly in the preliminary design that has been the least utilized aspect in the literature.

Background of Text-to-Image in Architecture

Architectural representation is defined as a process that conveys ideas, concepts and designs regarding the built environment. Pérez-Gómez and Pelletier (2000) emphasize that it is a sophisticated journey that covers all of the phases in the design process. This section focuses on development of architectural representation from text to image and reviewing the relationship between discourse and artifact in architectural design literature. Subsequently, it covers AI-powered text to image applications and tools in architectural research.

Transition from textual explanations to visual artworks signifies an important point in the historical development of architectural representation (Somer, 2015). In ancient civilizations, architectural representation relied on text-based documentation of architectural designs. These texts served as technical drawings for builders, including detailed descriptions of structures, materials, and construction techniques. The transition to images, which can also be seen in ancient writings, began with primitive sketches and diagrams, but the complexity of architectural drawings and plans did not occur until the Renaissance. Alberti's work (1991) in the 15th century, titled "On the Art of Building," played a role in promoting the use of drawings as architectural representations. His studies emphasized the importance of visual communication in architecture, leading to the development of architectural orthographic projection and perspective drawing techniques. This change allowed architects to effectively convey their ideas, overcome language barriers, and facilitate the global dissemination of architectural knowledge (Evans, 1997). On the other hand, architectural representations are not limited to conveying physical form alone; they also encompass powerful discourses that communicate abstract values and meanings inherent in architectural designs (Pallasmaa, 2005; Perez-Gomez, 2006).

Architectural discourse encompasses the cultural, social, and ideological dimensions that reflect the values of the society to which the architectural work belongs and the desires of its architects. Somer (2015) highlights it through evolving discourses of Las Meninas as an artistic artifact. Similarly, architectural representations can encompass the narrative and historical aspects of a structure. Outputs that emerge during the development process from architectural ideas to built works can be considered as architectural representations that convey all dimensions, both physical and conceptual, of architecture (Perez-Gomez & Pelletier, 1997). The evaluation of space and time within the framework of relativity since the 20th century has created a crisis in spatial representation (Perez-Gomez, 2016). According to Somer (2015), utopias and futurist manifestos were the first developments of that architectural representation crisis

in the 20th century. These texts are representations of architectures that were never built or will never be built. In the late 20th century, architects such as Hadid, Gehry, Koolhaas, Libeskind, Tschumi were developing not only discourses but also their own visual representation genres as design artifacts. In addition to producing images with unique techniques, they also represented the abstract qualities of architectural products through texts. For example, Tschumi presented his transcripts as novel design artifacts in relation to his deconstructive discourse (Tschumi, 1981). In the contemporary era, it is possible to say that visual representations, especially architectural drawings, have become independent of construction and turned into an architectural practice (Dorrian et al., 2022). It can be observed that architects such as Kulper, Cantley, Murray continue their practices in this direction.

Cognition studies that are involved in the creation and interpretation of architecture reveal that architectural representations are actually design artifacts (Sawyer, 2022). This perspective utilizes cognitive science, psychology, and design theory to understand how architects conceive, communicate, and develop their ideas through representations. Architectural representations are not only static artifacts but also dynamic media for thinking and problem-solving because they assist architects in visualizing spatial relationships, testing design hypotheses, and developing concepts (Goldschmidt, 2019). Cognitive studies related to sketches, particularly, aim to uncover the mental processes that underlie these activities, such as the seeing-drawing-seeing cycle which is related by current studies (Karahan et al., 2023) to the writing-seeing-writing cycle powered by AI-tools.

AI-powered Text-to-Image in Architecture

Artificial Intelligence (AI) as an actor of Industry 4.0, contributes to various domains of design including building and construction (Baduge et al., 2022). Focusing on text-based image generation methods, AI-powered tools are employed to visualize and test the ideas in early phases of the architectural design process (Joyce, 2021). Not only from early-phases, but also to the construction, AI as a complementary of architects ensures the most optimized outcome of the design process (Chaillou, 2022). In the literature, utilizing AI (Baduge et al., 2022) in the phases of schematic design (Ko et al., 2023), design development (Sherkat et al., 2023), construction (Amer et al., 2023) and post-occupancy (Pantoja-Rosero et al., 2023; Kim et al., 2023) is a current research topic. However, the preliminary design phase that is the most discursive one has not been studied comprehensively due to mistrust on AI as a creative agent (Kirkpatrick, 2023; Oppenlaender, 2022). In the preliminary design phase, on one hand, architects aim to visualize intangible values of their design idea through visual expressions. On the other hand, they use text that is explaining immaterial values of their design idea to convey their discourse on why and how the building should be built in the proposed way by them (Somer, 2015). This phase is the basis of any architectural design project (Schumacher, 2011). It is the phase that architects envision the possibilities of a design problem (Goldschmidt, 2019).

As an AI contributor in the preliminary design phase, conditional generative adversarial networks (cGANs) are proposed to visualize architectural sketches that are a part of iterations in cognitive process by Chan and Spaeth (2020). Still, this was a sketch-to-image approach that enhances the cognitive iterations. AI-powered tools can produce novel content via generative AI models that are reviewed by Gozalo-Brizuela and Garrido-Merchan (2023). AI-powered tools can also collaborate to the preliminary design phase to produce accompanying visual expressions based on textual expressions on architectural concepts and the context (Joyce, 2021; Karahan et al., 2023). In the study of Karahan et al. (2023), they reinterpreted text-to-image process of AI-powered tools as an iterative process and specifically discussed the semantics of architectural scenery as AI-generated images through the textual inputs by emphasizing the decision-maker is the human designer, not the AI in the collaborative process. Paananen et al. (2023) found that DALL·E-based tools support design ideation but may lack precision in architectural detailing. Midjourney, as shown by Thampanichwat et al. (2025), excels in generating emotionally engaging and stylistically rich imagery, though with limited spatial accuracy. Bing Image Creator offers accessibility and integration with Microsoft platforms. While DALL·E is better suited for functional clarity, Midjourney is favored for speculative and conceptual expression. Each tool offers distinct advantages, and their effective use depends on the balance between visual appeal and architectural accuracy.

Unlike previous studies, this study reviewed and presented the alternative AI-powered tools to be employed to generate brand new and consistent images with designers' discourse rather than changing the discourse or textual input according to limited image results of AI-tools based on training algorithms that affects properties of the generated images (Table 1). Main features of AI-powered tools which can generate preliminary images based on given descriptions is listed in Table 1. These visualizations can be customized by architects to express and document their preliminary design phase. Architects can empower their insights about not only limitations and opportunities in the context through an analysis on climate, topography and history but also their intellectual position and interests contributing to their discourse that is assisted by AI (Chaillou, 2022; Leach, 2022).

Table 1.
Summary obtained from authors' experiment on text-to-image generation features of AI-powered tools.

Factor Tool	Sub-scription Required	User-friendly Interface Design	High-Quality Images as Output	Various Images as Output	Relevant Images as Output
Dall-e	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
Midjourney	Yes	No	Yes	Yes	Yes
Microsoft Bing	No	Yes	No	Yes	Yes
Adobe Firefly	No	Yes	No	Yes	No
Leonardo	No	Yes	Yes	Yes	No
Stable Diffusi.	No	Yes	No	Yes	No
Openart	No	Yes	No	Yes	No

AI-powered tools offer automation in the phases of the architectural design process. The preliminary design phase which is not satisfyingly studied within the scope of using AI tools is the

focus of this study. While the generative and experimental nature of AI tools, the automation and iterations in large quantities they offered were advantageous, architects should be aware of bias and design ethics when they use AI tools in the preliminary design phase. As seen in Table 1, the algorithms can recommend biased image options that can be irrelevant based on their training data. Integrating those tools into their preliminary design workflow requires time and experimentation in order to obtain satisfying and relevant results. According to Anantrasirichai and Bull (2021) AI should complement, not replace, the creative and critical thinking of the architects in order to make design decisions based on their discourse and corresponding design artifacts. Therefore, this study aims to test this approach by proposing a model that is employing AI-powered tools. Table.1 summarizes the practice of authors via AI-powered tools. Within the practice, it has been obtained how satisfying the outputs if similar texts are prompted to Dall-e (URL-1), Midjourney (URL-2), Microsoft Bing (URL-3), Adobe Firefly (URL-4), Leonardo (URL-5), Stable Diffusion (URL-6) and Openart (URL-7) tools. Satisfaction factors are subscription required, user-friendly interface design, high-quality, various and relevant images as outputs. In order to reproduce this study by other researchers or novice users, Microsoft Bing was selected for the model to be proposed. Non-requirement of subscription, user-friendly interface design, variety and relevancy of images as outputs were satisfying even if it has not a high-quality image option. Although Dall-e and Midjourney offered more satisfying outputs, they were not preferred because of their requirement of subscription. Subscription obstructs reproducibility of the model to be proposed by this study. Adobe Firefly, Leonardo, Stable Diffusion and Openart have a major issue in providing relevant images as outputs. It was detected that those tools offer image options based on their algorithm without effectively processing the text that is prompted by users except some limited keywords in the text. In the end, Microsoft Bing as an optimized tool is selected for the model to be proposed by this study. Current utilizations of AI-powered tools and their possible use in text-to-image generation as preliminary design artifacts were reviewed in this title. A model employing AI-powered text-to-image generation and results from its tested use will be illustrated in following titles of this study.

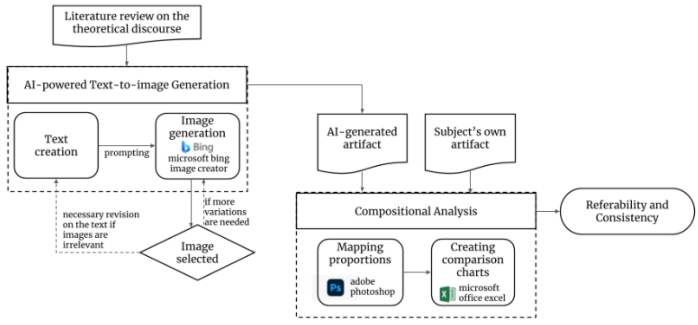
Material and Method

Mixed methods were adopted involving a model development based on an extensive literature review and testing of the model respectively. As seen in the Figure.1, the model consists of AI powered text-to-image generation and compositional analysis of AI-generated images compared with design artifacts of selected subjects.

The subjects were selected based on their significant contributions to the existing literature, particularly in the areas of discourse analysis and artifact studies. Emphasis was placed on ensuring a comprehensive representation of diverse perspectives by including works that address a wide range of genres and formats. This selection strategy aimed to capture the multifaceted nature of the discourse and the variety of artifact types relevant to the research questions, thereby enriching the analytical depth and broadening the scope of the investigation. By incorporating this diversity, the study benefits from a robust and nuanced understanding of the interplay between discourse and material culture across different contexts and disciplines.

Theoretical discourse of each subject is planned to be an input for the text creation in the AI powered text-to-image generation stage. The created text is prompted for image generation via AI-powered tool; Microsoft Bing Image Creator.

Figure 1.
The proposed AI powered text to image model (developed by the authors)

The images generated by AI are the rearticulations of an architects' artifacts that have been selected as subjects. Since Bing generates a minimum of four images at a time, the most relevant images are selected for each subject. In case of generation of irrelevance of all images, the text can be revised to express the discourse effectively.

Next stage is the comparison of the AI generated artifact and the subject's own artifacts of the subject. To do the necessary comparison, an image mapping technique is applied by using Adobe Photoshop in the model. Thus, the data obtained from mapping is transformed to a chart in Microsoft Excel. In the end, comparison charts are achieved to evaluate the referability and consistency of AI image and architect's artifact based on the discourse of each subject.

To test the proposed model, firstly an extensive literature review was conducted to select the subjects. Architectural Design (AD) journal that is one of the esteemed publications which has been publishing almost a hundred years about architectural theory and research was reviewed. The journal publishes the contributions of academicians and professional practitioners from the field and technological advancements and current issues in architecture can be traced in the journal (URL-8). Regarding architectural works developing through representations as design artifacts in relation to theoretical discourses, works of esteemed architects with diverse genres such as Rem Koolhaas and Bryan Cantley have been featured 40 years apart under the same title "Surrealism in Architecture" (Spiller, 2018; Vesely, 1978).

Rem Koolhaas was selected as Subject. 1 architect, and his work Charette Submission for MOMA Expansion as Subject.1 artifact. Rem Koolhaas constitutes his discourse with notions of surrealism, postmodernism, urbanism, fiction, technology. Medium of his artifact is a scenery collage in general. Bryan Cantley was selected as Subject 2 architect, and his work Sytaxonome as Subject 2 artifact. Cantley creates his discourse with concepts of surrealism, extended reality applications, involving communication technologies. Medium of his artifact is layered drawings in general.

Text creation which consists of description of the graphical genre, media used by the subject architects and discourse & themes adopted by them is the stage following selection of subjects (Figure 2). The graphical genre of Koolhaas is two-dimensional conceptual representations while the graphical genre of Cantley is a map as a machine typology. Media that have been used are fragmented scenes, drawings, photographs assembled on

paper by Koolhaas and drawing, graphic surfaces, juxtapositions, objects, explorations, various forms by Cantley. The discourse & themes that have been adopted are New York City, Manhattan, including the themes urbanism, modernization, fiction, technology, postmodernism, surrealism by Koolhaas and relationship between the real and virtual worlds, the potentials of augmented reality, thirdspace by Cantley (Figure 2).

Figure 2.
Subject 1-Rem Koolhaas own artifact and AI-generated artifact and mapping for the comparison (developed by the authors)

Text 1 for Subject 1 and Text 2 for Subject 2 was prompted to generate images via Bing as an AI powered tool in the image generation stage. Bing generates four alternative images for each prompt. Satisfactory image for each subject was selected after necessary iterations of prompting.

Comparison stage consists of mapping of images and comparison analysis. Mapping stage adopted the rule of thirds for composing visuals and Adobe Photoshop was used as a main tool. Rule of thirds involves superposing a 3x3 grid on the image. White areas were showing the contextual part such as city buildings or paper as a ground of figure. Black areas indicated referable parts as elements that can take place in the design proposal such as architectural surfaces as walls, floors or mechanical elements. Gray areas illustrated non-referable parts consisting of blending features and a mix of design and contextual elements such as background patterns or random textures. Afterwards, percentages of compositional values were calculated by considering the density ratio of black, white and gray areas.

Percentage of compositional values were inputs for creating line charts by using Microsoft Excel. These charts illustrated the result of consistency of image and artifact based on the same discourse for each subject.

Results

Findings show if the proposed model is tested, outcomes are sufficient for a discussion. In this section, the findings of the test are presented through the charts of AI-generated images and selected subjects' own artifacts. The lines in the chart express the trend of compositional values considering the ratios resulting by mapping.

Straight line illustrates the artifacts, while dashed line shows AI-generated images for the same discourse of each subject. Comparison of angles of dashed line and the straight line gives the consistency.

Results of Subject 1 are presented as Figure 2 together with comparison analysis illustrated by Figure 3. Additionally, Table.2 summarizes the findings of the tested model for Subject.1; Rem Koolhaas - Charette Submission for MOMA Expansion. Straight line with a positive tangent value shows that artifacts of Subject.1 are composed of mostly referable elements.

Similar to the straight line, the dashed line has a positive tangent value which means AI-generated images, too, majorly consist of referable elements. There is a slight difference between positive angles of horizontal axis with dashed line and straight line (α) which points out a quite good consistency.

Figure 3.
Subject 1 own artifact and AI-generated artifact comparison chart based on the same discourse by Koolhaas. (developed by the authors)

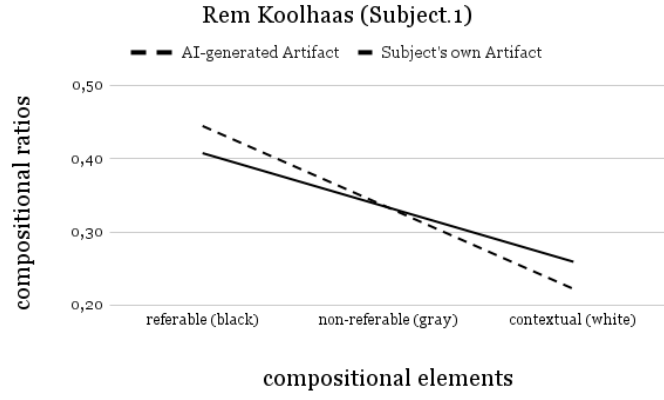
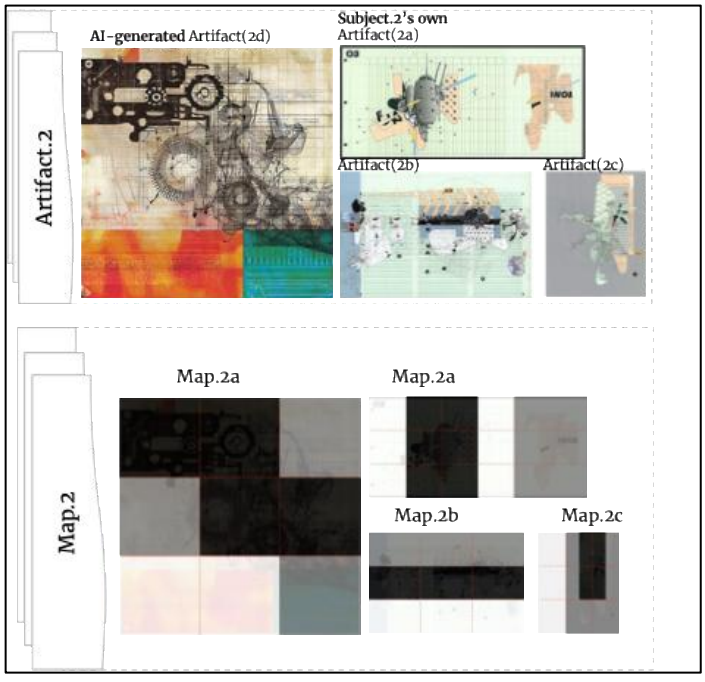

Table 2.
Subject 1's own artifact and AI-generated artifact compositional values based on the same discourse by Koolhaas

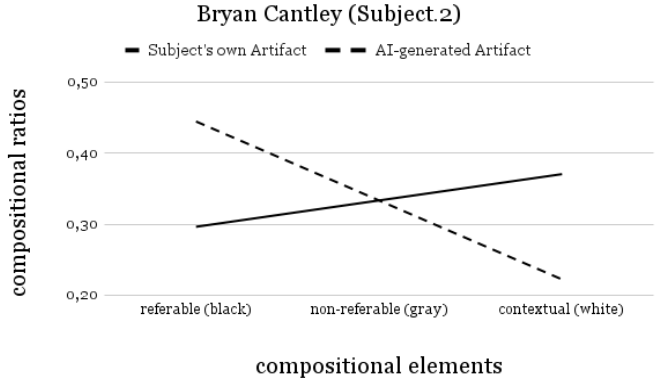
Rem Koolhaas Subject.1	Artifact .1a	Artifact .1b	Artifact. 1c	Subject's own Artifact	SD	AI-generated Artifact
Referable (black)	0.33	0.33	0.56	0.41	0.13	0.44
Non-referable (gray)	0.44	0.33	0.22	0.33	0.11	0.33
Contextual (white)	0.22	0.33	0.22	0.26	0.06	0.22

Figure 4.
Subject 2 Brian Cantley's own artifact and AI generated artifact and mapping for the comparison (developed by the authors)

Results of Subject 2 are presented as Figure 2 involving artifact and the related mapping. Figure 3 illustrates the comparison between Subject 2s artifact and AI generated artifact. Additionally, Table.3 summarizes the findings of the tested model for Subject 2; Bryan Cantley - Syntaxonme. Straight line with a negative tangent value shows that artifacts of Subject.2 are composed of mostly contextual elements. Different from the straight line, dashed line has a positive tangent value which illustrates AI-generated images majorly consist of referable elements. There is a significant difference between positive angles of horizontal axis with dashed line and straight line (β) which points out a poor consistency.

Figure 5.
Subject 2 own artifact and AI generated artifact comparison chart based on the same discourse by Cantley. (developed by the authors)

As a comparison of Subject 1 and Subject 2 findings; Figure 3 and Figure 5 were reviewed in relation to each other. As seen in the Figure 3 and Figure 5, AI-generated images and artifacts of Subject 1 are more consistent with each other than the ones belonging to Subject 2 since the difference between positive angles of horizontal axis with dashed line and straight line is smaller (α < β). The straight line of Subject 1 has a positive tangent value while the straight line of Subject 2 has a negative tangent value. Thus, the composition of artifacts belonging to Subject 1 includes majorly referable elements while the ones belonging to Subject 2 includes majorly contextual ones. Subject 1's own artifact has relatively higher standard deviations (SD). This points out that Subject 1 composes more diverse elements in his design artifacts than Subject 2. It is deduced that on one hand, Subject 2's own design artifacts have explanatory characteristics because they consist of mostly contextual elements with lower value of SD. On the other hand, Subject 1's own design artifacts have exploratory characteristics since they consist of mostly referable elements with higher value of SD. The dashed lines of Subject 1 and Subject 2 have the same tangent value. Hence, the AI-generated images consist of almost the same compositional distribution regarding referable, non-referable and contextual elements.

Table 3.
Subject 2's own artifact and AI-generated artifact compositional values based on the same discourse by Cantley

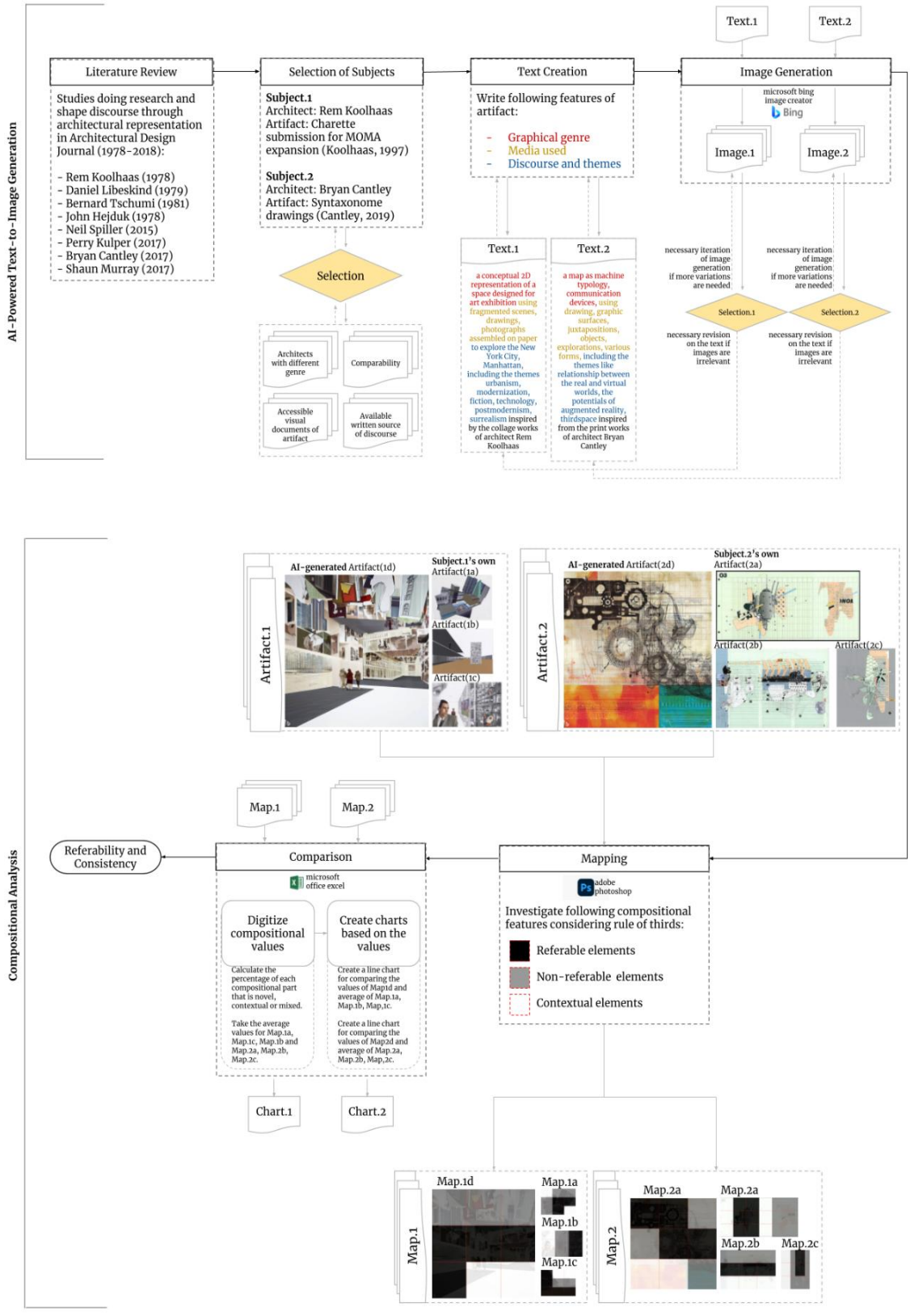
Bryan Cantley Subject.2	Artifact. 2a	Artifact. 2b	Artifact. 2c	Subject's own Artifact	SD	AI-generated Artifact
Referable (black)	0.33	0.33	0.22	0.30	0.06	0.44
Non-referable (gray)	0.33	0.33	0.33	0.33	0	0.33
Contextual (white)	0.33	0.33	0.44	0.37	0.06	0.22

Discussion

The most theory-based stage of the architectural design process is preliminary design which is a transitive process from discourse to design artifact, in other words, text to image. The discourse is mostly developed through research in verbal or textual media in the preliminary design phase and then the first visual media as design artifacts is developed as a start for conceptualization that defines intangible values of a building. In this regard, this study addressed the question that whether an AI powered tool has potential to contribute to the preliminary design phase with its text-to-image feature and provide an evaluation method for the questionable nature of interrelation of discourse and artifact. Moreover, the study assessed utilizing the various AI powered tools and proposed a method of making comparisons efficiently. The findings of this study offer a novel perspective to investigate consistency of discourse and artifact in a measurable way.

There were previous attempts to reinterpret works of art in the literature, such as the study of Somer (2015) examined the reinterpretations of Las Meninas by several artists with distinct genres from different time periods. However, leveraging AI in this manner is relatively a new topic. There are some studies on machine learning and shape grammar theory adaptation to reproduce artwork with different genres (Kirsch & Kirsch, 1988). Even though AI implementations in arts and design date back to earlier times contrary to popular belief, this study is one the first focusing evaluation of architectural artifact and discourse interrelation in preliminary design by utilizing generative AI. Additionally, Karahan et al. (2023) investigated the visualization

Figure 6.
Implementation of Subject.1 and Subject.2 in the model (developed by the authors)

of verbal inputs of participants by using Midjourney as an AI-powered tool. Without focusing on the theoretical background and discourse, they experiment on architectural sceneries that were generated through texts based on opinions of participants. This study focused on theoretical discourses of architects' own and their novel graphical expressions as design artifacts. In this regard, the study obtained objective results.

In the study, Subject 1 was Rem Koolhaas and his Charette Submission for MOMA Expansion (1997). In the case of Subject.1, the study obtained results that are like previous studies (Koolhaas, 1978a; Spiller, 2018; Vesely, 1978) regarding the consistency of discourse and artifacts. Design artifacts of Rem Koolhaas are related to his discourse that was developed in his manifesto, Delirious New York (1978), already mentioned in most of the qualitative studies. Some researchers have shown higher consistency while others mentioned higher irrelevance regarding his theoretical discourse and built design artifacts. In this mixed study, a similar approach was adapted by using notions in terms of discourse and themes based on Delirious New York together with graphical genre and media used in his visual expressions as design artifacts. This study provides a new approach for numerical assessment that finds high consistency between his discourse and artifact. In other words, the AI-generated artifact and the artifact of Rem Koolhaas own have similar compositional elements and ratios for the same text referring to the discourse.

According to the results of testing the proposed model, the design artifacts that were rearticulated by AI-generated images are quite consistent with the theoretical discourse of the architect. Considering the position of Rem Koolhaas, his theoretical discourse was focusing on social aspects and the relationship between society and the urban built environment. Moreover, his educational background of cinematography together with his discourse induced more concrete and scenic visual expressions as design artifacts. It should be underlined here that the attribution of concrete to his design artifacts does not mean inert expressions. The expressions consist of his use of diverse compositional elements that can be seen in the Table.2. The compositional ratios of elements have higher values of standard deviation, so diversity of them can be also detected in this way.

The study obtained different results for Subject 2 that was Bryan Cantley and his Syntaxonome drawings (2017) compared to Subject 1. The discourse and artifact of Subject.2 are not consistent according to results. This inconsistency should be discussed not as an irrelavancy, but as a gap to be investigated and covered by the interpretations of the designer himself. Bryan Cantley developed his discourse on more individualistic and abstract themes in his theoretical work (Cantley, 2013; 2023; Spiller, 2018). The genre of his visual expressions is also abstract in relation to themes that they were represented. On one hand, this situation encourages diverse visual expressions and interpretations such as Spiller's (2018) third space conceptualization for Cantley's design artifacts. On the other hand, Cantley's use of similar compositional elements that are mostly contextual ones, and ratios points out that his Syntaxonome drawings are in fact more likely to be documentational and consist of evident typologies such as machines. While their abstraction level leads to diverse interpretations, their documentational character and evident typology guide the human eye to make decisions among alternative results of AI-generated images. The discourse and artifacts of Cantley are complementary to each other rather than consistent.

Conclusion and Recommendations

This study developed and tested a model investigating the utilization of generative AI-powered text-to-image tools to evaluate the consistency of discourse and the artifact in the preliminary design phase in architecture. This model can increase the efficiency of the preliminary design phase. Additionally, it can be beneficial for architectural theory-based research studies. Furthermore, it would provide an effective communication environment specifically for the early phases for design studios in architecture education. Ultimately the proposed model will be helpful for architects to shape the clients' needs which are articulated only verbally as a brief in general. The proposed model in this study can find an area of use in architecture competitions for supporting or testing the decisions of awarded projects. The new dimensions of architectural representation ushered by the digital age such as building information modeling (BIM) can adapt a preliminary design layer by taking advantage of the proposed model in this study.

The study contributes a novel approach in architectural theory by presenting an overview of AI-powered tools and proposing a model integrating generative AI. As a limitation of this study, the only AI-powered tool that has been utilized was Microsoft Bing Image Creator. There is an opportunity to integrate other tools in future research.

The development of a proper enhancement via AI-tools in preparing text for image generation was required particularly for the architecture field in future. Research on architectural theory remains more traditional, but neither discourse, nor design artifacts are constant in the lifetime of an architect. Finally, the study has the potential to give insights for theoretical architecture discussions about fundamentally distinct approaches in future studies.

Ethics Committee Approval Certificate: The authors declared that an ethics committee approval certificate is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept-B.U.; Design- B.U., T.S.G; Supervision-T.S.G; Resources- B.U., T.S.G; Data Collection and/or Processing-B.U.; Analysis and/or Interpretation- B.U., T.S.G; Literature Search- B.U., T.S.G; Writing Manuscript- B.U., T.S.G; Critical Review- B.U., T.S.G; Other- B.U., T.S.G.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

References

Alberti, L. B. (1991). *On the Art of Building in Ten Books* (J. Rykwert, N. Leach, & R. Tavernor, Eds.). The MIT Press.

Amer, F., Jung, Y., & Golparvar-Fard, M. (2023). Construction schedule augmentation with implicit dependency constraints and automated generation of lookahead plan revisions. *Automation in Construction*, *152*, 104896–104896. https://doi.org/10.1016/j.autcon.2023.104896 2023.104896

Baduge, S. K., Thilakarathna, S., Perera, J. S., Arashpour, M., Sharafi, P., Teodosio, B., … Mendis, P. (2022). Artificial intelligence and smart vision for building and construction 4.0: Machine and deep learning methods and applications. *Automation in Construction*, *141*, https://doi.org/10.1016/j.autcon.2022.104440

Cantley, B. (2013). Two Sides of the Page: The Antifact and the Artefact. *Architectural Design*, 83(5), 36–43. doi:10.1002/ad.1660 https://doi.org/10.1002/ad.1660

Cantley, B. (2023). *Speculative Coolness: Architecture, Media, the Real, and the Virtual*. Taylor & Francis.

Castro Pena, M. L., Carballal, A., Rodríguez-Fernández, N., Santos, I., & Romero, J. (2021). Artificial intelligence applied to conceptual design. A review of its use in architecture. *Automation in Construction*, 124, https://doi.org/10.1016/j.autcon.2021.103550

Chaillou, S. (2022). *Artificial Intelligence and Architecture: From Research to Practice*. Birkhäuser.

Chan, Y. H. E., & Spaeth, A. B. (2020). Architectural visualisation with conditional generative adversarial networks (cGAN). *What machines read in architectural sketches. Ecaade 2020: Anthropologic-Architecture and Fabrication in the Cognitive Age*, 299-308.

Dorrian, M., Eeckhout, R., & Hendrickx, A. (Eds.). (2022). *Drawing Architecture: Conversations on Contemporary Practice*. Lund Humphries.

Evans, R. (1997). *Translations from Drawing to Building and Other Essays*. The MIT Press.

Goel, V. (1992). Ill-Structured Representations for Ill-Structured Problems. Presented at the Fourteenth Annual Conference of the Cognitive Science Society.

Goldschmidt, G. (2014). *Design Creativity*. In Linkography. doi:10.7551/mitpress/9455.003.0008

Goldschmidt, G. (2019). *Disciplinary Knowledge and the Design Space* (N. Börekçi, D. Koçyıldırım, F. Korkut, & D. Jones, Eds.). METU Department of Industrial Design.

Gozalo-Brizuela, R., & Garrido-Merchan, E. C. (2023). ChatGPT is not all you need. A State of the Art Review of large Generative AI models. *arXiv preprint arXiv:2301.04655*. https://doi.org/10.48550/arXiv.2301.04655

Karahan, H. G., Aktaş, B., & Bingöl, C. K. (2023, July). Use of language to generate architectural scenery with AI-powered tools. In *International Conference on Computer-Aided Architectural Design Futures* (pp. 83-96). Cham: Springer Nature Switzerland. https://doi.org/10.1007/978-3-031-37189-9_6

Kim, H., Kang, H., Choi, H., Jung, D., & Hong, T. (2023). Human-building interaction for indoor environmental control: Evolution of technology and future prospects. *Automation in Construction*, 152, https://doi.org/10.1016/j.autcon.2023.104938

Ko, J., Ennemoser, B., Yoo, W., Yan, W., & Clayton, M. J. (2023). Architectural spatial layout planning using artificial intelligence. *Automation in Construction*, 154, https://doi.org/10.1016/j.autcon.2023.105019

Koolhaas, R. (1978a). Dali & Le Corbusier: the paranoid-critical method. *Architectural Design*, *48*(2–3).

Koolhaas, R. (1978b). *Delirious New York*. Oxford University Press.

Leach, N. (2018). Design in THE Age of Artificial Intelligence. *Landscape Architecture Frontiers*, *6*(2), 8–8. doi:10.15302/J-LAF-20180202

Paananen, V., Oppenlaender, J., & Visuri, A. (2024). Using text-to-image generation for architectural design ideation. *International Journal of Architectural Computing*, *22*(3), 458-474. https://doi.org/10.1177/14780771231222783

Pallasmaa, J. (2012). *The Eyes of the Skin: Architecture and the Senses*. John Wiley & Sons Inc.

Pérez Gómez, A., & Pelletier, L. (1997). Architectural representation and the perspective hinge.*(No Title)*.

Pérez-Gómez, A. (2016). *Attunement: Architectural meaning after the crisis of modern science*. MIT Press. https://doi.org/10.7551/mitpress/10703.001.0001

Sawyer, R. K. (2022). The Dialogue of Creativity: Teaching the Creative Process by Animating Student Work as a Collaborating Creative Agent. *Cognition and Instruction*, *40*(4), 459–487. https://doi.org/10.1080/07370008.2021.1958219

Schumacher, P. (2011). *The Autopoiesis of Architecture*. John Wiley & Sons.

Seyman-Guray, T. (2023). Investigating AI Applications in Construction Industry: A Systematic Review. Presented at the 6th International Conference of Contemporary Affairs in Architecture and Urbanism – Full paper proceedings of ICCAUA2023, 14-16 June 2023. https://doi.org/10.38027/iccaua2023en0153

Sherkat, S., Garmaroodi, A. A., Wortmann, A., & Wortmann, T. (2023). Residential complex design as a Constraint Satisfaction Problem. *Automation in Construction*, 154, 104995–104995. https://doi.org/10.1016/j.autcon.2023.104995

Somer, P. M. (2015). *Metinden görsele mimaride ekfrasis*. [Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü].

Spiller, N. (2018a). Magic Craftsmanship: A Glimpse into Bryan Cantley's Thirdspace. *Architectural Design*, *88*(2), 92–97. https://doi.org/10.1002/ad.2285

Spiller, N. (2018b). That was Then, This is Now and Next. *Architectural Design*, *88*(2), 6–15. doi:10.1002/ad.2273

Thampanichwat, C., Wongvorachan, T., Sirisakdi, L., Chunhajinda, P., Bunyarittikit, S., & Wongmahasiri, R. (2025). Mindful Architecture from Text-to-Image AI Perspectives: A Case Study of DALL-E, Midjourney, and Stable Diffusion. *Buildings*, *15*(6), 972. https://doi.org/10.3390/buildings15060972

Tschumi, B. (1981). *Manhattan Transcripts*. MIT Press.

URL-1. Dall-e, text to image model, retrieved from https://app.ai-pro.org/dream-photo?upid=4734i16mcLUBsNngBaTF (last access 21.04.2025)

URL-2. Midjourney, generative artificial intelligence program and service, retrieved from https://www.midjourney.com/explore?tab=top (last access 21.04.2025)

URL-3. Microsoft Bing, AI image generator, retrieved from https://www.bing.com/images/create?form=FLPGEN (last access 20.04.2025)

URL-4. Adobe Firefly, generative AI powered features for creating image content, retrieved from https://www.adobe.com/learn/firefly/web/introduction-to-firefly (last access 21.04.2025)

URL-5. Leonardo AI, AI image generator, retrieved from https://app.leonardo.ai/image-generation (last access 19.04.2025)

URL-6 Stable Diffusion, text to image diffusion model, retrieved from https://stablediffusionweb.com/app/image-generator (last access 19.04.2025)

URL-7 Openart, AI image generator, retrieved from https://openart.ai/create (last access 20.04.2025)

URL-8 Architectural Design (AD), retrieved from https://archdesignjournal.com (last access 21.04.2025)

Vesely, D. (1978). Surrealism and Architecture. *Architectural Design*, 48(2–3)

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Research Article *Araştırma Makalesi* DOI: 10.54864/planarch.1628665

Rethinking the Limits of Representation Concept in Architecture

Mimarlıkta Temsil Kavramının Sınırlarını Yeniden Düşünmek

Başak SÖNMEZ
Department of Architecture, Faculty of Engineering and Architecture, Eskişehir Osmangazi University, Eskişehir, Türkiye

ABSTRACT

Architecture is a continually evolving and multifaceted discipline, enriched by alternative discourses and practices. Architectural representation, as both a communicative tool and a subject of inquiry, remains receptive to innovative approaches. These alternatives expand the conceptual and practical boundaries of the field, fostering interdisciplinary engagement and introducing novel perspectives on the notion of limits. While architectural representation is often constrained by established definitions and tools, its transformative potential lies in the ability of architects to transcend conventional practices and envision new possibilities. This study examines the work of Perry Kulper, Neil Spiller, Nat Chard, and Smout-Allen (Laura Allen, Mark Smout)—five visionary architects whose approaches provide alternative contributions to architectural discourse and representation. Through an analysis of their projects, this research identifies shared conceptual frameworks, referred to as "catalysts", which highlight the intersections in their practices and their collective impact on the discipline. Kulper's experimental mapping techniques, Spiller's futuristic and technologically driven visions, Chard's prototypes embracing ambiguity, and Smout-Allen's environmental speculations collectively challenge and redefine the limits of architectural representation. These approaches facilitate the development of a more flexible, multilayered, and exploratory narrative framework, expanding the theoretical and practical dimensions of architectural production. By investigating their speculative methods, hybrid representations and personal narratives, this article underscores how these architects contribute to the transformation of architectural representation. Analyzing their work through the lens of catalytic concepts, it argues that their practices redefine representation as a dynamic, experimental, and interdisciplinary medium, fostering new opportunities for spatial exploration and architectural innovation.

Keywords: Architectural representation, exploratory, hybrid representations, personal narrative, speculative architecture.

ÖZ

Mimarlık, alternatif söylem ve pratiklerle zenginleşen, sürekli gelişen çok yönlü bir disiplindir. Mimari temsil hem bir iletişim aracı hem de bir araştırma konusu olarak yenilikçi yaklaşımlara açıktır. Bu alternatif yaklaşımlar, disiplinin kavramsal ve pratik sınırlarını genişleterek disiplinler arası etkileşimleri teşvik eder ve sınır kavramına ilişkin yeni bakış açıları sunar. Mimari temsil, genellikle yerleşik tanımlar ve araçlarla sınırlı olsa da dönüşüm potansiyeli, mimarların geleneksel pratikleri aşma ve yeni olanaklar öngörme becerisine bağlıdır. Bu çalışma, Perry Kulper, Neil Spiller, Nat Chard ve Smout-Allen (Laura Allen, Mark Smout) gibi beş vizyoner mimarın mimarlık söylemine ve temsiline alternatif katkılar sunan çalışmalarını incelemektedir. Bu araştırma, bu mimarların projelerinin analizinden yola çıkarak, pratiklerindeki kesişimleri ve disiplin üzerindeki ortak etkilerini vurgulayan "katalizör" olarak adlandırılan kavramsal çerçeveler tanımlamaktadır. Kulper'ın deneysel haritalama teknikleri, Spiller'ın fütüristik ve teknolojik vizyonları, Chard'ın belirsizliği benimseyen prototipleri ve Smout-Allen'ın çevresel spekülasyonları, mimari temsilin sınırlarını zorlayıp yeniden tanımlayan yaklaşımlar sunmaktadır. Bu yaklaşımlar, teorik ve pratik düzeyde mimari üretimin boyutlarını genişleterek daha esnek, çok katmanlı ve keşifçi bir anlatı çerçevesinin gelişmesini sağlamaktadır. Bu makale, bu mimarların spekülatif yöntemlerini, hibrit temsillerini ve kişisel anlatılarını inceleyerek, mimari temsilin dönüşümüne nasıl katkıda bulunduklarını vurgulamaktadır. Çalışma, bu pratikleri katalizör kavramlar üzerinden analiz ederek, mimari temsili dinamik, deneysel ve disiplinler arası bir araç olarak yeniden tanımladıklarını ve mekânsal keşif ve mimari yenilik için yeni fırsatlar sunduklarını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mimari temsil, keşifsel, hibrit temsiller, kişisel anlatı, spekülatif mimarlık.

This research was produced from the master's thesis, titled "The Limits of Representation Concept in Architecture: A Study through Examples" (2022) at the Department of Architecture, Eskişehir Osmangazi University.

Received / Geliş Tarihi	28.01.2025
Revision Requested / Revizyon Talebi	26.03.2025
Last Revision / Son Revizyon	12.04.2025
Accepted / Kabul Tarihi	26.04.2025
Publication Date / Yayın Tarihi	16.09.2025

Corresponding author / Sorumlu Yazar: Başak SÖNMEZ

E-mail: basaksonmez3@gmail.com

Cite this article: Sönmez, B. (2025). Rethinking the Limits of Representation Concept in Architecture. *PLANARCH - Design and Planning Research,* 9(2), 232-242. DOI: 10.54864/planarch.1628665

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Introduction

Architectural representation comprises productions that articulate ideas. At the same time, architectural representations are communicative tools within the field of architecture, having undergone numerous turning points from past to present. Analog and digital tools have laid the groundwork for new representational methods that continue to evolve and transform. Since each tool holds a unique representational potential, the varied and combined use of these tools has led to new modes of production. Furthermore, with contemporary technological advancements, including the integration of artificial intelligence into architecture, the emergence of complex design environments with blurred boundaries has become increasingly possible. According to Pérez-Gómez, the enthusiastic integration of digital media and digitalization into architecture may give rise to certain ethical and cultural concerns. While it may provoke resistance against technological power, it can also evolve into more moderate and harmonious relationships (Pérez-Gómez, 2005). Consequently, questions have arisen regarding the limits of architectural representation and the preservation of its originality. By examining the approaches and works of contemporary figures who maintain a personal and unique stance within hybrid productions amidst today's expansive yet fragmented data landscape, this study seeks to draw attention to the limits of the concept of architectural representation.

The concept of boundary can be encountered across numerous fields. In essence, a boundary can be considered the starting point of transformation, differentiation, the production of new discourses, and/or liberation. Naturally, a boundary encompasses much more than its definitions. Gepshtein and Malpas propose several categorizations to clarify the notion of boundary. Accordingly, boundaries possess characteristics that shape perception both physically and mentally. Physical boundaries refer to the tangible aspects presented by material tools, whereas mental boundaries allow for perceptual, immaterial experiences by the observer/reader (Gepshtein & Malpas, 2025). In this context, the boundary in architectural representation can be understood on two levels: on one hand, as physical limitations imposed by the material existence of representational tools; and on the other, as perceptual or cognitive boundaries arising from the radical use of these tools. The inclusion of the observer/reader, who seeks to establish communication with the narrative that the architectural representation offers, further complicates the notion of boundary. Furthermore, approaches that go beyond these boundary concepts and the integration of ideas from various disciplines into architecture also direct changes within the concept of boundaries. In this way, the pushing of the limits of boundaries brings forth new discussions.

Approaches and productions that transcend representation as a mere communicative tool provoke a reconsideration of its limits in architecture. The work of contemporary figures such as Perry Kulper, Neil Spiller, Nat Chard, and Smout-Allen (Laura Allen, Mark Smout) demonstrates that advancements in representation do not rely solely on technological progress. Each of these figures, concerned with the nuances of architectural representation, utilizes analog tools in hybrid methods, which in turn shape their personal narratives. Alongside this process, other significant concepts have also emerged. These figures, who approach architectural representation as a medium for experimentation and discovery, have expanded the meaning of representation. Therefore, recognizing the potential of this new environment encourages architects and researchers interested in architectural representation to explore new possibilities and relationships.

The aim of this study is to explore the practices and potentials of architectural representations in the context of personal approaches that blur the boundaries of architecture, particularly through the use of analog tools combined with hybrid methods, despite the advanced technological capabilities available today. Additionally, this research seeks to conceptually examine the layers of knowledge and narratives embedded within these personal productions. By addressing new architectural representation and narrative examples that challenge and/or blur the boundaries of architectural representation, the study aims to keep future possibilities current.

This research intends to focus on the works/productions of architects who prompt a reevaluation of the traditional concept of "representation" in architecture and offer new readings and tools through their contemporary practices. The discussions surrounding the emerging forms, environments, and concepts of architectural representation shaped by these productions can flourish. In other words, the study emphasizes the importance of exploring the aspect of knowledge generation in architecture, considering the changes in tools, methods, meanings, and practices within the concept of representation and narrative.

Conseptual Framework: Architectural Representation

Architecture is a discipline that encompasses both the processes of thought and discourse as well as physical production. In addition, architecture employs a variety of methods and tools for self-expression and communication (representation). According to Gürer, architectural representation is the concretization of thought and image (Gürer, 2004). Since the beginning of human existence, people have engaged in thought and production, making architecture an intrinsic part of their experience. Although architecture as knowledge often evokes the abstract form of new discourses and debates, it has also established relationships that nourish concrete values through physical productions. This mutual enrichment emerges as a result of spatial and structural design combined with the interplay of ideas, causes, and effects. Architecture as art, according to Vesely, is a representation of human practice (Vesely, 1987).

One of the critical turning points in the concept of the limits of architectural representation is the Renaissance period, which redirected architecture from craft to art. With the discovery of perspective, thought, perception, and ways of seeing evolved into new meanings, which found their place in architectural representation (Perez-Gomez, 1982; Pérez-Gómez & Pelletier, 1992). The awareness that began with the Renaissance continued with another rupture in the 1960s. Architectural representation, once a technical language of architectural production, was redefined with the avant-garde perspective of the 1960s, which introduced a new concern (Butcher & Pearson, 2019). In other words, the meaning of architectural representation, once objective and static, was reinterpreted through the architect's personal approach and commentary, leading to new meanings and perceptions. In this context, the questioning of the meaning and limits of architectural representation became inevitable. The integration of new possibilities and experiences into the design process, and their transmission to the observer, generated novelty or synthesis.

The understanding that emphasized the primacy of drawings and ideas in the 1960s parallels the Renaissance period's view of drawing as art. The 21st century, however, contributes new productions and definitions to the concept of architectural representation from both periods. The adaptation of evolving computer technologies to architectural representation tools and

methods, or the architect's guidance of traditional tools and methods through their personal perspective, highlights the dynamic nature of architecture. This is because architecture, as a tool for exploration, holds potential as a force for questioning production and its causes (Wilkins & Burrow, 2013). As a result, it has become inevitable for architectural representation tools and methods (analog, digital, hybrid) to produce new narrative environments by generating various combinations and relationships.

The transformation of architectural representation from being merely a narrative of the building to a critique that encompasses abstract meanings and allows for questioning has facilitated architecture's relationship with new domains. Changes in perception and vision have led to new developments, and these developments have in turn transformed into new representations. In this context, architectural representation and narrative assume roles that expand their limits, intersect with other domains, or blur sharp boundaries.

The generation of new possibilities through awareness in the field depends on the architect's personal approach. Personal perspectives in architectural narrative can transform the technical and systematized language of architectural representation into either tacit or explicit knowledge. The meaning and interpretation of such knowledge vary according to the reader's personal perception and knowledge. This triangle of architect-production-reader creates concepts of architectural representation that the reader also engages with and contributes to. Through reciprocal interactions, multiple meanings and interpretations arise.

The emergence of "paper architecture" at the end of the 1960s introduced a new architectural language with layered meanings in architectural representation (Archigram, Archizoom, Ant Farm, Superstudio etc.). Speculative and manipulative approaches in architectural representation transformed architecture into a vehicle for critique and discourse. The architect's personal approach in shaping architectural representation has been influenced by evolving computer technologies, interactions between different fields of science and art, and the choice of representational tools and methods. Consequently, new ways of thinking have emerged. A key aspect of paper architecture—or intellectual architecture—is the ability to speculate on what could be. Speculation holds the power to expand future possibilities without limitations. It encourages engagement with the present and exploration of potentials in an ever-changing global context, strengthening the connection between architecture and exploration, thus rendering architecture multi-faceted and potential-laden.

Architecture is like an operating system that works on different realities in a complex mode. At the same time, ideology, emotion, sense, perception, and images enable the formation of exploratory and coincidental phenomena. Architecture, which internally blends various knowledge and objectives, derives the power to create its own internal balance from the architect and their approaches. What translates the architect's thoughts and approaches here are architectural representations: radical uses of tools that serve different purposes and narratives (Carreiro & Pinto, 2013). In parallel, when architectural representation is considered in terms of internal and external environments, two distinct definitions can be made. Internally, architectural representation serves as a conceptual and exploratory tool, while externally, it is a means of communication between architectural production and external environments/situations/people (Riahi, 2017). Representations that involve the reader in mutual experiences exist as architectural or artistic works in their own right. Bafna examines the objectivity and subjectivity of architectural representations in two modes: traditional and creative. The traditional mode emphasizes technical/mechanical notations, while the creative mode contains imaginal intensities (Bafna, 2008). Looking at the architectural approaches from the radical direction of the past, one can argue that their languages in architectural representation were primarily focused on the imaginal mode, especially after the 1960s.

With its interdisciplinary nature and presence in everyday life, architecture possesses the capacity and voice to generate critical awareness of political, cultural, and ideological matters, among others (Bafna & Kim, 2018). As a tool and process for exploring our ways of perceiving and interpreting the world, architectural representation is not merely an end product. Here, representation is a means and process of knowledge production, reflecting the relationship we establish with the world (Bolt, 2004; Stavric et al., 2007). Supporting this view, Cantley describes architectural representation as an inquiry into the unknown (Cantley, 2013). When considered as a vehicle for both personal expression and knowledge production, representations gain new roles by questioning, restructuring, conveying, exploring, discovering, or interpreting data. Representation, evolving from a unidirectional outcome into a multifaceted medium, has shed its conventional definitions (Martens et al., 2006). When analog/digital tools are incorporated, we encounter open-ended architectural objects—these are the potentials offered by architectural representation. These potentials can be examined from multiple perspectives. They may prompt us to explore the limitations of individual representational tools (analog-digital), the new relationships formed through various combinations of these tools, the integration of design processes into representation production, the architect's aspiration to invent new representational tools, or the questioning of personal creativity. These are possibilities with the intention of becoming reality. Therefore, representations are tools that can offer much more. In the following section, examples that differentiate both the conceptual and practical aspects of architectural representation are discussed. The discussion includes how representation as an expressive tool in architecture transforms into a new medium through its associations with other concepts.

Methods

This study utilizes a qualitative research methodology to examine alternative approaches to architectural representation from an interdisciplinary perspective. The study employs literature review, case study analysis, and conceptual framing methods.

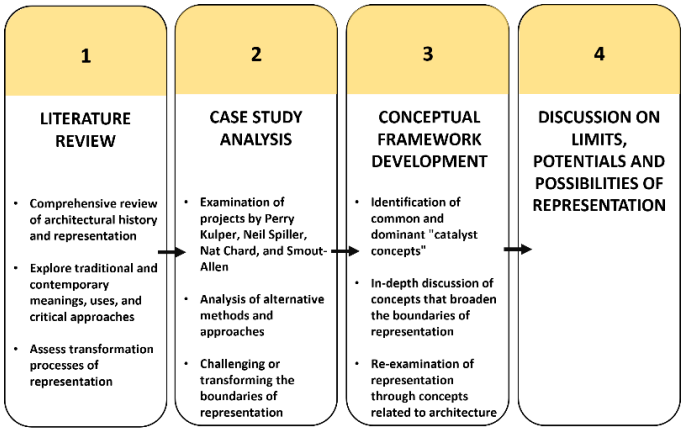
Firstly, a comprehensive literature review on architectural history and representation was conducted. This review was aimed at understanding the multifaceted and layered structure of representation within the field of architecture and assessing the transformation processes of this structure. The literature review was structured to include both traditional and contemporary meanings, uses, and critical approaches to architectural representation.

Subsequently, the projects of visionary architects working on alternative architectural representation methods were examined through case study analysis. In this context, the works of Perry Kulper, Neil Spiller, Nat Chard, and Smout-Allen were analyzed to assess the innovative strategies they present in architectural representation. Through the literature review, the alternative methods and speculative approaches of these architects were

analyzed, and traces of alternative forms of expression in architectural representation were explored. The selected case studies in the study consist of projects that challenge or transform the boundaries of architectural representation.

Finally, the common and dominant concepts among the analyzed projects were identified. These concepts were defined as "catalyst concepts" and formed the foundation of the discussion in the article. Additionally, other concepts were identified during the study, but the most prominent and common concepts that broaden the boundaries of architectural representation and contribute to transformative processes were selected for in-depth discussion. Furthermore, concepts outside the catalyst category, but with some degree of influence, were also considered, though the discussion focused primarily on the common and dominant concepts. In this context, the research process progressed through both the creation of a conceptual framework and the analysis of the works of the selected architects. The study focused on the boundaries, potentials, and possibilities of architectural representation, and the meaning and position of representation were re-examined through concepts associated with architecture.

Figure 1.
Diagram of the research methodology (created by the author).

Results

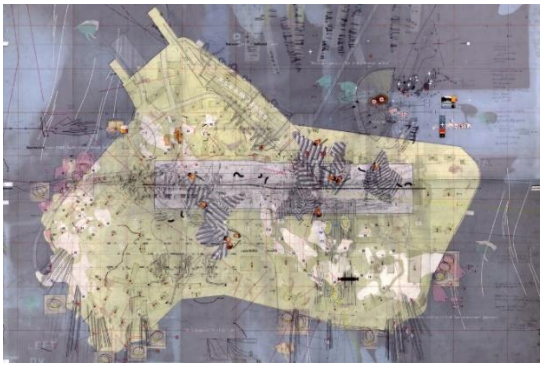
Alternative Approaches in Architectural Representation

Perry Kulper

Surrealism and the 1960s school's contemporary figure, architect and academic Perry Kulper, has redefined architectural representation with his unique approaches. He has classified various concepts within a discipline and clearly presented his new personal styles of architectural representation in light of these concepts. One of the key points in Kulper's work is the ability to establish a "relational synthesis" with concepts and tools, much like assembling the pieces of a puzzle. According to Kulper, concepts (such as relational drawings, composite drawings, thematic drawings, etc.) act as "catalysts" for architectural representation (Kulper, 2024). The architectural productions generated with these catalysts bring along various possibilities. The important thing is not to identify what is right or wrong. This is because misreadings and perceptions can lead to numerous assumptions and speculations, which can in turn foster critical thinking and advancements in production. In this context, the uncertainty and extraordinariness derived from surrealism in art and literature can be an ideal choice for the inquiries and limit concepts within architecture and architectural representation.

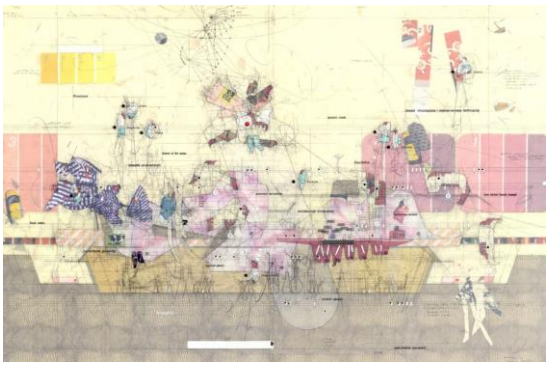
Kulper's "David's Island" (1997) project (Figure 2), which he characterizes as surrealist and speculative, stands as one of his initial works. This competition entry, created within the "Strategic Site" category, offers narratives that touch upon the island and the sea's historical structure, possible future developments, touristic activities, geological and geographical references, and other elements (URL-1). Kulper combines collage and mapping with literary tools, thus producing a hybrid work. Beyond the two-dimensional representation, the plan synthesizes the limits, actions, and possibilities within space and time. In other words, the visual narratives present spatial relationships with ta and explicit knowledge, some aspects of which are left for the reader's interpretation.

Figure 2.
David's Island, Perry Kulper (Kulper, 2013).

In fact, Kulper offers a new architectural representation language with his approach that encourages programmatic thinking. He creates new virtual environments through new/redefined terms and classifications. Additionally, his approach contributes to speculative narrative by emphasizing the exploration and consideration of possibilities. On the other hand, since it diverges from traditional architectural representation language, the interpretive aspects stand out more than technical knowledge. This may make it unclear whether it will be difficult or easy for the reader to understand/interpret.

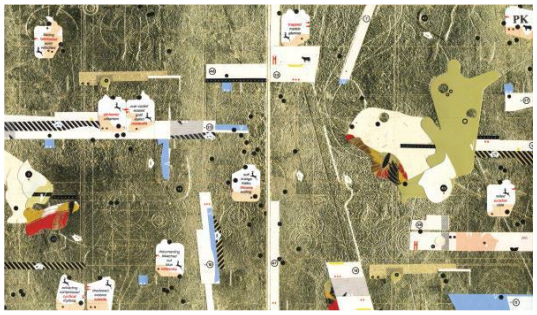
Figure 3.
Central California History Museum, Perry Kulper (Kulper, 2013).

Perry Kulper's "Central California History Museum" representation (Figure 3), which combines the physical environment with analog tools, serves as an example of hybrid methods. Kulper uses graphite, tape, paper, and paint particles together. In addition to his composite drawings, he assembles pieces through collage. It is a hybrid representation where both visual and literary arguments are synthesized, and spatial knowledge is conveyed through personal narratives. By using spatial layering, drawings, and materials, he creates a new personal narrative.

Perry Kulper's "Alchemic Urbanism Passport Project" presents speculative and multilayered interpretations of the city (Figure 4). Through a combination of drawing, visual and literary tools, and various materials, Kulper creates a hybrid representation that highlights the multi-lingual and multi-directional nature of architectural representation. Each tool used offers different narrative potentials and represents the urban energy of the city. Kulper's approach, with its abstract meanings, tacit knowledge, and both closed and open narratives, explores the city as a space for urban discovery, opening up new possibilities.

Figure 4.
Alchemic Urbanism Passport Project, Perry Kulper (Kulper, 2013).

Kulper, who explores new and/or different drawing-representation forms by simultaneously using various representation tools and methods, states that he also produces alternative approaches according to the concept of the catalysts he defines. Many of the tools and figures used in visualization can assume diverse and multiple roles. Most visualizations are primarily abstract in content. The emphasis is on the creation of a synthesis and production space where ideas converge, beyond the mere provision of metric and theoretical knowledge through drawing (Kulper, 2013). As an architectural representation approach, Kulper's method evolves into a hybrid one through the use of multiple analog tools. The process may proceed randomly. The focus is more on the process, perception, and the use of multiple representation languages rather than the final product. This usage may sometimes create the impression that two-dimensional drawings are transformed into three-dimensional or digital productions. It could also be described as a form of manipulation.

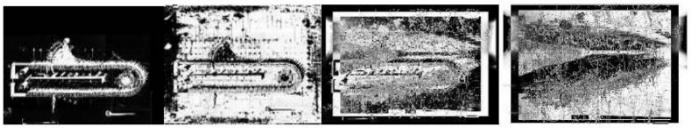
In fact, Kulper has continued to use drawing as an analog tool, staying within traditional architectural representation methods. Despite the popularity of using digital and artificial intelligence tools today, his works emerge from the freedom offered by analog and traditional techniques. There is no uniformity. Kulper tends to challenge the potential of analog tools, in other words, he prompts the reconsideration of the concept of limits in architectural representation. He has carried out spatial speculations through layered narratives. According to Asar and Dursun Çebi, layering prepares the ground for discussions about many things that can or cannot be represented in architecture. These discussions, particularly in the context of design ideas and actions, nourish one another. However, layered representations can sometimes conceal information that only the architect themselves would know. These representations can transform into more ambiguous and intuitive narratives (Asar & Dursun Çebi, 2020). Kulper has developed his conceptual and thematic framework based on this production, shaping his theoretical knowledge. In this way, the dynamic roadmaps for new discourse and production have become clearer. Furthermore, Kulper's architectural representations, in addition to the taught architectural visualizations, are works that offer the reader the opportunity to interpret. In this sense, architectural representation has become a tool for discovery for the reader. The explorer, or the one who discovers, is the reader. Architectural representation no longer simply materializes architecture but presents a narrative as much as the reader's knowledge and imagination. Rather than solidifying architecture, spatial relationships have been synthesized through expected or unexpected speculations.

Neil Spiller

Architect and academic Neil Spiller, inspired by the approach of Lebbeus Woods, is notable for his experimental approaches to architectural representation. Spiller synthesizes spatial and social expressions with personal narratives, creating a fusion of real and virtual worlds. His work moves toward profound, layered meanings, and he perceives "drawing architecture" as a way for architects to use representation as a psychoanalytic tool (Spiller, 2013). Spiller's multidisciplinary work combines analog techniques with digital, augmented realities, transforming the drawing space into a source of new worlds. For him, this space allows for manipulations that lead to desired or undesired outcomes—creating what he refers to as "drawing architecture" or "intellectual architecture", an infinite universe of possibilities and narratives.

By revisiting his drawings and exploring new possibilities, Spiller also creates different narratives and virtualities. He questions the concept of "limits" by connecting architecture with concepts from other fields. In this regard, Spiller constructs new virtual narrative worlds by associating architecture with areas such as pataphysics, biology, mythology, and semiotics (Spiller, 2024). Following the passing of Lebbeus Woods, he developed a spatial narrative structured like a storyboard (Figure 5). Incorporating mythological elements, Spiller portrays Elektra's spatial journey and the transformations throughout this process within a virtual setting he has crafted. As Elektra continues her journey within the garden, she gradually disappears from sight. "Walled Garden for Lebbeus", as a product of personal imagination, provides insights into the relationship between space and time. In other words, it serves as an example of architectural representation where speculative narratives form a composition of spatial relationships.

Figure 5.
Walled Garden for Lebbeus, Neil Spiller (Spiller, 2024).

In his multi-faceted works, particularly in "Dee's Trunks" from "Communicating Vessels", Spiller does not merely combine architectural representation tools but instead merges the architectural representations he produces, prompting new interpretations and spatial assumptions. The generated representation becomes part of architectural representations. In addition to the composite unity of drawing techniques such as plans, sections, elevations, and perspectives, it transforms into a layered unity of another representation. With its speculative and personal narrative, the tacit and explicit knowledge within the architectural representation transcends spatial reading and reveals the artistic aspect of architecture. The task of reading and interpreting left to the observer carries a subjective dimension, as the representation before them is akin to a painting filled with complex and personal narratives (Figure 6).

Figure 6.
Dee's Trunks, Neil Spiller (Spiller, 2024).

Another of Spiller's works, "Communicating Vessels" (Figure 7), presents a personal narrative of a landscape from his own life (Spiller, 2016). The spatial elements are synthesized and manipulated within the created virtual universe using a monochromatic language. The architectural representation, reminiscent of surrealist painting, can be examined from multiple perspectives. The plan and elevation drawings also contain personal narratives and tacit knowledge. The reader/observer is able to generate new meanings through their interpretations. Virtual synesthesia can offer spatial experiences shaped by perception and sensation, each activated by different readings.

Figure 7.
Communicating Vessels, Neil Spiller (Spiller, 2016).

Nat Chard

Nat Chard, an architect and academic, is also one of the figures who has expressed his personal discourses through alternative architectural representations. According to Chard, contrary to the interdisciplinary position of architecture, the tools of architectural representation are in a limited cycle. The field of architecture has the potential and freedom to create its own drawing tools. He has sought to explore the potential for production in this regard (Chard, 2005). Furthermore, in relation to the explicit and tacit knowledge conveyed in architectural education, some of his architectural representations are seen in the experimental architectural practices he conducted in the Unit X25 MArch studios. These are analog tools (Figure 8) that involve the designer in the design process (Chard, 2021).

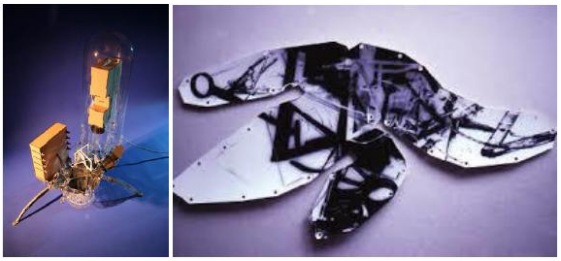
Chard, who highlights the ability of architecture to generate its own representational tools in parallel with its expansive, inclusive, and dynamic nature of producing sub-disciplines, presents new and original representations. Focusing more on processes than the final product, Chard emphasizes the importance of involving the architect in the drawing environment and process. Through the creation of his own representational tools, Chard explores the critical and experimental facets of architecture (Chard, 2021). He conducts his experimental and speculative productions using these self-created representational tools. Spatial relationships and captured images are instantaneous outputs of the process, and thus, each repeated action is independent from the other and yields different results. The aim of questioning and provoking alternatives in architectural representation is realized through experience.

Figure 8.
An example of an analog tool is provided by Syafiq Jubri, 2016 (Chard, 2021).

"Drawing Instrument 2" is one of the experimental drawing tools created by Chard (Figure 9). It records the paradoxical images created by light and shadows on the surface of the drawing. The environment is dark. The box projector represents the world. The camera and the drawing surface are positioned outside. Perspective images reflect onto the picture plane from different angles. The models on the picture plane, in turn, create paradoxical shadows. Different records are produced than what is intended to be represented. Sometimes, only "things" emerge — personal things. This can also be interpreted as a metaphorical representation of the relationship between the human body and the city in a critical context. However, all the records and interpretations that can be obtained depend on the observer's own production (Chard, 2024). Such discussions essentially question how uncertain situations are addressed in the architectural process. The emphasis is not on definitiveness, but rather on experiencing the process through observation and interpretation. Beyond determining right or wrong or achieving certainty, meanings/things are sought.

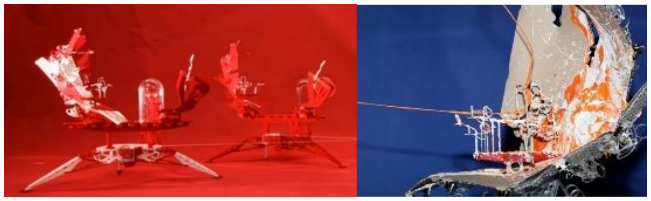
Figure 9.
Drawing Instrument 2 and the drawing it produces, Nat Chard (Chard, 2024).

One of the underlying reasons for Chard's drawing instruments is to capture speculative, real-time data. The instantaneous results generated by actions, objects, and spatial readings address the relationship between time and space. "Drawing Instrument 5", though perceived as a robotic tool with a manipulative body, is an analog instrument with four versions (Figure 10). It consists of a chassis, a paint catapult, a drawing surface, beams, and legs. Each tool is capable of launching paint relative to its position in relation to the other. The processes that make the experience more enjoyable and meaningful for the observer are the photographs of the paint in motion, which form a series of instantaneous moments. Subsequently, the marks left by the acrylic paint on the surface are photographed. Chard

approaches drawing from a different perspective, using constructs to materialize the concept of time, bringing forward the notions of "moment" and "thing". The fact that each action takes place in the present moment and exists within space, through architectural representation, speaks to his exploration of different approaches and interpretations of presence.

Figure 10.
Drawing Instrument 5 and the drawing it produces, Nat Chard (Chard, 2024).

Smout-Allen

Both architect and academic Laura Allen and Mark Smout, working together as "Smout-Allen", continue their research and production on the future and landscape. Recognized within the English architectural tradition and practice, Smout-Allen focuses on exploring the harmony between humans and technology through landscape and architecture (Richardson, 2010). Emphasizing the relationships established between nature, humans, and technology is crucial for designing new forms of nature. Their work and practices in this direction are referred to as "augmented landscapes". Through augmented landscapes, they aim to understand and enhance natural processes, using technologies to augment them (Smout & Allen, 2007). Smout-Allen often supports this through speculative projects. In this context, architecture appears as a tool that emphasizes sensitivity to nature and the environment.

In addition to using architecture as a tool, Smout-Allen creates unique works alongside traditional architectural representations, thus developing their own language of representation. Kanekar describes Smout-Allen's work as representing the process of the formation of the new by showing changes across past, present, and future times (Kanekar, 2015). Spiller (2007) defines their work as organic productions in light contact with the earth, influenced by contemporary, minimalist, and cubist styles. Smout-Allen (2008) argues that drawings cannot always represent a singular purpose, stressing that the design process itself is important, existing as part of and as a tool within that process. The relationships architectural representations establish with the environment and humans, their visual transformations, and perceptions enable the production of new forms of representation. In other words, the production itself also exists as a representation.

Working on the changing conditions of North Norfolk, Smout-Allen's "The Retreating Project" focused on the rocky parts of the village that are sinking into the sea. The work began with identifying the issue and included architectural drawings, the production of drawing tools, evaluating collected data, and integrating it into the design process, sometimes shaped by the potential offered by incidental events (Smout & Allen, 2008). In order to evaluate some possibilities affecting the area, three different functional ballistic tools were designed. Since the drawings worked in tandem with the ballistic tools (Figure 11), the resulting data in this context would occur depending on the experience.

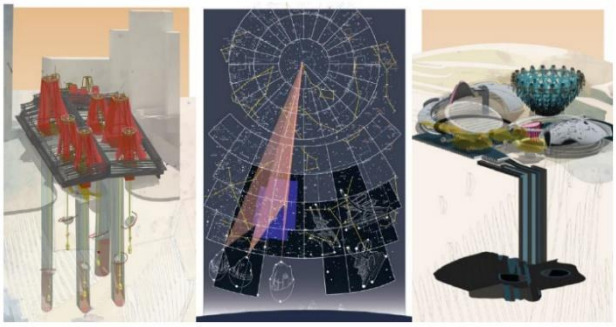
Each of these ballistic tools serves a distinct purpose. Therefore, the materials, techniques, and selected scales used in their construction have been carefully determined to suit their respective goals. Tools functioning between the earth and the sky contribute to the mapping of the landscape (Smout & Allen, 2008). The Ballistic Devices are launched into the sky to gather data, which is then used in the process of knowledge production (Figure 11). Notably, these devices stand out not so much for their measurement function but for their existence and representation. In other words, the Ballistic Devices can be evaluated in two ways. First, as a tool of representation, they fulfill the task of measuring environmental data in conjunction with drawings. Second, due to their uniqueness, these devices represent a new stance within the context of architectural representation methods and tools, acquiring a sculptural quality.

Figure 11.
Ballistic Devices, Smout-Allen (Smout & Allen, 2024).

The "Los Angeles Concept Project" by Smout-Allen and Geoff Manaugh is a landscape project that includes topographical and infrastructural arrangements, as well as sky analyses (Figure 12), (Smout & Allen, 2008). The project presents a new city model through analyses of land and soil structure, earthquake risks, urban infrastructure, constellations, and oil deposits. By mapping seismic, geological, and tectonic movements, the hypothetical city is explored. The city is represented in a speculative language, discussed through potential scenarios, and assumptions about the future are presented. Through this example, a utopian description of the vertical relationship between the earth and the sky is illustrated. The urban structure of Los Angeles is transformed into a new narrative through speculative architectural representation.

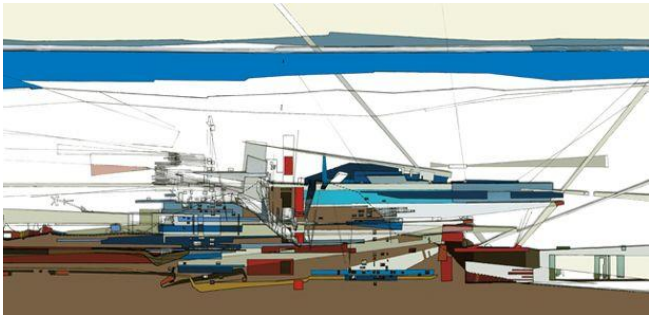
Figure 12.
Los Angeles Concept Project, Smout-Allen-Geoff Manaugh (Smout & Allen, 2024).

Smout-Allen's "The Geofluidic Landscape Project" emerges as an example that not only establishes relationships within its socio-cultural context but also operates speculatively (Figure 13). The structure adapts to the tidal patterns of its location, transforming collected data into knowledge through the flow of knowledge. The tidal water is transferred to a geofluidic computer for

processing. Water is physically moved through a system similar to an elevator, activating certain parts of the structure and generating movement (Duyser, 2010). This method facilitates the manipulation of tidal water, providing ease for the local community. One of the most intriguing aspects of this project is how the structure goes beyond mere placement on the landscape to produce a new model that integrates with the surrounding environment and nature. In other words, it represents a collaborative effort between nature, landscape, and architecture.

Figure 13.
Geofluidic Landscape Project, Smout-Allen (Smout & Allen, 2024).

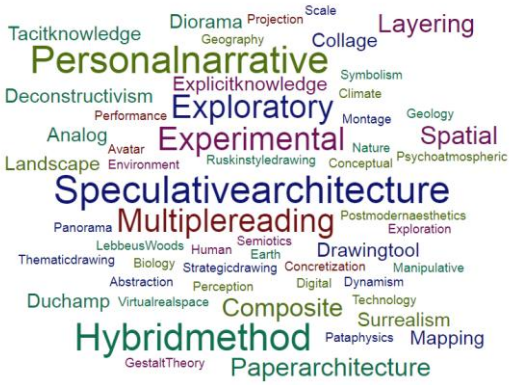
The duo, who initially set out to explore the future of nature and humanity's relationship, has created original works and continues to do so. The act of creating their own architectural/landscape data tools for collecting data is itself a labor-intensive endeavor. On the other hand, the forms of representation they use are highly impressive, containing tacit and closed knowledge. When viewed in this context, the representations they produce invite a variety of interpretations.

Considering the landscape as a space that serves the purpose of questioning architectural representation tools is crucial for understanding Smout-Allen's works and their architectural stance. While they assign the role of a questioning tool to architectural representation, they also guide the reader/observer/user through new perspectives in the design process by utilizing the experimental and exploratory layers of landscape within an ecological framework. Smout-Allen associates the tools they create with nature, recording possibilities. By sometimes resurrecting forgotten tools and inventing new ones, Smout-Allen produces opportunities to experience concepts of space and time through these tools. Generating possibilities opens the door to the new. Smout-Allen derives these possibilities from their experimental productions influenced by the natural environment. This is a journey into the discovery of the unknown. The emphasis is not on whether the outcomes are correct or incorrect, or productive or unproductive, but rather on the processes. Augmented Landscape stems from Smout-Allen's search for new meanings in the concept of landscape. By enabling the holistic perception and interpretation of tools and devices, it serves as an example of Gestalt Theory. It reinterprets and presents accepted knowledge in an unfamiliar way, offering it to the user experience.

Comparisons and Discussion

When examining the distinctive architectural approaches and works of contemporary architects and academics such as Perry Kulper, Neil Spiller, Nat Chard, Laura Allen, and Mark Smout, certain concepts emerge as central. The concepts that stand out in architectural representation production have led to undeniable interconnections and collaborations. Essentially, these concepts provide fertile ground for the creation of new meanings, interwoven with one another. The architectural representation productions of the individuals in the case study, along with their approaches to the discipline of architecture, are shaped by their use of architectural representation tools. Below, the focus is on questioning and expanding the limits of the concept of representation in architecture in light of the prominent concepts (Figure 14). Additionally, architectural representation encourages the generation of awareness and differentiation. In the process of pushing the limits of architectural representation, the questions "how?" and "why?" arise as the primary inquiries to be addressed. The image below was prepared to identify the concepts where the unique architectural representation approaches of the selected architects intersect. The highlighted concepts were regarded as catalysts for alternative approaches in architectural representation, and the discussions were expanded in that direction.

Figure 14.
Conceptual Catalysts (created by the author).

Hybrid Methods

The real and virtual environments offered by analog and digital tools present hybrid formations in many ways. In light of technological advancements in today's world, the method and characteristics of how representation tools are used have also become variable. The diversity of new knowledge produced by the combination of physical and virtual environments and the tools used raises questions about the limits of the concept of representation in architecture. This is because the expressive power of each tool is reshaped through its interaction with other tools. Hybrid methods emerge from the combined use of different tools or environments (analog-digital, analog-analog, digital-digital) and can be multidimensional. One important point here is how the composition created by the interdependent use of these representation tools contributes to architectural representation. Another point is the opportunity representation offers for interpretation and narration, enabling the receiver to engage with the material. These aspects of architectural representation move beyond its function of providing theoretical knowledge to architects, offering an opportunity for others to read and interpret. In other words, hybrid representations are the formations that constitute the multi-dimensional and multi-lingual nature of architectural representation.

The transformations accelerated by digitalization and technical advancements in the 20th century have opened new possibilities in the field of architecture as well. Sheil argues that these developments are not one-dimensional in architecture; rather, they must be considered in relation to history, culture, society, and meaning-making. Furthermore, digitalization and the creation of new tools serve as key "catalysts" for change (Sheil, 2005). Each analog and digital tool holds different narrative and

representational powers. Moreover, the combination of these tools in different ways creates distinct narratives and modes of representation. This transforms architectural representation into a multi-lingual and multi-dimensional tool. On the other hand, according to Carpo, the technical nature of digital tools, which work based on command inputs, limits possibilities since they prevent random formations (Carpo, 2013).

Architecture is a broad discipline capable of producing transmedia works that draw from various fields such as art, science, technology, culture, social issues, politics, and history. Its ability to cross disciplinary boundaries allows it to touch upon many aspects of life. By processing tools from different disciplines, architecture can create new tools and/or methods. Given this potential power, the concept of limits in architecture is inherently blurry. Therefore, the tendency of architecture to push the limits of representation is inevitable.

Experimental and Exploratory Approaches

Representations themselves provide an environment for experimentation and exploration, and the process of creating the tools for representation is equally experimental. The analog tools produced in the case example to present an alternative are personal tools that prompt a reconsideration of architecture and generate architectural knowledge. These tools also serve as concrete examples of the idea that there could be other architectural representation tools, fostering awareness in the process. These creations break the perception that new tools are solely tied to technological advancements.

Beyond being just architectural representations, experimental representations open new doors in the context of generating spatial possibilities, inquiry, and critical thinking. They offer opportunities to think and create based on what already exists, what has the potential to exist, or what might not even exist at all. Productions and discourses that challenge traditional stances help to enrich the meaning and function of the concept of representation in architecture. In fact, it is not so much about what is right or wrong, but about being present in the process and moment—always in search of something. At times, the designer or even the reader/observer is included in the moment and process, allowing experiences and discoveries to be recorded. New alternatives are generated. In this regard, Wilkins and Burrow interpret the architect's final production as the "final draft" (Wilkins & Burrow, 2013), because drafts are part of the design process and contain readings that are open to exploration. These readings occur in relation to the sense of sight. The inherent nature of the conjunction of seeing and experience directs the reader/observer towards the effort of finding answers (Riahi, 2017). In fact, this is a visual and imaginal experience. Architectural representation, by transcending the representational tools that constitute it, promises itself as a tool for visual experience.

As a tool of discovery, architectural representations are actions that seek out the unknown, guided by imagination. Each action leads to different possibilities and opens various doors for the architect. This can be exemplified through drawing. When a person transfers the reflections of their imagination, which they have constructed in their own mental space, onto a sketch, each drawing action leads to the emergence of different spatial possibilities. Perhaps these are simply "things". This is one of the essential strengths of architecture. By maintaining its relationship with many fields, architecture fosters the exploratory approach to architectural representation in terms of generating new knowledge or rethinking existing concepts.

Speculative Architecture

Speculative architecture, which questions the concept of limits in architecture, reflects the more liberated side of the discipline. Detached from the practical aspects of architecture, such as building production and marketing, speculative architecture reveals the architect's own inner world, discourses, and critical narratives. Architectural representations, with this evolved purpose, move away from the traditional limits of representation and intersect with the boundaries of other fields, sometimes blurring or even erasing them. Thus, architectural representations are not merely architectural productions; they evolve within the context of readings that reflect on or challenge the past, present, and future. These can be utopian-dystopian or real-future syntheses. The productions, which are also shaped by the architect's own approach, represent the changing face of architectural representations.

The critical and speculative stance allowed by paper architecture, which emerged as a response to periods of political and cultural coldness, is the reflection of the architect's spirit and imagery through various forms of expression (Cook, 2014). According to Norell, the speculative stance in architecture is not only about producing discourse but also about stepping away from human prejudices to realize the act of "seeing" (Norell, 2022). Kulper (2020) aligns with this idea by encouraging viewing the world through new eyes and perspectives, pointing out that this awareness is essential for the "visionary architect". Speculative productions can exist as abstract and critical modes of thinking. They especially carry the responsibility of raising awareness through the expression of architecture's social, political, and interrogative aspects. As speculative representations, they may include both ordinary and extraordinary elements and environments, making them open-ended. Dunne and Raby regard speculative productions as products of imagination, suggesting that they do not necessarily belong to one universally accepted side (Dunne & Raby, 2013). In other words, speculative architectural representations do not have to be understood or accepted by everyone.

The speculative approach occupies an important and bold position in architectural representation. It challenges views that consider architecture merely as the production of buildings and the art of drawing. By pushing the limits of architectural knowledge and architectural representation, it takes the observer/reader on a journey. Architectural representation, fed by speculative stances, offers new possibilities, allows for individual interpretation, and prepares the observer for exploration. In this context, a new environment is created, and a new process of understanding, comprehension, and perception begins. The feedbacks and immersion moments inherent in the nature of architecture and the design process continue in multiple directions (Rapp et al., 2020). The continuation of the process will vary depending on the combinations of architectural representation tools used and personal preferences. Therefore, the number of resulting products is likely to be endless.

Personal Narratives

Architectural narratives, as seen in the case study, have a flexible framework. Key elements within these narratives—space, time, events, and situations—are shaped according to what the narrator wishes to include or exclude. These narratives can be objective, but they are also open to personal interpretations. Thus, these narratives can serve to present parallel images that lie between the rational and the experimental, or the specific and the general. In fact, narratives can become a tool for

manipulation.

Narrative forms multifaceted relationships with architecture. Architectural narratives are not just physical tools; they are instruments that connect with the world and extend beyond that connection (Escoda Pastor, 2014; Psarra, 2009). However, the two most prominent elements in architectural narratives are space and time. The architect, as the narrator, may present the architectural narrative in a theoretical language, while also incorporating personal narratives. The meaning within the produced architectural narratives is shaped by whether they contain explicit or tacit knowledge (Ryan, 2014). Architectural narratives offer readings where personal approaches are conveyed, and experimental and spatial knowledge is processed. Additionally, they can present different spatial readings to the reader/observer, either openly or instantaneously. In this way, the visual representation of architectural narrative allows the reader/observer to experience their own personal journey, guided by the images created within them (Croset, 1988). Through a complex set of concepts, narrative has become one of the terms that broadens the multilingual structure of architectural representation. The use of different representational tools has brought multiple narratives and readings together, opening the door to new spatial possibilities.

The development of language in architectural narratives is crucial in expanding the limits of architectural representation. In parallel, the creation of unique representational languages by architects enables the generation of new and alternative possibilities in architecture.

Conclusion and Recommendations

Architecture is a discipline that generates its own knowledge while also reinterpreting existing knowledge, drawing from and influencing various fields. Architecture, by its very nature, seeks to expand and evolve within the world it inhabits. While in the past, its existence leaned heavily on craftsmanship, in subsequent periods, architectural practices and concepts have undergone transformative milestones, evolving in both theoretical and practical terms. The spiral nature of architectural knowledge, in other words, architecture's expansion by building on past knowledge, is reflected in its modes of communication.

Architecture is represented through the use of architectural representation tools and methods. In other words, the architectural discipline exists by producing spatial designs, architectural critique, discourse, or new representations. The predominance of visual tools in architectural representation stems from the nature of the discipline itself and the culture of architecture. Architecture, visually, encompasses both art and science, as well as nature. Traditional tools have always existed and have evolved with technical advancements that refer back to these tools. Analog and digital tools can be seen as two allies in expanding the limits of architectural representation, as each tool holds its own expressive power, and their combinations can lead to fruitful results. However, the most important factor is the vision of the architect who utilizes these tools.

Architectural representation is not merely the visualization of a design but rather a process in which spatial thinking is explored, transformed, and reinterpreted. Representation should be regarded not as a tool that delineates the boundaries of architecture but as one that expands, transforms, and questions them. Analog and digital methods, experimental drawings, speculative mappings, and narrative strategies function as catalysts for alternative modes of architectural representation. In this context, representation extends beyond being a reflection of objective reality; it can be understood as an interdisciplinary field of interaction. Situated at the intersection of architecture, art, technology, and narrative, this realm enables both the exploration of spatial possibilities and the generation of new discourses.

This study examines the architectural representation approaches of contemporary figures such as Perry Kulper, Neil Spiller, Nat Chard, and Smout-Allen, all of whom are influenced by the architectural trends of the 1960s. Interestingly, despite the intense use of technological advancements and artificial intelligence in the present, these figures persist in using analog tools and creating personal and unique architectural representations based on their own theories and knowledge.

These figures do not only challenge the limits of architectural representation but also lead to a transformation in the identity of the architect. The architect is not merely a designer of buildings, a presenter, or a dreamer. Rather, the architect is a "visionary" who connects the past and the future, a "researcher" who understands hypothetical thinking, a "designer" with spatial and dimensional planning skills, or a "discoverer" who generates new or reinterprets architectural knowledge.

The architectural representations of each individual are reflections of their personal knowledge. These reflections in architectural representation are analyzed in the study through hybrid methods, experimental-exploratory approaches, personal narratives, and speculative architecture practices. Beyond being a tool for inquiry and reasoning, the extraordinary approaches in architectural representation, such as rethinking theories and representations, establishing connections with new concepts, etc., are valuable initiatives that foster and enhance awareness within the culture of architecture. Additionally, these approaches can be seen as actions that give courage to the multi-dimensional and inclusive nature of architecture. Transmedia examples that have adapted to architecture continue to maintain their contemporary and modern stance by adding new dimensions to communication tools. The use of analog, digital, or hybrid methods and tools, along with the courage to use them, represents the preferences of architecture in this process. It is a necessity because architecture must continuously challenge its boundaries and remain flexible in its relationships, especially within the context of digital humanities.

Speculative productions, representations, or discourses that connect with the future can also be seen as critical reflections of the spirit of the time/era. They may adopt abstract or critical language in response to contemporary political, social, economic, imperial, and capitalist issues. The radical stance that emerged in the 1960s continues to persist or evolve today. A positive outcome of this ongoing influence is that architectural practices and representations have led to an expansion of the boundaries of the architectural discipline. Hopefully, this expansion will continue with the dynamism of architecture and encourage and guide architects to produce alternative approaches and discourses, opening up new potentials in the field.

Ethics Committee Approval Certificate: The author declared that an ethics committee approval certificate is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

References

Asar, H., & Dursun Çebi, P. (2020). Layering in representation : Rethinking architectural representation through Perry Kulper's works. *ITU AZ*, *17*(3), 141-153. https://doi.org/10.5505/itujfa.2020.27879

Bafna, S. (2008). How architectural drawings work — and what that implies for the role of representation in architecture. *The Journal of Architecture*, *13*(5), 535-564. https://doi.org/10.1080/13602360802453327

Bafna, S., & Kim, H. (2018). Beyond Instrumental Use: A Study of Writing on Architectural Drawings in the Late Twentieth Century. *Arq: Architectural Research Quarterly*, *22*(1), 41-54. https://doi.org/10.1017/S1359135518000313

Bolt, B. (2004). *Art Beyond Representation: The Performative Power of the Image*. B. Tauris& Co.Ltd, p. 14-18. http://doi.org/10.5040/9780755604876

Butcher, M., & Pearson, L. C. (2019). Enduring Experiments: How the Architectural Avant-Garde Lives On. *Architectural Design*, *89*(4), 6-13. https://doi.org/https://doi.org/10.1002/ad.2451

Cantley, B. (2013). Two Sides of the Page: The Antifact and the Artefact. *Architectural Design,* 83. http://doi.org/10.1002/ad.1660

Carpo, M. (2013). The Art of Drawing. *Architectural Design, 83*(5), 128-133. http://doi.org/10.1002/ad.1646

Carreiro, M. B. T., & Pinto, P. L. (2013). The Evolution of Representation in Architecture. *FutureTraditions - 1st eCAADe Regional International Workshop,* Porto, 27-38. https://www.semanticscholar.org/paper/The-Evolution-of-Representation-inArchitecture-Carreiro-Pinto/d0605326f41d7728df82e42a596b8cd374aef107

Chard, N. (2005). Drawing Instruments. *Architectural Design, 75*(4), 22-29. http://doi.org/10.1002/ad.99

Chard, N. (2021). Making the Means to Draw Out Ideas. *Architectural Design, 91*(4), 60-67. http://doi.org/10.1002/ad.2713

Chard, N. (2024, December 7). *Drawing Instruments*. Retrieved from https://natchard.com/ (last access: 07.12.2024).

Cook, P. (2014). *Drawing The Motive Force of Architecture*. John Wiley & Sons.

Croset, P. A. (1988). The Narration Of Architecture. In J. Ockman & B. Colomina (Eds.), *Architectu-Re-Production*. Princeton Architectural Press.

Dunne, A., & Raby, F. (2013). *Speculative Everything: Design, Fiction, and Social Dreaming*. The MIT Press.

Duyser, M. S. (2010). *Hybrid Landscapes: Territories of Shared Ecological and Infrastructural Value* [Master's thesis, University of Cincinnati]. OhioLINK Electronic Theses and Dissertations Center. http://rave.ohiolink.edu/etdc/view?acc_num=ucin1277139665

Escoda Pastor, C. (2014). Allegory as Language: Narration and Representation in the Work of Daniel Libeskind. *Ega : Revista De Expresión Gráfica Arquitectónica*, *19*(23), 126-136. https://doi.org/10.4995/ega.2014.2174

Gepshtein, S., & Malpas, J. (2025). Horizons and thresholds: boundary and representation in architecture and science. *Architectural Science Review*, 1-12. https://doi.org/10.1080/00038628.2024.2436490

Gürer, T. K. (2004). *A study on the architectural representation as a paradigm* (Thesis No: 175755). [Doctoral Dissertation, Istanbul Technical University]. YÖK Thesis Center.

Kanekar, A. (2015). *Architecture's Pretexts: Space of Translation*. Routledge.

Kulper, P. (2013). A World Below. *Architectural Design, 83*(5), 56-63. http://doi.org/10.1002/ad.1663

Kulper, P. (2020). A (drawn) Practice(d) Construction: Relational Structuring, Chased. In M. Butcher & M. O'Shea (Eds.), *Expanding Fields of Architectural Discourse and Practice,* UCL Press (pp. 192-213). http://www.jstor.org/stable/j.ctv13xps41.16

Kulper, P. (2024, November 10). *Architectural Representation Masterclass: Perry Kulper* [Video], Texas A&M College of Architecture. Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=OgZGUzkW_5k (last access: 10.11.2024).

Martens, B., Mark, E., & Cheng, N. Y.-W. (2006). Thresholds between Analog and Digital Representations. *24th eCAADe Conference Proceedings*, 372-383. http://doi.org/10.52842/conf.ecaade.2006.372

Norell, D. (2022). *Cultivating the Erratic: Architectural Representation and Materialisation After the Digital Turn* (Publication Number 29796567) [Doctoral Dissertation, Chalmers Tekniska Hogskola, Sweden].

Perez-Gomez, A. (1982). Architecture as Drawing. *JAE*, *36*(2), 2-7. https://doi.org/10.2307/1424613

Pérez-Gómez, A. (2005). Questions of representation: the poetic origin of architecture. *Architectural Research Quarterly*, *9*(3-4), 217-225. https://doi.org/10.1017/S1359135505000278

Pérez-Gómez, A., & Pelletier, L. (1992). Architectural Representation beyond Perspectivism. *Perspecta*, *27*, 21-39. http://doi.org/10.2307/1567174

Psarra, S. (2009). *Architecture and Narrative: The Formation of Space and Cultural Meaning in Buildings*. Routledge.

Rapp, H., Freitag, F., Schlarb, D., Zerhoch, D., Mücke, L., Molter, C.,Sommerlad, E. (2020). Immersivity: An Interdisciplinary Approach to Spaces of Immersion. *Ambiances*, 15. https://doi.org/10.4000/ambiances.3233

Riahi, P. (2017). Expanding the boundaries of architectural representation. *The Journal of Architecture*, *22*(5), 815-824. https://doi.org/10.1080/13602365.2017.1351671

Ryan, M.-L. (2014). Space. In: Hühn, Peter et al. (eds.): *The Living Handbook of Narratology*. Hamburg, Hamburg University. https://doi.org/10.1515/9783110316469.796

Sheil, B. (2005). Design Through Making: An Introduction. *Architectural Design, 75*(4), 5-12. http://doi.org/10.1002/ad.97

Smout, M., & Allen, L. (2008). Out of the Phase: Making an Approach to Architecture and Landscape. *Architectural Design, 78*(4), 80-85. http://doi.org/10.1002/ad.709

Smout, M., & Allen, L. (2024, November 12). *Smout Allen, Projects*. Retrieved from http://www.smoutallen.com/ (last access: 12.11.2024).

Spiller, N. (2007). *The Art of Touching the Ground Lightly*. Pamphlet Architecture: Augmented Landscapes, *28*, 4-5.

Spiller, N. (2013). The Magical Architecture in Drawing Drawings. *Journal of Architectural Education* (1984-), *67*(2), 264-269. http://doi.org/10.1080/10464883.2013.817173

Spiller, N. (2016). Future Fantasticals. In L. Allen & L. C. Pearson (Eds.), *Drawing Futures* (pp. 142-148). UCL Press. https://doi.org/10.2307/j.ctt1ht4ws4.7

Spiller, N. (2024, November 15). *Confluence Studio Lectures,* [Video], Confluence Institute. Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=ZDMrcrAi8as (last access: 15.11.2024).

Stavric, M., Schimek, H., Wiltsche, A. (2007). Didactical Integration of Analog and Digital Tools into Architectural Education. In: Dong, A., Moere, A.V., Gero, J.S. (eds) *Computer-Aided Architectural Design Futures (CAADFutures)* 2007. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-6528-6_5

URL-1. Perry Kulper: Revisited. Retrieved from https://dprbcn.wordpress.com/2009/10/15/perry-kulper-revisited/ (last access: 15.11.2024).

Vesely, D. (1987). *Architecture and the Poetics of Representation*. (p. 35). Daidalos.

Wilkins, G., & Burrow, A. (2013). Final Draft: Designing Architecture's Endgame. *Architectural Design*, *83*(1), 98-105. http://doi.org/10.1002/ad.1531

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Research Article *Araştırma Makalesi* DOI: 10.54864/planarch.1749891

AI in Architectural Education: Rethinking Studio Culture

Mimarlık Eğitiminde YZ: Stüdyo Kültürünü Yeniden Düşünmek

Derya KARADAĞ [1]

[1] Interior Architecture and Environmental Design, Faculty of Art, Design and Architecture, FMV Işık University, İstanbul, Türkiye

ABSTRACT

This article examines the pedagogical transformations emerging in architectural education through a conceptual and critical perspective focused on human-AI co-creativity. Co-creativity specifically refers to collaborations between human designers and artificial intelligence, in contrast to broader notions of collaborative creativity. The paper argues that AI functions not merely as a technical instrument, but as a co-creative partner that reshapes studio culture, authorship, and creative work. Drawing on selected studio-based cases, the study explores how AI-supported workflows influence ideation, representation, critique culture, prompt literacy, and ethical reasoning. Thematically, it engages with concepts such as cognitive augmentation and conceptual ambiguity to demonstrate how design pedagogy is evolving in response to intelligent systems. Rather than viewing AI as a generative tool alone, the article positions it as an epistemic and ethical agent that prompts a rethinking of studio environments as cultural and pedagogical spaces. Methodologically, the study adopts a case-based approach, analyzing selected 16 design studios in which AI was integrated into early-stage ideation, feedback sessions, and conceptual development. These cases extent strategies from prompt-driven speculation to hybrid critique practices, revealing a dynamic landscape of experimentation and adaptation. The findings suggest that AI can foster deeper conceptual inquiry, student reflection, and new modalities of authorship and collaboration. Eventually, the study underscores the need for reflexive pedagogical frameworks that integrate AI meaningfully enhancing, rather than displacing, human creativity.

Keywords: Architecture, Architectural Education, Artificial Intelligence, Human-AI Co-Creativity, Design Studio.

ÖZ

Bu makale, mimarlık eğitiminde ortaya çıkan pedagojik dönüşümleri insan-yapay zekâ eş yaratıcılığına odaklanan kavramsal ve eleştirel bir perspektifle ele almaktadır. Eş yaratıcılık özellikle insan tasarımcılar ile yapay zekâ sistemleri arasındaki iş birliğini ifade etmekte; daha geniş kapsamlı iş birliğine dayalı yaratıcılık anlayışlarından ayrışmaktadır. Makalede, yapay zekânın yalnızca teknik bir araç olarak değil, aynı zamanda stüdyo kültürünü, tasarım sahipliğini ve yaratıcı öznelliği dönüştüren bir eş yaratıcı ortak olarak işlev gördüğü savunulmaktadır. Seçilen stüdyo temelli örnekler üzerinden, yapay zekâ destekli iş akışlarının fikir geliştirme, temsil, eleştiri kültürü, istem okuryazarlığı ve etik düşünme üzerindeki etkileri incelenmektedir. Bilişsel artırma ve kavramsal belirsizlik gibi temalar çerçevesinde, yapay zekâya dayalı sistemlerin mimarlık pedagojisinde nasıl bir dönüşüm başlattığı tartışılmaktadır. Makale, yapay zekâyı yalnızca üretken bir araç olarak değil; kültürel ve pedagojik bir alan olarak stüdyo ortamını yeniden düşünmeye sevk eden epistemik ve etik bir özne olarak konumlandırmaktadır. Çalışma, yapay zekâ araçlarının fikir geliştirme, geri bildirim ve kavramsal gelişim süreçlerine entegre edildiği, seçilen 16 tasarım stüdyosunu vaka temelli bir yaklaşımla analiz etmektedir. Bu stüdyolar, isteme dayalı spekülatif üretimden hibrit eleştiri biçimlerine uzanan stratejileri ortaya koyarak deneysel ve uyarlayıcı bir pedagojik manzara çizmektedir. Bulgular, yapay zekânın kavramsal sorgulamayı derinleştirebileceğini, öğrenci tepkisini teşvik edebileceğini ve tasarım üretiminde yeni ortaklık ve paylaşım biçimlerini destekleyebileceğini göstermektedir. Sonuç olarak, insan yaratıcılığını gölgelemeyen; aksine onu derinleştiren eleştirel ve bütünleyici pedagojik çerçevelere duyulan ihtiyaç vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mimarlık, Mimarlık Eğitimi, Yapay Zekâ, İnsan-Yapay Zekâ Eş Yaratıcılığı, Tasarım Stüdyosu

Received / Geliş Tarihi	24.07.2025
Revision Requested / Revizyon Talebi	21.08.2025
Last Revision / Son Revizyon	04.09.2025
Accepted / Kabul Tarihi	05.09.2025
Publication Date / Yayın Tarihi	16.09.2025

Corresponding author / Sorumlu Yazar: Derya KARADAĞ

E-mail: derya.karadag@isikun.edu.tr

Cite this article: Karadağ, D. (2025). AI in architectural education: Rethinking studio culture. *PLANARCH - Design and Planning Research*, 9(2), 243-253. DOI: 10.54864/planarch.1749891

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Introduction

The integration of artificial intelligence (AI) into architectural education has become a defining issue of contemporary design pedagogy. As AI-generated images and text outputs circulate across design platforms, studios, and competitions, architectural educators face a fundamental question: What does creativity mean when assisted by algorithmic tools? This question is not only technological but also epistemic and pedagogical, it asks how learning, authorship, and design reasoning are reshaped in the presence of intelligent systems.

The goal of this paper is to map how architectural pedagogy is evolving through AI-supported workflows and what this transformation demands from students, instructors, and institutions. Rather than portraying AI as a risk to creative autonomy, this study approaches it as a conceptual partner, one that can provoke epistemic inquiry and expand reflective design pedagogy. In recent years, as AI tools have become increasingly embedded in creative practice, discussions of design authorship, originality, and critical judgement have taken on new necessity within architectural education. When used critically, AI has a potential to improve creative risk-taking, encourage iteration, and support students in navigating ambiguity. AI becomes not a shortcut to visual production, but a means of surfacing tensions around judgment, originality, and aesthetic agency.

Methodologically, the study draws from selected 16 design studios that integrate AI tools such as Midjourney, DALL·E, and ChatGPT in architectural education. Rather than focusing on technical innovation, the aim is to critically examine how AI transforms ideation and conceptual development, prompt literacy, critique culture and studio dynamics, and authorship, ethics, and reflexivity.

This paper builds on emerging research that situates AI within a broader rethinking of creativity, cognition, and authorship in architectural education. It engages with theories of human–AI co-creativity, distributed authorship as the shared generation of ideas between human and machine, and extended cognition. These conceptual frameworks support an understanding of AI not simply as a tool, but as a facilitator that shapes not only design outcomes but the cognitive and ethical frameworks in which design occurs.

Literature Review: Conceptual Foundations of Human-AI Co-Creativity

Human–AI co-creativity represents a paradigm shift in the understanding and practice of creativity within design disciplines. As artificial intelligence increasingly contributes to design processes, traditional conceptions of creativity, long centred on human cognition and intuition, are being reframed through more collaborative, hybrid models (Chandrasekera et al., 2024). This shift necessitates a re-examination of the epistemic, cognitive, and evaluative structures that support creative production in design education. Concepts outlined in the literature establish the framework for the case-based analysis that follows.

Creativity in design is generally defined as the production of outcomes that are both original and valuable (Sarkar & Chakrabarti, 2011). Within architecture, this notion expands to include spatial, cultural, and ethical dimensions. Han et al. (2019) propose a threefold model of design creativity, originality, usefulness, and surprise, emphasizing surprise as an element of unexpectedness that evokes aesthetic and cognitive disruption. Their findings challenge established assessment standards by showing that originality and surprise correlate strongly, while usefulness has little predictive power.

Margaret Boden's (1998, 2004) distinction between psychological and historical creativity offers a useful perspective for evaluating both human and AI-generated outputs. While psychological creativity involves ideas that are new to the individual, historical creativity refers to innovations recognized as original at a cultural context or disciplinary scale. Generative systems like Midjourney and Stable Diffusion often exhibit psychological creativity by generating unfamiliar combinations, yet their lack of contextual awareness and dependence on training data, restrict their capacity for historical creativity. As a result, AI outputs only gain meaning when interpreted and situated within broader design discourse. While Han et al.'s (2019) threefold model aligns with psychological theories, such as Boden's (1998) view of creativity as a synthesis of divergent thinking, associative reasoning, and contextual judgement, its application in design contexts requires further reflection. In architecture, the value of creative outcomes is not determined by formal or functional competence alone but emerges through contextual interpretation and cultural meaning.

Design theorists emphasize that creativity is inseparable from iterative framing and abductive reasoning. Cross (2011) describes design thinking as visual, iterative, and ambiguity-embracing; Dorst and Cross (2001) highlight co-evolution, where problem and solution evolve together. In studio settings, this co-evolution demands that students learn to reframe intentions and navigate ambiguity—capacities that AI alone cannot achieve. Current systems remain largely reactive, optimizing within predefined goals (Dorst, 2011) but lacking the interpretive flexibility central to design creativity.

Design theorists emphasize that creativity in design is deeply tied to iterative problem framing and abductive reasoning. Cross (2011) describes design thinking as a visual, iterative, and ambiguity-embracing mode of inquiry, one that thrives in contexts of uncertainty and ill-structured problems. Dorst and Cross's (2001) notion of co-evolution further elaborates this idea: in creative design, the problem and solution evolve simultaneously through ongoing reinterpretation. In studio settings, this co-evolution demands that students learn to reframe intentions and navigate ambiguity—capacities that AI alone cannot achieve. Current generative AI remain largely reactive, optimizing within predefined goals (Dorst, 2011) but lacking the interpretive flexibility central to design creativity.

Nonetheless, AI can serve as a cognitive amplifier. Wilson and Daugherty (2018) describe this synergy as "collaborative intelligence" where human judgement and machine computation iteratively build on one another. Shneiderman's (2020) human-centred AI model calls for high human control alongside advanced automation, while Clark and Chalmers's (1998) theory of the "extended mind" provides a theoretical foundation for understanding this relationship. By delegating cognitive functions, such as pattern recognition, data retrieval, or parametric iteration, designers can redirect effort toward higher order creative reasoning. When integrated into creative workflows, AI tools can become cognitive extensions, active components in a distributed system through which ideation and evaluation occur. From this perspective, creativity is not the only product of an isolated human mind, but the emergent property of a hybrid cognition, composed of human intentions, algorithmic capabilities, and contextual mediation.

Building on this, Gaggioli et al. (2025) propose the Extended Creativity Framework, which outlines human–AI creative relations across a spectrum: from "Support", where AI is treated as a passive tool; to "Synergy", where AI actively assists human design processes; and finally, to "Symbiosis", where both act as co-authors in shaping outcomes. This model underscores that co-creativity lies less in technical ability than in interactional structure, the quality of engagement between human and machine.

Despite these affordances, AI systems still exhibit limitations. The pedagogical relevance of these distinctions becomes particularly apparent when considering how students must navigate ambiguity, frame intent, and make critical decisions within AI-supported workflows. Co-creativity thus demands that learners cultivate literacies not only in tools and prompts, but in reflexive judgement, conceptual framing, and ethical interpretation. Sarkar and Chakrabarti's (2011) model highlight that true creativity involves both originality and relevance, a standard that many generative AI tools struggle to meet. While these systems excel at producing original visual combinations, they often lack the contextual awareness necessary to ensure relevance, coherence, or value within the specific cultural and spatial demands of architectural design. As D'Souza and Dastmalchi (2024) argue, tools like Midjourney may produce exciting images, but they often lack conceptual depth, authorship, and functional coherence. Their outputs require human framing, evaluation, and transformation to acquire architectural meaning.

Eventually, this highlights a deeper distinction: human creativity is not simply about generation, but about selectivity and judgement. Cross (2011) emphasizes the metacognitive aspects of design thinking, reflection, iteration, and reframing, that current AI systems cannot perform. These systems lack intentionality, ethical reasoning, and the capacity to situate their outputs within interpretive or socio-cultural frameworks. While they may serve as provocateurs or catalysts, the act of assigning meaning, contextualizing relevance, and making evaluative decisions remains a human responsibility.

Table 1 synthesizes five theoretical constructs that frame human–AI co-creativity and situates them within pedagogical contexts. Distributed authorship emphasizes creativity as emerging through the co-evolution of problems and solutions, redefining authorship as a shared agency across students, instructors, and AI systems (Cross, 2011; Dorst & Cross, 2001). Collaborative intelligence highlights the complementary strengths of humans and machines, encouraging dialogic, feedback-rich workflows in design studios (Wilson & Daugherty, 2018). Extended cognition positions AI tools as integral extensions of cognitive processes, forming part of a design literacy of "thinking-with-tools" (Clark & Chalmers, 1998). Co-creativity underscores creativity as arising from interaction, ranging from supportive tool use to full symbiosis, foregrounding the importance of iterative framing and reflection (Boden, 1998, 2004; Gaggioli et al., 2025). Finally, productive indefinity treats ambiguity, surprise, and reframing as productive drivers of innovation, legitimizing uncertainty as a pedagogical resource (Cross, 2011; Han et al., 2019).

The "Design Studio Implications" then translates these constructs into the language of pedagogy, reflecting the interpretive attempt made in this study. Authorship is reframed as shared agency within studio practice; collaborative intelligence is expressed through dialogic, feedback-rich workflows; extended cognition becomes a literacy of thinking-with-tools; co-creativity is recast as a process of iterative framing and reflection; and productive indefinity is revalued as pedagogical openness to ambiguity. Finally, the "Connection to Case Analysis" shows how these constructs underpin the four analytical categories used in examining the case studies, Ideation and Conceptual Development (ID), Prompt Literacy (PL), Critique Culture and Studio Dynamics (CSD), and Authorship, Ethics, and Reflexivity (AE). By linking theoretical sources, pedagogical interpretations, and analytical dimensions, Table 1 demonstrates how abstract discussions in design research can be mobilized as actionable frameworks for architectural education.

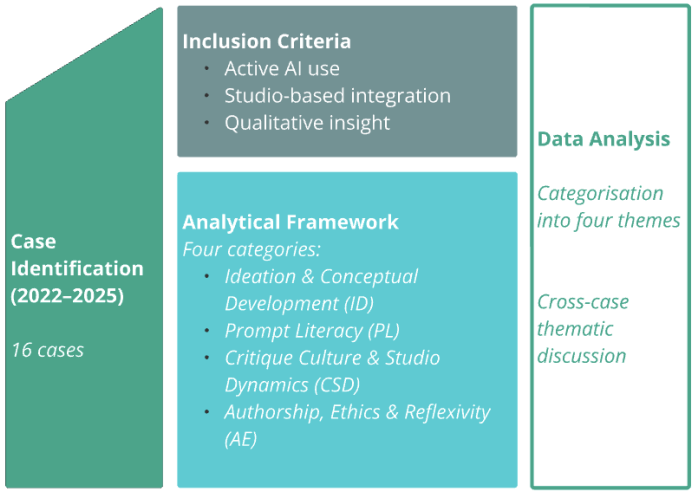
Table 1.
Theoretical Constructs of Human-AI Co-Creativity, Their Pedagogical Implications, and Connection to Case Analysis

Key Concept	Definition	Design Studio Implications	Connection to Case Analysis
Distributed Authorship (Cross, 2011; Dorst & Cross, 2001).	Creativity emerges through co-evolution of problems and solutions, shaped by shared processes across agents and representations.	Redefines authorship as shared agency between students, instructors, and AI systems.	*Authorship, Ethics, and Reflexivity (AE)*
Collaborative Intelligence (Wilson & Daugherty, 2018).	Human and AI iteratively build on one another's strengths in a complementary partnership.	Encourages dialogic, feedback-rich workflows, supporting peer–AI–instructor interaction.	*Ideation and Conceptual Development (ID) + Critique Culture and Studio Dynamics (CSD)*
Extended Cognition (Clark & Chalmers, 1998).	Cognitive processes extend into external tools that support memory, reasoning, and ideation.	Frames AI tools as part of a design literacy of "thinking-with-tools."	*Prompt Literacy (PL)*
Co-Creativity (Boden, 1998, 2004; Gaggioli et al., 2025).	Creativity arises through interaction, ranging from supportive tool use to full symbiosis, rather than isolated authorship.	Highlights the need for iterative framing and reflection, cultivating interpretive skills.	*Ideation and Conceptual Development (ID)+ Critique Culture and Studio Dynamics (CSD)*
Productive Indefinity (Han et al., 2019; Cross, 2011).	Ambiguity, surprise, and reframing drive innovation and interrupt recognised patterns.	Validates ambiguity as a pedagogical resource, fostering exploration and open-ended design.	*Ideation and Conceptual Development (ID) + Critique Culture and Studio Dynamics (CSD)*

Material and Methods

This study adopts a qualitative, case-based approach to investigate how artificial intelligence (AI) is integrated into design studio. The overall research design is summarized in Figure 1, which outlines the sequence from case identification to analysis. Rather than measuring outcomes quantitatively, the focus is on identifying pedagogical patterns, challenges, and innovations across diverse studio contexts. The methodological orientation follows a cross-case thematic analysis of studio experiments conducted between 2022 and 2025, a period in which AI tools rapidly entered design education.

Figure 1.
Research Design

Case Selection

The analysis draws on a set of documented design studios where AI tools were actively integrated into architectural education. Through a systematic search across peer-reviewed journals, conference proceedings, and institutional reports, 16 cases were identified that provide qualitative insight into pedagogical processes. In addition, institutional websites and academic networks were consulted to capture recent or practice-oriented initiatives. Search terms included combinations of "AI design studio," "architectural education and AI," "generative AI and pedagogy," "prompt-based design," as well as their Turkish equivalents.

Inclusion was guided by three criteria:

1. Active use of AI tools in architecture or interior architecture education,
2. Integration into studio-based learning environments, and
3. Availability of qualitative insight into pedagogical processes and impacts (e.g., reflective commentary, case documentation).

The resulting sample represents diverse geographic, institutional, and pedagogical contexts, including North America, Europe, the Middle East, and Asia. While systematic, the selection process was not extensive: other relevant studios may exist but were excluded due to limited documentation, language barriers, or lack of accessible reporting. Accordingly, the 16 cases are treated as a purposive sample, selected for their capacity to yield rich pedagogical insights rather than to represent the entirety of AI-related studio practices worldwide.

Analytical Framework

Case analysis was guided by a four-part framework developed from the study's conceptual foundations. Drawing on theoretical constructs of human–AI co-creativity, each case was coded under one or more of the following pedagogical categories:

- Ideation and Conceptual Development (ID): AI as a generative partner in speculative exploration and conceptual framing.
- Prompt Literacy (PL): prompting as a situated act of design authorship, requiring narrative clarity and interpretive refinement.
- Critique Culture and Studio Dynamics (CSD): how AI reshapes peer critique, feedback loops, and discursive studio practices.
- Authorship, Ethics, and Reflexivity (AE): negotiation of creative agency, ethical responsibility, and reflective awareness in AI-supported workflows.

Data Analysis and Reliability

The framework served to translate the conceptual constructs of Table 1 into analytical categories, providing the coding scheme for case study analysis. A thematic content analysis was conducted in two stages:

- Categorization into the four thematic categories (ID, PL, CSD, AE), allowing multiple coding where appropriate (see Table 2).
- Cross-case discussion to identify shared pedagogical strategies, recurring challenges, and transformative practices.

To enhance reliability, the categorisation framework was revisited at multiple stages and cases were cross-checked with a second expert researcher until consensus was reached.

Scope and Limitations

The aim of the analysis is not generalization but the identification of emerging pedagogical patterns in AI-supported design education in the context of studio practice. The strength of the study lies in the diversity of institutions and practices examined; however, certain limitations remain. The analysis relies on published or publicly available documentation in English and Turkish, which means that additional studios, particularly those reported in other languages or in less formal formats, may not have been captured. Documentation also varied in depth, with some cases offering detailed pedagogical accounts and others more limited descriptions.

Results: Pedagogical Transformations in Design Education

As artificial intelligence becomes increasingly embedded in architectural design workflows, its presence in design education has moved beyond speculation into practice. Across diverse institutional settings, AI is being integrated into studio environments in ways that reconfigure how design is taught, learned, and critiqued. Rather than a uniform transformation, these changes manifest through a spectrum of approaches shaped by local pedagogical priorities, curricular philosophies, and cultural conditions.

Table 2 synthesizes 16 international studio cases and maps them across four pedagogical dimensions, shows that no studio

addresses all four dimensions equally; instead, each case emphasizes aspects depending on its context. Some studios, such as University of Illinois Urbana-Champaign's (Deutsch, 2025) or Özyeğin University's (Özorhon et al., 2025), span across all categories, highlighting AI's potential to be both a generative and reflexive partner in design. Others, such as Qingdao University of Technology's (Xu & Huang, 2024) or Kütahya University's (Buldaç, 2024), are more narrowly focused, using AI primarily for ideation or prompt experimentation, with limited engagement in critique or ethical reflection. Patterns of conjunction are also visible: nearly all cases mobilize AI as a catalyst for speculative ideation, confirming its strong role in expanding conceptual exploration. By contrast, prompt literacy, critique culture, and reflexivity emerge as more unevenly addressed themes, producing divergences in how AI reshapes studio practice.

These thematic patterns provide the structure for the following discussion, which examines each dimension in turn, first ideation and conceptual development, then prompt literacy, followed by critique culture and studio dynamics, and finally authorship, ethics, and reflexivity, to trace how AI integration is diversifying the pedagogical logics of design education.

Table 2.
Distribution of Studio Cases Across Thematic Categories

Institution/Studio	ID	PL	CSD	AE
The University of Texas at Austin (University of Texas at Austin, 2024)	Speculative housing ideation via 50,000 AI variations	-	Collaborative critique, inclusive value systems	Ethics, sustainability, human agency
Özyeğin University (Özorhon et al., 2025)	Concept-driven ideation with scenarios/sketches	Prompt construction from section models, scenarios	Polyphonic critique on ambiguous outputs	Reflexive use of abstract images; student agency
Auburn University (Fares, 2025)	Iterative ideation; sensory design	-	Peer critiques on AI outputs	Authorship, bias, originality debates
Qingdao University of Technology (Xu & Huang, 2024)	Concept ideation with MJ images	Keyword refinement for outputs	-	-
Gdańsk University of Technology (Cudzik et al., 2024)	Green campus ideation via AI	Prompting as design/research method	-	Ethics, authorship, IP debates
University of Liverpool (Agkathidis et al., 2024)	Form-finding via AI morphogenesis	Prompt precision; tool aesthetics	-	Authorship, plagiarism, loss of craft debates
FMV Işık University (Karadağ & Ozar, 2025)	Iterative ideation and visual refinement	Prompt strategies: keywords vs. narratives	-	Ethical concerns and authenticity
MSA University (Sadek & Mohamed, 2023)	-	Narrative-to-prompt workflow	-	Authorship, co-creativity debates
Tongji University (Jin et al., 2024)	Programming briefs; early ideation with AI	-	Critiques on fragmented outcomes	Caution on authorship; efficiency vs. originality
Istanbul Technical University (Tong et al., 2023)	Sketching + AI fusion (ISO-meets-AI)	Mandatory keywords; prompt trials	Tutor vs. student evaluation gaps	-
Kütahya Dumlupınar University (Buldaç, 2024)	Film-based experimental ideation	Prompt trials across multiple tools	-	-
South Dakota State University (Mansour, 2024)	Sacred space ideation via MJ	-	Peer critique and ethical debates	Authorship, originality, agency risks
Ajman University (Hafiz, 2024)	Baroque typology exploration	Keyword-based prompts; tool testing	Peer critique on stylistic misalignments	Authorship, interpretive responsibility
Ariel–TUM–Carnegie Mellon collaboration (Dortheimer et al., 2023)	Speculative ideation from "Invisible Cities"	Prompt anatomy; tool comparisons	Fixation risks; peer critique via recordings	Agency, authorship vs. automation
Istanbul Sabahattin Zaim University (İşbilir & Bölükbaşı, 2025)	Utopia/Dystopia scenario framing	Narrative scaffolding with ChatGPT	-	Ethical–ecological responsibility
University of Illinois Urbana-Champaign (Deutsch, 2025)	Urban-scale ideation; metaphor prompts	Managing hallucinations	Errors reframed as critique objects	Authorship via curation and reflection

Ideation and Conceptual Development

This theme examines how AI models such as Midjourney have been used in design studios to stimulate early-stage ideation through image generation and speculative exploration, prompting students to engage in conceptual experimentation. Across design studios, AI has emerged as a generative partner in early-stage ideation, prompting students to reframe how they begin designing. At the University of Texas at Austin, Daniel Koehler's studio (2024) treated AI as a visual ideation engine: students produced thousands of hybrid images by merging text prompts with model photographs, expanding their conceptual search area through curation, iteration, and critical reflection. Students generated over 50,000 images in this process, then engaged in reflective evaluation to determine where conceptual value emerged. As Koehler notes in the studio syllabus, *"any algorithm, model, API, or platform is designed in particular ways, learns from a particular set of data, assumes a particular kind of workflow, and amplifies distinct assumptions on the application of computation to architecture"* (University of Texas at Austin, 2024). This reflective layer positioned AI as both a visual generator and a subject of critique and conceptual reframing.

Within a design studio course at Özyeğin University, a prompt-driven abstraction model was tested, where multi-modal and scenario-based prompts aligned visual production with conceptual intent (Özorhon et al., 2025). In practice, students first produced collages to express conceptual ideas and then translated these into textual inputs for Midjourney, which generated alternative images expanding their design exploration. As the workshop report notes, this process *"stimulated design ideas through visual ambiguity"* and encouraged experimentation with multi-modal prompts that merged textual descriptions, diagrams, and conceptual keywords (Özorhon et al., 2025). This method encouraged peer dialogue on platforms like Discord and positioned AI outputs as intuitive stimuli that enriched ideation through ambiguity and iteration.

At Auburn University, studio experiments with hybrid workflows, combining AI and hand drawing, encouraged divergent thinking, while also exposing challenges of aesthetic convergence and contextual sensitivity (Fares, 2025). Students were encouraged to iterate between freehand sketches and AI-generated images, using the final product to open speculative directions that could later be refined through drawing. Several participants reported that AI accelerated the early stages of ideation, allowing them to visualize multiple options in minutes rather than hours, while also producing unexpected spatial layouts that pushed them toward more unconventional solutions. At the same time, students noted significant limitations: some AI-generated spaces appeared compelling as atmospheric renderings but proved structurally incoherent or disconnected from programmatic requirements when examined more closely (Fares, 2025). These tensions revealed both the potential and the pitfalls of AI-enhanced ideation, and ultimately inspired critique sessions centred on ethics, authorship, and originality.

Qingdao University of Technology introduced Midjourney in a design studio, where students moved from AI-generated visuals to iterative development via sketching and CAD. The workflow supported conceptual diversity but required interpretive intervention to address performative gaps. As Xu and Huang (2024) report, students were asked to produce an initial concept document, generate early images in Midjourney, and then refine these through hand sketching and CAD modelling before reapplying the software for comparison. This cycle highlighted both the strengths and weaknesses of AI integration: while Midjourney significantly accelerated ideation and encouraged experimentation with unconventional forms, students found that many outputs lacked structural feasibility and overlooked sustainability concerns, requiring critical evaluation and further development through conventional tools.

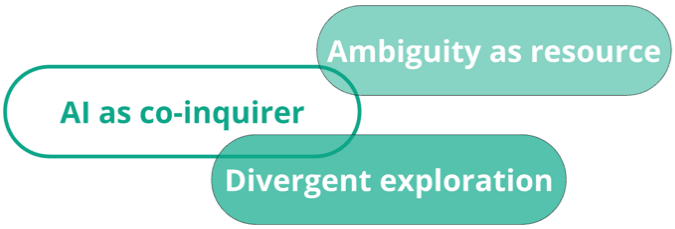
At Gdańsk University of Technology, a design studio experiment contrasted traditional workflows with AI-enhanced approaches, shifting the logic from 'plan as generator' to 'image as generator.' As Cudzik et al. (2024) describe, the experiment compared a first cohort designing a "green campus" through conventional sketching and modelling with a second cohort integrating AI tools such as Midjourney and DALL-E. Within the AI-enhanced group, three modes of practice emerged: a semi-traditional use of AI images for inspiration only; a hybrid approach where fragments of generated visuals were embedded into urban decisions; and a hybrid-interactive approach based on continuous prompt–image–evaluation loops, sometimes incorporating 3D massing models. While these workflows stimulated faster production of variant solutions and encouraged speculative thinking, some students struggled with conceptual stability, as the abundance of new images risked driving the design rather than supporting it. The results underscored both the creative potential and the pedagogical challenges of replacing "plan as generator" with "image as generator," prompting a reframing of design education as a form of "research-by-prompting" (Cudzik et al., 2024).

At the University of Liverpool, Agkathidis et al. (2024) structured a four-phase studio combining prompting, modelling, and architectural translation. Prioritizing conceptual morphogenesis over functional constraints, the studio improved creativity and fluency while surfacing tensions in authorship and spatial coherence. The workflow guided students through site analysis, AI-driven morphogenesis, translation into 3D models, and architectural resolution. Design experiments ranged from coral- and seashell-inspired forms translated into visitor centres to AI-blended façades materialised via 3D printing. Student evaluation confirmed the benefits: 82% reported AI as a useful tool for idea exploration and 77% stated it enabled compositions they could not have produced otherwise. Assessment results echoed this, with the AI-assisted cohort achieving higher average marks and the two top scores of the class. At the same time, instructors and students highlighted persistent challenges of control, as Midjourney often introduced unintended elements and resisted producing consistent perspectives (Agkathidis et al., 2024). These outcomes reveal both the generative potential and the limits of AI, underscoring its value when used for exploratory morphogenesis rather than as a shortcut to finished designs.

While each studio varied in tools and emphasis, commonalities emerged in how students used AI for speculative generation and iterative ideation. Together, these cases show that critically framed AI use enhances conceptual exploration. AI has the potential to support ambiguity, iteration, and reflective engagement, acting as a co-inquirer that expands how students imagine and develop design ideas. Beyond functioning as a generative engine, AI reframes the starting point of design itself, shifting emphasis from solution-finding toward open-ended exploration. At the same time, the variability of outcomes, ranging from productive ambiguity to conceptual instability, illustrates that the pedagogical value of AI in ideation depends less on the tools' capacity than on the critical frameworks that guide their use. In this sense, AI-assisted ideation represents both an opportunity and a challenge: it can democratize conceptual experimentation while also demanding new forms of scaffolding

to ensure that exploratory richness translates into meaningful design reasoning. These insights are summarized in Figure 2, which refines the analysis into two central dynamics: AI as a co-inquirer that stimulates divergent exploration, and ambiguity reframed as a pedagogical resource in conceptual development.

Figure 2.
Ideation and conceptual development central dynamics

Prompt Literacy

The integration of AI into design education has introduced a new form of literacy: prompting as a method of directing, interpreting, and refining visual output. During the final year interior design studio at FMV Işık University, students progressed from basic keywords to layered narrative inputs in Midjourney, resulting in more coherent spatial articulation and concept-driven outcomes (Karadağ & Ozar, 2025). In practice, a Midjourney workshop conducted in the fourth week of the design studio revealed distinct strategies: most students relied on single keywords, while smaller groups experimented with conjunction-based prompts or progressive layering. Survey results showed that keyword-only approaches often produced superficial or mismatched images, useful mainly as inspiration, whereas layered prompts created outputs that aligned more closely with students' design intentions and enriched projects with unexpected yet meaningful details. By the end of the semester, students reported that prompt-writing had evolved into a reflective design act, requiring narrative clarity, interpretive control, and iterative refinement to achieve both conceptual alignment and functional articulation (Karadağ & Ozar, 2025).

Similarly, at MSA University's experimental architectural design course, fictional scenario-based prompting stimulated both visual richness and deeper authorship, positioning prompt-writing as a reflective and generative act (Sadek & Mohamed, 2023). In practice, students were asked to write short fictional narratives and then translate them into prompts for platforms such as Midjourney and Craiyon. This process created an iterative loop between text and image, where narratives were revised alongside visual outputs, encouraging students to explore conceptual alternatives through storytelling. Reflections from the studio emphasized that prompt-writing in this context was not simply a technical operation but a creative act that shaped authorship, interpretation, and conceptual clarity (Sadek & Mohamed, 2023).

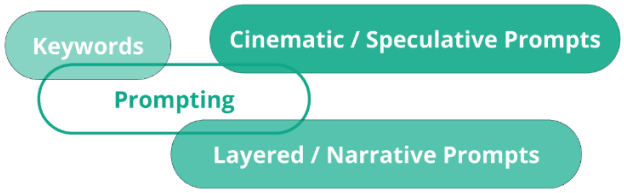
However, several cases underline the fragility of this process when left unguided. At Tongji University, an AI-assisted architectural programming and design course experimented with integrating tools such as ChatGPT, Midjourney, and Stable Diffusion (Jin et al., 2024). While students actively used these platforms, particularly for problem analysis, data gathering, and conceptual briefing, the design stage revealed challenges. Outputs were often fragmented and difficult to refine, leading to a reliance on sketching and CAD methods to regain control. Instructors similarly stressed that AI tools could enrich programming tasks but warned against over-reliance during design development, where architectural coherence and intentionality remained difficult to secure (Jin et al., 2024). This case underlines the fragility of AI use when not pedagogically scaffolded, demonstrating how limited prompt literacy can produce unstable or incoherent outcomes, thereby reinforcing the need for structured prompt literacy and critical mediation.

The Istanbul Technical University's "ISO-meets-AI" experiment showed that limited prompt literacy led to passive adaptation of AI-generated forms, weakening representational control (Tong et al., 2023). Implemented in the Visual Communication I course with 50 first-year students, the three-step assignment required learners to first produce orthographic and isometric drawings of geometric compositions, then generate Midjourney images using mandatory keywords such as "isometric projection," "shade and shadow," and "8K rendering," and finally merge these outputs into composite representations. While tutors observed that all students incorporated textures and colours from AI images, a significant proportion of students reported difficulties transferring such elements, highlighting gaps between intention and outcome. The experiment demonstrated that, although students quickly adapted to AI tools and saw them as valuable for future design work, the lack of prompt literacy often resulted in unexpected outputs and passive reliance on generated forms (Tong et al., 2023). This reinforced the conclusion that without explicit scaffolding, AI integration risks undermining representational agency rather than enhancing it.

At Kütahya Dumlupınar University, in a third-year interior design studio, cinematic prompting helped with speculative iteration but also exposed limitations in precision and coherence (Buldaç, 2024). Students selected films such as Inception, Passengers, and Ex Machina and reinterpreted their spatial settings through AI tools including Midjourney, Lexica, Playground, and DALL-E. This cinematic approach stimulated rapid idea generation and supported exploration of atmosphere and narrative-driven design. Student reflections emphasized speed, revision flexibility, and the capacity to test multiple alternatives as key advantages. Yet the process also revealed significant drawbacks: many tools struggled to correctly interpret detailed prompts, while some outputs, particularly from Playground, produced incoherent or unrealistic results detached from the intended scene. These outcomes illustrate both the speculative potential and the fragility of AI-supported workflows when not accompanied by strong conceptual framing and critical guidance (Buldaç, 2024).

These cases demonstrate that prompting is not a neutral technical step, but a situated act of design authorship that demands narrative clarity, interpretive judgement, and critical pedagogical framing. Across the different studio contexts, prompt literacy emerges less as a mechanical input than as a reflective practice of meaning-making, capable of fostering interpretive responsibility and iterative refinement. At the same time, its fragility remains: without scaffolding, prompting risks collapsing into passive replication or conceptual instability. As such, prompt literacy stands as both a creative skill and a pedagogical frontier, redefining the relationship between authorship, representation, and critical agency in AI-supported design education. These insights are synthesized in Figure 3, which frames prompt literacy not as a linear progression but as branching pathways, from basic keywords to layered narratives and cinematic approaches, each highlighting both potentials and weaknesses in design education.

Figure 3.
Branching pathways of prompt literacy

Critique Culture and Studio Dynamics

At South Dakota State University, the studio "The Sacred in Between" used Midjourney to generate speculative images on transcendence and sacred space, which served as provocations for structured peer critique on authorship, ambiguity, and design intention (Mansour, 2024). Beyond sparking visual exploration, students described the process as "sketching with words," producing hundreds of collages that broadened their design repertoire and helped overcome creative blocks. Class debates soon turned toward ethical concerns about originality and overreliance, highlighting risks of diminished human agency when AI becomes the primary design driver. The vertical learning curve of mastering prompts further underscored the need for guided critique sessions, ensuring that students remained active agents rather than passive curators of computational output. Reflective assignments and scaffolded discussion helped students move from intuitive exploration toward critical evaluation of AI's interpretive limits (Mansour, 2024).

Within a studio setting at Ajman University, Baroque typologies were explored through Midjourney, PromeAI, and OpenArt, with students generating and analyzing historical forms using curated keyword lists (Hafiz, 2024). The iterative process revealed both the strengths of AI, such as enhanced rendering of light, shadow, and materiality, and its limitations, including stylistic distortions, misplaced influences, and mislabeled building types. Students often described the tools as "a baby" requiring repeated correction, which foregrounded their interpretive responsibility in managing AI outputs. This critical engagement turned stylistic misalignments into moments of reflection, compelling students to interrogate the conceptual gaps between canonical architectural references and generative results. Through this process, authorship, ethical awareness, and reflective judgment were articulated as critical dimensions of critique culture within AI-supported studio pedagogy (Hafiz, 2024).

The international workshop jointly hosted by Ariel University, the Technical University of Munich, and Carnegie Mellon University provided a collaborative critique setting where students evaluated and refined hybrid workflows that combined generative tools with conventional BIM and CAD platforms (Dortheimer et al., 2023). While the initial excitement centred on the visual novelty of AI outputs, critiques quickly shifted toward deeper questions of authorship, decision-making, and process integration. Students became particularly fixated on MidJourney's striking imagery, which sparked debates on overreliance and the risk of diminished agency, whereas the more ambiguous results from DALL·E and Stable Diffusion invited greater reinterpretation and dialogic discussion of design intent. By moving between speculative generation and architectural resolution, students developed comparative awareness of AI's potential and limits. Screen recordings and group reflections positioned AI not as a provider of finished solutions but as a catalyst for studio debate, collective interpretation, and the negotiation of agency within evolving critique culture (Dortheimer et al., 2023).

Collectively, these cases show that critique culture is evolving into a more discursive and interpretive space, where the focus shifts from form to process. AI's presence in the studio invites students to question representational norms, reflect on authorship, and articulate design intent in dialogue with algorithmic unpredictability. These dynamics are summarized in Figure 4, which shows AI outputs as branching triggers, activating peer critique, shaping design agency, and provoking ethical reflection, and thus reshaping the culture of critique from form toward process.

Figure 4.
Critique culture and studio dynamics on AI outputs

Authorship, Ethics, and Reflexivity

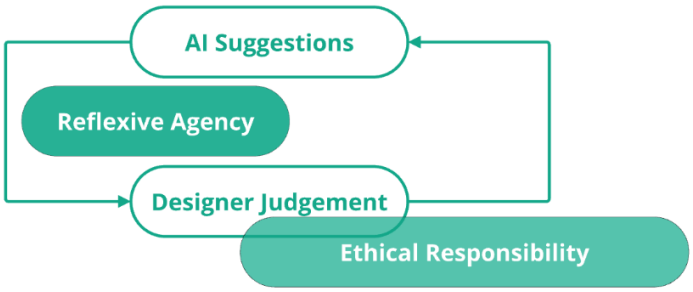
At İstanbul Sabahattin Zaim University, a fourth-year interior design studio integrated AI-assisted creative writing into a climate-focused project entitled "Between Utopia and Dystopia: Which Future? Which Place?" (İşbilir & Bölükbaşı, 2025). Over a three-week workshop, students employed ChatGPT to develop speculative narratives addressing ecological collapse, resource scarcity, and social inequality. The process unfolded through concept mapping, scenario drafting, and visual storyboarding, with AI providing linguistic and analytical scaffolding at each stage. Assessment criteria emphasized conceptual depth, consistency, integration of social and environmental variables, and the reflective use of AI tools. Findings showed that AI-supported scenario writing enhanced students' ability to situate design proposals within ethical and interdisciplinary frames, compelling them to negotiate value-driven choices while articulating spatial futures. Authorship extended beyond formal design outputs to include narrative framing, ethical responsibility, and reflexive critique, illustrating how text-based AI can foster critical inquiry and sustainability-oriented imagination within studio culture (İşbilir & Bölükbaşı, 2025).

At the University of Illinois Urbana-Champaign, a graduate design studio positioned AI as an interpretive collaborator in tackling the urgent challenge of affordable housing (Deutsch, 2025). Early exercises, such as the provocative prompt *"In what ways is a building like an octopus?"*, reframed AI not as software to be mastered but as a conversational partner that provoked lateral thinking and metaphorical associations. Across the semester, students used AI to test urban-scale housing strategies, optimize layouts, and analyze environmental performance, while also confronting the unpredictability of generative outputs. Hallucinations, such as AI misidentifying a concrete structure as timber, were reinterpreted as design provocations that pushed students to reconsider material strategies, often to their project's benefit. This dynamic highlighted that AI could augment creativity only when mediated by human judgement, with authorship located in the reflective choices designers made in curating, correcting, or augmenting algorithmic suggestions. AI expanded students' interpretive responsibility, underscoring that

critical authorship must negotiate between automation and intent (Deutsch, 2025).

Together, these cases demonstrate that questions of authorship and ethics in AI-supported studios extend well beyond concerns of originality or plagiarism. Authorship is increasingly defined through processes of negotiation between narrative framing and spatial design, between automation and human intent, and between efficiency and responsibility. Ethical awareness emerges not only in explicit debates about sustainability or social equity, but also in the everyday interpretive choices students make when curating, correcting, or reframing AI outputs. Reflexivity, in turn, becomes a critical pedagogical skill, enabling students to interrogate the limits of generative tools while positioning themselves as active agents within hybrid workflows. AI invites students to question their role as authors, defend design decisions, and engage with tools as epistemic partners rather than generators of finished solutions. In this sense, AI does not displace human authorship but reconfigures it, compelling architectural education to cultivate a more distributed, critical, and ethically improved understanding of creative agency. These dynamics are synthesized in Figure 5, which visualizes authorship as a negotiation between AI suggestions and designer judgement, generating reflexive agency while situating ethical responsibility directly within human decision-making.

Figure 5.
Interaction between AI and designer

Discussion

The case analysis highlights that AI integration in architectural design education is not a uniform phenomenon, but a set of differentiated practices shaped by local pedagogical aims and institutional cultures. Multiple case studies across Turkey, China, and Europe confirm this diversification, from Kütahya and Qingdao to Özyeğin and Gdańsk (Buldaç, 2024; Cudzik et al., 2024; Jin et al., 2024; Özorhon et al., 2025). The findings reveal that pedagogical implications are not limited to technical proficiency; they extend toward cultivating reflective, ethical, and critical forms of engagement, as emphasized by Hafiz (2024) and Shneiderman (2020).

As Schulman (2023) observes in *Architectural Record*, artificial intelligence is "both a tool and a crisis," requiring not only technical fluency but also cultural and ethical reorientation. While tools such as Midjourney may reduce the need for manual rendering, they intensify the demand for design judgement, critical literacy, and conceptual clarity. This point resonates with Clark and Chalmers' (1998) notion of the extended mind and with Shneiderman's (2020) call for human-centered AI. David Ruy underscores the same concern, noting that "the real value in education comes in judgement and curation, not elbow grease" (as cited in Schulman, 2023).

Across the cases, ideation and conceptual development emerged as the most consistently reconfigured dimension. Students often used AI to rapidly visualize and iterate on abstract ideas. Agkathidis et al. (2024) and Fares (2025) show how studios encouraged this prompt-and-curate logic, while the University of Texas at Austin (2024) demonstrated its capacity to expand the conceptual search space. At the same time, studies from Qingdao and Gdańsk warn that outputs can remain visually compelling but intellectually thin when left unstructured (Xu & Huang, 2024; Cudzik et al., 2024). These findings suggest that AI should be framed not simply as a generative engine, but as a co-inquirer provoking reflection, speculation, and judgement.

The evolution of studio culture under the influence of AI appears in changing evaluative norms and the reconfiguration of peer critique practices. Özorhon et al. (2025), Dortheimer et al. (2023), and Mansour (2024) all describe how critique shifted toward authorship and process. Peer critiques and desk reviews increasingly focused less on the surface quality of outputs and more on how students interpret, refine, and contextualize them. This reframing reveals a shift in evaluative criteria, where authorship is judged by the reflective choices students exercise when curating, correcting, or reframing algorithmic suggestions (Hafiz, 2024). Critique culture thus becomes a site for negotiating agency, responsibility, and ethics.

Prompt literacy stands out as a fragile yet essential capability. Effective prompting requires narrative framing, interpretive control, and iterative refinement. Sadek and Mohamed (2023) show how narrative prompting fostered deeper authorship, while Jin et al. (2024) and Buldaç (2024) warn that unguided use can collapse into incoherence. Without structured support, outputs risk remaining superficial, as also demonstrated in Tong et al.'s (2023) teaching experiment. Consequently, prompt literacy must be integrated into curricula as a core design skill, aligned with ethical reasoning and contextual judgment rather than treated as a peripheral technical ability (Karadağ & Ozar, 2025).

The synthesis also exposes a persistent tension between student enthusiasm and institutional preparedness. Agkathidis et al. (2024) and Fares (2025) document how students adapt quickly to Midjourney or ChatGPT, reporting gains in efficiency and creative exploration, while Alshahrani and Mostafa's (2025) survey reveals the contrast with faculty concerns. Sadek and Mohamed (2023) likewise note faculty hesitation over overreliance and disciplinary erosion, echoing broader debates about curricular preparedness (Makarouni, 2024). This difference illustrates that questions of authorship, reflexivity, and responsibility extend beyond studio pedagogy to institutional and cultural levels of architectural education (Wilson & Daugherty, 2018).

Overall, AI expands representational capacities, yet its transformative value in design studio lies in how it reshapes processes of meaning-making, authorship, and interpretation. Cross (2011) and Dorst and Cross (2001) remind us that design creativity emerges from co-evolving problems and solutions, a point extended by Gaggioli et al. (2025) in their framework of extended creativity. These shifts point toward the need for new pedagogical cultures, ones that embrace uncertainty, foster ethical imagination, and support students in navigating co-creative work with intelligent systems (Shneiderman, 2020; Wilson & Daugherty, 2018). The synthesis presented in Table 3 combines these findings, offering a structured view of key observations and their pedagogical implications.

Table 3.
Synthesis: Towards a Reflective Pedagogy of AI

Theme	Key Observations	Pedagogical Implications
Ideation and Conceptual Development	AI stimulates divergent thinking and speculative workflows; shifts focus from solution to exploration.	Frame AI as co-inquirer; emphasize ambiguity and iterative inquiry.
Prompt Literacy	Effective prompting requires narrative framing and interpretive control; unstructured use leads to superficiality.	Integrate prompt literacy as a critical design skill within structured curricula.
Critique Culture and Studio Dynamics	AI outputs serve as discursive triggers, critique shifts toward authorship, process, and ethics.	Reframe critique practices to prioritize process over form and engage with algorithmic intent.
Authorship, Ethics, and Reflexivity	Students renegotiate authorship; reflexivity and ethical awareness become integral to studio practice.	Embed ethical reasoning and reflective authorship within studio culture and learning outcomes.

Conclusion and Recommendations

AI's value in architectural education lies less in automating solutions and more in fostering inquiry. Across case studies, AI consistently revealed itself as a co-inquirer, capable of provoking ideation and surfacing tensions around aesthetics, ethics, and representation. This provocation often led to richer critique cultures, expanded conceptual agility, and deeper forms of self-reflection.

However, the study also highlights key limitations. Many institutions still lack structured pedagogical frameworks to scaffold AI integration. Prompt literacy, ethical reasoning, and authorship awareness often emerge unevenly, and students may fall into superficial engagements with generative tools without critical mediation. Concerns remain regarding aesthetic convergence, data bias, and the removal of cultural specificity in AI-generated outputs. These risks underscore the need for pedagogical intentionality: AI should be approached as a platform for dialogue, critical judgement, and conceptual exploration, not just as a convenient tool. Another challenge is the unequal access to AI tools and computational knowledge across global institutions. Limited resources affect both the availability of these tools and the ways they are used and evaluated.

Future research should explore how AI-based pedagogy functions across different social, geographic, and disciplinary contexts to support more inclusive and equitable education. For the Turkish context, the reviewed cases reveal both opportunities and challenges. While they demonstrate student enthusiasm and conceptual experimentation, they also highlight the need for structured curricula to cultivate prompt literacy and ethical reflexivity. Future research in Türkiye should expand beyond isolated studio experiments to systemic curricular reform and faculty training.

Moving forward, several key directions emerge for the evolution of AI-supported architectural education. First, curriculum development must progress beyond isolated workshops to encompass a more integrated approach, embedding AI throughout both foundational and advanced design courses. Equally important is faculty development; educators need to be equipped with not only technical proficiency but also conceptual clarity, ideally supported through interdisciplinary collaboration. Furthermore, a critical pedagogical orientation is necessary—one that embeds ethical reflection into all stages of the design process, including prompt formulation and critique practices. Student autonomy should also be prioritized, enabling learners to define their roles within AI-augmented workflows and to cultivate agency in how they engage with computational tools. Lastly, longitudinal research is essential to assess the evolving impacts of AI on creativity, learning processes, and student identity over time.

Finally, the future of architectural education will not be defined only by AI's capabilities, but by how institutions respond to its provocations. A reflective pedagogy of AI demands more than technological implementation, it requires epistemic modesty, ethical clarity, and pedagogical courage. By embracing AI as a dialogic and conceptual partner, architectural education can cultivate a new generation of critically adaptive designers: not just users of advanced tools, but interpreters, questioners, and co-creators.

Ethics Committee Approval Certificate: The author declared that an ethics committee approval certificate is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Acknowledgements: The author sincerely thanks Assoc. Prof. Dr. Faruk Can Ünal for his valuable contribution in cross-checking the case analysis and supporting the reliability of the categorization framework.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

References

Agkathidis, A., Song, Y., & Symeonidou, I. (2024). AI-assisted design: Utilising artificial intelligence as a generative form-finding tool in architectural design studio teaching. In *Proceedings of the 42nd International Conference on Education and Research in Computer Aided Architectural Design in Europe (eCAADe 2024)* (pp. 619–628). https://doi.org/10.52842/conf.ecaade.2024.2.619

Alshahrani, A., & Mostafa, A. M. (2025). Enhancing the use of artificial intelligence in architectural education – case study Saudi Arabia. *Frontiers in Built Environment*, 11, Article 1610709. https://doi.org/10.3389/fbuil.2025.1610709

Boden, M. A. (1998). Creativity and artificial intelligence. *Artificial Intelligence*, *103*(1-2), 347–356. https://doi.org/10.1016/S0004-3702(98)00055-1

Boden, M. A. (2004). *The creative mind: Myths and mechanisms (2nd ed.)*. Routledge.

Buldaç, M. (2024). Deneysel tasarım sürecinde yapay zekâ araçlarının kullanımı: iç mimarlık eğitiminde bir ders modeli çıktıları. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, *14*(2), 69-91. https://doi.org/10.20488/sanattasarim.1602366

Chandrasekera, T., Hosseini, Z., & Perera, U. (2024). Can artificial intelligence support creativity in early design processes? *International Journal of Architectural Computing*, *23*(1), 122–136. https://doi.org/10.1177/14780771241254637

Cross, N. (2011). *Design thinking: Understanding how designers think and*

work. Oxford: Berg.

Clark, A., & Chalmers, D. (1998). The extended mind. *Analysis*, *58*(1), 7–19. https://doi.org/10.1093/analys/58.1.7

Cudzik, J., Nyka, L., & Szczepański, J. (2024). Artificial intelligence in architectural education - green campus development research. *Global Journal of Engineering Education*, *26*, 20-25.

D'souza, N., & Dastmalchi, M. R. (2024). Architectural Creativity Stranded at Mid Journey? Evaluating Creative Potential of Prompts and Images in Generative AI. In *International Conference on-Design Computing and Cognition* (pp. 224-240). Cham: Springer Nature Switzerland.

Deutsch, R. (2025, January 15). Architecture students on AI. Common Edge. https://commonedge.org/architecture-students-on-ai/

Dorst, K. (2011). The core of "design thinking" and its application. *Design Studies*, *32*(6), 521–532. https://doi.org/10.1016/j.destud.2011.07.006

Dorst, K., & Cross, N. (2001). Creativity in the design process: Co-evolution of problem–solution. *Design Studies*, *22*(5), 425–437. https://doi.org/10.1016/S0142-694X(01)00009-6

Dortheimer, J., Schubert, G., Dalach, A., Brenner, L., & Martelaro, N. (2023). Think AI-side the Box! Exploring the usability of text-to-image generators for architecture students. In W. Dokonal, U. Hirschberg, & G. Wurzer (Eds.), *eCAADe 2023: Digital design reconsidered* (Proceedings of the International Conference on Education and Research in Computer Aided Architectural Design in Europe, Vol. 2, pp. 567–576). eCAADe. https://doi.org/10.52842/conf.ecaade.2023.2.567

Fares, G. (2025). Integrating AI in the creative process: A case study in interior design education. *Art and Design Review*, *13*(2), 140–158. https://doi.org/10.4236/adr.2025.132010

Gaggioli, A., Bartolotta, S., Ubaldi, A., Gerardini, K., Sarcinella, E. D., & Chirico, A. (2025). Extended Creativity: A Conceptual Framework for Understanding Human-AI Creative Relations (arXiv:2506.10249v2). arXiv. https://arxiv.org/abs/2506.10249v2

Hafiz, D. (2024). Shaping tomorrow: The impact of AI on architectural history and interior design education. *Evolutionary Studies in Imaginative Culture*, *8*(2), 357–367. https://doi.org/10.70082/esiculture.vi.1052

Han, J., Forbes, H., and Schaefer, D. (2019). An Exploration of the Relations between Functionality, Aesthetics and Creativity in Design. *Proceedings of the Design Society: International Conference on Engineering Design*, *1*(1), 259–268. https://doi.org/10.1017/dsi.2019.29

İşbilir, A., & Bölükbaşı, M. (2025). Yaratıcı senaryo yazımında yapay zekânın rolü: İç mimarlık eğitiminde yenilikçi bir yaklaşım. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *7*(1), 40–49. https://doi.org/10.47769/izufbed.1633624

Jin, S., Tu, H., Li, J., Fang, Y., Qu, Z., Xu, F., Liu, K., & Lin, Y. (2024). Enhancing Architectural Education through Artificial Intelligence: A Case Study of an AI-Assisted Architectural Programming and Design Course. *Buildings*, *14*(6), 1613. https://doi.org/10.3390/buildings14061613

Karadağ, D., & Ozar, B. (2025). A new frontier in design studio: AI and human collaboration in conceptual design. *Frontiers of Architectural Research*. https://doi.org/10.1016/j.foar.2025.01.010

Makarouni, E. (2024, June). Should AI become a mandatory part of the architecture school curriculum? *Architizer*. https://architizer.com/blog/inspiration/stories/ai-architecture-school-curriculum/

Mansour, N. (2024). Redefining architectural education: Navigating the integration of AI in design education. *In ACSA 112th Annual Meeting: Disrupters on the Edge (pp. 172–179)*. Vancouver, BC. https://doi.org/10.35483/ACSA.AM.112.24

Özorhon, G., Nitelik Gelirli, D., Lekesiz, G., and Müezzinoğlu, C. (2025). AI-assisted architectural design studio (AI-a-ADS): How artificial intelligence join the architectural design studio? *International Journal of Technology and Design Education*. https://doi.org/10.1007/s10798-025-09975-0

Sadek, M., & Mohamed, N. A. G. (2023). Artificial Intelligence as a pedagogical tool for architectural education: What does the empirical evidence tell us? *MSA Engineering Journal*, *2*(2), 133–148. https://doi.org/10.21608/MSAENG.2023.291867

Sarkar, P. and Chakrabarti, A. (2011), "Assessing design creativity", *Design Studies*, 32(4), 348-383. https://doi.org/10.1016/j.destud.2011.01.002

Shneiderman, B. (2020). Human-centered artificial intelligence: Reliable, safe and trustworthy. *International Journal of Human–Computer Interaction*, 36(6), 495–504. https://doi.org/10.1080/10447318.2020.1741118

Schulman, P. (2023, September 7). Learning AI: Are architecture schools ready? *Architectural Record*. https://www.architecturalrecord.com/articles/16344-learning-ai-are-architecture-schools-ready

Tong, H., Türel, A., Şenkal, H., Yagci Ergun, S. F., Güzelci, O. Z., & Alaçam, S. (2023). Can AI Function As A New Mode of Sketching: A Teaching Experiment with Freshman. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, *18*(18), 234–248. https://doi.org/10.3991/ijet.v18i18.42603

University of Texas at Austin. (2024, September 12). Architecture students designing with AI. UT News. https://news.utexas.edu/2024/09/12/architecture-students-designing-with-ai/

Xu, C., & Huang, Y. (2024). Technological Innovation in Architectural Design Education: Empirical Analysis and Future Directions of Midjourney Intelligent Drawing Software. *Buildings*, *14*(10), 3288. https://doi.org/10.3390/buildings14103288

Wilson, H. J., & Daugherty, P. R. (2018). Collaborative intelligence: Humans and AI are joining forces. *Harvard Business Review*. https://hbr.org/2018/07/collaborative-intelligence-humans-and-ai-are-joining-forces

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Research Article *Araştırma Makalesi* DOI: 10.54864/planarch.1653985

Reevaluating Slum Terminology: An Epistemological Critique of Urban Informality Ideas

Gecekondu Terminolojisinin Yeniden Değerlendirilmesi: Kentsel Gayriresmîlik Fikirlerinin Epistemolojik Eleştirisi

Rahman TAFAHOMI
Department of Architecture and Design, School of Architecture and Built Environment, College of Science and Technology, The University of Rwanda, Kigali, Rwanda

ABSTRACT

This paper aims to examine the meaning, application, and effects of the term 'slum' in urban planning and development plans to discover the purposes behind this meaning. The problem is located in the extensively use the term without paying deep attention to the impression of the term as a negative prejudgment. Content analysis, logical argument, and interpretation techniques were applied in this research to analyze the genesis, publicizing, and advocating the meaning of the word technically. The results of research reveal that the meaning of the term slum was extracted from words with negative meanings and impressions to legitimize slum demolishing. Epistemological analysis reveals that the meaning of the 'slum' was centralized by operational centers to orient the attention to some physical improvement as upgrading rather than the solution. Despite the upgrading policies, the percentage of slum dwellers has increased. This study attained three trends in the definition of slum: formalists with orientation to physical specifications, pragmatists with a focus on operations and actions, and critical studies who endeavor in exposing the problems based on social and economic factors in the context. In conclusion, the slum phenomena spotlight broader development deficiencies in urban planning regarding the limitation of social and economic opportunities for public rather than the physical specifications of houses or areas.

Keywords: Slum, Epistemology, Meaning, Application, Critical Analysis, urban informality, critical urbanism, urban governance

ÖZ

Bu makale, kentsel planlama ve kalkınmada 'gecekondu' teriminin anlamını, uygulamasını ve etkilerini inceleyerek anlamların ardındaki amaçları keşfetmeyi amaçlamaktadır. Sorun, terimin olumsuz bir önyargı olarak izlenimine derin bir dikkat gösterilmeden aşırı kullanılmasında yatmaktadır. Bu araştırmada, kelimenin anlamının teknik olarak doğuşunu, duyurulmasını ve savunulmasını analiz etmek için içerik analizi, mantıksal argüman ve yorumlama teknikleri uygulanmıştır. Bulgular, gecekondu teriminin anlamının, gecekondu yıkımını meşrulaştırmak için olumsuz anlamlara ve izlenimlere sahip kelimelerden çıkarıldığını ortaya koymaktadır. Epistemolojik analiz, 'gecekondu' anlamının, çözümden ziyade iyileştirme olarak bazı basit iyileştirmelere dikkat çekmek için operasyonel merkezler tarafından merkezileştirildiğini ortaya koymaktadır. İyileştirme politikalarına rağmen gecekondu sakinlerinin yüzdesi artmıştır. Bu çalışma gecekondu tanımında üç eğilime ulaştı: fiziksel özelliklere dikkat eden biçimciler, operasyonlara ve eylemlere odaklanan pragmatistler ve terimin sorunlarını ve gerçek anlamını ortaya koymaya çalışan eleştirel çalışmalar. Sonuç olarak, gecekondu olgusu evlerin veya alanların fiziksel özelliklerinden ziyade kentsel alanlardaki daha geniş gelişme eksikliklerine ışık tutuyor.

Anahtar Kelimeler: Gecekondu, Epistemoloji, Anlam, Uygulama, Eleştirel Analiz, kentsel gayriresmîlik, eleştirel kentselcilik, kentsel yönetişim

Received / Geliş Tarihi 08.03.2025
Revision Requested / Revizyon Talebi 23.05.2025
Last Revision / Son Revizyon 13.06.2025
Accepted / Kabul Tarihi 16.06.2025
Publication Date / Yayın Tarihi 16.09.2025

Sorumlu Yazar/Corresponding author: Rahman Tafahomi

E-mail: tafahomi@gmail.com, rtafahomi@ur.ac.rw

Cite this article: Tafahomi, R. (2025). Reevaluating Slum Terminology: An Epistemological Critique of Urban Informality Ideas. *PLANARCH - Design and Planning Research*, 9(2), 254-265. DOI: 10.54864/planarch.1653985

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Introduction

Webster's online dictionary reveals that the word "Slum" was applied as a noun in 1825 and as a verb in 1884 in literature (Webster, 2024). Webster mentions the etymology of the word as "Unknown". The Online Dictionary about the "word history and origin" of slum mentions "1805–15; compare earlier argot slum room; origin obscure" (Dictionary, 2024). The Online Etymology Dictionary suggested that the term originated from a "back-room" with a low quality to live in the slang language of the people in the East End of London (OED, 2024). Seemingly, this meaning has been generalized from "back-room" to other areas, such as streets, districts, and even people who lived in such areas

over time. Although the source of the application of the term was unclear in the scientific literature, apparently emergence of the term was at the same time as the industrialization and the first movement of modernism in the 19th century. It is not just a coincidence time for slum areas and industrialization in cities to come together. However, regardless of the time, the term slum encompasses an epistemological meaning that has been known and understood by the public.

The definitions for the slum areas have been harmonized through official literature, particularly UN-Habitat. For example, the document that was supposed to define the slum area mentioned "since it first appeared in the 1820s" (UN-Habitat, 2007). However, it is not clear whether the document refers to the term slum or a specific slum area as a physical element in a specific location. The document referred to some specifications for a slum area, such as "low-income settlements", "poor human living conditions", "heavily populated urban area", and "characterized by substandard housing and squalor". These keywords are not analytical, philosophical, or epistemological. These specifications also do not demonstrate a deep insight into the critiques mentioned about informality and slum living. For example, Robinson (2014) criticized that poverty and informality have been inseparable components of the global south development, and Schmid (2008) highlighted that the social and political power produce both formal and informal parts of cities. Seemingly, listing the specifications of phenomena refers to technicalizing a matter rather than philosophizing.

Slum areas do not exist just in the global south cities; there are such areas in some countries in the global north as well (Ellicott, 2002). Gilbert (2004) warned that informality is going to increase in most cities in the world. In detail, the webpage of the World Bank Development shows that the population living in slum areas is still of great importance. The database points out some countries with high levels of slum areas including Afghanistan 73.3%, Angola 62.6%, Bangladesh 51.9%, Benin 67.9%, Chad 82%, Congo Democratic Republic 78.4%, Ethiopia 64.3%, Guinea-Bissau 60.8%, Liberia 63.9%, Madagascar 67.4%, Mauritania 56%, Mozambique 55%, Myanmar 58%, Pakistan 56%, Sudan 73.7%, and Uganda 54%, alphabetically (WBG, 2024). There is a long list of other countries with less than 50% that highlights the significance of the problem to know and discuss. The UN reported that the number of slum dwellers has increased, although the percentage decreased (UNDESA, 2024). According to the report of the World Bank Group, the level of the population of slum areas in some countries is still high despite the decreasing average rate.

These statistical numbers could support Parrillo (2008), who claimed that 75 percent of people live in crowded slum areas in developing countries. Importantly, the study criticized that all attempts for 'upgrading' failed (Mayne, 2023). The importance of the problem is located in the social and political context of the slum areas, making the definition multilayered rather than some physically homogeneous specifications. Peck (2017) mentioned that capitalism resulted in uneven development in the world, where the cities are ideological outputs of the policies (Wachsmuth, 2014).

The UN-Habitat highlighted the main reasons for the slum area as "rapid rural-urban migration", insecure tenure, and "globalization" (UN-Habitat, 2007). They are not a new set of definitions. However, each set of definitions explains the level of understanding of the phenomena as Wang (2009) extracted from Popper (1959) and Kuhn (1962). In other words, each explanation about the specification and attitude of phenomena reflects our understanding and belief regarding time, space, and built environment (Tafahomi & Chance, 2023). Accordingly, Sarup (1993) quoted from Jacques Lacan (1901-1981) that the ability of language is to be meaningful for a specific group but not for all. Seemingly, the attempts for the general understanding of slum phenomena do not portray a real image of it, and need to reframe the concept to understand. Titling 'slum' from 'outside' by those who do not live in the areas resulted in an unclear image of the concept, and still, there are doubts about the meaning of the "slum" (Harris & Vorms, 2017), which requires an epistemological lens.

Epistemology is defined as "the theory of knowledge" (Rescher, 2003, p. 14), "nature of knowledge" (Crumley, 2009, p. 19), or knowledge of knowledge (Guba & Lincoln, 1994), that explains the source of cognitions to form any kind of beliefs. The terminology of the epistemology encompasses two words: "episteme," meaning "knowledge" and "understanding," and "logy," meaning "reasoning" and "argument" to prove or explain something. Nonetheless, the epistemology applied in philosophy in describing the varieties of cognitions among people (SEP, 2024). Prigge (2008) claimed that the urban phenomenon is an episteme to study. In the importance of epistemology, Kant claimed that prior knowledge is preceded by ontology (Holzhey & Mudroch, 2005). The process of the realization of knowledge takes place through different tools such as perception, observation, activities, and acknowledgement of others (Rescher, 2003). Each tool refers to the philosophical approach to select a device for knowing (Franz, 1994). Crumley (2009, p. 20) referred to the specific question as an epistemological question that can be quoted as "Do I really know it?". Hetherington (2012) criticized that epistemology not only explains knowledge but also is formed through a new hypothesis or skepticism about knowledge. Seemingly, skepticism, criticism, and doubtfulness about terms and meanings lead to a new epistemological aspect of constructing knowledge.

For this reason, this paper attempts to draw an epistemological approach to analyze the term slum and the philosophical thoughts behind it based on meanings in the texts and application (Rumfitt, 2007). The paper will review mainstream approaches to the term slums, the predominant policies, and measures like slum clearance and upgrading to explain the current conditions of the policies and implementations in urban areas. It is a critical paper to analyze the conceptual meanings of the term to identify the gaps and consequences of the term in the built environment. Perhaps this paper could spur deep thinkers to start thinking about the concept profoundly, particularly the operational and administrative approaches that have faced this problem for a long time. Despite publishing this paper in an architecture journal, there is a hope to connect philosophical ideas and architectural activities to reshape architecture, urban planning, and design as a philosophical activity rather than a technical task.

In this regard, this research is looking to draw some questions, such as: What is the meaning of slum? When does it genesis? What does it demonstrate as a meaning? What aspects are in the meaning of the term? Who defines it, and who uses it? And did we understand the meaning correctly? To answer the questions, this paper is going to review the meanings of the term, analyze the meaning from different perspectives, and criticize the normative process of the definition of the term slum. So, the study attempts to do an epistemological excavation on the meanings; for this reason, the author invites the readers to follow the logical argument step by step to examine the meaning of slum from an epistemological lens.

Materials and Methods

This section discusses the related methodology, methods and techniques, research process, and data.

Methodology: A major part of studies applied a range of qualitative methods (Given, 2008; Tafahomi, 2022) to analyze meanings and applications of themes, terms, and topics in architecture and urban studies with different techniques such as historical research (Garric, 2017; Kostof, 1995), content analysis (Crumley, 2009; Drisko & Maschi, 2016; Krippendorff, 2003), logical argument (Franz, 1994; Groat & Wang, 2002), storytelling (Denzin & Lincoln, 2018; LeCompte, Dorothy, & Aguilera-Black, 2012), interpretation (Norberg-Schulz, 2019; Mugerauer, 1995; 2014), philosophical (Franz, 1994; Tafahomi, 2022; Wang, 2009), and epistemological research (Tafahomi & Chance, 2023; Wang, 2006). Despite the limitation of in each technique, they help conduct the research in alignment with methodizing and opting for an appropriate approach to addressing the research problem for various research topics (Wang, 2009).

The historical research was applied through an evidence-based approach to discover elements in specific locations to generalize the findings to other places and eras (Given, 2008; Groat & Wang, 2002). However, this style of generalization of the results was criticized fundamentally through postmodern philosophy and epistemology, such as Michael Foucault (1926-1984) through the source of knowledge and Thomas Kuhn (1922-1996) based on paradigm shift theories (Tafahomi & Chance, 2023). Nonetheless, this technique was applied commonly in architecture (Kostof, 1995), urban planning (Chiarella, 2005), urban design (APA, 2006; Lang, 2005), landscape architecture (Chisholm, 2018), and other fields such as economy, education, and medicine (Foucault, 1972). The technique started with a wide lens of studies, currently focused on a specific era or location (Dreyfus & Rabinow, 1982).

The content analysis technique was applied to study the content of texts, images, languages, and maps to discover themes, topics, and meanings (Krippendorff, 2003; Schreier, 2012). The content analysis was always interlocked with some levels of interpretation, such as hermeneutic and phenomenology (Drisko & Maschi, 2016; Mugerauer, 1995). This technique was widely applied in studies on built environment topics. For example, Lang (2005) studied more than 50 urban design projects to discover similarities among the projects. Carmona (2001) conducted a comparative study through content analysis to highlight the qualities of urban design in housing projects in the UK. Another study applied content analysis to analyze the drawing of the students in the mapping process to highlight the perceptions of the users about topics, objectives, and purposes (Tafahomi & Nadi, 2021).

Logical argument and interpretation of texts, ideas, and theories were applied in many studies as a combination of techniques and theoretical studies (Tafahomi, 2023; 2024). Logical arguments are called as a process of knowing and understanding things and elements (Grimm, 2011). This technique has applied skepticism, criticism, and structuralism approaches to draw new perspectives for ideas (Gomez, 2003). Quante (2010) mentioned that all philosophical and epistemological studies include some aspects of storytelling in their logic. The logical argument is a common and normative approach in many studies (Wang & Ilhan, 2009). However, a major part of the studies preferred to apply analytical, descriptive, and positivist titles for this technique rather than normative (Bicchieri, 2016). The process of logical argumentation is constructed based on reasoning, explanations, and comparisons (Tafahomi & Chance, 2023).

Research design, process, and data: According to the methodology, this study employed content analysis, interpretation, and logical argument to excavate the meaning of the term slum. The content analysis was applied to discover the meaning of the term in different documents, analyses, and reports on the slum meanings to open a possible understanding of the term. In addition, the logical argument was applied to explain, decode, and reveal the meanings of the term in different approaches, applications, and contexts. The interpretation technique was applied to expand the possible expression and impression of the meaning in texts for the formulation of the word.

The research process followed the following steps. First, this research analyzed the common definitions of the term slum to highlight the values behind the meanings. Second, the research reviewed the terminology, etymology, and semantic aspects of the term slum to expose the meanings. Third, the study examined the philosophical context of the term slum to discover the historical foundations. Fourth, the critiques of the philosophical aspects were discussed. Fifth, the methods of the definitions were analyzed. Sixth and last, an interpretation for the different approaches in the definitions of the term slum was developed.

All the data in the research were extracted and selected from literature and documents due to the topic and the availability of the operational and critical theories to show the contradictions and compatibility over time and content. The operational theories included the UN-Habitat guidelines and governmental reports; the critical theories encompassed the critical review and literature. In this regard, literature was a significant part of the data in this research.

Discussion on the epistemology of Slums

This section discusses possible multilayer analyses of the term slum through the common meanings of the word, technical meaning, historical background, skepticism, and the gap of knowledge about the term.

Insight into common definitions of slums

The Encyclopedia Dictionary for definitions of words such as poverty, shanty town, informal settlement, and low quality of housing referred to the term slum (Evert, 2010). This definition demonstrated all perceptions and beliefs about slums as a common ground. The definition of UN-Habitat was concentrated on the physical form of the slum areas and infrastructure rather than fundamental research on the historical genesis and development. In this way, Mazarro (2018) criticized that there is a trend among administrative departments to reduce slums to physical specifications. Nonetheless, the power and authority of the UN provided the ability to orient the purposes of definitions about the meanings of slum and the generalization to all locations. Table 1 presents not only the definition but also the implicit values.

Table 1 attempts to highlight the values behind each definition. Those definitions lead to actions for contractors, companies, and budgeting the interventions without clear results (Mayne, 2023; Parrillo, 2008). Despite the appearance of the contents, definitions, and keywords, the important aspects of the meanings of a term are located in the hidden values in each definition, which advocate other meanings and perceptions. When there are some terms to represent deficiencies, the

idealistic imagination will lead general readers to imagine the solved problems. However, solving problems refers to the structure of the formulation of the problem. According to Table 1, many values in the table were beyond the ability of dwellers to change the slum areas, there are broader factors in social, economic, and political constraints that lead the world to encounter more slum dwellers. Knowing the meaning requires linguistically analyzing the term.

Table 1.
Distribution of Institutes by Periods

Slum Specifications	References	Opposite meaning	Implicit values of the Meaning
Low-income settlements Poor human living conditions Heavily populated urban area Characterized by substandard housing and squalor	(UN-Habitat, 2006; UN-Habitat, 2007)	High income settlements High quality human living conditions Low density urban areas High quality of housing	Level of income Ability to buy goods and services Urban planning policies Construction quality
Unsustain buildings Social disorganization	**Invalid source specified.**	Standard buildings Organized society	Construction companies An ideal model for society
Slum Clearance	**Invalid source specified.**	City without slum	Formalism
Floating population	**Invalid source specified.**	Control population	Control the society life style
Bad housing quality Bad living quality	**Invalid source specified.**	High housing quality High living quality	Construction quality Ability to buy goods and services
Low quality of life	(OED, 2024)	High living quality	Ability to buy goods and services
Low quality of housing	(Evert, 2010)	High housing quality	Construction quality

Terminology, etymology, and semantics of the term "slum"

Terminology refers to the boundary of the meaning of a word that determines what aspects of understanding are included or excluded from the meaning. Webster mentioned two aspects of the meaning of the terminology: first, the technical word, and second, a special term in art or science (Webster, 2024). This technical term for a word has tended to be standardized and generalized. For this reason, the terminology of the term slum refers to the general definitions by official centers such as UN-Habitat about the physical specifications of slum areas. This standardizing trend of the definition attempts to technicalize the word as a specific term. Nonetheless, there are critiques on the terminology, such as unclearly context and time (Foley & Valenzuela, 1994), reshaping the ethnography studies (Brady, 1994), and unclear boundaries for meanings (Turner, 2006).

Etymology refers to the origin, evolution, and meaning of a specific word or term across time and events. This field of linguistics studies how the structure of a word or term was formed, modified, and changed based on the different formats and the application in texts or verbal communication due to the historical context. There is also a problem in this part. Based on the definitions in dictionaries, there are more than three assumed roots for the slum, first, 'slumber' with the meaning of sleep and doze (Webster, 2024), and second, 'slump' with the meanings of fall, crash, and recession (Oxford, 2024), the back-room in poor areas of living (OED, 2024), and even other meanings such as dishonest, waste, and mud (Oxford, 2024). The meanings represent negative images as perceptual aspects of the term in the minds of the people. Such negativity has resulted in a reaction to demolish and destroy it. In addition, Crystal (2008) emphasized that etymology faced a fallacy in translating the meaning of words, and there is a need to construct specific words in modern language to explain reality. Seemingly, the term slum is an outdated title for the new generations of the urban phenomenon.

Semantic studies refer to the system of logic and meaningfulness of a word or term in time and location based on sensing and referencing the users to the real image (Flew, 1979) as a sign to signify the meaning (Audi, 2015). Semantics is part of the system of logic and understanding of a word for communication (Crystal, 2008). For example, the word 'apple' creates an image from a real apple that we have observed, memorized, and linked with our understanding of reality. Pike (2016) mentioned that modernism tried to neutralize the meaning of slums as a new concept in urban planning. However, evidence demonstrated that the term slum is the result of the deficiencies in public services and recalls an image of a bad, poor, and dirty location with bad people that should be avoided. The semantic meaning of the word includes prejudgment, values, and social segregation, which is called the polarization of meaning in language (Sim, 2013).

Perhaps a philosophical example could open the discussion. There is an interpretation by Heidegger (1889-1976) for 'building' in terms of 'to be in there' and 'dwelling' and 'dweller' meanings refer to an intentional action 'to be' in a location and 'to be' part of the location (Vycinas, 1969). The 'build' word implies the creation and allowing to 'be there' and 'to be part of the world' (Schalow & Denker, 2010). Even the 'building' word 'to be part of the world' can appear in any aspect of the built environment, even cultivation and landscape (Collins & Selina, 2012). This epistemological interpretation by Heidegger illustrates how the meaning of words is rooted in history and human ontology. This meaningfulness of place and location in the world was also advocated by phenomenologist researchers such as Merleau-Ponty for perceptions (Landes, 2013), Norberg-Schulz for the home (2019), and Relph for places (2007). However, the term slum has negative connotations. In this regard, the meanings of slum represent the context and time of creation of the meanings. To know the word slum's genesis, meaning, and application correctly requires portraying the era of the genesis of the word in time and context.

The philosophical foundations of the term slum

It is thought that the word slum appeared in 1815-25, and just 40th years later (1853-1870), the first mass action for the replacement of slum areas took place in Paris by Haussmann (Harvey, 2005). This practice took place just 5 years after the publication of the Manifesto by Carl Marx and 8 years after the Labor Condition report by Engels (1820-1895). It is of great importance to know the context of the term slum and the systematic reactions that took place as an urban development model and mechanism in the 18th and 19th centuries. To analyze the action, first, this section should explore the philosophical context of the era.

Such a massive reaction in the urban social group was rooted in the Enlightenment era (Dupre, 2004; Roche, 2000; Tafahomi, 2024). The Renaissance movement freed science and philosophy from the authority of the church in Europe (Fleischacker, 2013).

Following of Renaissance a new movement appeared in Europe named Enlightenment with key thinkers such as Francis Bacon (1561-1626) with empiricism and reasoning, Rene Descartes (1596-1650) with rationalism, methods for philosophy and epistemology, John Locke (1632-1704) with the theory of mind and social contract, Isaac Newton (1642-1726) with laws of nature and physics, Immanuel Kant (1724-1804) with idealism, criticism, and skepticism. The Enlightenment movement resulted in demanding the explicit method, evidence, reason, and logic for any thoughts, knowledge, and beliefs (Roche, 2000; Schmidt, 1996). This cluster of thinkers constructed a theoretical foundation for Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) and his follower Karl Marx (1818-1883) to develop ideas about history and the process of understanding based on rationalism (Dupre, 2004).

Hegel was the key figure of modern philosophy (Bristow, 2007; Eddy, 2013). Titles such as Hegelianism and Hegelian school of thought (Fritzman, 2014; Hansen, 2009) refer to his effects on the philosophy, epistemology, phenomenology, interpretation, and dialectic (Pippin, 2010) through criticizing the predecessor philosophers, particularly Kant (Fleischacker, 2013). Hegel's idea about the philosophy of history was constructed based on German Idealism, which referred to the linear process of progress in history to a better situation as an ideal model of life in the future (Inwood, 1999; Magee, 2010). According to Hegelian idealism, the history of thought, humans, and society has been in progress through dialectical movements (Sinnerbrink, 2007). Hegel criticized the transcendental concept of Kant's theory (Thorpe, 2015), but he transformed the concept into the spirit of the time in terms of absolute (Quante, 2010). It means that while there are some backward steps in some sections of history, history always moves toward a better situation (Gron, 2009). The human development process is part of the essence of history, although there are some differentiations among societies due to social, economic, and development conditions (Hansen, 2009). Even wars, famine, or diseases are part of history to shape a better future through the state (Quante, 2010). A fine example of this idealism is Faust Pome (1831) by Goethe (1749-1832), which demonstrates the progress, achievements, and success of humans through different forwards and backwards in good and bad decisions. In this logic, all we do leads us forward as ultimate progress in history based on the spirit of the time.

Despite the sets of revolutionary ideas by Karl Marx and Friedrich Engels to change the world, they reconstructed the Hegelian dialectical idea and developed it into the history of social classes. They worked out a dialectical mechanism to transform the structure of society from a low quality to an ideal condition as a permanent law (Smith, 2010). The philosophical ideas were based on a linear system of progress in history that would result in an ideal society. They believed in dialectical situations to lead and transform the social, economic, and political foundations (Russell, 2004) regarding the philosophy of history, as predecessors such as Hume, Kant, and Hegel mentioned. In the earlier Marxist theory, poverty and wealth were necessary parts of dialectical history to accelerate historical movements for a better world. In this idea, when poverty is increased by both economic and social systems, the dialectical movement will be inevitable (Warburton, 2011). They believed in social action to boost the speed of history, which was formulated in the Manifesto published in 1848. Hegel and Marx acknowledged the role of key figures as facilitators in social and historical changes. However, Hegel emphasized self-consciousness through master-slave relationships in the process of historical change, but Marx advocated social class awareness.

According to the evidence, the first systematic study on the living conditions of the labor class was conducted by Engels in the UK (Green, 2008). He surveyed the areas based on his observation, documentation, and collected data to draw a picture of the Victorian cities and labor conditions. He applied the modern approach in philosophy to research on the topic based on positivism, evidence, method, and data. He wrote the book between 1842 and 1844, and it was published in 1845 and republished in 1877 to draw a new perspective on the specific cluster of society at that time. According to his work, industrialization did not result in better conditions for the labor class in the UK. According to his study, a major part of this labor class was combined with immigrants from villages who explored decent life conditions in the industrial zones (Hunt, 2009). His study referred to life in Europe rather than just the UK.

Based on the linear and progressive path in the philosophy of history in the 19th century, the first systematic and massive reaction to the slum areas took place in Paris in 1853, under the leadership of Georges-Eugene Haussmann (1809-1891), the Mayor, in terms of "renovation of Paris". Despite starting in 1853, the project was continued by other project managers until 1925 (Underhill, 2022). The main target of the project was to demolish the slum areas in Paris. The project targeted other objectives such as the construction of boulevards, new streets, removal the unhealthy areas, construction of squares, parks, and open spaces, and sets of governmental buildings (Harvey, 1985) based on the neoclassicism style of architecture under the predominate influence of Beaux Art (Griffin, 2022). Nonetheless, many photographs and drawings from the targeted areas illustrated that the living conditions in those areas, such as "aérer, unifier, et embellir", were much better than many slum areas in other cities. The term Hussmannization was coined in terms of a system for urban redevelopment under a specific philosophical approach. In this frame of thought, the elite believed that they knew, acted, and responded to the philosophy of history to develop the urban areas through the linear process of history toward the ideal form of society. This is an example of the assumption about the big-scale architecture to change the world by design (Lukasz, 2011).

The logic behind the relocation, displacement, removal, and cleaning of the slum areas for almost one century was the linear process of history to an ideal society based on the internal power of history as a progressive phenomenon due to the philosophy of history that was formulated by Hegel and advocated by Marx. In this theory, the administrative, political, and designer are the leaders who can change the path of history, can predict, make decisions, and generalize the results everywhere. Due to this theory, there were "Slum Clearance" policies in many countries for decades. However, all attempts to demolish slum areas failed (Mayne, 2023), and on the contrary, the number of slum dwellers is increasing (Parrillo, 2008).

In this regard, the linear progress path in history faced critiques from new generations of philosophers such as Carl Popper (1902-1994), Thomas Kuhn (1922-1996), Michael Foucault (1926-1984), Jacque Derrida (1930-2004), and so on that have been part of the new era of critical thinkers after WWII that called as post-structuralism and Frankfort schools of thought.

Critiques on the philosophy of history and the progressive path

The destruction of a major part of civilizations, cultural values, and theoretical beliefs in WWII challenged all schools of thought through criticism. Popper criticized the Newtonian theory for the construction of laws based on natural science in philosophy, knowledge, and thought (Proudfoot & Lacey, 2010).

He mentioned that theories are temporal statements due to the structure of the logic and agreements among users over periods of time. The theories cannot be approved, but they can be falsified through criticism. Popper claimed that all theories in science are logical propositions that can work until there is no contradicting evidence; if there is one, the falsification of the theory takes place. Therefore, there is no constant law in science, and so everything is a conventional agreement among people.

Kuhn also developed his theory based on a nonlinear way of progress in the history of science. His theory criticized the purpose-based progress in history in terms of the predominant spirit of the time that was advocated by Hegel and Marx. He argued that there are movements and replacements between clusters of theories in history due to time and place. This process of agreements and application of a new set of theories was entitled by him as "paradigm shift". Despite clusters of meanings for paradigm (Tafahomi & Chance, 2023), Kuhn conceptualized a paradigm as a set of assumptions, beliefs, agreements, and applications of theories (Kuhn, 1962) based on 'constructivism' (Devitt, 2007) in specific times and locations among scientists. Paradigms are not easily replaced, but rather through revolutionary movements and challenges. The main reason for the replacement of paradigms was mentioned as a failure of existing theories to explain or solve problems. In this case, there is a significant shift from the existing paradigm to a new paradigm. The new paradigm fundamentally changes the sets of methods, approaches, and values among the users in a scientific field. Not all paradigms were progressive but regressive.

In the same alignment, Michael Foucault also criticized the predecessors' assumptions about the philosophy of history. In the "Archaeology of Knowledge", he rejected the linear concept of progress in history. He logically demonstrated a discontinuity and disconnection in every aspect of history (Dreyfus & Rabinow, 1982). He revealed the process of formulation or construction of a certain knowledge with four fundamental gaps in the epistemological process, including object, modality, statement, and meaning. According to his theory, without harmony among components, the knowledge discourse cannot be achieved. For this reason, there are contradictory descriptions and explanations about the same theme, topic, or issue in science, knowledge, and philosophy. The history of history has shown that historians formulated the history processes regardless of the gaps between those elements through subjectivity (Foucault, 1972; Felluga, 2015). According to this gap, many issues, topics, and problems could not be explained by the current historical methods. The false methods were designed based on evidence in specific times and locations to generalize the results to the whole period and locations. Foucault continued his work to trace the relationships between power and knowledge. He mentioned that the power creates meanings for specific phenomena and controls the meanings of words, objects, and signs. The power produces knowledge and supports academia to produce fields of knowledge that the power could use, apply, and legitimize actions (Foucault, 1980; Dreyfus & Rabinow, 1982). In this critique, the sign for discourse on slum areas was only physical specifications rather than a broader perspective in developing components such as social, economic, and political foundations.

In addition, Derrida criticized the application of the words in the same texts, contents, and documents with the same meaning. He mentioned that the meanings of language are temporal and change due to the context (Derrida, 1981). He revealed that the words have different meanings in the texts and among people. While the words pretend that they are clear for communication, they are not, and there are always some gaps between understanding the words in different conditions (Jin, 2021). This specification of word, meaning, and application was mentioned by Heidegger first (Sarup, 1993). Derrida emphasized that each word has historical meanings as cultural products that it related to the context of the words and their application in the language, which creates privilege for words to predominate in their meanings. Each word includes chains of related words that show the meaning of the word through effects on the meaning of the original word (Derrida, 2013). For example, for the term slum, there are sets of words to mean the meaning of the slum, such as poverty, economy, income, salary, policies, politics, political, social condition, immigration, insurance, ownership, job security, family, survive, sustainability, stability, actions, house, home, dwelling, settling, location, and so many words to the slum phenomena. According to Derrida, without understanding the meanings of those words, getting the real meaning of slum is not possible.

As a summary, the structure of knowledge about linear, progressive, and purpose-based history toward an ideal form of society has changed through new thinkers who believed that all theories are logical propositions and temporally dependent on a certain time and location. This demonstrates an epistemological gap in the given general definition of the term "slum" in a variety of geographical, political, and social contexts. Furthermore, slum terminology would be useless without knowing the meaning of the chain of words related to this specific term, and people advocating it. Therefore, action-oriented terms such as demolishing, slum clearance, and upgrading reveal the hidden meaning of the term "slum". This gap was also acknowledged by UN-Habitat (UN-Habitat, 2006).

The epistemological gap in the method

There are studies on the labeling of slums as a wrong concept. For example, King (2023) mentioned that people who live a low quality of life in villages were not called slum dwellers; however, in the city, they were called slum settlers. Harvey (1985) mentioned that urban land was the greatest production of the bourgeoisie in the modern era. It reveals that the application of the slum title has been a purpose-based action to lead the reader to the consequences. Oldfield (2014) criticized that there are many deficiencies in many aspects of political, social, and economic conditions; however, they were not entitled to slum conditions, in opposite, the consequences of those deficiencies in physical forms were called slum areas. In addition, understanding urban phenomena is not just a methodological activity but an epistemological discourse (Brenner & Schmid, 2015).

Studies highlighted that the slum areas have been the consequence of social aspects. For example, job markets, social segregation, immigration, displacement, marginalization, dispossession, deprivation, and many others were interlocked with slum areas historically and geographically (Mayne, 2023; Mazarro, 2018; Schmid, 2008). All these factors are part of the social, economic, and political systems under specific times and locations. For example, there are studies that highlighted informality and formality as inseparable parts of the economic system in many cities. Formality created informality, shadow, semi, and quasi-formality for more interests (AlSayyad, 2004; Roy, 2005; Tafahomi & Nadi, 2021).

The point was located on the definition of the slum areas based on the physical aspects and infrastructure to orient the lens of scholar to the way for short-term actions. Another analysis mentioned that the important aspects of the UN-Habitat have been an "operational definition" for action based on "physical

and legal aspects" (Mazarro, 2018). Despite the two verisimilar aspects, there are multiple layers of driving factors that lead to meanings and aspects. It seems that the problem was located in the epistemological structure of the formulation of the definition based on a structuralist approach.

Structuralism was one of the most common systems of study in the 19th century and was led by French philosopher Claude Lévi-Strauss (1908-2009). This system of cognition and study was initiated by Ferdinand de Saussure (1857-1913), a linguistic philosopher who attempted to draw common elements in language, message, and structure of sentences. This methodological approach was celebrated by Strauss to study ethnographical and cultural aspects of societies (Given, 2008). In this approach, each structure encompasses elements and components that work together, and to study a structure, it should be divided into elements, subcomponents, and components to facilitate the process of the study. Structuralism focused on the most common elements in each structure to create connections between elements to form a wider understanding of phenomena (Dreyfus & Rabinow, 1982). For example, demographic studies classify people based on their ages, gender, education, and occupation to discover common ground for the analysis of the specifications in a broader picture. However, each of those members of society in the demographic report differs from others based on the psychological, social, economic, and belief foundations. Nonetheless, structuralism has been a common ground for the social survey to find out the common elements in different locations to link them as a unique element with the same structure. Structuralism advocated a binary structure for understanding concepts (Sarup, 1993), something that is in, cannot be out, and something is out, cannot be in, and such as modern-unmodern, romantic-realistic, rational-emotional and so planned settlement-unplanned settlement, formality-informality, slum-developed area, and so on are binary examples of the structuralism.

For this reason, the physical specifications of slum areas have been a common picture in the definitions by the operational and administrative departments to specify and limit the issues to some common elements, structures, and systems that could be known through the visual specifications or law classification, such as tenure and legal aspects. This method of definition resulted in a standardization of the definition to generalize the application. Particularly, when the definition is supported by the powers (Foucault, 1980) such as political, operational, and administrative, such as UN-Habitat, the level of consensus on the definitions is increased based on the power of hegemony.

Nonetheless, a new source of criticism on the methods of structuralism targeted the relationships between phenomena and the context. They argued that knowing a word, text, object, or phenomenon is related to the system of power to create knowledge about the object (Foucault, 1980; Roudinesco, 2008). To analyze the object, the system of knowledge should be analyzed. This style of thinking encompasses an epistemological approach to discovering the meaning of objects. This cluster of critical thinkers targeted many consistent concepts in history, such as meaning, class, capital, and history, to challenge the existing theories (Dreyfus & Rabinow, 1982). According to post-structuralism, the methodology for the analysis comes from the character of data, and so methods should be changed in different contexts.

For example, the study mentioned that slum areas and concepts have been related to the immigration from different locations to the cities for jobs and better living conditions based on industrialization and mass immigration (Carver, 2003) and minority groups who lived in slum areas (Borgatta & Montgomery, 2000). However, the contradictory studies highlighted that African countries followed their patterns of development based on poverty, which resulted in increasing slum areas without industrialization processes (Bryceson, 2014; Buckley & Kallergis, 2014). This contrary cluster of studies emphasized the different meanings of urban phenomena from various perspectives. For instance, studies interpreted living in slum areas with different meanings such as contextual actions, people as infrastructure (Simone, 2004; 2010), meaning of public realm (Sebina & Koma, 2015), adaptation to the condition (Pieterse, 2010), contemporary aspects of cities (Avni & Yiftachel, 2014), and inseparable part of global south (Roy, 2005), and small scale actions (Tafahomi & Nadi, 2021).

In addition, Huchzermeyer (2011) revealed that the naming of the slum areas with other names, such as informal, unplanned, and unofficial settlements, has been an attempt to conceal the character of the areas, such as vibrancy, activities, and social and economic productivity. Oldfield (2014) argued that the slum areas are the result of the economic and political powers to form both formality and informality. For example, there is evidence that shows the budget for development and public services in the rich areas has been more than in poor areas (Sideris & Banerjee, 2007), and even the budget for the upgrading policies was too limited (Tafahomi & Nadi, 2021). It has resulted in the creation of uncertain conditions for the vulnerable groups in urban areas due to the social, economic, and political systems (Avni & Yiftachel, 2014; Simone, 2014).

Oliver (2006) criticized that many definitions we use in architecture and urban studies are wrong and cannot present the right image of the urban form, cultural values, and activities of people. This critique expanded the idea of Derrida in terms of knowing the meanings of words to know the chain of words that defines the meanings (Derrida, 2013; Roudinesco, 2008). The definition of the slum areas based on the official, standardized, and operational systems represents a centralized power to produce knowledge rather than a deep understanding of phenomena. The powers define what is right and wrong (Foucault, 1980; Hillier, 2002). Hetherington (2012) revealed that epistemology is a manmade procedure that could be designed and manipulated, and should make a differentiation between the concept of knowledge and epistemological knowledge.

An interpretation on the epistemological trends

This study discovered three schools of thought on definitions of the term slum, namely formalism, pragmatism, and criticism. First school, the formalist studies focus on the physical specifications to form a standard for all parts of the world. This group of studies has highlighted three major categories, including the buildings, infrastructure, and tenure in the slum areas. In this classification, they emphasize deficiencies of buildings such as instability, low quality of materials, small size of shelters, and crowded houses. Also, such kinds of lists refer to the insufficiencies in infrastructures such as roads, water supply systems, sewage systems, and health. The tenure topic concentrates on the ownership, subdivision of land, and banking system to allocate loans for the landlords.

There are four important problems with this perspective. First, this style of study makes contextual aspects doubtful due to the importance of the values of the forms and shapes rather than the sense for the dwellers. Second, this style follows a predominated standard for their ideal types that rejects

differentiations. Third, this approach tends to technicalize the forms rather than to open epistemological and ontological discourses (Prigge, 2008) in which this idea has facilitated the actions of authoritarians on dwellers of the areas. Fourth, the formalist cannot explain the case of the informality; however, the action-oriented centers use the data for problem solving based on the causality logic (Russell, 2004). In this respect, the study warned about the instrumentalization of knowledge and experts in the urban age with techno-scientific titles (Brenner & Schmid, 2015). Heidegger criticized such definitions as a wrong explanation of things. He pointed out that any person could define a thing; however, it is just a definition. The thing continues its existence out of the definition independently (Han-Pile, 2005). There is no universal definition for a thing. And so, the definition belongs to the definer and nothing else (Espinet, 2021). Merleau-Ponty revealed that the perception of things could differ, but it is dependent on who has the right to advocate it as a truth (Landes, 2013).

Second school, the pragmatist group prefers to advocate some action-oriented terms to deal with the formulated problems as problem-solving actions based on a techno-scientific approach (Bettencourt & West, 2010) rather than theoretical foundations (Brenner & Schmid, 2015). They take into account the problem as a detailed and technical matter to solve (Russell, 2004). For example, the first historical action for slum solution was applied as a "renovation project" and decoration project of Paris by Haussmann in France. Despite demolishing many districts and communities in Paris, the project kept its name as a renovation project. This model of development was repeated in many countries as an ideal model to deal with the slum areas as a technical approach for problem solving. Some radical terms in urban development, such as 'slum clearance', could also expose the real meanings behind the actions to delete the slum areas through replacement, relocation, and reconstruction. These groups of projects assembled the actions based on the budgeting through government, aristocrats, the king, or central authority, grounded on mobilizing people from the city to other areas, particularly periphery and suburban areas.

There is evidence to indicate that the minds of architects and planners have been engaged with the problematized concepts (Fainstein, 2015) to advocate the pragmatic actions in a market-oriented style (Atkinson, 2009; Slater, 2014). Continuously, the new generation of actions in urban planning has been concentrated on upgrading the slum areas, which Lang (Lang, 2005) mentioned in terms of "plugin" typology in urban design. The upgrading was innovated based on small actions in the slum areas with the local community in terms of participatory design to improve the living conditions in the process of time through loans and limited budgeting by municipalities grounded on the neoliberal economic system. This action-oriented definition allocates a small budget from national or international sources to improve the situation based on the same economic system. In this regard, the critique highlighted that this approach tended to depoliticize urban actions (Gleeson, 2014). In other words, the term upgrading encompasses an ideological consistency to avoid engaging with the social and economic reforms. The critiques of the positivist approach revealed that the purposes of those who define an object are part of the definition. A definer defines the meanings with all assumptions, beliefs, and values (Tafahomi, 2022).

Third school, the critical theoreticians criticize the philosophical and epistemological aspects of the theories and practices regarding knowledge (Lukasz, 2011; Prigge, 2008). This group analyzes the meanings of the term slum, slum areas, and urban phenomena in their context (Brenner & Schmid, 2015). This group of theoreticians criticizes the meanings of the term and its application in language. For example, Gleeson (2014) highlighted that the urban age with an urban-centric approach created its ideology by repeating old terms, which keep us in the 'black-boxed' situation. Derrida (1981) mentioned that language and meaning are made up by users, and the meaning is never identical. Moreover, the structure of the text seems to be stable; however, there is no central meaning for words, and sentences and meaning is outside of the words and sentences. The structure and arrangement of words to explain an idea are rooted in the perceptions, values, and beliefs of the users (Crystal, 2008; Dreyfus & Rabinow, 1982; Drisko & Maschi, 2016). In other words, the application of a word to express the meaning of a thing is rooted in the theory of knowledge about the thing (Wang, 2009). Many words, meanings, and terms are temporal and dependent on the time and location (Rumfitt, 2007; Sarup, 1993). Perhaps, there is an agreement on the meanings, assumptions, and beliefs of certain terms or words; however, there are some paradigms that could be changed, replaced, or demolished by new sets of paradigms (Guba & Lincoln, 1994; Mertens, 2012). The power and authorities played a significant role in publicizing and generalizing certain theories among the public, scholars, and operators (Foucault, 1980; Hillier, 2002).

The opposite of the centralized definitions, the urban areas are a result of the everyday production and reproduction by people to form space and place based on development-driven factors such as social, economic, and political systems (Lefebvre, 2009; Schmid, 2008). Words such as slum include social, economic, and political equivalents in the perceptions of the general public that were never exposed by the authoritarians (Lukasz, 2011). The space such as slum areas is a social, cultural, and economic production by people to challenge political decisions (Lefebvre, 1991; Prigge, 2008), in which the public space changed based on the interaction between people, activities, space, and thing (Lefebvre, 2010) to reshape the forms and functions based on temporal applications (Tafahomi & Nadi, 2021). The term slum implies the broader problems in development processes rather than poor physical quality in an area. There are many critiques of the urban-centric ideology (Robinson, 2014; Roy, 2009), which challenge the theories as prototypes (Parnell & Robinson, 2012) to generalize the results in other countries (Roy & Ong, 2012). The generalization of the ideology resulted in legitimizing the 'neoliberalism proposal' for built environment interventions (Brenner & Schmid, 2015). However, there is no global, general, unique theory on urban phenomena (Mabin, 2014; Peck, 2015; Schmid, 2015).

Conclusion

The term slum signifies a negative image based on the etymological background and its context in the 19th century to represent a low standard of living condition. The meaning targets the dwellers as the problem rather than contextual geopolitical deficiencies. The term slum, with a centralized meaning based on power, has changed the general perspective from the real life of people in cities to purpose-based actions in demolishing or upgrading policies and actions. It advocates specific views without transparent philosophical questions and epistemological discovery, therefore, it is an ideological term to advocate actions. This assumption has resulted in many surface studies, guidelines, and recommendations without fundamental changes. The term 'slum' conceals social, economic, and political discriminations. The term wrongly dictates the dwellers as opportunists who intentionally want to live in poor-quality areas. However, living

in slum areas is not a personal selection but a force-driven action. There is a mechanism that pushes people to be part of the marginality.

A centralized definition of the term slum area misleads the public into paying attention to the cases. The main reason for slum areas is located in the social, economic, and political deficiencies rather than the dwellers. People who live in the areas are fighting for the uncertain conditions based on the political problems in the countries. The centralized definitions and actions have changed the orientation from the problem to surface mitigation and vanity projects. Such definitions keep the problem as a central topic for studies, budgeting, and implementations that the problem will never is going to be solved due to shallow studies.

Slum, informal, or unofficial settlements refer to dwellers who have been excluded from the general process of development in countries. These meaningful words celebrate the insufficient social, economic, and political systems that run the cities based on discrimination. Negative labeling has legitimized the authoritarians to deal with phenomena in a similar process to improve the condition rather than solve the problem.

Urban planning, design, and development projects must develop policies and strategies to engage the general public more effectively, improving the quality of social, economic, and political life through new sets of laws and regulations to enhance urban life for users. The people's rights, an active-participatory and inclusive approach in design, could lead to solutions in a democratic and open society for decision-making processes. Otherwise, urban planning will lose its ability to plan cities for a better future, and the result will be dysfunctionality of urban structures and functions.

Ethics Committee Approval Certificate: The author declared that an ethics committee approval certificate is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgment: The author appreciates the support of Ms. Reihaneh Nadi, Independent Researcher, for reviewing the paper, providing comments, and offering suggestions to improve the quality of the paper's structure and content.

References

AlSayyad, N. (2004). Urban informality as a new way of life. In A. Roy, & N. AlSayyad (Eds.), *Urban informality: Transnational perspectives from the Middle East, Latin America, and South Asia* (pp. 7-30). New York: Lexington Books.

APA, A. (2006). *Planning and urban design standards*. New Jersey: John Wiley and Sons Inc.

Atkinson, A. (2009). Cities after oil-one more time. *City, 13*(4), 493–498.

Audi, R. (2015). *The Cambridge dictionary of philosophy* (3 ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

Avni, N., & Yiftachel, O. (2014). The new divided city? Planning and 'gray space' between global north-west and south-east. In S. Parnell , & S. Oldfield (Eds.), *The Routledge handbook on cities of the global south* (pp. 487-505). New York: Routledge.

Bettencourt, L., & West, G. (2010). A unified theory of urban living. *Nature, 467* , 912–913.

Bicchieri, C. (2016). *Norms in the wild: How to diagnose, measure, and change social norms*. Oxford: Oxford: Oxford University Press.

Borgatta, E. F., & Montgomery, R. J. (2000). *Encyclopedia of sociology*. New York: Macmillan Reference USA.

Brady, I. (1994). Poetics for a planet: Discourse on some problems of being in place. In N. K. Denzin, & Y. S. Lincoln, *The SAGE handbook of qualitative research* (pp. 979-1026). London: Sage Publication Inc.

Brenner, N., & Schmid, C. (2015). Towards a new epistemology of the urban? *City, 19*(2-3), 151–182. doi:http://dx.doi.org/10.1080/13604813.2015.1014712

Bristow, W. F. (2007). *Hegel and the transformation of philosophical critique*. Oxford: Oxford Academic. Retrieved from https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199290642.003.0006

Bryceson, D. F. (2014). Re-evaluating the influence of urban agglomeration in sub-Saharan Africa: population density, technological innovation and productivity. In S. Parnell, & S. Oldfield, *The Routledge handbook on cities of the global south* (pp. 75-85). London: Routledge.

Buckley, R., & Kallergis, A. (2014). Does African urban policy provide a platform for sustained economic growth? In S. Parnell, & S. Oldfield, *The Routledge handbook on cities of the global south* (pp. 173-190). London: Routledge.

Carmona, M. (2001). *Housing design quality: through policy, guidance and review*. London: Spon Press.

Carver, T. (2003). *Engels: A very short introduction*. Oxford University Press.

Chiarella, D. (2005). *The history of urban planning and cities*. Lulu.com; null edition.

Chisholm, L. A. (2018). *The history of landscape design in 100 gardens*. New York: Timber Press.

Collins, J., & Selina, H. (2012). *Heidegger: A graphic guide*. Icon Books Ltd.

Crumley, J. S. (2009). *An introduction to epistemology*. Broadview Press.

Crystal, D. (2008). *A dictionary of linguistics and phonetics* (6 ed.). Malden, MA: Blackwell Publishing Ltd.

Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2018). *The SAGE handbook of qualitative research* (5 ed.). SAGE Publications, Inc.

Derrida, J. (1981). *Writing and difference* (eBook ed.). doi:https://doi.org/10.4324/9780203991787

Derrida, J. (2013). *Of grammatology*. Johns Hopkins University Press.

Devitt, M. (2007). Scientific realism. In F. Jackson, & M. Smith, *The Oxford handbook of contemporary philosophy* (pp. 873-904). Oxford University Press Inc. doi:https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199234769.003.0026

Dictionary. (2024, 07 01). *Dictionary.com*. Retrieved from Slum: https://www.dictionary.com/browse/slum

Dreyfus, L. H., & Rabinow, P. (1982). *Michel Foucault; Beyond structuralism and hermeneutics*. Harvester Wheatsheaf.

Drisko, J. W., & Maschi, T. (2016). *Content analysis*. Oxford University Press.

Dupre, L. (2004). *The Enlightenment and the intellectual foundations of modern culture*. Yale University Press.

Eddy, M. D. (2013). The shape of knowledge: Children and the visual culture of literacy and numeracy. *Science in Context, 26*(2), 215-245. doi:https://doi.org/10.1017/s0269889713000045

Ellicott, K. (2002). *Cities of the world* (6 ed., Vol. 1). The Gale Group Ink.

Espinet, D. (2021). Object. In M. A. Wrathall, *The Cambridge Heidegger Lexicon*, (pp. 531-535). Cambridge University Press.

Evert, K.-J. (2010). *Encyclopedic dictionary of landscape and urban planning*. Springer-Verlag Berlin.

Fainstein, S. (2015). Resilience and Justice. *International Journal of Urban and Regional Research, 39*(1), 157-167. doi:https://doi.org/10.1111/1468-2427.12186

Felluga, D. F. (2015). *Critical theory: the key concepts*. Routledge.

Fleischacker, S. (2013). *What is Enlightenment? Kant's Questions*. New York: Routledge.

Flew, A. (1979). *A dictionary of philosophy*. Pan Books Ltd.

Foley, D., & Valenzuela, A. (1994). Critical ethnography: The politics of collaboration. In N. K. Denzin, & Y. S. Lincoln, *The SAGE handbook of qualitative research* (pp. 217-234). Sage Publication Inc.

Foucault, M. (1972). *The archaeology of knowledge*. Pantheon Books.

Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings* . (C. Gordon, Trans.) The Harvester Press.

Franz, J. M. (1994). A critical framework for methodological research in architecture. *Design Studies, 15*(4), 433-447.

Fritzman, J. M. (2014). *Hegel*. Polity Press.

Garric, J.-P. (2017). The French Beaux-Arts. In M. Bressani, & C. Contandriopoulos, *The companions to the history of architecture, volume III, nineteenth century architecture, part I: Historicism, the Beaux-Arts, and the Gothic* (pp. 1-15). John Wiley & Sons, Inc.

Gilbert, A. (2004). Love in the time of enhanced capital flows reflections on the links between liberalization and informality. In A. Roy, & N. AlSayyad (Eds.), *Urban informality: Transnational perspectives from the Middle East, Latin America, and South Asia* (pp. 33-66). Lexington Books.

Given, L. M. (2008). *The SAGE encyclopedia of qualitative research methods*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc. doi:https://doi.org/10.4135/9781412963909

Gleeson, B. (2014). *The urban condition*. Routledge.

Gomez, A. P. (2003). *Hermeneutics as architectural discourse*. Singapore: Department of Architecture, National University of Singapore.

Green, J. (2008). *A revolutionary life: Biography of Friedrich Engels*. Artery Publications.

Griffin, A. (2022). *The rise of academic architectural education: The origins and enduring influence of the Acadâemie d'architecture*. Routledge.

Grimm, S. R. (2011). Understanding. In S. Bernecker, & D. Pritchard, *The Routledge companion to epistemology* (pp. 84-94). Routledge.

Groat, L., & Wang, D. (2002). *Architectural research methods*. John Wiley & Sons INC.

Gron, A. (2009). Introduction: Hegel, history and the Hegelian legacy.

Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. In N. K. Denzin, & Y. S. Lincoln, *Handbook of qualitative research* (pp. 105-117). Sage.

Han-Pile, B. (2005). Early Heidegger's appropriation of Kant. In H. L. Dreyfus, & M. A. Wrathall, *A Companion to Heidegger* (pp. 80-101). Malden, MA: Blackwell Publishing Ltd.

Hansen, E. (2009). The Hegelian notion of progress and Its applicability in critical philosophy. In A. Gron, M. Raffnsoe-Moller , & A. Sorense, *Dialectics, self-consciousness, and recognition: The Hegelian legacy* (pp. 201-227). NSU Press.

Harris, R., & Vorms, C. (2017). Introduction . In R. Harris, & C. Vorms, *What's in a name?: talking about urban peripheries* (pp. 3-35). University of Toronto Press.

Harvey, D. (1985). *The urbanization of capital*. Basil Blackwell.

Harvey, D. (2005). *Paris, Capital of Modernity*. Routledge.

Hetherington, S. (2012). Epistemology's past here and now. In S. Hetherington, *Epistemology: the key thinkers* (pp. 1-28). Continuum International Publishing Group.

Hillier, J. (2002). *Shadows of power: An allegory of prudence in land-use planning*. Routledge Press.

Holzhey, H., & Mudroch, V. (2005). *Historical dictionary of Kant and Kantianism*. Scarecrow Press, Inc.

Huchzermeyer, M. (2011). *Cities with 'slums': From slum eradication to a right to the city in Africa*. University of Cape Town Press.

Hunt, T. (2009). *Marx's general: The revolutionary life of Friedrich Engels*. Metropolitan Books.

Inwood, M. (1999). *A Hegel dictionary*. Blackwell Publishers Inc.

Jin, H. (2021). Deconstructive hermeneutics of nature and culture: Thinking after Derrida. *Space and Culture, 24*(4), 679-696. doi:https://doi.org/10.1177/1206331219828287

King, R. (2023). Informality as process and the social construction of slums: Southeast Asian areas. In A. Mayne, *The Oxford handbook of the modern slum* (pp. 73-88). Oxford University Press.

Kostof, S. (1995). *A history of architecture: Settings and rituals* (2 ed.). OUP.

Krippendorff, K. H. (2003). *Content analysis: An introduction to its methodology* (2 ed.). Sage Publications.

Kuhn, T. S. (1962). *The structure of scientific revolutions*. Chicago Press.

Landes, D. A. (2013). *The Merleau-Ponty dictionary*. Bloomsbury Academic.

Lang, J. (2005). *Urban design: A typology of procedures and products*. Architectural Press.

LeCompte, M. D., Dorothy, E., & Aguilera-Black, B. (2012). Revisiting reliability and validity in higher education research and program evaluation. In C. Secolsky, & B. D. Denison (Eds.), *Handbook on measurement, assessment, and evaluation in higher education* (pp. 612-636). Routledge.

Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Blackwell.

Lefebvre, H. (2009). Reflections on the politics of space. In N. Brenner , & S. Elden (Eds.), *State, Space, World, Selected Essays* (pp. 167-184). Minneapolis • University of Minnesota Press.

Lefebvre, H. (2010). *Writings on cities*. (E. Kofman, & E. Lebas, Trans.) Wiley-Blackwell.

Lukasz, S. (2011). *Henri Lefebvre on space: architecture, urban research, and the production of theory*. The University of Minnesota Press.

Mabin, A. (2014). Grounding southern theory in time and place. In S. Parnell, & S. Oldfield, *The Routledge handbook on cities of the global south* (pp. 21-36). Routledge.

Magee, G. A. (2010). *The Hegel dictionary*. Continuum International Publishing Group.

Mayne, A. (2023). Introduction: Slums and the modern world. In A. Mayne, *The Oxford handbook of the modern slum* (pp. 1-18). Oxford University Press. doi:https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190879457.001.0001

Mazarro, A. D. (2018). Slums: Disassembling the concept. *ARQ, 98*, 80-91.

Mertens, D. M. (2012). What comes first? The paradigm or the approach? *Journal of Mixed Methods Research, 6*(4), 255-257. doi:https://doi.org/10.1177/1558689812461574

Mugerauer, R. (1995). *Interpreting environments: Tradition, deconstruction, hermeneutics*. University of Texas.

Mugerauer, R. (2014). *Interpreting nature: the emerging field of*

environmental hermeneutics. Robert: Fordham University Press.

Norberg-Schulz, C. (2019). Genius loci: towards a phenomenology of architecture. In *Historic Cities: Issues in Urban Conservation* (pp. 2-31). The Getty Conservation Institute.

OED. (2024, 07 01). *Online Etymology Dictionary*. Retrieved from Slum: https://www.etymonline.com/word/slum

Oldfield, S. (2014). Negotiating society and identity in urban spaces in the south. In S. Parnell, & S. Oldfield, *The Routledge handbook on cities of the global south* (pp. 339-340). Routledge.

Oliver, P. (2006). *Build to meet need: Cultural issue in vernacular architecture*. Architectural Press.

Oxford. (2024, 8 8). *Slum*. Retrieved from Oxford University Press: https://www.oed.com/discover/tracing-the-origin-of-slum/?tl=true

Parnell, S., & Robinson, J. (2012). (Re)theorizing Cities from the Global South: Looking Beyond Neoliberalism. *Urban Geography, 33*(4), 593-617.

Parrillo, V. N. (2008). *Encyclopedia of social problems*. SAGE Publications, Inc.

Peck, J. (2015). Cities beyond compare? *Regional Studies, 49*(1), 160-182.

Peck, J. (2017). Uneven regional development. In D. Richardson, N. Castree , M. F. Goodchild, A. Kobayashi, W. Liu , & R. A. Marston, *International encyclopedia of geography: People, the earth, environment and technology*. doi:https://doi.org/10.1002/9781118

Pieterse, E. (2010). Cityness and African urban development. *Urban Forum, 21*(3), 205-219. doi:10.1007/s12132-010-9092-7

Pike, D. L. (2016). Slum. In E. Hayot, & R. L. Walkowitz , *A new vocabulary for global modernism* (pp. 198-213). Columbia University Press.

Pippin, R. B. (2010). *Hegel on self-consciousness: Desire and death in the phenomenology of spirit*. Princeton University Press.

Popper, K. (1959). *The logic of scientific discovery*. Routledge.

Prigge, W. (2008). Reading the urban revolution: Space and representation. In K. Goonewardena, S. Kipfer, R. Milgrom, & C. Schmid, *Space, difference, Everyday Life: Reading Henri Lefebvre* (pp. 46-61). Routledge.

Proudfoot, M., & Lacey, A. R. (2010). *The Routledge dictionary of philosophy* (4 ed.). Routledge.

Quante, M. (2010). After Hegel: The actualization of philosophy in practice. In D. Moyar, *The Routledge companion to nineteenth century philosophy* (P. R. Leland, Trans., pp. 197-237). Routledge.

Relph, E. (2007). On the identity of places. In M. C. Tiesdell (Ed.), *Urban Design Reader* (pp. 103-107). Architectural Press.

Rescher, N. (2003). *Epistemology: An introduction to the theory of knowledge*. State University of New York Press, Albany.

Robinson, J. (2014). New geographies of theorizing the urban: putting comparison to work for global urban studies. In S. Parnell, & S. Oldfield (Eds.), *The Routledge handbook on cities of the global south* (pp. 57-70). Routledge.

Roche, D. (2000). *France in the Enlightenment*. (A. Goldhammer, Trans.) Harvard University Press .

Roudinesco, E. (2008). *Philosophy in turbulent times: Canguilhem, Sartre, Foucault, Althusser, Deleuze, Derrida*. Columbia University Press.

Roy, A. (2005). Urban informality, toward an epistemology of planning. *Journal of the American Planning Association, 71*(2), 147-158.

Roy, A. (2009). The 21st century metropolis: New geographies of theory. *Regional Studies, 43*(6), 819-830.

Roy, A., & Ong, A. (2012). *Worlding Cities: Asian Experiments and the Art of Being Global*. Wiley-Blackwell.

Rumfitt, I. (2007). Meaning and understanding. In F. Jackson, & M. Smith, *The Oxford Handbook of Contemporary Philosophy* (pp. 492-520). Oxford University Press Inc. doi:https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199234769.003.0016

Russell, B. (2004). *History of western philosophy*. Routledge.

Sarup, M. (1993). *An introductory guide to post-structuralism and post-modernism*. Harvester Wheatsheaf.

Schalow, F., & Denker, A. (2010). *Historical dictionary of Heidegger's philosophy*. Scarecrow Press.

Schmid, C. (2008). Henri Lefebvre's theory of the production of space: towards a three-dimensional dialectic. In K. Goonewardena, S. Kipfer, R. Milgrom, & C. Schmid (Eds.), *Space, difference, everyday life: Reading Henri Lefebvre* (pp. 27-45). Routledge.

Schmid, C. (2015). Specificity and urbanization: A theoretical outlook. In ETH Studio Basel, *The inevitable specificity of cities* (pp. 287-307). Lars Muller.

Schmidt, J. (1996). *What is Enlightenment? Eighteenth-century answers and twentieth-century questions*. University of California Press.

Schreier, M. (2012). *Qualitative content analysis in practice*. Thousand Oaks, CA: SAGE.

Sebina, G. K., & Koma, O. (2015). Right to the city and public spaces: Inner city revitalization in South African's capital city. In *Right to the city for a safe and just world: The Brics city* (pp. 138-161). Oxfam or the Brics Policy Center.

SEP. (2024, 10 26). *Epistemology*. Retrieved from Stanford Encyclopedia of Philosophy: https://plato.stanford.edu/archives/win2024/entries/epistemology/

Sideris , L. A., & Banerjee, T. (2007). Postmodern urban form. In M. C. Tiesdell, *Urban design reader* (pp. 43-51). Architectural Press.

Sim, S. (2013). *Fifty key postmodern thinkers*. Routledge.

Simone, A. (2004). People as infrastructure: intersecting fragments in Johannesburg. *Public Culture, 16*(3), 407–429.

Simone, A. (2010). Social infrastructures of city life in contemporary Africa. *Discussion Paper , 51*, 4-33.

Simone, A. (2014). The missing people: reflections on an urban majority in cities of the south. In S. Parnell, & S. Oldfield, *The Routledge handbook on cities of the global south* (pp. 322-336). Routledge.

Sinnerbrink, R. (2007). *Understanding Hegelianism*. Acumen Publishing Limited.

Slater, T. (2014, 1 24). *The resilience of neoliberal urbanism*. Retrieved 8 20, 2024, from Open Democracy.

Smith, T. (2010). Karl Marx. In D. Moyar, *The Routledge companion to nineteenth century philosophy* (pp. 238-272). Routledge.

Tafahomi, R. (2022). Insight into research dilemma in design studios and relationships with the architecture curriculum. *Journal of Design Studio, 4*(1), 93-112. doi:https://doi.org/10.46474/jds.1102633

Tafahomi, R. (2023). Tracing Hegelian's philosophy and thoughts in educational styles of architecture design studios. *Journal of Design Studio, 5*(1), 119-144. doi:https://doi.org/10.46474/jds.1292904

Tafahomi, R. (2024). A comparative study on philosophy, epistemology, and methods of teaching in design studios in the Beaux Art, Polytechnique, and Bauhaus: Regeneration, development, or transformation? *Journal of Design Studio, 6*(2), 357-382. doi:https://doi.org/10.46474/jds.1580498

Tafahomi, R., & Chance, S. (2023). Comparing the meaning of 'thesis' and 'final year project' in architecture and engineering education. *European Journal of Engineering Education*, 1-26. doi:https://doi.org/10.1080/03043797.2023.2244441

Tafahomi, R., & Nadi, R. (2021). The interpretation of graphical features

applied to mapping SWOT by the architecture students in the design studio. *Journal of Design Studio, 3*(2), 205-221. doi:https://doi.org/10.46474/jds.1019310

Tafahomi, R., & Nadi, R. (2021). The transformative characteristics of public spaces in unplanned settlements. *A|Z ITU Journal of the Faculty of Architecture, 18*(2), 285-300. doi:https://doi.org/10.5505/itujfa.2021.14892

Thorpe, L. (2015). *The Kant dictionary*. Bloomsbury Academic.

Turner, B. S. (2006). *The Cambridge dictionary of sociology*. Cambridge University Press.

Underhill, N. (2022). *The renovation of Paris: The re-making of Paris in the 1800s*. Independently published.

UNDESA. (2024, 07 14). *Make cities and human settlements inclusive, safe, resilient and sustainable*. Retrieved from Statestic Division: https://unstats.un.org/sdgs/report/2023/goal-11/#:~:text=While%20the%20proportion%20of%20the,slums%20or%20slum%2Dlike%20conditions.

UN-Habitat. (2006). *Analytical perspective of pro-poor slum upgrading frameworks*. United Nations Human Settlements Programme, UN-HABITAT and Cities Alliance, Nairobi.

UN-Habitat. (2007). *What are slums and why do they exist?* United Nations Human Settlements Programme (UN-HABITAT) . Nirobi, Kenya: UN-Habitat . Retrieved from chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.preventionweb.net/files/1700_462551419GC202120What20are20slums.pdf

Vycinas, V. (1969). *Earth and gods: An introduction to the philosophy of Martin Heidegger*. Hague, Netherlands: Springer Dordrecht. doi:https://doi.org/10.1007/978-94-010-3359-6

Wachsmuth, D. (2014). City as ideology: Reconciling the explosion of the city form with the tenacity of the city concept. *Environment and Planning D: Society and Space, 32*(1), 75–90.

Wang , D., & Ilhan, A. O. (2009). Holding creativity together: A sociological theory of the design professions. *Design Issues, 25*(1), 5-21. Retrieved from https://www.jstor.org/stable/20627790

Wang, D. (2006). Prediction in theoria: towards an interdisciplinary range of theories related to architecture. *Arq, 10*(3-4), 263-273.

Wang, D. (2009). Kuhn on architectural style. *Arq, 13*(1), 49-57.

Warburton, N. (2011). *A little history of philosophy*. Yale University Press.

WBG. (2024, 07 02). *World Bank Group*. Retrieved from Data Bank: World Development Indicator_Pupolation living in slums (% of urbam pupolation): https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators/Series/EN.POP.SLUM.UR.ZS#

Webster. (2024, 07 01). *Merriam-Webster*. Retrieved from Slum: https://www.merriam-webster.com/dictionary/slum

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Research Article *Araştırma Makalesi* DOI: 10.54864/planarch.1672088

Evaluation of Post-Disaster Temporary Shelter Quality Criteria in the Context of Sustainability

Afet Sonrası Geçici Barınma Kalite Kriterlerinin Sürdürülebilirlik Bağlamında Değerlendirilmesi

Melike KALKAN [1]

[1] Department of Architecture and Design, Uşak University, Uşak, Türkiye

Received / Geliş Tarihi 08.04.2025

Revision Requested / Revizyon Talebi 18.05.2025

Last Revision / Son Revizyon 25.05.2025

Accepted / Kabul Tarihi 02.06.2025

Publication Date / Yayın Tarihi 16.09.2025

Corresponding author / Sorumlu Yazar: Melike KALKAN

E-mail: melike.kalkan@usak.edu.tr

Cite this article: Kalkan, M. (2025). Evaluation of Post-Disaster Temporary Shelter Quality Criteria in the Context of Sustainability. *PLANARCH - Design and Planning Research*, 9(2), 266-274. DOI: 10.54864/planarch.1672088

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

ABSTRACT

Disasters, regardless of their type, create similar socio-economic and physical challenges on a global scale. Among these, the provision of shelter stands out as one of the most critical components in meeting the basic needs of affected populations. Post-disaster temporary shelter solutions vary depending on the type of disaster, the demographic structure of the affected population, specific user needs, available resources, and the priorities of decision-makers. This diversity complicates the development of a standardized framework for assessing the quality of temporary shelter units. The absence of reliable and comparable data sets that stakeholders can refer to during decision-making processes limits the adoption of sustainability-based approaches in shelter planning and creates various challenges during implementation. This study aims to reassess the quality criteria of temporary shelter units from a sustainability perspective. For this purpose, academic publications on post-disaster temporary sheltering published over the last decade were systematically reviewed, and the findings were analyzed using a meta-analysis method. The identified quality criteria were categorized under four dimensions of sustainability: environmental, social, economic, and technical. Based on these categories, a comprehensive pool of criteria was developed, and the interrelations among them were examined to propose a structural framework for quality assessment. The study concludes with recommendations for quantification methods and mathematical models that can guide future evaluations of temporary shelter units. By providing sustainability-oriented insights into the quality analysis of post-disaster shelter solutions, this research serves as a preliminary guide for future studies in the field.

Keywords: Post-disaster temporary shelter, Quality assessment, Sustainability, Meta-analysis

ÖZ

Afetler, türsel farklılıklar gösterse de küresel ölçekte benzer sosyo-ekonomik ve fiziksel zorluklar yaratmaktadır. Bu zorlukların başında, afetzedelerin temel ihtiyaçlarının karşılanması sürecinde en kritik konulardan biri olan barınma gelmektedir. Afet sonrası geçici barınma çözümleri; afetin türü, etkilenen nüfusun demografik yapısı, kullanıcıların özel ihtiyaçları, mevcut kaynaklar ve karar verici aktörlerin öncelikleri doğrultusunda çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilik, geçici barınma birimlerinin kalitesinin değerlendirilmesine ilişkin standart bir veri altyapısının oluşturulmasını zorlaştırmaktadır. Paydaşların karar alma süreçlerinde başvurabilecekleri güvenilir ve karşılaştırılabilir veri havuzlarının yetersizliği, afet sonrası barınma planlamalarında sürdürülebilirlik temelli bir yaklaşımın benimsenmesini sınırlamakta ve uygulamaya geçiş süreçlerinde çeşitli problemler ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma, söz konusu sorunsalı temel alarak, geçici barınma birimlerinin kalite kriterlerini sürdürülebilirlik ekseninde yeniden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında, son on yıl içerisinde yayımlanmış afet sonrası geçici barınmaya ilişkin akademik yayınlar incelenmiş ve elde edilen bulgular meta-analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Analiz, kalite kriterlerini çevresel, sosyal, ekonomik ve teknik sürdürülebilirlik boyutları altında gruplandırarak kapsamlı bir kriter havuzu oluşturmuştur. Ayrıca, bu kriterler arasındaki ilişkiler değerlendirilmiş ve kalite analizine temel oluşturabilecek yapısal bir çerçeve önerilmiştir. Sonuç bölümünde, gelecekte yürütülecek çalışmalarda kullanılmak üzere geçici barınma birimlerinin kalite değerlendirmesine yönelik sayısallaştırma ve matematiksel model önerilerine yer verilmiştir. Çalışma, afet sonrası barınma çözümlerinin kalite analizine yönelik sürdürülebilirlik ekseninde öneriler sunmakta olup, bu alandaki araştırmalar için başlangıç niteliğinde bir rehber olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Afet sonrası geçici barınma, Kalite değerlendirmesi, Sürdürülebilirlik, Meta-analiz

Introduction

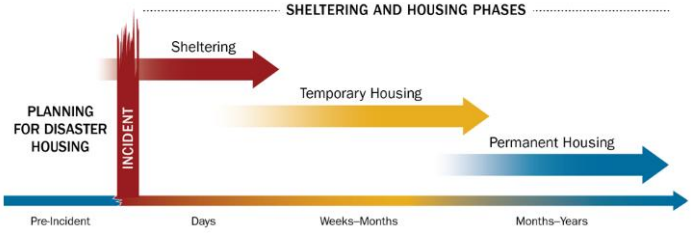
Earthquakes, fires, floods, tsunamis and man-made disasters, which are included in the scope of natural disasters, have the potential to disrupt the existing order, displace disaster victims, and affect infrastructure and buildings (Rakes et al., 2014; Moreno-Sierra et al., 2020). Because of more than 10,000 natural disasters that have occurred in the world since the 21st century, more than 4.6 billion people have been affected and these disasters have caused more than 1.6 million deaths (URL-1). After the disaster occurs, disaster victims need to remain resilient against physical destruction and receive psychological support. The post-disaster sheltering process (Song et al., 2016) supports this situation. Along with the sheltering process, one of the most important steps is to provide a habitable space for disaster victims to make them feel safe again (Ayvaz & Arpacıoglu, 2024; Savaşır, 2008). This situation is directly related to Article 25 of the Universal Declaration of Human Rights, which states, “Article 25: The Right to an Adequate Standard of Living: This right includes the right to food, clothing, housing, medical care and necessary social services, and to security in the event of unemployment, illness, disability, widowhood, old age, or lack of livelihood due to circumstances beyond [one's] control.” (UDHR, 1948).

Post-disaster sheltering processes are also examined in different stages in terminology. While Quarantelli (1995) distinguishes the types of shelter as emergency gathering areas, temporary shelter, temporary housing, and permanent housing; Limoncu and Bayülgen (2005) associate the types of shelter with the disaster phases and associate the emergency relief phase as tent, shelter in social facility; rehabilitation phase as temporary shelter in other regions, collective temporary shelter or temporary housing; and reconstruction phase as permanent housing. Can and Saka (2022) determined that emergency shelters include gyms, collective shelters such as dormitories, or tent cities; and temporary shelters as pre-planned areas suitable for comfort conditions. FEMA (2020) defines post-disaster sheltering types in three groups: sheltering, which takes place immediately after the disaster and represents safe areas, temporary housing, which represents all types of settlements between sheltering and the construction of permanent housing, and permanent housing built during the reconstruction process (Figure 1).

This study focuses on temporary shelter. Temporary shelter is also accepted as units where disaster victims meet their shelter needs until permanent housing is built after an earthquake (Avlar et al., 2023). Temporary shelter covers the types of shelters used during the period between the completion of shelter needs in reliable existing structures (dormitories, sports centres, etc.) after the disaster occurs and the completion of the construction of permanent housing during the reconstruction process and the delivery of these to disaster victims. Temporary sheltering describes the gap between the construction of permanent housing and the next phase (Johnson et al., 2006).

Within this logic, it is a process that encourages the continuation of normal life after a disaster and provides a basic perspective on reconstruction (Felix et al., 2013; Johnson, 2007). The existence of different perspectives on temporary shelter units designed and implemented to ensure a normal life process fosters uncertainty about which shelter unit is of better quality. The need for quality assessment to be carried out within the framework of certain criteria constitutes the main subject of the study. In this context, the study first analyzed the related studies within the scope of design, sustainability and quality. In the next section, information about the problem description, research questions and the applied method was given. Section 4, the meta-analysis method was detailed and the studies obtained as a result of the analysis are grouped under certain headings. Section 5, the quality criteria of the studies were determined in the context of sustainability and each title was discussed. In the last chapter presents the result and implications of the study. This section provides insights on the quality assessment of temporary accommodation units for future studies.

Figure 1.
Types and processes of sheltering after a disaster FEMA (2020)

Background and Related Works

Design of post-disaster shelter

Rakes and his team (2014) presented a model proposal that meets the needs of the existing temporary shelter alternatives. As seen in the relevant literature, although there is a temporary shelter design approach after the disaster, Perrucci and his team (2016) renewed the study and there is still no solution. The author, who considers that the factor that complicates the problem is the clear determination of the purpose of shelter use, stated that the duration of temporary shelter varies - months or years.

The design and implementation of temporary shelter units is a very common approach in the literature. Presenting the design, production and process stages of shelter units against a possible disaster in detail (Avlar et al., 2023), a new shelter design to offer flexible and transformable spaces with a kinetic architectural perspective (Ayanoglu & Erbaş, 2023; Kawuwa, 2017; Maden, 2023; Sarıcıoğlu, 2017), local materials and techniques (Barbosa, 2014), dismountable, simple, fast, lightweight digital production (Can and Saka, 2022), comfort-oriented better living standards (Nasution, 2017).

The common aims of the studies are that the temporary shelter design is not sustainable, and since it is produced outside the disaster area, it does not provide comfortable living conditions for the victims (Avlar et al., 2023). From the strengthening perspective, it is also clear that the temporary shelter units designed after the disaster are seen as a product rather than a process and are not evaluated within the scope of sustainability (Pomponi et al., 2019). In addition, short-term shelter solutions are based on universal prototypes, do not take into account the local culture and climate, and are aimed at providing quick assistance rather than contributing to the long-term reconstruction process after the disaster (Ayanoğlu & Erbaş, 2023; Wagemann, 2015).

Sustainability of post-disaster shelter

The rapid provision of temporary shelter units to the victims after the disaster occurs and the lack of design perspectives suitable for the real scenario before the disaster are criticized in the literature for the fact that temporary accommodation solutions are essentially unsustainable (Faragallah, 2021; Felix et

al., 2013). On the other hand, studies emphasizing the importance of sustainability have also been developed. By meeting the shelter needs, post-disaster sustainability can contribute to the environmental resilience process built with development principles (Guarnacci, 2012; Mayunga, 2009; Yi and Yang, 2014).

The main theme of post-disaster sustainability is defined under three main headings: environmental, social and economic (Halliday, 2008). For example, Hosseini et al. (2016) proposed a new model based on the sustainability concept of temporary shelter and determined the most sustainable technology to be used. The sustainability criteria at this stage were determined by the researchers themselves. These are economic (implementation cost and reuse cost), social (safety and customization) and environmental (resource consumption and emission) (Hosseini et al., 2016). Ahmed and Charlesworth (2015) proposed a model that evaluates resilience in post-disaster housing construction by adhering to the built-back better approach. Abrahams (2014), on the other hand, aimed to fill the gap in the literature on environmental sustainability efforts in post-disaster operations, although not specifically for post-disaster shelters, and to examine the post-disaster benefits and practices of sustainability. Pomponi et al. (2019) aimed to advance the global discussion within the scope of the sustainability of post-disaster shelters. In this context, they analysed sustainability indicators in social: Social status, Social Involvement of local people, Familiarity with intended users; Environmental: Local availability of materials required, Environmentally Healthy, Low environmental impacts; Economic: Low construction costs, long potential lifespan, Low life cycle costs. In addition, Technical: Easy to maintain, Safe, High construction speed indicator. Potangaroa (2015) presented the Qsand approach for sustainability criteria in the post-disaster reconstruction process in his study; in this approach, shelter and community, settlement, material and waste, energy, water and sanitation, natural environment, communication and cross-cutting issues are the main topics. Faragallah (2021) examined seven headings for a sustainable temporary shelter design in his study: economic, cultural, social and environmental concerns, construction, infrastructure and site organization. The researcher created these headings through examples. Montalbano and Santi (2023), on the other hand, analysed the sustainable approaches in the literature and presented three areas in their study, each with sub-requirements: environmental, economic and social.

Quality assessment of post-disaster shelter

Within the scope of disaster management, quality is associated with providing the necessary support quickly in the short term and providing high returns on humanitarian investment in the long term. In addition, it is assumed that the higher the user satisfaction rate in the recovery process after the disaster, the higher the quality of disaster management (Kirsch et al., 2012).

Quality management in disaster management is addressed in multiple aspects. Madu and Kuei (2014) proposed a new methodology for disaster relief supply chain quality management (DRSCQM) and argued that more sustainable and quality disaster relief practices can be developed from this perspective. Modgil et al. (2022), who conducted a disaster-specific quality assessment within the scope of humanitarian aid management, stated that many gaps need to be addressed as well as transparency of practitioners, policies, and financial challenges as a result of their comprehensive analysis. Seppänen and Virrantaus (2015) present a methodology that combines different aspects of the quality of basic information systems in disaster response and provides the necessary critical information. However, in addition to the studies clearly stating that there is a lack of information about quality in the context of disaster (Fritz Institue, 2006; Hallam, 1998; Watson, 2008), it is seen that the relationship between quality in post-disaster sheltering is addressed on a case-by-case basis. The assessment of post-disaster shelter quality is a complex process that requires a multidisciplinary approach. Many factors such as indoor quality (Mirza, 2020), temporary shelter policies (Lines et al., 2022), the needs of local communities (Tran, 2015) and architectural and engineering construction processes (Ayanoğlu & Erbaş, 2023) are among the factors affecting the success of this process. There is no common language among the perspectives used in the process of assessing sheltering quality.

Material and Methods

A selective overview of current literature shows that post-disaster temporary shelter has a strong relationship with sustainability. The fact that the guidelines and the sustainability topics were created from the researchers' perspectives proves that each study addresses different aspects of sustainability. It has been observed that the current research proposals have the following shortcomings:

- There is no clear perspective to determine the quality of shelter after a disaster.
- Sustainability criteria for temporary shelter after disasters are not dependent on detailed literature.
- The criteria derived from the literature study are not systematically analysed.

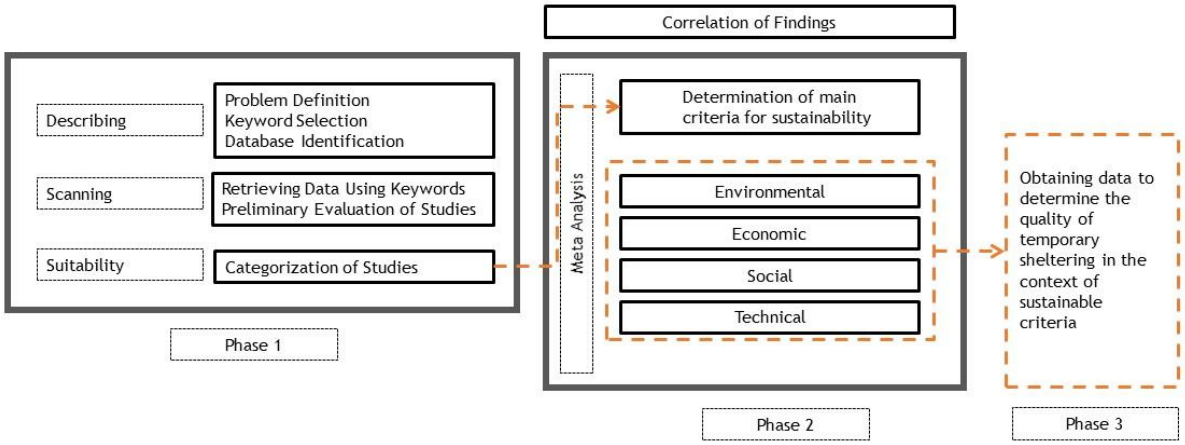
Two research questions were developed within the scope of the study to overcome these gaps in the literature and to complete these gaps:

1. How should the data required for quality assessment of post-disaster temporary shelter be obtained?

2. How should temporary shelter criteria be distributed within the scope of sustainability?

The flow chart used in the study is presented in Figure 2. The process was carried out in three main phases. The first phase includes the processes of describing, scanning, and suitability. In the describing phase, the problem was defined, keywords were determined, and the database to be used was selected. In this context, a total of 329 publications were accessed through a search using the keywords “post-disaster temporary shelter design” and “post-disaster temporary housing design” via the Web of Science search engine. In the first step of the scanning phase, publications that were not open access were excluded from the study. Then, a year range criterion was determined, and only studies published in the last ten years (2014–2024) were considered. Additionally, only publications in the field of architecture and in the form of journal articles were included in the analysis. In the suitability phase, 99 publications were subjected to a preliminary evaluation; 31 publications were included in the meta-analysis by re-analyzing them in terms of content suitability.

Figure 2.
Flowchart of the research Diagram (author's drawing).

Analysis

The meta-analysis method was first applied to these 31 publications. Meta-analysis, developed by Glass (1976), is defined as "the analysis of statistical analysis results." Considering the variability and frequency of data in the literature on a particular topic, making decisions solely by reading the studies may seem impossible (Harrison, 2011). Focusing on this deficiency, the aim of meta-analysis is to ensure the methodological rigor expected from empirical research in the literature review (DeCoster, 2009). This method is preferred in systematic data research within the framework of certain rules. The criteria obtained from this analysis constitute the second phase of the study. In this phase, the identified criteria were re-evaluated under the categories of environmental, economic, social, and technical within the framework of sustainability. As a result of the study, data were obtained to determine sustainability-based criteria related to the quality of temporary shelters. The full texts of the articles identified using the specified keywords and year range filters were analyzed. Most of the reviewed studies cover sheltering processes conducted after disasters such as earthquakes, tsunamis, and hurricanes. In addition, studies that are not disaster-focused and only concern shelter design were also identified. The publications vary according to countries and disaster types, and the topic of shelter has been addressed in the disaster management literature in both pre-disaster and post-disaster periods. The list of publications included in the meta-analysis is presented in Table 1. This table includes information on the author name, title, year, country of publication, and the type of disaster addressed. However, since the main objective of the study is to conduct a quality analysis of post-disaster temporary shelter units in the context of sustainability, the analysis of the study was structured to focus on the content analysis of the selected literature. Accordingly, findings corresponding to the shelter criteria identified in the texts were extracted, and the obtained data were classified and evaluated under sustainability headings.

Table 1.
List of publications included in the meta-analysis

n.	Author	Year of Study	Title	Country	Event
1	Albadra et al.	2018	Toward healthy housing for the displaced	UK	Jordan-refugee camps
2	Asali et al.	2019	Living on the move, dwelling between temporality and permanence in Syria	UK	Syria-displaces person
3	Avlar et al.	2023	Post-earthquake temporary housing unit: CLT E-BOX	Türkiye	-
4	Barbosa	2014	Capacity building through design innovation with vegetable fibres for temporary shelters	Brazil	Brazil-floods
5	D'Orazio and Maracchini	2019	An experimental investigation on the indoor hygrothermal environment of a reinforced-EPS based temporary housing solution	Italy	-
6	Dash et al.	2022	To study the material feasibility and propose design prototype for temporary housing structures for emergency relief	India	Odisha-cyclone
7	Felix et al.	2013	The role of temporary accommodation buildings for post-disaster housing reconstruction	Portugal	-
8	Hosseini et al.	2022	Sustainability Model to Select Optimal Site Location for Temporary Housing Units: Combining GIS and the MIVES-Knapsack Model	Spain	-
9	Kawakami et al.	2020	Onset and remission of common mental disorders among adults living in temporary housing for three years after the triple disaster in Northeast Japan: comparisons with the general population	Japan	Japan-earthquake
10	Kotani et al.	2020	Transition of post-disaster housing of rural households: A case study of the 2015 Gorkha earthquake in Nepal	Japan	Nepal-Earthquake
11	Li et al.	2023	Using the EEG+ VR+ LEC evaluation method to explore the combined influence of temperature and spatial openness on the physiological recovery of post-disaster populations	China	-

Table 1.
List of publications included in the meta-analysis (continued)

n.	Author	Year of Study	Title	Country	Event
12	Maiteh and Zoltan	2023	Descriptive comparative analysis of post-disaster settlements		
13	McConell and Bertolin	2019	Quantifying environmental impacts of temporary housing at the urban scale: Intersection of vulnerability and post-hurricane relief in New Orleans	Norway	New Orleans-hurricane
14	Miyaji et al.	2020	A study on the use of cyclone shelters in Bangladesh	Japan	Bangladesh-cylone
15	Montalbano and Santi	2023	Sustainability of Temporary Housing in Post-Disaster Scenarios: A Requirement-Based Design Strategy	Italy	Turkey-earthquake/ USA- katrina Italy-earthquake/ Japan-earthquake Moroccco-earthquake
16	Moreno-Sierra et al.	2020	The use of recycled plastics for the design of a thermal resilient emergency shelter prototype	Saudi Arabia	-
17	Parva and Rahimian	2014	Transformability as a factor of sustainability in post-earthquake houses in Iran: the case study of Lar city	Iran	Iran-earthquake
18	Perrucci et al.	2016	Sustainable temporary housing: Global trends and outlook	USA	-
19	Pezzica et al.	2022	The making of cities after disasters: Strategic planning and the Central Italy temporary housing process	UK	Italy-earthquake
20	Pusceddu et al.	2017	The use of building technology to support disaster resilience: the case study of air shelter house	Italy	-
21	Rakes et al.	2014	A decision support system for post-disaster interim housing	USA	-
22	Rapone et al.	2024	Investigating Advanced Building Envelopes for Energy Efficiency in Prefab Temporary Post-Disaster Housing	Italy	-
23	Salvalai et al.	2017	Architecture for refugees, resilience shelter project: a case study using recycled skis	Italy	-
24	Schmitt et al.	2023	Move up or move over: mapping opportunities for climate adaptation in Pakistan's Indus plains	USA	Pakistan-floods
25	Song et al.	2016	Life-time performance of post-disaster temporary housing: A case study in Nanjing	China	Nanjing-
26	Suriastini et al.	2023	Measuring Disaster Recovery: Lessons Learned from Early Recovery in Post-Tsunami Area of Aceh, Indonesia	Indonesia	Indonesia-tsunami
27	Türker et al.	2024	Reimagining resilience: The transformative role of urban green areas in Türkiye's disaster preparedness	Türkiye	Türkiye-earthquake
28	Wang et al.	2021	A Study for the Influence of the Location of PCMs Assembly System on Improving Thermal Environment inside Disaster-Relief Temporary Houses	China	China-earthquake
29	Witt	2014	Mapping construction industry roles to the disaster management cycle	Estonia	-
30	Xin et al.	2022	A novel tension strap connection for rapid assembly of temporary timber structures	Australia	-
31	Zafra et al.	2021	Structural and thermal performance assessment of shipping container as post-disaster housing in tropical climates	Philippines	Philippines -Typhoon

Discussion

The publications identified within the scope of the meta-analysis were obtained data to determine the quality criteria of post-disaster sheltering. The data were combined in common criteria and matched with environmental, economic, social and technical sustainability sub-headings. In this context, environmental sustainability includes thermal comfort, material, design standard and site selection; economic sustainability includes assembly, cost, supply and delivery; social sustainability includes support services, security, contribution to disaster resilience and policy; and technical sustainability includes energy use criteria (Table 2).

Environmental Sustainability

Thermal comfort, material, design standards and site selection criteria were determined in the environmentally sustainable criterion of temporary shelter after the disaster. The current climatic condition of the community where the disaster occurs is effective in the implementation of the shelter unit. With the changing climate, the frequency of disasters has also increased in the last century (Perrucci et al., 2016). Determining design criteria suitable for local geographical and climatic conditions is closely related to the effect of the current temperature environment on the thermal comfort of the disaster victim (Li et al., 2023). Designers and practitioners need to work on site-specific climatic assessment risk management to build fair climate adaptation to reconstruction (Schmitt et al., 2023). In addition, ensuring indoor comfort is possible from a climate-related perspective. In prefabricated houses, especially in the summer months, providing indoor thermal comfort suitable for the user affects the quality of shelter (Albadra et al., 2018; Wang et al., 2021). Standard design practices lead to the process of providing the thermal comfort conditions of disaster victims individually: such as building an extension in front of the shelter or keeping their clothes wet (Albadra et al., 2018). Additional energy sources are required to consider cold and hot energy storage alternatives instead of primitive solutions (Wang et al., 2021). In this context, heat transfer, conduction and radiation are provided by using materials that provide thermal insulation by controlling the surface temperature (D'Orazio & Maracchini, 2019; Pusceddu et al., 2017; Zafra et al., 2021). Energy and overheating performance are supported by building performance simulation tools to reduce thermal problems (Rapone et al., 2024). To balance energy performance, thermal conductivity,

thermal comfort and user satisfaction are provided with the selection of the material in the design process (Wang et al., 2021). For post-disaster shelter requirements, prefabricated products, including rapidly produced lightweight structural materials, are generally preferred (Salvalai et al., 2017; Song et al., 2016). Studies indicate that these materials are preferred in the design of common social areas other than shelter, while shelter units preferred with local materials provide thermal comfort, increase user satisfaction and have the potential for permanent housing (Asali et al., 2019).

Table 2.
Grouping of sheltering quality criteria in the context of sustainability

Environmental	Thermal comfort	Albadra et al., 2018; D'Orazio and Maracchini, 2019; Li et al., 2023; Perrucci et al., 2016; Pusceddu et al., 2017; Rapone et al., 2024; Schmitt et al., 2023; Wang et al., 2021; Zafra et al., 2021;
	Material	Asali et al., 2019; Barbosa, 2014; Dash et al., 2022; McConell and Bertolin, 2019; Montalbano and Santi, 2023; Moreno-Sierra et al., 2020; Pusceddu et al., 2017; Salvalai et al., 2017; Song et al., 2016; Wang et al., 2021
	Design standard	Avlar et al., 2023; D'Orazio and Maracchini, 2019; Felix et al., 2015; Maiteh and Zoltan, 2023; Miyaji et al., 2020; Parva and Rahimian, 2014
	Site selection	Asali et al., 2019; Hosseini et al., 2022; Kotani et al., 2020; McConell and Bertolin, 2019; Türker et al.,2023
Ekonomic	Assembly	Avlar et al., 2023; D'Orazio and Maracchini, 2019; Moreno-Sierra et al., 2020; Perrucci et al., 2016; Xin et al., 2022; Zafra et al., 2021
	Cost	Avlar et al., 2023; Perrucci et al., 2016
	Supply and delivery	Avlar et al., 2023; Dash et al., 2022; Pezzica et al., 2022
Social	Support services	Rakes et al., 2014
	Security	Hosseini et al., 2022; Lines at al., 2022; Maiteh and Zoltan, 2023; Montalbano and Santi, 2023
	Contribution to disaster resilience	McConell and Bertolin, 2019; Schmitt et al., 2023; Wang et al., 2021; Witt, 2014
	Policy	Asali et al., 2019; Dash et al., 2022; Felix et al., 2015; Kawakami et al., 2020; Kotani et al., 2020; Lines at al., 2022; Suriastini et al., 2023
Technical	Energy use	D'Orazio and Maracchini, 2019; Hosseini et al., 2022; McConell and Bertolin, 2019; Pusceddu et al., 2017; Rapone et al., 2024; Wang et al., 2021

On the other hand, studies also highlight design criteria compatible with local materials and the region (Barbosa, 2014; Moreno-Sierra et al., 2020). In the technical design process, it is essential to consider not only the availability of locally sourced materials but also their economic, social, and structural suitability in meeting shelter needs (Dash et al., 2022).

The necessity of deep research in post-disaster shelter design comes to the forefront. A numerical database containing a specific design standard is required to increase the social, economic and psychological impact on the living conditions of disaster victims (Maiteh & Zoltan, 2023). The relevant database includes allowing users to change by their own needs and requirements, making design decisions for long-term settlement rather than from a temporary perspective and by the existing households of local people (Avlar et al., 2023; Parva & Rahimian, 2014). In addition, infrastructure, public space and service spaces for normal life activities are emphasised beyond the just building logic of shelter (Felix et al., 2013). To include all requirements, the quality criteria include the resilience of temporary shelter areas against future disasters in the settlement area (Hosseini et al., 2022). In addition, the existence and capacity of reliable areas called open spaces for sheltering and protection needs after the disaster are of interest to disaster victims (Türker et al., 2023; Kotani et al., 2020). For the environmental sustainability performance of the area to be preferred, user satisfaction, accessibility potential and pre-disaster land delimitation are required (Asali et al., 2019).

Economic Sustainability

The economic sustainability of post-disaster temporary shelter includes assembly, cost, supply and delivery elements. The ability to disassemble the structure and fasteners to provide more flexibility for temporary shelter units (Moreno-Sierra et al., 2020; Perrucci et al., 2016) and pre-disaster packaged building materials for transportation makes it possible to improve the quality of shelter (Pezzica et al., 2022). In addition, the rapid assembly of prefabricated structural panel products (D'Orazio and Maracchini, 2019) and the low cost of the procurement process (Avlar et al., 2023) affect the quality of shelter. The delivery and supply of temporary shelter units should be included in pre-disaster strategic planning to ensure that disaster victims have access to basic needs promptly, and its feasibility should be measured after the disaster (Pezzica et al., 2022). Beyond unit-specific delivery, the supply of raw materials, labour, and on-site availability of materials support practical design phases (Dash et al., 2022).

Social Sustainability

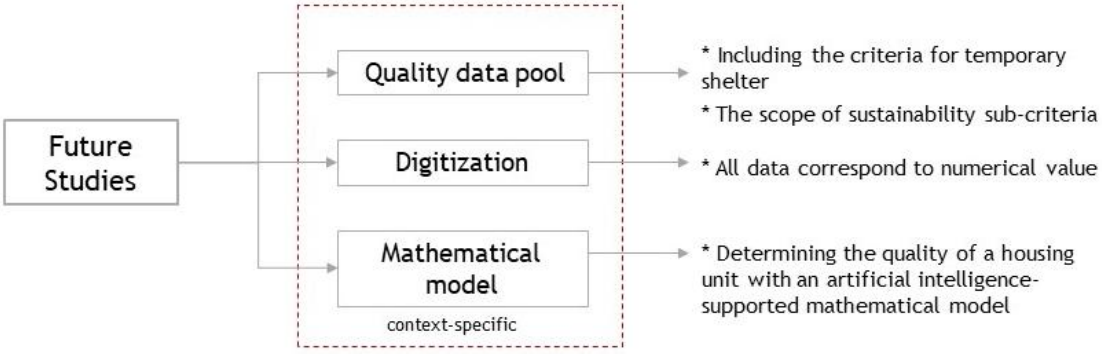
The social sustainability of temporary shelter after a disaster includes support services, security, contribution to disaster resilience and policy principles. Apart from the shelter needs of disaster victims, the adequacy and scope of education, health, food and beverage and psycho-social centres per person affect the quality of shelter (Rakes et al., 2014). This perspective is evaluated within the scope of user safety and ensures adequate access to services (Hosseini et al., 2022). In addition, in the context of physical safety, the opening of shelter units to settlements in safe and resilient areas and the time required to find these resilient places makes it possible to be resilient against possible disasters, enabling a quality shelter process (Hosseini et al., 2022; Lines et al., 2022). Mechanical strength and fire resistance in the interior design of shelter units in the context of building safety also include the design of neighbourhood units (Montalbano & Santi,2023). Resilience to disasters depends on identifying social vulnerability curves to adopt and reduce risk

factors in communities in disaster-prone areas (McConnell & Bertolin, 2019). To include communities in post-disaster reconstruction adaptation and increase social resilience, it is necessary to utilise all opportunities, especially the need for shelter (Schmitt et al., 2023). In the process of meeting the need for shelter, it develops the decision mechanism to increase the resilience of the existing disaster management system. Determining the housing needs by identifying the existing building and infrastructure stocks contributes to the quality process (Witt et al., 2014). The problem of temporary sheltering is a process that should be politicised by identifying strategic basic problems beyond simply providing buildings (Felix et al., 2013). Studies recognise post-disaster shelter policies as a multidisciplinary approach that combines sustainability principles (Dash et al., 2022). Factors affecting settlement status and transitions, especially vulnerable rural communities, are investigated to formulate relevant policies for better replanning practices (Kotani et al., 2020). The existence of shelter-specific policies within the disaster zone contributes to the coordination of relevant institutions such as central government, local government and NGOs (Asali et al., 2019; Lines et al., 2022). For policies to be assessed under quality standards, periodic evaluation is required as existing policies are implemented at different times during the recovery process. The point of view here is that the difference in objectives between rebuilding better and rebuilding faster is left to the decision of the implementers (Suriastini et al., 2023).

Technical Sustainability

The evaluation of post-disaster temporary shelter quality criteria in the context of technical sustainability includes energy use. According to the life cycle, energy efficiency is in question for the whole cycle from the processing of the material to the completion of the post-disaster temporary shelter needs (Rapone et al., 2024). This process involves improving the energy efficiency of housing units and reducing energy consumption by users (Wang et al., 2021). The focus is on updating construction techniques with high-efficiency building materials (Rapone et al., 2024), keeping the changing room temperature constant by creating an energy storage system (Wang et al., 2021) and determining the indoor comfort level by developing low-cost and low-energy building materials (D'Orazio & Maracchini, 2019; Pusceddu et al., 2017) and the energy efficiency to be achieved in the continuous reuse of the housing unit considering the global warming potential (McConnell & Bertolin, 2019) are considered to support sustainable practice in this context.

Figure 3.
Future studies. Diagram (author's drawing)

Clearly defining the criteria related to the design, construction, use, and reuse cycle of each shelter unit is crucial in terms of sustainability. Quantifying these criteria based on measurable indicators can help eliminate subjectivity in quality assessments. Once these criteria are translated into numerical data, artificial intelligence–based decision-making algorithms can be employed to analyze them, enabling the objective, systematic, and rapid evaluation of shelter unit quality. In this context, the study presents an assessment of the quality of shelter units established to meet urgent housing needs following disasters. The findings can be re-evaluated and enriched through future research. Ultimately, this study contributes a foundational perspective on the evaluation of temporary shelter quality within the context of sustainability and is expected to serve as a critical step for future developments in the field.

Conclusion and Recommendations

This study represents the initial phase of the process for evaluating the quality criteria of post-disaster temporary shelter units within the framework of sustainability. This phase involves examining the fundamental prerequisites necessary for classifying temporary shelters in terms of sustainability and determining their quality. It is evident that the criteria obtained through the meta-analysis offer a framework open to further development. For instance, under the heading of environmental sustainability, subtopics such as thermal comfort, material, design standards, and site selection were addressed. However, it is also clear that aspects such as harmony with the natural environment, the preservation of cultural and historical structures, and the potential for recycling and reuse should be considered in evaluating the quality of post-disaster temporary shelters. In this context, the study reflects a perspective based on a specific publication timeframe, suggesting that the scope of evaluation can be further expanded.

Within the scope of the study, existing literature was systematically reviewed, and data derived from field-based findings were analyzed. The results revealed the essential criteria required to assess the quality of temporary shelters in post-disaster contexts. It is believed that evaluating these criteria within a sustainability framework will make a significant contribution to the field of disaster management. Future studies may benefit from developing a comprehensive data pool that includes not only the design and usage phases of temporary shelter units but also the entire crisis and risk management cycle within disaster governance (Figure 3).

Ethics Committee Approval Certificate: The author declared that an ethics committee approval certificate is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support

References

Abrahams, D. (2014). The barriers to environmental sustainability in post-disaster settings: a case study of transitional shelter implementation in Haiti. *Disasters*, 38(s1), S25-S49. https://doi.org/10.1111/disa.12054

Ahmed, I., & Charlesworth, E. R. (2015). An evaluation framework for assessing resilience of post-disaster housing. *International Journal of Disaster Resilience in the Built Environment*, 6(3), 300-312. http://dx.doi.org/10.1108/IJDRBE-11-2013-0042

Albadra, D., Coley D., & Hart J. (2018) Toward healthy housing for the displaced, *The Journal of Architecture*, *23*(1), 115-136, https://doi.org/10.1080/13602365.2018.1424227

Asali, M. W. A., Wagemann, E., & Ramage, M. H. (2019). Living on the move, dwelling between temporality and permanence in Syria. *Journal of Housing and the Built Environment*, *34*, 829-843. https://doi.org/10.1007/s10901-019-09685-9

Avlar, E., Limoncu, S., & Tızman, D. (2023). Post-earthquake temporary housing unit: CLT E-BOX. *Journal of the Faculty of Engineering and Architecture of Gazi University*, *38*(1), 471-482. https://doi.org/10.17341/gazimmfd.1027894

Ayanoğlu, G., & Erbaş, İ. (2023). An experimentation on the design of post-disaster shelter units using kinetic architectural element. *Journal of Disaster and Risk*, *6*(3), 776-796. https://doi.org/10.35341/afet.1195209

Ayvaz, E., & Arpacıoğlu, Ü. (2024). Afet Sonrası Geçici Barınma Alanları İçin Konteyner Model Önerilerinin Geliştirilmesi. *Mimarlık ve Yaşam*, *9*(1), 169-193. https://doi.org/10.26835/my.1396352

Barbosa, L. L. (2014). Capacity building through design innovation with vegetable fibres for temporary shelters. *Procedia Economics and Finance*, *18*, 230-237. https://doi.org/10.1016/S2212-5671(14)00935-6

Can, İ., & Saka, A. E. (2022). Deprem sonrası geçici barınma birimleri için alternatif bir çözüm önerisi: WikiGEB. *Online Journal of Art and Design*, *10*(2), 115-125.

Dash, S. P., Pati, D. J., Mohamed, Z. S., & Ramesh, S. (2022). To study the material feasibility and propose design prototype for temporary housing structures for emergency relief. *Materials Today: Proceedings*, *60*, 123-131. https://doi.org/10.1016/j.matpr.2021.12.274

DeCoster, J. (2009). *Meta-Analysis Notes*, Institute for Social Science Research University of Alabama. [CrossRef]

D'Orazio, M., & Maracchini, G. (2019). An experimental investigation on the indoor hygrothermal environment of a reinforced-EPS based temporary housing solution. *Energy and Buildings*, *204*, 109500. https://doi.org/10.1016/j.enbuild.2019.109500

Faragallah, R. N. (2021). Fundamentals of temporary dwelling solutions: A proposed sustainable model for design and construction. *Ain Shams Engineering Journal*, *12*(3), 3305-3316. https://doi.org/10.1016/j.asej.2020.11.016

Felix, D., Branco, J.M. & Feio, A. (2013). Guidelines to improve sustainability and cultural integration of temporary housing units, i-Rec conference 2013 Sustainable Post-Disaster Reconstruction: From Recovery to Risk Reduction, Centro Stefano Franscini, Monte Verità Ascona, Switzerland, 26-30 May 2013. [CrossRef]

Félix, D., Monteiro, D., Branco, J. M., Bologna, R., & Feio, A. (2015). The role of temporary accommodation buildings for post-disaster housing reconstruction. *Journal of Housing and the Built Environment*, *30*, 683-699. https://doi.org/10.1007/s10901-014-9431-4

FEMA. (2020). *Planning Considerations: Disaster Housing*. [CrossRef]

Field, A. P., & Gillett, R. (2010). How to do a meta-analysis. *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*, *63*(3), 665-694.

Fritz Institute (2006). Evidence of Impact: Challenges and New Directions Proceedings of the 2006 Impact Conference, May 19-20 2006, Sebastopol, California: Fritz Institute http://www.fritzinstitute.org/prgHI-Conference2006.html

Glass, G. V. (1976). Primary, secondary, and meta-analysis of research. *Educational Researcher*, *5*(10), 3-8. https://doi.org/10.3102/0013189X005010003

Guarnacci, U. (2012). Governance for sustainable reconstruction after disasters: Lessons from Nias, Indonesia. *Environmental Development*, *2*, 73-85. https://doi.org/10.1016/j.envdev.2012.03.010

Hallam, A. (1998). Evaluating humanitarian assistance programmes in complex emergencies. In Evaluating humanitarian assistance programmes in complex emergencies. *Good Practice Review*, *7*, 102. [CrossRef]

Halliday, S. (2008). *Sustainable construction*. Oxford, UK: Butterworth-Heinemann.

Harrison, F. (2011). Getting started with meta-analysis. *Methods in Ecology and Evolution*, *2*(1), 1-10. https://doi.org/10.1111/j.2041-210X.2010.00056.x

Hosseini, S. A., de la Fuente, A., & Pons, O. (2016). Multi-criteria decision-making method for assessing the sustainability of post-disaster temporary housing units technologies: A case study in Bam, 2003. *Sustainable Cities and Society*, *20*, 38-51. https://doi.org/10.1016/j.scs.2015.09.012

Hosseini, S. A., Ghalambordezfooly, R., & de la Fuente, A. (2022). Sustainability Model to Select Optimal Site Location for Temporary Housing Units: Combining GIS and the MIVES-Knapsack Model. *Sustainability*, *14*(8), 4453. https://doi.org/10.3390/su14084453

Johnson, C. (2007). Strategic planning for post-disaster temporary housing. *Disasters*, *31*(4), 435-458. https://doi.org/10.1111/j.0361-3666.2007.01018.x

Johnson, C., Lizarralde, G., & Davidson, C. H. (2006). A systems view of temporary housing projects in post-disaster reconstruction. *Construction Management and Economics*, *24*(4), 367-378. https://doi.org/10.1080/01446190600567977

Kawakami, N., Fukasawa, M., Sakata, K., Suzuki, R., Tomita, H., Nemoto, H., ... & Bromet, E. J. (2020). Onset and remission of common mental disorders among adults living in temporary housing for three years after the triple disaster in Northeast Japan: comparisons with the general population. *BMC Public Health*, *20*, 1-11. https://doi.org/10.1186/s12889-020-09378-x

Kawuwa, S. A. (2017). A proposed method of exploring the use of kinetic architecture for housing the migrant fulbe in Nigeria. *Journal of Applied Sciences & Environmental Sustainability*, *3*(8), 72-83.

Kirsch, T. D., Perrin, P., Burkle, F. M., Canny, W., Purdin, S., Lin, W., & Sauer, L. (2012). Requirements for independent community-based quality assessment and accountability practices in humanitarian assistance and disaster relief activities. *Prehospital and Disaster Medicine*, *27*(3), 280-285. https://doi.org/10.1017/S1049023X12000842

Kotani, H., Honda, R., Imoto, S., Shakya, L., & Shrestha, B. K. (2020). Transition of post-disaster housing of rural households: A case study of the 2015 Gorkha earthquake in Nepal. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, *44*, 101443. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2019.101443

Li, J., Jin, Y., Zhao, R., Han, Y., & Habert, G. (2023). Using the EEG+ VR+ LEC evaluation method to explore the combined influence of temperature and spatial openness on the physiological recovery of post-disaster populations. *Building and Environment*, *243*, 110637. https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2023.110637

Limoncu, S., & Bayülgen, C. (2005). Türkiye'de afet sonrası yaşanan barınma sorunları. *Megaron*, *1*(1), 18.

Lines, R., Faure Walker, J.P., & Yore (2022). Progression through emergency and temporary shelter, transitional housing and permanent housing: A longitudinal case study from the 2018 Lombok earthquake, Indonesia. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2022.102959

Maden, F. (2023). The Architecture of the future: Kinetic structures and Mashrabiya-based facade design. *Tasarim+ Kuram*, *19*(38), 98-114. https://doi.org/10.59215/tasarimkuram.2023.373

Madu, C., & Kuei, C. H. (2014). Disaster relief supply chain quality management (DRSCQM). International *Journal of Quality & Reliability Management, 31*(9), 1052-1067. https://doi.org/10.1108/IJQRM-08-2013-0136

Maiteh, S. M., & Zoltán, E. S. (2023). Descriptive comparative analysis of post-disaster settlements. *International Journal of Disaster Risk Reduction, 103879*. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2023.103879

Mayunga, J. S. (2009). *Measuring the measure: A multi-dimensional scale model to measure community disaster resilience in the US Gulf Coast region*. [Doctoral Dissertation, Texas A&M University].

McConnell, C., & Bertolin, C. (2019). Quantifying environmental impacts of temporary housing at the urban scale: Intersection of vulnerability and post-hurricane relief in New Orleans. *International Journal of Disaster Risk Science*, *10*, 478-492. https://doi.org/10.1007/s13753-019-00244-y

Mirza, M.N.A. (2020). Analysis of post-disaster emergency housing projects in terms of interior space quality parameters. [Master's thesis, Yasar University].

Miyaji, M., Okazaki, K., & Ochiai, C. (2020). A study on the use of cyclone shelters in Bangladesh. *Japan Architectural Review*, *3*(4), 590-600. https://doi.org/10.1002/2475-8876.12177

Modgil, S., Singh, R. K., & Foropon, C. (2022). Quality management in humanitarian operations and disaster relief management: A review and future research directions. *Annals of Operations Research*, 1-54. https://doi.org/10.1007/s10479-020-03695-5

Montalbano, G., & Santi, G. (2023). Sustainability of Temporary Housing in Post-Disaster Scenarios: A Requirement-Based Design Strategy. *Buildings, 13*(12), 2952. https://doi.org/10.3390/buildings13122952

Moreno-Sierra, A., Pieschacón, M., & Khan, A. (2020). The use of recycled plastics for the design of a thermal resilient emergency shelter prototype. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, *50*, 101885. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2020.101885

Nasution, I. W. (2017). A Research on a Temporary Shelter Design to be Used After Natural Disasters: A Case Study of Indonesia – Sinabung. *Journal of Natural Hazards and Environment*, *3*(2), 93-111, https://doi.org/10.21324/dacd.307100

Parva, M., & Rahimian, F. P. (2014). Transformability as a factor of sustainability in post-earthquake houses in Iran: the case study of Lar city. Procedia *Economics and Finance*, *18*, 431-438. https://doi.org/10.1016/S2212-5671(14)00960-5

Perrucci, D. V., Vazquez, B. A., & Aktas, C. B. (2016). Sustainable temporary housing: Global trends and outlook. *Procedia Engineering*, *145*, 327-332. https://doi.org/10.1016/j.proeng.2016.04.082

Pezzica, C., Cutini, V., de Souza, C. B., & Aloini, D. (2022). The making of cities after disasters: Strategic planning and the Central Italy temporary housing process. *Cities*, *131*, 104053. - https://doi.org/10.1016/j.cities.2022.104053

Pomponi, F., Moghayedi, A., Alshawawreh, L., D'Amico, B., & Windapo, A. (2019). Sustainability of post-disaster and post-conflict sheltering in Africa: What matters?. *Sustainable Production and Consumption*, *20*, 140-150. https://doi.org/10.1016/j.spc.2019.06.007

Potangaroa, R. (2015). Sustainability by design: The challenge of shelter in post disaster reconstruction. *Procedia-Social and Behavioral Sciences,* 179, 212-221. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.02.424

Pusceddu, C., Blumberg, G., Salvalai, G., & Imperadori, M. (2017). The use of building technology to support disaster resilience: the case study of air shelter house. *International Journal of Disaster Resilience in the Built Environment*, *8*(02), 139-157. https://doi.org/10.1108/IJDRBE-11-2015-0057

Quarantelli, E. L. (1995). Editor's Introduction: What Is a Disaster?. *International Journal of Mass Emergencies & Disasters, 13*(3), 221-229. https://doi.org/10.1177/028072709501300301

Rakes, T. R., Deane, J. K., Rees, L. P., & Fetter, G. M. (2014). A decision support system for post-disaster interim housing. *Decision Support Systems, 66*, 160-169. https://doi.org/10.1016/j.dss.2014.06.012

Rapone, L., Butt, A. A., Loonen, R. C., Salvadori, G., & Leccese, F. (2024). Investigating Advanced Building Envelopes for Energy Efficiency in Prefab Temporary Post-Disaster Housing. *Energies, 17*(9), 2008. https://doi.org/10.3390/en17092008

Salvalai, G., Imperadori, M., Lumina, F., Mutti, E., & Polese, I. (2017). Architecture for refugees, resilience shelter project: a case study using recycled skis. *Procedia Engineering*, *180*, 1110-1120.

Sarıcıoğlu, P. (2017). *Investigation of use of external kinetic building elements in housing typology* (Thesis No: 472753). [Master's thesis, Gazi University]. YÖK Thesis Center.

Savaşır, K. (2008). *Research of Suitable Construction Systems Appropriate to the Conditions of Turkey For Post-Disaster Housing Designs to be Implemented and Converted from Temporary to Permanent* (Thesis No: 243971). [Doctoral dissertation, Dokuz Eylul University]. YÖK Thesis Center.

Schmitt, R. J., Virgüez, E., Ashfaq, S., & Caldeira, K. (2023). Move up or move over: mapping opportunities for climate adaptation in Pakistan's Indus plains. *Environmental Research Letters*, *18*(11), 114024. https://doi.org/10.1088/1748-9326/acfc59

Seppänen, H., & Virrantaus, K. (2015). Shared situational awareness and information quality in disaster management. *Safety Science*, *77*, 112-122. https://doi.org/10.1016/j.ssci.2015.03.018

Song, Y., Mithraratne, N., & Zhang, H. (2016). Life-time performance of post-disaster temporary housing: A case study in Nanjing. *Energy and Buildings*, *128*, 394-404. https://doi.org/10.1016/j.enbuild.2016.07.019

Suriastini, N. W., Wijayanti, I. Y., Sikoki, B., & Sumantri, C. S. (2023). Measuring Disaster Recovery: Lessons Learned from Early Recovery in Post-Tsunami Area of Aceh, Indonesia. *Sustainability*, *15*(24), 16870. https://doi.org/10.3390/su152416870

Tran, T.A. (2015). Post-disaster housing reconstruction as a significant opportunity to building disaster resilience: a case in Vietnam. *Natural Hazards*. https://doi.org/10.1007/s11069-015-1826-3

Türker, H. B., Kalkan, M., & Ortaç, G. (2024). Reimagining resilience: The transformative role of urban green areas in Türkiye's disaster preparedness. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 106, 104397. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2024.104397

UDHR. (1948). *The Universal Declaration of Human Rights*. [CrossRef]

URL-1. Em-Dat. Data That Save Lives, retrieved from https://www.emdat.be/ (last access: 06.11.2024)

Wagemann, E. (2015). Making the temporary shelter a "home", Transitional housing in Chile and Peru. *Scroope: The Cambridge Architecture Journal*. *24*, 120–127.

Wang, C., Huang, X., Chen, H., & Liang, W. (2021). A Study for the Influence of the Location of PCMs Assembly System on Improving Thermal Environment inside Disaster-Relief Temporary Houses. *Journal of Renewable Materials*, *9*(7), 1239-1252. https://doi.org/10.32604/jrm.2021.014746

Watson, C. (2008). Impact assessment of humanitarian response: a review of the literature. Feinstein International Center, Medford. [CrossRef]

Witt, E., Sharma, K., & Lill, I. (2014). Mapping construction industry roles to the disaster management cycle. *Procedia Economics and Finance*, 18, 103-110.

Xin, Z. Y., Baber, K., & Gattas, J. M. (2022). A novel tension strap connection for rapid assembly of temporary timber structures. *Engineering Structures, 262*, 114320. https://doi.org/10.1016/j.engstruct.2022.114320

Yi, H., & Yang, J. (2014). Research trends of post disaster reconstruction: The past and the future. *Habitat International*, *42*, 21-29. https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2013.10.005

Zafra, R. G., Mayo, J. R. M., Villareal, P. J. M., De Padua, V. M. N., Castillo, M. H. T., Sundo, M. B., & Madlangbayan, M. S. (2021). Structural and thermal performance assessment of shipping container as post-disaster housing in tropical climates. *Civil Engineering Journal*, *7*, 1437-1458. http://dx.doi.org/10.28991/cej-2021-03091735

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Research Article *Araştırma Makalesi* DOI: 10.54864/planarch.1703940

Temporary Interventions in Urban Planning: An Analysis of Pop-Up Parks in the Context of Urban Resilience

Kent Planlamasında Geçici Müdahaleler: Kentsel Dirençlilik Bağlamında Pop-Up Parkların Analizi

Merve SİPAHİ [1]

[1] Department of Interior Architecture and Environmental Design, Faculty of Fine Arts, Design and Architecture, Osmaniye Korkut Ata University, Osmaniye, Türkiye

Serkan SİPAHİ [1]

[1] Department of Interior Architecture and Environmental Design, Faculty of Fine Arts, Design and Architecture, Osmaniye Korkut Ata University, Osmaniye, Türkiye

ABSTRACT

The rapid development of cities has led to a decrease in response time to emergencies, thereby increasing the importance of the concept of urban resilience. Urban resilience is a multidimensional approach that encompasses social, economic, governance-related, physical, environmental, and infrastructural criteria, with design and planning at its core. The reduction of green spaces due to urbanization has brought alternative solutions to the forefront. In this context, pop-up parks, which emerge as temporary and flexible public spaces, have gained attention. This study aims to evaluate the impacts of pop-up parks on urban resilience through a qualitative analysis method. By matching resilience criteria derived from the literature with the characteristic features of pop-up parks, a multi-criteria qualitative analysis matrix was created, and the levels of contribution were classified as "high," "medium," and "low." The findings indicate that pop-up parks provide high contributions in areas such as social solidarity, psychological recovery, and the provision of temporary green spaces. They also support spatial resilience through the functional use of idle spaces and contribute to economic resilience with low-cost and rapid implementation. However, they were found to be limited in infrastructure integration and participatory governance processes. As a result, the study emphasizes that integrating pop-up parks into strategic planning can be an effective tool for enhancing urban resilience.

Keywords: Pop-up, parks, resilience, sustainability, city, urban planning.

ÖZ

Kentlerin hızlı gelişimi, acil durumlara karşı reaksiyon hızının düşmesine neden olmakta; bu durum, kentsel dirençlilik kavramının önemini artırmaktadır. Kentsel dirençlilik sosyal, ekonomik, yönetişimsel, fiziksel, çevresel ve altyapısal kriterleri içeren çok boyutlu bir yaklaşımdır ve temelinde tasarım ile planlama yer almaktadır. Kentleşmeyle birlikte yeşil alanların azalması, alternatif çözümleri gündeme getirmiştir. Bu bağlamda, geçici ve esnek kamusal alanlar olarak ortaya çıkan pop-up parklar dikkat çekmektedir. Bu çalışma, pop-up parkların kentsel dirençlilik üzerindeki etkilerini nitel analiz yöntemiyle değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Literatürden elde edilen dirençlilik kriterleri ile pop-up parkların karakteristik özellikleri eşleştirilerek çok kriterli nitel bir analiz matrisi oluşturulmuş ve katkı düzeyleri "yüksek", "orta" ve "düşük" olarak sınıflandırılmıştır. Bulgular, pop-up parkların sosyal dayanışma, psikolojik iyileşme ve geçici yeşil alan sağlama gibi konularda yüksek katkı sunduğunu göstermektedir. Aynı zamanda atıl alanların işlevlendirilmesiyle mekânsal dirençliliğe, düşük maliyet ve hızlı kurulumla ekonomik dirençliliğe destek verdiği tespit edilmiştir. Ancak altyapı entegrasyonu ve katılımcı yönetişim süreçlerinde sınırlı kaldığı görülmüştür. Sonuç olarak çalışmada Pop-up parkların stratejik planlama ile entegre edilmesi, kentsel dirençliliği artırmada etkili bir araç olabileceği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pop-up, parklar, dirençlilik, sürdürülebilirlik, kentsel planlama

Received / Geliş Tarihi 21.05.2025

Revision Requested / Revizyon Talebi 12.06.2025

Last Revision / Son Revizyon 24.06.2025

Accepted / Kabul Tarihi 25.06.2025

Publication Date / Yayın Tarihi 16.09.2025

Corresponding author / Sorumlu Yazar: Serkan SİPAHİ

E-mail: serkansipahi@osmaniye.edu.tr

Cite this article: Sipahi, M. & Sipahi, S. (2025). Temporary Interventions in Urban Planning: An Analysis of Pop-Up Parks in the Context of Urban Resilience. *PLANARCH - Design and Planning Research*, 9(2), 275-281. DOI: 10.54864/planarch.1703940

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Introduction

Cities have historically been the centers of development and society (Kartal et al., 2021; Riffat et al., 2016). With the growth of urban centers, the stress load that can lead to social, physical-environmental, and economic collapse in cities has increasingly intensified (Anwar & Sakti, 2024; Index, 2014; Oğuztürk & Pulatkan, 2022).

With the increasing population of cities today, numerous issues such as the climate crisis, terrorism, and security threats have begun to pose greater risks to urban areas and their inhabitants (Doğu et al., 2024; Reiner & McElvaney, 2017). Considering that urbanization accounted for 50% of the global population in 2014 and is projected to reach 70% by 2050, it is anticipated that these challenges

will intensify over time (Chen et al., 2019). The rapid pace of urbanization has also led to a rise in the frequency of disasters occurring in cities (Büyüköztürk, 2025; Malalgoda et al., 2018). As a result of these events, growing awareness among urban stakeholders has revealed that action plans and urban responses are often inadequate (Agheyisi, 2025; Malalgoda et al., 2014). In response to such challenges, the concept of urban resilience has emerged, aiming to enhance cities' ability to withstand these issues (Johnson & Blackburn, 2014). Although various organizations define urban resilience differently, it is generally understood as a city's capacity to recover from and adapt to adverse events (Reiner & McElvaney, 2017).

Within the scope of urban resilience, while a city's capacity to recover from and adapt to adverse events is commonly emphasized, it is evident that various classifications have been proposed. However, in the context of this study, the classification of urban resilience is based on the main categories and sub-criteria presented in Table 1.

Table 1.
Urban Resilience Main Heading and Sub-Criteria

Main Title	Criteria	Reference
Social Resilience	Society's awareness level against disasters, solidarity, social support networks and protection of vulnerable groups.	(Champlin et al., 2023; Keck & Sakdapolrak, 2013; Martin, 2015)
Environmental Resilience	Protection of natural resources, continuity of ecosystem services, green infrastructure and adaptation to climate change.	(Moghim & Garna, 2019; Mori et al., 2013)
Economic Resilience	Local economy's resilience against crises, income diversity, continuity of workforce and economic recovery capacity.	(Williams & Vorley, 2014; Williams et al., 2013; Yang et al., 2024)
Infrastructure Resilience	Strength, redundancy and ability to maintain functionality against disasters of water, energy, transportation and communication infrastructures.	(Habibn et al., 2024; Perrelet et al., 2024, Reiner & McElvaney, 2017)
Governance Institutional Capacity	Local governments' crisis management skills, public participation, transparency, coordination ability and planning ability.	(Cars et al., 2017; Vandergert et al., 2016)
Spatial Planning	Directing land use, construction decisions and urbanization policies in a way that will reduce disaster risks.	(Brunetta & Salata, 2019; Lu & Stead, 2013)

The concept of social resilience can be defined as the regulation of urban stakeholders' responses to disaster situations (Martin, 2015). Enhancing social resilience requires increasing public awareness of disasters and providing education to ensure informed and conscious behavior during such events (Quarantelli, 1985).

One of the most critical components in achieving urban resilience is environmental resilience. The preservation of natural resources holds a significant place in ensuring environmental resilience (Mori et al., 2013). In urban areas, the ecosystem services provided through green spaces not only enhance individuals' quality of life but also strengthen cities' resilience against environmental stressors (Elmqvist, 2019). Green infrastructure encompasses ecological elements integrated into urban areas through nature-based solutions. Applications such as parks, groves, urban forests, green roofs and wall systems, and bioretention systems for stormwater management contribute to improved environmental quality and enhance cities' resilience to climatic and hydrometeorological shocks (Bekci et al., 2019; Moghim & Garna, 2019). In the context of climate change adaptation, measures such as increasing shaded areas to combat heatwaves, restructuring water management strategies, expanding the use of permeable surfaces in flood-prone areas, and developing early warning systems have come to the forefront (Mori et al., 2013).

Within the framework of urban resilience, one of the key components is the concept of economic resilience. Economic resilience refers to the capacity of cities' economic systems to maintain functionality and recover quickly in the face of sudden shocks, disasters, or crises. Elements such as economic diversification at the local level, support for small and medium-sized enterprises, and avoiding dependency on a single source of income contribute to greater economic flexibility (Williams & Vorley, 2014). Additionally, the ability of the workforce to rapidly reorganize in the post-disaster phase and the maintenance of production continuity are fundamental indicators of this type of resilience (Williams et al., 2013; Yang et al., 2024).

The resilience of infrastructure systems also holds particular significance within the scope of urban resilience. Strengthening critical infrastructure components—such as transportation networks, power lines, water supply systems, and communication systems—against potential risks prior to disasters ensures the uninterrupted provision of these services during crises. In particular, the establishment of backup systems and testing infrastructures under multiple scenarios contribute to maintaining functionality (Habib et al., 2024; Perrelet et al., 2024). Alongside physical robustness, the manageability and flexibility of these systems are also among the key factors influencing success in disaster management (Reiner & McElvaney, 2017).

Governance capacity and institutional effectiveness constitute another key component in determining the success of cities' responses to crises. The ability of local governments to make rapid, effective, and socially aligned decisions during emergencies, along with ensuring public participation in the process, directly enhances resilience levels (Cars et al., 2017). Institutional transparency, inter-agency coordination, and inclusive participation mechanisms play a crucial role in preparing cities for unexpected situations (Vandergert et al., 2016). The strength of these structures is not only vital during crises but also significantly contributes to the development of long-term risk reduction and adaptation policies.

Finally, spatial planning emerges as a strategic tool in the context of reducing disaster risks and building resilient cities. Key elements of this process include preventing development in hazard-prone areas, adopting urbanization policies aligned with sustainable land use principles, and shaping urban morphology in ways that mitigate risks (Lu & Stead, 2013). There is a direct relationship between the patterns of urban growth and the degree

of vulnerability to disasters, making it essential to integrate spatial planning processes with multidimensional risk assessments (Brunetta & Salata, 2019). In this context, various design approaches, methods, and tools have recently emerged in the field of architecture (Keleş et al., 2025).

One of the notable recent explorations in architectural design is the concept of pop-up spaces, characterized by their temporary and flexible nature. The concept of "pop-up" has become synonymous with any type of non-commercial, temporary activity in urban spaces (Warnaby & Medway, 2022). When examining the term, it is evident that it refers to a space deliberately occupied for a specific, limited period (Harris, 2015). In this context, urban voids come to the forefront within the scope of the concept, and urban parks are among the most frequently utilized urban spaces under the framework of pop-up interventions.

City parks, as pop-up spaces, stand out as short-term and low-cost interventions developed through coordination and collaboration among diverse urban stakeholders (Winter et al., 2020). Like other types of pop-up environments, pop-up parks are characterized by modularity, which enables their components to be disassembled, transported, and reconfigured based on spatial needs (Živković, 2015; Machado & Morioka, 2021). In addition, flexibility allows the space to be easily adapted to various user groups and evolving functional scenarios (Doron, 2000).

Further characteristics include speed, which emphasizes the minimal time and resources required for planning and implementation (Oswalt et al., 2013). Simplicity supports direct and user-friendly interventions that often do not demand complex technical infrastructure (Deslandes, 2013). Affordability makes such interventions appealing to municipalities with limited financial capacity due to their low-budget requirements (Madanipour, 2017).

Reversibility refers to the ability of these parks to be removed or transformed without causing permanent changes to the original site (Franck & Stevens, 2006). Closely related is second-life management, which enables the reuse of park elements in different contexts, contributing to material circularity (Kronenburg, 2007). Additionally, scalability facilitates the extension of these parks through modular units, and adaptability allows the space to evolve in response to temporal, user-based, or environmental changes (Tonnelat, 2010). Altogether, these attributes position pop-up parks not merely as temporary urban spaces but as innovative instruments that foster urban resilience and social cohesion.

Due to their inherent nature, pop-up urban parks are among the urban spaces that should be considered within the scope of urban resilience. However, how pop-up parks contribute to the concept of urban resilience remains a subject of debate. In this regard, although there are studies focusing on pop-up spaces within cities (Miśniakiewicz, 2024; Stevens et al., 2024), pop-up parks (Noorani, 2021), urban resilience (Kochskämper et al., 2024; Lowe, 2024; Pelling et al., 2024), and the relationship between urban resilience and city parks (Sabri & Ponrahono, 2024; Zeng et al., 2024), no study has been found that specifically examines the relationship between pop-up urban parks and urban resilience.

Therefore, the aim of this study is to reveal the potential contributions of pop-up parks—which offer temporary and flexible spatial solutions in cities—to urban resilience. Specifically, it will assess the extent to which such parks can support the social, environmental, and physical resilience of cities before, during, and after disasters. In this context, the study will examine how pop-up parks can be related to existing urban resilience criteria, identify in which aspects they are supportive or insufficient, and explore how these interventions can be more effectively integrated into urban planning processes.

Material and Methods

This study evaluates the contributions of pop-up parks to urban resilience criteria within a qualitative analysis framework. In this context, the criteria influencing urban resilience and the characteristics of pop-up parks were examined through a comprehensive literature review. The research was conducted using a descriptive qualitative method, and an analysis matrix was created by matching resilience criteria derived from the literature with the characteristic features of pop-up parks. In the study, urban resilience was initially categorized under six main dimensions: social, environmental, economic, infrastructural, governance-related, and spatial. Each criterion was further divided into subcategories.

The characteristics of pop-up parks were classified according to fundamental attributes defined in the literature, including flexibility, modularity, low cost, rapid deployment, temporary use, mobility, and community engagement. The relationships between these attributes and the resilience criteria were evaluated based on their level of contribution as “high,” “medium,” or “low.” A qualitative multi-criteria assessment matrix was used as the evaluation tool. For each match, the specific feature of the pop-up park responsible for the contribution was explicitly stated with justification, thereby minimizing subjectivity in the assessment (Table 2).

Table 2.
Method Stage

Research Stage	Description	Methods/Data Sources Used
Literature Review	National and international literature on pop-up parks and urban resilience has been reviewed.	Academic articles, reports
Criteria Determination	Resilience criteria (social, environmental etc.) and pop-up park features have been defined.	Theoretical framework, descriptive classification
Matching and Evaluation	Pop-up features have been associated with urban resilience criteria and the contribution level (high, medium, low) has been evaluated.	Qualitative assessment, multi-criteria analysis approach
Creating Analysis Matrix	The obtained data has been systematically processed in the analysis table.	Comparative assessment with tables
Evaluation and Recommendation	Intersection areas, strengths and weaknesses have been identified and suggestions have been developed.	Inferential assessment

Results

The findings of the study reveal that the contributions of pop-up parks to various urban resilience criteria vary in both type and degree. Pop-up parks were evaluated across six dimensions—social, environmental, economic, infrastructural, governance-related, and spatial planning—and their contributions in each area were analyzed based on their specific characteristics. The analyses indicate that these parks provide a high level of contribution in certain areas of resilience, while their impact remains limited or weak in others. Table 3 presents these contributions in detail, categorized by both resilience domain and park characteristic.

Table 3.
Pop-up Parks - Evaluation within the Scope of Urban Resilience Criteria

	Urban Resilience Criteria	Contribution Level	Reason	Related Pop-up Park Features
SOCIAL	**SOCIAL RESILIENCE**	High	It provides social interaction, psychological support, and a post-disaster socialization area.	Community involvement, accessibility, rapid installation
	Community Disaster Awareness	Medium	Education can be provided through activities, but its impact decreases if it is not continuous.	Programmability, temporary use
	Social Solidarity Networks	High	It provides social contact and interaction in common areas.	Openness, public space, easy access
	Participation and Protection of Vulnerable Groups	Medium	It is successful if participatory planning is done, otherwise it can be exclusionary.	Flexibility, modularity, mobility
ENVIRONMENTAL	**ENVIRONMENTAL RESILIENCE**	Medium-High	It provides green space and temporary ecosystem support, but long-term ecosystem service may be limited.	Temporary green space, design in harmony with nature
	Ecosystem Protection	Medium	If it has green areas, it offers positive effects, albeit small-scale.	Green infrastructure elements (plants, trees)
	Green Area Increase	High	Idle areas can be temporarily turned into green.	Flexible site selection, rapid assembly
	Sustainability	Medium	It offers limited contribution since it is not permanent.	Portability, low material consumption
ECONOMIC	**ECONOMIC RESILIENCE**	Medium	It can be implemented at low cost and in a short time, but it is limited for the long-term economy.	Low cost, small-scale implementation, modularity
	Small and Medium Scale Intervention	High	Cooperation can be established with SMEs and local producers.	Rapid production and installation, scalability
	Post-Crisis Economic Recovery	Medium	It can be an activity area, but it is temporary.	Rapid activation, suitable for temporary commercial activities
INFRASTRUCTURE	**INFRASTRUCTURE RESILIENCE**	Low	It has a weak direct relationship with infrastructures such as water, energy, and communication.	Independence, infrastructure-free installation
	Critical Infrastructure Protection	Low	It does not have a direct function to protect the infrastructure.	Temporary structure, no external connection required
	Energy/Water Resilience	Low	It does not contribute unless it is integrated into systems.	Simplicity, portability
GOVERNANCE INSTITUTIONAL	**GOVERNANCE INSTITUTIONAL CAPACITY**	Medium	It increases resilience if it is included in participatory processes.	Potential for community-based planning, easy adaptation
	Participatory Decision Making	Medium	It increases if it is included in participatory decision-making processes, but this is lacking in most examples.	Openness, flexibility
	Transparency and Accountability	Low-Medium	The implementation process is generally unplanned and undocumented.	Short-term, project-based structures
SPATIAL PLANNING	**SPATIAL PLANNING/LAND USE**	High	It allows temporary, functional use of idle/public and risky areas and supports the transformation process.	Mobility, flexibility, temporary installation, low intervention
	Use in Risky Areas	High	It is advantageous to be suitable for temporary use.	Portability, no infrastructure required
	Compatibility with Urban Transformation	Medium-High	It can provide interim use in areas awaiting transformation.	Flexible installation, multifunctionality

The findings indicate that pop-up parks offer particularly high contributions to social, spatial, and, to some extent, environmental resilience criteria, while their impact is limited in the areas of infrastructure and governance.

The resilience category to which pop-up parks contribute most significantly is social resilience. These parks play a vital social restorative role by enhancing community engagement, supporting psychological recovery processes, and providing spaces for social interaction in the aftermath of crises. Their key features—such as ease of access, rapid deployment, the creation of open and inviting public spaces, and the capacity to host community events—form the foundation of this contribution.

From the perspective of environmental resilience, the integration of temporary green spaces enables pop-up parks to contribute to urban ecological stability. Effects such as vegetation, shading, and ecosystem support offer the potential to reduce urban heat islands, particularly in summer months, by creating microclimates. Although these contributions are not long-term, their provision of temporary nature-based solutions, potential for microclimate regulation, and the use of environmentally compatible surfaces make them noteworthy.

Economically, the low cost and rapid deployability of pop-up parks allow them to support temporary commercial activities during post-disaster recovery phases. They provide multi-

functional spaces for small and medium-sized enterprises, such as open-air markets and event venues, contributing economically through low-budget and quickly established setups.

Infrastructure resilience is the category with the lowest level of contribution from pop-up parks. Since they are not permanently integrated into infrastructure systems, they do not directly support critical systems such as energy, water, or communication. However, this limitation could be partially mitigated through portable modules such as solar lighting and rainwater harvesting systems.

In terms of governance, the contribution of pop-up parks is also limited. Without participatory planning, these spaces may not be fully embraced by users, reducing their sustainability. Conversely, when designed collaboratively with the local community, both solidarity and a sense of place attachment increase.

Regarding spatial planning, pop-up parks make a strong contribution. They serve as an effective tool for activating underutilized urban spaces and offering temporary solutions in high-risk areas. When integrated into vacant sites arising from urban transformation processes, pop-up parks can generate both social and environmental benefits through their modularity, flexibility, and temporary and mobile design features.

In light of the findings, pop-up parks offer the highest contributions to urban resilience in the areas of social resilience and spatial planning. They create temporary yet impactful public spaces that support post-crisis community gathering, social solidarity, and psychological recovery through their open, accessible, and modular structures. Additionally, they provide strategic contributions to spatial planning by enabling flexible uses in urban areas awaiting transformation or classified as high-risk.

From an environmental resilience perspective, while they offer short-term benefits such as microclimate improvement through the creation of temporary green spaces, these contributions are limited in scope and lack permanence. On the other hand, their contributions to infrastructure resilience are minimal, as they are not integrated into critical systems such as energy, water, or communication.

In terms of governance, when citizens and institutions are not adequately involved in the planning process, the sense of ownership and sustainability tends to weaken. Although pop-up parks offer advantages for economic resilience due to their low cost and rapid deployability, this contribution remains temporary and short-term, with limited influence on the development of long-term economic structures.

As a result of the study, it was determined that pop-up parks contribute to urban resilience particularly through their ability to enhance social solidarity, temporarily address the lack of green spaces, and serve as gathering areas in post-disaster contexts. Additionally, their low cost and rapid deployability make them suitable as quick-response spaces during emergencies. However, several limiting factors were also identified, including a lack of permanence, insufficient integration into long-term infrastructure systems, and challenges in ensuring sustainability without the support of local governments.

Conclusion and Recommendations

This study examined how pop-up parks, as temporary and flexible public spaces, can be related to existing urban resilience criteria and assessed their contributions to urban resilience in concrete terms. The characteristic features of pop-up parks—such as flexibility, modularity, low cost, mobility, rapid deployability, and community engagement—align with various resilience criteria at different levels.

Among the strongest aspects of pop-up parks are their flexibility, modularity, low cost, rapid installation, and community-centered approach. These features make them effective tools for supporting psychological recovery after disasters, providing temporary gathering spaces, and reactivating underutilized urban areas. However, they are found to be inadequate in terms of infrastructure integration, alignment with institutional planning, and long-term sustainability.

As a result of the analysis, it was determined that pop-up parks provide a high level of contribution particularly in the areas of social and spatial resilience; they produce limited but meaningful effects in terms of environmental resilience; and they are more limited in the dimensions of infrastructure, economic, and governance resilience, though open to development through supportive interventions. When the relationship of pop-up parks with resilience criteria is evaluated, they support community gathering, solidarity, and post-disaster psychological recovery under social resilience. In spatial planning, they contribute to transformation processes by offering temporary and low-cost solutions. Although their contribution to environmental resilience is limited due to their temporary nature, their impact can be increased through proper planting and design strategies. Finally, in the dimensions of governance, infrastructure, and economic resilience, the level of contribution varies depending on the method of implementation and the support of local governments.

The findings obtained in the study reveal that pop-up parks can be planned not only as temporary urban furniture but also as strategic resilience tools. In this regard, strategic integration into urban planning processes is of great importance. Pop-up parks should be considered in conjunction with urban disaster preparedness plans, green space strategies, and temporary spatial use plans; they should be defined as temporary use areas in zoning plans and included in spatial decision-making processes. A modular design approach should be adopted based on resilience criteria, and different modules and usage scenarios should be developed for each resilience area (social, environmental, infrastructural). For example, socially oriented modules may offer seating and event spaces; environmental modules should be supported with green walls and shade-providing vegetation; and infrastructure-supported modules should include elements such as solar-powered lighting and water stations. Participatory and inclusive planning processes that prioritize public involvement from site selection to design should be adopted; in this way, while ownership of the parks is ensured, social inclusion is also enhanced. Pop-up parks can be considered as prototype areas that support the transition from temporary use to permanent impact, contributing to the shaping of long-term open space policies based on user experience and needs analysis. Furthermore, from a disaster-focused urban resilience perspective, the use of pop-up parks as first response, gathering, and temporary support points after disasters should be planned; they should be integrated into disaster management plans, and their applicability should be tested especially in high-risk areas. Finally, in order to evaluate the effectiveness of such practices, performance monitoring and feedback mechanisms based on criteria such as user satisfaction, accessibility, and infrastructure performance should be established; the data obtained should be actively used in the development of new implementations. In conclusion, thanks to their ability to offer rapid, economical, and community-oriented interventions, pop-up parks can be a

powerful tool in building resilient cities. However, fully realizing this potential requires a more strategic, participatory, and integrated approach.

Pop-up parks, by offering rapid and low-cost solutions, hold significant potential as a complementary tool in the development of resilient cities. However, for this potential to be sustainable and effective, temporary solutions must be integrated into the planning system, supported by infrastructure and governance, and designed with a user-centered approach. In conclusion, evaluating pop-up parks within a more comprehensive framework in urban planning and disaster management policies will contribute to the creation of more resilient and adaptable cities in the face of future crises.

Ethics Committee Approval Certificate: The authors declared that an ethics committee approval certificate is not required

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – MS - SS; Design- MS - SS; Supervision- MS; Resources- MS - SS; Data Collection and/or Processing- MS - SS; Analysis and/or Interpretation- MS - SS; Literature Search- MS; Writing Manuscript- MS - SS; Critical Review- MS - SS.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

References

Agheyisi, J. E. (2025). Temporary use of urban vacant spaces: A pro-poor land use strategy in the Global South. *Journal of Urban Affairs*, *47*(3), 978-1002. https://doi.org/10.1080/07352166.2023.2213830

Anwar, M. R., & Sakti, L. D. (2024). Integrating artificial intelligence and environmental science for sustainable urban planning. *IAIC Transactions on Sustainable Digital Innovation (ITSDI)*, *5*(2), 179-191. https://doi.org/10.34306/itsdi.v5i2.666

Askar, R., Rodrigues, A. L., Bragança, L. & Pinheiro, D. (2019). From Temporary to Permanent. A Circular Approach for Post-disaster Housing Reconstruction. IOP Conf. Ser. Earth Environ. Sci., 225, 14.

Bekci, B., Üçok, M., & Yılmaz, H. (2019). Rize kentsel kıyı şeridinin kullanıcı memnuniyetinin belirlenmesi. *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*, *8*(2), 125-136. https://doi.org/10.17100/nevbiltek.469367

Bishop, P. & Williams, L. (2012). *The Temporary City*. Routledge.

Brunetta, G. & Salata, S. (2019). Mapping urban resilience for spatial planning—A first attempt to measure the vulnerability of the system. *Sustainability*, *11*(8), 2331. https://doi.org/10.3390/su11082331

Büyüköztürk, E. (2025). Evaluation of Conservation Problems in Historical City Centers Within the Scope of Street Sanitization Works. *Journal of Lifestyle and SDGs Review*, *5*(1), e04143-e04143. https://doi.org/10.47172/2965-730X.SDGsReview.v5.n01.pe04143

Cars, G., Healey, P., Madanipour, A. & De Magalhaes, C. (Eds.). (2017). *Urban governance, institutional capacity and social milieux*. Routledge.

Champlin, C., Sirenko, M. & Comes, T. (2023). Measuring social resilience in cities: An exploratory spatio-temporal analysis of activity routines in urban spaces during Covid-19. *Cities*, *135*, 104220. https://doi.org/10.1016/j.cities.2023.104220

Chen, Y., Huang, Y., Li, K. & Luna-Reyes, L. F. (2019). Dimensions and measurement of city resilience in theory and in practice. In Proceedings of the 12th International Conference on Theory and Practice of Electronic Governance, Melbourne, Australia, 3-5 April, p. 270-280.

Deslandes, A. (2013). Exemplary amateurs: DIY urbanism and the politics of shared space. *Cultural Studies Review*, *19*(1), 216-227. https://search.informit.org/doi/10.3316/informit.273217813573862

Doğu, T., Mengi, O., & Köse, Ş. (2024). Where do temporary urban design interventions fall on the spectrum of public participation? An analysis of global trends. *Cities*, *152*, 105164. https://doi.org/10.1016/j.cities.2024.105164

Doron, G. M. (2000). The dead zone and the architecture of transgression. *City*, 4(2), 247–263. https://doi.org/10.1080/13604810050147857

Elmqvist, T., Andersson, E., Frantzeskaki, N., McPhearson, T., Olsson, P., Gaffney, O., ... & Folke, C. (2019). Sustainability and resilience for transformation in the urban century. *Nature Sustainability*, 2(4), 267-273. https://doi.org/10.1038/s41893-019-0250-1

Falasca, C., Platania, M. & Donato, F. (2000). *Architetture ad Assetto Variabile: Modelli Evolutivi per L'Habitat Provvisorio*. Alinea: Firenze, Italy.

Franck, K. A. & Stevens, Q. (2006). *Loose Space: Possibility and Diversity in Urban Life*. Routledge.

Habib, M., Habib, A., Albzaie, M. & Farghal, A. (2024). Sustainability benefits of AI-based engineering solutions for infrastructure resilience in arid regions against extreme rainfall events. *Discover Sustainability*, *5*(1), 278. https://doi.org/10.1007/s43621-024-00500-2

Harris, E. (2015). Navigating pop-up geographies: Urban space-times of flexibility, interstitiality and immersion. Geography Compass, *9*(11), 592-603. https://doi.org/10.1111/gec3.12248

Index, C. R. (2014). City resilience framework. The Rockefeller Foundation and ARUP, 928.

Johnson, C. & Blackburn, S. (2014). Advocacy for urban resilience: UNISDR's making cities resilient campaign. *Environment and Urbanization*, *26*(1), 29-52. https://doi.org/10.1177/0956247813518684

Kartal, S., Temiz, B. İ., & Sipahi, S. (2021). Kentsel Rekreasyon Alanlarinda Mekânsal Kalite: Çankiri Örneği. *The Journal of Academic Social Science*, *119*(119), 286-302. 10.29228/ASOS.51663

Keck, M. & Sakdapolrak, P. (2013). What is social resilience? Lessons learned and ways forward. *Erdkunde*, 5-19. https://www.jstor.org/stable/23595352

Keleş, B. N., Takva, Ç., & Çakıcı, F. Z. (2025). Accessibility analysis of public buildings with graph theory and the space syntax method: Government houses. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, *24*(1), 199-213. https://doi.org/10.1080/13467581.2023.2292083

Kochskämper, E., Glass, L. M., Haupt, W., Malekpour, S. & Grainger-Brown, J. (2025). Resilience and the Sustainable Development Goals: a scrutiny of urban strategies in the 100 Resilient Cities initiative. *Journal of Environmental Planning and Management*, *68*(7), 1691-1717. https://doi.org/10.1080/09640568.2023.2297648

Kronenburg, R. (2007). *Flexible: Architecture that Responds to Change*. Laurence King Publishing.

Lowe, M., Bell, S., Briggs, J., McMillan, E., Morley, M., Grenfell, M., ... & Jordan, N. (2024). A research-based, practice-relevant urban resilience framework for local government. *Local Environment*, *29*(7), 886-901. https://doi.org/10.1080/13549839.2024.2318571

Lu, P. & Stead, D. (2013). Understanding the notion of resilience in spatial planning: A case study of Rotterdam, The Netherlands. *Cities*, *35*, 200-212. https://doi.org/10.1016/j.cities.2013.06.001

Machado, N., & Morioka, S. N. (2021). Contributions of modularity to the circular economy: A systematic review of literature. *Journal of Building Engineering*, *44*, 103322. https://doi.org/10.1016/j.jobe.2021.103322

Madanipour, A. (2017). *Cities in Time: Temporary Urbanism and the Future of the City*. Bloomsbury Publishing.

Marana, P., Labaka, L. & Sarriegi, J. M. (2018). A framework for public-private-people partnerships in the city resilience-building process. *Safety Science*, *110*, 39-50. https://doi.org/10.1016/j.ssci.2017.12.011

Malalgoda, C., Amaratunga, D. & Haigh, R. (2014). Challenges in creating a

disaster resilient built environment. *Procedia Economics and Finance*, *18*, 736-744. https://doi.org/10.1016/S2212-5671(14)00997-6

Martin, S. A. (2015). A framework to understand the relationship between social factors that reduce resilience in cities: Application to the City of Boston. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, *12*, 53-80. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2014.12.001

Miśniakiewicz, A. (2024). Co-Creating a Seniors' Meeting Place: A Prototype Pop-Up Installation on a Popowice Housing Estate in Wrocław, Poland. *Buildings*, *14*(5), 1400. https://doi.org/10.3390/buildings14051400

Moghim, S. & Garna, R. K. (2019). Countries' classification by environmental resilience. *Journal of Environmental Management*, *230*, 345-354. https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2018.09.090

Mori, A. S., Furukawa, T. & Sasaki, T. (2013). Response diversity determines the resilience of ecosystems to environmental change. *Biological Reviews*, *88*(2), 349-364. https://doi.org/10.1111/brv.12004

Noorani, A. (2021). Pop-Up Dog Park Pilot Project 2021 Summary-1. Program Details.

Oğuztürk, G. E., & Pulatkan, M. (2022). Üniversite yerleşkelerinin bütüncül planlama yaklaşımıyla değerlendirilmesinin bibliyometrik analiz ile irdelenmesi. *Düzce Üniversitesi Orman Fakültesi Ormancılık Dergisi*, *18*(2), 1-13.

Oswalt, P., Overmeyer, K. & Misselwitz, P. (2013). *Urban Catalyst: The Power of Temporary Use*. DOM Publishers.

Pelling, M., Comelli, T., Cordova, M., Kalaycioğlu, S., Menoscal, J., Upadhyaya, R. & Garschagen, M. (2024). Normative future visioning for city resilience and development. *Climate and Development*, *16*(4), 335-348. https://doi.org/10.1080/17565529.2023.2223564

Perrelet, K., Moretti, M., Dietzel, A., Altermatt, F. & Cook, L. M. (2024). Engineering blue-green infrastructure for and with biodiversity in cities. npj *Urban Sustainability*, *4*(1), 27. https://doi.org/10.1038/s42949-024-00163-y

Quarantelli, E. L. (1985). Organizational behavior in disasters and implications for disaster planning. Disaster Research Center Report Series 18.

Reiner, M. & McElvaney, L. (2017). Foundational infrastructure framework for city resilience. *Sustainable and Resilient Infrastructure*, *2*(1), 1-7. https://doi.org/10.1080/23789689.2017.1278994

Riffat, S., Powell, R. & Aydin, D. (2016). Future cities and environmental sustainability. *Future Cities and Environment*, *2*, 1-23. https://doi.org/10.1186/s40984-016-0014-2

Rousta, M., Ebrahimazadeh, I. & Istgaldi, M. (2018). Assessment of urban social resilience (case study: city of Zahedan). *Research and Urban Planning*, *9*(32), 1-14. 20.1001.1.22285229.1397.9.32.1.8

Sabri, S. A. M. & Ponrahono, Z. (2024). Greening the city: Criteria and indicators for evaluating the effectiveness of small urban parks in promoting urban resilience to climate change. Planning Malaysia, 22. https://doi.org/10.21837/pm.v22i30.1430

Stevens, Q., Leorke, D., Dovey, K., Awepuga, F. & Morley, M. (2024). From 'pop-up' to permanent: Temporary urbanism as an emerging mode of strategic open-space planning. *Cities*, 154, 105376. https://doi.org/10.1016/j.cities.2024.105376

Tonnelat, S. (2010). *The sociology of urban public spaces*. In Wang, H. (Ed.), Territoires, Mobilités, Sociétés. Presses Universitaires de Rennes.

Vandergert, P., Collier, M., Kampelmann, S. & Newport, D. (2016). Blending adaptive governance and institutional theory to explore urban resilience and sustainability strategies in the Rome metropolitan area, Italy. *International Journal of Urban Sustainable Development*, *8*(2), 126-143. https://doi.org/10.1080/19463138.2015.1102726

Warnaby, G. & Medway, D. (2022). Productive possibilities? Valorising urban space through pop-up?. *Qualitative Market Research: an International Journal*, *25*(5), 557-569. https://doi.org/10.1108/QMR-12-2021-0145

Williams, N. & Vorley, T. (2014). Economic resilience and entrepreneurship: lessons from the Sheffield City Region. *Entrepreneurship & Regional Development*, *26*(3-4), 257-281. https://doi.org/10.1080/08985626.2014.894129

Williams, N., Vorley, T. & Ketikidis, P. H. (2013). Economic resilience and entrepreneurship: A case study of the Thessaloniki City Region. *Local Economy*, *28*(4), 399-415. https://doi.org/10.1177/0269094213475993

Winter, S. J., Sheats, J. L., Salvo, D., Banda, J. A., Quinn, J., Rivera, B. R. & King, A. C. (2020). A mixed method study to inform the implementation and expansion of pop-up parks for economic, behavioral, and social benefits. *Journal of Urban Health*, *97*, 529-542. https://doi.org/10.1007/s11524-020-00434-w

Yang, X., Li, H., Zhang, J., Niu, S. & Miao, M. (2024). Urban economic resilience within the Yangtze River Delta urban agglomeration: Exploring spatially correlated network and spatial heterogeneity. *Sustainable Cities and Scoiety*, *103*, 105270. https://doi.org/10.1016/j.scs.2024.105270

Zhang, G., Setunge, S., van Elmpt, S. (2014). Using Shipping Containers to Provide Temporary Housing in Post-disaster Recovery: Social Case Studies. *Procedia Economics and Finance*, *18*, 618-625. https://doi.org/10.1016/S2212-5671(14)00983-6

Zeng, P., Shi, D., Liu, Y., Tian, T., Che, Y. & Helbich, M. (2024). Parks may not be effective enough to improve the thermal environment in Shanghai (China) as our modified H3SFCA method suggests. *Building and Environment*, *253*, 111291. https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2024.111291

Živković, M., Jovanović, G., & Kondić, S. (2015). Flexible planning strategies of sustainable city development. *Facta Universitatis, Series: Architecture and Civil Engineering*, 273-286. https://casopisi.junis.ni.ac.rs/index.php/FUArchCivEng/article/view/610

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Research Article *Araştırma Makalesi* DOI: 10.54864/planarch.1648358

Comparative Analysis of Mapping Methods Used in Interior Space Organization and Experience Design

İç Mekân Organizasyonu ve Deneyim Tasarımında Kullanılan Haritalama Yöntemlerinin Karşılaştırmalı Analizi

Melissa KEÇELİ [1]

[1] Department of Interior Architecture, Graduate School, Mimar Sinan Fine Arts University, İstanbul, Türkiye

Gamze ERGİN [2]

[2] Department of Interior Architecture, Faculty of Architecture, Mimar Sinan Fine Arts University, İstanbul, Türkiye

This research was produced from the master's thesis being conducted by the first author, under the supervision of the second author, at Mimar Sinan Fine Arts University, Graduate School, Department Interior Architecture.

Received / Geliş Tarihi	27.02.2025
Revision Requested / Revizyon Talebi	03.07.2025
Last Revision / Son Revizyon	12.08.2025
Accepted / Kabul Tarihi	22.08.2025
Publication Date / Yayın Tarihi	16.09.2025

Corresponding author / Sorumlu Yazar: Melissa KEÇELİ

E-mail: 20212102023@ogr.msgsu.edu.tr

Cite this article: Keçeli, M. & Ergin, G. (2025). Comparative Analysis of Mapping Methods Used in Interior Space Organization and Experience Design. *PLANARCH - Design and Planning Research*, 9(2), 282-300. DOI: 10.54864/planarch.1648358

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

ABSTRACT

The necessity for new methods to gain insights into architectural interiors and user activity has sparked ongoing debate. Today, the possibilities offered by mapping methodologies serve as a bridge between architectural space and experience design. This research systematically explores the role of mapping methodologies in addressing a wide range of questions regarding the spatial behavior and movement of individuals or groups and how they orient themselves within and experience space. Detailed research of publications from academic databases spanning 1960 to 2024 reveals a lack of guidance in existing literature for practitioners on incorporating mapping methodologies into their design decision-making processes to enhance the organization and experience of interior spaces. The findings underline the advantages and potentials of each method, providing a comprehensive framework to guide practitioners on three categories of mapping methods: human centered, technology-based, and software-based. The study evaluates the advantages and limitations of mapping methodologies used in the past and present, revealing their fundamental contributions to spatial applications. As a result, this study proposes a guiding manual that brings together spatial mapping methodologies in the form of comparative modular information sets, enabling potential researchers/designers/practitioners to integrate the simultaneous use of these methodologies into their decision-making and design processes.

Keywords: Spatial design, spatial analysis, mapping methods, architectural visualization, interior spatial experience.

ÖZ

Mimari iç mekân ve kullanıcı etkinliğine yönelik iç görülerin geliştirilmesinde yeni yöntemlerin gerekliliği güncel bir tartışma alanı yaratmıştır. Günümüzde haritalama metodolojisinin sunduğu olanaklar mimari mekân ve deneyim tasarımı için bir köprü işlevi görmektedir. Bu çalışma, bireylerin veya grupların mekâna özgü davranışları, hareketleri ve mekânda nasıl yöneldiği ve deneyimlediği olmak üzere çok sayıda soruya yanıt verebilecek haritalama metodolojilerinin rolünü sistematik biçimde araştırmaktadır. Akademik veri tabanlarında 1960-2024 yıllarını kapsayan yayınlar ayrıntılı bir alan yazın taraması yoluyla incelendiğinde, mevcut literatürde iç mekân organizasyonu ve deneyimin geliştirilmesinde tasarım karar sistemine dahil edilebilir haritalama metodolojilerinin uygulayıcılara tanıtıldığı bir rehber çalışmanın olmadığı görülmüştür. Bulgular, her yöntemin avantajlarını ve potansiyelini vurgulamakta ve uygulayıcılara insan merkezci, teknoloji tabanlı ve yazılım tabanlı olmak üzere üç haritalama yöntemi kategorisi hakkında rehberlik edecek kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Çalışma, geçmişte ve günümüzde kullanılan haritalama metodolojilerinin avantajlarını ve sınırlamalarını değerlendirerek, bunların mekânsal uygulamalara temel katkılarını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak bu çalışma, potansiyel araştırmacıların/tasarımcıların/uygulayıcıların bu metodolojileri karar verme ve tasarım süreçlerine entegre etmelerini sağlayan, karşılaştırmalı modüler bilgi setleri şeklinde mekânsal haritalama metodolojilerini bir araya getiren bir rehber kılavuz önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Mekân tasarımı, mekân analizi, haritalama yöntemleri, mimari görselleştirme, iç mekân deneyimi.

Introduction

Perception theories and environmental psychology have led interior designers to seek ways of designing experience in architectural space. Spatial experience involves developing an understanding of a designed environment through body movements and senses, together with perceptions and cognitive processes. In a general sense, the organization of interior space is related to a design process based on experience, as it is evaluated by human movements or orientations. Making design decisions shaped by user experience facilitates the process of people exploring and navigating architectural space. It also makes spaces accessible to users.

The adaptation of human-centered mapping methods based on a wide range of academic disciplinary backgrounds such as environmental psychology and cognitive science to interiors and public spaces has led to a focus on the concepts of "spatial interactivity" and "spatial experience" in design. In countless spatial applications, this mapping methodology is based on human perceptions, observations, experiences and decisions. With the inclusion of technology and computer-aided generative approaches in architectural design, the idea of developing unique mapping methods in space organization and experience has emerged. With the digital revolution, interior cartography has evolved into an optimized mapping methodology. This has enabled decision makers and interior designers to collaboratively capture, collect, process and visualize data from the physical space in a digital interface, including the organization and design of interior spaces, the life cycle of a building, and the simulation of possible space experience conditions. Mapping methodologies are thus decision support mechanisms that structure interior space organization and spatial experience, enabling the processing of material spatial data for meta-analysis.

According to James Corner (1999, p. 215), mapping, seen as a creative practice, is most productive through structural findings, its effectiveness coming neither from its reproducibility nor from its mission. It can reveal a previously unrecognized or unforeseen reality even in a deformed landscape. At this point, it can be said that mapping is important for discovering new potentials by reconstructing the territory, each time with updated and varied results. From this point of view, the effectiveness of mapping as a methodology in generating new information about the possible potentials of space has led to the emergence of creative mapping techniques.

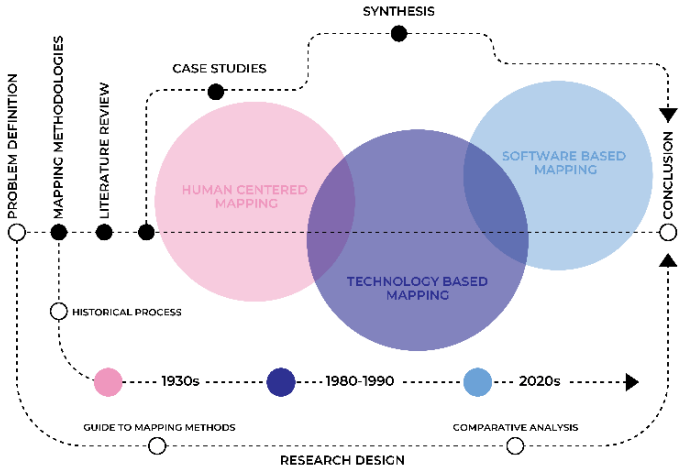
This study focuses on uncovering the main contributions and role of theoretical, technological and software-based mapping methodologies that can be applied to develop and evaluate insights in the experience and design of space in the AEC sector and interior architecture. The starting point of the research is the lack of a "methodological guide" in the relevant literature that sets out the spatial mapping methodologies that are intended to structure practitioners' information and serve as a decision support system tool in design. The collaborative and interdisciplinary usability of the methods among practitioners shows that basic and common spatial information can be used effectively in the design of experience-oriented interiors.

Methods

This chapter summarizes the research methodology adopted in the study to investigate the role of mapping methods in the design and development of place and experience as part of the AEC sector. In this direction, a literature review was conducted for the relevant literature from academic databases including Google Scholar, Scopus, Web of Science with keywords such as "mapping methods", "spatial analysis", "spatial mapping" and "architectural visualization". The study aims to determine the basic characteristics, advantages, disadvantages, and application procedures of spatial mapping methods through a comprehensive synthesis of the literature. The research uses the case study approach from qualitative research methods (Figure 1). In this context, the use of mapping methods in interior design, architecture and engineering disciplines is examined with case studies at the spatial scale.

There is no methodological review in the current literature that defines spatial mapping methods together or reveals their basic characteristics. At this point, the methods remain within the scope of the field in which they were developed, thus limiting their use by the potential research community. The originality of this research lies in proposing a methodological guide consisting of summarised information sets that can guide future spatial research and applications on an interdisciplinary scale.

Figure 1.
Methodology of this research

Results: Mapping Methods Used in Interior Organization and Spatial Experience

In general terms, mapping methods have been applied in the relevant literature, within the disciplinary scope of each methodology, hardware or technical infrastructure requirements. In this research, methodologies are considered in a comprehensive perspective. Another importance of the study is that it emphasizes the holistic and interdisciplinary use of spatial data (inputs and outputs) of these mapping methods, which are taxonomized within the scope of the literature, especially in the architecture, interior architecture, engineering and construction sectors.

Human Centered Mapping Methods

In the literature, human centered mapping methods are used in a wide variety of fields, such as learning models, psychology, and urban planning. In this study, however, the scope of the research topic has been limited to case studies under the headings of "interior space," "public space," and "spatial analysis."

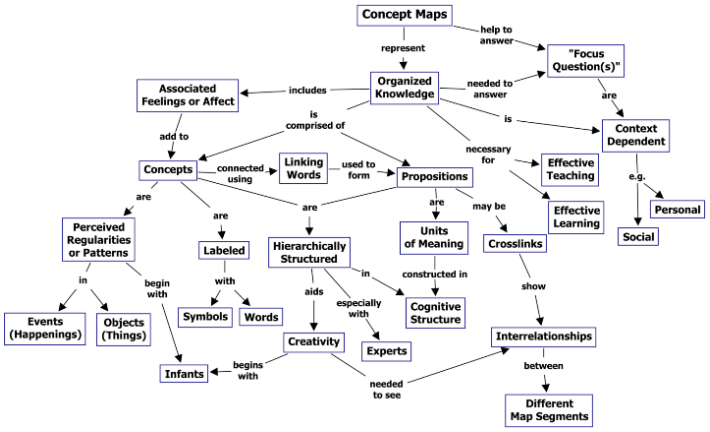
Conceptual Mapping and Personal Meaning Mapping (PMM)

According to Novak and Gowin (1984, p. 37), concept maps are representations that enable the expression of information in a graphical language and visualization of hierarchical

relationships between concepts. They were developed to support better understanding, recall and presentation of complex information (Davies, 2011, p. 283).

A concept map usually consists of concepts enclosed in circles or rectangles, linking words that define the relationship between two concepts, and connecting lines (arrows) that construct the relationships. Linking words combine with two or more concepts enclosed in rectangles (or circles) to form the propositions of concept maps. There is also a hierarchical structure in these maps, with overarching and general concepts at the top and specific and specialized concepts downwards. Cross-links are used in maps to organize information systematically or to include different alternative answers to a question (Figure 2).

Figure 2.
A Concept Map showing the main features of concept maps (Novak & Cañas, 2008, p.2)

When the definitions and methodologies of "conceptual mapping" and "personal meaning mapping" methodologies are examined in the literature, it is seen that similar features are revealed. Methodologically, Personal Meaning Mapping (PMM) was developed from Novak and Govin's (1984, p. 105) concept maps. The main difference with concept mapping is that there is no basic "correct" map in personal meaning mapping. Another disadvantage of the method is that the researcher may request another interview to obtain long-term data after the meaning mapping process.

Figure 3.
Visualising Learning in Museums with Personal Meaning Mapping, Jewish Museum Berlin (Birkert, 2009, p.7)

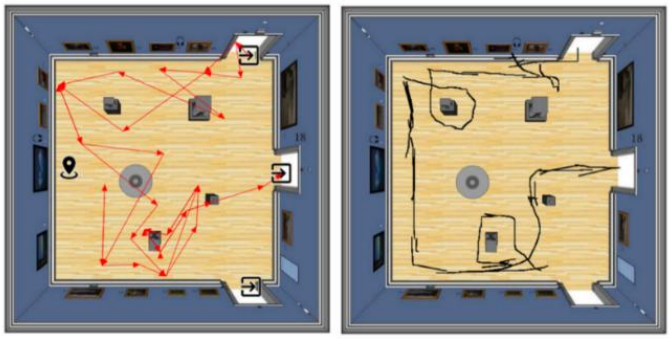
In the first stage of the PMM methodology, a keyword is circled in the center of a blank sheet of paper. With this keyword, visitors in the space are asked to freely write down the thoughts that come to their minds. The researcher then conducts interviews with the visitors and maps what the individual says, their post-experience notes at the end of the interview, and finally what they will say again in the follow-up interview. The researcher instructs the visitor to mark each stage of the interview with a different colored pen (Figure 3).

Social Meaning Mapping

Based on a method similar to behavioral mapping, this method is used to examine the movement routes, pauses and length of stay of visitors by marking them on a printed copy of the floor plans of the research area. It is a method preferred by museum staff and researchers to measure the success rate of curatorial efforts, especially those involving exhibition space design, during the museum visitor experience.

In Dimitra Christidou's (2020, p. 163) study, social meaning mapping methodology was integrated into a tablet application called "visitracker" and transformed into a digital data collection tool. The application includes a color digital floor plan of the gallery room to record the movement paths of visitors, their pauses in front of exhibitions, and the overall time the visitor spends in the painting and the exhibition. Visitors mapped their orientation in the museum through this application (Figure 4). However, some visitors have experienced problems with the digital tablet, using the application and drawing.

Figure 4.
Researcher's observation map (Left) and SMM map of a group (right) created with Visitracker App at the National Museum in Norway (Christidou, 2020, p.178)

Behavioral Mapping

Bechtel and Zeisel define behavioral mapping as a technique used to convert human behavior and actions in a given area into systematic data as a subject of environmental psychology or similar disciplines (1987, p. 14). According to Sommer and Sommer (2002, p. 64), behavioral maps are divided into place-centered and individual-centered. In a place-centered map, people's behaviors are reported in the space and time intervals determined by the researcher. The aim here is to evaluate the use of the designated area. In the individual-centered map, on the other hand, the environment or environments that a person goes to in a specified time interval and their movements there are reported. For example, a researcher who wants to conduct a systematic study on where students spend their time after school and how they use this time can benefit from an individual-centered map.

An example of behavioral mapping is the study conducted by Cosco et al. (2010, p. 515) at two preschool play centers in Research Triangle Park in North Carolina to examine the behaviors of 3–5-year-old children in different activity areas such as play equipment and sandboxes in outdoor playgrounds. This study

objectively assessed the relationship between child behavioral environments in outdoor playgrounds, their ground materials, and children's behavioral levels, and provided data to develop a standard that can guide the design of outdoor spaces in childcare centers (Figure 5). A limitation of the method is that additional observers may be required depending on the size of the space, and that observers may need to be trained in the observation procedure.

Figure 5.
Preschool play centre behaviour map (Cosco et al., 2010, p.515)

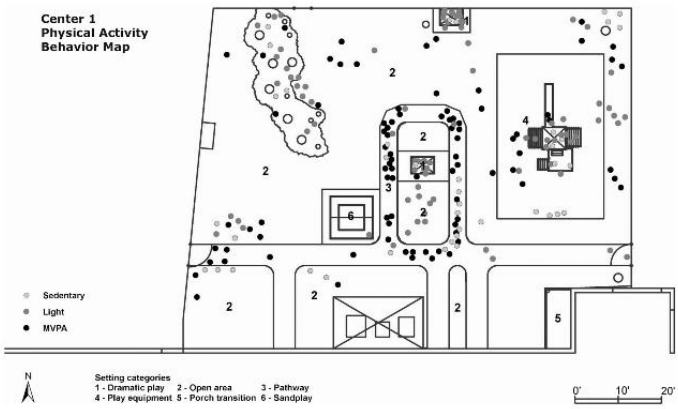

FIGURE 1—Center 1. Physical activity behavior map.

Cognitive Mapping

The Perceptual Form of the City research project initiated by American urban planner and academic Kevin Lynch with Gyorgy Kepes in 1954 and Lynch's 1960 book The Image of the City pioneered the cognitive mapping method. Lynch's book provided the opportunity to explain how we move through the city and how every experience in the city is organized as spatial information in the individual's mind over time. Lynch emphasized “readability” and “imaginability” in the formation of the environmental image.

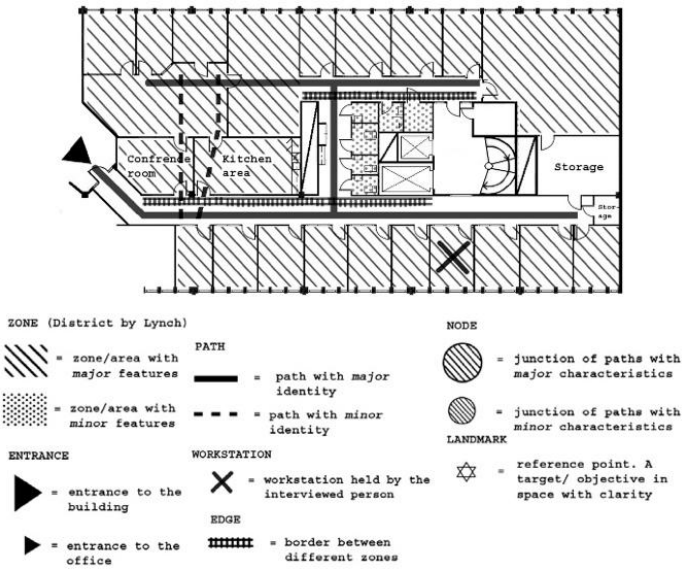
The potential symbolic value of the city for societies is strong. However, when this effect is emphasized with its visual identity, its meaning increases in the cognitive levels of individuals. The readability of an area increases the intensity of the experience of the people in that environment. The physical qualities of the environment structured by form, color and various arrangements are defined within the framework of the concept of “imaginability”. Due to the vastness of the perceptual world, this can be grasped not only visually but also through the other senses, which are dominant in the context of “legibility and visibility” (Lynch, 1960, p. 2). Ultimately, these will produce their own characterization of the environment.

In the method he applied in Jersey City, Los Angeles and Boston, Lynch mentioned five different components that make up the urban image based on the physical elements in the urban space. These are paths, edges, districts, nodes and landmarks. (Lynch, 1960, p. 46). The use of these elements contributed to the visualization and universal language of cognitive maps.

The limitations of cognitive mapping include the potential observation of a weak correlation between individual mapping outputs and interview data, as well as the possibility that selecting participants who are familiar with the environment may restrict the sample size (Lynch, 1960, p. 144).

Although the elements are defined as different from each other, all elements should be evaluated together in the creation of the environmental image. Lynch explained the relationship between the elements as follows: “Districts are structured with nodes, defined by edges, penetrated by paths, and sprinkled with landmarks. Elements regularly overlap and pierce one another” (1960, pp. 48-49). Christina Danielsson's (2005, p. 69) study investigates the applicability of Lynch's theory in office environments with three different layouts. Accordingly, the research is based on understanding from a psychological perspective how employees perceive and use office environments. The study was conducted in one flexible type office with an open plan and two cubicle type offices consisting of individual workspaces. Accordingly, based on a verbal interview with the participant in the office and a mental map, diagrams linked to Lynch's method were created for each office plan layout (Figure 6).

Figure 6.
Map legends and cognitive map created in a cell type office (Danielsson, 2005, pp.72-73)

Sensory Mapping

In sensory mapping, there are sub-methodologies in which mapping is done from the five sensory systems or only for one sense, depending on the problem focused on with sensory experience. These are smell mapping, taste mapping, sound mapping, tactile mapping and visual mapping. These sub-methodologies of sensory mapping have separate evolutionary processes and individuality of perception. Accordingly, they involve generalizations about the common range of sensory perception of people who experience and map space in comparison to each other. While this may be considered a disadvantage, the inherently subjective nature of sensory perception also entails the possibility of collecting data that varies significantly between individuals.

Two important concepts were encountered in the process of smell data collection and development: the smellwalk and the smellscape. Smellwalk is a sensory mapping methodology used only for the collection of odor data. Visual mapping of the olfactory smellscape is a way to open up the discussion of sensory awareness in an environment and to reveal human activity in that space as a tangible indicator. The scale and boundaries of the environment provide a guide to the combinations and diversity of odors that will form the legends of the map.

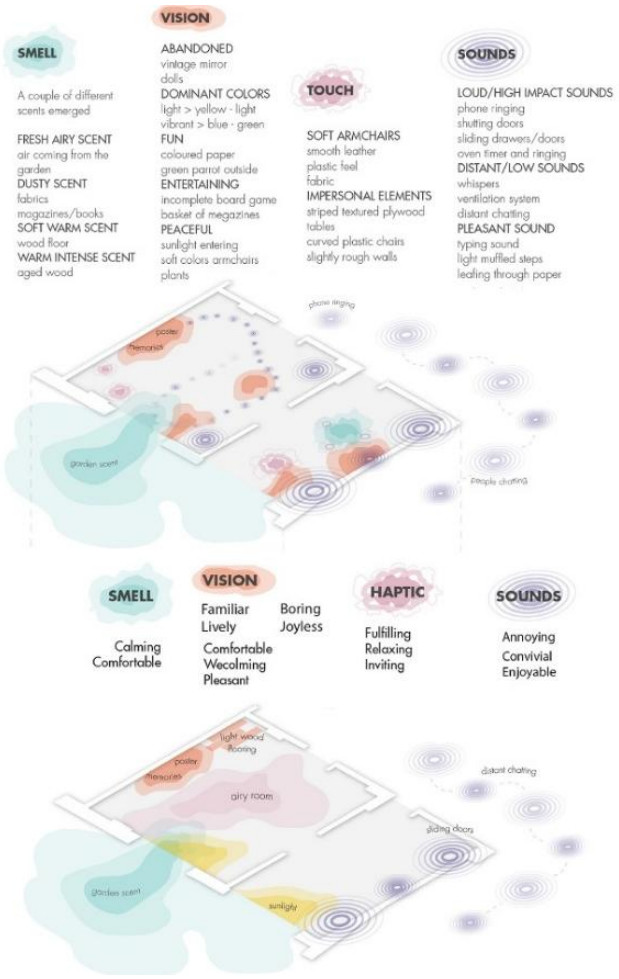
The physical link between flavors and maps is provided by the

transformation of flavors specific to countries, cities or regions into spatial information as legends. Flavor maps also reveal social information such as the gastronomic identity and eating habits of a place.

A tactile map or Braille map is a tactile representation of public spaces such as countries, cities, neighborhoods, university campuses and museums, created with raised symbols and Braille alphabet on a plane (map) that can be touched by visually impaired user communities. These maps have a functional use in terms of accessibility. In museums, there are institutions that make use of this approach in order to provide spatial orientation and make architecture haptically accessible. For example, there are tactile floor plans at the entrance of the museum in the Jewish Museum in Frankfurt and at the Islamic Arts Department (Département des Arts de l'Islam) in the Musée du Louvre in France.

The mapping of the sensory integrity of sound is realized through sound walks. Numerous researchers have used the concept of soundwalking as a methodology for the study of environmental sound. This method can be described as conducting sound walks to identify soundscapes and their components in an environment and keeping audio recordings of the walks.

Figure 7.
Sensory map of students on the top, guests at the Piazza Grace Centre on the bottom (Mace et al., 2023, p.13)

According to Langley (1999, p. 700), visual mapping as a structured methodological tool is a graphical tool that facilitates the researcher in the expression, organization, analysis and sharing of large-scale data and information. Accordingly, the goal of the cartographer is to visualize spatial information and data. With this methodology, data can be collected in the field and the scientific inputs of data analysis can be conveyed in a universal and graphical language.

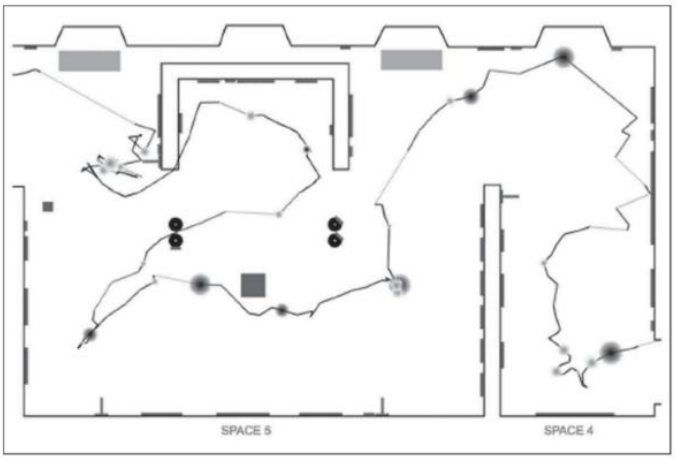
Mace et al. (2023, p. 2), who wanted to examine how interior architecture students would address space design by increasing their sensory awareness, conducted a sensory mapping study with the guests and students of Piazza Grace care home, where people with Alzheimer's and dementia stay (Figure 7).

Experiential Mapping

Merleau-Ponty's (2002, p. 162) approach that space can only be explored through experiences and Wunderlich's (2008, p. 126) definition of walking as a research method for experiencing a place and developing a sense of place help to explain the basis of experiential mapping.

Experiential mapping does not reflect a rule-based mapping methodology with its own basic protocols. This is because many researchers and designers continue to develop current and innovative methodologies to extract the network of relationships that make up the spatial experience. However, standardized procedures, which already have a theoretical background, can be used in combination with technological tools and software-based applications. eMotion: Mapping Museum Experience (Tröndle, et al., 2012, pp. 1-2) research project emerged in this context. In the project, it is aimed to measure the duration of the exhibition experience and the physiological activities of visitors to the St. Gallen Art Museum in Switzerland, who are interested in art or who are less predisposed to art, through location tracking in the museum and the data glove developed within the scope of the project (Figure 8).

Figure 8.
Exhibition experience map showing physiological reactions of 1 visitor in the 4th and 5th area of the museum (Tröndle et al., 2012, p.15)

Creative Mapping

Maps are colored representations of regions, continents or the world, as well as tools that reflect the philosophical, religious, social, political, scientific, aesthetic and artistic worldview drawn by cartographers (Pickles, 2003, p. 116). Creative maps may be based on subjective interpretations.

Some of the many examples of this type of map can be found

in the four thematic techniques that Corner (1999, p. 100) has proposed to reveal new mapping practices in contemporary design and planning, namely drift, layering, game-board and rhizome. These include Debord's Psychogeographical Guide to Paris and Charles Joseph Minard's Napoleon Grande Armée. In addition, John Hejduk's site plan for the 1984 Prinz-Albert-Palais competition to build a memorial park on the site of a former Gestapo headquarters in Berlin, titled “Victims”, can also be cited as an example.

Technology-Based Mapping Methods in Space

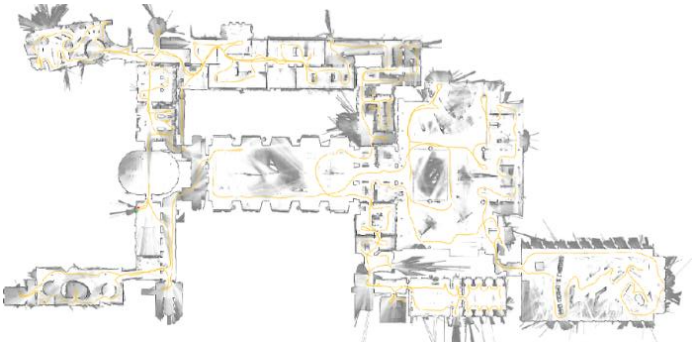
LIDAR

LIDAR is a remote sensing technology that uses the method of sending laser light to a target and measuring the light reflected from the target back to the sensor. It is a combination of laser scanner, IMU (Inertial Measurement Unit) and GPS data collection systems. Since Lidar consists of three different systems, it is important that these systems are compatible with each other (Baltsavias, 1999, p. 165).

LIDAR technology is classified into three systems as Aerial, Mobile Wearable and Terrestrial Lidar, depending on the vehicle in which it is placed and its use in space. The data captured by the lidar sensor is called a point cloud. The system that enables autonomous robots with LIDAR sensors to move independently in space and determine their own position is called SLAM (Simultaneous Localization and Mapping) method (Thrun, 2007, p. 13). The working principle of LIDAR technology is the same indoors as in open spaces. Thousands of laser beams are projected by the Lidar sensor onto the surfaces of walls, floors, ceilings, building elements and furniture in the interior, and the distance of the sensor to each surface is calculated by recording the return time of this light. The process continues as the sensor moves to capture each area of the interior. Cartographer, developed by Google engineers, is a mapping tool that allows a cartographer wearing a backpack equipped with SLAM LIDAR technology to walk indoors to create real-time floor plans (Figure 9).

The limitations of the method include the low quality of point cloud-based images, limited color and texture information in LIDAR systems, the need for careful installation on sensitive ground, and the high cost associated with intensive workflow requirements (Loosli, 2024).

Figure 9.
Cartographer ROS system map of the 2nd floor of the Deutsches Museum (Hess et al., 2016, p.5)

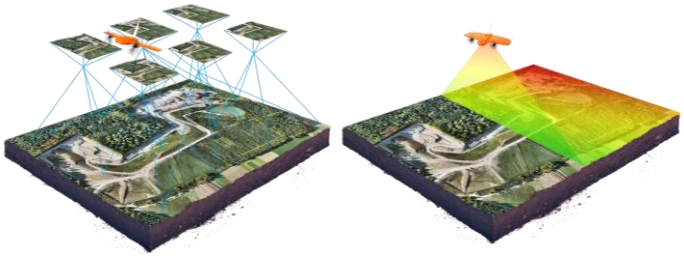

Photogrammetry

Photogrammetry, as another method, is a measurement technique that enables modelling of a three-dimensional space using two-dimensional images (Egels & Kasser, 2001, p.1). Methodological limitations include weather sensitivity, optical constraints, difficulty capturing upper structures, high UAV costs, and the need for technical expertise (Loosli, 2024).

With a photogrammetric analysis, planimetric detail and graphical maps, plans, digital geometric models of objects/structures, analogue or digitally corrected orthophotos, photomaps, photomontages and CAD models created with textures obtained from photographs, three-dimensional photomodels and their digital points in the coordinate system can be determined (Kraus, 2000, p. 1). Photogrammetry provides high quality and accuracy for the survey and preservation of historic architectural structures and monuments for mapping with complete scale-based documentation.

Figure 10.
UAV photogrammetry (left) and aerial LIDAR mapping (right) (Loosli, 2024)

Bluetooth Sensors and Noise Monitoring Sensors

Sensors are lightweight and small autonomous devices that measure physical parameters (humidity, temperature, pressure, etc.) in an environment. Sensor nodes, which are placed randomly and in large numbers in the environment or system to be observed, constitute wireless sensor networks. A wireless sensor network (WSN) represents a set of collaborative nodes that provide sensing, data processing and communication over a wireless network. The method’s limitations include limited bandwidth and energy, interference, interoperability challenges, security risks, installation difficulties, and maintenance costs (Vijayalakshmi & Muruganand, 2018, p.1).

Today, the Bluetooth feature in the majority of mobile devices enables them to be detected by wireless sensors. In the project carried out by the MIT Senseable City Lab at the Louvre Museum, sensor and bluetooth tracking system technologies were used to collect data on visitor behaviour (Figure 11). The use of low-cost sensor networks as an alternative to sound level meters for noise monitoring is increasing.

Figure 11.
Art traffic at the Louvre, mapping visitor behaviour using bluetooth sensor data (Yoshimura et al., 2012, p.394)

Sound and Noise Level Meters

A number of basic devices are used in the measurement of sound and noise level. These are sound level meters (SLM), microphones, dosimeters, frequency analysers, acoustic calibrators and recorders. While making measurements to take measures against noise pollution, international and national standards, regulations, etc. The values specified as reference in legal documents are taken into consideration and methods for reducing and eliminating the noise level are developed accordingly. The device's limitations to consider include sensitivity to wind, environmental vibrations, and temporary sound interference (Casali, 2012, pp.641-647).

In IEC 60651, sound level meters are classified into four types (Type 0, 1, 2, 3) according to measurement accuracy. Increasing the type number from 0 to 3 indicates decreasing measurement accuracy. Type 0 is preferred for laboratory reference standard, type 1 for laboratory studies and close control of the acoustic environment, type 2 for non-laboratory field applications and finally type 3 for field noise research. Dose meters / dosimeters, which are small and lightweight portable devices, have been developed to determine the noise level to which people are exposed. A microphone is connected to the device by a short cable to measure the noise dose to which a person is exposed without interfering with daily work (Malchaire, 2001, p.130).

There are a number of procedures to be performed before, during and after measurement in sound level meter equipment. First of all, preliminary preparation process such as determining the measurement purpose and site, determining the measurement points and measurement time should be done. Before the measurement, the batteries in the sound level meter, the device indicator with the help of the calibrator and the device settings depending on the noise characteristics to be measured should be checked. At this stage, noise sources and reflective surfaces in the measured environment should be sketched.

Illuminance Meter Luxmeters

The unit of measurement of illuminance is defined as lux/lux (lx). Lux meters are used to measure the luminous intensity and illuminance reflected to the human eye to evaluate the lighting conditions in an environment. The device's limitations include variability from natural light and weather, influence of reflective surfaces, and effects of light properties like color temperature, direction, and shadows.

As there are many international and country-based standards and regulations in noise measurement and control, there are also certain standards for lighting. The illuminance level in an environment can be evaluated by comparing the measurement values made with luxmeter and lighting standards. If the researcher finds the measurement results insufficient, they can get support from simulation software such as DIALux to improve the lighting situation in the space.

Thermal Comfort Measurement Devices

Environmental factors (temperature, thermal radiant, humidity and air velocity) and personal factors (clothing and activity) combine to create thermal conditions indoors. However, personal thermal comfort levels are considered subjective. The device's limitations are as follows: measurements require regular intervals to avoid fluctuations, and researchers need equipment knowledge for proper setup and calibration.

There are two methods called PMV (Predicted Mean Vote) and PPD (Predicted Percentage of Dissatisfied) to assess the thermal comfort of people exposed to the thermal environment in a space. Within the scope of TS EN ISO 7730 Standard, PMV and PPD values enable the calculation of thermal comfort criteria, thus enabling a systematic evaluation of appropriate environmental conditions for general thermal comfort.

The thermal comfort measurement procedure starts with the determination of the standards to be taken as basis. These devices are variously labelled as thermal comfort meters and multifunctional HVAC meters. They are also equipment that require calibration protocols such as sound level meters. The measurement system consisting of probes and sensors is positioned in the space with the help of a tripod.

Wind Meter Device Anemometer

Today, anemometers utilise a range of new technologies to measure wind speed and pressure, including ultrasonic, LIDAR and Doppler technology and electrical currents. Anemometers are also used to investigate the air flow and ventilation system of indoor spaces. Researchers can use anemometer measurements and CFD simulations to develop passive design strategies to improve ventilation levels. The device's limitations are as follows: based on its operating principles, it can be prone to overheating, damage, measurement inaccuracies, and vulnerability to electrical interference.

Ground-Penetrating Radar (GPR)

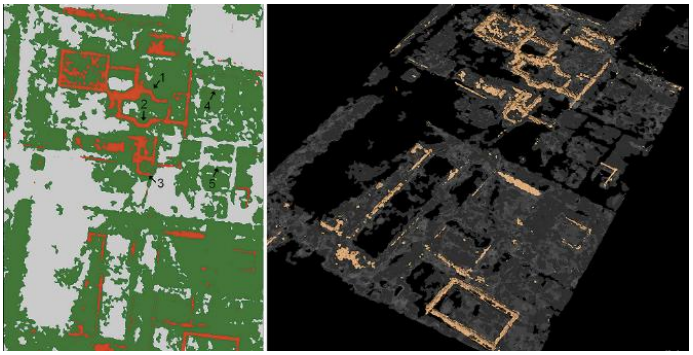
The ground penetrating radar transmitter sends pulses of electromagnetic energy into the subsurface to detect the structural characteristics of objects and materials beneath the scanned surface (Annan, 2002, p.253). The system sends different types of signals to the radar receiver as a result of detecting different materials in the subsurface.

Ground penetrating radar is a safe and high-resolution method of obtaining data without the need for destruction or excavation in the relevant area (surface). However, the device's limitations include high costs for small-scale research due to intensive workflows and reduced ground penetration under weather conditions like rain. A team of archaeologists from Cambridge and Ghent Universities used ground-penetrating radar to create a map of the entire ancient Roman city of Falerii Novi in Lazio, Italy, without any excavation. The study revealed public buildings such as a temple, macellum or market building, bath complex (Figure 12-13), palaestra (exercise area), theatre and public monument, as well as a network of water pipes throughout the city (Verdonck et al., 2020, p. 711).

Figure 12.
Map of explored sites in Falerii Novi (Verdonck et al., 2020, p.711)

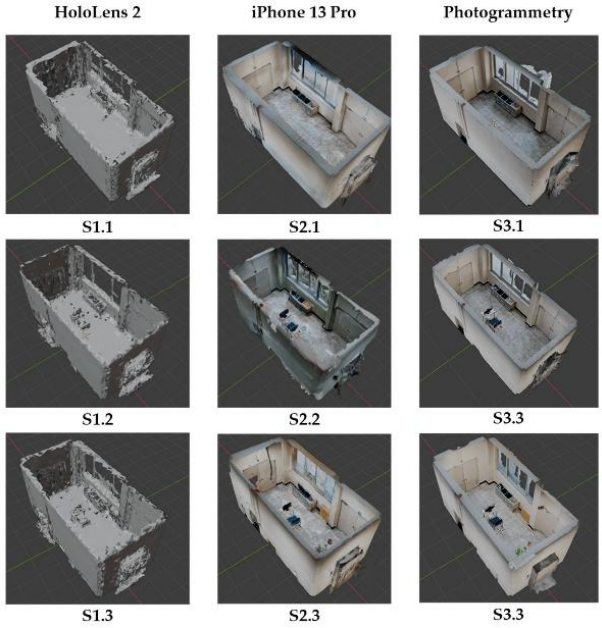
Figure 13.
GPR sections of the bath complex at Falerii Novi, walls in red, floor in green, and 3D representation of the data on the right (Verdonck et al., 2020, p.718)

Reality Technologies

Beyond physical reality, new digital realities are created through the perceptual state of the user with computers and technological equipment. In the literature, these digital reality technologies are divided into four groups as Augmented Reality (AR), Virtual Reality (VR), Mixed Reality (MR) and Extended Reality (eXtended Reality - XR). Notable limitations of the device include high costs for devices, software, and application development, as well as ongoing maintenance expenses.

Figure 14.
3D spatial mapping models created with three different methods (Do et al., 2024, p.10)

VR involves the user experiencing only a virtual world simulated by a computer by blocking or abstracting the real world (reality). AR is the simultaneous embedding or adaptation of computer-generated virtual content into the reality in the physical world (Mann et al., 2018, p.1). The continuum of AR experiences linking real environments and digital environments is defined as mixed reality (MR). Therefore, AR technology is a form of representation of MR. The only difference between them is whether AR has a continuum state or not. MR and VR are completely different from each other in terms of representation (Milgram et al., 1994, pp.282-283). Paradiso and Landay (2009, pp.14-15) defined the mixed reality environment that emerges from the combination of the virtual and physical world through sensor/actuator networks placed in the physical world with VR as Extended Reality (XR).

Do et al., (2024, p.10) wanted to test the data accuracy level of MR in the real-world interior mapping procedure. In order to determine the spatial mapping procedure that provides the highest level of data accuracy for interior designers, a performance evaluation was performed using a head-mounted display, depth sensor in Microsoft HoloLens 2, built-in LIDAR sensor in iPhone 13 Pro, and photogrammetry. For this purpose, data were collected in three different experimental environments with different furniture conditions. It has been revealed that HoloLens 2 shows the most optimum performance in real time in line with the determined parameters. The file size is small and suitable for fast processing (Figure 14).

Software-Developed Mapping Methods

The invention of the World Wide Web (WWW) in the early 1990s and developments in computer-based information communication and network technologies made digital maps easily accessible (Peterson, 2003, p.1). In the following process, digital cartography has benefited from technological mechanisms such as spatial data capture technologies (GPS, satellite imagery, etc.), data processing (CAD, GIS, etc. software), data storage and rapid distribution (hard discs, servers, databases, data networks, etc.), transmission of data to the user, presentation or interactive collaboration.

Geographic Information Systems (GIS)

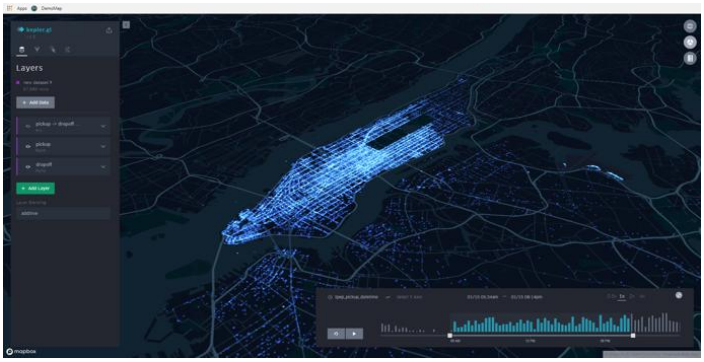
Geographic Information System (GIS) is defined as an organisational structure or system that integrates technology in a database and is carried out by experts with financial support in the process of collecting, storing, controlling, manipulating, analysing and displaying spatial data in the world (Carter, 1989, p.3). It can be said that GIS refers to a methodology based on geographic datasets, data management, computer hardware and computer software technology in mapping and analysing spatial information.

The method's limitations include the risk of misinterpreting complex data, oversimplifying results, and depending on reliable infrastructure that is prone to technical failures (Okedu et al., 2024, p.5). It is necessary to mention the defined functions and advantages of GIS. GIS provides fast analytical analyses and digital maps as a result of storing large-scale geographical information in databases. In addition, it provides the opportunity to view or analyse multiple datasets together or separately in layers for new location-based and spatial information (Decker, 2001, p. 17).

There are many GIS software developed according to the sector and usage such as Google Earth, Google Maps, OpenStreetMap, Maperitive, QGIS, GRASS / GRASS GIS developed by the US military, ArcGIS belonging to Esri, NASA WorldWind, Maps.Me, CityMapper.

Kepler.gl, developed by the data visualisation team of Uber, a passenger transportation application, is a free web-based application that allows visualising and analysing large-scale geographic datasets with map layers. Using Mapbox Studio's infrastructure, Kepler.gl provides insights into human activities and location-based visualisation (He, 2018). In order to develop strategic and logistical recommendations, Uber collects instant and systematic data about the journey, such as drivers' locations, passengers' transport movements and time (Figure 15).

Figure 15.
Visualising the movements of uber drivers in New York City on a map Mapbox Studio, Kepler.gl (He, 2018).

Computer Aided Design (CAD)

Computer Aided Design (CAD) is a computer-based software technology that includes 2D drawing, 3D modelling and analysis of a design in design, engineering and architecture applications. Significant limitations of this method are the need for high-performance hardware due to large file sizes, reliance on licenses and updates, and requirement of plugins or external software for spatial scenario generation.

According to Groover and Zimmers (1984, pp. 1-2), it is the utilisation of computer hardware and software technology in product design. Computer Aided Manufacturing (CAM) is defined as the automation of production activities and processes by computer systems. In today's world, there are many areas and applications where CAM is used. CNC machines, 3D printers, laser cutting, robotic systems, etc. are some of these applications.

Figure 16.
A floor plan, AutoCAD

The capabilities and workflows of CAD software include the ability to design two- or three-dimensional solid body geometric modelling of a design, correcting errors with editing tools, scaling the design and drawing between layers with productive drawing tools and a large number of commands offered to users on the interface. At the same time, with the new opportunities offered by the IT industry, there are also functions such as integration between software, sharing of projects and designs between practitioners with data optimisation, and cloud-based data storage. AutoCAD (Figure 16), Autodesk Revit, Autodesk 3Ds Max, ArchiCAD, SketchUp, SolidWorks, Autodesk Fusion 360, CATIA, Rhinoceros 3D etc. are some of the CAD software used worldwide.

Design and Performance Simulation Software

Since the late 20th century, digital-based tools have helped architects and designers to develop and implement organic designs. As a result, design and performance simulations (acoustic, lighting, structural simulations, energy simulations, HVAC simulations, evacuation and fire dynamics simulations) have become increasingly important. Key limitations of these methods, are high processing requirements, software costs, reliance on accurate input data, and possible inconsistencies between simulations and real conditions. Acoustic simulation software, one of the performance simulations, is generally preferred in concert halls, auditoriums, live performance venues or recording studios where music is at the forefront. Simulation is also used in the construction processes of these structures.

Acoustic software such as Odeon, Catt Acoustic, CadnaR, Dirac, Ease, SoundPlan, Bastian, Pulse, Insul, dBInside and Rap-One II are software-based methodological tools for noise control, sound absorption reporting, architectural acoustic design and academic studies. In addition, meta-analyses can be conducted to examine the performance of these simulation software, to evaluate the accuracy of the simulations themselves, or to compare simulation and sound level meter measurements.

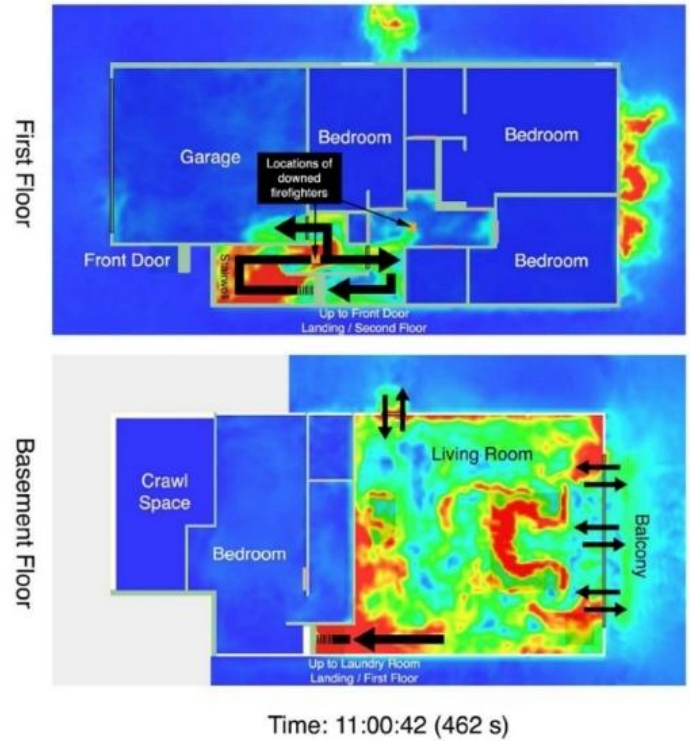
Lighting simulations refer to the modelling and simulation of light flow, light production and light management for various environments such as indoor, outdoor or road lighting in a computer-aided visual interface. The simulation helps the user to analyse the spatial effects of natural light or artificial light distribution, light reflections and shadow formation, taking into account weather and seasonal conditions (Hovestadt et al., 2020, pp.483-484). In addition, lighting simulation software are tools that provide insights to optimise energy efficiency in the building, provide lighting control in accordance with the regulations and standards in the country, and prevent design errors in application projects. Some of these tools are commercial software such as DIALux, Relux, AGI32, Lightscape, Lumen Designer, Radiance etc.

In the architectural design process, the horizontal and vertical load distributions of the structure, reinforcement layout and resistance design require especially detailed solutions and calculations in the project. The load case of the building should be calculated, and the effects of all structural forces should be analyzed. In addition to its own load resistance, the building may also be subjected to additional loads, including the interior, or to intense wind, severe weather conditions and seismic activities. Since these conditions may cause stresses in the structure to a greater or lesser extent, users utilize structural simulation technology. Structural simulation technology utilizes a numerical procedure known as Finite Element Method (FEM) to perform Finite Element Analysis (FEA).

FEM and FEA are basically numerical methods that involve breaking down complex physical problems into manageable simple units and reaching an approximate solution from the sum of the analyses of these units. In the construction industry, the advantages of the FEM method are utilized in the solution of many engineering problems, including truss frame structures and stress analysis of industrial equipment. Finite element simulation solutions include commercial programs such as ANSYS Workbench, Solidworks Simulation, Nastran, Dlubal RFEM, Dlubal RSTAB, Multiphysics, Midas FEA, Abaqus, COMSOL, FreeFEM, FEniCS Project, etc.

The development and design application of computational building performance simulation programmes in the disciplines of architecture, civil engineering, mechanical engineering and environmental physics has a major role as a research area. In addition, building energy performance management has sub-applications such as heat and mass transfer of the building envelope with its surroundings, indoor heating, cooling, air conditioning and thermal comfort, thermal and humidity (hygrothermal) building performance, indoor air flow and ventilation (Hovestadt et al., 2020, p.484). As a result of concerns for the environment and energy resources, international environmental standards, country regulations and certification systems have been developed, including recommendations for sustainable building construction and architecture, energy performance management. The international ISO 14000 and ISO 21930 standards, CEN/TC 350 and American Society of Heating, Refrigerating and Air-Conditioning Engineers (ANSI/ASHRAE) standards, and the LEED certification (Leadership in Energy and Environmental Design) of the United States of America are examples of legal and technical regulations. Energy simulation software such as DesignBuilder, Trace, EnergyPlus, eQUEST, BSim, Equa, (Integrated Environmental Solutions Virtual Environment) OpenStudio-EnergyPlus, Autodesk - Green Building Studio, HEED (Home Energy Efficient Design) etc. help users in building energy design and performance analyses.

Figure 17.
Simulated fire flow path in floor plans (Overholt et al., 2014, p.32)

HVAC (Heating, Ventilation, and Air conditioning) is a system that provides optimum thermal comfort and efficient indoor air quality for people in the environment. Airflow and CFD simulations used to improve HVAC systems are based on the principle of visually modelling local airflow, air temperature and pressure behaviour. There are many commercial and open-source software for CFD analysis such as Autodesk CFD, ANSYS Fluent, SimScale, OpenFoam, Comsol Multiphysics, FloVENT (Mentor Graphics), FloEFD HVAC, etc.

Evacuation simulations provide 3D modelling of the dynamics and movements of the human crowd in a possible emergency, enabling the development of different escape scenarios and insights in the structure. With the customisable analysis system of the software, users can include data such as the probable cause of the emergency (fire source, spread, smoke flow, flooding, explosives, etc.), the width and length of escape routes, the number (thickness, material and type) of doors on the escape route in evacuation scenarios. Fire dynamics simulation is based on a computational fluid dynamics (CFD) model and provides a visualisation representing the formation of fire gases and fire behaviour through physics-based calculations. These simulations (Figure 17) reveal a large number of data related to the fire resistance of the structure, total evacuation time or dynamic temperature calculation in case of possible fire and fire source (Overholt et al., 2014, p.32).

Building Information Modelling (BIM)

According to Eastman et al. (2011, pp.1-2), BIM is defined as a technology that includes the design, performance analysis, construction process and subsequent operation of a building's life cycle model with digital models in coordination with the project team in architecture, engineering and construction industry building applications. However, this method's limitations include substantial hardware requirements, inefficiencies in small-scale applications, international BIM standard discrepancies, and high licensing costs.

Various governments around the world see BIM as a strategic development and are trying to make it a mandatory application in public projects. In addition, professional organisations and international academic conferences define BIM as the future platform of the architecture, engineering and construction (Architecture, Engineering and Construction - AEC) industry. Practitioners in the AEC industry use a reference system known as the Level of Development (LoD) specification to structure the model content and information in the BIM project phase in a coordinated manner with other stakeholders. In order to facilitate the implementation of BIM in the AEC sector, many BIM standards and guidelines have been published by governments, institutes and organisations worldwide. By following these standards and guidelines, all practitioners can have a clearer understanding of their role in a BIM-based project.

In general, BIM design includes the digital representation of structures that have been built, are planned to be built or are still under construction. Users produce their digital representations with BIM software with a virtual interface. According to the Illinois Institute of Technology, there are more than 30 BIM programmes available today. Autodesk Revit and Navisworks, ArchiCAD, Bentley Systems, Dassault Systèmes and CATIA, Tekla and RIB iTWO are some of them. In addition, BIM software can perform structural simulation for spatial analyses, building energy simulation, lighting simulation, acoustic simulation, CFD simulation software for HVAC and data integration with CAD software. BIM technology is used to optimise the MEPF (Mechanical, Electrical, Plumbing and Firefighting system) design of buildings. BIM technology is used for documenting, preserving, restoring and analysing the performance of existing buildings of historical and architectural importance. This application, defined as HBIM, involves the creation of a digital representation by combining point cloud or image-based data created by technological devices such as LIDAR etc. with building historical data (Figure 18).

Figure 18.
3D laser scanning point cloud (left) and BIM model (right) for Notre Dame Cathedral Restoration (URL-1)

Digital Twin

Industry 4.0 represents digital and smart manufacturing initiatives, including next generation information technologies such as big data and analytics, Internet of Things (IoT), artificial intelligence (AI), cloud computing. However, there are difficulties in ensuring the integration of cyber and physical domains in smart manufacturing. Digital twin (DT) is a technology that can eliminate this challenge in smart manufacturing initiatives in the Industry 4.0 era (Tao et al., 2019, p. 2405). DT is a simulated digital/virtual twin of a real-world object or asset that can collect real-time data about it throughout its life cycle and process and interact with its physical twin in a dynamic way. The digital twin uses the data to mirror the real twin in the virtual interface, for remote access, real-time monitoring, prediction, optimization and maintenance. Among the reasons why the method is seen as part of Industry 4.0, there are many advantages such as prediction of problems and system planning, remote control and monitoring, improved maintenance and optimization of solutions, rapid prototyping, safe operation in smart manufacturing processes of hazardous industries, waste reduction in the prototyping process, easy data synchronization. Nevertheless, the method requires continuous data updates, incurs maintenance and technical support expenses, and can be costly for small-scale projects (Singh et al., 2021, pp. 6-7).

DT architecture consists of three main elements. These are: physical world, digital world and the connection between the two. Although different components can be integrated into the architecture according to the designer's requirements, a number of basic components are required. These include sensors and actuators in the physical twin for real-time data collection, edge computing capabilities, data security, data processing capabilities that can be enabled by machine learning (ML), artificial intelligence (AI), big data, etc., and communication interfaces such as internet, bluetooth, satellite, etc. (Botín-Sanabria et al., 2022, p.4).

DT is a digital mapping method that covers a range of technologies and software developed by various companies. For example, virtual geometric models are created with software such as SolidWorks, 3D Max, SketchUp, AutoCAD, CATIA, etc. Behavioural models enable the creation of a model that can respond to environmental factors and improve the simulation performance of the digital twin. In this regard, support is obtained from Twin Builder, ANSYS, SimuWorks, Dymola etc. software. In rule modelling, it improves the service performance of the digital twin and detects abnormal situations based on modelling the behaviour of the physical entity according to the laws and rules in the physical world. Software such as Thingworx, MindSphere etc. are used for these processes.

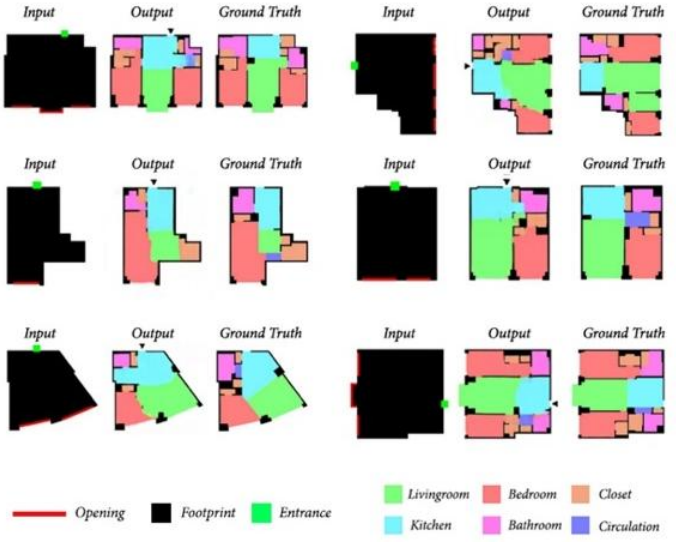
Artificial Intelligence (AI) and Machine Learning (ML)

Artificial intelligence (AI) is defined by Bellman (1978, p. 3) as the automation of skills associated with human intelligence, such as decision making, problem solving and learning. Many researchers focus on artificial intelligence and its research areas. This has led to various research areas related to artificial intelligence. Search algorithms, knowledge graphs, natural languages processing (NLP), expert systems, evolution algorithms, machine learning (ML), deep learning (DL) are some of them. Today, most of the artificial intelligence based intelligent systems are based on machine learning.

Due to the difficulties created by coding-based systems, there was a need for artificial intelligence systems with an autonomous learning capacity that can acquire and infer patterns from the training data defined in the system. The field of artificial intelligence with this capacity is defined as machine learning (ML). Deep learning (DL) is a special type of machine learning based on artificial neural networks inspired by the brain structure, which performs better especially in areas with high-dimensional data (Goodfellow et al., 2016, pp.2-3). In addition, these methods require data science and programming skills, multidisciplinary teams, maintenance costs, potential program-command mismatches, and significant time, financial, and technological investments (Khanzode & Sarode, 2020, p.34).

There are AI-supported design platforms and tools that optimise space design and develop 2D or 3D architectural proposals. These platforms are open and accessible to the user and provide the opportunity to perform meta-analyses in space. These include Coohom, ARCHITEChTURES, RoomSketcher, Space Designer 3D, HomeStyler, etc. There are many AI-based design tools. In addition, there are also platforms with GPT-4 supported chatbots that can answer real-time user questions on design and architectural issues. Planner 5D, OpenAI, Craiyon, Dall-E and Midjourney are some of them.

Figure 19.
Floor plan design with space functions as a result of inputs (Chaillou, 2019)

The work of data scientist and architect Stanislas Chaillou (2019) is to optimise the process of creating large and diverse floor plan designs, transforming them into sequential designs at building and urban scale, and finally providing design options to users. For this, the Generative Adversarial Network (GAN) model framework of machine learning is utilised. According to Wu et al.,

(2017, p. 660), the GAN model has many capabilities including realistic image generation, texture synthesis, image editing, colouring and synthesis, and resolution enhancement. In Chaillou's study, the system allows users to select the plan shape and window layout and main entrance locations for residential units and takes them as input, and the GAN model trained with a dataset of more than 800 floor plans creates designs using this database (Figure 19).

Space Syntax

This method aims to define space configurationally in a numerical and graphical language and to analyze all spatial complexes within the building at the level of this configuration (Major et al., 1997, p. 1). However, this analysis presents limitations such as substantial hardware requirements, sensitivity to incomplete or inaccurate spatial data, the need for high computational power in large-scale spatial analyses, and the necessity of repeated analyses due to temporal changes.

Hanson (1998, pp. 23-24) has shown that the arrangement of spaces, their combination in different ways and the relationships between them are important in people's spatial experiences. By analyzing the sequence of spaces with numerical techniques and graphics, researchers and designers can gain insight into the configurations of spaces. Bafna (2003, p. 17) refers to the transformation of a continuous space into another whole by combining it in different ways and thus associating it as space configuration. Hillier (1996, p. 22) visualizes the configurational relationships in spaces with a simple graph called a transition graph (Justified Graph - J-Graph).

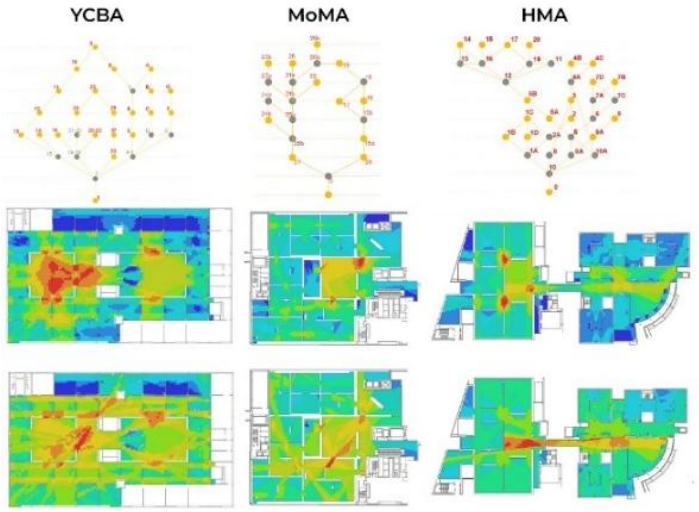
In syntactic analyses to analyze the configurations of structures, spaces are defined with mapping methods (axial map, convex map, visibility graphs-VGA and isovist map) other than transition graph. In these maps covering space syntax, spatial data are expressed with terminological concepts (parameters). The parameters used in the space syntax method include axial line, convex space, depth analysis and average depth, integration in relation to the transition graph. There are also other concepts and parameters such as connectivity, intelligibility, permeability, circularity, global or local radius, orientation, agent-based modeling (ABM), compactness, etc.

There are various software programs that can be used in space syntax studies to analyze the configurations of spaces. Axman, SpaceBox, Pesh, NewWave, OrangeBox, Pangea, Ovation, DepthmapX at University College London (UCL), Syntax2D at the University of Michigan, Grasshopper Space Syntax in Rhinoceros 3D program, Isovist_App, etc. help space syntax research. For analysis, AutoCAD program DXF and DWG format city plans, or floor plans can be transferred into the program in proportion to the actual plan dimensions.

Rohloff et al., (2009, p. 4) utilized space syntax methodology to examine the impact of the morphological structure of museum galleries on visitors' use and spatial experience. Researchers focusing on museums with interior gallery voids included the fourth floors of the Yale Center for British Art (YCBA), the Museum of Modern Art (MoMA), and the High Museum of Art in their study to determine the extent to which the visibility parameter can predict visitors' spatial usage (Figure 20).

Figure 20.

Justified graphs and visibility graphs of the YCBA, MoMA and HMA Galleries (Rohloff et al., 2009, p. 4)

Conclusion and Recommendations

Mapping methodologies, which have a wide range of use from macro to micro scale, can respond to the needs in space design patterns, procedures and decision-making processes. Rapidly evolving technology is helping to develop real-time design, data visualization, rapid and collaborative design solutions, but it also brings complex processes. This situation reveals the importance of new configurations supported by digital tools that can predict the user experience and combine it with the speed factor in future space designs. In addition, mapping methodologies can help to create a new analytical model that integrates qualitative and quantitative data in the process of space design. In this analytical model, which is based on a mixed methodology approach, the possibilities that each method, which is basically divided into three categories and some of which have their own sub-techniques, can offer to space design and experience are prioritized.

The data gathered within the scope of the study formed the basis for the methodological guideline in Table 1, Table 2 and Table 3 which outlines the possibilities, limitations and key characteristics of each methodology. As such, the study is a methodological guide that highlights the advantages of using mapping methodologies and introduces methodologies for future studies.

Human centered mapping methods focus on the efforts of individuals or groups who experience an architectural space, either verbally or in written form. The process of collecting data to be coded as systematic information on the map is undertaken by the person who experienced the space before or during the research. The difference from other mapping methodologies is that it is handled with the concept of interaction and all common or different spatial perceptions of individuals are put forward with an intellectual design model to create new approaches. Technological infrastructure can be used in graphic arrangements and data processing, but this does not change the data source in the human centered mapping method. All human centered mapping methods, except for conceptual and creative mapping, include observation procedures, interview questions, fieldwork, and survey procedures. Questionnaire and interview questions are optional depending on the research content.

Similarly, all methods except for two have prerequisites such as preliminary preparation, documentation (ethics form, institutional permission documents, or field notes), equipment/software support, and participant requirements. Methods such as cognitive mapping, social meaning mapping, PMM, experiential mapping, and sensory mapping reveal common disadvantages, such as the participant's direct or indirect creation of their own map, difficulty in drawing, and the need for an adaptation process to the equipment.

The data obtained from these methodologies is two-dimensional. Statistical data can also be obtained through common data identified by the researcher among participant maps. Human centered mapping methods are less costly than technology- and software-based mapping methodologies. However, depending on the research content, there are limitations such as generalization issues due to the small number of sample cases and participant consent for long-term data.

Table 1.
Comparison of spatial mapping methodologies: human centered mapping methods

METHOD	ADVANTAGES	DISADVANTAGES	APPLICATION	REQUIREMENTS AND TECHNOLOGIES
Conceptual Mapping & PMM	●Real-Time Data ●2D Data ●Analysis of Learning Skills ●Conceptual Mapping provides a graphical representation of subjective and scientific information.	●PMM - Subjective data ●The researcher may request an open-ended interview again to obtain long-term data on meaning maps.	●Meaning map - Hand drawing. ●In PMM methodology, it is important to collect data in stages. The researcher requests the participants to create meaning maps with different colored pencils before and after their visits. ●PMM - Observation procedure, interview questions, site study.	●PMM - Participant Requirement ●PMM - Preliminary Study ●Concept maps can be created with various computer software. CmapTools and CmapServers etc.
Social Meaning Mapping	●Real-Time Data ●2D Data ●Digital Data Collection ●Analysis of visitors' movement routes and pauses within the space.	●The visitor may not know how to use digital equipment or software.	●Observation procedure, interview questions, site study and questionnaire. ● The researcher asks the visitor or a member of the group to draw their own route of movement through the space. ●Think Aloud Procedure	●Preliminary Study ●Floor Plans ●Participant Requirement ●The researcher must obtain permission from the organization for personal data collection and site study. ●Software Support
Behavioral Mapping	●2D Data ●Documenting the real environmental activity and behavior of people in space. ●Collect data with paper maps or digital maps. ●Data correctness and systematic data.	●Additional observers may be required depending on the size of the space. ●Observers may need to be trained in the observation procedure.	●Teamwork or Individual Researcher. ●Visitors must be "unaware that they are being observed". ●Observation procedure and site study. ● (Optional) Questionnaire and interview questions.	●Preliminary Study ●Floor Plans ●Visitors and Observers Requirement ●A system of codes or symbols should be designed to identify categories of behavior on the map. ●Organizations should be asked for permission for site study.
Cognitive Mapping	●2D Data ●Data correctness and systematic data. ●Analysis of spatial memory and spatial behavior in individual's cognitive processes. ●The method can be applied on different scales: city, space, etc. ●Urban (spatial) image, Imageability and Legibility.	●Lynch's cognitive mapping procedure - limited to five physical elements. ●Difficulty with hand drawing. ●In some cases, a weak correlation may be observed between individual mapping and interview data. ●Selecting participants who are familiar with the environment may limit the sample size. ●Cognitive map - The problem of scale and some elements being overlooked.	● Teamwork ●Observation procedure, interview questions, site study and questionnaire. ●Think Aloud Procedure	●Preliminary Study ●Participants and Observers Requirement ●Lynch's five physical elements are defined as legends in cognitive maps. ● Equipment and Software Support
Sensory Mapping	●2D Data ●Collect data with paper maps or digital maps. ●Tactile maps help people with disabilities in terms of accessibility in spaces.	●Subjective data (sound map, taste map, smell map, visual map).	●Teamwork or Individual Researcher. ●Observation procedure, interview questions, site study and questionnaire. ●Think Aloud Procedure	●Participant Requirement ●Walking notes and obtaining participant signatures on ethics forms. ●Equipment and Software Support
Experiential Mapping	●2D Data ●Collect data with paper maps or digital maps. ●Analysis of experiential actions based on body-environment interaction.	●Subjective data ●It has non-fixed parameters based on the assumption that architectural elements and experience conditions may change.	●Observation procedure, interview questions, site study and questionnaire. ●Think Aloud Procedure	●Preliminary Study ●Floor Plans ●Participant Requirement ●Equipment and Software Support ●Its methodological structure is adaptable. It can be used in conjunction with other methods, such as the Lynch method.
Creative Mapping	●2D Data ●Real-Time Data ●Collect data with paper maps or digital maps. ●It can be used at all scales, from spaces to atlases. ●It is a methodology that is open to representing any type of subject matter and has no procedural rules.	●Subjective data	●Individual Researcher	●Creative maps can be created with various computer software. Illusrator, Photoshop, Procreate etc.

For systematic and accurate quantitative data, it is recommended to choose expert researchers or teams with knowledge of system setup, equipment, and software in technology-based mapping methodologies. However, depending on the research content, the preferred system/equipment size in methodologies such as GPR, LIDAR, photogrammetry, sensors, thermal comfort measurement devices, and reality technologies may require teamwork.

However, small and lightweight equipment such as lux meters, sound and noise level meters, and anemometers enable researchers to perform individual measurements and create maps.

Photogrammetry and LIDAR systems, have many differences and common points in many aspects. Photogrammetry is a passive system using frame or linear geometric sensors. Geometrically and radiometrically high-quality images are obtained, but LIDAR is an active system using point sensors. Low quality images consisting only of point clouds are obtained. The common points of both methods are that they provide three-dimensional measurement, GPS/INS integration into the system, filtering, data reduction, data processing, object removal, image processing and analysis. Photogrammetry provides colour and texture information due to high quality imaging, but this is limited in the LIDAR system. Nevertheless, LIDAR is generally weather-compatible for data collection, but conditions such as fog and clouds affect the image quality in photogrammetry.

Table 2.
Comparison of spatial mapping methodologies: technology based mapping methods

METHOD	ADVANTAGES	DISADVANTAGES	APPLICATION	REQUIREMENTS AND TECHNOLOGIES
LIDAR	●2D Data ●Real-Time Data ●LIDAR is an active system using point sensors. ●Three-dimensional measurement. ●GPS/INS integration into the system. ●Filtering, data reduction, data processing, object removal, image processing and analysis. ●Weather-compatible for data collection.	●Low-quality images consisting of point clouds are obtained. ●Color and texture information is limited in LIDAR systems. ●Installation on sensitive ground. ●High cost due to high workflow intensity.	●Teamwork ●Site Study ●Depending on its use, it is classified into three systems: Aerial, Mobile, and Terrestrial Lidar.	●Preliminary Study ●Equipment Requirement
Photogrammetry	●2D Data ●Real-Time Data ●Documentation of historic buildings. ●Passive system. ●Geometrically and radiometrically high-quality images are obtained. ●Three-dimensional measurement. ●GPS/INS integration into the system. ●Filtering, data reduction, data processing, object removal, image processing and analysis. ●Colour and texture information. ●Less expensive than LIDAR systems.	●Image quality is affected in foggy and cloudy weather. ●Knowledge of equipment and software enables researchers to overcome problems they may encounter. ●Optical properties are limited by buildings with challenging surfaces, lighting changes (shadows, glare, etc.) and repetitive textures. ●Limitations in photographing the upper parts of buildings, such as roofs, in terrestrial photogrammetry. ●The high cost of UAV photogrammetry for small-scale research.	●Teamwork ●Site Study ●Terrestrial photogrammetry and UAV photogrammetry.	●Preliminary Study ●Equipment Requirement ●Software Requirement: Reality Capture etc.
Sensors	●2D Data ●Real-Time Data ●Quantitative Data ●These are small autonomous devices that measure physical parameters (humidity, temperature, pressure, etc.). ●Low cost and high level of fault tolerance, durability, and high detection resolution.	● Limited bandwidth, processing and energy. Interference Issues. ●There may be difficulties in inter-system interoperability. ●Possibility of unauthorised access or electronic damage in wireless networks. ●Installation Issues ●Maintenance Costs	●Teamwork ●Site Study ●Installation in Difficult-to-Wire Areas: rivers, freeways, old buildings etc.	●Preliminary Study ●Equipment Requirement ●Each node requires one or more microcontrollers, memory, RF transceivers, and power sources. Various sensors and actuators can be added to this. ●Wireless Standards and Range.
Sound & Noise Level Meters	●2D Data ●Real-Time Data ●Quantitative Data ●Sound and noise measurement. ●Identifying the spatial distribution of noise and developing mitigation strategies to reduce its impact. ●They are small, lightweight, portable devices.	●Measurements are affected by windy weather and environmental vibrations. ●Temporary sounds may interfere with measurements.	●Teamwork/Individual Researcher ●Site Study ●Sound level meters (SLM), microphones, dosimeters, frequency analysers, acoustic calibrators and recorders. ●Preliminary preparations must be made such as determining the purpose of the measurement and the field, identifying the measurement points, and setting the duration. ●Equipment calibration.	●Preliminary Study ●Equipment Requirement ●A measurement report must be prepared. ●During measurement, reference values specified in international and national standards and regulations are taken into account.

Table 2.
Comparison of spatial mapping methodologies: technology-based mapping methods (continued)

METHOD	ADVANTAGES	DISADVANTAGES	APPLICATION	REQUIREMENTS AND TECHNOLOGIES
Luxmeters	●2D Data ●Real-Time Data ●Quantitative Data ●They are small, lightweight, portable devices. ●Assessment of the lighting level and intensity in an environment and measurement of indoor illumination quality.	●Measurements taken in naturally lit spaces may vary depending on the time of day and weather conditions. ●Reflective surfaces can affect measurement results. ●Colour temperature, light direction, shadow characteristics, colour perception of light, and measurements related to UV and IR rays must also be taken into account.	●Teamwork/Individual Researcher ●Site Study ●Simulation tools such as DIALux, Velux can be used to model and improve lighting conditions in a given environment.	●Preliminary Study ●Equipment Requirement ●During measurement, reference values specified in international and national standards and regulations are taken into account.
Thermal Comfort Measurement Devices	●2D Data ●Real-Time Data ●Quantitative Data ●Analysis of indoor thermal comfort and factors such as temperature, humidity and air velocity in the environment. ●Measurements are important in terms of workplace safety and productivity.	●Measurements should be taken at regular intervals to prevent fluctuations. ●The researcher may need to have knowledge of the equipment in order to set up and calibrate the multifunctional measurement device.	● Teamwork/Individual Researcher ●Site Study ●Preliminary preparation is required for the measurement areas. ●Equipment calibration. ●The clothing and activities of users in the measurement environment are parameters that affect thermal comfort.	●Preliminary Study ●Equipment Requirement ●During measurement, reference values specified in international and national standards and regulations are taken into account.
Anemometer	●2D Data ●Real-Time Data ●Quantitative Data ●Measurement of wind pressure and speed in an environment. ●Ventilation efficiency and air conditioning system analysis.	●Depending on the type of device with different operating principles, there may be disadvantages such as heating, burning, measurement errors, and susceptibility to electrical environments. ●Measurements should be taken at regular intervals due to changes in air flow.	●Teamwork/Individual Researcher ●Site Study ●Preliminary preparation is required for the measurement areas. ●Equipment calibration.	●Preliminary Study ●Equipment Requirement
GPR	●2D Data ●Real-Time Data ●Detection of buried historical buildings and artefacts. ●A wide range of applications, including archaeological and geophysical research, space exploration, ancient cities and buried mine detection. ●Safe, high-resolution data without the need for surface damage or excavation. ●Use on different types of surfaces. ●Enables rapid examination of large areas.	●Knowledge of GPR equipment and software enables researchers to overcome problems they may encounter. ●High costs for small-scale research due to high workflow intensity. ●Weather conditions (such as rain) can affect the ground surface and limit the penetration depth of GPR.	●Teamwork ●Site Study ●GPR data, which includes mapping of images beneath the surface, is referred to as a time-slice. Time-slices require interpretation by experts.	●Preliminary Study ●Equipment Requirement ●Software support is available for analysing GPR data, detecting anomalies and creating 3D visualisations.
Reality Technologies	●3D Visual Data ●Real-Time Experience ●Quantitative Data ●Enables 3D visualisation of spatial data. ●It offers remote access and ease of collaboration. ●Optimum performance and fast processing. ●Real-time spatial measurement, mapping, and spatial design proposal development.	●Devices (glasses, sensors), software, and application development processes are costly. ●Maintenance Costs	●Teamwork ●System installation, use of hardware and software, training and expertise are required.	●Preliminary Study ●Technical infrastructure and equipment requirement. ●Plugins compatible with game engines and CAD software.

In addition, LIDAR has a high cost compared to Photogrammetry because it requires precise ground installation and the workflow is intensive. Technologies such as LIDAR and photogrammetry may be limited for underground work. At this point, GPR technology is preferred. However, this technology can be costly for small-scale projects.

Although technology-based mapping methods offer advantages such as high-resolution, detailed, real-time data, measurement of physical parameters, optimal performance, and fast processing, they also have disadvantages such as the need for regular measurements depending on time, weather, or conditions, equipment calibration, external measurements, security vulnerabilities, external equipment and long-term system installation. In addition, technology-based mapping methodologies may require technical knowledge to interpret measurements or two-dimensional data.

Since the data output of mapping methodologies such as sensors, sound and noise level meters, lux meters, GPR, and thermal comfort measurement devices is two-dimensional and quantitative, software can be used to support three-dimensional graphical representations of the data.

Software-based mapping methods offer advantages such as

simultaneous 2D and 3D data output, real-time and quantitative data at optimal speed, multi-analysis, and integration of programs with each other, compared to other mapping methods. However, these mapping methods have limitations such as licensing and software costs when they are not open source, operating systems may be insufficient for large file sizes, and external plugins or external data/file input may be required for analysis.

It can be said that collaborative software and algorithms using technologies such as AI & ML, Digital Twin, and BIM are costly in terms of maintenance and installation costs, require interdisciplinary expert researchers or teamwork, cause program incompatibility/integration issues, and are expensive for small-scale projects. Additionally, potential failures in external hardware can lead to incorrect interpretation of data.

In addition, depending on the software, there are also features such as cloud integration for data storage and updating, documentation of complex data, fast data output from online databases, visualization of complex spatial data, and the ability to work with layered and international standards and units of measurement. Among these mapping methods, only the Space Syntax method produces two-dimensional data output.

However, compared to software technologies such as AI & ML and Digital Twin, the preparation time is short because no external system setup (sensors, actuators, algorithm development, etc.) is required for the data. Similarly, the preparation time is also short for performance simulations, CAD, GIS, and BIM software.

In GPR, LIDAR, and Digital Twin methodologies, fieldwork with equipment is required to obtain results data. However, in software-based mapping methodologies such as Space Syntax, GIS, and CAD, fieldwork and observation procedures are either preferred or not preferred depending on the research content.

Since mapping methodologies yield different spatial analysis results, working with a mixed methodology in research or applications can provide multiple insights in architecture and design.

Interior architects, designers, or researchers may prefer human centered mapping methods to transform complex spatial information into a graphic representation, to reveal the experiences and learning abilities of space users, their spatial orientation, space-specific behaviors, spatial memory and imaginability, the sensory and perceptual state of space, and the shared body-space phenomena of groups, and transform ideas about space into artistic representations.

Table 3.
Comparison of spatial mapping methodologies: software based mapping methods

METHOD	ADVANTAGES	DISADVANTAGES	APPLICATION	REQUIREMENTS AND TECHNOLOGIES
GIS	●2D and 3D Visual Data ●Real-Time Data ●Quantitative Data ●Location data analytics. ●Multi-dimensional analysis capabilities with different data layers belonging to a location. ●Fast analytical analyses as a result of storing geographic information in databases. ●Efficient storage, retrieval, and updating of spatial data.	●High-resolution data and intensive layer usage can affect system performance. ●There is a possibility of inaccurately interpreting or reducing complex data to overly simplistic conclusions. ●Needs reliable infrastructure and vulnerable to technical failures.	●Individual Researcher ●System installation, use of hardware and software, training and expertise are required. ●(Optional) Site Study	●Preliminary Study ●Software Requirement ●Integrated use of photogrammetry, LIDAR, GPR and reality technologies to create 3D models and digital twins. ●Web GIS and cloud integration. ●Integration of data from different sources such as satellite images and sensor data.
CAD	●2D and 3D Visual Data ●Real-Time Data ●Quantitative Data ●Highly accurate detail drawing, scaling and measurement capabilities. ●Architectural designs can be visualised from every angle and with various materials. ●CAM systems operate in a hybrid manner. ●Drawings compliant with international standards and measurement systems ●Optimum performance and fast processing.	●High file sizes require hardware and system requirements. ●Dependence on licence and updates. ●Plugins and external software are required for spatial scenario generation. DIALux, CFD, IES, Autodesk Insight, etc.	●Individual Researcher ●Visualisation with rendering and animation. ●(Optional) Site Study	●Preliminary Study ●Software Requirement ●Integration with BIM, GIS, photogrammetry, LIDAR, Space Syntax, etc. software. ●Development of the latest version with AI-powered tools and cloud-based integration.
Performance Simulation	●2D and 3D Visual Data ●Real-Time Data ●Quantitative Data ●Compliance with international standards and certifications (ASHRAE, US LEED, etc.). ●Provide performance-oriented quick estimates and physics-based insights in a virtual environment for potential problem-solving suggestions regarding design and systems.	●Simulations require high processing power and RAM. ●Licence and Software Costs ●Accuracy Depends on Input Data ●The conditions in the physical world may not be consistent with the simulation data. ●The results may not be consistent if the correct data is not entered.	●Individual Researcher ●Use of hardware and software, training and expertise are required. ●Acoustic Simulation, Lighting Simulation, Static Analysis and Structural Simulation, Energy Simulation, CFD Simulation for Air Flow and HVAC, and Evacuation and Fire Dynamics Simulation Software.	●Preliminary Study ●Software Requirement ●Integration with CAD and BIM software. ●Input data is required (climate file - energy simulation, interior surface materials - acoustic simulation, definition of loads and mechanical contact in the model - structural simulation, etc.).

Table 3.
Comparison of spatial mapping methodologies: software based mapping methods (continued)

METHOD	ADVANTAGES	DISADVANTAGES	APPLICATION	REQUIREMENTS AND TECHNOLOGIES
BIM	●2D and 3D Visual Data ●Real-Time Data ●Quantitative Data ●Ensures that the process of designing, planning, documenting, constructing and operating buildings is carried out in a coordinated manner. ●Processing point-based or image-based data using LIDAR and photogrammetry technologies. ●Technologies such as Digital Twin, Reality Technologies, and cloud-based BIM platforms can be used together.	●High file sizes require hardware and system requirements. ● The use of BIM in small-scale projects can be inefficient in terms of time and resources. ●Each country or institution may have different BIM standards. Compatibility issues may arise in international projects. ●Licence and Software Costs	●Teamwork ●(Optional) Site Study ●LoD Specification ●Use of hardware and software, training and expertise are required.	●Preliminary Study ●Equipment and Software Requirement ●Integration with performance simulation software and CAD software. ●Plugin Requirements for Simulations
Digital Twin	●2D and 3D Visual Data ●Real-Time Data ●Quantitative Data ●Interactive real-time data collection with the virtual twin of a physical space using sensor and information technologies. ●Providing recommendations for energy efficiency and performance optimisation. ●Real-time analysis of the physical condition of the space.	●Need for Continuous Data Updates ●Maintenance and Technical Support Expenses ●Costly for Small-Scale Projects	●Teamwork ●Site Study ●System installation, use of hardware and software, training and expertise are required.	●Preliminary Study ●Equipment and Software Requirement ●Sensors, actuators, edge computing, data security, AI, ML, big data and the internet, Bluetooth, satellite and other communication interfaces are required. ●When creating digital twins, numerous models are required, such as geometric, functional, behavioural, rule-based, and finite element analysis models.
AI & ML	●2D and 3D Visual Data ●Real-Time Data ●Quantitative Data ●Calculation of long term and complex situations ●Optimum performance and fast processing. ●Various functions can done at a time. ●Continuous Improvement	●Data science, statistics and programming knowledge are required. ●Multidisciplinary expertise or team. ●Maintenance Costs ●Programme mismatch sometime done opposite to the command. ●Require a lot of time and money, and technological dependency increased.	●Teamwork/Individual Researcher ●System installation, use of hardware and software, training and expertise are required. ● (Optional) Site Study	●Preliminary Study ●Equipment and Software Requirement
Space Syntax	●2D Data ●Real-Time Data ●Quantitative Data ●Through syntactic measurements, it examines how people actually use space and move around. ●Visualisation of complex spatial data using colourful graphics that are easy for users to understand. ●It offers the opportunity to analyse the morphology of spaces and the relationships between them through human interactions using numerical data.	●High file sizes require hardware and system requirements. ●Analysing incomplete or incorrect spatial data affects the results. ●High operating power and sufficient hardware may be required for the analysis of large-scale spaces. ●Analyses provide insights into the current indoor morphology. Time-dependent changes (e.g., crowd density or changes in spatial organisation) necessitate the repetition of analyses.	●Individual Researcher ●(Optional) Site Study ●Various spatial analyses using parameters such as connectivity, intelligibility, permeability, circularity, agent-based modelling, compactness, etc.	●Preliminary Study ●Software Requirement ●Integration with CAD software.

Researchers and designers can use it for fast and highly accurate spatial measurement, high-resolution architectural documentation, measurement of noise levels and sound exposure in the environment, assessment of lighting conditions in accordance with relevant standards, examination of thermal conditions in the environment, assessing air flow and wind conditions, and visualizing underground spatial structures and elements, monitoring the life cycle of spaces, and interactive operations management.

Software-based mapping methodologies provide researchers and designers with real-time spatial data visualization through satellite imagery and location integration; real-time spatial data visualization to 2D and 3D design modeling, rendering, and animation; from building acoustics, noise control, sound transmission, and architectural sound absorption calculations in a virtual interface to natural and artificial light simulations; and from static and structural analysis of buildings to energy performance assessments. Additionally, environmental factors such as ventilation and climate control conditions, air quality, and wind comfort can be scientifically analyzed; in emergency scenarios, fire conditions and evacuation processes can be evaluated numerically and visually.

Furthermore, these software solutions support the coordination and documentation processes of building design, construction, and operation, while also enabling the collection of real-time data interactively through virtual twins of physical spaces and contributing to performance optimization. Furthermore, they enable the development of architectural strategies and the conduct of meta-analyses in the space by teaching specific tasks to the computer; through syntactic

measurements, they play a significant role in analyzing how users use the space, how they move, and potential points of encounter.

Among the limitations of this study is the increase in the variety and number of mapping methodologies, along with new technological and software innovations. In this study, case studies and methodological approaches were obtained through a detailed literature review. Therefore, each case study includes mapping methodology proposals obtained from different locations. This constitutes the second limitation of the study. Researchers wishing to work on this topic may conduct mixed methodological studies to compare the results of various mapping methods between one or more locations, depending on the content of the study.

Ethics Committee Approval Certificate: The authors declared that an ethics committee approval certificate is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept - M.K., G.E.; Design - M.K., G.E.; Supervision – G.E.; Resources - M.K.; Data Collection and/or Processing - M.K.; Analysis and/or Interpretation – M.K.; Literature Search – M.K.; Writing Manuscript - M.K.; Critical Review – G.E.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

References

Annan, A. P. (2002). GPR—History, Trends, and Future Developments. *Subsurface Sensing Technologies and Applications, 3*(4), 253-270. https://doi.org/10.1023/A:1020657129590

Bafna, S. (2003). Space Syntax: A Brief Introduction to Its Logic and Analytical Techniques. *Environment and Behaviour, 35*(1), 17-29. https://doi.org/10.1177/0013916502238863

Baltsavias, E. P. (1999). A Comparison Between Photogrammetry and Laser Scanning. *ISPRS Journal of Photogrammetry and Remote Sensing, 54*(2-3), 83-94. https://doi.org/10.1016/S0924-2716(99)00014-3

Bechtel, R. & Zeisel, J. (1987). Observation: The World Under a Glass. R. B. Bechtel, R. W. Marans, & W. Michelson (Eds.), *Methods in Environmental and Behavioral Research* (p. 11–40). Van Nostrand Reinhold.

Bellman, R. E. (1978). *An Introduction to Artificial Intelligence: Can Computers Think?.* Boyd & Fraser Publishing Company.

Birkert, C. (2009). *Personal Meaning Mapping Eine Methode, das Lernen im Museum sichtbar zu machen*. Jüdisches Museum. https://www.dasadortmund.de/fileadmin/user_upload/Dokumente_pdf/VA/Tagung_NWBSF/Vortrag_Christiane_Birkert_Personal_Meaning_Mapping.pdf/ (last access: 22.01.2025).

Botín-Sanabria, D. M., Mihaita, A., Peimbert-García, R. E., Ramírez-Moreno, M. A., Ramírez-Mendoza, R. A. & Lozoya-Santos, J. J. (2022). Digital Twin Technology Challenges and Applications: A Comprehensive Review. *Remote Sensing, 14*(6), 1335. https://doi.org/10.3390/rs14061335

Carter, J. R. (1989). On Defining the Geographic Information System. W. J. Ripple (Ed.), *Fundamentals of Geographic Information Systems: A Compendium* (p. 3-7). Falls Church, Virginia: ASPRS/ACSM.

Casali, J. G. (2012). Sound and Noise: Measurement and Design Guidance. G. Salvendy (Ed.), *Handbook of Human Factors and Ergonomics* (p. 638–672). New York: Wiley and Sons.

Chaillou, S. (2019). ArchiGAN: A Generative Stack for Apartment Building Design, NVIDIA Corporation, retrieved from https://developer.nvidia.com/blog/archigan-generative-stack-apartment-building-design/ (last access: 22.01.2025).

Christidou, D. (2020). Social Meaning Mapping as a Means of Exploring Visitors Practices in the Museum. *Visitor Studies, 23*(2), 162-181. https://doi.org/10.1080/10645578.2020.1773708

Corner, J. (1999). The Agency of Mapping: Speculation, Critique and Invention. D. Cosgrove (Ed.), *Mappings* (p. 213–252). Reaktion Books.

Danielsson, C. (2005). Office Design: Applying Lynch's Theory on Office Environments. *Nordisk Arkitekturforskning, Nordic Journal of Architectural Research, 4,* 69-79. https://arkitekturforskning.net/na/article/view/168/131

Davies, M. (2011). Concept Mapping, Mind Mapping and Argument Mapping: What are the Differences and Do They Matter?. *Higher Education*, *62*(3), 279-301. https://doi.org/10.1007/s10734-010-9387-6

Decker, D. (2001). *GIS Data Sources*. John Wiley and Sons.

Do, T. L. P., Sanhae, K., Hwang, L. & Lee, S. (2024). Real-Time Spatial Mapping in Architectural Visualization: A Comparison among Mixed Reality Devices. *Sensors, 24*(14), 4727. https://doi.org/10.3390/s24144727

Eastman, C. M., Teicholz, P., Sacks, R. & Liston, K. (2011). *BIM Handbook: A Guide to Building Information Modelling for Owners, Managers, Designers, Engineers and Contractors*. John Wiley and Sons.

Egels, Y. & Kasser, M. (2001). *Digital Photogrammetry*. CRC Press.

Goodfellow, I. J., Bengio, Y. & Courville, A. (2016). *Deep learning: Adaptive Computation and Machine Learning Series*. The MIT Press.

Groover, M. P. & Zimmers. E. W. (1984). *CAD/CAM: Computer-Aided Design and Manufacturing*. Prentice Hall International Editions.

Hanson, J. (1998). *Decoding Homes and Houses*. Cambridge University Press.

He, S. (2018). *From Beautiful Maps to Actionable Insights: Introducing kepler.gl, Uber's Open Source Geospatial Toolbox, Uber Blog*. https://www.uber.com/en-AU/blog/keplergl (last access: 22.01.2025).

Hess, W., Kohler, D., Rapp, H. & Andor, D. (2016). *Real-Time Loop Closure in 2D LIDAR SLAM*. 2016 IEEE International Conference on Robotics and Automation (p. 1271-1278). Stockholm, 16-21 May 2016.

Hillier, B. (1996). *Space is The Machine*. Cambridge University Press.

Hovestadt, L., Hirschberg, U. & Fritz, O. (2020). *Atlas of Digital Architecture: Terminology, Concepts, Methods, Tools, Examples, Phenomena*. Birkhauser.

Khanzode, K. C.A. & Sarode, R.D. (2020). Advantages and Disadvantages of Artificial Intelligence and Machine Learning: A literature Review. *International Journal of Library and Information Science, 9(1)*, 30–36. https://doi.org/10.17605/OSF.IO/GV5T4

Kraus, K. (2000). *Photogrammetry, Volume 1, Fundamentals and Standard Processes*. Dümmler.

Krokstad, A., Strom, S. & Sørsdal, S. (1968). Calculating The Acoustical Room Response by The Use of a Ray Tracing Technique. *Journal of Sound and Vibration, 8*(1), 118–125. https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0022460X68901983

Langley, A. (1999). Strategies for Theorizing from Process Data. A*cademy of Management Review, 24*(4), 691-710. https://doi.org/10.5465/amr.1999.2553248

Li, Y. & Nielsen, P. V. (2011). Commemorating 20 Years of Indoor Air: CFD and Ventilation Research. *Indoor Air, 21*(6), 442-453. https://doi.org/10.1111/j.1600-0668.2011.00723.x

Loosli, E. (2024). LIDAR vs. Photogrammetry: What Sensor to Choose for a Given Application, LIDAR Drone, Wingtra. https://wingtra.com/drone-photogrammetry-vs-lidar/ (last access: 30.12.2024).

Lynch, K. (1960). *The Image of the City*. Harward University Press.

Mace, V., Gramegna, S. M. & Biamonti, A. (2023). Experience is Learning: The Piazza Grace Case Study. D. Jones, N. Borekci, V. Clemente, J. Corazzo, N. Lotz, L. M. Nielsen, L. Noel (Eds.), The 7th International Conference for Design Education Researchers, 29 November - 1 December, London, UK, 1-11.

Major, M. D., Penn, A. & Hillier, B. (1997). *The Question Does Compute: The Role of the Computer in Space Syntax*. Proceedings Volume 3 of the First International Space Syntax Symposium, University College London, UCL, April, 42.01-42.07.

Malchaire, J. (2001). *Sound Measuring Instruments. In Occupational Exposure to Noise: Evaluation*, Prevention and Control. Federal Institute for Occupational Safety and Health, Dortmund, 125-140.

Mann, S., Furness, T.A., Yuan, Y., Iorio, J. & Wang, Z. (2018). All Reality: Virtual, Augmented, Mixed (X), Mediated (X, Y), and Multimediated Reality. *ArXiv, 8*. https://doi.org/10.48550/arXiv.1804.08386

Merleau-Ponty, M. (2002). *Phenomenology of Perception*. Routledge.

Milgram, P., Takemura, H., Utsumi, A. & Kishino, F. (1994). Augmented Reality: A Class of Displays on the Reality-Virtuality Continuum. *Telemanipulator and Telepresence Technologies*, *SPIE, 2351*, 282-292. http://dx.doi.org/10.1117/12.197321

Novak, J. & Gowin, D. (1984). *Learning How to Learn*. Cambridge University Press.

Novak, J. D. & Cañas, A. J. (2008). *The Theory Underlying Concept Maps and How to Construct and Use Them* (Technical Report IHMC CmapTools 2006-01 Rev 01-2008). Pensacola Florida: Institute for Human and Machine Cognition.

Okedu, K. E., Oyinna, B. C., Diemuodeke, E. O., Colak, I., & Kalam, A. (2024). Multicriteria GIS-based Assessment of Biomass Energy and Hydropower Potentials in Nigeria. *Measurement: Sensors, 33*, 101243. https://doi.org/10.1016/j.measen.2024.101243

Overholt, K., Weinschenk, C. & Madrzykowski, D. (2014). Simulation of a Fire in a Hillside Residential Structure - San Francisco, CA (NIST Technical Note 1856). Amerika Birleşik Devletleri, Gaithersburg: National Institute of Standards and Technology.

Paradiso J. A. & Landay, J. A. (2009). Guest Editors Introduction: Cross-Reality Environments. *IEEE Pervasive Computing*, *8*, 3, 14-15. https://doi.ieeecomputersociety.org/10.1109/MPRV.2009.47

Peterson, M. P. (2003). *Maps and the Internet*. Elsevier Press.

Pickles, J. (2003). *A History of Spaces: Cartographic Reason, Mapping and the Geo-Coded World*. London: Routledge.

Regrebsubla, N. (2016). *Determinants of Diffusion of Virtual Reality*. Grin Verlag.

Rohloff, I. K., Psarra, S. & Wineman, J. (2009). *Experiencing Museum Gallery Layouts through Local and Global Visibility Properties in Morphology: An inquiry on the YCBA, the MoMA and the HMA*. Proceedings of the 7th International Space Syntax Symposium, School of Architecture, Stockholm, KTH, June 8-11, 94:1-94:14.

Singh, M., Fuenmayor, E., Hinchy, E. P., Qiao, Y., Murray, N. & Devine, D. (2021). Digital Twin: Origin to Future. *Applied System Innovation, 4*(2), 36. https://doi.org/10.3390/asi4020036

Sommer, R. & Sommer, B. (2002). *A Practical Guide to Behavioral Research: Tools and Techniques*. Oxford University Press.

Tao, F., Zhang, H., Liu, A. & Nee, A. Y. C. (2019). Digital Twin in Industry: State-of-the-Art. *IEEE Transactions on Industrial Informatics*, *15*(4), 2405-2415. https://doi.org/10.1109/TII.2018.2873186

Thrun, S. (2007). Simultaneous Localization and Mapping. M. E. Jefferies, W. K. Yeap (Eds.), *Robotics and Cognitive Approaches to Spatial Mapping* (p. 13-41). Springer Tracts in Advanced Robotics, Vol 38.

Tröndle, M., Greenwood, S., Kirchberg, V. & Tschacher, W. (2012). An Integrative and Comprehensive Methodology for Studying Aesthetic Experience in the Field: Merging Movement Tracking, Physiology, and Psychological Data. *Environment and Behavior, 46*(1), 102-135. https://doi.org/10.1177/0013916512453839

URL-1. Art Graphique and Patrimoine, Jumeaux Numériques. https://artgp.fr/prestations-de-mesures/jumeaux-numeriques (last access: 22.01.2025).

Verdonck, L., Launaro, A., Vermeulen, F. & Millett, M. (2020). Ground-Penetrating Radar Survey at Falerii Novi: A New Approach to the Study of Roman Cities. *Antiquity, 94*(375), 705–723. https://doi.org/10.15184/aqy.2020.82

Vijayalakshmi, S. R. & Muruganand, S. (2018). *Wireless Sensor Networks*. Mercury Learning and Information.

Wu, X., Xu, K. & Hall, P. (2017). A Survey of Image Synthesis and Editing with Generative Adversarial Networks. *Tsinghua Science and Technology, 22*(6), 660–674. https://doi.org/10.23919/TST.2017.8195348

Wunderlich, F. M. (2008). Walking and Rhythmicity: Sensing Urban Space. *Journal of Urban Design, 13*(1), 125–139. https://doi.org/10.1080/13574800701803472

Yoshimura, Y., Girardin, F., Carrascal, J. P., Ratti, C. & Blat, J. (2012). New Tools for Studying Visitor Behaviours in Museums: A Case Study at the Louvre. M. Fuchs, F. Ricci, L. Cantoni (Eds.), *Information and Communication Technologies in Tourism* (p. 391-402). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-7091-1142-0_34.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Research Article *Araştırma Makalesi* DOI: 10.54864/planarch.1718451

Evaluation of Historical Inns within the Scope of Biophilic Patterns

Tarihi Hanların Biyofilik Örüntüler Kapsamında Değerlendirilmesi

Aslı TAŞ [1]
[1] Department of Architecture, Faculty of Engineering and Architecture, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Nevşehir, Türkiye

Güneş MUTLU AVİNÇ [2]
[2] Department of Architecture, Faculty of Engineering and Architecture, Muş Alparslan University, Muş, Türkiye

ABSTRACT

Biophilic design is an approach that strengthens the bond between nature and humans. Examining the compatibility of historical and cultural heritage with biophilic design principles can guide environmentally friendly and sustainable design approaches for today's buildings. In line with this objective, this study comparatively analyzes seven inns (Sarıhan, Alayhan, Ağzıkarahan, Sultanhanı, Tepesidelikhan, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Caravanserai and Dolay Han) and four Roman mansiones (Mansiones Romana Convento di Sant'Antuono, Mansio Romana De Aquis Origins, Thésée Loir et Cher Mansiones and Cold Knap Roman Mansio) in the Cappadocia region in terms of biophilic design principles. In this qualitative study, spatial and visual analyses were conducted within the scope of 14 biophilic design principles developed by Browning et al. (2014). The findings reveal that both building types establish strong connections with nature, especially in criteria such as the use of natural materials, passive air conditioning solutions, natural light and ventilation, interior-courtyard relationship and shelter. However, some biophilic elements such as the water element, biomorphic forms, risk/hazard and dynamic light were used partially or in a limited way in both inns and mansiones. In conclusion, these buildings reflect many aspects of biophilic principles in the historical context and emphasized that traditional architecture can be a strong reference source for modern biophilic design.

Keywords: Inn, caravanserai, mansiones, Cappadocia, biophilic approach.

ÖZ

Biyofilik tasarım doğa ile insan arasındaki bağı güçlendiren bir yaklaşımdır. Tarihi ve kültürel mirasın biyofilik tasarım ilkeleriyle uyumunu incelemek, günümüz yapıları için çevre dostu ve sürdürülebilir tasarım yaklaşımlarına rehberlik edebilir. Bu hedef doğrultusunda çalışmada Kapadokya bölgesindeki yedi han (Sarıhan, Alayhan, Ağzıkarahan, Sultanhanı, Tepesidelik Han, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Kervansarayı ve Dolayhan) ile Roma Dönemine ait dört mansiones yapısının (Mansiones Romana Convento di Sant'Antuono, Mansiones Romana De Aquis Origins, Thésée Loir et Cher Mansiones ve Cold Knap Roman Mansiones) biyofilik tasarım ilkeleri açısından karşılaştırmalı analiz edilmektedir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada Browning et al. (2014) tarafından geliştirilen 14 biyofilik tasarım ilkesi kapsamında mekansal ve görsel analizler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular, her iki yapı türünün de özellikle doğal malzeme kullanımı, pasif iklimlendirme çözümleri, doğal ışık ve havalandırma, iç mekan-avlu ilişkisi ve sığınma gibi kriterlerde doğayla güçlü bağlantılar kurduğunu ortaya koymuştur. Ancak hem hanlarda hem de mansioneslerde su öğesi, biyomorfik formlar, risk/tehlike ve dinamik ışık gibi bazı biyofilik unsurlar kısmen ya da kısıtlı bir şekilde kullanılmıştır. Sonuç olarak, bu yapılar tarihi bağlamda biyofilik ilkelerin birçok yönünü yansıtmaktadır ve geleneksel mimarinin modern biyofilik tasarım için güçlü bir referans kaynağı olabileceğini vurgulamıştır.

Anahtar Kelimeler: Han, kervansaray, mansiones, Kapadokya, biyofilik yaklaşım.

Received / Geliş Tarihi 12.06.2025
Revision Requested / Revizyon Talebi 01.07.2025
Last Revision / Son Revizyon 15.08.2025
Accepted / Kabul Tarihi 18.08.2025
Publication Date / Yayın Tarihi 16.09.2025

Corresponding author / Sorumlu Yazar: Aslı TAŞ

E-mail: aslydz@gmail.com

Cite this article: Taş, A. & Mutlu Avinç, G. (2025). Comparison of Historical Inns and Caravanserais in the Cappadocia Region with Roman Mansions within the Scope of Biophilic Features. *PLANARCH - Design and Planning Research*, 9(2), 301-313. DOI: 10.54864/planarch.1718451

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Introduction

Throughout history, trade routes have been one of the most important elements of economic, cultural, and social interaction between civilizations. The need for accommodation for the traders, clergy, and government officials traveling on these routes has led to the emergence of various building types in different periods. The most important of these structures are inns and accommodation facilities known as mansiones. Mansiones were accommodation structures built on extensive road networks during the Roman Empire.

Augustus' establishment of the "curcus publicus", an official communication system to keep Rome informed of what was happening in each province, led to the creation of mansiones, official accommodation facilities on the roadsides (Adam, 1994). These buildings, which began to develop from the 2nd century BC, were initially simple accommodation units, but over time they evolved into a complex structure with additional functions such as courtyards, baths, stables and storage areas. With the fall of the Roman Empire, mansiones lost their functions over time, but inspired the development of medieval inns in terms of architecture and organization. This architectural and organizational continuity has been noted in many typological studies highlighting the influence of Roman infrastructure on Seljuk and medieval Anatolian architecture (Adam, 1994; Erdmann, 1966; Colmenero, 1996). The use of courtyards, stables and fortified walls reflects the spatial logic inherited from the Roman travel infrastructure. By the Middle Ages, accommodation structures along trade routes underwent a significant evolution, especially Seljuk inns and caravanserais. During the Anatolian Seljuk period, inns were constructed on main arteries to provide safe accommodation for traders and travelers. These buildings, which were usually located within a day's travel distance, were called Sultanhanı or caravanserai when they were built by sultans (Arseven, 1946). Inspired by the nomadic Turkish tribes in Central Asia and Roman mansiones, the inns became an important representative of Seljuk architecture and had a great influence on the accommodation structures built in the following periods (Yakar et al., 2007).

Cappadocia is one of the main regions where inns are commonly seen in Anatolia. During the Roman, Byzantine and Seljuk periods, Cappadocia was a strategic crossroads where military and trade routes intersected. Cappadocia, where the Silk Road, one of the busiest trade routes of Anatolia, passed, was located at the center of the commercial line extending from Iran to Erzurum, Sivas, Kayseri, Nevşehir, Aksaray and Konya. In addition, thanks to the connections to Aleppo, Elbistan, Sivas, Kayseri, Nevşehir and Konya, the commercial and cultural development of the region has continued for centuries (Gökhan, 2018). The intensive trade network in the region increased the need for accommodation and led to the construction of many inns in Cappadocia (Pekin, 2001). The inns built in Cappadocia were spread at different points along the trade routes and represented various spatial contexts due to their strategic locations. Although the list of these inns varies in various sources (Ökse, 2005; Özergin, 2011; Tuncer, 2007), the inns that survive in the region today are: Alayhan, Sarıhan, Ağzıkarahan, Sultanhanı, Öresinhan, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Caravanserai and Dolayhan (Figure 1). These structures were built according to different geographical and climatic conditions, taking into account the transit points on trade routes.

Roman mansiones, which were used for accommodation purposes like the inns in Cappadocia, inspired the medieval inns in Cappadocia and Anatolia. There are very few surviving examples of these mansiones dating back to the 2nd century BC. Built about a thousand years before the medieval inns, mansiones are located on important trade routes in countries such as Italy, Greece, Spain, France and Bulgaria. In this study, four surviving mansiones in different parts of the world are analyzed: Mansiones Romana Convento di Sant'Antuono in Italy, Mansiones Romana De Aquis Origins in Spain, Thésée Loir et Cher Mansiones in France and Cold Knap Roman Mansiones in Wales.

Figure 1.
The inns in the Cappadocia Region and the Mansiones in the European Continent examined within the scope of the study

Biophilic Design Approach

From past to present, the patterns, forms, processes and shapes of nature have existed in living spaces. However, due to reasons such as increasing urbanization and building design, the human relationship with the environment in modern civilizations has reached a breaking point (Kellert, 2012; Turner et al., 2004). In this context, biophilic design, as a design philosophy in recent years (Gillis & Gatersleben, 2015), aims to integrate natural elements and systems into the built environment to provide people with the exposure to nature they need (Kellert, 2008). Because many studies have shown that the connection with nature in education, work, health and living environments provides benefits and reduces stress (Abdelaal & Soebarto, 2019; Mangone et al., 2017; Peters & D'Penna, 2020; Sanchez et al., 2018; Yin et al., 2018). The spaces produced through buildings designed with a biophilic design approach create positive environmental impacts between nature and humans (Kellert, 2005, p.107). Therefore, in the field of design and architecture, there is increasing interest in the effects of nature on humans in buildings (Almusaed & Almssad, 2006; Coburn et al., 2019; Joye, 2007; Kellert, 2008; Mutlu-Avinç, 2024; Salingaros, 2015; Sanchez et al., 2018; Soderlund & Newman, 2015; Yin et al., 2018). Biophilic design is an important strategy for strengthening the bond between nature and humans. Examining the extent to which historical and cultural heritage overlaps with biophilic design principles can inspire today's architecture. It contributes to local sustainable design approaches. At the same time, it creates an academic ground for how strategies used in the past can be integrated into today's buildings.

The design concept known as biophilic design encourages the use of natural processes, patterns and systems in the creation of the built environment (Kellert, 2008). Biophilia is defined as the deep-rooted human need to connect with nature (Ryan et al., 2014). The Biophilia hypothesis (Wilson, 2017), which argues that exposure to the natural world is crucial to human well-being because of our fundamental connection to it, forms the basis of biophilic design. Kellert (2008), one of the pioneers of biophilic design, defines the biophilic design approach as "a deliberate attempt to satisfy the need of contact with natural systems and processes in the contemporary built environment, and to improve people's physical and mental health, productivity and wellbeing". Similarly, Browning et al. (2014) define biophilic design as 'the inherent human affinity to affiliate with natural systems and processes'. Sturgeon (2017) explains the concept of biophilic design as "... the deliberate incorporation of elements from nature into the built environment". Biophilic design patterns have been developed by different researchers to examine the effects

of biophilic design (Browning et al., 2014; Kellert & Calabrese, 2015). Biophilic design features are expressed by Stephen Kellert and Elizabeth Calabrese (2015) with a total of 24 principles under three headings (Table 1).

Table 1.
Biophilic design experiences and attributes by Kellert and Calabrese (Kellert & Calabrese, 2015)

Direct Experience of Nature	Indirect Experience of Nature	Experience of Space and Place
Light	Images of Nature	Prospect and refuge
Air	Natural materials	Organized complexity
Water	Natural colours	Integration of parts to wholes
Plants	Simulating natural light and air	Transitional spaces
Animals	Naturalistic shapes and forms	Mobility and wayfinding
Weather	Evoking nature	Cultural and ecological attachment to place
Natural landscapes and ecosystems	Information richness	
Fire	Age, change and the patina of time	
	Natural geometries	
	Biomimicry	

Browning et al. (2014) classified biophilic design features with 14 principles under 3 headings: Nature in the Space Patterns, Natural Analogues Patterns and Nature of the Space Patterns (Table 2).

Based on the classification principle of Browning et al. (2014), this study evaluates Cappadocian inns and Roman mansiones. Biophilic design is an approach that strengthens the bond between nature and humans, and examining how this concept overlaps with traditional architecture can contribute to the understanding of modern sustainable design. In this context, when the studies in the literature are examined, Demir and Söğüt (2024) found that the psychological well-being and quality of life of the users increased significantly in spaces where biophilic design was used. In the study of Özğan and Aluçlu (2023), it was determined that the interest in biophilic design in academic publications is gradually increasing. Terblanche & Khumalo (2024) found that workspaces with biophilic design evoke positive emotions in students and increase their energy levels.

Determan et al. (2019) showed that the implementation of biophilic design in classrooms reduces student stress and improves learning outcomes. Ramzy (2015) examined the impact of biophilic design on religious buildings such as temples, cathedrals, and mosques, and suggested that these design elements can serve as inspiration for contemporary buildings. Tu (2022) examines the role of biophilic principles in the management of historical heritage. It was determined that biophilic design can be effective in sustainable conservation strategies. Based on the research in the literature, this study investigates the presence of biophilic design elements in inns and mansiones as a building type that has not been examined before. How biophilic elements evolved from mansiones to inns in the historical process is analyzed according to the classification principle of Browning et al. (2014).

Table 2.
Biophilic design patterns developed by Browning (Ryan & Clancy, 2014)

Theme	Pattern	Explanation
Nature in the Space Direct Experience	Visual Connection with Nature	View to elements of nature, living systems, and natural processes
	Non-Visual Connection with Nature	Auditory, haptic, olfactory, or gustatory stimuli that engender a deliberate and positive reference to nature, living systems, or natural processes.
	Non-Rhythmic Sensory Stimuli	Stochastic and ephemeral connections with nature that may be analysed statistically but may not be predicted precisely.
	Thermal and Airflow Variability	Subtle changes in air temperature, relative humidity, airflow across the skin, and surface temperatures that mimic natural environments
	Presence of Water	A condition that enhances the experience of a place through seeing, hearing, or touching water
	Dynamic and Diffuse Light	A condition that enhances the experience of a place through seeing, hearing, or touching water
	Connection with Natural Systems	Leverages varying intensities of light and shadow that change Over time to create conditions that occur in nature
Natural Analogues Indirect Experience	Biomorphic Forms and Patterns	Symbolic references to contoured, patterned, textured, or numerical arrangements that persist in nature
	Material Connection with Nature	Materials and elements from nature that, through minimal processing, reflect the local ecology or geology and create a distinct sense of place
	Complexity and Order	Rich sensory information that adheres to a spatial hierarchy similar to those encountered in nature
Nature of the Space Indirect Experience	Prospect	An unimpeded view over a distance, for surveillance and planning.
	Refuge	A place for withdrawal from environmental conditions or the main flow of activity, in which the individual is protected from behind and overhead.
	Mystery	The promise of more information, achieved through partially obscured views or other sensory devices that entice the individual to travel deeper into the environment.
	Risk/Peril	An identifiable threat coupled with a reliable safeguard.

Browning's model was preferred in the study as it provides a systematic framework for analyzing historical heritage. Within the scope of the study, biophilic design principles in inns and mansiones were compared. Comparing these two building types aimed to identify the commonalities and differences between the Roman accommodation culture and the inns developed by the Seljuks. Biophilic design has been a fundamental element of architectural development in different civilizations. The unique geological formations of Cappadocia have enabled the inns in the region to integrate with natural elements. However, it is important to compare them with other culturally significant accommodation structures, such as the Roman Mansiones, in order to examine in more depth how biophilic principles have been integrated in historical buildings. In this way, similarities and differences in the application of biophilic design principles between different geographical locations and periods are revealed.

Material and Methods

This study is based on qualitative research methodology and includes a comparative analysis of seven inns and four mansiones of the Roman Empire in the Cappadocia region within the framework of biophilic design principles. The research is based on the biophilic design model developed by Browning, Ryan and Clancy (2014), which consists of 14 principles. Data were collected through literature review, on-site observation, visual documentation and spatial analysis methods; the plan schemes, architectural elements, material use and environmental relations of the buildings were evaluated according to these principles. The findings are presented within the framework of an interpretive analysis aimed at understanding the relationships between the buildings and natural systems. With this method, the biophilic design potentials of both the inns and the mansiones were revealed with a holistic approach in climatic, spatial and historical context.

Table 3.
Flowchart of the study

Determination of the research question	Presence of biophilic design principles in Cappadocian inns and Roman maansiones
Research Methodology	Qualitative analysis method
Selection of study area and sample	Sarıhan, Alayhan, Ağzıkarahan, Sultanhanı, Öresin Han (Delikhan / Tepesidelikhan), Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Kervansarayı, Dolayhan, Mansiones Romana Convento di Sant'Antuono, Mansiones Romana De Aquis Origins, Thésée Loir et Cher Mansiones, Cold Knap Roman Mansiones
Data collection	Literature review Spatial analysis (plan layout, use of materials, indoor-outdoor relationship) On-site observation and photographic documentation
Evaluation of biophilic design principles	The model developed by Browning, Ryan & Clancy Nature in the Space Patterns Natural Analogues Patterns Nature of the Space Patterns
Data analysis	Identification and comparison of biophilic features in inns and mansiones by content analysis method
Conclusion	Creating future projections

Results

In this part of the study, architectural data on inns in the Cappadocia region and mansiones in Rome are presented. Afterwards, these two building types were evaluated within the scope of biophilic features and summarized comparatively in a table.

Sarıhan

Sarıhan Caravanserai is located within the borders of Nevşehir on the Aksaray-Kayseri route (Akok & Özgüç, 1956). The 13th century building has an area of approximately 2000 square meters. The building consists of a square courtyard used for summer and a rectangular enclosed section used for winter (Karaçağ, 2007) (Figure 2). In the courtyard of the building, there is a pavilion masjid and a monumental crown gate connecting to the courtyard. There are towers at the outer corners of the closed and open sections and a lighthouse in the center of the closed section. Tuff stone, one of the local materials, was used in the building. These stones are yellow colored volcanic smooth cut stones, which also gave the caravanserai its name (Aslanapa, 2017). There are floral, animal and geometric decorations in various parts of the building (Karaçağ, 2007). Sarıhan underwent various restorations between 1985, 1987-1990, 1993-1994 (Dursun, 2016; Karaçağ, 2007; Özgüç & Akok, 1956). Since 1996, the inn has been used for various cultural events.

Figure 2.
Schematic plan of Sarıhan, Karaçağ, 2007; view from the Sarıhan crown gate (from the first author's archive)

Alayhan

Alayhan, also called Pervane Inn, is located on the Aksaray-Nevşehir highway (Deniz, 2007). According to Aslanapa, it was built during the reign of Sultan İzzüddin Kılıçarslan II (1156-92) (Aslanapa, 1993). According to Erdmann, the exact construction date of the building is unknown, but he states that it may have been built between 1180-1200 AD in terms of its ornamental features (Erdmann, 1966). Alayhan is the pioneer of the Sultan khans type (Altun, 1989). Today only the closed section of the inn is in use except for the damaged parts (Figure 3) (Deniz, 2007). In the closed section, there is a skylight lantern in the middle area where the pitches intersect. The building was constructed with rubble stone in masonry technique and red colored smooth volcanic cut stones were used (Konyalı, 1974). The crown gate of the building draws attention in terms of ornamentation. There is a single-headed, double-bodied lion figure on the crown gate (Deniz, 2007). There are also geometric and floral ornaments on the crown gate (Ögel, 1962). Alayhan, where comprehensive excavation and cleaning work was carried out in 2008-2011, is used as a private facility for various cultural activities.

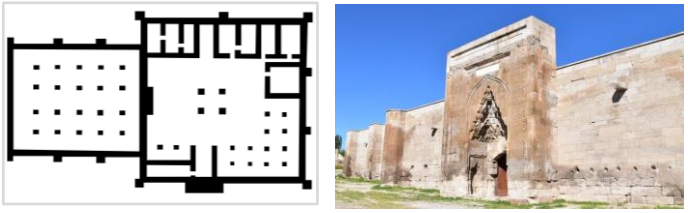
Figure 3.
Schematic plan of Alayhan (Ögel, 1962); view from the Alayhan crown gate (from the first author's archive)

Ağzıkarahan

Located on the old route of Aksaray-Nevsehir highway, it is 15 km away from Aksaray. Although the date of construction is uncertain according to the inscriptions, according to Erdmann it was built between 1231 or 1239-40 (Erdmann, 1966). Altun, on the other hand, puts the construction date as 1236-1240 (Altun, 1988). The closed part of the inn, which was used as winter quarters, was built first, while the courtyard, which was used as summer quarters, was added later. The courtyard is square in plan and the closed section is rectangular (Figure 4). There is a skylight lantern on the center landing of the closed part of the building. There is a pavilion masjid in the center of the open part of the building. The inn was built of cut stone with masonry construction technique. The building is also very rich in terms of ornamentation. Geometric and floral motifs were used (Özgüç & Akok, 1956). The damaged parts of the inn were restored between 1964-65 and 1970-75 (Yetiş & Kaygısız, 2017; Çetintürk, 1986). At the same time, the building underwent a comprehensive restoration process in 2008 and has been serving as a museum since then (Yıldırım, 2017).

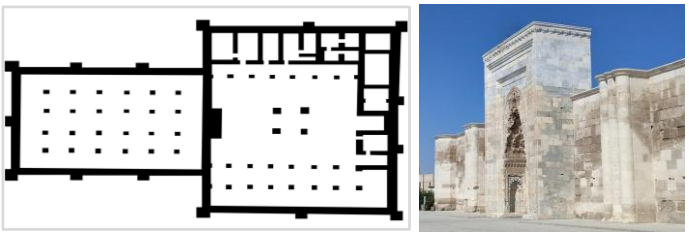
Figure 4.
Schematic plan of Ağzıkarahan (İlter, 1969); View from the crown gate of Ağzıkarahan (from the first author's archive)

Sultanhanı

The inn is located between Aksaray and Konya, 40 km away from Aksaray (İlter, 1969; Özergin, 1965). It was built in the 13th century by Sultan Alaeddin Keykubad I (Önge, 1985). The building consists of a closed space and an open courtyard surrounded by porticoes (Figure 5) (Dursun, 2016). There is a lighthouse in the center of the closed section. In the center of the open courtyard is a pavilion masjid (Durukaya, 2007; Uluçam, 2009). The building was constructed with masonry wall technique and white and dark colored marble was used in the portals and volcanic smooth cut stone was used in other parts. In terms of ornamentation, geometric, floral and animal decorations were used (Erdmann & Erdmann, 1976; Konyalı, 1974). The repairs that the inn, which is on the UNESCO World Heritage Tentative List, has undergone cover the years 1268-69, 1959-1968, 2017-2019 respectively. With the restoration work completed in 2019, Sultanhanı started to serve as a tourism facility (Aslanapa, 1983).

Figure 5.
Schematic plan of Sultanhan (İlter, 1969); View from the entrance facade of Sultanhan (from the first author's archive)

Öresinhan/Delikhan/Tepesidelikhan

It is 12 km to Alayhan and 6 km to Ağzıkarahan. According to the inscription of the building, it was built in the 13th century during the reign of Kılıçarslan II (Baş, 2009). According to Erdmann, the plan and construction technique suggest that the inn may have been built towards the end of the 13th century (Erdmann, 1966). Named after the nearby village of Tepesi Delik, today only the closed part of the building exists, and it is not known whether it had an open courtyard or not (Figure 6) (Çetintürk, 1986). The façade and portal of the inn, which has a rectangular plan without a courtyard, have been demolished. In the center of the building is a raised lighthouse covered with a dome. The walls of the building built with masonry construction technique are rubble stone and covered with cut stone. The building was restored in 2009 and then started to serve as a cafeteria, restaurant and a private facility where souvenirs are sold.

Figure 6.
Schematic plan of Öresin han, Baş, 2009; View from the entrance facade of Öresin han (from the first author's archive)

Merzifonlu Kara Mustafa Pasha Caravanserai

The Caravanserai, located in İncesu between Kayseri and Nevşehir, was built in 1670 by Grand Vizier Merzifonlu Kara Mustafa Pasha. The building shows the building characteristics of the Ottoman classical period (Çayırdağ, 1988). The caravanserai is part of a complex and is adjacent to the arasta wall (Figure 7) (Nayır, 1975). The building has two sections, winter and summer. The closed section has a rectangular plan and the open section consists of a large courtyard surrounded by porticoes on three sides. There is a pavilion masjid in the middle of the courtyard. Red colored cut stone and rough masonry stone were used as materials. There is no ornamentation in the building (Özbek & Arslan, 2008). The building was restored between 1860-61, 1959-65 and 1972-75 (Denktaş, 1997). Since 2013, the building has been used for various organizations such as weddings and invitations.

Figure 7.
Schematic plan of Mustafa Pasha Caravanserai (Kuran, 2006); A view from the courtyard entrance of the caravanserai (from the first author's archive)

Dolayhan

It is located near the Til village of Derinkuyu in Nevşehir. Although there is no data on the construction date of the building, it is thought to date back to the 13th century (Özgüç & Akok, 1958). Today, the open courtyard of the building has been completely demolished and the skeleton of the closed section partially survives (Figure 8). It is understood from the drawings made by Akok and Özgüç that there were closed rooms and porticoes around the demolished courtyard of the building outside the village (Özgüç & Akok, 1958). Cut stone was used as material and red and light colored stones were used in the door arches. Today the building is in ruins and is located within the settlement area of Til village.

Figure 8.
Schematic plan of Dolay Khan, Yenipınar, 2006; A view of the current state of the inn (from the first author's archive)

Mansiones Romana Convento di Sant'Antuono

It is located near the Calaggio River in the Puglia region of Italy. Built during the Roman period for accommodation purposes, it was used as a monastery, hospital and shelter during the Middle Ages. The building has a square plan and was built of stone, brick and partly marble (Figure 9). The roof covering system was formed with a vault-shaped stone lattice system. The building was planned around an inner courtyard and accommodation units and stables surround the building (De Capraris, 2021).

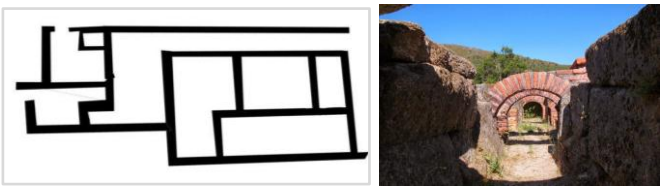
Figure 9.
Schematic plan and current view of Sant'Antuono (De Capraris, 2021)

Mansiones Romana De Aquis Origins

It is a Roman complex in the Galicia region of Spain. It is located on a busy trade route around the Caldo River. The location of the building was influenced by the hot springs. Built during the Early Roman Empire, it consists of an inner courtyard, baths and accommodation units (Figure 10). Excavations were carried out between 1989-1995 in the building where red bricks and local stones were used. Since 1996, the building has been serving as an open-air museum (Colmenero, 1996).

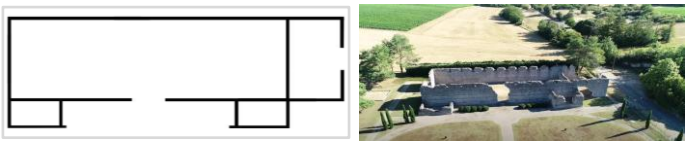
Figure 10.
Aquis Origins schematic plan and current view (Colmenero, 1996)

Thésée Loir et Cher Mansiones

It is located in the Loir-et-Cher region of France, on the banks of the Cher River on the ancient Roman road. It comprises a complex of buildings centered around a courtyard. It consists of accommodation, stables and a large rectangular monument (Figure 11). The monumental complex dates from the early 2nd century AD and was registered in 1841. The walls were constructed using the "Opus Spicatum" technique, in which the bricks are arranged at angles in a fishbone pattern (Adam, 1994).

Figure 11.
Loir et Cher schematic plan and current view (Adam, 1994)

Cold Knap Roman Mansiones

Cold Knap is a Roman building complex in Wales. Dating to the late 3rd century AD, the Mansiones is located on a point overlooking the Bristol Channel. Excavations were carried out in the 1960s. It is thought to have been a place of accommodation for ships moored in the Watch House harbor. It is a 22-room building arranged around an open courtyard (Figure 12). The walls were built of local limestone and the roof was constructed of ceramic tiles (Caruana & Morgan, 1996).

Figure 12.
Schematic plan and reconstruction of Cold Knap (Caruana & Morgan, 1996)

Analyzing the Inns in the Scope of the Study in the Context of Biophilic Approach Criteria

Nature in the Space

Nature in the Space addresses the direct, physical and temporary presence of nature in a space or place. This includes plant life, water and animals, breezes, sounds, smells and other natural elements. Common examples include potted plants, flower beds, bird feeders, butterfly gardens, water features, fountains, aquariums, courtyard gardens, and green walls or planted roofs. The most powerful Nature in the Space experiences are achieved by creating meaningful, direct connections with

these natural elements, especially through diversity, movement and multi-sensory interactions.

Visual connection with nature and natural systems: Describes places of vision to elements of nature, natural processes and living systems. It is the awareness of natural processes, especially seasonal and temporal changes, characteristic of a healthy ecosystem (Figure 13). Through courtyards, open spaces and natural materials, the Inns and Mansiones establish a visual unity with nature. These buildings offer the user the opportunity to observe natural processes and connect with nature through the play of light and shadow, the relationship with the landscape and nature motifs.

Figure 13.
Sultanhanı, Ağzıkarahan, Sarıhan (from the first author's archive), Sant'Antuono (De Capraris, 2021)

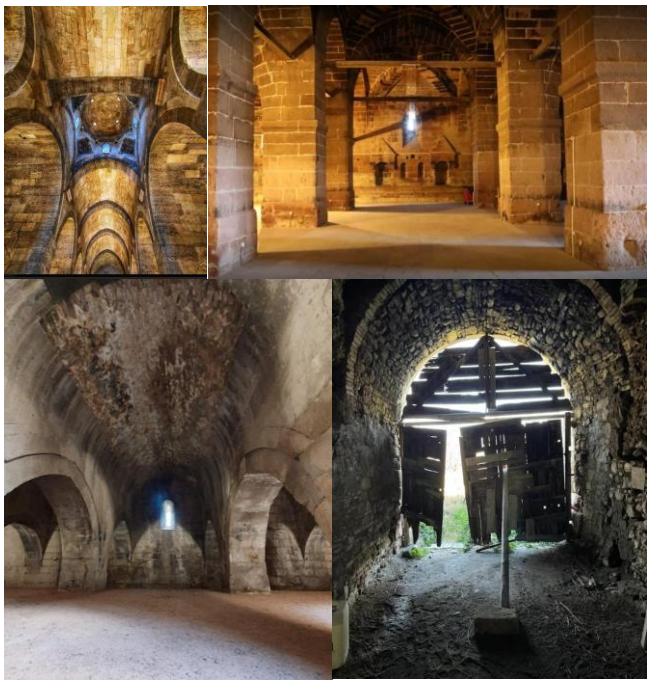
Non-Visual Connection to Nature: Design elements that establish the relationship with nature not only visually, but also through the auditory, tactile, olfactory or gustatory senses. These elements create a sense of continuous connection with nature in spaces through features such as acoustic representation of nature, the coolness of the stone material, natural light and ventilation. Thus, users feel the effects of nature through different sensory experiences (Figure 14). Inns and mansiones have an auditory and tactile connection with nature through stone materials and natural ventilation systems. With sensory elements such as the interaction of the wind with the stone walls and the coolness of the stones, these buildings create an environment where users can feel the effects of nature. Natural light and acoustic features reinforce the integration of the space with nature.

Non-Rhythmic Sensory Stimuli, Dynamic and Diffused Light: Design elements that reflect the ephemeral and unpredictable qualities of nature through the use of time-varying light intensities and shadows. This kind of light and shadow play presents nature not only as a background element, but also as a fluid and variable entity that constantly interacts with the space. It allows users to develop an awareness of the dynamic nature of nature (Figure 15). Inns and mansiones bring the ephemeral and dynamic characteristics of nature indoors through the play of light and shadow that changes over time. By reflecting the light conditions of the outdoor environment into the interior spaces, these structures allow users to develop an awareness of the ever-changing nature of nature. Light-shadow interactions make the living and fluid character of nature felt in the space.

Figure 14.
Sultanhanı, Sarıhan and Merzifonlu Kara Mustafa Pasha Caravanserai (from the first author's archive), Loir et Cher (Adam, 1994)

Figure 15.
Sultanhanı, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Inn, Ağzıkarahan (from the first author's archive), Sant'Antuono (De Capraris, 2021)

Temperature and Airflow Variability: Subtle changes in air temperature, humidity, airflow and surface temperatures inside the building are felt by the user. In design, the use of materials and structural features adapt to local climatic conditions and respond effectively to changes in temperature and airflow. This approach ensures that the space is in harmony with natural environments and makes it possible to feel climatic differences (Figure 16). Inns and mansiones are designed to be climate-compatible and resistant to temperature changes, using thick walls and local materials. These structures allow users to interact

with environmental conditions by allowing air flow and temperature variations to be felt naturally in interior spaces.

Figure 16.
Merzifonlu Kara Mustafa Pasha Inn (from the first author's archive)

Presence of Water: It refers to a condition that enhances the experience of a place by seeing, hearing or touching water (Figure 17). The presence of water elements in inns and mansiones is limited. Merzifonlu Kara Mustafa Pasha Inn has a water well, Sarıhan has a pool in the courtyard, and Aquis Origins has water elements as a bath system.

Figure 17.
Merzifonlu Kara Mustafa Pasha Inn, Sarıhan (from the first author's archive), Aquis Origins

Natural Analogs

Natural elements appear as shapes, sequences and patterns in textiles, furniture, decoration, artworks and interiors. Imitations of shells and leaves, furniture with organic forms, and natural materials that have been processed (e.g. granite table surfaces or wood planks), although not real, offer experiences that are analogous to natural states of nature, creating an indirect, if not literal, connection to nature. These elements create the most powerful natural analog experiences, providing information in consistent or variable forms.

Biomorphic Forms and Patterns: Design elements with organic and fluid lines inspired by living organisms in nature. These forms often mimic elements in natural structures such as soft curves, cell structures, leaf veins and seashells (Figure 18). The use of floral, geometric and animalistic figures and patterns is common in both mansiones and inns, especially on the entrance doors. Mansiones are simpler and plainer structures in this context. The use of mosaics in various patterns is common in floor coverings. Inns, on the other hand, are richer in terms of ornamentation than mansiones.

Figure 18.
Ağzıkarahan, Sultanhan, Alayhan (from the first author's archive), Sant'Antuono (De Capraris, 2021)

Material Connection to Nature: The use of natural materials and components in building design to create a physical relationship with nature. This approach involves integrating materials that reflect the local geology or ecology into the building with minimal modification. Thus, the building gains a character unique to its location and becomes harmonious with its surroundings (Figure 19). In inns and mansiones, natural materials such as stone, brick, marble and wood are used to create a strong relationship with the environment.

Figure 19.
Merzifonlu Kara Mustafa Pasha Inn and Alay Inn (from the first author's archive), Loir et Cher (Adam, 1994)

Complexity and Order: Spaces are designed to be both systematic and open to exploration. In this approach, different spatial elements are connected in a hierarchical order so that users experience both a directed flow of movement and a natural transition as they explore the space. This balance allows the building to be functional while at the same time evoking a sense of curiosity and awareness in the user (Figure 20). By connecting spatial elements such as courtyards, corridors and porticoes in a hierarchical order, inns and mansiones offer a structure that is both organized and open to exploration. They provide the user with a directed flow of movement while at the same time allowing them to explore the space step by step.

Figure 20.
Sultanhanı, Mustafa Pasha Caravanserai (from the first author's archive), Aquis Origins

Nature of the Space

The Nature of Space explores spatial arrangements in nature, reflecting on the instinctive and learned impulses linked to the way we perceive our environment. This includes our desire to explore beyond our immediate surroundings, our interest in the unknown or dangerous elements, the interplay of ambiguous landscapes and illuminating moments, and spatial characteristics that can sometimes lead to phobias when combined with a sense of security. The most compelling experiences of the nature of place are achieved through deliberate and curious spatial arrangements that integrate with nature and natural analog patterns in space.

Prospect: The ability to have a wide and unobstructed view of the environment from a space. This design principle gives the user a sense of security, control and direction, while at the same time increasing the sense of openness and spaciousness of the space. Open spaces, passageways and unobstructed views enrich the spatial experience and create a visual connection with nature (Figure 21). Large courtyards in inns and mansiones provide the user with an unobstructed view of the surroundings.

Figure 21.
Merzifonlu Kara Mustafa Pasha Inn, Merzifonlu Kara Mustafa Pasha Inn (from the first author's archive)

Refuge: The design of sheltered spaces where the individual feels safe from environmental threats or external stimuli. This principle of biophilic design refers to spaces that provide protection, especially from undetectable areas, closed to the outside but offering a peaceful environment within. Such spaces give the user a sense of security and relaxation, both physically and psychologically (Figure 22). Inns and mansiones offer safe havens against external threats with their thick high walls, inward facing plans, niches and shelters.

Figure 22.
Merzifonlu Kara Mustafa Pasha Inn, Ağzıkarahan (from the first author's archive), Sant'Antuono (De Capraris, 2021)

Mystery: It is a design approach that arouses curiosity in the user and creates a desire to explore by not being able to see the entire space at a glance. This principle enriches the spatial experience through methods such as gradual planning of transitions and the use of light and shadow play. The user encounters new spaces as they move through the space, creating an engaging and dynamic atmosphere that is far from ordinary (Figure 23). Inns and mansiones arouse a sense of curiosity in the user with gradual transitions, narrow corridors and limited visibility.

Figure 23.
Ağzıkarahan, Ağzıkarahan, Merzifonlu Kara Mustafa Pasha Inn (from the first author's archive), Loir et Cher (Adam, 1994)

Risk/Hazard: It is a biophilic design principle that creates a sense of attention, curiosity and arousal in the user by creating controlled and limited uncertainties without completely eliminating the sense of trust in space design. Subtle elements of risk in a safe environment (low lighting, narrow passageways or unpredictable spatial transitions) allow users to establish a deeper sensory relationship with the space. This balance creates a rich spatial atmosphere that both feels protected and allows the experience of nature's unpredictability (Figure 24). In inns and mansiones, elements such as narrow passageways, dimly lit spaces and limited visibility create a sense of risk/danger by creating a controlled uncertainty. This design language allows to experience the unpredictability of nature in a secure structure.

Figure 24.
Ağzıkarahan, Alayhan (from the first author's archive), Sant'Antuono (De Capraris, 2021), Loir et Cher (Adam, 1994)

Table 4 compares Cappadocian inns and Roman mansiones in terms of biophilic criteria and summarizes the differences. The temporal difference of about a millennium between the two building types has created significant differences in terms of construction systems, material use, architecture and ornamentation. Therefore, these differences are also reflected in the space in terms of the relationship with nature. As medieval buildings, Cappadocian inns offered more visually rich experiences with nature. In Roman mansiones, functionality and security limited the relationship with nature. With the development of construction systems in the Middle Ages, there are closed spaces with wide openings. In Roman mansiones, on the other hand, closed spaces are smaller due to the limitations of construction systems. The development of construction systems in inns allowed for spatial richness and diversity, creating more dynamic effects in the interior.

Conclusion

Within the scope of the study, seven inns in the Cappadocia region and four Roman mansiones located in different regions of the European Continent were evaluated within the framework of biophilic design principles. Analyses conducted in line with the 14 biophilic design principles put forward by Browning et al. (2014) have shown that both building groups have established strong relationships with nature. Cappadocia Inns, with their courtyards, thick stone walls and use of natural materials, establish strong visual and tactile connections with nature. Sustainable approaches such as temperature control through passive air conditioning systems and natural ventilation are especially prominent. Roman mansiones also supported the flow of natural light and air with their inner courtyard, atrium and peristyle arrangements. Both building types have spatial arrangements that support interaction with nature within their functional organization.

Table 4.
Comparison of biophilic criteria of Cappadocian Inns and Roman Mansiones

Variable	Cappadocia Inns	Roma Mansiones
Visual connection with nature and natural systems	The courtyard, window openings and luminous lanterns provide a direct visual connection to the sky.	The visual connection with nature is provided by the courtyard and window openings.
Non-visual connection with nature	Stone structures provide coolness; there are acoustic elements that interact with the wind. Smell, texture and sound support the experience of nature.	There is a sense of sound and heat with functional spaces such as a bath. The tactile connection is strong with natural material choices.
Non-rhythmic sensory stimuli	The play of light and shadow is prominent in the crenellations, under-arch spaces and vaulted transitions.	Variable light effects are created through window openings and interior spaces.
Heat and airflow variables	Thick stone walls provide thermal insulation. Natural ventilation is supported by porticoes and courts.	Air circulation is provided through courtyards and semi-open spaces. Stone and brick materials create a thermal balance.
Presence of water	Some inns have water elements in the courtyards.	Water is used for functional (bathing) purposes. The biophilic connection with the sound of water is strong.
Biomorphic forms and patterns	The facades contain geometric, floral and animal ornaments.	Vegetal and animal forms are frequently used on mosaic floors.
Material connection with nature	Local stone and wood materials are used.	In addition to stone and wood, brick and mosaic are also used.
Complexity and order	There is hierarchy and flow between the courtyard, passageway and rooms.	Functional areas are placed in a systematic and modular layout.
Prospect	Large courtyards and open passageways provide a view of the surroundings.	More introverted. Limited peripheral vision.
Refuge	It consists of high and thick walls.	It consists of high and thick walls.
Mystery	The mysterious space effect is high with gradual transitions, porticoes, and corridors.	Mysteriousness is partly lower because it does not involve large, closed volumes.
Risk/Peril	Labyrinthine interior passages offer a balance of risk and trust.	There is less element of risk in designing against environmental threats.

However, some biophilic design elements are missing or limited in both buildings. In Cappadocian inns, the elements of water and fire were generally symbolic, the water element was used only in a limited way in some inns, and fire was not included in the design as a spatial element. In Roman mansiones, although the water element was used in a more functional way (baths), it was determined that some principles such as visual openness (prospect) and risk/hazard, which offer direct contact with nature, were included at a more limited level. The inns of Cappadocia have established an indirect connection with nature in line with the region's arid climate, limited vegetation and socio-economic conditions, while the Roman mansiones have supported a direct connection with nature by being located in greener environments under the influence of the Mediterranean climate. The spatial organization and material choices of both groups of buildings offer passive sustainability solutions in line with biophilic design principles.

While the integration of natural elements into space and sustainable design understanding is gaining importance in today's architecture, the study of historical inns in the context of biophilic design reveals traditional solutions that can inspire modern architecture.

This research shows that historical buildings can be evaluated in terms of biophilic design principles and that these evaluations can guide modern architectural design processes. In particular, the use of local materials, natural ventilation strategies and courtyard arrangements can guide future projects in terms of energy efficiency and sustainable space design. Future research can examine how cultural heritage can be integrated with sustainable architecture in a broader perspective by considering historical buildings in different regions in terms of biophilic design principles. In particular, it is recommended to conduct more detailed studies on how the missing elements of biophilic design can be completed and how traditional architecture can be integrated into sustainable urbanism.

By revealing how biophilic design principles are applied in accommodation spaces, this study provides important clues for the sustainable restoration of historical buildings and the development of design approaches that integrate with nature in modern architectural projects. In line with the findings, the following suggestions are offered on how biophilic principles can be utilized in modern restoration processes of historic buildings and future architectural projects: Passive air conditioning systems should be preserved and modernized, natural ventilation and thermal advantages of stone should be used sustainably. The use of natural light in historic buildings should be increased, and spatial illumination should be supported by preserving glass openings and light lanterns. Biophilic elements such as water elements and plant use should be emphasized in restoration processes, and green space integration should be strengthened. Traditional courtyard layouts can be reinterpreted in contemporary buildings to provide an indoor connection with nature. Artificial intelligence-supported simulations can be used to optimize the contribution of biophilic design to energy efficiency. Furthermore, sustainable architecture should be supported by adapting materials such as local stone and wood from historic buildings to modern projects.

This study differs from previous literature by making a typological and functional comparison between Roman mansiones and medieval inns in Cappadocia through the lens of biophilic design principles. While many studies focus on the environmental or psychological implications of biophilic design in contemporary architecture, this research uniquely evaluates historic hospitality structures in terms of spatial and sensory features that are compatible with biophilic qualities. By revealing how nature-oriented design strategies were embedded in pre-modern architecture, the study extends the scope of biophilic design beyond modern practices, bringing an interdisciplinary

perspective to architectural history and sustainability studies. Future studies could expand the geographical scope to include other types of historic accommodation, such as Byzantine xenodoxy or Ottoman ribats, allowing for a broader historical continuum. In addition, a quantitative evaluation model integrating user experience and physiological measurements could improve the assessment of biophilic features in historic buildings. Comparative digital simulations and post-occupancy evaluations of restored buildings would also enrich the applicability of biophilic principles in heritage conservation.

In conclusion, biophilic design principles play a key role in both the preservation and sustainable restoration of historical heritage and in creating healthy living spaces in harmony with nature in the future. The application of these principles in future architectural projects will contribute to the creation of innovative spaces that provide ecological and psychological benefits by increasing human-nature interaction.

Ethics Committee Approval Certificate: The authors declared that an ethics committee approval certificate is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – A.T., G.M.A.; Design – A.T., G.M.A.; Supervision – A.T., G.M.A.; Resources – A.T., G.M.A.; Data Collection and/or Processing – A.T., G.M.A.; Analysis and/or Interpretation – A.T., G.M.A.; Literature Search – A.T., G.M.A.; Writing Manuscript – A.T., G.M.A.; Critical Review – A.T., G.M.A.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

References

Abdelaal, M. S., & Soebarto, V. (2019). Biophilia and Salutogenesis as restorative design approaches in healthcare architecture. *Architectural Science Review*, *62*(3), 195-205. DOI:10.1080/00038628.2019.1604313

Adam, J.P. (1994). *Roman Building*. London: Routledge, pp. 289-290. https://doi.org/10.4324/9780203984369

Akok, M. & Özgüç, T. (1956). Sarıhan, *Belleten*, 20,79, 379-383.

Almusaed, A., & Almssad, A. (2006). Biophilic architecture: The concept of healthy sustainable architecture. In PLEA2006-The 23rd Conference on Passive and Low Energy Architecture, Geneva, Switzerland, 6-8 September 2006 (pp. 383-387). Universite de Geneve.

Altun, A. (1988). *Azıkara Han,* Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 1, s.482.

Altun, A. (1989). *Alay Hanı,* DĠA, II. s. 348.

Arseven, C.E. (1946). *Türk Sanatı Tarihi*. Milli Eğitim Basımevi, s.144.

Aslanapa, O. (1983). Ortaçağ'da Türklerin İleri Bir Yardım Müessesesi, Kervansaraylar. *Türk Kültürü, 5*, 12-14.

Aslanapa, O. (1993). *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı*. s.152.

Aslanapa, O. (2017). *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, 15.Basım, s.175. ISBN 978-975-14-1663-6.

Avinç, G. M. (2024). Mimaride Biyofilik Tasarım için Metinden Görüntü Üretme Potansiyeli Olan Yapay Zeka Araçlarının Kullanımı. *Black Sea Journal of Engineering and Science*, *7*(4), 641-648. https://doi.org/10.34248/bsengineering.1470411

Baş, A. (2009). Öresun (Tepesi Delik) Hanı'nda Temizlik ve Restorasyon Çalışmaları, XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınları No: 1, İstanbul, s. 70-71.

Browning, W.D., Ryan, C.O., & Clancy, J.O. (2014). Patterns of biophilic design. New York: Terrapin Bright Green, LLC, 3-4. https://www.terrapinbrightgreen.com/reports/14-patterns/

Caruana, I., & Morgan, G.C. (1996). A Forum or 'Mansio' in Carlisle? *Society for the Promotion of Roman Studies*, 27, 345-353. https://doi.org/10.2307/527051

Çayırdağ, M. (1988). Kayseri'de Vakıf Kütüphaneleri ve Matbah Emini Hacı Efendi Kütüphanesi, *Vakıflar Dergisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı: 20, Ankara, s. 272

Çetintürk, N. (1986). Aksaray, Niğde Çevresindeki Türk Eserleri. Ankara Üniversitesi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Doktora Tezi, 161-221.

Coburn, A., Kardan, O., Kotabe, H., Steinberg, J., Hout, M. C., Robbins, A., & Berman, M. G. (2019). Psychological responses to natural patterns in architecture. *Journal of Environmental Psychology*, *62*, 133-145. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2019.02.007

Colmenero, A.R. (1996). Mansiones y Mutationes en la Via Nova. *Cadernos de Arqueologia*, II(12-13), 89-112 (in German).

De Capraris, G. (2021). Il Convento di Sant'Antuono: Monumento Extraurbano di Sant'Agata di Puglia. Edizioni del Rosone. ISBN 978-88-3335-117-9 (in Italian)

Demir, T., & Söğüt, M. A. (2024). Biyofilik Tasarımın Konutlarda; Kullanıcı Psikolojisine ve Yaşam Kalitesine Etkisi. *Kırklareli Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, *3*(2), 69-89.

Deniz, B. (2007). Alay Han (Ed. Hakkı Acun), *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, ss. 51-76.

Denktaş, M. (1997). İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi. *Vakıflar Dergisi*, *26*,193-224.

Determan, J., Akers, M. A., Albright, T., Browning, B., Martin-Dunlop, C., Archibald, P., & Caruolo, V. (2019). The impact of biophilic learning spaces on student success. Retrieved from https://cgdarch.com/wp-content/uploads/2019/12/The-Impact-of-Biophilic-Learning-Spaceson-Student-Success.pdf (last access: 21.06.2025).

Dursun, Ş. (2016). *Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Süsleme* (Tez No: 471168). [Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Tez Merkezi.

Durukaya, A. (2007). *Sultanhanı*, Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 141-161.

Erdmann, K. & Erdmann, H. (1976). *Das Anatolische Karavansaray Des 13.* Jahrhunderts, Berlin. (in German)

Erdmann, K. (1966). Selçuklu Kervansarayları. *Ön Asya Dergisi*, XIII-XIV, 10-12.

Gillis, K., & Gatersleben, B. (2015). A review of psychological literature on the health and wellbeing benefits of biophilic design. *Buildings*, *5*(3), 948-963. https://doi.org/10.3390/buildings5030948

Gökhan, İ. (2018). Selçuklular Döneminde İpekyolu Üzerinde Bulunan Sarıhan'ın Tarihçesi. *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, *11*, 237-246. DOI: 10.18299/cahij.262

İlter, İ. (1969). *Tarihi Türk Hanları*. Karayolları Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, s.114.

Joye, Y. (2007). Architectural lessons from environmental psychology: The case of biophilic architecture. *Review of General Psychology*, *11*(4), 305-328. DOI:10.1037/1089-2680.11.4.305

Karaçağ, A. (2007). *Avanos Sarı Han. Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, (Ed. H. Acun), s. 211-235.

Kellert, S. & Calabrese, E. (2015). *The Practice of Biophilic Design*. Retrieved from https://biophilicdesign.umn.edu/sites/biophilic-net-positive.umn.edu/files/2021-09/2015_Kellert%20_The_Practice_of_Biophilic_Design.pdf (last access: 21.06.2025).

Kellert, S. R. (2008). Dimensions, elements, and attributes of biophilic design. Biophilic design: the theory, science, and practice of bringing buildings to life. *Biophilic Design*, 3-19.

Kellert, S. R. (2012). *Building for life: Designing and understanding the human-nature connection*. Island press. ISBN 978-1559637218

Konyalı, İ. H. (1974). *Âbideleri ve Kitabeleri ile Aksaray Tarihi,* C.1, İstanbul: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

Konyalı, İ.H. (1974). *Aksaray Tarihi*. Cilt II, Fatih Yayınevi.

Kuran, A. (2006). *Klasik Osmanlı Mimarisi Çağının Sonlarında Yapılan iki Külliye*. *Vakıflar Dergisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı: 9, Ankara, s. 251.

Mangone, G., Capaldi, C. A., Van Allen, Z. M., & Luscuere, P. G. (2017). Bringing nature to work: Preferences and perceptions of constructed indoor and natural outdoor workspaces. *Urban Forestry & Urban Greening*, *23*, 1-12. https://doi.org/10.1016/j.ufug.2017.02.009

Nayır, Z. (1975). *Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası (1606-1690),* İTÜ Baskı Atölyesi.

Oral, M.Z. (2014). *Aksaray'ın Tarihi Önemi ve Vakıfları*. *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi, 1*(2), 221-248. DOI: 10.22520/tubaked.2020.22.009

Ögel, S. (1962). *Selçuklu Sanatında Çift Gövdeli Aslan Figürü*. *Belleten*, C. XXVI, S.103, s. 529-534.

Ökse, T. (2005). *Kızılırmak ve Fırat Havzalarını Birbirine Bağlayan Eski Kervan Yolları*. *Bilig*, no.34, Ahmet Yesevi Üniversitesi.

Önge, Y. (1985). Modern Restorasyon Prensiplerinin Anadolu Türk Vakıf Abidelerindeki En Eski Uygulamaları. *Vakıf Haftası Dergisi*, *2*, 41-46.

Özbek, Y. & Arslan, C. (2008). *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*. Cilt 2, Kayseri 2008, s.1053. ISBN: 975-804-666-7

Özergin, M.K. (1965). Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, XV(20), 141-170.

Özergin, M.K. (2011). Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları. *Tarih Dergisi*, 15(20), 141-170.

Özğan, A. O., & Aluçlu, İ. (2023). Bîyofîlîk Tasarımın Akademîk Değerlendîrmesî. *Turkish Journal of Forest Science*, *7*(2), 267-283. https://doi.org/10.32328/turkjforsci.1347473

Özgüç, T., & Akok, M. (1956). Ağzıkara Han. *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, *1*, 93-95.

Özgüç, T., & Akok, M. (1956). Sarıhan. *TTK Belleten*, XX(79), 379-380.

Özgüç, T., & Akok, M. (1958). Üç Selçuklu Âbidesi Dolay Han, Kesik Köprü Kervansarayı ve Han Camii. *Belleten*, XXII(86), 251-252.

Pekin, F. (2001). *Kapadokya Kayalardaki Şiirsellik*. İletişim Yayınları, s. 12. ISBN: 978-9750515422

Peters, T., & D'Penna, K. (2020). Biophilic design for restorative university learning environments: A critical review of literature and design recommendations. *Sustainability*, *12*(17), 7064. https://doi.org/10.3390/su12177064

Ramzy, N. S. (2015). Biophilic qualities of historical architecture: In quest of the timeless terminologies of 'life'in architectural expression. *Sustainable Cities and Society*, *15*, 42-56. DOI:10.1016/j.scs.2014.11.006

Ryan, C. O., Browning, W. D., Clancy, J. O., Andrews, S. L., & Kallianpurkar, N. B. (2014). Biophilic design patterns: emerging nature-based parameters for health and well-being in the built environment. *ArchNet-IJAR: International Journal of Architectural Research*, *8*(2), 62. DOI:10.26687/archnet-ijar.v8i2.436

Salingaros, N.A. (2015). *Biophilia & Healing Environments Healthy Principles for Designing the Built World; Terrapin Bright Green,* LLC: New York, NY, USA, Available online: https://www.terrapinbrightgreen.com/wp-content/uploads/2015/10/Biophilia-Healing-Environments-Salingaros-p.pdf (accessed on 24.06.2025).

Sanchez, J. A., Ikaga, T., & Sanchez, S. V. (2018). Quantitative improvement in workplace performance through biophilic design: A pilot experiment case study. *Energy and Buildings*, *177*, 316-328. https://doi.org/10.1016/j.enbuild.2018.07.065

Soderlund, J., & Newman, P. (2015). Biophilic architecture: a review of the rationale and outcomes. *AIMS Environmental Science, 2*(4), 950-969. DOI: 10.3934/environsci.2015.4.950

Sturgeon, A. (2017). *Creating Biophilic Buildings*. Ecotone publishing. WA, USA. ISBN: 978-0997236835

Terblanche, R., & Khumalo, D. (2024). The impact of biophilic design in university study areas on students' productivity. *Archnet-IJAR: International Journal of Architectural Research*, *29*(1-2), 99-125. DOI: 10.1108/arch-10-2023-0288

Tu, H. M. (2022). Confirmative biophilic framework for heritage management. *Plos One*, *17*(3), e0266113. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0266113

Tuncer, O. C. (2007). *Anadolu Kervan Yolları*. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, s.115. ISBN: 978-9751942340

Turner, W. R., Nakamura, T., & Dinetti, M. (2004). Global urbanization and the separation of humans from nature. *Bioscience*, *54*(6), 585-590. https://doi.org/10.1641/0006-3568(2004)054[0585:GUATSO]2.0.CO;2

Uluçam, A. (2009). *Sultan Hanı*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 37, 503-504.

Wilson, E. O. (2017). *Biophilia and the conservation ethic. In Evolutionary perspectives on environmental problems*, Routledge, pp. 250-258. https://doi.org/10.4324/9780203792650-18

Yakar, M., Yılmaz, H. M., Yıldız, F., & Mutluoğlu, Ö. (2007). *İpekyolu Hanlarından Tarihi Öresin Hanı Fotogrametrik Rölöve Çalışması*. Türkiye Bilimsel Fotogrametri ve Uzaktan Algılama Birliği IV. Sempozyumu, TUFUAB, Haziran.

Yenipınar, H. (2006). Kaderine Terkedilmiş iki Han, Doğala ve Dolay Han. *Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, *6*, 32-35.

Yetiş, Ş. A., & Kaygısız, N. Ç. (2017). İpek Yolu Turizm Projesi Kapsamında Kapadokya'da Yer Alan Kervansarayların Turizme Kazandırılması. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR), 4*(11), 522-527. DOI: https://doi.org/10.26450/jshsr.83

Yıldırım, S. P. (2017). *II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi Mimari Eserleri* (Tez No: 462159). [Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı]. YÖK Tez Merkezi.

Yin, J., Zhu, S., MacNaughton, P., Allen, J.G., & Spengler, J.D. (2018). Physiological and cognitive performance of exposure to biophilic indoor environment. *Building and Environment*, *132*, 255-262. DOI:10.1016/j.buildenv.2018.01.006

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Research Article *Araştırma Makalesi* DOI: 10.54864/planarch.1634401

Examination of Re-Functionalized Museums in the Context of the Principles of Universal Design: Bursa

Yeniden İşlevlendirilen Müzelerin Evrensel Tasarım İlkeleri Bağlamında İncelenmesi: Bursa

Aylin ARAS
Department of Architecture, Faculty of Architecture and Design, Bursa Technical University, Bursa, Türkiye

This research was produced from the data from the research project titled "Determination of the Accessibility of Re-functionalised Museum Buildings in Bursa Province for the Disabled," conducted under the supervision of Aylin ARAS and supported by the Bursa Technical University Scientific Research Projects Coordination Office.

Received / Geliş Tarihi	06.02.2025
Revision Requested / Revizyon Talebi	25.03.2025
Last Revision / Son Revizyon	29.04.2025
Accepted / Kabul Tarihi	22.05.2025
Publication Date / Yayın Tarihi	16.09.2025

Corresponding author / Sorumlu Yazar: Aylin ARAS

E-mail: aylin.aras@btu.edu.tr

Cite this article: Aras, A. (2025). Examination of Re-Functionalized Museums in the Context of the Principles of Universal Design: Bursa. *PLANARCH - Design and Planning Research*, 9(2), 314-327. DOI: 10.54864/planarch.1634401

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

ABSTRACT

Museums should be open to the experiences of all users without any discrimination. Universal design that includes everyone is critical for identifying how users with different physical and mental characteristics experience spaces. This study aimed to evaluate the status of re-functionalized museums in the context of the principles of universal design. This study employed observation and on-site inspection to evaluate whether the re-functionalized museums in Bursa satisfied the principles of universal design. The sample consisted of seven museums under active preservation. The museums were assessed based on seven principles established by the Centre for Universal Design at North Carolina State University. The buildings in question originally had different functions. They were then re-functionalized into museums. However, the results show that users cannot experience the museums as much as they should. Although the museums have reasonable adjustments for disabled access, those adjustments do not allow users with diverse abilities to use the spaces without discrimination and assistance. Museums nurture their users culturally and socially. In return, users develop a sense of belonging to the society in which they live. When repurposing old buildings, architects and designers should not only focus on accessibility but also on inclusiveness. Therefore, they should make sure that their designs comply with the principles of universal design. Repurposing should focus on melting cultural heritage and universal design in the same pot and meeting user needs while avoiding damaging cultural heritage.

Keywords: Accessibility, cultural heritage, repurposing, universal design, user experience.

ÖZ

Müze yapılarının farklı özellikteki kullanıcıların deneyimine açık olması ve bu deneyimleri kullanıcılar arasında ayırımcılık yapmadan sağlaması gerekmektedir. Evrensel tasarımın herkes için kapsayıcı olması farklı kullanıcıları dikkate alması, farklı özellikteki kullanıcıların mekân deneyimini belirlemede önemli bir etmendir. Bu araştırma, müze olarak yeniden işlevlendirilen tarihi yapıları evrensel tasarım kriterleri bağlamında değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. Çalışmada, Bursa'da müze olarak yeniden işlevlendirilen tarihi yapılarında gözlem ve yerinde tespitler yapılarak, bu yapıların evrensel tasarım kriterlerine uygunluk durumları değerlendirilmiştir. Bu kapsamında aktif koruma yaklaşımı ile müze olarak kullanılan 7 müze, Kuzey Karolina Devlet Üniversitesi Evrensel Tasarım Merkezi tarafından belirlenen ve evrensel tasarım anlayışı bağlamında literatürde kabul görmüş 7 prensip temel alınarak incelenmiştir. Özgün halinde farklı işlevlerle inşa edilmiş, günümüzdeyse müze olarak kullanılan yapıların farklı özellikteki kullanıcılar tarafından yeterince deneyimlenemediği saptanmıştır. Bu yapılarda engelli kullanıcılar için çözüm önerileri geliştirildiği tespit edilmesine rağmen, uygulanan çözümlerin farklı özellikteki kullanıcıları ayrımcılığa sebep olmadan ve mekânları yardım almadan kullanabilmesi için yeterli olmadığı dikkati çekmiştir. Yapılan bu çalışmada; yeniden işlevlendirilme çalışmalarında hem kültürel miras hem de evrensel tasarımın ortak payda da buluşturulması ihtiyacı görülmektedir. Uygulanacak çözümlerin hem kullanıcı ihtiyaçlarını karşılayacak, hem de kültürel mirasa zarar vermeyecek nitelikte olması gerektiği vurgulanmak istenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Erişilebilirlik, kültürel miras, yeniden kullanım, evrensel tasarım, kullanıcı deneyimi.

Introduction

A space offers users experiences, meets their needs, and is defined by their actions. Spaces that fit this description focus on users. Users with different characteristics should be able to experience public spaces. In other words, public spaces should serve users without making any sensory or physical discrimination. Spaces stand the test of time as long as they provide services to users. Spaces that cannot meet their users' social, technical, or functional needs are doomed to remain idle. A space is successful only if every-one can use it without encountering any problems.

Universal design is defined as the design of products and environments to be usable by all people without the need for adaptation or specialized design. Although this definition seems too simplistic, it has its challenges in practice. This principle is based on the premise that a space should allow all users to experience it without discrimination regardless of their physical or mental characteristics (Aslaksen et al., 1997; Evcil, 2014; Imrie, 2014; Pritchard, 2014).

Universal design is associated with different concepts such as design for everyone, inclusive design, and life-long design. Ronald L. Mace, an architect, was the first to coin the term universal design. According to him, universal design is the design of products and environments in a way that as many users can experience them as possible, regardless of their abilities (Evcil, 2014). The important thing here is that spaces should not prevent users from experiencing them. In other words, each user should be able to experience spaces with his/her efforts without assistance (Andy, 2014).

Public buildings should be designed according to the principles of universal design so that every user can experience them (Imrie & Hall, 2003). Museums are responsible for providing information and contributing to cultural identity and diversity. Therefore, they are supposed to serve users with different characteristics. This means that they should adhere to the principles of universal design and be open to the experiences of all users without any discrimination.

Countries repurpose historic buildings into museums because they reflect and pre-serve cultural, social, and historical identity (Andy, 2014; Imrie & Hall, 2003; İslamoğlu, 2018). Repurposing historic buildings into museums allows us to reinvent urban spaces and adapt existing infrastructure to new needs (Aydın, 2014; Ma, et al., 2023). Although there are various studies in the literature in the field of universal design, it is also seen that special solutions for historical buildings are insufficient in practice (Kristl et al., 2020). This study aimed to determine whether buildings re-functionalized into museums in Bursa, Turkey, were designed according to the principles of universal design. In other words, this study aimed to identify whether re-functionalized museums were open to the experiences of different groups of users, such as older adults, children, the disabled, etc.

The Concept of Universal Design

The Centre for Universal Design at North Carolina State University formulated seven principles under the leadership of Ronald L. Mace:

1. Equitable use
2. Flexibility in use
3. Simple and intuitive use
4. Perceptible information
5. Tolerance for error
6. Low physical effort
7. Size and space for approach and use (Dostoğlu, et al., 2009; Duncan, 2006).

Seven principles of universal design have been formulated to guide designers in enabling users to use spaces and products. Those principles move spaces and products be-yond certain standards and ensure that different characteristics do not deprive users of the opportunity to experience them. In other words, they allow architects to design spaces and products that appeal to a broader user base (Çepehan & Güller, 2020).

1. Equitable Use

Equitable use refers to a design that provides identical or equivalent means of use for all users with diverse abilities without segregation or stigmatization (URL-1).

2. Flexibility in Use

Flexibility in use refers to the process in which the design accommodates a wide range of individual preferences and abilities (URL-1).

3. Simple and Intuitive Use

Spaces and products should respond to different reading, comprehension, and grammar characteristics and offer information and ease of use, regardless of users' individual characteristics (URL-1).

4. Perceptible Information

Perceptible information refers to the process in which the design communicates in-formation to users, regardless of ambient conditions or their sensory abilities. It is important to provide users with alternatives that present information through different language, colour, texture, and shape options or different methods (audible, tactile, pictorial, etc.) to adapt to their characteristics (URL-1).

5. Tolerance for Error

Tolerance for error is a process in which spaces or products should consider hazards and errors and offer solutions accordingly (URL-1).

6. Low Physical Effort

Low physical effort refers to the process in which spaces and products minimize repetitive actions and sustained physical effort and allow users to maintain a neutral body position (URL-1).

7. Size and Space for Approach and Use

Size and space for approach and use refers to the process in which places or products provide appropriate size and space for approach, reach, manipulation, and use regardless of users' body size, posture, or mobility (URL-1).

It is critical for each user (disabled or not) to access the entire space and experience it without assistance (Kurak Açıcı, et al., 2018). In this sense, the principles of universal design help users experience spaces. Museums should bear cultural, social, and historical codes and allow all users to experience them. Therefore, architects should take the principles of universal de-sign into account when designing museums. Legal regulations and know-how allow architects to adhere to the principles of universal

design in new museums. However, it is difficult for them to comply with those principles when designing re-functionalized museums. This study focused on re-functionalized museums within the scope of the principles of universal design and examined whether they allowed users with different characteristics to experience them.

Material and Methods

This study consisted of four stages.

In the first phase, a literature review was conducted on the seven principles of universal design, with a focus on how museums refunctionalized according to these principles can be evaluated. The universal design principles established by The Centre for Universal Design at North Carolina State University served as the foundation for this review. These principles ensure that spaces and products are evaluated in ways that appeal to a broader range of users and can be used without discrimination. While these criteria guarantee that the design is universally accessible, they also act as guidelines for designers to integrate features that meet the needs of diverse user groups into design decisions (URL-1). The evaluation based on these principles seeks to determine whether museums can be experienced by different user groups.

In the second phase, refunctionalized museums in the center of Bursa were identified, and a literature review was conducted on these buildings. This provided insights into both the original functions of the historical buildings and the functional changes they have undergone. Based on the results of the first and second phases, data collection tools were developed. Seven key topics were identified for data collection and evaluation:

1. Accessible route
2. Building entrances
3. Horizontal circulation
4. Vertical circulation
5. Spaces
6. Wet areas
7. Information boards and signs

These categories allowed for the evaluation of the space from the immediate surroundings of the museums, ensuring that various units contributing to user experience were considered. While grouping the spaces, national and international guidelines as well as academic studies were referenced (Çağlayan Gümüş, 2020; Imrie & Hall, 2003; Sungur Ergenoğlu, 2013; URL-2).

In the third phase, spatial measurements were taken in the refunctionalized museums. This phase allowed for the assessment of the current situation, providing data on whether the museums could be experienced by users with diverse characteristics. Measurements and relevant information were recorded on data forms.

In the fourth phase, the data were analyzed according to universal design principles. The museums were rated on a scale from 2 to 0 (2 = fully meets the criteria, 1 = partially meets the criteria, 0 = does not meet the criteria) based on whether they have the necessary arrangements and dimensions to accommodate users with different characteristics. The evaluation also determined whether the museums met spatial requirements for user groups such as the elderly, children, and individuals with disabilities, as outlined in various standards (TS 9111, 2024; TS 12576, 2017; ADA, 2010; Neufert & Neufert, 2012). In this way, problems with the principles of universal design were identified, and recommendations were made. The data of the study is based on measurements and user experiences are excluded from the scope of the study.

Study Area

Bursa is an 8500-year-old city that hosted many civilizations throughout history, such as Romans, Byzantines, Seljuks, and Ottomans. Bursa is also an important city for the Republic of Turkey. It contains cultural assets in the UNESCO World Heritage List and examples of civic and industrial heritage (URL-3). Bursa has a rich cultural background with some historic buildings re-functionalized into museums.

Bursa has 15 buildings re-functionalized into museums by the state or private enter-prises. Measurements and on-site determinations were not performed in three museums because two were under renovation (Hüsnü Züber House Museum and Turkish Islamic Arts Museum), and the other was inaccessible due to the pandemic (Forestry Museum). Therefore, these three museums were excluded from the sample. Moreover, Sultan's Mansion, Merinos Energy Museum, Bursa Living Culture Museum, Seventeenth-Century Ottoman House Museum, and Ataturk's House did not undergo any alterations in their plan setups, spatial organizations, and furnishings. In other words, they are preserved passively. Therefore, these museums were also excluded from the sample. Consequently, this study focused on seven museums (Figure 1).

Figure 1.
Map of Bursa and Locations of Museums

This section addressed the characteristics of Bursa City Museum, Merinos Textile Industry Museum, Karagoz Museum, Bursa Health History Museum, Tophane Vocational and Technical Anatolian High School Museum, Muradiye Quran and Manuscripts Museum, TOFAŞ Anatolian Cars Museum, and Uluumay Ottoman Folk Clothing and Jewellery Museum.

Bursa City Museum

Bursa City Museum is one of the three administrative buildings in the city centre during the Republic period. The building, which was used as the Bursa Courthouse for 75 years, was evacuated in 2001 when the institution moved to another building. Later, the building has been turned into a city museum. Consisting of a basement and two floors, the museum exhibits artifacts that reflect the urban memory and culture. It also hosts artistic and cultural activities open to the public (workshops, conferences, exhibitions, etc.) (URL-4) (Figure 2).

Figure 2.
Bursa City Museum

Merinos Textile Industry Museum

Merinos Textile Industry Museum operates in the Merino Wool Institution, which was the last factory opened by Mustafa Kemal Atatürk in 1938. The museum is in the Merinos Atatürk Congress and Culture Centre campus, with numerous facilities (congress and fair areas, catering units, etc.). The building has been serving as a museum since 2011 (Alagöz, 2017).

The museum is on the first and second floors of the building. The exhibition areas in the museum consist of four main sections that illustrate the transformation of the wool into yarn (URL-5) (Figure 3).

Figure 3.
Merinos Textile Industry Museum

Karagoz Museum

Karagoz and Hacivat are the lead characters of the traditional Turkish shadow play, popularized during the Ottoman period. They are considered the symbols of Bursa. A transformer building was first converted into a Karagoz House in 1997 and then into the Karagoz Museum in 2007. The museum introduces the shadow play to both tourists and local people. It consists of two floors. It has a showroom, where shadow plays are held. It also has a Karagoz-Hacivat gallery, a puppet gallery, a special library, and a painting workshop (URL-6) (Figure 4).

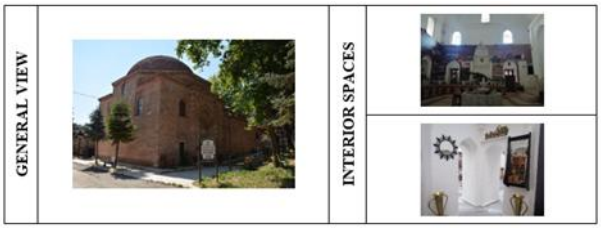
Figure 4.
Karagoz Museum

Tophane Vocational and Technical Anatolian High School Museum

The 560-year-old Çandarlı İbrahim Pasha Bath was re-functionalized into Tophane Vocational and Technical Anatolian High School Museum in 2016. The museum is a one-story building located in the garden of Tophane Vocational and Technical Anatolian High School, one of the city's prominent educational institutions established in 1868 as a reformatory to protect poor orphans. The museum provides information about the school's history (URL-7) (Figure 5).

Figure 5.
Tophane Vocational and Technical Anatolian High School Museum

Muradiye Quran and Manuscripts Museum

Muradiye Quran and Manuscripts Museum is one of the most important parts of the Muradiye Complex, which was included in the UNESCO World Heritage List (2014). The building has an Ottoman early period madrasah plan type with a portico, an open court-yard, and an iwan. It consists of fourteen student cells around a square courtyard, two intermediate iwans, and a large iwan. Muradiye Madrasa, which is used as a museum today, is an important institution for Turkish-Islamic geography. It underwent restoration in different periods. It was handed over to Bursa Metropolitan Municipality in 2014 and converted into a museum in 2018. The rooms and the portico are used as an exhibition hall. The covered courtyard hosts workshops and various activities. The bath in the campus, where the museum is located, was also restored in 2008. It is used as a center for people with physical disabilities (URL-8) (Figure 6).

Figure 6.
Muradiye Quran and Manuscripts Museum

TOFAŞ Anatolian Cars Museum

TOFAŞ Anatolian Cars Museum is located in an area of 17.000m², which includes four different buildings spread over different levels. One of those buildings is an old silk factory that started to be used as a museum in 2002 (URL-9) (Figure 7).

Figure 7.
TOFAŞ Anatolian Cars Museum

Uluumay Ottoman Folk Clothing and Jewelry Museum

The Madrasa of Şair Ahmet Pasha, dating to the 15th century, was re-functionalized into Uluumay Ottoman Folk Clothing and Jewelry Museum in 2004. The building is made of cut stone and brick. It has a rectangular plan, except for the main iwan. The madrasah consists of a classroom, covered with a single dome, just across the entrance, porticoes with pointed arches and mirrored vaults on both sides of the rectangular courtyard, and eleven cells and an iwan at the back (URL-10) (Figure 8).

Figure 8.
Uluumay Ottoman Folk Clothing and Jewelry Museum

Results

The spatial measurements and assessments were examined under seven headings:

1. Accessible route
2. Building entrances
3. Horizontal circulation
4. Vertical circulation
5. Spaces
6. Wet areas
7. Information boards and signs.

Evaluation of Bursa City Museum with Universal Design Criteria

Bursa City Museum is located in the square where the Atatürk Statue is, an important landmark of the city centre. The museum has no parking lots. Access to the museum is possible via public transportation, but the roads in its vicinity are not suitable and accessible for users with different characteristics. There are differences in elevation between the museum and the main transportation axis. The ramps do not offer the same level of experience and alternatives to users in terms of the principles of equitable use and flexibility in use. Moreover, the route to the museum via this axis is not suitable for users with different perceptual characteristics in terms of the principle of simple and intuitive use. Directions from the immediate surrounding to the museum are not suitable for users with different perceptual characteristics. The museum does not satisfy the principle of tolerance for error because there are no detailed solutions, such as stairs and anti-slip bolt-down plates with the right colour and material. The lack of those solutions may cause accidents. Users cannot pass over the stairs and ramps connecting the elevations on the route without assistance, indicating that the route to the museum fails to satisfy the principles of low physical effort and size and space for approach and use.

At the entrance of the building, there are alternative solutions for physically disabled users and children, but there are no tactile surfaces for visually impaired users. The building entrances partially consider users with different abilities, and therefore, they partially satisfy the principle of flexibility in use. The museum does not offer different language and alphabet options. In this sense, the building entrances partially meet the needs of users with different abilities. In other words, they fail to satisfy the principles of simple and intuitive use and perceptible information. The stairs at the building entrance have anti-slip strips, which is consistent with the principle of tolerance for error. However, the stairs fail to satisfy the principle of tolerance for error because they have no railings of different heights, and the ramp edges have no parapets of appropriate height. The ramp slope at the building entrance is not suitable for users with different characteristics. This shows that the building entrances partially satisfy the principles of low physical effort and size and space for approach and use.

The venues in the museum have platforms that support horizontal circulation. Therefore, it supports the principles of equitable use and flexibility in use for users with different physical and perceptual characteristics. However, the museum fails to satisfy the principles of simple and intuitive use and perceptible information because it has no tactile surfaces on the floors and no language options on the guide signs. The museum has the right floor material and ramps that connect to the platforms, which is positive in terms of the principles of equitable use and flexibility in use. However, the ramp slopes and material do not comply with the principles of tolerance for error and low physical effort. In addition, the gaps between the guardrails and the handrail forms can cause accidents, which contradicts the principle of tolerance for error. The manoeuvring areas and ramps also fail to satisfy the principle of size and space for approach and use.

The building has an elevator, satisfying the principles of equitable use and flexibility in use. However, the stairs, another element that provides vertical circulation, do not offer options for visually impaired individuals or children. Moreover, the elevator has no voice-controlled system and has a door that closes too soon. Therefore, it fails to satisfy the principles of simple and intuitive use and perceptible information. The museum also fails to satisfy the principle of tolerance for error because it has no tactile surfaces associated with vertical circulation. The height and the diameter of the handrail on the stairs are not suitable for users with different characteristics, which contradicts the principle of size and space for approach and use. The elevator is large enough and has user panels at different heights, satisfying the principle of size and space for approach and use.

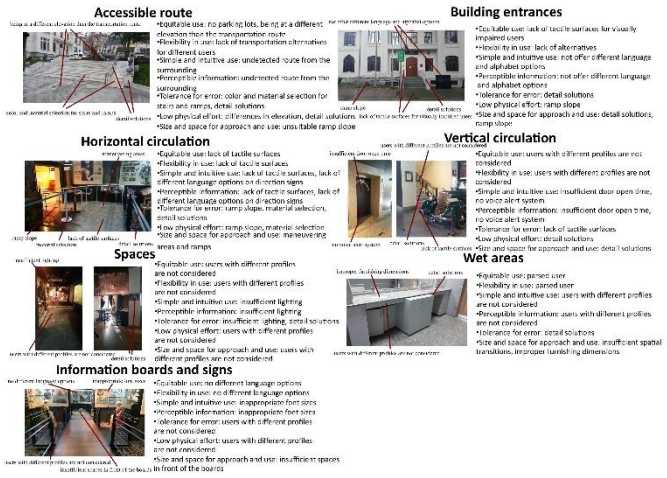
The spaces of the museum fail to satisfy the principles of equitable use and flexibility in use in terms of users with different characteristics. The exhibition areas and other units (e.g., administration and wet areas) do not take into account visually impaired individuals, children, and elderly users. The spaces are too dim-lit for users with impaired vision to perceive artifacts and even inter-space relations, which is inconsistent with the principles of simple and intuitive use, perceptible information, and tolerance for error. Moreover, the exhibition, administrative, and auxiliary spaces are problematic in terms of the principle of size and space for approach and use.

The spaces in the museum do not provide alternatives in wet areas for users with different physical characteristics, which contradicts the principle of equitable use. Although the building has accessible toilets, they are segregated. The wet areas have the necessary signs and indicators, making it easy for users to access them. However, the building offers insufficient facilities for users with different characteristics. Therefore, it fails to

satisfy the principle of simple and intuitive use and perceptible information. The wet are-as have no tactile surfaces for people with visual impairments and children. Moreover, the pieces of furniture have sharp corners. Therefore, the wet areas fail to satisfy the principle of tolerance for error. However, they satisfy the principle of low physical effort. The doors do not allow users on wheelchairs to reach the accessible toilet cabins, which is inconsistent with the principle of size and space for approach and use. The washbasins and toilet bowls are also problematic for people with physical disabilities, children, and older adults.

The building has information boards and signs in different languages. However, it does not have enough information boards and signs for visually impaired users. The museum also does not have different language options for the exhibition. Therefore, it does not satisfy the principles of equitable use and flexibility in use. It partially satisfies the principles of simple and intuitive use and perceptible information because the font sizes and shape-ground relationships need to be more perceptible by users with different competencies. These problems prevent users from experiencing the spaces, contradicting the principle of tolerance for error. Moreover, users who cannot get enough information about spaces and artifacts find themselves in a situation where they have to make more effort, which is in contrast to the principle of low physical effort. The manoeuvring areas in front of some information boards are problematic concerning the principle of size and space for approach and use (Figure 9).

Figure 9.
Analysis of Bursa City Museum according to universal design criteria

Evaluation of Merinos Textile Industry Museum with Universal Design Criteria

The campus where Merinos Textile Industry Museum is located was granted an achievement award by the Historical Cities Association in 2007. One part of a factory on the campus was re-functionalized into Merinos Textile Industry Museum, which is located inside the Atatürk Culture and Congress Centre. The access to the museum is via the entrances at different points of the campus and at different levels. Although the parking features and different routes within the campus are convenient for users, there are no tactile surfaces along the entire route. Therefore, the museum does not adequately satisfy the principles of equitable use and flexibility in use. The museum does not offer alternative access options for users with different characteristics, which is inconsistent with the principles of simple and intuitive use and perceptible information. The access routes have obstacles that may pose an accident risk for visually impaired individuals, children, and the elderly, which contradicts the principle of tolerance for error. The location of the accessible route satisfies the principle of low physical effort. The sidewalks and parking lots offer suitable alternatives for users with different characteristics, which is in line with the principle of size and space for approach and use.

The building entrance is below ground level, with stairs and ramp options. However, there are not enough tactile surfaces, making it difficult for some users to enter and navigate the museum. Therefore, the building does not entirely satisfy the principles of equitable use and flexibility in use. Although the building entrance is adequately lit, there are no direction signs for the entrance. Hence, it fails to meet the needs of users with different characteristics in terms of the principles of simple and intuitive use and perceptible information. The stairs have anti-slip strips. The width, slope, and manoeuvring area of the ramp comply with the regulations. However, the stairs and the ramps do not have hand-rails. The stairs have too high piers, which makes accessibility difficult. The floor material of the ramp is not suitable for users with different characteristics. Therefore, they only partially satisfy the principles of tolerance for error, low physical effort, and size and space for approach and use.

As for horizontal circulation, the museum does not offer alternative solutions in corridor widths and manoeuvring areas for users with different characteristics, which is inconsistent with the principles of equitable use, flexibility in use, and size and space for approach and use. The floor does not have tactile surfaces for visually impaired users, which is in contradiction with the principles of simple and intuitive use and perceptible information. The columns prevent horizontal circulation, which also disagrees with the principle of tolerance for error. The columns also affect the route negatively, which does not agree with the principle of low physical effort.

The building has an elevator, which satisfies the principles of equitable use and flexibility in use. However, the stairs cause problems for different age groups and users with different physical abilities in terms of vertical circulation. Therefore, the stairs partially satisfy the principles of equitable use and flexibility in use. The stairs, elevator directions, and distinguishing features are partially suitable for the principles of simple and intuitive use and perceptible information. The stairs have anti-slip strips, and the elevator has a voice alert system. However, the stairs and the elevator are partially consistent with the principle of tolerance for error for three reasons. First, there are no tactile surfaces. Second, there are no handrails at different heights on either side of the stairs. Third, the door of the elevator closes too soon. The museum satisfies the principle of low physical effort. However, the elevator cabin dimensions are not suitable for users with different characteristics, which is in contradiction with the principle of size and space for approach and use.

The artifacts displayed in the museum fail to satisfy the principles of equitable use and flexibility in use because they are positioned in such a way that they block each other's views, making it difficult for users to see and sense them. The colons also make it hard for users to experience the spaces. As for administrative units, the museum satisfies none of the principles entirely regarding the circulation of users in the spaces.

The wet areas discriminate against users with different characteristics. The accessible toilet is segregated, which is inconsistent with the principle of equitable use. There is no guidance with tactile surfaces for visually impaired users, which

disagrees with the principles of simple and intuitive use and perceptible information. The museum also fails to satisfy the principle of tolerance for error due to similar reasons and insufficient supporting elements in the accessible toilet. The wet areas do not take into account different age groups or users with different physical characteristics. This shows that the museum fails to satisfy the principles of low physical effort and size and space for approach and use.

The information boards offer different language or audio narration options, agreeing well with the principles of equitable use, flexibility in use, simple and intuitive use, and perceptible information. However, there are no embossed letters or tactile surfaces for visually impaired users, which is in contradiction with the principle of tolerance for error. Moreover, some artifacts block the view of the information boards, which is not suitable for the principles of low physical effort and size and space for approach and use (Figure 10).

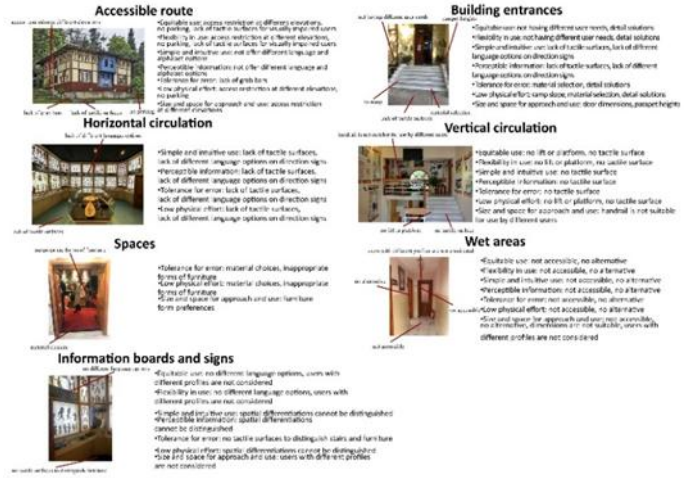
Figure 10.
Analysis of Merinos Textile Industry Museum according to universal design criteria

Evaluation of Karagoz Museum with Universal Design Criteria

Karagoz Museum is higher than the access level, and the main entrance of the building is accessed via stairs. The sidewalk is low enough, but there are no links between the levels for users with different competencies. The museum has no parking space, which is a minus concerning the principles of universal design. These parameters show that the museum does not comply with the principles of universal design in terms of accessibility. The difference in elevation at the entrance is suitable only for healthy adults. The stairs have no flexible solutions, such as anti-slip strips, tactile surfaces, and ramps. There are no instructions for the entrance. Moreover, the museum has insufficient lighting and information boards. Therefore, the museum satisfies none of the principles of universal design. As for horizontal circulation, the museum offers alternatives for users with different characteristics. The door passages and maneuvering areas are partially suitable for different users. However, the tactile surfaces and the information-sharing methods fail to help users comprehend the space, which is in contradiction with the principles of simple and intuitive use, perceptible information, tolerance for error, and low physical effort. The museum consists of two floors. As for vertical circulation, only healthy adults can use the stairs. Users with different characteristics cannot move from one level to another to experience the museum. The spaces provide users with partially equitable use and flexibility. The spaces provide information and ease of use that enable users to experience them. This is also related to the dimensions of the spaces and the ease of the plan scheme. As for the materials and furniture, the museum fails to satisfy the principles of tolerance for error, low physical effort, and size and space for approach and use. The toilets fail to meet users' needs, which contradicts the principles of universal design. They are not accessible to users with different characteristics and do not provide solutions in terms of size and space. The museum lacks sufficient information boards and signs for spatial concerns and exhibition materials. The information boards and signs do not allow users with different characteristics to experience the museum. The size of the texts on the information boards is insufficient. Moreover, short users, children, or visually impaired users cannot access the information on the information boards. Users cannot distinguish the spaces because there are no tactile surfaces, which disagrees with the principle of tolerance for error (Figure 11).

Figure 11.
Analysis of Karagoz Museum according to universal design criteria

Evaluation of Tophane Vocational and Technical Anatolian High School Museum with Universal Design Criteria

Tophane Vocational and Technical Anatolian High School Museum is accessed through the high school garden. The sidewalk is unsuitable for users regarding size, alternatives, and route information. The museum has a parking space at the main gate of the high school. However, users need to take a long walk to get to the museum. In terms of accessibility, the museum partially satisfies the principles of equitable use, flexibility in use, and size and space for approach and use and fails to satisfy the principles of simple and intuitive use, perceptible information, tolerance for error, and low physical effort. The entrance is compatible with the principles of equitable use, flexibility in use, and low physical effort. However, the doors are not wide enough, which is in contradiction with the principle of size and space for approach and use. The museum offers no alternatives for users to sense the entrance and comprehend the spatial information. Therefore, it fails to satisfy the principles of simple and intuitive use, perceptible information, and tolerance for error. As for horizontal circulation, it has some transitions between its spaces. However, the transitions, the size of the maneuvering areas, and the heights of floors between the transitions are unsuitable for equitable use, flexibility in use, and size and space for approach and use. Moreover, the museum offers no alternative solutions for horizontal circulation. It fails to satisfy the principles of simple and intuitive use, perceptible information, and low physical

effort. The flooring material may pose a hazard to users, which is inconsistent with the principle of tolerance for error. There are transitions between the levels. However, the stairs that connect the levels are unsuitable for users with different characteristics. In fact, they pose a danger even to healthy adults because there are differences between riser heights. Therefore, the transitions fail to satisfy the principles of universal design. It is difficult for users with different characteristics to experience inter-space relations and artifacts. Users of different age groups and those with different physical or perceptual skills should have difficulty perceiving the artifacts and accessing information. This shows that the museum fails to satisfy the principles of universal design. The museum has no toilets, which is problematic not only for users with different characteristics but also for healthy adults. It is even hard for healthy adults to read the information boards. Moreover, the information boards do not have embossed letters or language options, and therefore, fail to comply with the principles of universal design (Figure 12).

Figure 12.
Analysis of Tophane Vocational and Technical Anatolian High School Museum according to universal design criteria

Evaluation of Muradiye Quran and Manuscripts Museum with Universal Design Criteria

There are no problems on the sidewalk that leads to the main entrance gate. However, there are problematic points between the bus stop and the museum. The museum has no parking space for the disabled, which disagrees with the principles of equitable use, flexibility in use, tolerance for error, low physical effort, and size and space for approach and use. The main entrance level is accessed via stairs and ramps. The riser heights are not fixed, and the ramps are higher than what is specified by regulations. The entrance fails to satisfy the principles of equitable use, flexibility in use, low physical effort, and size and space for approach and use. Moreover, the stairs have no anti-slip strips and railings, and the door is made of glass, which is potentially a risk for accidents. Therefore, the entrance fails to satisfy the principle of tolerance for error. The museum has no tactile surfaces and no sufficient lighting, which is unsuitable for the principles of simple and intuitive use and perceptible information. The exhibition elements in some spaces disrupt horizontal circulation. Therefore, they partially satisfy the principles of equitable use, flexibility in use, and size and space for approach and use. The museum offers no options for vertical circulation, which is inconsistent with the principles of simple and intuitive use, perceptible information, tolerance for error, and low physical effort. Different levels have spaces, but the ramps between the levels are insufficient and even increase the risk of accidents. In addition, the museum does not take any precautions against the difference in elevation that is too high between some levels. The museum fails to satisfy the principles of universal design in terms of vertical circulation. The exhibition sites are unsuitable for the principles of universal design. The museum offers no solutions for users to access information about the artifacts. There is not enough information for visually impaired users. The exhibition sites pose a risk for accidents. The museum has an accessible toilet, which is de-signed for users in wheelchairs but not for users with different characteristics, such as children and visually impaired users. The information boards are improperly lit and do not contain sufficient information. Therefore, the museum fails to satisfy the principles of universal design (Figure 13).

Figure 13.
Analysis of Muradiye Quran and Manuscripts Museum according to universal design criteria

Evaluation of TOFAŞ Anatolian Cars Museum with Universal Design Criteria

Although TOFAŞ Anatolian Cars Museum is in close proximity to public transportation, there are no adjustments (route, sidewalk, etc.) for visually impaired individuals. Therefore, the museum fails to satisfy the principles of universal design. There is a parking lot on the campus, but pedestrian access from the parking lot to the buildings and be-tween the buildings is problematic. The ramps are insufficient in terms of both sizes and materials. The entrances to the building partially satisfy the principles of equitable use and flexibility in use. The entrances have ramps, which are, however, insufficient in terms of material, size, and supporting factors, such as side rails. The building provides horizontal circulation through a platform. However, the platform has no defined borders and offers no options at the landing point. The route that determines the circulation does not offer alternatives for users with different characteristics. Neither the campus nor the building offers sufficient solutions for level differences, suggesting that they fail to satisfy the principles of universal design. The spaces do not allow users to experience and perceive the museum and the artifacts. The heights and alternatives of the display elements are not suitable for users with different characteristics. The museum has only one accessible toilet, which is, however, designed poorly. The accessible toilet is not accessible from other buildings, which is problematic concerning the principles of universal design. The information boards and signs do not satisfy

the principles of universal design (Figure 14).

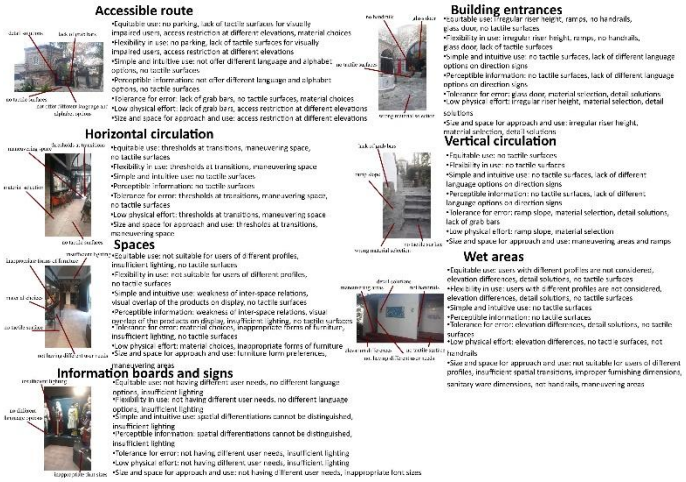
Figure 14.
Analysis of TOFAŞ Anatolian Cars Museum according to universal design criteria

Evaluation of Uluumay Ottoman Folk Clothing and Jewellery Museum with Universal Design Criteria

Uluumay Ottoman Folk Clothing and Jewellery Museum has no parking space. It is accessed via public transportation. However, the sidewalk in the immediate vicinity is unsuitable for users with different characteristics. The museum is located on a sloping site. It is accessed via stairs and ramps. However, the risers are too high, and the stairs have no handrails. The ramp at the entrance has many problems, including its slope, material, etc. Therefore, the museum's entrance fails to satisfy the principles of universal design. As for horizontal circulation, the doors have thresholds. The thresholds and the maneuvering areas fail to satisfy the principles of universal design because they are unsuitable for users with different characteristics and even pose a risk for accidents. There are no solutions that connect the spaces at different levels. The spaces are too narrow for users to experience the artifacts. Therefore, the spaces only partially satisfy the principles of equitable use and flexibility in use. The museum offers no solutions in terms of wet areas. The information boards and signs also do not satisfy the principles of universal design (Figure 15).

Figure 15.
Analysis of Uluumay Ottoman Folk Clothing and Jewellery Museum according to universal design criteria

Users with different characteristics cannot experience the re-functionalized museums fully. The museums offer solutions for users with disabilities, but those solutions do not help them experience the spaces without assistance and discrimination. Merinos Textile Industry Museum offers the most solutions that help users experience it. On the other hand, Uluumay Ottoman Folk Clothing and Jewellery Museum is the most limited museum in terms of user experience (Table 1). These headings provide general guidelines and may vary depending on the nature and discipline of your research. The Discussion section is an important opportunity to highlight the importance and contributions of your research, and it is important that you clearly explain the meaning of your findings.

Table 1.
The evaluation of the re-functionalized museums in terms of the principles of universal design

	Universal Design Principles	Bursa City Museum	Merinos Textile Industry Museum	Karagoz Museum	Tophane Museum	Muradiye Quran and Manuscripts Museum	TOFAŞ Anatolian Cars Museum	Uluumay Ottoman Folk Clothing and Jewellery Museum
Accessible route	Equitable use	0	1	0	1	1	0	0
	Flexibility in use	0	1	0	1	1	0	0
	Simple and intuitive use	0	0	0	0	1	0	0
	Perceptible information	0	0	0	0	1	0	0
	Tolerance for error	0	0	0	0	1	0	0
	Low physical effort	0	2	0	0	1	0	0
	Size and space for approach and use	0	2	0	1	1	0	0

Table 1.
The evaluation of the re-functionalized museums in terms of the principles of universal design (continued)

	Universal Design Principles	Bursa City Museum	Merinos Textile Industry Museum	Karagoz Museum	Tophane Museum	Muradiye Quran and Manuscripts Museum	TOFAŞ Anatolian Cars Museum	Uluumay Ottoman Folk Clothing and Jewellery Museum
Building entrances	Equitable use	1	1	0	2	1	1	0
	Flexibility in use	1	1	0	2	1	1	0
	Simple and intuitive use	1	1	0	0	0	1	0
	Perceptible information	1	1	0	0	0	1	0
	Tolerance for error	1	1	0	0	0	1	0
	Low physical effort	1	1	0	1	0	1	0
	Size and space for approach and use	1	1	0	1	0	1	0
Horizontal circulation	Equitable use	1	0	1	0	1	0	0
	Flexibility in use	1	0	1	0	1	0	0
	Simple and intuitive use	0	0	0	0	0	0	0
	Perceptible information	0	0	0	0	0	0	0
	Tolerance for error	0	0	0	0	0	0	0
	Low physical effort	0	0	0	0	0	1	0
	Size and space for approach and use	0	0	1	0	1	1	0
Vertical circulation	Equitable use	1	1	0	0	0	0	0
	Flexibility in use	1	1	0	0	0	0	0
	Simple and intuitive use	1	1	0	0	0	0	0
	Perceptible information	1	1	0	0	0	0	0
	Tolerance for error	0	1	0	0	0	0	0
	Low physical effort	1	2	0	0	0	0	0
	Size and space for approach and use	1	1	0	0	0	0	0
Spaces	Equitable use	0	1	1	0	1	0	1
	Flexibility in use	0	1	1	0	1	0	1
	Simple and intuitive use	0	1	1	0	0	0	0
	Perceptible information	0	1	1	0	0	0	0
	Tolerance for error	0	1	0	0	0	0	0
	Low physical effort	1	1	0	0	1	0	0
	Size and space for approach and use	1	1	0	0	1	0	0
Wet areas	Equitable use	0	0	0	0	1	0	0
	Flexibility in use	0	0	0	0	1	0	0
	Simple and intuitive use	1	0	0	0	0	0	0
	Perceptible information	1	0	0	0	0	0	0
	Tolerance for error	0	0	0	0	0	0	0
	Low physical effort	2	0	0	0	1	0	0
	Size and space for approach and use	0	0	0	0	1	0	0
Information boards and signs	Equitable use	0	2	0	0	0	0	0
	Flexibility in use	0	2	0	0	0	0	0
	Simple and intuitive use	0	2	0	0	0	0	0
	Perceptible information	0	2	0	0	0	0	0
	Tolerance for error	1	1	0	0	0	0	0
	Low physical effort	0	0	0	0	0	0	0
	Size and space for approach and use	0	0	0	0	0	0	0
EVALUATION TOTAL		22	37	7	9	20	9	2

*2=fully complies with the criteria, 1= partially fulfils the criteria, 0=does not fulfil the criteria.

Discussion

Repurposing is one of the most effective ways of breathing new life into historic buildings and helping them stand the test of time. When architects repurpose historic buildings that have become idle over time for different reasons, they take into account many criteria, such as space setup, environmental factors, etc. Most historic buildings are re-functionalized into museums or art galleries to make sure that they appeal to a broader user base. However, architects should keep in mind that children, the elderly, or people with physical disabilities will also visit museums. Therefore, they should repurpose old buildings in a way that they offer solutions for users with different characteristics without losing originality. Museums nurture their users culturally and socially. In return, users develop a sense of belonging to the society in which they live. According to the International Council of Museums' (ICOM) definition of museums in 2022, museums should be open to the public, accessible, inclusive and representative of sustainability and diversity (Museum Definition, accessed on 6 July 2024). When repurposing old buildings, architects and designers should not only focus on accessibility but also on inclusiveness. Therefore, they should make sure that their designs comply with the principles of universal design.

In accordance with legal regulations, many institutions and organizations design public environments and buildings for physically disabled users. In the study of Yi et al. in which they examined the design indicators of sports facilities for the disabled, they stated that guidelines should be developed for the use of sports facilities for the disabled and that these facilities should be usable by everyone (Yi et al., 2022). However, repurposing does not involve the construction of a building from scratch. Therefore, regulations are sometimes challenging for designers interested in repurposing historic buildings. It is seen that the historical buildings that have been re-functionalized as museums are not sufficient for the use of the physically disabled (Aras, 2020). Marín-Nicolás et al. analysed the accessibility improvement index of urban areas in Murcia Region of Spain, which contain cultural heritage elements with different functions (Marín-Nicolás et al., 2023). In the study conducted within the scope of this article, seven re-functionalized museums were examined in the context of universal design principles in order to determine whether their functions and designs allow access not only for disabled users but also for users with different characteristics.

This study focused on seven re-functionalized museums in Bursa, Turkey, within the context of the principles of universal design. The study investigated whether the museums satisfied the principles of universal design under seven headings: accessible route, building entrances, horizontal circulation, vertical circulation, spaces, wet areas, and information boards and signs. The results show that the museums fail to satisfy the principles of universal design in terms of accessible routes, entrances, ramps, horizontal circulation, vertical circulation, toilets, and display elements. Although the museums offer some options for users with different characteristics, they fail to satisfy the principles of universal design (Table 2).

Table 2.
Points to be adjusted for buildings repurposed as museums

Museums	Accessible route	Building entrances	Horizontal circulation	Vertical circulation	Spaces	Wet areas	Information boards and signs
Bursa City Museum	SA MES	SA MES	SA MES	MES	SA MES	MES	MES
Merinos Textile Industry Museum	MES	SA MES	SA MES	MES	SA MES	MES	MES
Karagoz Museum	SA MES	MES	SA MES	MES	MES	SA MES	MES
Tophane Vocational and Technical Anatolian High School Museum	SA MES	MES	SA MES	SA MES	SA MES	SA MES	MES
Muradiye Quran and Manuscripts Museum	SA MES	SA MES	MES	SA MES	MES	SA MES	MES
TOFAŞ Anatolian Cars Museum	SA MES	SA MES	SA MES	SA MES	MES	SA MES	MES
Uluumay Ottoman Folk Clothing and Jewellery Museum	SA MES	MES	SA MES	SA MES	SA MES	SA MES	MES

** (SA: Spatial Arrangement, MES: Material and Equipment Selection should be reconsidered)

This study highlights that re-functionalized museums should offer solutions in their functions and designs suitable for users with different competencies. The museums have some improvements for individuals with physical disabilities. We think that authorities should consider our results and identify the design flaws and loopholes in the museums.

Conclusions

Museums are spaces where users with different physical and mental characteristics come together. When designing these spaces, necessary adjustments should be made not only for accessibility but also for inclusivity. Architects should consider users with different characteristics when repurposing historic buildings into museums. Within the scope of this study, on-site measurements and assessments were conducted by the researcher in the museums located in the city where the sample was taken, and the inclusivity status of the historic buildings repurposed as museums was examined in conjunction with universal design criteria. Obtaining data regarding the experiences of museum users through interviews was excluded from the study's scope.

The results show that the solutions developed in these museums focus only on certain user groups (people with physical disabilities, the elderly, children, etc.) and segregate them from healthy adults. Re-functionalized museums should adhere to the principles of universal design: equitable use, flexibility in use,

simple and intuitive use, perceptible information, tolerance for error, low physical effort, and size and space for approach and use. When repurposing historic buildings into museums, architects and designers should consider the extent to which these buildings respond to spatial changes required for users with different characteristics and offer alternative solutions related to the inclusive design approach (Figure 16).

Figure 16.
Considerations in the design of historical buildings repurposed as museums according to universal design criteria

Architects should consider the museum as a whole and design it with an inclusive approach in accordance with the principles of universal design. Solutions provided piecemeal or through a single unit do not allow users with different characteristics to experience museums without assistance. They should choose modern equipment and materials that do not damage the building and can be removed if the building is re-functionalized again in the future. Authorities should introduce legal regulations and conduct inspections to ensure that the measures and solutions are suitable for users with different characteristics in the context of the principles of universal design.

The results of this study indicate that the historic buildings repurposed as museums do not comply with inclusivity standards and do not fully satisfy the principles of equitable use, flexibility in use, simple and intuitive use, perceptible information, tolerance for error, low physical effort, and size and space for approach and use. Museums should serve users with different characteristics to ensure the principle of equitable use. They should undergo spatial arrangements to ensure the principle of size and space for approach and use. They should have the right circulation, exhibition areas, and toilet arrangements to ensure the principles of tolerance for error, low physical effort, and simple and intuitive use. Architects should use removable or modifiable material and equipment to satisfy the principle of flexibility in use. If architects consider these principles and make arrangements accordingly, they can design egalitarian and inclusive museums for users with different characteristics. Moreover, architects interested in repurposing historic buildings into museums should maintain structural integrity and aesthetic and function-al harmony. It should be emphasized that the solutions applied for the experience of different users should be handled in a way that does not disturb the authenticity of the historical building and with a reversibility approach. This will allow users with different characteristics to enjoy museums. Thus, the understanding of belonging and conservation, which will ensure that historical buildings will reach future generations with a sustainability approach, will be able to reach a wider group.

Table 3 presents the design strategies developed in accordance with universal design principles for historical buildings that have been refunctioned as museums. Based on these strategies, it is anticipated that new proposals can be formulated regarding spatial organization, material selection, and detail solutions, and that these proposals may be further evaluated through studies focusing on user experience.

Table 3.
Design strategies developed in line with universal design principles of historical buildings re-functionalized as museums

Spaces	Universal Design Strategies
Arrangement of Accessible Route	Equal Access: It is essential that access to the museum is provided equally for all users. When it is possible for everyone to use the same route, this should be preferred, and when it is not possible, equivalent and non-blocking alternatives should be offered. Avoiding Discrimination: It is a fundamental principle to avoid discrimination for all users. Access arrangements should ensure that everyone can access the museum on equal terms. Appropriate Arrangements: Sidewalks and car parking areas should be appropriately arranged to ensure that users with different characteristics can easily access the museum. These arrangements should provide access without segregating users. Relationships between Levels: Arrangements should be made in the immediate vicinity of the museum, taking into account the elevation differences between public transport, car parks and pedestrian access routes. These arrangements should ensure that all users can easily reach the museum. Information Vehicles: Various information tools should be used around the museum to facilitate access to the museum. These tools should be designed in a way to facilitate the orientation and information of the users to the museum. Understandable Approach: When approaching the building, it should be ensured that its relationship with its immediate surroundings is understandable for users with different physical or perceptual characteristics. This should be supported by clear, distinct and comprehensible signage and signposting to facilitate access to the building for all users.
rrangement of Building Entrances	Providing the Right to Choose: The design should ensure that users with different characteristics have a variety of usage options. This should provide the freedom to choose according to their individual preferences in access and usage patterns. Adaptation to Different Characteristics: The design should include solutions to adapt to the different physical and perceptual characteristics of users. This should ensure that all users can use the building entrance comfortably and safely. Correct and Careful Use Measures: Necessary measures should be taken to ensure the correct and careful use of the design. This should include orientation, information and security measures to ensure that the entrance is safe and accessible. Adaptation to User Speed: The design should be able to adapt to the speed of different users. This ensures that the entrance area is designed in accordance with their dynamic use and that users have a comfortable and safe experience when entering. Arrangements that do not damage the façade and are reversible: The entrance arrangements to be made as a result of the change of function should not damage the façade of the building and should be designed with the principle of reversibility in mind. This should include the development of solutions that can be restored when necessary while preserving the authenticity of the historic building.

Table 3.
Design strategies developed in line with universal design principles of historical buildings re-functionalized as museums (continued)

Spaces	Universal Design Strategies
Arrangement of Horizontal Circulation	Elimination of Unnecessary Complexity: In design, unnecessary complexity should be eliminated. Circulation areas should be simple and clear so that users can easily find their way around the space. User Expectations and Intuitions: The design should be created by taking into account the expectations and intuitions of the users. It should be aimed that users can easily find their way in the natural flow. Literacy and Language Skills: The design should be prepared by taking into account the literacy level and foreign language skills of the users. Visual signs and simple, clear directions should be used. Densification of Information Organization: In the design, the information layout should be condensed and used in order of importance. Critical information should be emphasized and placed in a remarkable way. Effective Stimuli: Effective stimuli should be activated during and at the end of the museum experience. This should be supported by signs, announcements and audio-visual elements that facilitate the orientation of users within the space. Comprehensible signage and signposting to facilitate access to the building for all users.
Arrangement of Vertical Circulation	Various Information Methods: Different information methods should be used in the design. Pictorial, audio and tactile information options should be provided so that all users can access the information they need. Understandable Information: It should be ensured that the information presented in museums is at maximum comprehensibility. Information texts should be simple, clear and understandable, and complexity should be avoided. Identifiable Elements: The elements used in the design should be defined in such a way that they can be easily distinguished from each other. This can be achieved through effective orientation and guidance markings. Solutions Suitable for Emotional Constraints: The design should also provide appropriate solutions for users with emotional limitations. This should be achieved by introducing solutions that are better than existing techniques or tools. Contrasts between Information and Environment: Adequate contrasts between the essential information and its environment should be used to ensure that the required information is differentiated to a discernible degree. This ensures that the information is distinct and easily recognizable.
Arrangement of Spaces	Maneuvering Spaces: Maneuvering space should be provided for circulation and experience between exhibits. This includes leaving sufficient space for visitors to move freely and examine the exhibits comfortably. Safe and Accessible Elements: Elements used in the design should be arranged to minimize hazards and errors as much as possible. The most frequently used elements should be accessible, while dangerous elements should be eliminated, isolated or protected. Protection against Hazards: The design should have protection features against possible hazards and errors. Warning measures should be taken when necessary and the safety of visitors should be ensured. Precautions for Work Requiring Attention: In the design, limiting measures should be developed for tasks that require attention. This provides a safe and comfortable experience by minimizing distractions for visitors. Reversibility Principle: The arrangements to be made in museums should be designed according to the principle of reversibility. This includes ensuring that the changes made can be reinstated when necessary and providing flexibility.
Arrangement of Wet Areas	Natural Body Structure Compatibility: The design should allow users to use comfortably with their natural body structure. Wet areas should be organized so that people with different body structures can use them comfortably and safely. Reasonable Use of Force: The design should enable users to use a reasonable amount of force when using wet areas. The force required to open and close doors, taps and other equipment should be kept to a minimum. Minimizing Repetitive Movements: Repetitive movements in wet areas should be minimized as far as possible. The design should be optimized to enable users to complete their work with fewer repetitive movements. Reducing Physical Exertion: The design should be optimized to reduce long-term physical exertion. Ergonomic solutions should be offered so that users can comfortably use wet areas without experiencing fatigue. Solutions Suitable for Different User Profiles: In wet areas, solutions suitable for the needs of different user profiles should be developed. Design should be made by considering the needs of various user groups such as the disabled, the elderly and children. Reversibility Principle: In the spatial arrangements made during the re-functionalization process, it should be ensured that the installation solutions comply with the principle of reversibility. This should include that the changes made when necessary should be easily reversible and provide flexibility.

Ethics Committee Approval Certificate: The author declared that an ethics committee approval certificate is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: This study was supported by Bursa Technical University Scientific Research Projects Coordination Office under Grant Number 191N011.

References

ADA (Americans With Disabilities Act), Standards for Accesible Design Depatment of Justice, USA, 2010. http://www.ada.gov

Alagöz, M. (2017). Giving function to obsolete industrial areas to increase urban value: Bursa Merinos Cultural Centre and Park. *International Refereed Journal of Design and Architecture*, (10), 219–237. https://doi.org/10.17365/TMD.2017.1.004.x

Andy, D. (2014). Building for everyone: A universal design approach. Centre for Excellence in Universal Design National Disability Authority. https://universaldesign.ie/built-environment/building-for-everyone/

Aras, A. (2020). Accessibility analysis of reused historical museum for physically disabled people: Museum buildings in Bursa. *International Refereed Journal of Design and Architecture*, *21*, 56-90. https://doi.org/10.17365/TMD.2020.21.6

Aslaksen, F., Bergh, S., Bringa, OR., & Heggem, EK. (1997). *Universal design: Planning and design for all*. The Norwegian State Council on Disability. March 17, 2023, https://www.independentliving.org/docs1/nscd1997.html

Aydın, ÖA. (2014). Conservation-living transformation of historic industrial areas in Italy: Evaluations on current projects. *Mimarlık*, 378. June 18, 2021, http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=392&RecID=3440

Çağlayan Gümüş, D (Ed.) (2020). *Republic of Turkey Ministry of Family and Social Services Accessibility Guide*, Uzman Publishing.

Çepehan, İ., & Güller, E. (2020). Accessible design for all within the scope of universal design. *Journal of Social Policy Studies*, "Accessibility" Special Issue, 2, 383–410. https://doi.org/10.21560/spcd.vi.818236

Dostoğlu, N., Şahin, E., & Taneli, Y. (2009). Inclusive approach to design:

Design for all universal design: Definitions, goals, principles. *Mimarlık*, *347*. http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=361&RecID=2062

Duncan, R. (2006). Universal design and overview of Center for Universal Design at North Carolina State University. *Japan Railway & Transport Review*, *45*, 232–237. Retrieved from https://www.ejrcf.or.jp/jrtr/jrtr45/pdf/f32_dun.pdf

Evcil, A. N. (2014). *Design for everyone: Universal design*. Boğaziçi Publishing.

Imrie, R. (2014). Designing inclusive environments and the significance of universal design. *Disabling barriers-enabling environments* (pp. 287–296). London: Sage Publications.

Imrie, R., & Hall, P. (2003). *Inclusive design: Designing and developing accessible environments*. Taylor & Francis.

İslamoğlu, Ö. (2018). The structure-function coherence in the reuse of historical buildings: Rize museum sample. *Journal of History Culture and Art Research*, *7*(5), 510–523. https://doi.org/10.7596/taksad.v7i5.1573

Kristl, Ž., Temeljotov Salaj, A., & Roumboutsos, A. (2020). Sustainability and universal design aspects in heritage building refurbishment. *Facilities*, *38*(9/10), 599–623. https://doi.org/10.1108/F-07-2018-0081

Kurak Açıcı, F., Ertaş, Ş., & Koç, S. (2018). Circulation with accessibility concept: Trabzon Forum Shopping Centre case. *Online Journal of Art and Design*, 6(2), 33–47. Retrieved March 21, 2023, from http://www.adjournal.net/articles/62/623.pdf

Ma, P., Li, X., & Lan, DA. (2023). Dual strategy in the adaptive reuse of industrial heritage buildings: The Shanghai West Bund Waterfront Refurbishment. *Buildings*, *13*(7), 1582. https://doi.org/10.3390/buildings13071582

Marín-Nicolás, J., Sáez-Pérez, MP., Tajani, F., & Sica, F. (2023). Analysis of the accessibility improvement index in urban areas through heritage buildings used as museums—Case studies in the region of Murcia (Spain). *Sustainability*, *15*, 13517. https://doi.org/10.3390/su151813517

Neufert, E. & Neufert, P. (2012). *Neufert: Architects' Data*, Translated: David Sturge, Fourth Edition. Wiley-Blackwell.

Pritchard, E. (2014). Body size and the built environment: Creating an inclusive built environment using universal design. *Geography Compass*, *8*(1), 63–73.

Sungur Ergenoğlu, A. (2013). *Inclusion in Architecture: Design for All*, Yıldız Technical University.

TS 12576 Urban roads - Design Rules for Structural Measures and Markings for Accessibility on Pavements and Pedestrian Crossings. TSE Turkish Standards Institution, Ankara, Türkiye, 2000. (in Turkish)

TS 9111 Accessibility Requirements in Buildings for Persons with Disabilities and Mobility Impairments. TSE Turkish Standards Institution, Ankara, Türkiye, 2000. (in Turkish)

Türkyılmaz, E., & İskender, E. (2018). An Analysis of Accessibility in Architectural Design in terms of Wheel Chair Users, *Megaron*, *13*, 2, 297-323.

URL- 1. (June 18, 2021). *The Ronald L. Mace Universal Design Institute. Principles of Universal Design*. https://www.udinstitute.org/principles

URL- 2. (February 20, 2024). *The Centre for Excellence in Universal Design (CEUD)*. https://universaldesign.ie/

URL- 3 (December 13, 2019). *Bursa Provincial Directorate of Culture and Tourism*. http://www.bursakulturturizm.gov.tr/TR-70230/tarihce.html

URL- 4. (December 13, 2019). *Bursa Metropolitan Municipality City Museum*. http://www.bursamuze.com/bursa-kent-muzesi-496/

URL- 5. (February 21, 2020). *Bursa Metropolitan Municipality Textile Industry* Museum. http://tekstilmuzesi.bursa.bel.tr/muze/

URL- 6. (December 15, 2019). *Bursa Metropolitan Municipality Karagöz Museum*. http://karagozmuzesi.bursa.bel.tr/

URL- 7. (December 25, 2019). *Tophane Vocational and Technical Anatolian High School*. http://tophanemtal.meb.k12.tr

URL- 8. (January 5, 2020). *Bursa Metropolitan Municipality Muradiye Quran and Manuscripts Museum*. https://www.bursamuze.com/muradiye-medresesi-kuran-ve-el-yazmalari-muzesi-990/

URL- 9. (December 13, 2019). *TOFAŞ Anatolian Cars Museum*. http://www.tofasanadoluarabalarimuzesi.com/

URL- 10. (Decmeber 23, 2019). *The Madrasa of Şair Ahmet Pasha*. https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/kulturenvanteri/sair-ahmed-pasa-medresesi

URL-11. (July 6, 2024) *Museum Definition*.https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/

Yi, E., Jeon, S.-W., & Oh, A. (2022). Development of evaluation indicators for sports facilities for people with disabilities considering the universal design: Focusing on the Republic of Korea. *Healthcare*, *10*, 2151. https://doi.org/10.3390/healthcare10112151

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Research Article *Araştırma Makalesi* DOI: 10.54864/planarch.1633190

Seats and the City: Sitting as an Idle Act in Ankara Neighbourhoods

Oturma Mekânları ve Kent: Ankara Mahallelerinde Oturma Eylemi ve Aylaklık Hali

Sezin SARICA [1]
[1] Department of Architecture, Faculty of Architecture, METU, Ankara, Türkiye

Bengisu DEREBAŞI [1]
[1] Department of Architecture, Faculty of Architecture, METU, Ankara, Türkiye

ABSTRACT

This paper re-evaluates the relationship between walking and idleness in evolving urban contexts, proposing that sitting can be understood as a new form of idleness in response to the accelerating speed of urban routines. Drawing on the established urban theories of walking and cultural terminologies highlighting the association between sitting and states of idleness within domestic spaces, the aim is to redefine idleness within the encounters of urban landscape and architectural elements. These encounters are understood as "glitches" where acts of sitting occupy spaces of walking, transforming the borders of exterior urban spaces into quasi-interior spaces. The study focuses on Esat, in Ankara, that were once exemplary modern residential districts but now located in the intersection of rapid urban change and architectural assets. These areas provide a compelling urban field for observing unplanned moments of idleness, where residents make informal interventions to reclaim space for stillness and leisure. This research questions the function of sitting as an idle act transforming spatial, behavioral and material conditions of the urban space. Accordingly, the study categorizes the idle acts and objects into three typologies: displaced seats for observing and waiting, nomad seats for taking breaks, and placed seats for passing by. Each typology is illustrated through a combination of field observation, photographic documentation, and diagrammatic drawing, that highlight how urban sitters repurpose elements of the urban environment to create moments of inactivity. Through a visual narrative, the paper underscores the significance of sitting as an act of idleness. Providing new insights into the interplay between mobility, space, and human behavior in cities, the aim is to reclaim the idle act of sitting as the new walking.

Keywords: Idleness, urban, Ankara, sitting, seats

ÖZ

Bu makale, değişen kentsel bağlamlarda yürüme ve aylaklık arasındaki ilişkiyi yeniden değerlendirerek, oturmanın hızlanan kentsel rutinlerde yeni bir aylaklık biçimi olarak anlaşılabileceğini öne sürmektedir. Çalışma, yürüme üzerine yerleşik kentsel teorilere dayanarak, aylaklık kavramını yeniden ele almaktadır. Oturma eylemi ile ev içi mekânlardaki aylaklık hâlleri arasındaki ilişkiyi vurgulayarak kent mekanlarına bakmaktadır. Bu bağlamda, kentsel peyzaj ve mimari öğelerle kurulan karşılaşmalar üzerinden aylaklığın yeni bir tanımı önerilmektedir. Bunlar, oturma mekanlarının yürüme alanlarını işgal ettiği ve dış mekân sınırlarını yarı-iç mekânlara dönüştürdüğü "aksaklıklar" (*glitch*) olarak tanımlanmaktadır. Çalışma, bir zamanlar örnek modern konut bölgeleri olan ancak günümüzde hızlı kentsel dönüşüm ile mimari mirasın kesiştiği bir noktada yer alan Ankara'daki Esat mahallelerine odaklanır. Bu mahalleler, sakinlerin dinginlik için mekânda yaptığı gayriresmî müdahaleler sayesinde, plansız ve gündelik aylaklık anlarını gözlemlemek için güçlü bir kentsel zemin sunar. Çalışma, aylak eylem ve nesneleri üç tipoloji altında kategorize etmektedir: gözlem ve bekleme için yerinden edilmiş oturma elemanları, mola vermek için kullanılan göçebe oturma elemanları ve yalnızca geçip gitmeye yönelik uyarlanmış oturma elemanları. Her bir tipoloji, saha gözlemi, fotoğrafik belgeleme ve diyagramatik çizimlerin birleşimiyle açıklanır ve kent sakinlerinin kentsel çevrenin öğelerini yeniden kullanarak aylaklık anları yarattığını gösterir. Günlük kent-mimarlık ilişkilerinin kesitlerini içeren görsel bir anlatı aracılığıyla, makale, oturmanın aylaklık hâli olarak önemini vurgulamaktadır. Çalışma, hareketlilik, mekân ve insan davranışı arasındaki etkileşime dair yeni bakış açıları sunarak, oturma eylemi üzerinden yürüme ve aylaklık ilişkisini yeniden kurmayı amaçlar.

Anahtar Kelimeler: Aylaklık, kent, Ankara, oturma, oturma elemanları

Received / Geliş Tarihi 04.02.2025
Revision Requested / Revizyon Talebi 07.04.2025
Last Revision / Son Revizyon 18.06.2025
Accepted / Kabul Tarihi 05.07.2025
Publication Date / Yayın Tarihi 16.09.2025

Corresponding author / Sorumlu Yazar: Sezin SARICA

E-mail: sezins@metu.edu.tr

Cite this article: Sarıca, S. & Derebaşı, B. (2025). Seats and the City: Sitting as an idle act in Ankara Neighbourhoods. *PLANARCH - Design and Planning Research*, 9(2), 328-338. DOI:10.54864/planarch.1633190

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Introduction

In the last decades, walking has been widely acknowledged as both a research tool and a practice (Careri, 2002, Gommes & Liebe, 2024; Ingold & Vergunst, 2008; Piga et al, 2021, etc.) described as “a tool for exploring, situating, and actualising local cultural stories” (Piga et al., 2021). Building on this understanding, this study shifts the focus from walking to sitting, expanding the trajectory of spatial inquiry to explore how sitting, as an idle act, can generate alternative narratives and spatial experiences. This paper re-evaluates the relationship between walking and idleness in the context of evolving urban environments, proposing a shift in the understanding of sitting as a distinct form of idleness. Urban life, shaped by increasing mobility and accelerating routines, has often prioritized walking as a primary mode of engagement with the city, both physically and theoretically. Drawing on established urban theories, such as those of Michel de Certeau (1980) and Walter Benjamin (1997, 2006), which emphasize walking as a critical means of experiencing and narrating urban spaces, this study introduces an alternative perspective by focusing on sitting. Furthermore, cultural terminologies that link sitting to idleness in domestic spaces inform the theoretical framework. The paper aims to redefine idleness by exploring encounters between urban environments and architectural elements, offering new insights into how moments of stillness in public spaces challenge and complement the dynamics of urban life.

The primary purpose of this study is to conceptualize sitting as an idle act that redefines interactions with urban environments. It seeks to address how sitting, often overlooked in urban theory, can transform spaces of movement into sites of inactivity. Rather than testing a pre-existing theory, the study adopts an exploratory approach to challenge the preset relations between walking and *urbanité*. This study examines urban sitters' behaviors, typologies of idle acts and objects, and their implications for a broader understanding of urban mobility and spatial adaptation. The research examines the "glitches" where acts of sitting disrupt the rhythm of urban routines, reconfiguring exterior urban environments into quasi-interior spaces. Through representing these glitches, this research questions: How does sitting function as an idle act in urban space? What are the spatial, behavioral, and material characteristics of this idleness? Methodologically, it employs a combination of field observation, photographic documentation, and diagrammatic drawing to visually and textually map idle acts and objects in situ. The focus is specifically on Ankara-Esat neighborhoods, providing a localized yet illustrative case study. The selection of Ankara’s Esat neighborhoods, Küçükesat and Büyükesat, is based on both personal proximity and spatial qualities. These neighborhoods—once prestigious modern residential zones, now caught in the friction between rapid urban transformation and remnants of mid-century architectural changes—offer a rich urban landscape for witnessing informal, unplanned moments of idleness. The choice was made not only for its accessibility but also for the various overlapping temporalities, speeds, and scales visible in its built environment.

In this layered urban context, moments of idleness emerge as spatial practices that subtly reconfigure everyday rhythms. Field observations in the Esat neighborhoods revealed recurring patterns in how individuals informally adapt architectural elements. These observations led to the identification of three typologies of idle acts and objects, each highlighting different ways that sitting alters urban space. Three typologies of idle acts and objects are identified:

1. Displaced Seats: Objects repurposed for observing and waiting, such as steps, ledges, or makeshift seating arrangements.

2. Nomad Seats: Portable or improvised seating used for brief pauses, often seen in transitional spaces like sidewalks or parks.

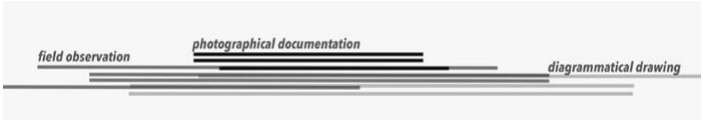
3. Placed Seats: Fixed elements like benches or chairs that facilitate passing moments of rest and contemplation.

These typologies highlight variations in the purpose of sitting—ranging from long, leisurely stays to short, utilitarian pauses—and the nature of improvisation, type of seat, and acts of appropriation or adaptation by the sitters. Such acts transform urban spaces, blurring the boundaries between exterior and interior environments. By creating moments of idleness, urban sitters redefine the relationship between mobility and space, emphasizing the human capacity to adapt and reinterpret the urban environment.

In conclusion, sitting as an idle act emerges not merely as an alternative to walking, but as a critical counterpoint to its theoretical predominance in urban discourse. It underscores the significance of moments of inactivity in the rapidly moving urban environment. By situating sitting as an act of spatial negotiation rather than passivity, the study calls for a renewed understanding of idleness as a transformative force in the production of urban space. This research contributes to the field by providing a framework for understanding the interplay between mobility, space, and human behavior in cities. It offers a three-partite visual glossary to capture the diverse adaptations associated with urban sitting, paving the way for further studies on idleness and spatial practices in urban contexts.

Material and Methods

Figure 1.
Process diagram of the methodology.

The study employs a qualitative research approach, combining field observation, photographic documentation, and diagrammatic drawing —methods that unfold non-linearly (Figure 1). As the authors of this study are also residents who experience these neighborhoods on a daily basis, the field observation forms the methodological foundation of the research and is continuous and unfolds across different times of the day. Photographic documentation involves casually capturing moments from daily life, while diagrammatic drawing, fundamental to architectural thinking and making, serves as a means to interpret and represent the observed spatial relationships. Ankara-Çankaya district Esat neighborhoods were selected as the primary sites of investigation due to their diverse urban environments and rich sociocultural dynamics. By reducing complex spatial relationships to abstract forms, the diagrams allowed for a deeper understanding of how different seating arrangements and contextual factors influence the act of sitting.

Data collection involved mapping instances of sitting in various urban settings, capturing photographic evidence, and creating abstract diagrammatical drawings to understand the variety of spatial configurations of sitting in urban environments. Photographic evidence acted as a primary tool for visual documentation, capturing images of urban sitters in their natural settings. Photos were captured at various times throughout the

day and week to highlight differences in seating habits and temporary use of space. These images are to highlight the informal, adaptive, and sometimes unintended uses of urban elements—such as steps, ledges, or barriers—as seating. The diagrammatic process included identifying recurring elements such as the proximity to pathways, edges, or shaded areas, and highlighting the interplay between the physical environment and the seatings. This method drew inspiration from Allen's Diagrams Matter (1998), emphasizing the value of diagrams in revealing underlying spatial logics and behaviors. By integrating these visual tools with field observations and textual analysis, the research provided a comprehensive framework for categorizing sitting behaviors into typologies and interpreting the socio-spatial implications of sitting in urban environments.

The analysis is framed by theories of mobility, space, and cultural practices, integrating insights from architectural and urban studies. This combination of methodological inputs ensures a multidimensional understanding, enabling the categorization of sitting behaviors into three distinct typologies: displaced seats, nomad seats, and placed seats. This approach highlights the diversity of sitting practices and reveals the adaptive strategies employed by urban sitters in response to the constraints and opportunities of their environments. These methodological inputs ensure a comprehensive understanding of the phenomenon, allowing for the categorization of sitting behaviors into typologies.

Not Idle Anymore: Walking and *Flâneur*

Given today's context, where the constant flux of data and the ceaseless activity of urban life create a relentlessly busy environment, the condition of idleness has become critically important. In the fast-paced flux of news, social media updates, and the demands of a hyper-connected society, moments of idleness provide essential respite. These periods of intentional inactivity within this constant flux allow individuals to process the overwhelming amount of information they encounter daily, fostering creativity and deeper understanding. Embracing idleness in an era where speed and productivity are often prioritized, this paper aims to present urban-architectural traces of various forms of "idleness". Embracing idleness in an era where speed and productivity dominate, this paper explores urban-architectural traces of idleness by categorizing idle acts and objects into three typologies: displaced seats for observing, nomad seats for taking breaks, and placed seats for passing by. Additionally, it presents a visual glossary illustrating how the act of sitting transforms urban spaces, fostering moments of idleness. Highlighting how urban sitters repurpose the built environment to create moments of contemplation, the study underscores sitting as a meaningful act of idleness.

Idleness often finds its urban-architectural embodiment in the concept of the *flâneur*, a coupling common in urban discourse. This relationship, grounded in the act of walking freely, expresses an idle state of *urbanité*. The strong conceptual relation between the *flâneur*'s aimless wandering without a final destination underlines their evident connection. The scholars in the intersection of urban design, sociology and architecture benefit from the definition of the concept *flâneur* to understand relations to the city and architecture. As Boutin refers in her article, which reviews the historical evolution of the concept of the flâneur through the readings of Baudelaire, Benjamin, and de Certeau, the flâneur has been attributed many definitions, such as "an aesthete, reporter of the city," "a detective," "a man of the crowd," or "an icon of modernity." (Boutin, 2012). Regardless of the accumulation of different layers of meanings on the concept of *flâneur*, the reputation of the word comes with the act of walking.[1]

This immediate connection between idleness and the *flâneur* stems from the very well-known identification of Charles Baudelaire as one of the French figures of the 19th century. Baudeleire's definition of *flâneur* inevitably includes idleness since the definition of the word in French -*qui paresse, qui aime à rester oisif*- includes '*oisif*' meaning 'idle' (Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales, 2012) and the root comes from '*flana*' meaning to wander aimlessly. Baudelaire, in his The Painter of the Modern Life relates wandering aimlessly in the city with the acts of a philosopher or a passionate observer who finds her joy in the crowd, the movement, and the multiplicities of lives (Baudelaire, 1970, p. 9). Later, he relates being a *flâneur* with "the active imagination" searching for the "quality of 'modernity'" by strolling in the city (Baudelaire, 1970, p.12). Almost a century later, Walter Benjamin in his *The Writer of the Modern Life*, adds another layer by saying that "The leisurely quality of these (Baudelaire's) descriptions fits the style of the *flâneur* who goes botanizing on the asphalt. But even in those days, it was not possible to stroll about everywhere in the city" (Benjamin, 1964/2006, p.68). He underlines the role of the detective, an urban reader of the city, instead of only strolling in a romantic way.

In another strand, in the 1980s, Michel de Certeau defines the "ordinary practitioners of the city" as "[w]alkers (*Wandersmänner*) whose bodies follow the thicks and thins of an urban 'text' they write without being able to read it." (Certeau, 1980/2010, p.265). Certeau continues:

> "It is true that the operations of walking on can be traced on city maps in such a way as to transcribe their paths (here well-trodden, there very faint) and their trajectories (going this way and not that). But these thick or thin curves only refer, like words, to the absence of what has passed by." (Certeau, 1980/2010, p.265)

In Certeau's (1980) definition in the 80s urban life, walkers can experience the act of "passing by". Walkers can reflect on the existing lines of the city with their paths' lines, and their choices going this way and not that. However, in today's city, the question is whether *urbanité* could "pass by" or make choices for wandering without considering the logistical and artificial networks of the city. This idea could be regarded as reminiscent of Thoreau's perspective from more than a century ago, where he emphasized the significance of the different networks of relations that space of walking holds:

> "When we walk, we naturally go to the fields and woods: what would become of us if we walked only in a garden or a mall?..." (Thoreau, 1914, p.8)

As an interesting parallel, much after Thoreau and just before Certeau, Walter Benjamin refers to the space of passage-ways in Paris and says that:

[1] The relationship between walking and the city has been a central focus of urban studies. However, the main aim of this text is not to delve further into this topic. Instead, acknowledging the broad literature on walking and the city including the theory of *derivé*, Lefebre's rhythm analysis (1992 [2004]) or Jane Jacobs' walking (1961), this section aims to briefly revisit this relationship in order to build upon it and re-think the more apparent relationship between sitting and idleness in the subsequent parts of the text.

> "The arcades were a cross between a street and an interieur. If one can speak of an artistic device of the physiologies, it is the proven device of the feuilleton, namely, to turn a boulevard into an interieur. The street becomes a dwelling for the flaneur; he is as much at home among the facades of houses as a citizen is in his four walls." (Benjamin, 1997, p.37)

Benjamin's understanding of arcades as interior and a "home" of *flâneur*, when thought beyond its context's boundaries, helps us follow the theoretical strands to define a truly idle act: sitting. Due to the narrow inclusion of the term *flâneur*[2], as well as the impossibility of "*flâneuring*" in todays' urban routines, this part traces the definitions of walking to re-evaluate its relation to the idleness in this century to underline the idle act of sitting.

These definitions from very different parts of history create an interesting relation considering the speeds and spaces within the daily life routines. The definitions of walking or wandering; fields or woods or faded passage-ways are now perceived only via dromological media. In this regard, Paul Virilio's definition of city becomes a significant filter to re-evaluate walking as an idle act and re-claim sitting as the new form of idleness. Virilio said that his research focus "has shifted from topology to dromology, i.e., the study and analysis of the increasing speed of transport and communications on the development of land-use" (Virilio, 1977/2006, p.8). Accordingly, he defined city with its pluralities and in-betweens: "The city is but a stopover, a point on the synoptic path of a trajectory, the ancient military glacis, ridge road, frontier or riverbank, where the spectator's glance and the vehicle's speed of displacement were instrumentally linked" (Virilio, 1977/2006, p.31). Virilio underlined the superimposed, plural modes of the 20th-century city that has a speed defined not only by human behavior but also (maybe more) by logistical, artificial and technological patterns. In the 21st century and especially in the post-pandemic world, these relations are even more in flux with changing speeds. Although the current complexity and flux correspond to the idea of mobility in contemporary theory, the mobility of walking is perceived as a part of a larger logistical pattern that does not belong to the *urbanité*'s routines of idleness anymore. Instead, the idle act of sitting emerges at in-betweens, opposing the infinite speed of city scale.

In today's urban routines, instead of the non-existent subject of *flâneur*, we can find more sitters, sittings, and seatings as acts, subjects, and objects of idleness that emerge at in-betweens, and clashes between indoor and outdoor, as an opposition to the infinite speed of cities.

The discussion of speed also resonates with contemporary thinking in the digital age. In contemporary discourse, there is an extensive discussion about the space of the digital screen and human experience, with introductory definitions aiming to clarify their relationship. Among these, Beatriz Colomina's (2001) interpretation of the relationship between wandering in the city and sitting in front of a screen is an appropriate reference to look at sitting as a timeless idle act highlighting distraction and fixation:

> "The state of distraction in the metropolis, described so eloquently by Walter Benjamin early in the twentieth century, seems to have been replaced by a new form of distraction, which is to say a new form of attention. Rather than wandering cinematically through the city, we now look in one direction and see many juxtaposed moving images, more than we can possibly synthesize or reduce to a single impression. We sit in front of our computers on our ergonomically perfected chairs, staring with a fixed gaze at many simultaneously "open" windows through which different kinds of information stream toward us." (Colomina, 2001, p.7)

According to Colomina (2001), the sitting act is defined through its relation to the screens and digital media. However, sitting is a truly idle act for *urbanité* not only to swipe through the screens, but also to escape from any mobility including walking, and finding an "interior" to wander (without feet) in today's city. Similar to the early 21st century, today's city routines with multilayered pace and mobility are transformed into a screen that an observer can interact with to a certain degree. It is possible to say that experiencing a city in the manner of the 19th-century *flâneur* becomes synonymous with sitting at a certain standpoint—fixed yet allowing multilayered observance. This observance is akin to viewing almost digital windows opening and closing simultaneously among the different scenes of the city, which might only be possible through the act of sitting. Therefore, sitting is the new walking.

Idle Act/s: Sitting is the (Old)-New Walking

The aforementioned reading that emphasizes digital developments and the increasing speed as its inevitable outcome reveals the fact that we are simultaneously exposed to numerous moving images without having the need to wander. Therefore, considering the accelerating speed of urban life, what Benjamin (1970) describes as the joy of the *flâneur*, that is, the juxtaposition of the multiplicities, is possible to be experienced by sitting in front of a frame showing the movement of the city. While the accelerating speed of urban life makes us question the current relationship between walking and idleness, we suggest the inactivity of sitting opens a caesura within the city for being idle by simply doing nothing.

The concept of idleness in architectural discourses has always been understood by the interpretations prioritizing urban-theoretical definitions, overshadowing spatial and material relations. These spatial and material relations stand for the spaces and objects within urban scenes that make the act of idleness apparent. Considering the initial claim of this text—sitting is the new walking—it is claimed that the spaces and the objects of idle acts yield rather complex relations at the architectural scale, as opposed to the urban, upper-scale conditions. The architectural scale illustrates a fundamental relationship between idleness and sitting, and it also highlights the rich history of the already established relationship between them. Thinking of idleness on an architectural scale, therefore, enables us to expand the states of idleness and reinterpret its various relationships within today's context. The aim is first to reveal the historical relationship between sitting and idleness as embedded in daily routines, then to illustrate how this relationship continues in urban settings through spatial behaviors, material configurations, and architectural notations. By exploring the spatial forms and cultural codes associated with sitting, the research aims to develop a broader understanding of idleness that

[2] Although Walter Benjamin (1970) defines *flâneur* as "an oppositional figure disconnected from the crowd" and recognized both of "the itinerant street vendor of the boulevards to the dandy in the foyer of the opera-house", the definition of *flâneur* was mostly *elité*, was never a woman *flâneuse*, or a worker, or a literal idle.

encompasses both domestic and urban contexts. To ground this exploration historically, it is crucial to analyze visual representations that document how sitting has been framed and situated over time.

Figure 2.
The Turkish Girl Drinking Coffee on the Sofa by Jean Baptiste Vanmour.

One such representation appears in the depictions of Ottoman interiors by orientalist painters, which offer rich—albeit contested—fragments of visual culture. [3] These images not only reflect historical attitudes toward leisure and stillness but also highlight the spatial and material culture of sitting. Among these, The Turkish Girl Drinking Coffee on the Sofa, from Jean-Baptiste Vanmour's 18th-century collection portraying everyday scenes from the Ottoman Empire, serves as an instructive visual reference (Figure 2). The collection presents diverse portraits and spaces showing various routines of daily life such as resting, embroidering, smoking, and playing the *tehegour* or *mangala*. This specific one above, as the title indicates, represents one of these routines, and the "*sofa*" that is defined as "the notable furniture of the Turkish rooms wrapping the borders of the space" together (Arda Onar, 2017: p.221). This specific sitting object, "*sofa*", visible in almost every interior depiction of leisure time activities in Vanmour's collection, highlights the close relationship between sitting (idle act), and *sofa* (idle object) framed by leisure time. Despite the obvious urban association of idleness mentioned at the beginning of this text, with this painting, sitting manifests itself in domestic space as the reflection of idleness on an architectural scale. This specific depiction is noteworthy not only because its title includes the word "*sofa*," but also because it briefly illustrates a state of idleness—specifically, drinking coffee—alongside its associated object, the *sofa*, within an interior space commonly referred to as a "*sofa*" in Turkish houses. This nuanced term, referenced in the depictions of Vanmour, applies to both the space and the object of sitting. Interestingly, Sedad Hakkı Eldem has written a book dedicated solely to understanding this concept within the context of Turkish houses and interior space compositions.[4] For Eldem, the term sofa holds particular significance as it not only shapes the spatial configuration but also designates the associated typologies. Used interchangeably with the terms *divanhane*, *sergi*, *sergah*, or *hayat*, which translates to "life" in English, the *sofa* is defined as the space for "sitting" and "living" together, acknowledging that domestic life includes a certain level of idleness associated with sitting.[5]

Eldem defines this space/object as "a place where all members of the family gather and relax as part of their daily life routines." (Eldem, 1968: p.16). As a space, the sofa serves as a communal leisure area where circulation flows to the various rooms of the house. Eldem further connects this space to the streets or squares at the urban scale. He considers the sofa to be an extension of the exterior space, serving as a connecting element between the rooms of the house and the garden (Özbil, 2002: p.236). Considering Eldem's initial evaluation of Turkish houses regarding their solid connection to exterior spaces, the sofa can also be interpreted as existing neither entirely in the exterior nor in the interior. Drawing on Walter Benjamin's concept of passageways that connect a street to an *interieur*, which the modern *flâneur* navigates, the sofa and these passageways may be reinterpreted as parallels of one another at different scales. Both serve as leisure spaces and share an ambiguous character, functioning as neither purely interior nor purely exterior elements.[6]

[3] It is important to note that orientalist paintings often reflect the biased and romanticized perceptions of Western artists and may not accurately represent Ottoman culture or practices. However, our interest is in the representative quality of Vanmour's documentation, highlighting the repetition of the same element, "sofa", to describe the interiors and the leisure activities of daily life. Jean-Baptiste Vanmour et al., *Recueil de Cent Estampes Representant Differentes Nations Du Levant, Tirées Sur Les Tableaux Peints d'après Nature En 1707. ET 1708. Par Les Ordres de M. de Ferriol Ambassadeur Du Roi a La Porte. et Gravées En 1712. ET 1713. Par Les Soins de Mr. Le Hay* (A Paris Chez Basan Graveur, 1714), 48.

[4] Sedad Hakkı Eldem, a prominent architect who lived from 1908 to 1988 and is renowned for his contributions to the history of Turkish architecture, examined traditional Turkish houses and conducted a typological study.4 In his book, "Typology of Turkish Houses," he documents the architectural elements, spatial configurations, cultural significance, and, most importantly, the various plan types of these houses. This documentation is the result of an extensive in-situ survey of both the rare intact examples and those that are nearly in a state of ruin, spanning from the 15th to the 19th centuries.4 According to his definition, the term "Turkish houses" refers to "the distinctive type of dwelling that developed and thrived for approximately 500 years in regions historically associated with the Ottoman Empire, including areas now known as the Balkans and Anatolia, and is characterized by its unique architectural features."4 Although Turkish houses are associated with the Ottoman Empire, the use of the adjective "Turkish" in the categorical title can be seen as parallel to efforts in constructing a national identity.The term Turkish houses is used in reference to Sedad Hakkı Eldem's definition. We believe beyond the national denotations of the categorical title, this term can refer to a certain types of houses built in certain geographies as it is stated in Eldem's definition.

[5] The original text: "Avrupai olduğu zannedilen bir yaşama tarzı ve bilhassa, kübik ev sevdası, bahçe ve tabiatten uzaklaşma, büyük bir hastalık gibi oturma ve yaşama kültürümüzü kemirmiş ve şimdiki neticeyi vermiştir."

[6] For further information on Turkish house types, see Sedad Hakkı Eldem, *Türk Evi Plan Tipleri* (Istanbul: İstanbul Teknik Universitesi, Mimarlık Fakültesi, 1968).

As a continuation to the brief historical reference of sitting and the daily routines in the architectural scale, today's "living room," or "*oturma odası*" in Turkish, directly translates as "sitting room," indicating a space specifically designated for idleness and relaxation. Unlike English, which has multiple terms to describe the space, in the Turkey context, the term "*oturma odası*" is primarily used in contemporary houses. Although the evolution of the "sitting room" and the culture of sitting requires in-depth research that is beyond the scope of this text, it is important to highlight that the terms used for the common gathering space, "*oturma odası*" are all related to the act and objects of sitting. The term "*oturma*" not only means "sitting" but also implies "concentrating on something or being in the process of doing something," suggesting a sense of preparation and incubation. Additionally, it signifies an in-between condition, implying a situation that is about to happen. The other definitions of "*oturmak*" are to "spend time idly without doing any work" highlights the connection of idleness and sitting, and "staying permanently in one place" further captures a sense of enduring idleness (Keskin, 2018, p.992). This diverse set of meanings associated with "*oturmak*" reflects the varied name conventions of "*oturma odası*".

Together, these historical and cultural references underscore the ways in which sitting, as both an act and a spatial practice, transcends specific contexts to reveal a deeper relationship with idleness. All in all, considering the pace and uneven relations of contemporary urban life, the variety of domestic acts and objects related to sitting define unexpected encounters in the daily routines of today's *urbanité*. One can also read these encounters as "glitches" that can be defined as an expansion of the renowned interior idleness to urban context. These glitches present themselves as "sitting" acts that occupy the space of walking in urban experience; and as objects, "sofas on streets" by creating an illusion that makes the exterior urban space a quasi-interior space.[7]

Discussion

Ankara and Idle Object/s: Seats and The City

For this research, Ankara—specifically the Çankaya district and Esat area—served as the primary case study, providing a basis for developing a visual glossary centered on the concepts of sitting and idleness. To understand the Çankaya district and the Esat area within the context of Ankara's geographical conditions and urban development, a brief examination of their history is essential.

The formation of the capital city, Ankara, began with the establishment of the Republic in 1923. Due to its geographical position, Ankara has always been a significant node for previous civilizations in the ancient history of Anatolia. Consequently, it possesses a unique antiquity that is revealed through archaeological findings. The foundation of the Republic was a turning point for Ankara, leading to the interaction and development of these antiquities and fragmented villages through "new" ideas in the built environment. The first plan, the 1924-1925 Lörcher Plan, was ultimately not implemented, as the capital city was growing rapidly and the planning was deemed inefficient and unsatisfactory (Özdil et al., 2019). To design the capital city, a new competition was held, and Hermann Jansen's plan won. Jansen incorporated Lörcher's garden city idea and prioritized the distinction between the old city and the new city, aiming to protect the traditional pattern and expand the new city in a more controlled manner. In their thorough research, Özdil et. al, explained that Jansen's plan designated Ulus as the city center and aimed to preserve the traditional urban pattern surrounding the Citadel, with some improvements. The Citadel itself was maintained as an aesthetic feature, with streets and squares strategically positioned to allow visual contact with it. Jansen's proposal included the design of Ataturk Boulevard to link the northern and southern parts of the city, and a secondary line running parallel to the railroad, connecting the east and west (Çınar Özdil et al., 2019).

Figure 3.
Diagram illustrating the main axes of the Ankara City. Re-drawn by authors, the original diagram in Renata Holod, Ahmet Evin, Süha Özkan, eds. Modern Turkish Architecture, 1984.

Figure 3 shows the main axes proposed by Hermann Jansen in an abstract manner. The simple representation of these axes clearly illustrates the urban skeleton, independent of changes, and distinctly shows the physical relations between the new and old parts of the city. Naturally, other plans and updates have also been implemented since the first plan of the capital. The distinction between the old city and the new city has blurred due to rapid changes, which could be a focal point for another study. A closer examination of this abstract map of early modern Ankara shows that "Çankaya," which is positioned on the left bottom edge of the "crossroads," has been one of the earliest residential zones of the capital. With Ankara becoming the capital, new residential areas were rapidly developed in many parts of the city to meet the significant housing demand. Originally a vineyard, Çankaya was connected to Yenişehir (new city) through new city planning and "became the most prestigious area of the capital city when one of the vineyard houses here was transformed into the President's House" (Avcı Hosanlı and Altan, 2018). This paper focuses on two neighborhoods in Çankaya: Büyükesat and Küçükesat (translating to big and small Esat, indicating two parts of the residential region), as the two prominent neighborhoods of

[7] Acknowledging the renowned image of Renaissance urban sitting, where designed borders between streets and building blocks (e.g. Palazzo Rucellai, Palazzo Medici) were prominent, this brief paper explores the conditions when these borders are not designed, focusing on how sitters claim their seats within their urban routines.

the new city. Throughout the foundation of the new city, when the old vineyards gave way to residential areas, these two separate neighborhoods emerged, which are still referred to by the same names today: Küçükesat and Büyükesat. Although they are two separate neighborhoods, it is difficult to definitively determine their boundaries and where one begins and the other ends, as they have developed in an intertwined manner (Tuncer, 2014, pp.211-212).

Within today's context, Çankaya (and therefore Esat) can be defined as the "older" residential part of the new city, as the expansion of residential zones has primarily occurred on the outer edges through gated communities. The high-rise residential buildings in these gated communities on the outskirts starkly contrast with the low-rise, three- to four-story apartments that dominate Çankaya.

Throughout the years, neighborhoods in Çankaya have been part of many significant architectural interventions, including "designed" apartment blocks by several renowned architects of the era. As Çankaya is situated between significant roads and green areas, it was one of the best spots to be an *urbanité*. Residents of these neighborhoods had the opportunity to experience the interplay of city, green spaces, and leisure within their surroundings. However, with the rapid expansion of Ankara, especially after the 1990s, this balance began to change. Increasing vehicle traffic and the accelerating pace of city development started to dismantle the qualities of architecture and spatial experience. Currently, there is a growing trend of demolishing old apartments to build new, taller ones that encroach upon existing open spaces meant for relaxation and leisure. This shift has led to small interventions by current residents, which are the focus of this part of the paper. These interventions are seen as "glitches" between urban and architectural scales, resulting from the differing paces of urban life and leisure that occupy spaces meant for sitting and doing nothing.

Building on the earlier discussion of urban development in the Esat neighborhoods, this section shifts focus to the everyday spatial encounters that occur at the intersection of urban and architectural scales. Here, the research zooms in to trace how moments of idleness—emerging between buildings, sidewalks, thresholds, and leftover spaces—materialize through informal seating arrangements and bodily gestures. This part of the paper offers a visual glossary and textual mapping of these encounters, drawing from field observations, photographic documentation, and abstract diagrammatic drawings. The visual glossary serves as a conceptual and representational tool that categorizes the recurring configurations of sitting practices observed in situ. In doing so, it reveals how sitters (subjects), sittings (acts), and seatings (objects) articulate a form of spatial negotiation in the in-betweens of interior and exterior space. These idle configurations are organized under three typologies:

Idles 1: Displaced Seats – observing and waiting

Idles 2: Nomad Seats – taking a break

Idles 3: Placed Seats – passing by

Although the above categorization of sitting/seating is neither fixed nor unique and does not necessarily exhibit clear distinctions, it provides a foundational framework for understanding the relationships between idle acts and objects. Defined according to these relationships, each typology fits within the glitches that interrupt the borders of quasi-urban contexts, such as the in-betweens of an apartment block, a street, a car road, a tree, a market, and a motorcycle parking spot (Figures 4-12). Seats, as idle objects, are categorized as displaced, nomad, and placed, based on their relationship with the environment. The acts of observing-waiting, taking a break, and passing by are defined by the relationship between sitting and the changing speeds of human and urban movement.

idles 1: displaced seats, observing-waiting

The first typology is displaced seats, which are familiar sofas from the *oturma odası*, permanently recontextualized between building blocks, streets, and car roads. In Figure 4, depicting a scene from a central residential region in Ankara, we see three different, non-matching sofas displaced to the borders of an apartment block. In the other photograph, Figure 5, from the parallel street, we see a sofa and folding beach chairs similarly disrupting the borders between the building block and the street. The urban sitters, who are the residents of the buildings, use these seats to observe the street and its daily urban patterns. The act of sitting on these displaced seats is often combined with other idle acts: observing while eating, drinking, talking, and even sleeping. In Figure 6, we see a commercial street and a car road. This specific location is in front of a series of busy restaurants, where food carriers with motorcycles occupy the space between the pedestrian pavement and the car road. The act of waiting, an inevitable result of urban logistics, creates a need for sitting that necessitates a familiar idle object: the sofa. This sofa, located between the sequence of motorcycles, combines the act of sitting with idle acts of waiting, eating, talking, and, once again, even sleeping. Figure 7 illustrates a setting in which a sofa transforms the street into an almost domestic environment. The displaced seat is again located on a very busy street as an extension of a buffet. Positioned between the high density of pedestrian and vehicle movement and the calmer pace of customer traffic at the buffet, this sofa serves as a transitional space that allows for screening and observing the city. Accompanied by its umbrella, this quasi-urban spot created by the sofa becomes a leisure area that is relatively insulated from the fast pace of the street.

Figure 4.
Non-matching sofas as displaced seats in quasi-urban environment for observing-waiting. Captured by the authors.

Figure 5.
Folding beach chairs and a sofa as displaced seats in the quasi-urban environment for observing. Captured by the authors.

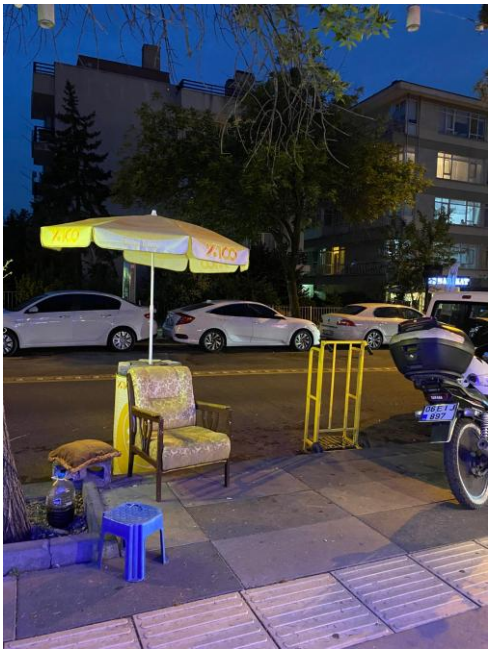

Figure 6.
Sofa as displaced seats on a busy street for waiting. Captured by the authors.

Figure 7.
Sofa as displaced seats on a busy street for watching the street. Captured by the authors.

idles 2: nomad seats, taking a break

The second typology, nomad seats, differs from the first in their ability to change their relationship with the quasi-urban context through the temporal interventions of urban sitters. Urban sitters use these every day, contextless objects to take breaks between stops in their urban routines. In Figure 8, beer crates from the market are used as seats for a stopover. We see an elderly woman with shopping bags taking a break between different stops in her daily routine. The photograph reveals the beer crates' ephemeral and varied relationship with different urban lines, such as the shop front, the border of the pedestrian walkway, and the edge of the vehicle road. The crates are placed outside the pedestrian walkway, next to it, or adjacent to the building's exterior wall. Each positioning denotes a different state of idleness, altering the perception of speed. Additionally, on the left, another woman uses a beer crate to display greens for sale, highlighting the nomad seats' multiple and ever-changing character. In Figure 9, a different condition is illustrated, which is not commercial but quasi-domestic, showing an object for sitting, possibly used for longer stopovers. Unlike the portable beer crates, this wooden seat structure is less portable but shares the same nomad properties of being temporary and ephemeral. In Figure 10, we see another nomad seat that is created by collecting excess pavement stones and a variety of cushions. This DIY seat is situated near a tree at the entrance of an open-air parking lot. The individuals working in the parking lot use this seat to take breaks. Like the previous examples of nomad seats, this one possesses an ephemeral quality, both in terms of its location and the materials used to construct it.

Figure 8.
Beer crates as nomad seats in various positions in front of a shop for taking a break. Captured by the authors.

Figure 9.
A former divan deconstructed and reused as nomad seat in a quasi-urban environment for a longer stopover. Captured by the authors.

Figure 10.
A DIY - edge created by excess pavement stones and cushions that can change its location. A nomad seat in a quasi-urban environment for taking a break. Captured by the authors.

idles 3: placed seats, passing by

The third typology, placed seats, consists of existing and permanent as-is details within the urban landscape. These as-is components, like nomad seats, do not have sitting as their primary function, but their use is temporarily altered by urban sitters' routines. In Figure 11, we see a wall bordering the garden of a building block and the street. An elderly man, passing by, uses the wall parapet as a seat to stop, make a phone call, and rest his feet simultaneously. In another photograph, we see one of the busiest streets in Ankara, with car and pedestrian traffic (Figure 12). One of the few trees on the street has a surrounding component composed of a fence enveloping the tree, with a wooden addition likely added later by urban sitters. These photographs illustrate how existing urban surfaces are repurposed by passers-by. In this typology, the physical characteristics of these urban elements are not altered, but their purpose is glitched, transforming inert borders (such as the parapet and tree fence) into active surfaces for sitting and slowing down.

Figure 11.
An as-is urban surface, parapet, for stopovers while passing-by. Captured by the authors.

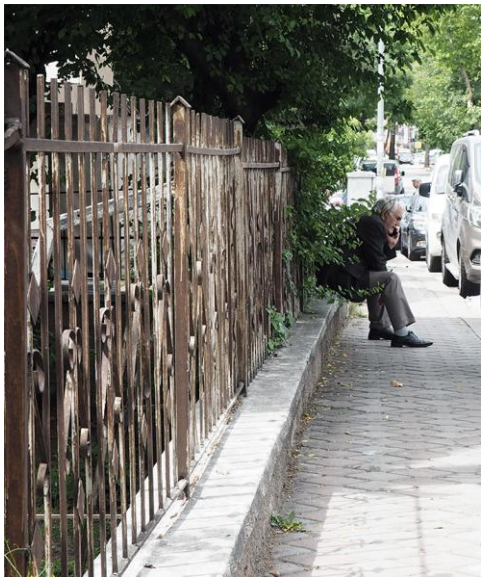

Figure 12.
An as-is urban surface, combination of fence and a wooden element, for stopovers while passing-by. Captured by the authors.

Conclusion

As a synopsis, this brief paper aims to re-evaluate the relationship between walking and idleness with the changing urban conditions. Considering the fast-paced contemporary urban life, sitting has become an idle act to escape mobility, including walking, and to explore an "interior" experience in today's city without physically moving. This escape highlights how sitting has challenged walking as an idle urban act resulting in unexpected encounters. These encounters are defined as "glitches," characterized by the act of sitting occupying the space of walking in urban routines, and by objects creating an illusion that transforms exterior urban spaces into quasi-interior spaces, thus blurring the borders in between.

As part of the synoptic notes, additional diagrams illustrating the "glitches" on the borders and the relationship between idle acts and objects are presented (Figure 13 and 14). In these synoptic diagrams, the acts, clearly influenced by the pace of the city, and the seats, as idle objects, creating an in-between cavity within urban and domestic life, are abstracted as lines with varying qualities and are drawn to express the diverse densities of city life.

In Figure 13, the three diagrams stand for the changing objects and acts of sitting respectively, squares representing the displaced, nomad and placed seats, dashed lines representing the changing speeds of urban life.

The first one shows a seat from an architectural scale - dis/placed within the urban environment. The rhythm of the surroundings has a rather orderly quality. The displaced seat is often situated at the same location within this predictable rhythm. This specific diagram can be considered as a synoptic representation of displaced seats that are mostly associated with the acts of observing-waiting. The second diagram shows a more unpredictable rhythm in terms of urban environment. The seats and the act of sitting are both “nomad” in this case, that could be situated in plural locations. This specific diagram can be considered as a synoptic representation of nomad seats that are mostly associated with the act of taking a break. The third diagram shows a more busy but orderly environment in terms of urban pace. The seats in this case are part of the urban setting, even though they are not designed for sitting; rather, residents have intervened to use them as such. This specific diagram can be considered as a synoptic representation of placed seats that are mostly associated with the act of passing by. Figure 14, the final diagram, represents an imaginary abstract scene from a fragment of a city through various lines and their relationships. It encompasses the types defined earlier: displaced, nomad, and placed seats. This diagram illustrates the connections between different forms of sitting and urban surfaces, such as the exterior façade of a building, the shop front, the edge of the pedestrian walkway, and the boundary of the vehicle road. These lines vary in terms of their border conditions. The exterior line of the shop front and the façade of a building serve as relatively loose boundaries, allowing for relational diversity and multiple forms of glitches that emerge on the surfaces through urban idleness. In contrast, considering the high speed of movement, the boundary between the pedestrian walkway and the shop front is much tighter, permitting more defined forms of sitting. Together, these different idle objects and acts of sitting create glitches in the varied “thick and thin lines” of the urban map (Figure 13) (Certeau, 1980, p.265).

All in all, this paper first explores idle acts and objects when borders are not designed, focusing on how sitters claim their seats within their urban routines. Second, it proposes a tripartite categorization: displaced seats for observing and waiting, nomad seats for taking a break, and placed seats for passing by.

Figure 13.
Diagrams showing the objects and acts of sitting respectively, squares representing the displaced, nomad and placed seats, dashed lines representing the changing speeds of urban life. Drawn by the authors.

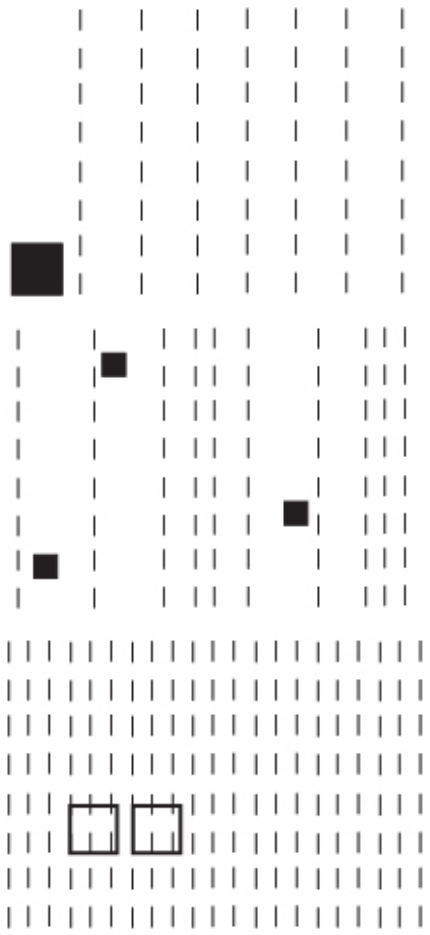
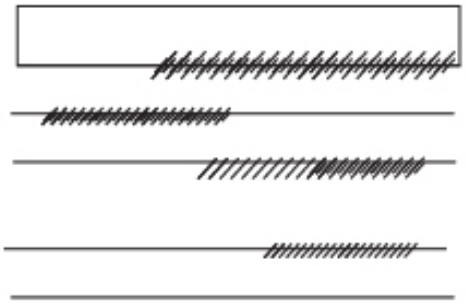

Figure 14.
Diagrams showing the objects and acts of sitting respectively, squares representing the displaced, nomad and placed seats, dashed lines representing the changing speeds of urban life. Drawn by the authors.

Ethics Committee Approval Certificate: The authors declared that an ethics committee approval certificate is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept - S.S., B.D.; Design- S.S., B.D.; Supervision- S.S., B.D.; Resources- S.S., B.D.; Data Collection and/or Processing- S.S., B.D.; Analysis and/or Interpretation- S.S., B.D.; Literature Search- S.S., B.D.; Writing Manuscript- S.S., B.D.; Critical Review- S.S., B.D.; Other- S.S., B.D.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

References

Arda Onar, N. (October 2017). Turkish Coffee in Jean Baptiste Vanmour Paintings. *Route Educational and Social Science Journal*, 4(6), 217–227. https://doi.org/10.17121/ressjournal.752

Avcı Hosanlı, D., and Altan, T. E. (2018). The Residential Architecture of Ankara during the 1920s: The Housing Types in the Settlement Zones of the New Capital City. *Journal of Ankara Studies* 6(2), 183–210. https://doi.org/10.5505/jas.2018.08108

Baudelaire, C., & Mayne, J. (1970). *The Painter of Modern Life and Other Essays*. Phaidon.

Benjamin, W. (2006). *The Writer of Modern Life: Essays on Charles Baudelaire*. (M. W. Jennings, Ed.). Harvard University Press. (Original work published in 1964)

Benjamin, W., & Zohn, H. (1997). *Charles Baudelaire: A Lyric Poet in the Era of High Capitalism*. Verso.

Boutin, A. (July 2012). Rethinking the Flâneur: Flânerie and the Senses. *Dix-Neuf*, 16(2), 124–32. https://doi.org/10.1179/dix.2012.16.2.01

Careri, F. (2009). *Walkscapes: Walking as an Aesthetic Practice*. Gili.

Cinar Ozdil, N., Vejre, H., & Bilsel, F. C. (June 24, 2019). Emergence and Evolution of the Urban Public Open Spaces of Ankara within the Urban Development History: 1923 to Present. *Journal of Planning History*, 19(1), 26–51. https://doi.org/10.1177/1538513219848434

Colomina, B. (January, 2001). Enclosed by Images: The Eameses' Multimedia Architecture. *Grey Room* 2, 6–29. https://doi.org/10.1162/152638101750172975

De Certeau, M. (1980). Walking in the City. In I. Szeman & T.Kaposy (Eds.), *Cultural Theory: An Anthology*. Wiley-Blackwell, 264-273.

Eldem, S. H. (1968). *Türk Evi Plan Tipleri*. İstanbul Teknik Universitesi, Mimarlık Fakültesi.

Gommes, L., & Liebe, J. S. (Eds.). (2024). *Walking as Research Practice: A special issue resulting from the Warp Conference* (September 2022). Roma Publications.

Ingold, T., & Vergunst, J. L. (2008). *Ways of Walking: Ethnography and Practice on Foot*. Ashgate.

Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. Random House.

Keskin, M. (August 30, 2018). Oturmak Fiilinin Türkçe'de ve Çince'de Anlam ve Kullanım Şekilleri Yönünden Sınıflandırılması. *Idil Journal of Art and Language*, 7(48), 991–1001. https://doi.org/10.7816 /idil-07-48-09

Lefebvre, H. (2004). *Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday Life*. Continuum.

Özbil, N. A. (2002). *Sedad Hakkı Eldem's Typological Analysis of the "Turkish House" as a Tool for an Operative Design Methodology* (Tez No: 119177). [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü]. YÖK Tez Merkezi.

Piga, B. E. A., Siret, D., & Thibaud, J.-P. (Eds.). (2021). *Experiential Walks for Urban Design: Revealing, Representing, and Activating the Sensory Environment*. Springer.

Thoreau, H. D. (1914). *Walking*. The Riverside Press.

Tuncer, S. (January 2014). Küçükesat: Bağevlerinden Mahalleye. *İdealkent*, *11*, 202–225.

Virilio, P. (2006). *Speed and Politics* Paul Virilio (Polizzotti, M., trans.) Los Angeles, Calif: Semiotext(e).

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Research Article *Araştırma Makalesi* DOI: 10.54864/planarch.1693777

A Research on the Discipline of Interior Architecture in Higher Education Institutions in Türkiye

Türkiye'de Yükseköğretim Kurumlarında İç Mimarlık Disiplini Üzerine Bir Araştırma

Özlem BAYSAL [1]

[1] Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

Bilge SAYIL ONARAN [1]

[1] Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, Ankara, Türkiye

ABSTRACT

This research aims to examine the historical development and academic structuring of the interior architecture discipline within higher education institutions in Turkiye. Positioned at the intersection of architecture and fine arts disciplines, interior architecture gradually transformed into an independent academic identity throughout the 20th century. The discipline has evolved into a critical educational field that aims to impart analytical and contemporary design skills through multidisciplinary approaches and pedagogical diversity. The research focuses on three founding state universities that pioneered the institutionalization of interior architecture education in Turkiye: Mimar Sinan Fine Arts University, Marmara University, and Hacettepe University. In the study, the phenomenon of "academic inbreeding," which affects academic staff structures and institutional continuity, has been addressed through the current faculty. In the study conducted using a qualitative research method, semi-structured interviews were held with academics considered "inbred" in terms of their educational background and career journey; the obtained data were evaluated using the descriptive analysis method. The themes created by the authors in the interview questions were systematically organized with codes and sub-themes based on the interviewees' discourses. The findings reveal that interior architecture education is not limited to the mere transfer of technical knowledge; it also serves as a carrier of institutional culture, corporate continuity, and a sense of belonging. Academic inbreeding provides an advantage in preserving traditional structures; however, it can create limiting effects in terms of innovation, diversity, and openness. The research offers a original contribution by addressing academic specialization specifically within the discipline of interior architecture and provides recommendations for future studies.

Keywords: Interior architecture, higher education, academic inbreeding, institutional culture.

ÖZ

Bu araştırma, Türkiye'de yükseköğretim kurumları bünyesinde iç mimarlık disiplininin tarihsel gelişimini ve akademik yapılanmasını incelemeyi amaçlamaktadır. Mimarlık ve güzel sanatlar disiplinlerinin kesişiminde konumlanan iç mimarlık, 20. yüzyıl boyunca giderek bağımsız bir akademik kimliğe dönüşmüştür. Disiplin, çok disiplinli yaklaşımlar ve pedagojik çeşitlilik aracılığıyla analitik ve çağdaş tasarım becerileri kazandırmayı hedefleyen eleştirel bir eğitim alanına evrilmiştir. Araştırma, Türkiye'de iç mimarlık eğitiminin kurumsallaşmasına öncülük eden - Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Marmara Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi - üç kurucu devlet üniversitesi üzerine odaklanmaktadır. Çalışmada, akademik kadro yapılanmalarını ve kurumsal sürekliliği etkileyen "akademik kendileşme" (academic inbreeding) olgusu mevcut kadrolar üzerinden ele alınmıştır. Nitel araştırma yöntemiyle yürütülen çalışmada, eğitim geçmişi ve kariyer yolculuğu açısından "kendileşmiş" kabul edilen akademisyenlerle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmış; elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Yazarlar tarafından görüşme sorularında oluşturulan temalar görüşmecilerin söylemleri doğrultusunda oluşturulan kodlar ve alt temalarla sistematik hale getirilmiştir. Bulgular, iç mimarlık eğitiminin yalnızca teknik bilgi aktarımıyla sınırlı kalmadığını; aynı zamanda kurum kültürünün, kurumsal sürekliliğin ve aidiyetin taşıyıcısı olduğunu ortaya koymaktadır. Akademik kendileşme, geleneksel yapının korunmasında avantaj sağlarken; yenilikçilik, çeşitlilik ve dışa açıklık açısından sınırlayıcı etkiler yaratabilmektedir. Araştırma, iç mimarlık disiplini özelinde akademik kendileşmeyi ele alan özgün bir katkı sunmakta ve gelecek çalışmalara önerilerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İç mimarlık, yükseköğretim, akademik kendileşme, kurum kültürü.

Bu araştırma, ikinci yazar danışmanlığında birinci yazar tarafından Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Anabilim Dalı'nda yürütülen doktora tezinden üretilmiştir.

Received / Geliş Tarihi	08.05.2025
Revision Requested / Revizyon Talebi	22.06.2025
Last Revision / Son Revizyon	29.07.2025
Accepted / Kabul Tarihi	19.08.2025
Publication Date / Yayın Tarihi	16.09.2025

Corresponding author / Sorumlu Yazar: Özlem BAYSAL

E-mail: baysalozlem92@gmail.com

Cite this article: Baysal, Ö. & Sayıl Onaran, B. (2025). A Research on the Discipline of Interior Architecture in Higher Education Institutions in Türkiye. *PLANARCH - Design and Planning Research*, 9(2), 339-353. DOI: 10.54864/planarch.1693777

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Giriş

Eğitim, toplumların gelişmesinde ve kalkınmasında en etkili araç olarak kabul görmektedir. Yaratıcı bireyler yetiştirmeyi amaçlayan, bilgi ve becerilerin yanı sıra belleği kuşaklar arası aktaran ise eğitim sistemidir (Başar, 1997). Eğitim sisteminin en üst kademesi olan yükseköğretimin Türkiye tarihine baktığımızda Osmanlı İmparatorluğu döneminden başlayarak Erken Cumhuriyet Dönemi ve günümüze kadar uzandığı görülmektedir. Tarihsel süreç, eğitim sisteminin yapısal dönüşümleri ve reformlarının yanı sıra uluslararası etkiler ile şekillenmiş, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte modern eğitim kurumları ve üniversiteler kurulmaya başlanmıştır. Bu dönüşüm, Türkiye'nin eğitim sisteminin modernleşme çabalarının bir parçası olarak değerlendirilmektedir (YÖK, 2021).

Yükseköğretim, eğitimin temel işlevlerinden biri olan belleğin aktarımı, kurumsal kimliğin inşası ve disipliner sürekliliğin sağlanması açısından mesleki kültürün taşıyıcısı olarak kritik bir rol üstlenmektedir (YÖKAK, 2018).

Türkiye'de yükseköğretim kurumlarında bir disiplin olarak iç mimarlık bölümlerinin yer edinme süreci 20. yüzyılın ilk yarısında başlamıştır (MSGSÜ, 2025a). İç mimarlık eğitimi, tarihsel olarak mimarlık ve güzel sanatlar disiplinlerinin kesişiminde konumlanmış; zaman içinde bağımsız bir akademik kimlik kazanmıştır. Bu dönüşüm süreci, çok disiplinli yaklaşımlar ve yenilikçi yöntemlerle zenginleşmiş; öğrencilere analitik ve çağdaş tasarım becerileri kazandırmayı amaçlayan bir eğitim alanı olarak, Türkiye'de akademik gelişim için kritik bir öneme sahiptir. Bu dönüşüm yalnızca müfredat ya da pedagojik yöntemlerle sınırlı kalmamış, akademik kadroların oluşturulması, kurum içi geleneklerin aktarımı ve akademik yapılanmanın biçimlenmesiyle de doğrudan ilişkili olmuştur (Aytıs, 2022; Kaptan, 2014).

Çalışmanın temel amacı söz konusu disiplinin akademik yapılanma sürecini tarihsel bir çerçevede ele alarak Türkiye'de iç mimarlık eğitiminin yükseköğretimdeki konumunu ve gelişim sürecini değerlendirmek; mevcut eğilimleri akademisyenlerin görüşleri üzerinden tartışmaya açmaktır. Disiplinin gelişimini anlayabilmek için, yükseköğretim sistemindeki genel dönüşümlerle iç mimarlık eğitiminin nasıl şekillendiği ve bölümlerin yükseköğretim sistemine nasıl entegre olduğu ele alınmaktadır. Bu bağlamda, özellikle iç mimarlık eğitiminin şekillendiği kurucu devlet üniversitelerindeki akademik kadro yapılanmaları ve akademik kendileşme (academic inbreeding) olgusu çalışmanın merkezine alınmıştır. Söz konusu kavram, eğitim programlarının kimliğini etkileyen yapısal bir unsur olarak tartışılmaktadır. Akademik kendileşme, genellikle eleştirel bir kavram olarak değerlendirilse de bu araştırma bulguları doğrultusunda söz konusu uygulamanın bağlamsal avantaj ve dezavantajlarını ortaya koymayı hedeflemektedir.

Türkiye'de iç mimarlık disiplini ve kurumlar üzerine yapılan çalışmaların eğitim müfredatlarıyla sınırlı olduğu göz önüne alındığında, bu araştırmanın, konuya farklı bir perspektiften bakarak akademik bilgi birikimine katkı sunması amaçlanmıştır. Aynı zamanda "akademik kendileşme" kavramının iç mimarlık disiplini özelinde ilk kez sistematik bir biçimde tartışıldığı çalışma olması açısından alana özgün bir katkı sağlayarak, gelecek çalışmalara metodolojik bir çerçeve ile veri seti sunacaktır.

Araştırma Problemi

Üniversitelerde yer alan iç mimarlık bölümleri arasında yapısal ve kurumsal açıdan belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Bu durum hem kurumsal belleğin aktarımı hem de eğitimde çeşitlilik açısından değerlendirilmesi gereken önemli bir sorunsala işaret etmektedir. Bu bağlamda araştırma problemi: "Türkiye'de yükseköğretim kurumlarında iç mimarlık disiplini nasıl bir tarihsel gelişim süreci geçirmiştir ve bu sürecin akademik yapılanma ile kurumsal çeşitliliğe etkisi nedir?" sorusu olmuştur.

Bu problem çerçevesinde araştırmada şu soruların yanıtları aranmaktadır:

1.Türkiye'de iç mimarlık disiplininin tarihsel süreci nasıl şekillenmiştir?

2.İç mimarlık disiplininin yükseköğretim sistemindeki yeri ve akademik statüsü nasıl bir dönüşüm geçirmiştir?

3.Kurucu üniversitelerdeki iç mimarlık bölümleri arasında ne tür yapısal ve kurumsal farklılıklar bulunmaktadır?

4.Akademik kendileşme kavramı, iç mimarlık disiplininde akademik çeşitlilik ve yenilikçilik açısından ne tür etkiler yaratmaktadır? Bu uygulama bağlamında ne tür avantajlar ve dezavantajlar söz konusudur?

Bu sorulara yanıt arayan araştırma, 20. yüzyıl başlarından günümüze uzanan süreçte iç mimarlık disiplininin yükseköğretim sistemine entegrasyonu, akademik kadroların oluşumu ve kurumsal geleneklerin aktarımı bağlamında ele alınmaktadır.

Bu çalışma, akademik yapılanmanın yalnızca yapısal bir süreç olmadığı, kurumsal ve kültürel örüntüler üzerinden şekillendiği varsayımına dayanmaktadır. Dolayısıyla yükseköğretim kurumları, bilgi üretim ve aktarım merkezleri olmalarının yanı sıra özgün birer kurum kültürü taşıyıcısıdır. Bu bağlamda kurum kültürü, akademik yaşamın gündelik pratiklerinden kaynaklanan yazılı olmayan kurallar, ritüeller, söylemler ve etkileşim biçimleri aracılığıyla kurumsal aidiyetin ve mesleki habitusun inşasında belirleyici rol oynamaktadır (Tierney ve Lanford, 2020).

Akademisyenlerin bu kültürel yapıya katılım ve uyum süreçlerinde, Bourdieu'nün habitus kavramı önemli bir kuramsal zemin sunmaktadır. Habitus, bireyin geçmiş deneyimleriyle biçimlenen, içinde bulunduğu toplumsal alanla karşılıklı etkileşim içinde süreklilik gösteren bilişsel ve eylemsel eğilimler bütünüdür (Göktürk ve Kandemir, 2019). Yükseköğretim kurumları bağlamında akademik habitus, kurum kültürünün sürekliliğini sağlayan görünmez yapılar aracılığıyla işlerlik kazanmakta; akademisyenlerin tutum, tercih ve pedagojik yaklaşımlarına yön vermektedir.

Kurum kültürü ile çizilen bu çerçevede akademik kendileşme, yalnızca bir istihdam biçimi değil; aynı zamanda kurumsal habitusun yeniden üretildiği, kuruma özgü değerlerin pekiştirildiği ve akademik kültürün aktarımını mümkün kılan bir pratik olarak değerlendirilmektedir. Özellikle iç mimarlık bölümlerinde kurum içinden yetişen akademik kadroların ağırlık kazanması, sadece yapısal bir tercih değil; aynı zamanda kurumsal bellek, pedagojik gelenek ve akademik kimlik aktarımında süreklilik sağlayan bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma, bu alandaki akademik tartışmalara tarihsel ve yapısal bir perspektif kazandırmayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın bulguları amaçlı örneklem yöntemiyle seçilen akademisyenlerle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilmiştir. Bulgular içerik analizi tekniğiyle değerlendirilmiş, önceden belirlenmiş temalar ve akademik kendileşme kavramı çerçevesinde yorumlanmıştır.

Görüşmelerden elde edilen veriler, iç mimarlık eğitiminin yalnızca mesleki bir eğitim alanı olmadığını; akademisyenlerin aynı zamanda kurumsal süreklilik, kurumsal aidiyet ve akademik geleneğin taşıyıcısı olduğunu gözler önüne sermektedir. Özellikle

küçük kontenjanlarla yürütülen geçmiş dönem eğitim pratiklerinin birebir iletişim ve usta-çırak ilişkisi çerçevesinde şekillendiğini; günümüzde ise dijitalleşme ve niceliksel büyümeyle birlikte yeni zorlukların ortaya çıktığını göstermektedir. Akademik kendileşme, bu dönüşüm sürecinde hem bir avantaj (kurumsal süreklilik ve aidiyet, eğitimde tutarlılık gibi) hem de bir sınırlayıcı (dışa kapalılık, çeşitlilik eksikliği gibi) bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Kavramsal çerçeve, çalışmanın veri analizini yönlendiren ve bulguların çözümlenmesinde temel oluşturan analitik bir araştırma ve literatür taraması sunmaktadır. Türkiye'de iç mimarlık eğitiminin yükseköğretim sistemi içindeki tarihsel gelişimi ve akademik yapılanmadaki dönüşümü, bu bağlamda kavramsal bir yapı içinde ele alınmaktadır. Ayrıca, bu gelişimi etkileyen önemli bir olgu olan akademik kendileşme kavramı ve bu kavramın disiplinle kurduğu ilişki de bu bölümde ayrıntılı biçimde değerlendirilmiştir

İç Mimarlık Disiplininin Yükseköğretim Kurumlarında Var Oluşu

Türkiye'de Erken Cumhuriyet döneminde mimarlık eğitiminin Batı'daki gelişmeler doğrultusunda şekillenmesi, iç mimarlık eğitimine de dolaylı olarak yön vermiş ve 1920'lerden itibaren Türkiye'de iç mimarlık eğitimi, bağımsız bir disiplin olma yolunda önemli adımlar atmaya başlamıştır. İç mimarlık geleneğini yaratan ve ülkemizde varlığını sürdürmesini sağlayan kurumlar hem "iç mimarlık eğitimi" hem de bu eğitimin akademik bir disiplin haline gelmesi açısından büyük önem taşımaktadır (Kaptan, 2014, s. 71).

Tarihsel süreç içerisinde ilk İç Mimarlık bölümü, aynı zamanda ülkemizin ilk sanat ve mimarlık okulu olan Sanayi-i Nefise Mektebi'nde 1925'te "Dahili Tezyinat" adıyla eğitime başlamıştır. Kurulduğu dönem Türkiye'de iç mimarlık eğitiminin başladığı yıl olarak kabul edilmektedir. Farklı kaynaklarda 1923 (Aytıs, 2022), 1926 (İçmimarlar Odası, 2025), 1929 (Gül, 2016) gibi farklı tarihler söz konusu olsa da Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi İç Mimarlık Bölümü'nün tarihçesinde yer alan 1925 tarihi en yaygın olarak kabul gören tarih olarak öne çıkmaktadır (Aydıntuğ, 2018; MSGSÜ, 2025a). 1928 yılında kurumun Güzel Sanatlar Akademisi'ne dönüştürülmesiyle Akademi adını alan ve bu statüyü taşıyan ilk yükseköğretim kurumu olmuştur (Giray'dan aktaran Fitoz, 2015). Türkiye'de iç mimar yetiştiren ilk yükseköğretim kurumu Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'dir (Fitoz, 2015). Yaklaşık 30 yıl boyunca Akademi, iç mimarlık disiplinini tek başına sürdürmüş ve geliştirmiştir. Fransız ekolü olan Beaux-Arts modelini benimseyen kurum, ülkemiz iç mimarlık eğitiminin temelini oluşturmuştur.

Bu dönemde iç mimarlık disiplini, uygulamaya dayalı bir eğitim anlayışıyla sürdürülmüş, sanat ve zanaat birlikteliği temel alınmıştır. Henüz kurumsal anlamda bağımsızlaşabilmiş olmasa da program içeriği ve öğretim kadrosu açısından kendine özgü kimlik geliştirmeye başlamıştır.

1950'li yıllara gelindiğinde Avrupa'da Bauhaus etkisinin artmasıyla iç mimarlık disiplininde sanat ve zanaat birlikteliği yeterli görülmemeye başlanmış, işlevsellik, kullanıcı ihtiyaçları ve seri üretim gibi kavramlar eğitime entegre edilmiştir. Türkiye'de bu dönüşüme 1955 yılında yine İstanbul'da kurulan Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksekokulu ile dahil olmuştur. 1957 yılında gelindiğinde Mobilya ve İç Mimarlık bölümünün eğitime başlamasıyla iç mimarlık disiplini bir çeşitlenme sürecine de girmiştir. "Bauhaus ekolü ile kurulan kurumun hedefi, çağın gereksinim duyduğu yaratıcı, araştırmacı, yenilikçi ve uygulamacı bireyler yetiştirmekti" (Marmara Üniversitesi, 2025). Kurumun kurulmasıyla yalnızca sayısal anlamda ikinci bir kurum ortaya çıkmamış, tasarım felsefesi ve yaklaşımları bakımından da disiplinde önemli bir fark yaratılmış, yöntemsel bir çeşitlenme sürecine girilmiştir. Akademinin Beaux-Arts temelli sanat yönelimli yaklaşımına karşın Tatbiki'nin Bauhaus etkili rasyonel tasarım anlayışı bu çeşitliliği sağlayan temel fark olmuştur.

1980'li yıllara kadar iç mimarlık disiplini iki kurumda varlığını sürdürmüştür. Ancak 1981'de yalnızca iç mimarlık disiplinini değil tüm yükseköğretim kurumlarını etkileyecek önemli değişikliklere gidilmiştir. 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 1981'de yürürlüğe konmasıyla birlikte "yükseköğretim akademik, kurumsal ve idari açıdan yeniden yapılanma sürecine girmiş; akademiler üniversitelere, eğitim enstitüleri eğitim fakültelerine dönüştürülmüş ve konservatuvarlar ile meslek yüksekokulları üniversitelere bağlanmıştır" (YÖK, 2025b). Ülkemizdeki tüm yükseköğretim kurumları Yükseköğretim Kurumu (YÖK) çatısı altında toplanmasıyla Türkiye'de yükseköğretim sistemi merkezi bir yapı kazanmış ve iç mimarlık disiplini de bu yeni sistem içinde akademik olarak kurumsallaşmaya başlamıştır.

Yapılan değişikliklerle Devlet Güzel Sanatlar Akademisi 1982 yılında hem ismi hem statüsü değişerek Mimar Sinan Üniversitesi adını almış, böylece iç mimarlık disiplini üniversite sisteminin bir parçası haline gelmiştir (MSGSÜ, 2025b). 1983 yılında da Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksekokulu Güzel Sanatlar Fakültesi statüsüne geçiş yaparak Marmara Üniversitesi'ne bağlanmıştır (Marmara Üniversitesi, 2025). Bu yapısal dönüşüm iç mimarlık disiplininin akademik statüsünü değiştirmesinin yanı sıra ulusal ölçekte sistematik bir yapılanma içine girmesini de sağlamıştır.

YÖK kuruluşunun ardından 1982 yılına geldiğimizde Hacettepe Üniversitesi bünyesinde Güzel Sanatlar Fakültesi kurulmuştur. 1985-1986 yılında Fakülte bünyesinde ilk İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü açılmıştır (Hacettepe Üniversitesi, 2025). Bu gelişmeyle birlikte iç mimarlık disiplininin başkent Ankara'da kurumsallaşmasına olanak sağlanmış, disiplinin ilk kez bir üniversite çatısı altında farklı bir yorumla yeniden şekillenmesi mümkün olmuştur. Hacettepe İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı bölümü kuruluşundaki özgün akademik kadrosu ve sanat – tasarım – mimarlık ilişkilerini yeniden kurma çabasıyla hem Akademi'nin hem de Tatbiki'nin akademik mirasını farklı bir yapıya taşımıştır (Kaptan, 2014). Kurum iç mimarlık disiplininde kendi ekolünü oluşturmuştur.

Türkiye'de iç mimarlık disiplininin tarihsel gelişiminde yapısal ve pedagojik yönlerden belirleyici olan bu üç kurum (Akademi, Tatbiki ve Hacettepe) akademik kimliğin oluşumuna yön veren kurumsal aktörler olarak öne çıkmaktadır.

Hacettepe'nin kuruluşu sonrası geçen yaklaşık 40 yıla baktığımızda günümüz itibariyle Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi verilerine göre Türkiye'de 138 üniversitede 146 İç Mimarlık/İç mimarlık ve Çevre Tasarımı bölümü bulunmaktadır. Bu bölümlerin 82'si aktif olarak eğitim-öğretim faaliyetlerine devam ederken, 64'ünün yalnızca adı bulunmaktadır (YÖK, 2025a).

İç mimarlık bölümlerinin sayısındaki bu niceliksel artış göz önüne alındığında Türkiye'de iç mimarlık eğitiminin yaygınlaşması beraberinde çeşitli yapısal sorunu gündeme gelmiştir. Yeni açılan bölümlerde öğretim üyesi kadrolarının kısa sürede oluşturulma zorunluluğu sonucu ortaya çıkan akademik personel yetersizliği ve niteliksel dengesizlik gibi problemlere yol açmıştır. Bu nedenle kurucu üniversitelerin de kendi yetiştirdikleri mezunlarını elde tutma refleksiyle daha içe kapanık bir akademik kadro stratejisi

benimsemelerine sebep olmuştur. Bu strateji Mimar Sinan, Marmara ve Hacettepe'de var olan güçlü geleneği korumak için yapılan bilinçli bir tercih olmakla birlikte, bölümler arası metodolojik çeşitliliği sınırlayarak akademik kendileşme olgusunun bu kurumlarda var olmasına zemin hazırladığı düşünülmektedir. Bu bölüm Türkiye'de iç mimarlık disiplininin tarihsel sürecinin nasıl şekillendiği, yükseköğretim sistemindeki yeri ve akademik statüsünün nasıl bir dönüşüm geçirdiği sorularının cevabı niteliğindedir.

Akademik Kendileşme (Academic Inbreeding)

Yükseköğretimde "inbreeding" kavramın ortaya çıkışı yaklaşık 120 yıl öncesine dayanmaktadır. 1908 yılında Harvard Üniversitesi rektörü Charles W. Eliot "Üniversite Yönetimi" kitabında kendileşmeden şu şekilde bahsetmiştir:

> "…üniversitenin öğretim üyelerini çoğunlukla kendi mezunları arasından seçmesi doğaldır, ancak akıllıca değildir; doğaldır, çünkü bu mezunlar seçme yetkilileri tarafından iyi bilinmektedir, çünkü yıllardır gözlem altında tutulmaktadırlar; akıllıca değildir, çünkü üniversite içinde ve dışında yetiştirmek ciddi tehlikeler taşımaktadır…" (Eliot, 1908, s. 90).

Kavramın o dönemde "tehlikeli" gibi olumsuz bir nitelemeyle ortaya çıkışı ilerleyen yıllarda yapılan çalışmaların akademik kendileşmenin dezavantajları üzerinde odaklanmasına neden olmuştur. Ancak Eliot erken dönemde bu riski öngörerek yükseköğretim kurumlarını bu duruma karşı dikkatli olunması konusunda uyarmıştır. Bu olguyu ele alan ilk çalışmaların neredeyse tamamında kendisinin bu uyarısına bir atıf vardır (Eells ve Cleveland, 1935a, 1935b; Horta vd., 2010; McGee, 1960; Wyer ve Conrad, 1984).

"Inbreeding" biyoloji kökenli bir kelime olmakla birlikte eğitim literatürüne dar bir entelektüel ve kültürel alana sıkışma yani bir yükseköğretim kurumunda eğitim görmüş çok sayıda insanın yine aynı kurumda istihdam edilmesi anlamıyla girmiştir. Kavramın en yaygın kabul gören karşılığı doktora eğitimi alınan yükseköğretim kurumunda göreve başlanması ve tüm meslek hayatı boyunca aynı yükseköğretim kurumunda çalışılmasıdır (Horta vd., 2010). Ancak akademik kendileşmenin farklı boyutları ile bu boyutların farklı etkilerini anlamak ve akademik hareketlilik düzeylerini ayrıntılı biçimde analiz edebilmek için Horta'nın sınıflamasından yararlanmak mümkündür. Horta (2013) çalışmasından akademisyenlerin kendileşme durumlarını 5 temel tipolojide tanımlamıştır (Horta, 2013). Bu tipoloji araştırmanın yapıldığı kurumlardaki akademisyenlerin mezun oldukları ve akademik hayatlarını sürdürdükleri kurumlar üzerinden akademik kendileşme durumlarını anlamlandırmaya yardımcı olacaktır. Tablo 1'de İngilizce terimlerin Türkçe karşılıkları ve tanımları detaylı biçimde sunulmuştur.

Tablo 1.
Horta'nın Akademik Kariyer Tipolojisi (Yazarlar tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir) (Horta, 2013, s. 492)

İngilizce Terim	Türkçe Karşılığı	Tanım
Pure Inbreds	**Saf Kendileşmişler**	Yükseköğretim eğitimi sırasında ve sonrasında başka bir kuruma gitmeden kendi kurumunda eğitimlerini ve akademik kariyerlerini sürdürenler.
Mobile Inbreds	**Hareketli Kendileşmişler**	Doktora eğitimi veya sonrasında (örneğin doktora sonrası araştırma) başka bir kurumda çalıştıktan sonra kendi kurumuna dönenler.
Silver-Corded Faculty	**Gümüş İpliğe Sahip Akademisyenler**	Doktorasını yaptığı kurumda çalışmaya başlamadan önce başka bir kurumda deneyim kazanmış akademisyenler; bu nedenle tam anlamıyla içten beslenen/kendileşmiş sayılmazlar.
Adherents	**Bağlı Akademisyenler**	Doktora yaptığı kurumdan farklı bir kurumda çalışmaya başlayıp uzun süre aynı kurumda kalan, ancak fazla hareketlilik göstermeyen akademisyenler.
Non-Inbreds	**Dış Kaynaklı Akademisyenler / Kendileşmemişler**	Akademik kariyerleri boyunca birden fazla farklı kurumda çalışmış ve yüksek hareketlilik göstermiş akademisyenler.

Literatürde "academic inbreeding / inbreeding" kavramının başta "akademik kendileşme" olmak üzere çeşitli kullanımları vardır: "Akademik Ensest" (Başak, 2013, 2017; Conrad ve Wyer, 1982), "İçten Beslenme" (Balyer ve Ömür, 2018; Başak, 2017; Yazıcı, 2023), "Endogami" (Grochocki, 2020), "Akademik Nepotizm" (Balyer ve Bakay, 2022; Demirkasımoğlu ve Büyükgöze, 2022), "Akademik Otarşizm" (Aktan, 2023).

Ülkemizdeki çalışmalara baktığımızda ise konuyu ele alan ilk kapsamlı çalışma 2011 yılında İnanç ve Tuncer tarafından yapılmıştır. Akademik kendileşmenin teknik üniversiteler bağlamında 236 akademisyen üzerinden oluşturulan veri setiyle h-indeksler baz alınarak bilimsel etkinlik üzerinde ölçülebilir olumsuz sonuçlar doğurduğu ortaya konmuştur. Kendileşmenin yükseköğretim politikaları yönünden tekrar değerlendirilmesi gerektiğini savunmuşlardır (Inanc ve Tuncer, 2011). Bu çalışmayla akademik kendileşmenin yalnızca bilimsel etkinlik değil aynı zamanda pedagojik çeşitlilik ve tasarım yenilikçiliği üzerindeki etkilerinin derinlemesine sorgulanması gerekliliği de akla gelmektedir.

Akademik kendileşme olgusunun ülkemizdeki çalışmalara nasıl konu edildiği kapsamlı bir literatür taraması yapılarak iç mimarlık disiplini perspektifinde kapsamlı bir biçimde yeniden değerlendirilmiştir. Seçilen makaleler disiplin alanı, kullanılan araştırma yöntemleri ve sunulan temel bulgular bakımından incelenmiştir. Bu inceleme akademik kendileşmenin bireysel düzeyde kariyer ilerlemesi ile araştırma üretkenliğini etkilerken, kurumsal düzeyde kurumsal süreklilik, tutarlılık ve yenilik kapasitesi üzerinde belirleyici rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Başak (2013) eleştirel bir perspektifle kendileşmeyi etik bir sorun olarak ele alarak olguyu "akademik ensest" olarak adlandırmıştır. Kavramın yalnızca aynı yükseköğretim kurumundan mezun olan kişilerin istihdamının ötesinde akademik ardıllar üretme ve statükoyu sürdürmeyle şekillenen yapısal bir mesele olduğunu, bilimsel etkileşim ve kurumsal yenilenmenin önünde bir engel teşkil ettiğini savunmuştur (Başak, 2013). Başak'ın etik boyutlu eleştirisi disiplinler özelinde incelenmesi gereken çok boyutlu bir sorun olarak değerlendirilebilir.

Kozikoğlu (2016) Türkiye'de akademik kendileşme olgusuna ilişkin kapsamlı bir teorik çerçeve eksikliğine dikkat çekmiş ve literatürdeki genel eğilimin bilimsel üretkenlik ve akademik başarı üzerinde negatif etkiler yarattığı yönünde olduğunu belirtmiştir (Kozikoğlu, 2016). Kozikoğlu'nun işaret ettiği bu boşluk halen ülkemiz özelinde devam eden ve çalışılması gereken bir konudur.

Başak (2017) akademik kendileşmenin Türkiye'de doğal ve yaygın bir uygulama haline gelerek kurumsal statükoyu korunmaya hizmet eden bir işleyiş biçimine dönüştüğünü eleştirmiş, bu olguyu akademik ensest kavramsallaştırmasıyla tartışmaya açmıştır (Başak, 2017). Ayrıca, yükseköğretim kurumlarında etik değerlerin yeniden inşası ve gerçek bilimsel rekabetin sağlanabilmesi için içten beslenmenin sorgulanması gerektiğini vurgulamıştır (Başak, 2017).

Balyer ve Ömür (2018) kendileşmeyi içten beslenme olarak ele almış ve olguyu özellikle köklü yükseköğretim kurumlarında akademik özgürlük bağlamında değerlendirerek özgün bir perspektif sunmuşlardır (Balyer ve Ömür, 2018). Mezun oldukları bölümde çalışan akademisyenlerin karşılaştıkları zorluklar, kişilerin kendi deneyimlerinden nitel araştırma yöntemlerinden görüşme yoluyla elde edilen verilen derinlemesine incelenmiş ve değerlendirilmiştir (Balyer ve Ömür, 2018, s. 324). Bu araştırma, Balyer ve Ömür'ün bulgularını iç mimarlık bölümleri bağlamında genişleterek mezun tutma stratejisinin farklı boyutlarını değerlendirecektir.

Göktürk ve Kandemir (2019) kendileşmeyi yalnızca bir istihdam stratejisi olarak değil kurumsal habitusun inşasında etkili bir sosyal pratik olarak ele almış, kavramın "habitus" çerçevesinde üniversitelerde kurumsal yapıların yeniden üretimi üzerine etkilerini ortaya koymuştur (Göktürk ve Kandemir, 2019, s. 609). Bu çalışma onların habitus yaklaşımını kurucu iç mimarlık disiplini özelinde tartışmaya açmış; bu bölümlerde usta-çırak ilişkisi, kurum kültürü ve belleğiyle nasıl kesiştiğini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Balyer ve Bakay (2022) kendileşmenin yükseköğretim kurumları için "tehdit mi yoksa avantaj mı?" olduğu sorusunu merkeze alan çalışmalarıyla, olgunun bilimsel üretkenlik, çeşitlilik ve akademik özgürlük bağlamında uzun vadede risk taşıdığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte görüşme yapılan bazı akademisyenler kendileşmenin kurum kültürüne aşina olma yoluyla aidiyeti ve uyumu kolaylaştırdığını savunmuştur (Balyer ve Bakay, 2022). Bu araştırmada söz konusu ikili bakış açısı iç mimarlık disiplininde kendileşmenin avantajları ve dezavantajları olarak akademisyenlerin görüşleri üzerinden tartışılacaktır.

Demirkasımoğlu ve Büyükgöze (2022) Türkiye'de akademik kendileşme olgusunu bir işe alım politikası olarak ele almış, eğitim fakültesinde kendileşmiş ve kendileşmemiş akademisyenlerin deneyimleri üzerinden yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla incelemiştir. Çalışma, Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarında kurumsal kültürün sürdürülmesi ve güvenilir kadro oluşturularak riskin azaltılması gibi gerekçelerin kendileşme uygulamasını meşrulaştırdığını ortaya koymuştur (Demirkasımoğlu ve Büyükgöze, 2022). Kendileşmenin disiplin özelinde değerlendirilmesi yaklaşımı bu araştırmada da benimsenmiş iç mimarlık bölümlerinin özgün dinamikleri ve kurumsal bellek aktarım mekanizmaları çerçevesinde olgu görüşmeci ifadeleri ışığında analiz edilecektir.

Göktürk ve Yıldırım-Taştı (2022) bir kamu üniversitesinde 22 öğretim üyesi ile gerçekleştirdikleri yarı yapılandırılmış görüşmeler ve resmî belgelerin analizleri üzerinden gerçekleştirdikleri nitel araştırma ile akademik kendileşmenin sadece bir istihdam biçimi olmadığını aynı zamanda kurumsal kültürün taşıyıcısı, bilimsel üretimin düzenleyicisi ve tanınma ilişkilerinin belirleyicisi olduğunu ortaya koymuştur. Akademik kendileşme mekanizmasının üniversitelerde kurumsal süreklilik ile sadakati pekiştirirken aynı zamanda bilimsel çeşitliliği ve adil tanınmayı sınırlayan bir yapı haline gelebileceği sonucuna varmışlardır (Gokturk ve Yildirim-Tasti, 2022). Bu bulgular iç mimarlık bölümleri bağlamında ele alınarak yeniden değerlendirilecektir.

Karadağ ve Çiftçi (2022) kendileşmenin Türk üniversitelerindeki akademisyenlerin ulusal ve uluslararası yayınlanmış makale/atıf sayısı ve proje yönetimi deneyimini sayısal verileri dört ana alanda (sosyal bilimler, fen bilimleri, mühendislik ve sağlık bilimleri) analiz etmişlerdir (Karadag ve Ciftci, 2022). Bu nicel bulgular çok boyutlu değerlendirilmesi gereken kendileşmenin yalnızca bilimsel çıktı düzeyindeki olası risklerini görünür kılmıştır.

Aktan (2023), Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarında özellikle devlet üniversitelerinde akademik kültürün sorunlu yönlerini "akademik klan kültürü, akademik kast sistemi, akademik akrabalık, akademik otarşizm, akademik otokrasi, akademik lonca sistemi, akademik oligarşi vb." gibi kavramlarla tanımlamış ve her bir anabilim dalını bir akademik klan olarak betimlemiştir (Aktan, 2023, ss. 52-54). Aktan'ın bu eleştirisi Eliot'ın uyarısının ne gibi sonuçlara neden olabileceğinin somut örneğidir.

Yazıcı (2023), doktora tezinde akademik kendileşmeyi eğitim fakülteleri özelinde içten beslenme ve akademik hareketlilik bağlamında incelemiştir. Akademik içten beslenmenin yalnızca bir kariyer stratejisi değil; kurumsal aidiyet, akademik özerklik, bilgi dolaşımı ve üretkenlik üzerinde doğrudan etkileri olan yapısal bir durum olduğunu ortaya koymuş ve bu etkilere yönelik araştırma ve uygulama önerilerinde bulunmuştur (Yazıcı, 2023). Bu araştırma da akademik kendileşme bulgularını iç mimarlık disiplinine taşıyarak kurumsal aidiyetin, kurum kültürünün ve bu kültürün gelecek nesillere aktarımının ne şekilde olabileceğine yönelik önerilerde bulunacaktır.

Doğan ve Arslan (2025) yükseköğretim kurumlarında akademik kendileşmenin örgütsel yaratıcılık ve yenilikçilik kapasitesi üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bu kapsamlı çalışmada gerçekleştirilen nitel görüşmelerde görüşmeciler kurum içi eğitim almanın "kurumsal bağlılık" ve "verimlilik" gibi avantajlar sağladığını vurgulamışlardır. Aynı zamanda "entelektüel çeşitliliğin azalmasına", "akademik tek tipleşmeye" ve "yenilikçi fikirlerin dışlanması" gibi olumsuz sonuçlara da işaret etmişlerdir neden olduğunu ifade etmiştir. Çalışmanın çıktıları kendileşmenin çok boyutlu bir olgu olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır (Doğan ve Arslan, 2025).

Türkiye'de akademik kendileşme köklü devlet üniversitelerinde "yetiştirdiğini kaybetmeme" stratejisiyle başta meşrulaşmış, zamanla yeni kurulan ve gelişmekte olan yükseköğretim kurumlarında da istihdam politikalarını biçimlendiren yaygın bir uygulamaya dönüşmüştür (Balyer ve Ömür, 2018). Literatür taraması 1908 yılında Eliot'ın yükseköğretim kurumlarını uyarmasına karşın olgunun Türkiye'de 2000'li yıllardan itibaren araştırma gündemine alındığını, özellikle son on yılda çalışma sayısının belirgin biçimde arttığını göstermiştir. Ancak mevcut çalışmalar yükseköğretim kurumlarının tamamına genellenmiş ya da farklı disiplinlere odaklanmıştır. Tasarım temelli alanlar büyük ölçüde ihmal edilmiştir. İç mimarlık disiplini de buna dahildir.

Literatürde fark edilen bu boşluk, iç mimarlık disiplinindeki akademik kendileşme olgusunun ayrıntılı ve sistematik biçimde değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda söz konusu araştırma, iç mimarlık disiplini özelinde akademik kendileşmenin çok boyutlu etkilerini ele alan ilk çalışma olma niteliğiyle literatüre disiplinler arası yeni bir bakış açısı kazandıracaktır. Çalışma yalnızca teorik bulgu sunmakla kalmayıp, aynı zamanda iç mimarlık gibi tasarım temelli

disiplinlerde akademik yapılanma, kadro yapılanmaları kurumsal bellek ve süreklilik gibi konulara ilişkin farkındalığı artıracaktır. Bunun yanı sıra, gelecek çalışmalar için kavramsal bir temel oluşturacaktır.

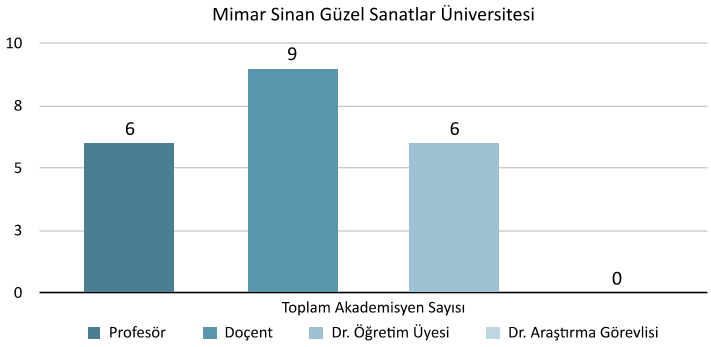
Akademik Kendileşme ve İç Mimarlık Disiplini

Akademik kendileşme, en yaygın tanımıyla, bir üniversitenin akademik kadrosunu büyük ölçüde kendi mezunları arasından oluşturması şeklinde açıklanır (Horta vd., 2010). Literatürde az sayıda çalışma kendileşmenin kurumsal aidiyet ve süreklilik gibi olumlu yönlerine işaret etmesine rağmen araştırmaların büyük bölümü olguyu akademik kadro çeşitliliği ve eğitim kalitesi, kendileşmiş araştırmacıların çalışmalarının niceliği ve niteliği gibi çıktılar üzerinden olumsuz bir uygulama olarak değerlendirmektedir. Kendileşme yükseköğretim kurumlarında doğal bir istihdam stratejisi haline gelmiştir.

Bu eğilimin iç mimarlık disiplininde de geçerli olabileceği varsayımıyla, disiplinin ülkemizdeki kurucuları olan Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü, Marmara Üniversitesi İç Mimarlık ve Hacettepe Üniversitesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümleri'nin akademik kadroları çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Bu örneklemin seçimi ve nasıl değerlendirildiğinin detayları yöntem bölümünde sunulmaktadır. İlgili kadro bilgileri üniversitelerin internet sitelerinden ve akademisyenlerin YÖK Akademik veri tabanındaki bilgileri üzerinden sistematik olarak taranmıştır (YÖK, 2025c). Araştırma teslim edilmeden önce olası atama yükseltme durumlarına karşın son kez incelenmiş ve oluşturulan tablolar güncellenmiştir kendileşmenin. 2024-2025 akademik yılı için mevcut akademisyen sayıları ile akademisyenlerin unvanlarının dağılımları yazarlar tarafından oluşturulan grafiklerle sunulmuştur (Şekil 1-3).

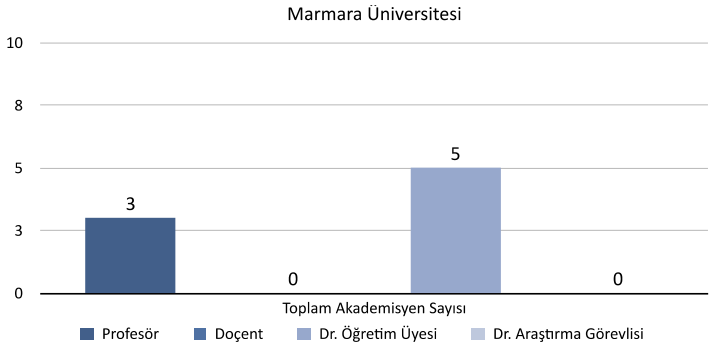
Şekil 1'de sunulan verilere göre Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü bünyesinde 6 Profesör, 9 Doçent ve 6 Dr. Öğretim Üyesi görev yapmaktadır. Bu veriler bölümün hem sayıca hem de unvan bakımından güçlü ve dengeli bir akademik yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Şekil 1.
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü Akademisyen Sayısı

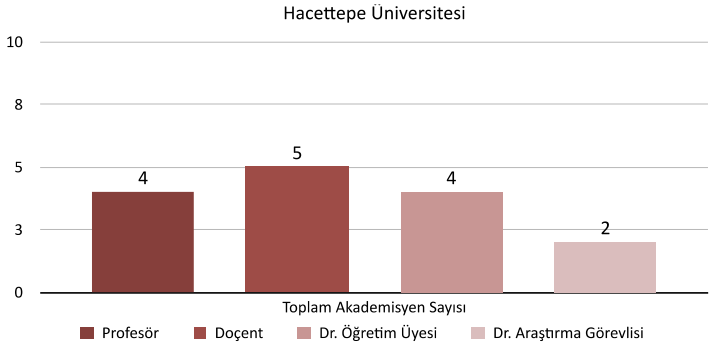
Şekil 2'de yer alan verilere göre Marmara Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü'nde 3 Profesör ve 5 Dr. Öğretim Üyesi bulunmaktadır. Bölümde herhangi bir doçent kadrosunun yer almadığı dikkat çekmektedir. Bu durum akademik yükselme sürecinin henüz gelişim aşamasında olabileceğine ya da kurumun farklı bir akademik kadro politikası izlediğine işaret etmektedir.

Şekil 2.
Marmara Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü Akademisyen Sayısı

Şekil 3'e göre Hacettepe Üniversitesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü'nde 4 Profesör, 5 Doçent, 4 Dr. Öğretim Üyesi ve 2 Dr. Araştırma Görevlisi bulunmaktadır. Hacettepe Üniversitesi de unvan çeşitliliği açısından Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi gibi dengeli bir dağılım sergilemektedir. Ayrıca araştırma görevlisi kadrolarında doktora eğitimini tamamlamış akademisyenlerin de kurumda görev yapmakta olduğu görülmektedir.

Şekil 3.
Hacettepe Üniversitesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü Akademisyen Sayısı

Sayısal veriler karşılaştırıldığında, en fazla sayıda akademik kadroya sahip olan bölüm Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü olurken, en az sayıda akademisyenin görev yaptığı bölüm ise Marmara Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü olarak tespit edilmiştir. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi'ndeki bölümlerin profesör ve doçent düzeyinde sayıca güçlü bir akademik kadroya sahip olması, bu kurumların akademik geleneklerini sürdürebilme kapasitesine sahip olduklarını düşündürmekte; akademik kendileşme olgusunun bu yapılar içinde nasıl şekillenebileceğine dair ipuçları sunmaktadır. Öte yandan, Marmara Üniversitesi'ndeki sınırlı kadro yapısı farklı dinamiklerin de incelenmesi gerektiğini göstermektedir.

Bu araştırma kapsamında Horta'nın tanımlamış olduğu "Pure Inbreds/Saf Kendileşmişler" tanımının akademik kadrolarının analizinde yetersiz kalabileceği düşünülmüştür (Tablo 1) (Horta, 2013). Bu nedenle akademisyenlerin mezun oldukları kurumlara göre daha ayrıntılı ve katmanlı bir çözümleme yapabilmesi amacıyla Karadağ ve Çiftçi'nin (2022) geliştirdiği akademik kendileşme düzeyleri çalışmanın analiz çerçevesine eklenmiştir (Tablo 2), (Karadag ve Ciftci, 2022).

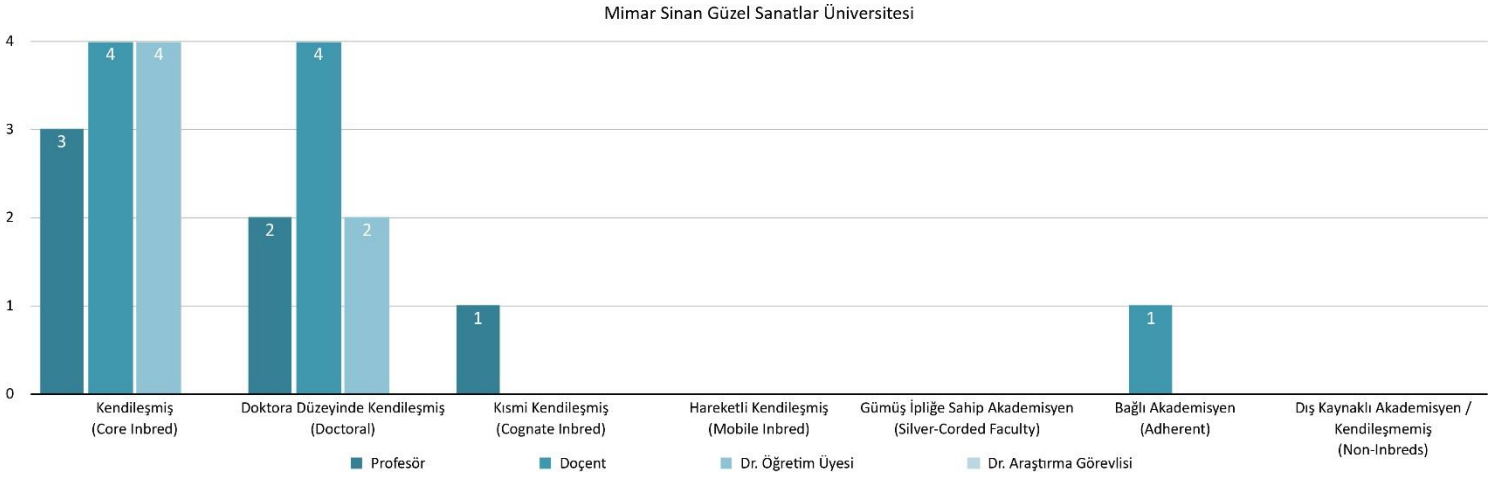
Tablo 2.
Karadağ ve Çiftçi'nin Saf Kendileşmiş Akademisyenleri Mezuniyet Durumlarına Göre Sınıflandırması (Yazarlar tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir) (Karadag ve Ciftci, 2022, s. 1018)

İngilizce Terim	Türkçe Karşılığı	Tanım
Core Inbred	**Kendileşmiş**	Lisans ve lisansüstü eğitimleri ile tüm akademik kariyerini aynı üniversitede sürdüren kişiler. Bu grup, akademik kendileşmenin en yüksek düzeyini temsil eder.
Doctoral Inbred	**Doktora Düzeyinde Kendileşmiş**	Doktora eğitimini ve tüm akademik kariyerini aynı üniversitede sürdüren kişiler. Lisans eğitimleri başka bir kurumda olabilir; esas olan doktora sonrası kurumda kalıcılıktır.
Cognate Inbred	**Kısmi Kendileşmiş**	Lisans veya lisansüstü eğitimlerinden en az birini ve akademik kariyerini aynı üniversitede sürdüren kişiler. Bu gruptakiler tam anlamıyla değil, kısmi olarak kendileşmiştir.

Horta'nın sınıflaması akademik hareketliliği ve akademisyen mezuniyetlerini genel hatlarıyla ortaya koyarken; Karadağ ve Çiftçi'nin sınıflandırması kendileşme kavramının mezuniyet düzeyleri temelinde çeşitlenebileceğini göstermekte ve mikro bir tipoloji sunmaktadır (Horta, 2013; Karadag ve Ciftci, 2022).

Araştırma kapsamında üç üniversitedeki akademik kadroların kendileşme düzeylerine göre dağılımları Şekil 4-6'da belirtildiği gibidir.

Şekil 4.
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü Kendileşme Düzeylerine Göre Akademisyen Sayısı Dağılımı

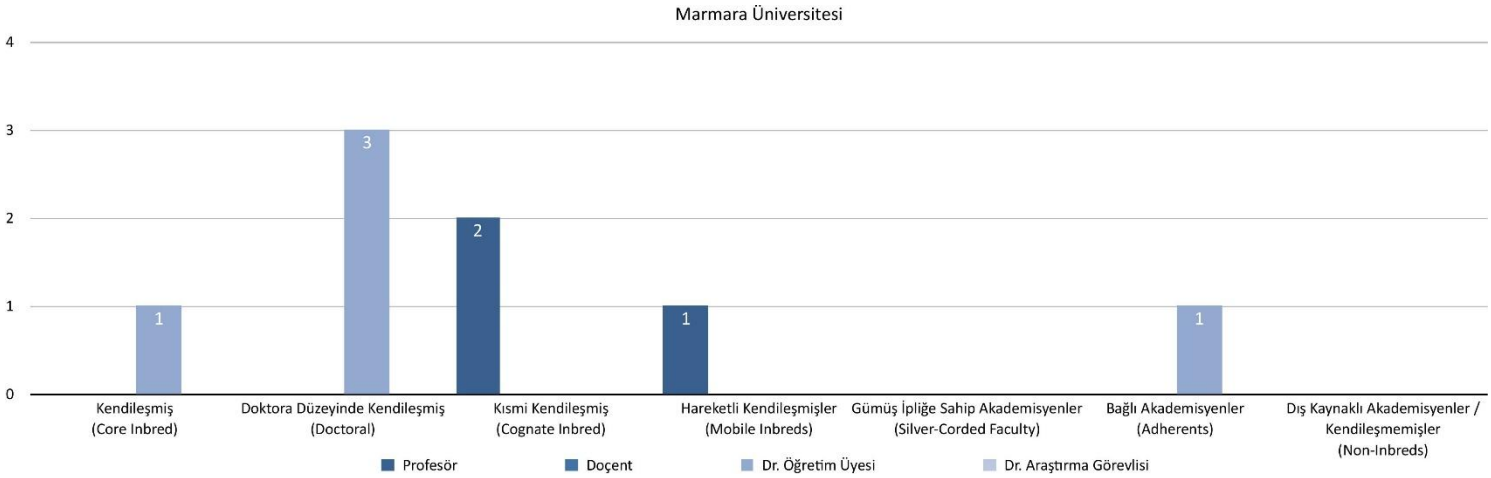

Şekil 4'te bulunan grafik Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü'nde görev yapan akademik personelin akademik kendileşme düzeylerine göre sınıflandırılmış sayısal dağılımını göstermektedir. Akademik unvanlar renk tonlarıyla ayrılmıştır. Kendileşme düzeyleri, literatürde yer alan sınıflandırmalar (bkz. Tablo 1 ve 2) esas alınarak yedi grupta sunulmuştur.

Kendileşmiş (Core Inbred) kategorisi, kurumda lisans, lisansüstü ve akademik kariyer süreçlerini aynı üniversitede tamamlayanları ifade etmektedir. Bu kategoride 3 Profesör, 4 Doçent ve 4 Dr. Öğretim Üyesi yer almaktadır. Bu veriler, kurumda derin bir içten yetişme geleneği olduğu izlenimini vermektedir. Doktora Düzeyinde Kendileşmiş (Doctoral Inbred) kategorisinde 2 Profesör, 4 Doçent ve 2 Dr. Öğretim Üyesi bulunmaktadır. Bu akademisyenler, doktora eğitimlerini bu kurumda tamamlamış; ancak akademik eğitimlerinin önceki aşamalarında başka kurumlarda da bulunmuşlardır. Kısmi Kendileşmiş (Cognate Inbred) grupta yalnızca 1 Doçent yer almaktadır. Bu kategori, benzer ancak -doğrudan- aynı olmayan kurumsal bağları ifade etmektedir. Bağlı Akademisyen (Adherent) kategorisinde yalnızca 1 Doçent yer almaktadır. Bu da kurumla bağ kurmuş ancak doğrudan kurumda eğitim almamış akademisyenleri ifade etmektedir. Hareketli Kendileşmiş (Mobile Inbred), Gümüş İpliğe Sahip Akademisyen (Silver-Corded Faculty) ve Dış Kaynaklı Akademisyen / Kendileşmemiş (Non-Inbreds) kategorilerinde hiçbir akademisyen bulunmamaktadır. Bu durum, kurum dışı hareketlilik düzeyinin oldukça sınırlı olduğunu göstermektedir.

Akademik kadronun eğitim ve kariyer geçmişinden elde edilen bu veriler Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü'nün akademik kadrosunda yüksek düzeyde kendileşme eğilimi olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle Kendileşmiş ve Doktora Düzeyinde Kendileşmiş akademisyenlerin yoğunluğu, kurum kültürünün içselleştirildiğini, ancak aynı zamanda farklı kurumlarla sınırlı düzeyde de olsa etkileşim kurulduğu izlenimini vermektedir. Bu durum, süreklilik açısından avantajlı olsa da akademik çeşitlilik ve dış kaynaklı deneyimlerin sınırlı kalmasına neden olabilir. Akademik kendileşme düzeyi hem kurum kültürünün yeniden üretimi hem de akademik yenilikçiliğin sınırları açısından dikkatle değerlendirilmesi gereken bir göstergedir.

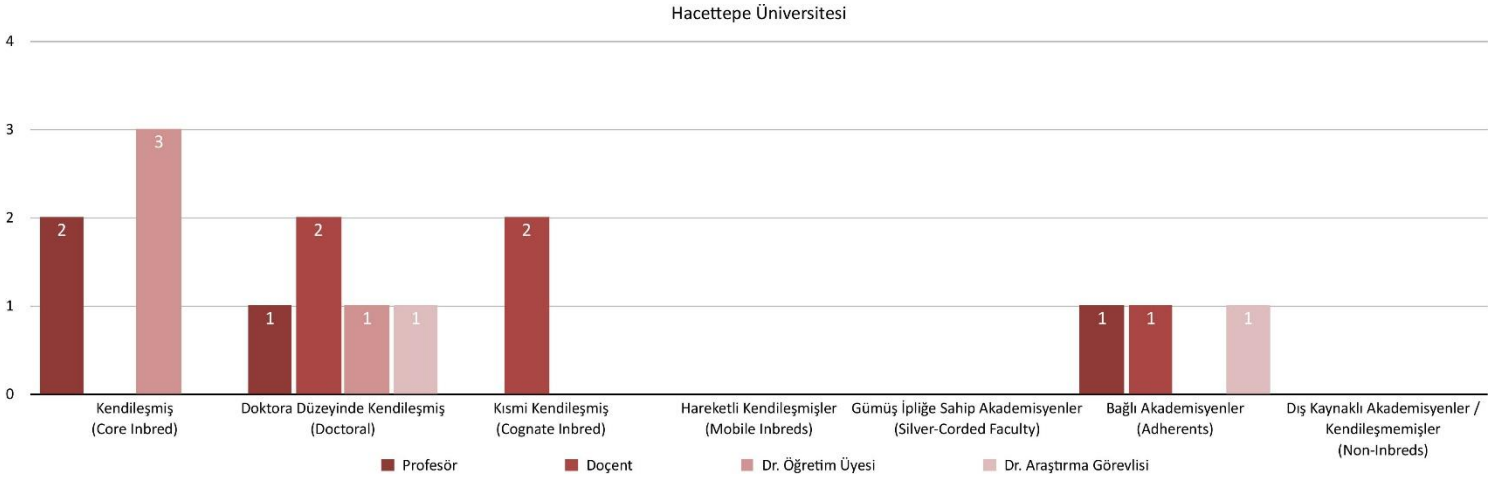
Şekil 4.
Marmara Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü Kendileşme Düzeylerine Göre Akademisyen Sayısı Dağılımı

Şekil 5, Marmara Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü Kendileşme Düzeylerine Göre Akademisyen Sayısı Dağılımında, Kendileşmiş kategorisinde yalnızca 1 Dr. Öğretim Üyesi yer almaktadır. Bu akademisyenin lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini aynı kurumda tamamladıktan sonra Marmara Üniversitesi'nde akademik kadroya dahil olduğu anlaşılmaktadır. Doktora Düzeyinde Kendileşmiş kategorisinde tamamı Dr. Öğretim Üyesi üç akademisyen bulunmaktadır. Bu kişiler, doktora eğitimini Marmara Üniversitesi'nde tamamlayıp önceki eğitim süreçlerini başka kurumlarda geçirmiştir. Kısmi Kendileşmiş kategorisinde 2 Profesör yer almaktadır. Bu kişiler yalnızca lisans veya yüksek lisans düzeyinde Marmara Üniversitesi'yle ilişkilidir; ancak farklı kurumlarla olan ilişkilerinden dolayı tam anlamıyla kendileşmiş sayılmazlar. Hareketli Kendileşmiş kategorisinde 1 Doçent yer almaktadır. Bu kişi, eğitim hayatını Marmara Üniversitesi'nde tamamlamış olsa da akademik kariyerinde kuruma gelmeden önce başka kurumlarda bulunmuş ve belirli bir hareketlilik göstermiştir. Bağlı Akademisyen kategorisinde yalnızca 1 Dr. Öğretim Üyesi yer almaktadır; bu kişinin kurumun eğitim süreçlerinden geçmemiş olsa da kurum kültürüne aidiyet geliştirdiği düşünülmektedir. Gümüş İpliğe Sahip Akademisyen ve Dış Kaynaklı Akademisyen / Kendileşmemiş kategorilerinde hiçbir akademisyen bulunmamaktadır. Bu durum, dış kaynaklı akademik transferin ve bağımsız yetişme geçmişlerinin bölümde yok denecek kadar az olduğunu göstermektedir.

Grafik, Marmara Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü'nde akademik kadronun büyük ölçüde kuruma kısmen bağlı eğitim geçmişlerine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle Doktora Düzeyinde Kendileşmiş ve Kısmi Kendileşmiş akademisyenlerin sayısal üstünlüğü, bölümdeki kurumsal süreklilik eğilimini vurgularken; dış kaynaklı akademisyenlerin ve hareketlilik temelli akademik geçmişlerin azlığı, akademik çeşitlilik ve epistemolojik farklılıkların kuruma entegrasyonunun sınırlı olduğunu düşündürmektedir.

Şekil 5.
Hacettepe Üniversitesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü Kendileşme Düzeylerine Göre Akademisyen Sayısı Dağılımı

Şekil 6, Hacettepe Üniversitesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü Kendileşme Düzeylerine Göre Akademisyen Sayısı Dağılımı başlıklı grafikte de aynı şekilde akademik kadronun kurum içi kökenlerine göre sınıflandırılması ve bu sınıflandırmanın akademik unvanlara göre dağılımı görselleştirilmiştir. Kendileşmiş kategorisinde 2 Profesör ve 3 Dr. Öğretim Üyesi yer almaktadır. Bu grubun üyeleri, lisans, yüksek lisans, doktora ve akademik görev süreçlerinin tümünü Hacettepe Üniversitesi'nde tamamlamış bireylerdir. Bu durum, kurumsal sürekliliğin ve iç kaynaklı yetişme eğiliminin güçlü bir göstergesidir. Doktora

Düzeyinde Kendileşmiş kategorisinde 1 Profesör, 2 Doçent, 1 Dr. Öğretim Üyesi ve 1 Dr. Araştırma Görevlisi olmak üzere toplam beş akademisyen yer almaktadır. Bu durum, bölümde doktora düzeyinde kuruma bağlı kalmanın yaygın olduğunu, ancak öncesindeki eğitim süreçlerinde dış kurumlarla etkileşim yaşandığını göstermektedir. Kısmi Kendileşmiş kategorisinde 2 Doçent bulunmaktadır. Bu kişiler, eğitim geçmişlerinin yalnızca belirli bir evresinde Hacettepe Üniversitesi ile ilişkili olup, tam anlamıyla kurum içi yetişmiş sayılmazlar. Bağlı Akademisyen kategorisinde 1 Profesör, 1 Dr. Öğretim Üyesi ve 1 Dr. Araştırma Görevlisi yer almaktadır. Bu kişilerin eğitimlerini farklı kurumlardan almalarına rağmen kariyerlerini başladıkları üniversitede sürdürüyor olmaları, kurumsal aidiyet geliştirdiklerini düşündürmektedir. Hareketli Kendileşmiş, Gümüş İpliğe Sahip Akademisyenler ve Dış Kaynaklı Akademisyen / Kendileşmemiş kategorilerinde herhangi bir akademik personel bulunmamaktadır.

Grafik, Hacettepe Üniversitesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü'nde çok boyutlu bir akademik köken olduğunu ortaya koymaktadır Kendileşmiş ve Doktora Düzeyinde Kendileşmiş kategorilerinde görece dengeli bir dağılım gözlenirken, kısmi ve bağlı kategorilerde de azımsanmayacak sayıda akademisyen bulunmaktadır. Bu durum, kurumun hem iç kaynaklı akademik gelişimi desteklediğini hem de sınırlı da olsa dışarıdan gelen akademik katkılara açık olduğunu göstermektedir. Ancak Dış Kaynaklı Akademisyen olmaması, kurumsal aidiyetin ve içsel süreklilik kültürünün ön planda tutulduğu bir yapılanmaya işaret etmektedir. Bu yapı, kurum kültürünün ve kurumsal belleğin korunmasını sağlarken, aynı zamanda dış akademik çeşitlilik açısından sınırlı bir profil çizmektedir.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Marmara Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi bölümlerine ait grafikler karşılaştırmalı okunduğunda, her üç kurumun akademik kadrolarının akademik kendileşme düzeylerinde belirgin farklılıklar gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde Kendileşmiş kategorisindeki yoğunluk dikkat çekicidir; kurumun lisansüstü ve akademik kadro yetiştirme süreçlerinde büyük ölçüde iç kaynaklı bir yapı benimsediği görülmektedir. Buna karşın Marmara Üniversitesi'nde Doktora Düzeyinde Kendileşmiş ve Kısmi Kendileşmiş kategorilerindeki sayısal ağırlık, kurumun içten yetişen akademisyenlere yer verdiğini, ancak bu yapının daha esnek olduğunu göstermektedir. Hacettepe Üniversitesi ise daha dengeli bir dağılım sergilemekte neredeyse her kategoride akademisyenlerin bulunması, kurumun hem iç kaynaklı yetişmeyi hem de sınırlı düzeyde dış kaynaklı katılımı destekleyen bir model izlediğini göstermektedir.

Üç kurumun ortak noktası, Gümüş İpliğe Sahip Akademisyen ve Dış Kaynaklı Akademisyenler / Kendileşmemişler kategorilerinde sıfır temsildir. Bu durum, akademik hareketliliğin ve kurumsal geçişin sınırlı olduğunu, akademik kültürün büyük ölçüde kurum içi süreklilik ve yerleşiklik ekseninde inşa edildiğini göstermektedir.

Genel olarak akademik kadroların kendileşme verileri üzerinden bölümler karşılaştırıldığında; Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü en kapalı, Hacettepe Üniversitesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü en dengeli, Marmara Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü ise yarı-açık bir akademik kendileşme profili sergilemektedir. Ek olarak, Marmara Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü'nün toplam akademisyen sayısının diğer kurumlara kıyasla sayıca az oluşu, bu kurumda istihdam yapısının sınırlı kaldığını düşündürmektedir.

Bu bölümde akademik kendileşme ve iç mimarlık disiplini arasındaki ilişki üç kurumun akademik kadrolarının sayısal dağılımları üzerinden değerlendirilmiştir. Bu sayısal veriler akademisyenlerin eğitim ve kariyer geçmişleri bağlamında Horta ve Karadağ & Çiftçi'nin kendileşme sınıflandırmaları temel alınarak yorumlanmıştır (Horta, 2013; Karadag ve Ciftci, 2022). Ancak bu nicel verilerin kendileşme düzeylerine göre değerlendirilmesi tek başına yeterli görülmemiştir. Sayısal veriler kurumsal yapılanma hakkında önemli ipuçları sunsa da araştırma kapsamında derinlemesine değerlendirilmeler yapılabilmesi için nitel verilere ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle araştırmada ilgili kurumlardaki kendileşmiş (core inbred) akademisyenlerle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla kendileşme olgusunun çok boyutlu etkilerini açığa çıkarmak amaçlanmıştır. Bu sayede hem sayısal hem nitel veriler bir araya getirilerek iç mimarlık disiplinine özgü akademik yapılanma pratikleri kapsamlı bir çerçevede analiz edilecektir.

Yöntem

Yükseköğretim kurumlarında varlık gösteren iç mimarlık bölümlerinin akademik dinamiklerini derinlemesine anlamayı amaçlayan araştırmada, nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Nitel araştırmalar sosyal olguların doğal bağlamı içinde anlamlandırılmasını temel alır ve bu bağlamda yorumlayıcı paradigma çerçevesinde "her parça bütünün bilgisini taşır" (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 32). İç mimarlık disiplininin tarihsel gelişimi ve mevcut yapısı kurucu rol üstlenen yükseköğretim kurumları da bu çerçevede incelenmiştir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda sunulan ve yorumlanan sayısal verilerin yanı sıra veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşme soruları dört ana tema etrafında açık uçlu ve yönlendirici olmayacak şekilde yapılandırılmıştır. İç mimarlık eğitiminin Türkiye'de kurumsal düzeyde ilk kez verilmeye başlandığı yükseköğretim kurumları olmalarının ve köklü geçmişlerinin yanı sıra ilk sanatta yeterlik/doktora programlarının kurulduğu üniversiteler olmaları sebebiyle bu araştırma Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Marmara Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi iç mimarlık bölümlerinde gerçekleştirilmiştir. Bu üniversitelerin hem disipliner belleğin taşıyıcısı olmaları hem de kurumsal geleneklerini (kurum kültürlerini) sürdürmeleri çalışmanın veri seti açısından temsil gücü yüksek ve anlamlı bir çerçeve sunmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Katılımcı Profili

Çalışmanın veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu, çalışmanın temel amaç ve araştırma soruları doğrultusunda hazırlanmıştır. Sorular, görüşmecilerin kişisel deneyim ve yorumlarını ayrıntılı şekilde ifade edebilmelerine imkan tanımak amacıyla açık uçlu sorularla yapılandırılmıştır. Görüşme soruları araştırmanın odaklandığı kavramlara yönelik bütüncül bir bakış geliştirmeye olanak sağlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda görüşme soruları ve temaları aşağıdaki gibidir:

•Görüşmecinin eğitim ve görev geçmişi (lisans eğitimi, akademik deneyimler, kariyer yolculuğu): Bu temada görüşmecilerin lisans eğitimlerine, mesleki yönelimlerine ve akademik kariyer süreçlerine odaklanılmıştır. "Lisans eğitiminizi ne zaman tamamladınız?", "Akademisyen olmadan önce/ sonra başka kurumlarda deneyiminiz oldu mu?" gibi sorular yöneltilmiştir. Akademik kimliğin şekillenmesinde etkili olan bireysel geçmişin ortaya çıkması amaçlanmıştır.

•İç Mimarlık / İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı hakkında (eğitiminin tarihsel gelişimi ve güncel durumu, kurum kültürü): Görüşmecilerin disipline ve çalıştıkları kuruma dair değerlendirmelerini içeren bu tema, "İç mimarlık disiplininin geçmişi ve geleceği hakkında görüşleriniz nelerdir?", "Çalıştığınız kurumun sizce Türkiye için anlamı nedir?" gibi sorularla şekillendirilmiştir. Bu tema kurum kültürü, kurumsal aidiyet, pedagojik dönüşüm ve disiplinin durumu üzerine veri üretmeyi hedeflemiştir.

•"Academic inbreeding" (akademik kendileşme) olgusuna ilişkin algılar (kavrama dair bilgi, avantaj ve dezavantajlar, kurumsal örnekler): Bu temada öncelikle görüşmecilerin kavrama aşina olup olmadıkları sorulmuştur. "Kendileşmenin avantajları ve dezavantajları nelerdir?", "Kurumunuzda akademik kendileşme yapıldığını düşünüyor musunuz?" gibi sorularla kavrama ilişkin algıları sorgulanmıştır. Bu tema kurumsal süreklilik ve akademik yapılanma ilişkisini anlamayı amaçlamaktadır.

•Genel değerlendirmeler ve ek görüşler: Bu temada ise görüşmecilerin diğer temalar dışında aktarmak istedikleri görüş ve deneyimlerin de çalışmaya dahil edilmesi hedeflenmiştir.

Bu tematik yapı görüşmelerden elde edilen nitel verilerin sistematik bir şekilde analiz edilmesini sağlarken araştırmanın güvenirliğini ve analitik derinliğini arttırmıştır. Görüşme sorularından verilen örnekler verilerin hangi bağlamsal koşullarda üretildiğini ortaya koyarak araştırmaya yöntemsel açıklık kazandırmıştır.

Görüşmecilerin seçiminde nitel araştırma geleneğinin "zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak veren" amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiştir (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 118). Amaçlı örneklemenin temel amacı, araştırma sorularına en anlamlı ve bağlamsal yanıtları verebilecek katılımcıların seçilmesidir. Bu doğrultuda çalışmanın odağında yer alan kurum kültürü, kurumsal süreklilik ve aidiyet gibi kavramları derinlemesine değerlendirebilecek, ilgili bağlamı yakından tanıyan akademisyenlerin görüşleri araştırmanın geçerliliği açısından kritik önem taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda görüşmecilerin seçimi, akademik kendileşme kriterlerini bütünüyle karşılayan (lisans ve lisansüstü eğitimini aynı kurumda tamamlamış ve akademik kariyerini aynı kurumda sürdüren, kendileşmiş birer akademisyenle sınırlı tutulmuştur. Görüşmecilerin uzun yıllara dayanan eğitim ve mesleki deneyimleriyle kurumsal belleğe olan yakınlıkları, araştırma verilerinin derinliği ve güvenirliği açısından belirleyici olmuştur. Görüşmecilerin demografik bilgileri kimliklerini açığa çıkarabilecek ipuçları sunduğu için etik gerekçelerle bu bilgilere çalışmada yer verilmemiştir.

Verilerin Analizi ve Kodlama Süreci

Araştırmada elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Betimsel analiz, araştırmacının önceden belirlenen temalar doğrultusunda verileri sistematik bir biçimde düzenlemesini ve bu temalar altında katılımcı ifadelerinin anlamlı bir bütünlük içerisinde sunmasını sağlayan bir yaklaşımdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Görüşmeler sırasında ses kaydı alınmış, ardından kelimesi kelimesine transkript edilmiştir. Görüşmeciler anonimleştirilerek G1, G2 ve G3 şeklinde adlandırılmıştır. Verilerin analizi araştırma soruları doğrultusunda belirlenen temalara göre ilerlemiştir. Bu süreçte araştırma öncesinde tanımlanan üst temalar ve veri odaklı ortaya çıkan alt temalar ve kodlar dikkate alınmıştır.

Kodlama süreci dört temel aşamada yürütülmüştür:

1. Görüşme kayıtlarının yazılı metinlere dönüştürülmesi (transkripsiyon): Ses kayıtları eksiksiz biçimde yazıya dökülmüş ve her görüşme için ayrı bir belge olarak hazırlanmıştır.

2. Açık kodlama yapılması, anlam birimlerinin belirlenmesi: Her bir görüşmede anlamlı ifadeler ve tekrar eden yapılar belirlenerek görüşmeci ifadeleri açık kodlara dönüştürülmüştür.

3. Belirlenen kodların tematik kümeler altında gruplandırılması: Elde edilen açık kodlar benzerliklerine göre yazarlar tarafından önceden belirlenen üst ve alt temaları altında toplanmıştır.

4. Görüşmecilerin ifadelerinden doğrudan alıntılarla desteklenen bulguların sunulması: Tematik analiz sonuçları görüşmeci ifadelerinden yapılan doğrudan alıntılar ile desteklenmiş ve bulgula bölümünde sunulmuştur.

Temalar; katılımcıların kurumsal deneyimleri, iç mimarlık eğitimi hakkındaki görüşleri ve akademik yapılanma içindeki konumları çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu yöntem sayesinde, iç mimarlık disiplininin Türkiye'deki tarihsel ve kurumsal gelişimine ilişkin çok boyutlu bir değerlendirme yapılabilmiştir.

Sınırlılıklar ve Etik İlkeler

Bu araştırmanın bulguları, amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilen sınırlı sayıda görüşmecinin görüşlerine dayanmaktadır ve bu nedenle genellenebilirlik noktasında sınırlıdır. Nitel araştırmaların karakteristiğinde amaç popülasyona dair nicel temsiliyet sağlamak değil, belirli bir bağlamda derinlemesine anlayış geliştirmektir. Bu nedenle araştırmada yer alan görüşmeciler iç mimarlık disiplininde akademik kendileşme ve kurum kültürü gibi soyut ve bağlama özgü değerlendirilmesi gereken kavramları yorumlayabilecek bilgi birikimine sahip olmaları gözetilerek seçilmiştir. Ancak görüşmecilerin bulundukları kurumlardaki tüm akademik kadroyu temsil ettikleri anlamına gelmemektedir. Elde edilen veriler belirli bir zaman dilimi ve bağlam içinde bu örneklem grubunun deneyim ve bakış açılarını yansıtmaktadır. Veri analiz sürecinde kodlama ve tema oluşturma süreci araştırmacı yorumlarını içermektedir. Dolayısıyla nitel araştırmaların yorumlayıcı doğası gereği aynı veri seti farklı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde analiz edilebilir.

Araştırma kapsamında 25 Mart 2025 tarihinde Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Etik Kurulu'na başvurulmuş ve E-66777842-300-00004151006 sayılı etik kurul onayı alınmıştır. Görüşmeler öncesinde katılımcılara çalışmanın amacı hakkında ayrıntılı bilgi verilmiş, gönüllülük esasına dayalı olarak açık rızaları alınmıştır. Katılımcıların kimlik bilgileri gizli tutulmuştur. Görüşmeler katılımcıların tercihleri doğrultusunda yüz yüze ya da çevrim içi ortamda gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin süresi 20-30dk arasında değişmiştir. Tüm görüşmeler ses kaydı ile belgelenmiş, kayıtlar yazıya dökülmüş ve veri analizine hazır hale getirilmiştir. Veriler yalnızca akademik amaçla kullanılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Kodlama sürecinde birinci araştırmacı transkripsiyonu yaptıktan sonra ikinci araştırmacıyla birlikte görüşmelerden elde edilen veriler araştırma çerçevesinde belirlenen dört ana tema altında sunulmaktadır. Her tema için tekrarlayan kodlar doğrultusunda alt temalar oluşturulmuş ve betimsel içerik analizine dayalı yorumlar yapılmıştır (Tablo 3).

Tablo 3.
Tema – Alt Tema – Kod Tablosu (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Tema	Alt Tema	Kodlar
Eğitim ve Görev Geçmişi	**Eğitim Kökeni**	Akademik Aile Geleneği Çocukluk ve Aile Etkisi Yönlendirme
	Eğitime Yönelim ve Bakış Açısı	Çok Disiplinli Yetenek Tasarıma Yatkınlık Farkındalığı
	Mesleki Yol	Erken Profesyonelleşme Akademik Yola Yönelim
İç Mimarlık / İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Hakkında	**Disiplinin Kökeni ve Değişimi**	Disiplinler arası Bilgi Gereksinimi Usta – Çırak İlişkisi
	Eğitim Sisteminin Güncel Durumu	Stüdyo Kültürü ve Akademik Gelenek Müfredatın Evrimi Öğrenci Sayısındaki Artış ve Bireysel Gelişim Takibinde Zorluk
	Kurumun Türkiye için Anlamı	Köklülük, Gelenek ve Bellek Kurucu Olma Sorumluluğu
Akademik Kendileşme	**Kavramın Bilinirliği**	Kavramsal Farkındalık
	Avantajlar	Kurumsal Belleğin Sürdürülmesi Kişisel Katkılar
	Dezavantajlar	Akademik Gelişimde Sınırlılık Kapalı Sistem Eleştirisi Kişisel Yıpranma
	Kurumsal Uygulama	Tek Tip Akademik Geçmiş Dengeli Akademik Yapı
Genel Yorumlama ve Ek Görüşler	**Aidiyet ve Sorumluluk**	Kurumsal Belleği Sürdürme Sorumluluğu Gelenek ve Yeninin Dengelenmesi

Eğitim ve görev geçmişi temasında görüşmecilerin eğitim kökeni, eğitime yönelişleri ve bakış açılarına baktığımızda kişisel geçmişlerinin yanı sıra aile etkisi ve sanatsal yatkınlık belirleyici faktörler arasındadır. Bourdieu'nün habitus kuramı bağlamında değerlendirildiğinde, katılımcıların iç mimarlık disiplinine yönelimleri, erken yaşta içselleştirdikleri kültürel kodlar ve yönlendirmeler aracılığıyla şekillenmiştir. G1 köklü bir akademik aile geleneğini "…ailem…130 yıldır Güzel Sanatlar Akademisi mezunudur… anneannem ilk üç kadın mimardan biridir… dedem mimardır…" ifadesiyle vurgularken, G2 "… çocukluktan başlayan bir şey tabii. Çocukluktaki ilgi alanları, oyunlarla… aileden de etkilendiğim şeyler oldu… babam… makine mühendisiydi… tesisat projelerinde küçük klozetler, lavabolar görmek falan ilgimi çekiyordu… bir de abim mimarlık okuyordu… etkilenmiştim. İç mimarlığa yönelme sebebim de…küçük ölçekte hissettiğim sıcaklıktı…" çocukluk ilgilerini ve ailesinin etkisini, G3 ise "…aklımda iç mimarlık yoktu aslında. Mimarlık ve mühendislik bölümleri vardı. O zamanlarda onlar daha rağbet gören bölümlerdi… iki aşamalı üniversite sınavı vardı o zaman ÖSS, ÖYS diye, ilk aşamadan geçtim ikincisinde tercihlerim biraz yüksek kaldı yerleşemedim…mimarlık istediğimi duyan bir aile dostumuzdan aslında iç mimarlık bölümü de var bir deneyebilirsin istersen gibi bir tavsiye aldım… yetenek sınavıyla ilgili şöyle benim aileden biraz zaten yatkınlığım var genetik olarak çocukluğumdan beri de resim geçmişim de var… kendimi deneyeyim dedim… kazandım yetenek sınavıyla…" diyerek yönlendirmenin etkisini vurgulamıştır. Eğitim deneyimlerinde ve mesleki yollarında farklılaşan bağlamlarda çok disiplinli yeteneği ve bireyselleşme ön plana çıkmaktadır. G1, henüz öğrenci iken profesyonel hayata atılırken, G2 kısa süreli sektör deneyimi sonrasında, G3 ise doğrudan lisans sonrası akademiye geçiş yaptığını ve başka bir deneyimi olmadığını dile getirmiştir.

İç Mimarlık / İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı temasında disiplinin kökeni ve değişimi üzerine vurgularda usta-çırak ilişkisi ön plana çıkmaktadır. Görüşmecilerin anlatılarında iç mimarlık disiplininin tarihsel gelişimiyle birlikte şekillenen kurum kültürü, özellikle eğitim süreçlerinde gözlemlenen pedagojik alışkanlıklar ve mesleki aktarımlar üzerinden okunabilmektedir. Disiplinin geleneksel stüdyo temelli yapısı, sadece bir öğretim modeli değil, aynı zamanda kurumsal aidiyetin ve kolektif deneyimin aktarıldığı bir alan olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda usta-çırak ilişkisi, görüşmeciler tarafından mesleki formasyonun en önemli taşıyıcılarından biri olarak değerlendirilmiştir.

Görüşmeciler, geçmişten bugüne uzanan dönüşüm sürecini pedagojik süreklilik açısından farklı biçimlerde ele almıştır. Görüşmeciler stüdyo kültürünün ve kolektif belleğin eğitimin bir parçası olduğunu belirtmiştir. Eğitim sistemindeki değişim ve güncel durum görüşmeciler tarafından farklı boyutlarıyla ele alınmıştır. G1 geçmişe özlemini "…eskiden çok daha iyiydi bazı şeyler…" diyerek dile getirirken, G2 "…sanat tarihi, mitoloji, kültür tarihi… şimdi bunlar hiç yok" diyerek müfredatta yapılan değişiklikleri ve zamanla kaybolan dersleri vurgulamıştır. G3 güncel durumu "…öğrenci sayısının fazlalığı… gözlemleyemiyoruz…" ifadesiyle nicelik artışı karşısında takibin ve pedagojik niteliğin olumsuz etkilendiğine dikkat çekmiştir.

Akademik Kendileşme temasında görüşmeciler kavramı daha önce duymuş olmalarına rağmen bu araştırmayla birlikte kavramı derinlemesine düşündüklerini belirtmişlerdir. Kavramın kurumsal bağlamdaki karşılıkları üzerine yapılan değerlendirmelerde avantajlar ve dezavantajlar, kurumsal aidiyet, mesleki gelişim ve pedagojik süreklilik perspektiflerinden ele alınmıştır. Bu çerçevede akademik kendileşme, yalnızca bir istihdam politikası değil; aynı zamanda kurum kültürünün aktarımını sağlayan ve habitusun yeniden üretimine aracılık eden bir yapı olarak kavramsallaştırılmıştır.

Kavramın avantajları G2 "…insanlara iş düşüyor gibi geliyor… bu anlamda kurumun bana ihtiyacı var gibi…" kurum içinden yetişmiş akademisyenler aracılığıyla kurum kültürünün korunması ve kurumsal belleğin sürdürülmesi ve G3 "sanat ve zanaat alanlarında artıları olduğunu düşünüyorum… usta-çırak ilişkisinin kattığı değerler var…" diyerek pedagojik aktarımda bireylerin katkılarının önemi etrafında yoğunlaşmıştır.

Dezavantajları ise akademik gelişimde sınırlılığın yanı sıra kapalı sistem eleştirisi ve kişisel yıpranmaya işaret etmektedir. G1 "…devamlı çıktığın merdiveni yukarı çeken tipler vardır… çok yanlış" derken, G2 "…. hoca olmama rağmen hep bir öğrenciyim ve bu pek de değişmeyecek gibi uzun yıllar… bazen bu insanı yıpratabiliyor…" ve G3 "…akademik olarak öğretim üyelerinin gelişmesi açısından… durdurucu olabiliyor…" diyerek dezavantajların bireyler üzerindeki etkilerine dikkat çekmişlerdir. Deneyimlerin sınırlanmasına tehlike gözüyle bakılmış, akademik gelişimin durağanlaşabileceği riski ve diğer disiplinlerden kopukluk yaşanabileceği işaret edilmiştir.

Kurumlardaki akademik kendileşmenin uygulanma biçimleri görüşmeciler tarafından farklı örneklerle değerlendirilmiştir. G1, kurum dışından gelen akademisyenlerin kurumun pedagojik kültürüne uyum sağlayamadığını "…dışarıdan beslenildiği zaman şey var, özellikle kendi kural kaide demeyeyim de özü olan kurumlar… dışarıdan bir tane adam geliyor, bilmem ne bilmem ne üniversitesi… bizim öğretilerimizi bilmiyor, bizim sistemimizi bilmiyor, bizim şeklimizi, şemalimizi bilmiyor. O zaman ne oluyor? PDF hocası… Bence o zaman hiç hocaya gerek yok…" biçiminde ifade etmiştir. G2 "…master, doktora öğrencilerinde bile… kendi öğrencisini kayırma gibi bir yafta var…" diyerek kurum dışından gelen eleştirileri işaret etmiştir. G3 "…eskisi kadar yüzde yüz değil… belki yüzde yirmi beş, yüzde otuz" şeklinde yüzde oranıyla kurumunu değerlendirmiş, azalmaya dikkat çekmiştir. Akademisyenlerin farklı kurumlardan olmaları, durumu farklı bakış açılarıyla değerlendirmelerini olağan kılmaktadır.

Genel yorumlamalarda ise güçlü bir aidiyet ve sorumluluk alt teması ortaya çıkmıştır. Kurumsal belleğin sürdürülme sorumluluğunu üstlenen görüşmeciler aynı zamanda gelenekle yeniyi dengeleyebilmenin kaygısını yaşamaktadırlar. G1'in "…millet hiç ölmeyecekmiş gibi bilgi saklar… bu korkunç… ayıp ve saçma…" ifadesi kurum kültürünün ve belleğin yalnızca anıların aktarımıyla değil, bilginin de paylaşımıyla sürdürülebileceğine dair eleştirel bir farkındalığı yansıtmaktadır. G2 ise "…hoca gidecek… o dersin geleneğini ve yöntemini sürdürmek, ekolünü korumak zorundayım gibi geliyor" diyerek üzerinde hissettiği sorumluluğu ve pedagojik sürekliliğin bir görev olarak içselleştirildiğini dile getirmiştir. G3 "…başka kurumlardan çok iyi arkadaşlarımız bize katılmaya başladı… academic inbreeding'i biraz kırmaya başladık… bunun da çok artılarını görüyorum. Çünkü onların farklı felsefelerini, farklı düşünce tarzlarını gözlemlemeye başlıyorum… önceki usta çırak ilişkisinden belli bir tarza yöneltme, bir alışkanlığa yöneltme, aktarmaya devam ediyorum. Ama onların alabildiği derecede, istediği derecede. O geleneği sürdürmeye çalışıyorum…" yenileri kabul etmesine rağmen kurum kültürünü koruma, belleği aktarma ve geleneği sürdürme çabasını ifade etmiştir. Kendileşmiş akademisyenler bir bakıma zamanla değişen / dönüşen kurumsal belleğin tanıkları olmalarının yanı sıra onun koruyucuları da olmuşlardır. Bu bağlamda kurum kültürü yalnızca geçmişe dönük bir miras değildir, güncel akademik pratiklerde yeniden kurulan dinamik bir yapıyı da temsil etmektedir.

Kendileşmiş akademisyenlerle yapılan görüşmeler aracılığıyla yürütülen bu araştırmada elde edilen bulgular kendileşmenin yalnızca bireylerin kariyer yolculuklarıyla sınırlı olmadığını, kurum kültürünün ve kurumsal belleğin yükseköğretim kurumlarında nasıl yeniden üretildiğini ve sürdürüldüğünü gösteren önemli bir kavram olduğunu ortaya koymaktadır.

Görüşmecilerin eğitim ve kariyer yolculuklarında aile geleneklerinin yanı sıra bireysel ilgi ve yeteneklerinin rolü olduğu görülmüştür. İç mimarlık gibi sanat ve tasarım temelli disiplinlerde bireysel yönelimin belirleyici bir unsur olduğu bilinmektedir (Cross, 2006).

Sektörel deneyimleri staj uygulamalarıyla sınırlı kalan ve doğrudan akademiye geçiş yapan akademisyenlerin teori ile pratik arasında nasıl bir ilişki kurdukları ise Schön'ün "reflective practitioner" kavramı bağlamında yeniden değerlendirilebilir (Schön, 2017). Bu yaklaşım akademisyen kimliğinin salt bilgi aktarıcılığına indirgenemeyeceğini göstermektedir.

Görüşmelerde aktarılan deneyimler, mesleki kimliğin kültürel ve sosyal olarak da inşa edildiğine işaret etmektedir. Disiplinin tarihi kökleri ve şimdiki yapısı arasında görüşmecilerin kurduğu bağda kurumların kültürünün ve pedagojik geleneklerinin etkisi görülmektedir. Vurgulanan usta çırak ilişkisi eğitimin yöntemlerinin yalnızca teknik olarak değil kültürel olarak da aktarıldığını ön plana çıkarmıştır. Bu ilişki kurum kültürünün ve belleğin sürekliliğini sağlamaktadır.

Görüşmecilerin tamamı, görev yaptıkları kurumun "kurucu" rolüne vurgu yaparken, bu rolün beraberinde getirdiği sorumluluğun da farkındadır. Kurumlarının tarihsel konumunu yalnızca bir statü olarak değil, pedagojik bir sorumluluk olarak da görmektedirler. Meslek pratiğiyle kurumsal habitusun nasıl iç içe geçtiği, yani akademik kimliğin inşa sürecinde kurum kültürünün belirleyici rolü, Göktürk ve Kandemir'in (2019) çalışmasında da vurgulanmaktadır. Bu bağlamda akademik kendileşme kavramsal olacak, kurumsal habitusu yeniden üreten bir mekanizma olduğu kadar, bu habitusu sınırlayan bir unsur olarak da değerlendirilmektedir. Görüşmelerde, özveri ve sorumluluk duygusuyla gelişen güçlü kurumsal aidiyetin, uzun vadede tükenmişlik riskini artırabileceği yönünde ifadeler dikkat çekmiştir.

Görüşmeci anlatıları, akademik kendileşmenin eleştirilen bir kadro politikası olarak değil, kimi bağlamlarda kurum kültürünün ve belleğinin yanı sıra kurumsal aidiyetin de taşıyıcısı olarak işlev görebildiğini ortaya koymaktadır. G1, kurumların kimlik ve anlatı üzerinden varlıklarını sürdürebildiğini belirterek, "Kurumlar belli bir şekilde kimlikleriyle var olurlar. Kimliksizleştirildikleri zaman kurumlar kendi özelliklerini ve anlatılarını kaybederler. Belki de biz bu şeylerin son neferleriyiz" şeklindeki ifadesiyle, kurum kültürünün devamlılığında yerel akademik kadroların rolüne vurgu yapmaktadır. Benzer biçimde, G2 "Bu kurumu tanıyarak yetiştik... sınırlarını biliyorsun" diyerek, kuruma özgü yazılı olmayan değerlerin ve pedagojik alışkanlıkların kendisine aktarımını vurgulamış; aynı yapının yeni nesil öğrencilerle kurduğu ilişkide de sürdüğünü belirtmiştir. G3 ise Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu kökenli eğitim anlayışının bugüne taşınmasında usta-çırak ilişkisi temelli akademik kendileşme biçiminin belirleyici olduğunu ifade etmiştir: "Hocalar... kendi yetiştirmek istedikleri genç öğrenciyi araştırma görevlisi olarak alıp aynı derslerden devam ettirip eğitimi ona aktarıp daha sonra onun da aynı şekilde devam ettirmesini bekliyorlardı." G3, bu yapının zamanla kırıldığını belirtse de, "o gelenekten gelen bir yönlendirme hala içimde var" diyerek kurumsal kodların bireysel pratiklerde sürdüğünü göstermektedir. Üç görüşmecinin anlatısı da göstermektedir ki, iç mimarlık gibi uygulamalı ve yoruma dayalı disiplinlerde akademik kadronun kurum içinden yetişmesi, sadece bir istihdam meselesi değil, aynı zamanda yazılı olmayan

değerlerin, kurum kültürünün ve belleğinin aktarımı açısından önemli bir süreklilik aracı olarak değerlendirilmektedir.

Akademik kendileşme olgusunun yalnız bir sorun alanı olarak görülmemesi gerektiği bağlamsal ve disiplinlere has yönleriyle ele alınması gerektiği bu araştırmanın çıktılarından biridir. Eğitim alınan kurumda sürdürülen mesleki pratik kurum kültürünün dolayısıyla belleğinin yaratımına katkı sağlamıştır. Literatürde az da olsa bu olumlu yönü vurgulayan çalışmalar vardır (Horta vd., 2010).

Görüşmecilerin anlatıları karşılaştırmalı olarak ele alındığında, iç mimarlık eğitiminin kurumsal yapıları arasında hem ortak temalar hem de kuruma özgü farklılıklar dikkat çekmektedir. Ortak noktalardan biri, tüm görüşmecilerin kurumlarının kurucu rolüne atfettikleri önem ve bu rolün yarattığı kurumsal aidiyet hissidir. Her üç kurumda da kurum kültürü, usta-çırak ilişkilerine dayalı pedagojik gelenekler, yazılı olmayan normlar ve sözlü aktarımlar yoluyla inşa edilmekte ve kurum içinden yetişmiş akademisyenlerin kadrolara dahil edilmesiyle, yani akademik kendileşme pratiğiyle desteklenmektedir. Bu durum, yalnızca bir kadro politikası değil, aynı zamanda kurumsal aidiyetin ve belleğin yeniden üretildiği bir mekanizma olarak işlemektedir. Ancak kurumsal süreklilik stratejileri arasında farklılaşmalar mevcuttur. Örneğin G1'in temsil ettiği kurumda köklü aile gelenekleri ve tarihsel hafızanın baskın bir unsur olduğu görülürken, G3'ün kurumunda zamanla bu yapıların dönüşüme uğradığı ve yeni akademisyenlerin katılımıyla daha esnek bir yapılanmaya gidildiği ifade edilmektedir. G2'nin anlatısında ise kurumsal aidiyetin bireysel sorumlulukla pekiştiği, ancak pedagojik geleneklerin sürdürülebilmesi için sistematik bir aktarım yapısının zayıfladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca öğrenci sayısı, müfredatın yapısı ve akademik gözlem süreçleri gibi faktörlerdeki farklılıklar, kurumlar arası pedagojik pratiklerin çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Tüm bu veriler, iç mimarlık disiplininde kurum kültürünün akademik ilişkiler, pedagojik gelenekler, yazılı olmayan normlar ve kuşaktan kuşağa aktarılan eğitim pratikleri gibi ilişkisellik üzerinden inşa edilen dinamik bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın kuramsal çerçevesinde yer verilen kurum kültürü, kurumsal aidiyet ve kurumsal süreklilik gibi kavramlar, yalnızca örgütsel yapıların incelenmesine değil, aynı zamanda kurum içi etkileşim biçimlerinin ve belleğin aktarım süreçlerinin anlaşılmasına da olanak tanımaktadır. Kurum içinden yetişen akademisyenler aracılığıyla sürdürülen aktarım, özellikle sanat ve tasarım gibi uygulama temelli disiplinlerde, kurum kültürünün inşasını ve devamlılığını sağlamaktadır. Kurumsal süreklilik bu yönüyle yalnızca bir kadro politikası değil, aynı zamanda kültürel aktarım biçimi ve kurumsal belleğin taşıyıcısı olarak da değerlendirilebilir. Bu çalışmada ele alınan akademik kendileşme kavramı da bu çerçevede, kurum kültürünün sürekliliğini sağlayan başlıca araçlardan biri olarak ortaya çıkmakta ve tek boyutlu eleştirilerin ötesinde iç mimarlık bağlamında yeniden anlam kazanmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Bugün, Türkiye'de çok sayıda devlet ve vakıf üniversitesinde İç Mimarlık ve İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı bölümleri faaliyet göstermektedir. Bu bölümler arasındaki eğitim anlayışlarındaki farklılıklar, ders içerikleri ve uygulama yöntemleri, disiplinin gelecekteki yönelimleri açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Bu bağlamda yükseköğretim kurumlarında iç mimarlık eğitiminin gelişimini etkileyen ve bu disipline yön veren öncü üniversiteler olarak Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Marmara Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi'nin tarihsel süreçte nasıl rol oynadığı önemlidir.

Araştırma kapsamında akademik kendileşme ve iç mimarlık disiplini arasındaki ilişki üç kurum özelinde ayrı ayrı ve karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Kurumların akademik kadro yapılanmaları, kurumsal habitus, kurum kültürü, kurumsal süreklilik ve aidiyet bağlamlarında değerlendirilmiştir. Kurumlarda görev yapan akademisyenler kendileşme düzeylerine göre sayısal olarak analiz edilmiştir. Bu sayısal analiz kurum içi yapılanmalar ve akademik kadro dağılımlarının akademik kendileşme bağlamında karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesine zemin hazırlamıştır. Elde edilen veriler nicelik bilgisinin ötesinde veri sağlamakta, iç mimarlık disiplininde kurucu rol üstlenen kurumlardaki akademik kadro yapılanmasının ne ölçüde kendi mezunlarına dayandığını hangi kategorilerde yoğunlaştığını ve kurumsal bağlılık pratiklerinin ne düzeyde içselleştirildiğini gözler önüne sermektedir. Bu bulgular "Akademik kendileşme olgusu iç mimarlık disiplininde ne tür etkiler yaratmaktadır?" sorusunun yanıtına katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda bu dağılımlar akademik kendileşmenin disiplin içi pedagojik aktarım, kurumsal süreklilik, araştırma çeşitliliği ve yenilik kapasitesi bağlamında gelecek çalışmalar açısından önemli bir analitik araç olarak kullanılabilir (Şekil 4-6).

Araştırma disiplinin taşıyıcı aktörleri olan akademisyenlerin deneyimleri üzerinden bölümlerin kadro yapılanmalarını ve kurum kültürlerini anlamaya çalışmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla elde edilen bulgular, disiplinin çok yönlü yapısını ortaya koyarken iç mimarlık eğitiminin salt bir teknik bilgi aktarımı olmadığını, akademisyenlerin aynı zamanda kurum kültürünün taşıyıcısı olduğunu açığa çıkarmıştır. Kurumlar ise eğitim veren yapıların ötesinde kültür, aidiyet ve mesleki değerler üreten kolektif yapılar olarak öne çıkmaktadır. "Kurucu üniversitelerdeki iç mimarlık bölümleri arasında ne tür yapısal ve kurumsal farklılıklar bulunmaktadır?" sorusu da yine görüşmelerden elde edilen verilerin analizleriyle yanıtlanmaya çalışılmıştır. Kurumsal çeşitlilik ve akademik gelişim bağlamında bazı sınırlılıklar getirse de akademik kendileşme olgusu disiplin özelinde kurum kültürünün sürekliliği ve kurumsal belleğin sürdürülmesi gibi çeşitli avantajlara sahiptir.

Bu araştırma doğrultusunda politika yapıcılara, akademik yöneticilere ve araştırmacılara çeşitli öneriler sunulabilir:

- Akademik hareketlilik desteklenmeli, bu yönde politikalar geliştirilmelidir. İç mimarlık gibi usta-çırak geleneğine sahip sanat ve tasarım eksenli disiplinlerde kurum kültürünün korunması kadar dış kaynaklarla zenginleştirilmesi de önem arz etmektedir. Kısa süreli bile olsa akademisyenler için kurumlar arası yatay/dikey hareketlilik yurt içi veya yurt dışı gereklidir. Kurumlar arası geçişi kolaylaştıracak mekanizmalar güçlendirilmelidir. Akademik kadroların çeşitli kaynaklardan beslenmesi eğitimin kalitesini arttırırken disiplinin uluslararası rekabet gücünü yükseltecektir.

- Akademik kendileşme kavramı disiplinler arası farklılıklar gözetilerek ele alınmalıdır. Bu olgu tüm yükseköğretim kurumlarına ve akademisyenlere mal edilmeden önce disiplinlere özgü bağlam değerlendirilmelidir. Genel yargılar pozitif bilimler ve tasarım odaklı disiplinlerde aynı etkiyi göstermemektedir. Her disiplinin epistemolojik yapısı, pedagojik modeli ve kurumsal ihtiyaçları farklı olduğundan kendileşmenin etkileri de farklılaşmaktadır. Bu nedenle bağlamsal analizlerin yapılması önemlidir.

- İç mimarlık disiplininin varlık gösterdiği yükseköğretim kurumlarına yönelik daha fazla nitel araştırma yapılmalıdır. Aktarılan tarihsel süreç, iç mimarlık disiplininin akademik özerklik kazanması ve yükseköğretim sistemine yapısal olarak entegre

olması açısından kritik bir dönüm noktasıdır. Kurumsal yapıların oluşumu, eğitim programlarının çeşitlenmesi ile farklı üniversitelerde ayrı müfredatlar ve akademik kadroların belirlenmesi, bu okullarla şekillenmiş ve sonrasında kurulacak bölümlere rehberlik etmiştir. Yapılanma süreci, sadece eğitimsel değil, aynı zamanda kurum kültürü ve akademik alışkanlıklar üzerinden biçimlenmiştir. Bu nedenle süreçlerin tamamına olmasa da kurumlarda yaşanan dönüşümlere tanıklık etmeye devam eden akademisyenlerin görüşleri ve deneyimleri akademik süreç açısından kıymetli olmuştur. Disiplinin bu çeşitliliği, bir yandan zenginlik sağlarken diğer yandan da bellek eksikliğini gündeme getirmiştir. Bölümlerin kuruluş hikayeleri ve kurucu figürlerinin rollerinin yanı sıra kurumsal belleğin sürdürülmesine aracılık eden kuşakların deneyimlerinin sistematik olarak belgelenmesi kurumsal belleğin sürekliliğini sağlayacaktır. Bu noktada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan "sözlü tarih" yöntemiyle yapılacak çalışmalar akademisyenlerin bilgi ve deneyim birikimini gelecek kuşaklara aktarmada arşiv niteliğinde önemli bir kaynak görevi görebilir.

Etik Kurul Onay Belgesi: Bu çalışma için 25 Mart 2025 tarihinde Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Etik Kurulu'nun E-66777842-300-00004151006 sayılı onayı alınmıştır.

Katılımcı Onamı: Bu çalışmaya katılan tüm katılımcılar çalışmaya gönüllü olarak katılmış ve yazılı onamları alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir - Ö.B., B.S.O.; Tasarım - Ö.B.; Denetleme - B.S.O.; Kaynaklar - Ö.B.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi- Ö.B.; Analiz ve/ veya Yorum- Ö.B., B.S.O.; Literatür Taraması- Ö.B.; Yazıyı Yazan- Ö.B.; Eleştirel İnceleme- B.S.O.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Sorumlu yazar TÜBİTAK Bilim İnsanı Destek Programları Başkanlığı (BİDEB) 2211A-Yurt İçi Genel Doktora Burs Programı kapsamında desteklenmektedir.

Ethics Committee Approval Certificate: For this study, approval numbered E-66777842-300-00004151006 was received from Hacettepe University Social and Human Sciences Research Ethics Board on March 25, 2025.

Informed Consent: Written informed consent was obtained from all participants who participated in this study.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept - Ö.B., B.S.O.; Design- Ö.B.; Supervision- B.S.O.; Resources- Ö.B.; Data Collection and/or Processing- Ö.B.; Analysis and/or Interpretation- Ö.B., B.S.O.; Literature Search- Ö.B.; Writing Manuscript- Ö.B.; Critical Review- B.S.O.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The corresponding author is supported by the TÜBİTAK Science Fellowships and Grant Program Directorate (BİDEB) within the scope of 2211A - National PhD Scholarship Program.

Kaynaklar

Aktan, C. C. (2023). Akademik Klan Kültürü, Akademik Kast Sistemi ve Akademik Akrabalık Türkiye'de Yükseköğretim Kurumlarında Akademik İmmobilite ve Akademik Atalet: Eleştiri ve Akademik Hareketlilik Önerisi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, *15*(1), 49-64. https://dergipark.org.tr/tr/pub/oybd/issue/78797/1310390 (Erişim tarihi: 02.04.2025)

Aydıntuğ, E. (2018). *Türkiye'deki Üniversitelerde 1989-2017 Yıllarında İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Alanında Yapılan Tez Çalışmalarının Konu ve İçerik Açısından İncelenmesi* (Tez No: 519672). [Yüksek Lisans Tezi, T.C. Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Tez Merkezi.

Aytıs, S. (2022). Tezyinî Sanatlar'dan İç Mimarlık Bölümü'ne. *Tasarım+Kuram*, *18*(36), 1-17. https://doi.org/10.14744/tasarimkuram.2022.64497

Balyer, A., & Bakay, M. E. (2022). Academic Inbreeding: A Risk or Benefit for Universities? *Journal of Education and Learning*, *11*(1), 147. https://doi.org/10.5539/jel.v11n1p147

Balyer, A., & Ömür, Y. E. (2018). Üniversitelerdeki İçten Beslenmenin Akademik Özgürlük Bağlamında Çözümlenmesi. *International Journal of Social Science Research*, *7*(2), 307-325. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijssresearch/issue/41761/455290#article_cite (Erişim tarihi: 04.04.2025)

Başak, R. (2013). An Ethical Issue – Academic Incest: Maintaining Status Quo in Higher Education. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, *2*(4), 28-32. https://www.researchgate.net/publication/323990738 (Erişim tarihi: 02.04.2025)

Başak, R. (2017). Türk Üniversitelerinde Statükonun Devamını Sağlayan Bir Yöntem: Akademik İç Besleme. *Journal of Current Researches on Social Sciences (JoCReSS)*, *7*(4), 337-348. https://doi.org/10.26579/jocress-7.4.24

Başar, E. (1997). Türk Yükseköğretim Sisteminin Dünü, Bugünü, Yarını. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*, *10*(1), 17-51. https://dergipark.org.tr/tr/pub/omuefd/issue/20258/215205#article_cite (Erişim tarihi: 04.04.2025)

Conrad, C. F., & Wyer, J. C. (1982). Incest in Academe: The Case for Selective Inbreeding. *Change: The Magazine of Higher Learning*, *14*(8), 45-48. https://doi.org/10.1080/00091383.1982.9939784

Cross, N. (2006). *Designerly ways of knowing*. Springer.

Demirkasımoğlu, N., & Büyükgöze, H. (2022). Academic inbreeding as a hiring policy: Capturing the voices of academics from Turkey. *KEDI Journal of Educational Policy*, *19*(2), 27-53. https://doi.org/10.22804/KJEP.2022.19.2.002

Doğan, M., & Arslan, H. (2025). Academic Inbreeding: Impacts on Creativity and Innovation in Higher Education. *South Eastern European Journal of Public Health*, *XXVI*(2). https://doi.org/10.70135/seejph.vi.4289

Eells, W. C., & Cleveland, A. C. (1935a). Faculty Inbreeding. *The Journal of Higher Education*, *6*(5), 261-269. https://doi.org/10.1080/00221546.1935.11772669

Eells, W. C., & Cleveland, A. C. (1935b). The Effects of Inbreeding. *The Journal of Higher Education*, *6*(6), 323-328. https://doi.org/10.1080/00221546.1935.11772686

Eliot, C. W. (1908). *University Administration*. Houghton Mifflin. https://books.google.com.tr/books?id=5CkTAAAAIAAJ (Erişim tarihi: 04.04.2025)

Fitoz, I. (2015). Interior Design Education Programs during Historical Periods. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, *174*, 4122-4129. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.01.1248

Gokturk, D., & Yildirim-Tasti, O. (2022). The Role of Academic Inbreeding in Building Institutional and Research Habitus: A Case Study from Turkey. *Higher Education Policy*, *35*, 178-198. https://doi.org/10.1057/s41307-020-00201-1

Göktürk, D., & Kandemir, A. (2019). Yükseköğretimde Akademik Kendileşme (Academic Inbreeding) ve Kurumsal Habitusun İnşası Üzerine Bir Tartışma. *Mülkiye Dergisi*, *43*(3), 599-624. https://dergipark.org.tr/tr/pub/mulkiye/issue/53839/725003#article_cite (Erişim tarihi: 05.04.2025)

Grochocki, L. (2020). *Academic Endogamy in Brazil and its Influences on Faculty Productivity and Collaboration*. [Master Thesis, Stanford

University]. https://www.researchgate.net/publication/344024394_Academic_Endogamy_in_Brazil_and_its_Influences_on_Faculty_Productivity_and_Collaboration/citations#fullTextFileContent (Erişim tarihi: 04.04.2025)

Gül, Ö. (2016). *Türkiye'de İç Mimarlık Lisans Eğitiminde Tasarım Stüdyosu Derslerinin Yürütülmesine Yönelik Geliştirme Modeli Önerisi* (Tez No: 444465). [Doktora Tezi, T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü]. YÖK Tez Merkezi.

Horta, H. (2013). Deepening our understanding of academic inbreeding effects on research information exchange and scientific output: New insights for academic based research. *Higher Education*, *65*(4), 487-510. https://doi.org/10.1007/s10734-012-9559-7

Horta, H., Veloso, F. M., & Grediaga, R. (2010). Navel Gazing: Academic Inbreeding and Scientific Productivity. *Management Science*, *56*(3), 414-429. https://doi.org/10.1287/mnsc.1090.1109

İçmimarlar Odası. (2025, Mart 1). İçmimarlar Odası—Hakkımızda. https://www.icmimarlarodasi.org.tr/tr/hakkimizda (Erişim tarihi: 01.03.2025)

Inanc, O., & Tuncer, O. (2011). The effect of academic inbreeding on scientific effectiveness. *Scientometrics*, *88*(3), 885-898. https://doi.org/10.1007/s11192-011-0415-9

Kaptan, B. B. (2014). Türkiye'de İçmimarlık Meslek Alanı ve Eğitiminin Tarihi. *Türkiye'de İçmimarlık ve İçmimarlar* içinde (ss. 63-81). TMMOB İçmimarlar Odası.

Karadag, E., & Ciftci, S. K. (2022). Deepening the Effects of the Academic Inbreeding: Its Impact on Individual and Institutional Research Productivity. *Research in Higher Education*, *63*(6), 1015-1036. https://doi.org/10.1007/s11162-021-09670-8

Kozikoğlu, İ. (2016). Akademik Vesayet (Academic Inbreeding): Kavramsal Bir Çözümleme. *The Journal of Academic Social Science Studies*, *8*(Number: 49), 349-357. https://doi.org/10.9761/JASSS3660

Marmara Üniversitesi. (2025). Tarihçe | Güzel Sanatlar Fakültesi. Marmara Üniversitesi. https://gsf.marmara.edu.tr/fakulte/tarihce (Erişim tarihi: 01.03.2025)

McGee, R. (1960). The Function of Institutional Inbreeding. *American Journal of Sociology*, 65(5), 483-488. https://doi.org/10.1086/222753

MSGSÜ. (2025a). İç Mimarlık Bölümü | Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi. https://msgsu.edu.tr/akademik/mimarlik-fakultesi/bolumler/ic-mimarlik/ (Erişim tarihi: 01.03.2025)

MSGSÜ. (2025b). Kurum Tarihi | Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi. https://msgsu.edu.tr/universite/kurum-tarihi/ (Erişim tarihi: 01.03.2025)

Schön, D. A. (2017). *The Reflective Practitioner*. Routledge.

Tierney, W. G., & Lanford, M. (2020). Institutional Culture in Higher Education. P. Teixeira & J. C. Shin (Ed.), In *The international encyclopedia of higher education systems and institutions* (2nd bs, ss. 1740-1748). Springer.

Wyer, J. C., & Conrad, C. F. (1984). Institutional Inbreeding Reexamined. *American Educational Research Journal*, *21*(1), 213-225. https://doi.org/10.3102/00028312021001213

Yazıcı, E. (2023). *Eğitim Fakültelerinde Akademik İçten Beslenme ve Akademik Hareketlilik: Bir Karma Yöntem Araştırması*. [Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü].

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (10. bs). Seçkin Yayıncılık.

YÖK. (2021). *Türkiye'de Yükseköğretim Sistemi*. Yükseköğretim Kurumu. https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/2021/turkiye-de-yuksekogretim-sistemi-2021.pdf (Erişim tarihi: 25.03.2025)

YÖK. (2025a). Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, Bölümler Hakkında Genel Bilgiler. https://istatistik.yok.gov.tr/ (Erişim tarihi: 25.03.2025)

YÖK. (2025b, Mart 25). YÖK Tarihçe. https://www.yok.gov.tr/kurumsal/tarihce (Erişim tarihi: 25.03.2025)

YÖK. (2025c, Nisan). Yükseköğretim Akademik Arama. https://akademik.yok.gov.tr/AkademikArama/ (Erişim tarihi: 02.04.2025)

YÖKAK. (2018). Yükseköğretim Değerlendirme ve Kalite Güvencesi 2017 Yılı Durum Raporu. Yükseköğretim Kalite Kurulu. https://www.yokak.gov.tr/documents/StatusReports/2017-YÜKSEKÖĞRETİM%20DEĞERLENDİRME%20ve%20KALİTE%20GÜVENCESİ%202017%20YILI%20DURUM%20RAPORU%20v13.pdf (Erişim tarihi: 02.04.2025)

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Research Article *Araştırma Makalesi* DOI: 10.54864/planarch.1679047

A Case Study on the Applicability of Universal Design Principles in University Libraries: OKU Library

Evrensel Tasarım İlkelerinin Üniversite Kütüphanelerinde Uygulanabilirliği Üzerine Bir Durum Çalışması: OKÜ Kütüphanesi

Deniz ÇOLAKKADIOĞLU [1]
[1] Department of Interior Architecture and Environmental Design, Faculty of Architecture, Design and Fine Arts, Osmaniye Korkut Ata University, Osmaniye, Türkiye

Derya GÜRCAN [2]
[2] Department of Industrial Design, Faculty of Architecture, Design and Fine Arts, Osmaniye Korkut Ata University, Osmaniye, Türkiye

Zeliha BAYRAKÇI [3]
[3] Department of Architecture, Faculty of Architecture, Design and Fine Arts, Osmaniye Korkut Ata University, Osmaniye, Türkiye

Received / Geliş Tarihi	18.04.2025
Revision Requested / Revizyon Talebi	27.05.2025
Last Revision / Son Revizyon	05.08.2025
Accepted / Kabul Tarihi	07.08.2025
Publication Date / Yayın Tarihi	16.09.2025

Corresponding author / Sorumlu Yazar: Zeliha BAYRAKÇI

E-mail: zelihabayrakci@osmaniye.edu.tr

Cite this article: Çolakkadıoğlu, D., Gürcan, D. & Bayrakçı, Z. (2025). A Case Study on the Applicability of Universal Design Principles in University Libraries: OKU Library. *PLANARCH- Design and Planning Research*, 9(2), 354-369. DOI: 10.54864/planarch.1679047

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

ABSTRACT

The universal design approach focuses on creating environments, spaces, and objects that ensure equal access and usability for individuals with diverse characteristics. In this context, university libraries, which serve as shared spaces for people with varying needs, function not only as centers for accessing information but also as places where accessibility, inclusivity, and social equality are manifested at an institutional level. This study aims to evaluate the physical characteristics of the OKÜ Library and the accessibility of its printed and digital resources within the framework of universal design principles. It seeks to answer the following questions: To what extent is the OKU Library accessible in terms of physical space and access to services and information resources within the scope of universal design principles? What are the main factors affecting the implementation of universal design principles in libraries? The research was designed as a qualitative case study. Data was collected through on-site observation, and the findings were evaluated using descriptive analysis. The evaluation criteria were developed based on the guidelines established by IFLA (2004) and the Turkish Ministry of Family and Social Services (2024), as well as standards TS 9111/T1 (2024) and TS 12576 (2012). The findings indicate that physical accessibility in library spaces for individuals with physical disabilities can be improved in a brief period through design adaptations. However, significant deficiencies were noted regarding equality of use and perceptibility, particularly in areas such as guidance, information, and access to resources for individuals with visual and hearing impairments. As a result, the study offers solutions to address the identified deficiencies.

Keywords: Accessibility, universal design, library, OKU

ÖZ

Evrensel tasarım yaklaşımı, çevrenin, mekânın ve nesnelerin farklı özelliklere sahip bireyler için eşit erişim ve kullanım hakkı sağlayacak şekilde tasarlanmasını esas almaktadır. Bu bağlamda, farklı özelliklere sahip bireylerin ortak kullanım alanı olan üniversite kütüphaneleri, yalnızca bilgiye erişim merkezleri değil; aynı zamanda erişilebilirlik ve kapsayıcılığın kurumsal düzeyde yaşama geçirildiği mekânlardır. Bu çalışmanın amacı, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Kütüphanesi'nin fiziksel mekânı ile kütüphane içerisinde sunulan basılı ve dijital bilgi kaynaklarına erişim olanaklarını, evrensel tasarım ilkeleri çerçevesinde değerlendirmektir. Çalışma, OKÜ Kütüphanesi, evrensel tasarım ilkeleri çerçevesinde, fiziksel mekân ile bu mekânda sunulan hizmetlere ve bilgi kaynaklarına erişim açısından ne düzeyde erişilebilirdir? ve Kütüphanelerde evrensel tasarım ilkelerinin uygulanabilirliğini etkileyen başlıca unsurlar nelerdir? sorularına yanıt aramaktadır. Araştırma, nitel bir durum çalışması olarak tasarlanmış, veri toplama süreci yerinde gözlem yöntemiyle yürütülmüş ve elde edilen bulgular betimsel analizle değerlendirilmiştir. Değerlendirme ölçütleri, IFLA (2004), ve T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2024) tarafından geliştirilen rehberler ile TS 9111/T1 (2024), TS 12576 (2012) standartlarından yararlanılarak oluşturulmuştur. Bulgular, fiziksel engelli bireyler açısından kütüphane mekânındaki fiziksel erişilebilirliğin tasarımsal uyarlamalarla kısa sürede geliştirilebileceğini ortaya koymaktadır. Buna karşılık, görme ve işitme engelli bireyler için yönlendirme, bilgilendirme ve bilgi kaynaklarına erişim gibi konularda; eşit kullanım ve algılanabilirlik ilkeleri açısından ciddi yetersizlikler olduğunu göstermektedir. Çalışmanın sonucunda, tespit edilen eksikliklere yönelik çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Erişilebilirlik, evrensel tasarım, kütüphane, OKÜ

Giriş

Sanayi Devrimi'yle birlikte üretim süreçlerinde yaygınlaşan standartlaşma anlayışı, tasarımda "ortalama insan" kavramının benimsenmesine neden olmuştur. Ortalama insan kavramı, fiziksel antropometriye dayansa da insan bedeninin çeşitliliği göz ardı edilerek yetişkin ve sağlıklı erkek bedeni temel alınmıştır (Hosey, 2001; Imrie, 2000). Bu yaklaşım, kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve özellikle engelli bireyler gibi kullanıcı gruplarının sistemli biçimde dışlanmasına sebep olmuştur. Tasarımda farklı kullanıcı gruplarının gereksinimlerinin göz ardı edilmesi, yalnızca biyolojik değil toplumsal farklılıkların da mekânlara yansıtılamamasına neden olmuştur. Norman (2013), "ortalama insan"ın aslında var olmadığını ve tasarımların farklı fiziksel, duyusal ve bilişsel özelliklere sahip kullanıcıların gereksinimlerini kapsayacak şekilde ele alınması gerektiğini savunur. Bu eleştiriler, günümüzde farklılıkları merkeze alan evrensel tasarım yaklaşımının kuramsal temelini oluşturmaktadır.

Zaman içinde bu eleştiriler, yalnızca kuramsal çevrelerle sınırlı kalmamış; toplumsal hareketlerin söylemleriyle bütünleşerek daha geniş bir dönüşümün parçası haline gelmiştir. Standartlaşma anlayışı ile benimsenen 'ortalama insan' kavramının kullanıcı çeşitliliği bağlamındaki yetersizliği, özellikle yirminci yüzyılda Sivil Haklar Hareketi, Kadın Hakları Hareketi ve 1960'larda Engelli Hakları Hareketi'nin yükselişi ile meydana gelen büyük sosyal değişimler ve insan hakları alanındaki gelişmeler ile göz önüne serilmiştir. Bu durum, toplumun tüm kesimlerini kapsayan evrensel tasarım kavramının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. *"Evrensel tasarım, tüm ürünlerin, yapıların ve dış mekânların mümkün olan en geniş ölçüde tüm insanlar tarafından kullanılabilir biçimde tasarlanmasını hedefleyen bir anlayış olarak ortaya çıkmıştır"* (Mace vd., 1991: s.2).

1980'li yıllarda mimar ve ürün tasarımcısı Ronald L. Mace tarafından temelleri atılan "Evrensel Tasarım", 1997 yılında Evrensel Tasarım Merkezi tarafından geliştirilen yedi ilke ile detaylandırılmıştır (Center for Universal Design, 1997). Eşit kullanım, kullanımda esneklik, basit ve sezgisel kullanım, algılanabilir bilgilendirme, hata için tolerans, düşük fiziksel güç, yaklaşım ve kullanım için uygun boyut ve alan şeklinde belirlenen bu ilkeler hem birçok tasarım uygulamasında hem de farklı disiplinlerin bilimsel çalışmalarında (örn. Acar Ata ve Yılmaz, 2023; Arat ve Güner, 2020; Arat ve Sayar, 2017; Bekar, 2021; Çiftci ve Kayhan Tunalı, 2021; Kıskanç, 2024; Yılmaz, 2022) uygulanarak kabul görmüştür.

Endüstriyel tasarımdan mimarlığa, mimarlıktan kentsel tasarıma kadar farklı ölçek ve bağlamlarda yürütülen evrensel tasarım odaklı çalışmalar, fiziksel, bilişsel ve algısal farklılıklara sahip kullanıcı gruplarının ihtiyaçlarını gözeten kamusal alan tasarımlarını ön plana çıkarmaktadır (örn. Akyol, 2009; Çepehan ve Güller, 2020; Hilmioğlu ve Seçer Kariptaş, 2022; Tandoğan, 2017). Gehl ve Savarre (2013), kamusal yaşamın yalnızca etkinlik ya da dinlenme alanlarıyla sınırlı olmadığını; bireylerin gündelik faaliyetlerini sürdürdükleri ve karşılıklı etkileşimde bulundukları her türlü mekânı kapsadığını belirtmektedir. Mitchell (2020) ise kamusal alanların heterojen yapısına dikkat çekerek, bu mekânların farklılıkların kaçınılmaz biçimde karşılaştığı, sosyal etkileşim ve paylaşımın gerçekleştiği ortamlar olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, çok çeşitli kullanıcı profillerini bir araya getirme potansiyeline sahip olan kütüphaneler, kamusal alan kimliğiyle öne çıkan mekânlardandır. Dolayısıyla kütüphanelerin evrensel tasarım ilkeleri doğrultusunda düzenlenmesi, toplumsal çeşitliliği gözeten kapsayıcı ve erişilebilir kamusal alanların oluşturulması açısından büyük önem taşımaktadır.

Kütüphanelerin temel işlevi, kullanıcıların ihtiyaç duyduğu bilgiye doğru, güvenilir ve zamanında erişimini sağlamaktır. Bilgiye erişim ise, eğitimin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmekte; eğitim hakkı yalnızca bireysel gelişimi değil, aynı zamanda toplumsal eşitliği ve insan onurunu da gözeten temel bir insan hakkı olarak UNESCO (2006) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2011) tarafından vurgulanmaktadır. Kütüphanelerin eğitim hakkı kapsamında bilgiye erişim işlevini etkin biçimde yerine getirebilmesi ise büyük ölçüde dermeye, yani bilgi kaynaklarına erişimle doğrudan ilişkilidir. Derme; basılı ve dijital kitaplar, süreli yayınlar, görsel-işitsel materyaller, veri tabanları gibi çeşitli kaynaklardan oluşur ve kütüphanenin bilgi hizmeti sunma kapasitesini belirleyen temel bileşen olarak tanımlanır (IFLA, 2015).

Günümüzde kütüphaneler, yalnızca basılı materyallere değil; e-kitaplar, e-dergiler, veri tabanları gibi çevrim içi kaynakların yanı sıra CD/DVD gibi çevrim dışı medya araçlarına da erişim sağlamaktadır. Bu çeşitlilik, farklı bilgi ihtiyaçlarına yanıt verebilme açısından kritik önemdedir. Nitekim son yıllarda, kütüphanelerde fiziksel erişilebilirliğe ek olarak dijital kaynaklara erişilebilirlik konusuna odaklanan akademik çalışmalar da literatürde artış göstermiştir (örn. Çakmak & Uğurlu, 2025; Purnomo vd., 2024; Roberson vd., 2022). Özellikle engelli bireylerin dijital kaynaklara erişimine odaklanan bilimsel yayınların (örn. Lee ve Xie, 2025; Mizanalı ve Şerefoğlu Henkoğlu, 2023; Öztürk ve Özdemir Çakır, 2025) sayısı da gün geçtikçe artmaktadır.

Ayrıca, hayatımızda pek çok alana entegre olan 'yapay zekâ' kütüphanelerde de bilgiye erişimde kolaylıklar sağlamaktadır. Çağın gereksinimlerinin ve olanaklarının da değişip gelişmesiyle birlikte bilişim teknolojileri ve yapay zekâ da kütüphanede erişilebilirlikle ilgili araştırma alanlarına entegre olmuştur (Ariya vd., 2025; Sivri, 2023). Özellikle farklı duyusal (işitme, görme vb.) engellere sahip bireyler için dijital ortamda sağlanan olanaklar kütüphane erişiminde destek sistemleri oluşturarak kullanıcılara yardımcı olmaktadır. Teknolojik gelişmeler ve yapay zekanın kütüphane hizmetlerine entegrasyonu, erişilebilirlik alanındaki dönüşümü destekleyen önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu gelişmeler, kütüphane kullanımını kolaylaştırmanın yanı sıra, kütüphanelerin işlevlerinin de çeşitlenmesine olanak tanımaktadır.

Kütüphaneler, çok işlevli yapıları sayesinde yalnızca bilgiye erişim değil, aynı zamanda öğrenme, araştırma ve sosyal etkileşim için de mekânsal olanaklar sunmaktadır. Bu doğrultuda üniversite kütüphaneleri, hem farklı özelliklere sahip bireylerin bir araya geldiği mekânlar olmaları hem de kullanıcıların erişilebilirlik, kapsayıcılık ve toplumsal eşitlik gibi kavramlarla doğrudan ve farkındalık geliştirici biçimde karşılaştıkları kurumsal yapılar olarak özgün bir konuma sahiptir.

Üniversite kütüphane hizmetlerinden farklı kullanıcı profillerinin eşit ve engelsiz biçimde yararlanabilmesini sağlamak ise evrensel tasarım anlayışının temel gereklerinden biridir. Nitekim, son yıllarda üniversite yerleşkelerinde yer alan kütüphanelerin bu ilkelere uygunluğunu değerlendirmeye yönelik bilimsel çalışmalarda (örn. Arat ve Güner, 2020; Bekar, 2021; Dikmen ve Yücel, 2022; Eneya vd., 2020; Kıskanç, 2024; Phukubje ve Ngoepe, 2017; Small vd., 2015; Yılmaz, 2022) belirgin bir artış gözlemlenmektedir. Literatürdeki çalışmaların büyük çoğunluğu, kütüphanelerde fiziksel erişilebilirlik üzerine odaklanmaktadır. Bu çalışma ise fiziksel erişimin yanı sıra kütüphane binasındaki

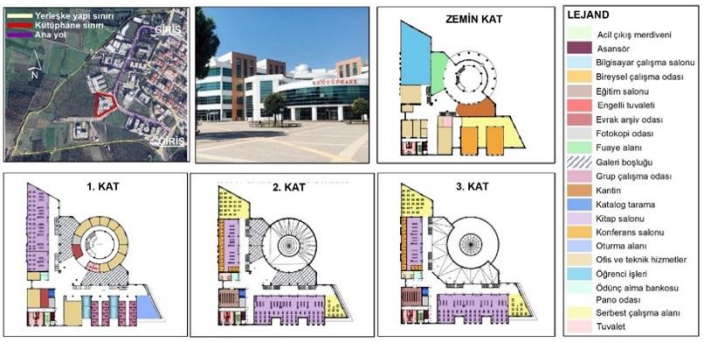
bilgiye erişim olanaklarını da evrensel tasarım ilkeleri çerçevesinde ele almaktadır. Bu yönüyle, mevcut literatüre farklı bir bakış açısı kazandırmakta ve alana özgün bir katkı sunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi (OKÜ) Kütüphanesi'nin fiziksel mekânı ile bu mekânda sunulan basılı ve çevrim dışı dijital bilgi kaynaklarına erişim olanaklarını, evrensel tasarım ilkeleri doğrultusunda değerlendirmektir. Nitel bir durum çalışması olarak yapılandırılan araştırma, şu sorulara yanıt aramaktadır: "OKÜ Kütüphanesi, evrensel tasarım ilkeleri çerçevesinde, fiziksel mekân ile bu mekânda sunulan hizmetlere ve bilgi kaynaklarına erişim açısından ne düzeyde erişilebilirdir?" ve "Kütüphanelerde evrensel tasarım ilkelerinin uygulanabilirliğini etkileyen başlıca unsurlar nelerdir?" Bu doğrultuda, ilgili ulusal ve uluslararası yasal düzenlemeler ile standartlar temel alınarak değerlendirme ölçütleri oluşturulmuş; yerinde gözlem yoluyla elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemiyle incelenmiş ve bulgular doğrultusunda evrensel tasarım ilkelerinin uygulanabilirliğine yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Materyal ve Yöntem

Araştırma alanı olarak belirlenen Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi (OKÜ) Kütüphanesi, Karacaoğlan Yerleşkesinin merkezi bir konumunda, ana yol üzerinde yer almakta olup yaklaşık 3.500 m²'lik bir alana inşa edilmiştir. Dört katlı olarak tasarlanan yapı, farklı işlevlere sahip çeşitli mekânları bünyesinde barındırmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1.
Kütüphane binasının kampüs içerisindeki konumu ve kat planları

Bu çalışma, OKÜ Kütüphanesi'nde yer alan kitap salonları ve çalışma alanları gibi kütüphane işlevli bölümlerin yanı sıra; erişim alanı, bina giriş-çıkış alanları, iç mekân sirkülasyon alanları ve ıslak hacimler gibi ortak kullanım mekânlarını evrensel tasarım ilkeleri bağlamında (Tablo 1) inceleyen nitel bir durum çalışması olup üç aşamada yapılandırılmıştır. Çalışma kapsamında kitap salonları yalnızca mekânsal düzenlemeleri açısından değil, aynı zamanda bina içindeki dermeye erişim olanakları yönüyle de değerlendirilmiştir.

Tablo 1.
Evrensel Tasarım İlkeleri (Acar Ata ve Yılmaz, 2023; Center for Universal Design, 1997, Çabuk, 2023; Hilmioğlu ve Seçer Kariptaş, 2022; Kıskanç, 2024)

1. Eşit Kullanım İlkesi: Ürün, mekân ve çevre tasarımları, farklı kapasitelere ve yeteneklere sahip kullanıcı grupları tarafından eşit koşullarda kullanılabilir olmalıdır. Bu anlayış, tasarımın her türlü kullanıcı ihtiyacını karşılamayı ve kullanıcıların kendilerini dışlanmış hissetmeden tasarımı kullanabilmesini hedeflemektedir.
2. Kullanımda Esneklik İlkesi: Ürün, mekân ve çevre tasarımları, kullanıcıların kişisel yetenekleri ve tercihleri için farklı seçenekler içermelidir. Kullanıcıya esnek alternatifler sunmayı hedeflemektedir.
3. Basit ve Sezgisel Kullanım İlkesi: Ürün, mekân ve çevre tasarımları, kullanıcıların sahip oldukları yetilerine bakmaksızın basit ve kolay bir şekilde anlaşılabilir olmalıdır. Tasarım; kullanıcının yaşı, dil becerisi, tecrübesi, kültür farklılıkları ve algılama seviyesinden bağımsız olarak basit ve sezgisel olarak kullanılabilmesini hedeflemektedir.
4. Algılanabilir Bilgilendirme İlkesi: Ürün, mekân ve çevre tasarımları, bilgilerini kullanıcıların sahip oldukları duyusal yetilerden bağımsız olarak iletebilmelidir. Tasarım, kullanıcı için gerekli bilgiyi, ortam koşullarından ya da kullanıcının duyusal algılama becerisinden bağımsız olarak etkin bir biçimde sunmayı hedeflemektedir.
5. Hata İçin Tolerans ilkesi: Ürün, mekân ve çevre tasarımları, kaza veya istenmeyen davranışlar neticesinde ortaya çıkabilecek tehlikeli ve kötü sonuçları en aza indirmelidir. Tasarım unsurlarının en yaygın kullanılanları en ulaşılabilir biçimde, tehlikeye sebep olabilecekler ise yok edilmiş, izole edilmiş veya korunaklı biçimde düzenlenmiş olmayı hedeflemektedir.
6. Düşük Fiziksel Güç İlkesi: Ürün, mekân ve çevre tasarımları, farklı nitelikteki kullanıcılar tarafından minimum güç, performans ve yorgunluk ile kullanılabilmelidir. Minimum yorgunlukla ve düşük eforla, verimli ve etkin kullanım sağlamayı hedeflemektedir.
7. Yaklaşım ve Kullanım İçin Boyut ve Alan İlkesi: Kullanıcıların fiziksel yetenekleri, durumları ve koşulları ne olursa olsun tasarlanan ürün, mekân ve çevre tüm fonksiyonlarıyla kullanılabilmelidir. Vücut boyutu, duruş veya hareketlilikten bağımsız olarak yaklaşma, erişim ve kullanım için uygun boyut ve alan sağlamayı hedeflemektedir.

Çalışmanın ilk aşamasında, Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Kurumları Federasyonu tarafından geliştirilen rehber kitap (IFLA, 2004), TS 9111/T1 Engelliler ve Hareket Kısıtlılığı Bulunan Kişiler için Binalarda Erişilebilirlik Gerekleri (2024), TS 12576 Şehir İçi Yollar-Kaldırım ve Yaya Geçitlerinde Ulaşılabilirlik için Yapısal Önlemler ve İşaretlemelerin Tasarım Kuralları (2012) ve T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2024) tarafından hazırlanan "Erişilebilirlik Kılavuzu Binalar" kaynaklarından yararlanılarak kütüphanelerde evrensel tasarım ilkelerinin uygulanmasına yönelik değerlendirme parametreleri belirlenmiş ve Tablo 2'de sunulmuştur.

İkinci aşamada, Tablo 2'de yer alan parametrelerden oluşan gözlem formu esas alınarak 5 gün boyunca yerinde gözlem tekniği ile veriler toplanmıştır. Evrensel tasarımın yaklaşım ve kullanım için boyut ve alan ilkesi doğrultusunda gerçekleştirilen fiziksel ölçümler çelik şerit metre ve lazer metre kullanılarak yapılmış ve kayıt altına alınmıştır. Ayrıca, gözlem yapılan tüm alanlar fotoğraflanarak belgelenmiştir.

Tablo 2.
Araştırma alanının evrensel tasarım kriterlerine uygunluğunu değerlendirme parametreleri (IFLA, 2004; TS 12576, 2012; TS 9111/T1, 2024; Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2024).

Değerlendirilen mekanlar, derme ve sistemler		Değerlendirme Parametreleri	Evrensel Tasarım İlkeleri						
			Eşit Kullanım	Kullanımda Esneklik	Basit ve Sezgisel Kullanım	Algılanabilir Bilgilendirme	Hata İçin Tolerans	Düşük Fiziksel Güç	Yaklaşım ve Kullanım İçin Boyut ve Alan
Erişim Alanı	Yaya Yolu	Genişlik en az 150 cm, eğim en fazla %5 olmalıdır.	x						x
		Kesintisiz hissedilebilir yürüme yüzeyi işareti olmalıdır.	x			x			
		Kaldırım rampa genişliği en az 90 cm, rampa eğimi en fazla %8, kanat eğimi ise en fazla %10 olmalıdır.		x					x
Binaya Giriş Çıkış Alanları	Merdiven	Merdiven dış mekânda ise basamak genişliği en az 30 cm, basamak yüksekliği ise en fazla 15 cm olmalıdır.							x
		Basamakların uç kısmında merdiven genişliğince zemin ile zıt renkte ve çıkıntı yapmayacak şekilde 2,5 cm eninde kaymaz şerit uygulanmalı veya kaymayı önleyici işlem yapılmalıdır.					x		
	Rampa	Erişim güzergâhında 1,3 cm'den fazla kot farkı olması durumunda rampa gibi alternatif seçenekler sunulmalıdır.		x					
		Net genişliği en az 100 cm olmalı; yükseklik 15 cm ve daha az olduğunda en fazla eğim %8, 16 cm-50 cm arası yükseklikte en fazla eğim %7 olmalıdır.							x
		9 m'den uzun ise her 9 m'de bir en az 150 x 150 cm boyutlarında düz dinlenme alanları bulunmalıdır.						x	x
		Başlangıcında, bitişinde ve yön değiştirme sahanlıklarında en az 150 x 150 cm boyutlarında manevra alanı bulunmalıdır.	x						x
		Rampa ile aşılan yükseklik 15 cm'den veya rampa uzunluğunun 200 cm'den fazla olduğu durumlarda rampanın her iki tarafında tırabzan bulunmalıdır ve 90 cm yükseklikte 1. düzey ve 70 cm yükseklikte 2. düzey küpeşte bulunmalıdır.					x		x
	Bina Girişleri	Kolayca görülebilen ve algılanabilen bir konumda olmalıdır.			x				
		Sensörlü kapılar tercih edilmelidir.	x					x	
		Eğer döner kapı kullanılıyorsa, döner kapının hemen yanında mutlaka erişilebilir bir kapı (kanatlı, fotoselli gibi) sağlanmalıdır		x					
		Çift kanatlı kapılarda, kanatlardan birinin net genişliği en az 100 cm olmak üzere toplam 150 cm'den daha az olmamalıdır.							x
		Giriş kapısı açık durumdayken bina girişi önünde en az 150 cm x150 cm'lik temiz manevra alanı sağlanmalıdır.							x
		Bina giriş kapılarında ve çevresinde büyük cam yüzeyler varsa kapılar işaretlenmelidir.					x		
		Danışma bankosunun en az 90 cm uzunluğundaki kısmının alt kotu yerden en az 75 cm, üst kotu en fazla 86 cm yükseklikte ve en az 60 cm derinlikte olmalıdır.	x						
Yatay Sirkülasyon	Koridor	Tüm mekanlara erişim için hissedilebilir yürüme yüzey işaretleri kullanılmalıdır.				x			
		Yatay dolaşım tasarımında kot farklarından kaçınılmalıdır.					x	x	
		Bina içindeki koridorların net genişliği en az 120 cm olmalıdır.	x						x
		Koridorlarda net 220 cm baş açıklığı sağlanmalıdır.					x		x
		Tekerlekli sandalye ile koridorda 90°'lik dönüş (manevra) yapılabilmesi için koridorun genişliği en az 120 cm olmalıdır.	x						x
Düşey Sirkülasyon	Asansör	Asansör bina girişine en fazla 30 m mesafede tasarlanmalıdır.			x				x
		Asansörler bina girişinden açıkça görülemiyorsa işaretlerle yönlendirme yapılmalıdır.				x			
		Önünde 150 cm x 150 cm sahanlık ölçüleri sağlanmalıdır.	x						x
		Kapı genişliği en az net 90 cm olmalıdır.	x						x
		Kabin içi ölçüsü en az 120x150 cm olmalıdır.	x						x
		Kabin içinde yerden 90±2,5 cm yükseklikte ve kapının olduğu duvar hariç tüm duvarlarda tutunma barı olmalıdır.					x		
		Kabin içi ve dışı çağırma ve kontrol düğmelerinin en alt düğmesinin merkez hattının zeminden yüksekliği en az 85 cm; en üstteki düğmenin merkez hattının zeminden yüksekliği kabin içinde en fazla 120 cm, kabin dışında en fazla 110 cm olmalıdır.							x
		Kabin içi ve dışı kontrol düğmelerinde yer alan rakam ve yazılar Braille Alfabeli olmalı; sesli uyarı sistemi olmalıdır.	x	x		x			

Tablo 2.
Araştırma alanının evrensel tasarım kriterlerine uygunluğunu değerlendirme parametreleri (IFLA, 2004; TS 12576, 2012; TS 9111/T1, 2024; Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2024) (Devam)

Değerlendirilen mekanlar, derme ve sistemler		Değerlendirme Parametreleri	Evrensel Tasarım İlkeleri						
			Eşit Kullanım	Kullanımda Esneklik	Basit ve Sezgisel Kullanım	Algılanabilir Bilgilendirme	Hata İçin Tolerans	Düşük Fiziksel Güç	Yaklaşım ve Kullanım İçin Boyut ve Alan
Düşey Sirkülasyon	Merdiven	Basamak genişliği en az 27 cm, basamak yüksekliği (rıht yüksekliği) en fazla 16 cm olmalıdır.							x
		Merdiven basamaklarının uç kısmında, merdiven genişliğince zemin ile zıt renkte kaymaz şerit uygulanmalıdır.					x		
		Uyarıcı yüzey merdiven genişliğinde, merdivenin başlangıcının 30 cm öncesinde ve bitiminden 30 cm sonrasında, 60 cm derinliğinde olmalıdır.			x				
		Merdivenlerde en fazla 12-15 basamakta bir sahanlık yapılması gerekmektedir. (Yönetmelik ve standartlarda değişik önermeler bulunmaktadır)						x	
Zemin Döşeme		Düz, dayanıklı, ıslak ve kuru halde kaymaya karşı dirençli malzeme seçilmelidir.					x	x	
		Paspas var ise sert olmalı ve üst yüzeyi zeminle aynı seviyeye gelecek şekilde bir girintiye oturtulmalıdır.					x	x	
Yön ve bilgi levhaları		Binaya ve bina içindeki ilgili alanlara kolay ve doğrudan erişimi mümkün kılacak şekilde konumlandırılmalı ve görsel olarak algılanabilir biçimde tasarlanmalıdır.			x	x			
		Levhalarda Latin harflerinin yanı sıra Braille alfabesi de kullanılmalıdır.				x			
		Ana girişte görme engelliler için 120 cm- 160 cm arasındaki yükseklikte Braille ve dokunsal bina planları olmalıdır.				x			
		Girişte ve önemli alanlarda sesli bilgi ve yönlendirme sistemleri kullanılmalıdır.				x			
		Yangın alarmı, kapanış uyarısı gibi durumlar için sesli uyarılara ek olarak görsel (ışıklı) uyarı sistemleri yer almalıdır.				x	x		
Kitap Salonları ve Çalışma Alanları		Kitap dolapları arasındaki mesafe tekerlekli sandalye kullanıcıları için en az 90 cm, tercihen 120 cm olmalıdır.	x						x
		Kitap dolapları kilitlenebilir tekerlekli şekilde tasarlanmalıdır.							x
		Materyaller açık raflarda tutulmalı ve bu raflar kullanıcıların ulaşabileceği yükseklikte olmalıdır.	x					x	
		Kitap raf yükseklikleri ayarlanabilir olmalıdır.	x	x					
		Raflardaki kitapları açıklayan tabelalar ve kitap üzerlerinde kodlar bulunmalıdır.				x		x	
		Masa, sandalye, kitap dolapları gibi donatı köşelerinin sert ve sivri olmamasına dikkat edilmelidir.					x		
		Çalışma masaları en az 75 cm yükseklikte olmalı, masa altları tekerlekli sandalyenin girişi için en az 60 cm derinliğinde boşluk olmalıdır.	x						x
		Yüksekliği ayarlanabilir sandalyeler tercih edilmelidir.		x					
Derme ve Sistemler	Görme engelliler	Braille yazılı, dokunsal resimli ve sesli materyaller olmalı. Ekran okuyucu uyumlu katalog tarama sistemi olmalı. Ekran okuma sistemleri, erişilebilir klavye ayarı yapan sistemler, Braille ekranlı bilgisayarlar olmalı gibi görme engellilerin bilgisayar kullanımını kolaylaştıracak sistemler olmalıdır.	x			x			
	İşitme engelliler	Video içerikler (e-kitap tanıtımları, eğitim videoları vb.) mutlaka alt yazı içermeli, tercihen Türk İşaret Dili (TİD) çevirisi de sunulmalıdır.	x			x			
Islak Hacimler		Kamu kullanımına açık binalarda en az bir kadın bir erkek olmak üzere erişilebilir tuvalet bulunmalıdır.	x						
		Engelli tuvaleti mümkün olduğunca tuvalet bloğu içinde değil, bağımsız girişli olarak düzenlenmelidir.						x	
		Kapı net genişliği en az 90 cm olmalıdır.	x						x
		Engelli tuvaletlerinde donatılar hariç en az 150 cm çapında manevra alanı sağlanmalıdır.							x
		Tüm donatı elemanları özel gereksinimleri karşılayacak ölçülerde olmalıdır.	x						x

Çalışmanın üçüncü aşamasında, OKÜ Kütüphanesi'nin evrensel tasarım ilkelerine uygunluğu, uyarlama gereksinimlerine dayalı olarak oluşturulan dört kategori çerçevesinde, betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bu kategoriler, ilgili tasarım ilkesinin tamamen karşılandığı durumlar için "ilkenin karşılandığı", yalnızca tek bir uyarlama ile uyumun sağlanabileceği durumlar için "kısmen karşılandığı", birden fazla uyarlama gerektiren alanlar için "büyük ölçüde yetersiz" ve erişilebilirlik unsurunun bulunmadığı durumlar için "ilkenin karşılanmadığı" şeklinde tanımlanmıştır. Yapılan değerlendirmeler doğrultusunda, evrensel tasarım ilkeleriyle uyum düzeyi yüksek, sınırlı ve düşük olan alanlarda uyarlama önerileri geliştirilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde, OKÜ Kütüphanesi'nin kitap salonları ve çalışma alanları gibi kütüphane işlevine yönelik mekânlarının yanı sıra; binaya erişim, giriş-çıkış alanları, iç mekân sirkülasyon alanları ve ıslak hacimler gibi ortak kullanım alanları, Tablo 2'de belirtilen evrensel tasarım ilkeleri doğrultusunda betimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Kitap salonları, yalnızca mekânsal düzenlemeleri açısından değil, aynı zamanda kullanıcıların bina içerisindeki dermeye erişim olanakları bakımından da değerlendirilmiştir.

Kütüphane Binasına Erişim Alanı

OKÜ Kütüphane binası, yerleşkenin merkezi bir konumunda yer almakta olup ana yol üzerinden kolaylıkla görülebilmektedir (Şekil 1). Ayrıca, binaya erişimi kolaylaştırmak amacıyla yerleşke içerisinde stratejik noktalara yerleştirilen yönlendirme levhaları da kullanılmıştır. Algılanabilir bilgilendirmeyi sağlayan yönlendirmeler sadece yazılı levhalardan oluşmakta; bu yöntem, görme engelli kullanıcılar için yetersiz kalmaktadır.

Kütüphane binasına, yaklaşık 2.500 m² büyüklüğündeki sert zeminli bir alandan erişim sağlanmaktadır. Bu alanda yer alan hissedilebilir yürüme yüzeyi işaretleri, yerleşkedeki kaldırımlarda sürekliliği sağlayacak şekilde düzenlenmiş olup, yerleşkedeki diğer binalarda olduğu gibi kütüphane binasının giriş kapılarına kadar da kesintisiz bir şekilde devam etmekte, görme engelli kullanıcılar için erişilebilirliği kolaylaştırmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2.
Kütüphane binasına erişim alanı

Erişim alanının zemin kaplamasında kullanılan taş döşeme, düz ve dayanıklı olup hem ıslak hem de kuru yüzeylerde kaymaya karşı direnç göstermektedir. Zemin döşeme malzemesi, farklı ihtiyaçlara sahip kullanıcıları kapsayacak şekilde hata için tolerans ve düşük fiziksel güç ilkeleri doğrultusunda tasarlanmıştır. Ancak, alanda bulunan yağmur suyu drenaj kanalının bazı bölgelerde zeminle tam olarak hizalanmadığı tespit edilmiştir. Özellikle hissedilebilir yürüme yüzey işaretleriyle örtüşen alanlarda herhangi bir uyarıcı işaretin bulunmaması, görme engelli kullanıcı güvenliği açısından risk oluşturmaktadır (Şekil 2).

Kütüphane binasına erişim alanı tasarımında, tekerlekli sandalye kullanıcıları da dâhil olmak üzere farklı fiziksel özelliklere sahip bireylerin rahatça hareket edebilmesinin sağlanmaya çalışıldığı görülmüştür. Bu amaçla, geçiş ve manevra alanları yeterli genişlikte planlanmış, eğim düzeyi ise erişilebilirlik standartlarına uygun şekilde düzenlenerek evrensel tasarım ilkelerinden yaklaşım ve kullanım için boyut ve alan ilkesi sağlanmıştır. Ancak kuzey yönünden gelen kullanıcılar alana girişte 14 cm'lik bir kot farkı ile karşılaşmaktadır. Kot farkını dengeleyen bir kaldırım rampasının bulunmaması, özellikle farklı fiziksel özelliklere sahip kullanıcıların alana erişimini zorlaştırmakta ve kullanımda esneklik ilkesi sağlanamamaktadır (Şekil 2).

Kütüphane Binasına Giriş-Çıkış Alanları

Kütüphane binasına giriş, iki farklı noktada konumlanan toplam dört kapı aracılığıyla sağlanmaktadır. Kütüphane binasının ana giriş kapısı genel kullanıcı erişimine açıktır. İkinci giriş kapısı ise kullanıcıları doğrudan öğrenci grup çalışma odalarına yönlendirmekte olup belirli kullanıcı ihtiyaçlarına yönelik özel bir erişim imkânı sağlamaktadır.

Kütüphanenin ana girişi, üniversitenin anayolundan doğrudan görülebilir bir konumdadır. Tasarım kararları doğrultusunda cephede oluşturulan boşluk ile bu boşluğu vurgulayan taşıyıcı elemanlar, yapının girişini hem kolayca algılanabilir kılmakta hem de kullanıcıya hava koşullarına karşı koruma sağlayan yarı açık bir alan sunmaktadır. Bu yaklaşım, evrensel tasarım ilkelerinden basit ve sezgisel kullanım ilkesine uygunluk göstermektedir. Buna karşılık, kütüphanenin ikinci giriş kapısında benzer görsel ve konumsal özellikler olmadığından, kullanıcılar için yeterli düzeyde basit ve sezgisel bir erişim deneyimi sunulamamaktadır (Şekil 3).

Şekil 3.
Kütüphane binasının ana giriş kapısı ve ikinci giriş kapısı; giriş kapılarına erişimi sağlayan basamaklar ve rampalar

Her iki giriş kapısına erişimdeki kot farkı, basamaklar aracılığıyla giderilmiş, tasarlanan rampalar sayesinde kullanımda esneklik sağlanarak farklı fiziksel özelliklere sahip kullanıcılar için erişim kolaylaştırılmıştır (Şekil 3). Ana giriş kapısına erişimi sağlayan basamaklar, 14 cm yükseklige ve 35 cm derinliğe sahip olup uygun ölçülerde tasarlanmıştır. Alternatif olarak planlanan 120 cm genişliğindeki rampa, 320 cm uzunluğa sahip olup %9 eğime sahiptir. Ancak, bu eğim oranı, tekerlekli sandalye kullanıcılarının yardım almadan rahatlıkla kullanabilmesi için uygun değildir. Rampalar kullanımda esneklik ilkesine katkı sağlasa da eğim oranlarının yaklaşım ve kullanım için boyut ve alan ilkesine uygun olmadığı tespit edilmiştir.

Her iki girişte de döner kapılar bulunmakta olup bu kapılar, görme engelli ve fiziksel farklılığı olan kullanıcılar için erişim zorlukları oluşturabilmektedir. Bu nedenle, her iki girişin yanında 100 cm genişliğinde kanatlı kapılar konumlandırılmış (Şekil 3) ve hissedilebilir yürüme yüzey işaretleri ile bu kapılara yönlendirme sağlanmıştır. Ayrıca, acil çıkış amacıyla kullanılan bu kapıların önünde, kullanıcıların rahatça hareket edebilmesi için 150x150 cm boyutlarında manevra alanları oluşturulmuştur. Ancak, farklı

ihtiyaçlara sahip kullanıcıların aynı kapıyı kullanamaması, evrensel tasarımın eşit kullanım ilkesine; kullanımının güç gerektiren mekanizma içermesi ise düşük fiziksel güç ilkesine aykırı bir durum oluşturmaktadır.

Bina girişlerinde evrensel tasarım ilkeleri kapsamında algılanabilir bilgilendirme sağlanması, öncelikle görme ve işitme engelli bireyler olmak üzere kullanıcılar için kritik bir öneme sahiptir. Bu kapsamda bina girişinde yazılı bilgilendirme ve yönlendirme levhaları bulunmakta ancak, görme engelliler için Braille alfabesi ile basılı ve dokunsal bina kat planı ve danışma noktalarında sensörle tetiklenen sesli yönlendirme sistemleri gibi algılanabilir bilgilendirmeyi sağlayacak düzenlemeler bulunmamaktadır. Bu eksiklikler, özellikle görme engelli bireylerin mekân içi yönlendirilmesinde ve bilgiye erişiminde önemli kısıtlamalara yol açmaktadır.

Binaya erişimde kullanılan hissedilebilir yürüme yüzey işaretleri, zemin katta da tüm mekânlara erişimi destekleyecek biçimde devam etmektedir. Bu yüzeyler yalnızca genel sirkülasyon alanlarında değil, aynı zamanda güvenlik geçişi, danışma bankosu gibi kullanıcı etkileşiminin yoğun olduğu stratejik noktalara erişimi kolaylaştıracak şekilde konumlandırılmıştır. Bu sayede, görme engelli bireyler için bağımsız hareket olanağı artırılmış; zemin kattaki danışma bankosu dâhil tüm birimlere erişilebilirlik sağlanmıştır. Ancak, kütüphane girişinde yer alan danışma bankosunun mevcut yüksekliği (100 cm), tekerlekli sandalye kullanıcılarının bu noktaya rahatça yaklaşmasını ve hizmet almasını engellemektedir. Bu durum, farklı fiziksel yeterliliklere sahip bireyler açısından eşit kullanım hakkının gözetilmediğini göstermektedir. (Şekil 4).

Şekil 4.
Kütüphane binası giriş alanı

Ayrıca kütüphanede güvenliğin sağlanması amacıyla iki adet kontrollü geçiş noktası bulunmaktadır (Şekil 4). Bu geçişlerden biri, hissedilebilir yürüme yüzey işaretleri ile erişilebilir hale getirilmiştir. Her iki geçiş noktasının genişliği 100 cm olup bu mesafe, tekerlekli sandalye kullanıcılarının erişimini mümkün kılmaktadır.

Sirkülasyon Alanları

Kütüphane binasında yatay sirkülasyon koridorlarla, düşey sirkülasyon ise merdivenler ve asansörlerle sağlanmaktadır. Tüm koridorların ölçüleri, fiziksel farklılığı olan kullanıcıların ihtiyaç duyduğu erişilebilirlik standartlarını karşılayacak şekilde tasarlanmış olup, en az 200 cm genişlik ve net 220 cm baş açıklığına sahiptir. Ayrıca, yatay sirkülasyon erişimini kısıtlayacak herhangi bir kot farkı da bulunmamaktadır (Şekil 5).

Tüm koridorlarda 50x50 cm boyutlarında granit seramik zemin kaplaması kullanılmıştır. Bu malzeme, tekerlekli sandalye kullanıcıları için düz ve pürüzsüz bir yüzey sağlayarak, evrensel tasarımın düşük fiziksel güç gereksinimi ilkesine uygunluk göstermektedir. Bununla birlikte, ıslak zeminlerde kayma riski oluşturabileceğinden, kullanıcı güvenliği açısından hataya karşı tolerans ilkesini yeterince karşılamamaktadır. Zemin kaplamasının kullanıcı güvenliği ve yönlendirme açısından erişilebilirliği desteklemesi beklenirken, hissedilebilir yürüme yüzey işaretlerinin mekânda sınırlı biçimde uygulanmış olması bu işlevselliği zayıflatmaktadır. Nitekim zemin kat koridorları dışında kalan katlarda bu yüzey işaretleri yalnızca asansör, tuvalet ve danışma gibi belirli noktalarda yer almakta; sirkülasyonun sürdüğü diğer alanlarda yönlendirici ve güvenlik sağlayıcı bu unsurlara yer verilmemektedir. Bu durum, görme engelli bireylerin bağımsız hareketine olanak tanıyan mekânsal süreklilik ve yön bulma açısından önemli bir eksiklik oluşturmaktadır (Şekil 5).

Şekil 5.
Yatay sirkülasyon elemanları: Koridorlar

Koridorlarda bilgilendirme ve yönlendirme amacıyla kullanılan yazılı levhalar, konumlandırma ve tasarım açısından genel olarak işlevsel bir bilgi aktarımı sunmaktadır. Ancak, söz konusu yönlendirme levhalarında görme engelli bireylerin bilgiye erişimini destekleyecek dokunsal bilgilendirme veya sesli yönlendirme sistemleri gibi erişilebilirlik unsurlarına yer verilmemiştir. Ayrıca, mekânsal işlevlerin zaman içerisinde değişmesine rağmen levha içeriklerinin güncellenmediği gözlemlenmiştir. Bu durum, kullanıcıların yanlış yönlendirilmesine ve bilgiye erişimde zorluk yaşamasına neden olabilmektedir (Şekil 6).

Şekil 6.
Kütüphane binası içerisinde yer alan bilgilendirme ve yönlendirme sistemleri

Kütüphane içerisinde, bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu olanaklardan yararlanılarak, kullanıcıların basılı kaynaklara daha hızlı ve pratik biçimde erişimini sağlamak amacıyla otomatik ödünç alma ve iade işlemlerine olanak tanıyan self-check cihazı kurulmuştur. Ancak söz konusu cihaz, görme engelli kullanıcıların erişimini destekleyecek dokunsal arayüzler ve sesli yönlendirme sistemleri gibi erişilebilirlik odaklı donanımlara sahip değildir.

Kütüphane binasının düşey sirkülasyon elemanlarından birisi olan merdivenlerin basamak genişliği ve yükseklikleri, kullanıcı konforu ve güvenliği açısından uygun şekilde tasarlanmıştır. 15 basamaktan sonra yerleştirilen sahanlık, düşük fiziksel güç ilkesini karşılayacak şekilde düzenlenmiştir. Bina içindeki tüm merdivenlerin her iki tarafında yer alan korkuluklar, kullanıcıların rahat ve güvenli bir şekilde merdivenleri kullanabilmesine olanak tanımaktadır. Ayrıca, basamakların uç kısımlarında dikkat çekici renk ve doku kontrastına sahip, 2,5 cm genişliğinde kaymaz şeritler bulunmaktadır. Ancak, merdivenlerin başlangıç ve bitiş noktalarında hissedilebilir yürüme yüzey işaretleri

bulunmamaktadır. Görme engelli bireyler, düşey sirkülasyon için hissedilebilir yürüme yüzey işaretleri ile asansörlere yönlendirilmiştir (Şekil 7).

Şekil 7.
Düşey sirkülasyon elemanları: Merdivenler ve asansörler

Binada, farklı ihtiyaçlara sahip bireyler ve personel için ayrı iki asansör kabini bulunmakta olup, asansörlerle tüm katlara erişim sağlanabilmektedir. Ancak, asansörün konumu, ana giriş kapısından kolayca algılanabilir konumda yer almamaktadır ve asansörün yerini belirten herhangi bir yönlendirme levhası bulunmamaktadır. Bu durum, asansörlerin mevcut konumlarını, basit ve sezgisel kullanım ile algılanabilirlik açısından olumsuz etkilemektedir.

Zemin kattaki asansörlere, hissedilebilir yürüme yüzey işaretleri ile ulaşılabilmekte ve kabin önünde uyarıcı yüzeyler bulunmaktadır. Ayrıca, tekerlekli sandalye kullanıcıları için kabin önünde 150x150 cm manevra alanı sağlanmıştır. Asansör kapı ve kabin içi genişliği, tekerlekli sandalye kullanıcıları için minimum standartlara uygun olarak tasarlanmıştır. Ancak, kabin içinde tutunma barları bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra, kabin içi ve dışı çağırma ve kontrol düğmeleri uygun yükseklikte yerleştirilmemiştir. Görme engelli bireyler için çağırma ve bazı kontrol düğmelerinde Braille alfabesiyle bilgilendirme sağlanmış olsa da asansörün hangi katta bulunduğu ve hangi yöne hareket ettiğine ilişkin sesli anons sistemi ile işitme engelliler için dijital kat ve yön göstergesi bulunmamaktadır. Bu durum, evrensel tasarımın esnek kullanım, algılanabilir bilgilendirme ve kullanımda eşitlik ilkeleri ile örtüşmemektedir.

Çalışma Alanları

Kütüphane, farklı çalışma gereksinimlerine uygun olarak çeşitli çalışma alanları sunmaktadır. Kütüphanede, bireysel ve grup çalışmalarına elverişli serbest çalışma alanları, bireysel çalışma odaları, grup çalışma odaları, bilgisayar destekli çalışma salonları ve kitap salonlarında yer alan okuma-çalışma alanları yer almaktadır.

Serbest çalışma alanları, kütüphane binasının her katında yer almakta olup, zemin kat hariç diğer katlarda kitap salonlarına bitişik şekilde konumlandırılmıştır. Bu yerleşim, kitap salonlarındaki çalışma alanlarının dolu olması durumunda kullanıcıların alternatif alanlara yönlendirilmesini kolaylaştırarak düşük fiziksel güç ilkesine uymaktadır.

Şekil 8.
Serbest çalışma alanları

Zemin katta yer alan serbest çalışma alanı yaklaşık 200 m² büyüklüğünde olup, kantin ve tuvaletlere yakın konumu sayesinde kullanıcılar için ek bir rahatlık sağlamaktadır. Ayrıca, kütüphanenin ikinci giriş kapısı, dış mekândan bu alana doğrudan erişim olanağı sağlayarak erişilebilirlik ve algılanabilirlik açısından önemli bir avantaj sunmaktadır. Ancak, üst katlardaki serbest çalışma alanları için yönlendirme levhalarının bulunmaması, mekânsal farkındalığı olumsuz yönde etkilemektedir (Şekil 8).

Serbest çalışma alanlarına ek olarak, kütüphane binasının 1. katında, yaklaşık 12 m² olan 16 adet grup çalışma odası bulunmaktadır. Bu odalar, küçük grupların birlikte çalışmasını destekleyen sessiz ve odaklanmaya elverişli mekânlar olarak tasarlanmıştır. Odalar, 150 cm genişliğindeki koridorda karşılıklı olarak konumlandırılmıştır. Grup çalışma odalarının bulunduğu koridorlar, yazılı yönlendirme levhaları ile belirtilmiş ancak görme ve işitme engelli kullanıcılar için yönlendirme seçenekleri sunulmamıştır (Şekil 9).

Şekil 9.
Bireysel çalışma odaları ve bilgisayar destekli çalışma salonu

Bireysel çalışma odaları ise, 2. kattaki 4. Salon ve 3. kattaki 5. Salon içerisinde konumlanmış olup, her biri 8,5 m² büyüklüğünde toplam 34 adet bulunmaktadır (Şekil 9). Ancak hem katlardaki koridorlarda hem de odaların yer aldığı kitap salonlarında, kullanıcıları bireysel çalışma odalarına yönlendirecek levhaların bulunmaması nedeniyle algılanabilir bilgilendirme sağlanamamaktadır.

Kütüphane binasının birinci katında, dijital kaynaklara erişim ve bilgisayar yazılımlarının kullanımı amacıyla 53,25 m² ve 61 m² büyüklüğünde iki adet bilgisayar destekli çalışma salonu bulunmaktadır. Fiziksel engelli bireylerin erişimi için gerekli kapı genişliği, manevra alanı ve donatı ölçüleri sağlanmıştır. Ancak, görme engelli bireylerin bilgisayar kullanımını destekleyecek ekran okuma yazılımlarıyla uyumlu cihazlar ya da erişilebilir arayüzler gibi özel yazılım ve donanımların bulunmadığı belirlenmiştir (Şekil 9). Bu eksiklik, yalnızca teknik bir yetersizlik olarak değil, aynı zamanda kullanıcıların bilgiye eşit erişim hakkını engelleyerek evrensel tasarımın eşitlik ilkesine aykırı düşen yapısal bir sorun olarak değerlendirilmektedir.

Tüm çalışma odalarına giriş, 90 cm genişliğinde, ahşap malzemeden yapılmış, menteşeli ve yuvarlak kulplu kapılarla sağlanmaktadır. Ancak, yuvarlak kapı kulpları farklı fiziksel özelliklere sahip bireyler için tutuş ve kavrama açısından zorluk oluşturabilmektedir. Çalışma masaları 75 cm yüksekliğinde olup, tekerlekli sandalye kullanıcılarının erişimine uygun alt açıklıklarla tasarlanmıştır. Masalar arasında en az 90 cm mesafe bırakılarak yeterli manevra alanı oluşturulmuştur. Ayrıca, serbest çalışma alanları hariç tüm çalışma salonlarında ayarlanabilir yükseklikte sandalyeler tercih edilerek kullanımda eşitlik ve esneklik ilkesi benimsenmiştir. Masa ve sandalyelerin zemine sabit olmaması, tefriş elemanlarının gerektiğinde yer değiştirilmesine olanak tanıyarak mekânın esnekliğini artırmakta ve farklı kullanıcı ihtiyaçlarına uyum sağlamaktadır.

Kitap Salonları

OKÜ Kütüphanesi, bilgiye erişimi hem basılı koleksiyonlar hem de dijital platformlar aracılığıyla sağlamaktadır. Dijital platformlar kapsamında; web tabanlı katalog tarama sistemleri, açık erişimli veri tabanları ve elektronik kitap hizmetleri gibi çevrim içi uygulamaların yanı sıra, self-check-in cihazları gibi çevrim dışı hizmetler de kullanıcıların erişimine sunulmaktadır. Basılı koleksiyonlar ise kütüphane binasının farklı katlarında konumlandırılmış beş ayrı kitap salonunda yer almaktadır.

Çalışmanın kapsamı doğrultusunda, bu bölümde kütüphane binasında bulunan çevrim dışı dijital hizmetler, kitap salonlarında yer alan basılı koleksiyonlar ve kitap salonlarının fiziksel yapısı evrensel tasarım yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Fiziksel yapı incelemeleri sonucunda, tüm kitap salonlarına erişimin yalnızca yazılı yönlendirme levhalarıyla sağlandığı; ancak görme engelli bireyler için Braille alfabesiyle hazırlanmış yönlendirmelerin bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu tespit, evrensel tasarımın eşit kullanım ve algılanabilir bilgi ilkeleriyle çelişmektedir. Yazılı yönlendirmelerin tek başına kullanılması, görme engelli bireylerin mekânda bağımsız yönlendirilmesini engellemekte, böylece erişilebilirlik ve kapsayıcılık hedeflerine ulaşılmasını güçleştirmektedir.

Fiziksel yapı kapsamında saptanan diğer önemli bir sorun ise salon girişlerindedir. Salon girişlerinde, 100 cm genişliğinde, ahşap malzemeden yapılmış menteşeli ve yuvarlak kulplu kapılar yer almaktadır. Kapı genişliklerinin erişilebilirlik açısından yeterli olmasına karşın, yuvarlak kulpların farklı fiziksel özelliklere sahip bireyler için tutuş ve kavramada güçlük yarattığı gözlemlenmiştir. Bu durum, evrensel tasarımın düşük fiziksel güç gereksinimi ilkesiyle uyumlu değildir.

Kitap dolapları ise, salonların merkezinde ardışık bir düzen içinde konumlandırılarak organize edilmiştir. Dolaplar arasındaki mesafeler salonlara göre değişiklik göstermekle birlikte, genellikle 110-130 cm genişliğinde olup iki kişinin yan yana geçişine olanak tanımaktadır. Ayrıca, bu mesafeler tekerlekli sandalye kullanıcılarının dolaşımı ve manevra yapabilmesi için de yeterli alan sağlamaktadır. Ancak, kolonların bulunduğu alanlarda geçiş mesafeleri daralmakta, hareket ve kullanım alanı kısıtlanmaktadır. Özellikle Salon 1'de kolon-kitap dolabı geçiş mesafesi 58 cm'ye düşerek kullanıcı erişimini zorlaştırmaktadır (Şekil 10). Ayrıca, kitap dolaplarında kilitlenebilir tekerleklerin bulunmaması, esnek kullanım imkânını sınırlamaktadır.

Şekil 10.
Kitap salonları

Kitap dolaplarında yer alan açıklayıcı tabelalar ile kitaplar üzerinde bulunan sınıflama kodları, kullanıcıların bilgiye hızlı ve etkin biçimde erişimini kolaylaştırmaktadır. Kullanıcıların doğrudan erişimine olanak tanıyan açık raf sistemi de bilgiye ulaşımı desteklemesinin yanı sıra, minimum fiziksel güç gereksinimi açısından evrensel tasarım ilkeleriyle uyumlu bir uygulama olarak değerlendirilmektedir (Şekil 10).

Kitap dolapları, 220 cm yüksekliğinde ve altı raflı sabit bir yapıda tasarlanmıştır (Şekil 10). Ancak tekerlekli sandalye kullanıcıları, dolaplara yandan yaklaştıklarında zeminden yalnızca 23 cm yüksekliğe kadar uzanabilmektedir; bu durum, alt raflara erişimi fiilen imkânsız hale getirmektedir. Benzer şekilde, üst rafların 137 cm'nin üzerinde konumlandırılması da bu kullanıcıların üst kısımlardaki kitaplara erişimini önemli ölçüde kısıtlamaktadır. Dolayısıyla hem alt hem de üst raflarda yaşanan bu fiziksel erişim sınırlılıkları, evrensel tasarımın eşit kullanım ilkesiyle çelişmektedir. Bu durum, yalnızca fiziksel bir erişim engeli değil, aynı zamanda farklı fiziksel yeterliliklere sahip bireylerin bilgi kaynaklarına eşit koşullarda ulaşamaması açısından da ciddi bir erişilebilirlik sorunu olarak değerlendirilmektedir.

Bununla birlikte, kütüphanede görme ve işitme engelli bireylerin bilgi kaynaklarına erişimini destekleyecek erişilebilir materyallerin eksikliği, evrensel tasarım ilkeleri bağlamında önemli bir eksiklik teşkil etmektedir. Görme engelli kullanıcılar için Braille alfabesiyle hazırlanmış basılı materyaller, sesli kitap arşivleri ve görsel içeriklerin sesli betimlemeleri gibi erişim destekleyici unsurların bulunmaması, bu bireylerin kütüphane hizmetlerinden eşit koşullarda yararlanmasını engellemektedir. Benzer şekilde, işitme engelli bireyler için altyazı destekli video içerikler, işaret diliyle desteklenmiş görsel materyaller ve görsel-işitsel kaynaklara ait metin transkripsiyonları gibi araçlara erişimin sağlanmaması da bilgiye erişimde önemli bir boşluk yaratmaktadır. Bu eksiklikler, OKÜ Kütüphanesi'nde bilgiye erişimin kapsayıcılığını sınırlandırmaktadır.

Ayrıca, OKÜ Kütüphanesi'nde görme engelli bireyler yalnızca basılı materyallere değil, aynı zamanda yatay sirkülasyon alanlarında bulunan katalog tarama terminalleri ve self-check-in cihazları gibi çevrim dışı dijital platformlara erişim konusunda da çeşitli engellerle karşılaşmaktadır. Söz konusu sistemlerin hiçbirinde, ekran okuma yazılımlarıyla uyumlu ara yüzler ya da erişilebilir kullanıcı deneyimini destekleyen teknolojik bileşenler bulunmamaktadır. Bu durum, kütüphanede sunulan dijital hizmetlerin evrensel tasarım ilkeleriyle uyumlu bir biçimde yapılandırılmadığını açıkça ortaya koymaktadır

Islak Hacimler

Kütüphanenin her katında ıslak hacimler bulunmaktadır. Dolaşım alanlarında yer alan yazılı ve görsel yönlendirme levhaları, bu alanların algılanabilirliğini artırmakta ve kullanıcıların mekânda yön bulmalarını kolaylaştırmaktadır. Ancak, görme engelli bireyler için kabartmalı yazılar, Braille alfabesi ya da sesli yönlendirme sistemleri gibi erişilebilir yönlendirme unsurlarının bulunmadığı gözlemlenmiştir. Öte yandan, asansörlerden ıslak hacimlere kadar uzanan güzergâhlarda hissedilebilir yürüme yüzey işaretlerinin uygulanmış olması, görme engelli bireylerin mekân içinde bağımsız hareket edebilmesini destekleyen olumlu bir uygulama olarak değerlendirilmektedir (Şekil 11).

Şekil 11.
Katlardaki ıslak hacimler ve engelli tuvaletleri

Düşeyde aynı hizada konumlandırılmış olan ıslak hacimlerin kapasiteleri ve organizasyon şemaları benzerdir. Her katta, 5 kabinli bir erkek tuvaleti, 5 kabinli bir kadın tuvaleti ve 1 kişilik bir engelli tuvaletinden oluşan ıslak hacimler, acil çıkış noktasıyla aynı koridorda yer almaktadır. Engelli tuvaleti, diğer tuvaletlerle aynı koridorda konumlandırılmış olup, bağımsız bir girişle erişim sağlanacak şekilde tasarlanmıştır (Şekil 11).

Islak hacimlerin giriş, kabin ve donatı ölçüleri standartlara uygun olarak tasarlanmıştır. Katlarda bulunan engelli tuvaletlerine 100 cm genişliğinde kapı ile girilmektedir. Engelli tuvaletleri içerisinde bulunması gerekli tüm donatılar uygun

ölçülerinde olup, tuvalet önünde tekerlekli sandalye kullanıcıları için yeterli manevra alanı sağlanmıştır. Ayna yüksekliği ve eğimi uygun ölçülerde tasarlanmış, lavabo kenarları yuvarlatılmış ve lavabo alt kısmı tekerlekli sandalye kullanıcılarının erişimi için boş bırakılmıştır. Musluk armatürleri, kollu tipte olup tek elle ve kolayca kullanılabilir özelliktedir. Ancak lavaboların her iki yanında sabit tutunma barı bulunmamaktadır. Tüm katlarda standart ölçülerdeki ıslak hacimlere ek olarak, zemin katta, kütüphanenin ikinci giriş kapısı ile erişilen serbest çalışma mekânında ek bir ıslak hacim alanı yer almaktadır (Şekil 12).

Bu alanda 3 kabinli bir erkek ve 3 kabinli bir kadın tuvaleti bulunmasına rağmen, engelli kullanıcılar için ayrı bir tuvalet tasarlanmadığı görülmüştür. Ek ıslak hacimlerin varlığı kullanım yoğunluğunu azaltma ve erişim rahatlığı sağlama açısından olumlu olsa da engelli bireylerin erişimini kısıtlayan önemli bir eksiklik içermektedir. Ayrıca, kabin girişlerindeki kot farkı da tuvaletlerin erişilebilirliğini olumsuz etkilemektedir.

Şekil 12.
Zemin katta yer alan ek ıslak hacim

Bulguların Değerlendirilmesi

OKÜ Kütüphanesi'nin evrensel tasarım ilkelerine uygunluğu Tablo 2'de belirtilen parametreler çerçevesinde betimsel analiz yöntemiyle incelenerek dört kategoride değerlendirilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3.
OKÜ Kütüphanesi'nin evrensel tasarım ilkelerine uyum düzeyi

Evrensel Tasarım İlkeleri	Erişim Alanı	Giriş-Çıkış Alanı	Sirkülasyon Alanları	Çalışma Alanları	Kitap Salonları	Islak Hacimler
Eşit Kullanım						
Kullanımda Esneklik						
Basit ve Sezgisel Kullanım						
Algılanabilir Bilgilendirme						
Hata İçin Tolerans						
Düşük Fiziksel Güç						
Yaklaşım ve Kullanım İçin Boyut ve Alan						

İlke Karşılanıyor: İlke tamamen sağlanmaktadır.
İlke Kısmen Karşılanıyor: İlkenin sağlanabilmesi için bir uyarlama gereklidir.
İlke Büyük Ölçüde Yetersiz: İlkenin sağlanabilmesi için birden fazla uyarlama gereklidir.
İlke Karşılanmıyor: İlgili erişilebilirlik ögesi bulunmamaktadır.

Bulgulara göre "Kullanımda Esneklik", "Basit ve Sezgisel Kullanım", "Düşük Fiziksel Güç" ile "Yaklaşım ve Kullanım için Boyut ve Alan" ilkeleri görece yüksek düzeyde karşılanmaktadır. Bu durum, kütüphanenin fiziksel erişilebilirlik açısından eksiklikleri olsa da belirli bir yapısal yeterliliğe sahip olduğunu göstermektedir.

"Hata İçin Tolerans" ilkesine ilişkin değerlendirmeler, kütüphane tasarımında bu ilkenin sınırlı düzeyde gözetildiğini göstermektedir. Belirli mekânlarda ilkenin yalnızca kısmen karşılandığı, bazı alanlarda ise daha kapsamlı mekânsal uyarlamalara ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir. Kullanıcı hatalarının olası olumsuz sonuçlarını en aza indirgemeyi amaçlayan tasarım stratejilerinin yetersiz oluşu, özellikle güvenlik ve kullanıcı deneyimi açısından önemli bir sorun alanı olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, kullanıcıyı koruyucu işlevleri gözeten tasarımsal iyileştirmelerin hayata geçirilmesi, evrensel tasarım ilkeleriyle uyum açısından kritik bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın en dikkat çekici bulgularından biri, özellikle "Algılanabilir Bilgilendirme" ve "Eşit Kullanım" ilkeleri açısından ciddi yetersizliklerin tespit edilmiş olmasıdır. Algılanabilir bilgilendirme ilkesine ilişkin olarak, görme ve işitme engelli bireylerin mekânsal yönelimini destekleyecek Braille alfabesiyle yazılmış işaretlemeler, sesli yönlendirme sistemleri veya görsel-işitsel destekleyici unsurların bulunmaması önemli bir eksiklik olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, bilgiye eşit koşullarda erişimi engellemektedir.

Hem algılanabilir bilgilendirme hem de eşit kullanım ilkeleri bağlamında en sorunlu alan, kütüphane içerisindeki bilgi kaynaklarının yer aldığı kitap salonlarıdır. Bu salonlarda fiziksel erişilebilirliğe ilişkin bazı eksiklikler, evrensel tasarım ilkeleri doğrultusunda yapılacak sınırlı uygulamalarla giderilebilecek niteliktedir. Ancak, eşit kullanım ilkesine yönelik daha temel bir sorun, kütüphane yapısı içindeki bilgi kaynaklarının farklı kullanıcı ihtiyaçlarına hitap edecek alternatif formatlarda sunulmamasından kaynaklanmaktadır.

Bilgi kaynaklarının yalnızca basılı formatta erişilebilir olması; özellikle görme ve işitme engelli bireyler için Braille, sesli içerik ya da işaret dili desteği gibi erişim seçeneklerinin sunulmaması, bilgiye eşit erişim hakkını önemli ölçüde kısıtlamaktadır.

Araştırma bulguları, OKÜ Kütüphanesi'nde fiziksel engelli bireylerin mekânsal erişilebilirliğinin, tasarımsal uygulamalarla kısa sürede geliştirilebileceğini göstermektedir. Buna karşın, görme ve işitme engelli kullanıcılar açısından kütüphane yapısı içindeki bilgi kaynaklarına erişim, yönlendirme sistemleri ve bilgilendirme elemanları konularında evrensel tasarımın eşit kullanım ilkesinin büyük ölçüde karşılanmadığı tespit edilmiştir.

Özellikle algılanabilir bilgilendirme eksiklikleri, bu kullanıcı gruplarının yalnızca bilgi kaynaklarına değil, aynı zamanda çalışma salonları gibi diğer kütüphane hizmetlerine de eşit düzeyde erişimini önemli ölçüde sınırlamaktadır.

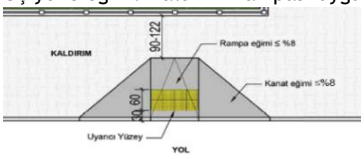
Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, OKÜ Kütüphanesi'nin evrensel tasarım ilkelerine uygunluğu incelenmiş ve iki temel sonuca ulaşılmıştır. İlk olarak, çeşitli yasal düzenlemeler ve standartlar doğrultusunda üniversite kütüphaneleri için kullanılabilir değerlendirme parametreleri oluşturulmuştur (Tablo 2). Bu yönüyle çalışma, yalnızca OKÜ Kütüphanesi'ne özgü bir analiz sunmakla kalmayıp, benzer akademik araştırmalara ve diğer üniversite kütüphanelerinin mekânsal dönüşüm süreçlerine de yol gösterici olma potansiyeline sahiptir. İkinci olarak, OKÜ Kütüphanesi'nde evrensel tasarım ilkelerine uygunluk, bu parametreler çerçevesinde betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir.

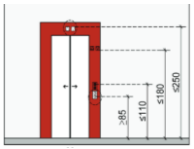
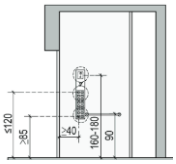
Değerlendirme sonuçlarına göre, evrensel tasarım ilkeleriyle yüksek, sınırlı ve düşük düzeyde uyum gösteren alanlara ilişkin uyarlama gereksinimleri ve öneriler sırasıyla Tablo 4, Tablo 5 ve Tablo 6'da sunulmuştur.

Çalışmanın sonucunda bilgilendirme ve yönlendirme sistemlerindeki yetersizliklerin, özellikle görme ve işitme engelli bireylerin kütüphane mekânına bağımsız erişimini ciddi şekilde sınırladığı sonucuna ulaşılmıştır. OKÜ Kütüphanesi özelinde, yönlendirme sistemlerinin görme ve işitme engelli kullanıcıları kapsayıcı biçimde tasarlanmamış olması, evrensel tasarımın temel ilkeleri olan eşit kullanım ve algılanabilir bilgilendirme ile açık biçimde çelişmektedir. Bu bulgular, Story vd. (1998) ile Steinfeld ve Maisel (2012) tarafından ortaya konan kuramsal çerçeveyle de örtüşmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, OKÜ Kütüphanesi'nin yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda duyusal erişilebilirlik açısından da kapsamlı uyarlamalara ihtiyaç duyduğunu ortaya koymaktadır.

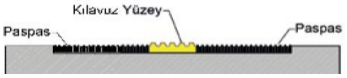
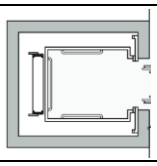
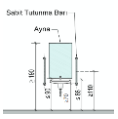
Tablo 4.
Yüksek düzeyde sağlanan evrensel tasarım ilkelerine ilişkin uyarlama gereksinimleri ve öneriler

İlke	Mekân	Uyarlama Gereksinimi	Öneriler
KULLANIMDA ESNEKLİK	Erişim Alanı	Alana kuzey yönünden erişim sağlamak isteyen kullanıcılar için belirlenen kot farkının 14 cm olmasına rağmen kaldırım rampasının olmadığı tespit edilmiştir. Bu değer, kabul edilebilir kot farkı sınır değerini (en fazla 1,3 cm) önemli ölçüde aşmaktadır.	Üç yöne eğimli kaldırım rampası uygulanmalıdır. (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2024).
	Sirkülasyon Alanları	Görme ve işitme engelli bireyler için asansörün hangi katta olduğu ve hangi yöne gideceğini belirten özel sistemler yer almamaktadır.	Görme engelliler için asansörün hangi katta olduğu ve hangi yöne gittiği bilgisini veren kat ve yön sensörleri sensörleriyle bağlantılı bir sesli anons sistemi olmalıdır. İşitme engelliler için bu bilgiler dijital ekranlarla sağlanmalıdır.
	Kitap Salonları	Kitap dolapları 6 raflı olup 220 cm yüksekliğindedir. Raf yükseklikleri, yan erişim sağlayan tekerlekli sandalye kullanıcılarının en alt ve en üst raflara erişimini sağlayacak ölçülerde (ilk raf yüksekliği zeminden en az 23 cm yüksekliğinde en üst raf ise zeminden en fazla 137 cm yüksekliğinde) tasarlanmamıştır.	Raf yükseklikleri erişilebilirlik standartlarına uygun şekilde yeniden düzenlenmelidir. Yüksekliği ayarlanabilir raf sistemleri kullanılarak en alt rafların kullanımı da sağlanabilir (URL-1)
BASİT VE SEZGİSEL KULLANIM	Giriş-Çıkış Alanı	Binaya ikinci giriş kapısında sahanlık bulunmamakta; cephede, girişin kolayca algılanmasını sağlayacak gerekli tasarım düzenlemeleri bulunmamaktadır.	Girişin güvenli ve kolay kullanımı sağlanmalıdır. Giriş alanının hava şartlarından korunması için sahanlık yapılmalıdır. Giriş kapısının bulunduğu cephenin; malzeme, renk veya ışıklandırma gibi cephe tasarımlarıyla kolayca fark edilebilmesi sağlanmalıdır.
	Sirkülasyon Alanları	Asansörler, girişten uzak ve algılanması zor bir konumda bulunmaktadır. Binaya girişten itibaren asansör konumu algılanamamaktadır.	 Piktogramlarla yönlendirme sağlanmalıdır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2024).
DÜŞÜK FİZİKSEL GÜÇ	Giriş-Çıkış Alanı	Bina girişlerinde döner kapı yanında erişilebilir bir kapı ile kullanılmıştır.	Tüm kullanıcıların aynı girişi kolayca kullanabilmesi için girişlerde otomatik sensörlü kapıların kullanılması uygundur.

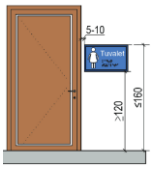
Tablo 4.
Yüksek düzeyde sağlanan evrensel tasarım ilkelerine ilişkin uyarlama gereksinimleri ve öneriler (Devam)

İlke	Mekân	Uyarlama Gereksinimi	Öneriler
YAKLAŞIM VE KULLANIM İÇİN BOYUT VE ALAN	Giriş-Çıkış Alanı	Giriş alanında bulunan rampaların eğimleri % 9 ve % 6'dır.	15 cm ve daha az yükseklikler için rampa eğitimi en fazla %8 olmalıdır. Ana girişteki %9 rampa boyu uzatılarak eğim oranı %8'e düşürülmelidir.
	Sirkülasyon Alanları	Asansörün çağırma ve kontrol düğmeleri uygun yükseklikte yerleştirilmemiştir.	 (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2024)
	Kitap Salonları	Kitap dolaplarının kolonlara denk geldiği alanlarda geçiş mesafesi uygun ölçülerde değildir.	 (URL-2) Kitap dolaplarında, kilitlenebilir tekerlekli sistemler kullanılabilir.

Tablo 5.
Sınırlı düzeyde sağlanan evrensel tasarım ilkelerine ilişkin uyarlama gereksinimleri ve öneriler

İlke	Mekân	Uyarlama Gereksinimi	Öneriler
HATA İÇİN TOLERANS	Erişim Alanı	Alanda yer alan yağmur suyu drenaj kanalının zeminle aynı seviyede olmadığı bölgeler tespit edilmiştir.	Su tahliyesini sağlamak için kanallar yaya yollarının kenarında konumlandırılabilir veya drenaj kanalları, çevredeki zemin seviyesiyle aynı kotta olacak şekilde düzenlenebilir.
	Giriş-Çıkış Alanları	Girişlerin önündeki basamaklarda kullanılan döşeme malzemesi zeminle aynıdır. Bu durum algılamayı zorlaştırmaktadır.	 (URL-3) Merdiven döşemesi, zemin döşemesinden farklılaştırılmalıdır.
		Giriş kapıları önündeki paspaslar zeminle aynı seviyede değildir.	 Paspaslar sert yüzeyli ve üst yüzeyi zeminle aynı hizada olmalıdır. (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2024).
	Sirkülasyon Alanları	Zemin döşemede granit seramik kullanılmıştır. Islak durumda kaymaya karşı toleranslı değildir.	Kaymazlık artırıcı nano kaplamalar, şeffaf kaymaz reçineler veya oksit bazlı yüzey işlemleri uygulanabilir. Ayrıca temizlik işlemleri kesinlikle kütüphanenin kullanıma açık zamanlarında yapılmamalıdır.
		Asansör kabini içinde üç taraflı tutunma barı bulunmamaktadır	 Kabin içine üç taraflı sabit tutunma barı eklenmelidir
	Islak Hacimler	Zemin kattaki tuvalet kabinlerine girişte kot farkı bulunmaktadır.	Kot farkları 1,3 cm aşmayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir.
		Engelli tuvaletlerindeki lavabolarda tutunma barı bulunmamaktadır.	 Lavabo yanlarına sabit tutunma barı eklenmelidir. (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2024)

Tablo 6.
Düşük düzeyde sağlanan evrensel tasarım ilkelerine ilişkin uyarlama gereksinimleri ve öneriler

İlke	Mekân	Uyarlama Gereksinimi	Öneriler
ALGILANABİLİR BİLGİLENDİRME	Erişim Alanı Giriş-Çıkış Alanları Sirkülasyon Alanları Kitap Salonları Islak Hacimler	Yönlendirme amacıyla sadece yazılı yönlendirme levhaları kullanılmıştır. Görme ve işitme engelli bireyler için bilgilendirme ve yönlendirme sağlanmamıştır.	Ana girişte Braille alfabesiyle basılı ve dokunsal bina kat planları olmalıdır. Mekân girişlerinde Braille ile yazılmış ve yüksek kontrastlı görsel yönlendirme levhaları olmalıdır. Giriş ve danışma noktalarında sensörle tetiklenen sesli yönlendirme sistemleri bulunmalıdır. Yangın gibi acil durum senaryolarında, yalnızca işitsel uyarılarla yetinilmemeli; özellikle işitme engelli bireylerin güvenliğini sağlamak amacıyla görsel uyarı sistemleri de etkin biçimde kullanılmalıdır. (URL-4; Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2024; URL-5.)
	Kitap Salonları	Görme ve işitme engelli bireyler için derme bulunmamaktadır.	Görme engelliler için • Sesli kitap arşivleri oluşturulmalı, • Eserlerin Braille versiyonları sağlanmalı, • Ekran okuyucu uyumlu katalog tarama sistemi olmalı, İşitme engelliler için eğitim videoları altyazı içermeli, video içerikler (e-kitap tanıtımları, eğitim videoları vb.) mutlaka alt yazı içermeli, tercihen Türk İşaret Dili çevirisi de sunulmalıdır.
	Çalışma Alanları	Serbest ve bireysel çalışma salonları için yazılı, görsel ve işitsel yönlendirme yapılmamıştır.	Tüm çalışma salonları için yazılı yönlendirmeler yapılmalı, görme engeller için Braille ile yazılmış ve yüksek kontrastlı görsel yönlendirme levhaları eklenmelidir.
	Sirkülasyon Alanları	Zemin kat hariç diğer katlarda hissedilebilir yürüme yüzey işaretleri sadece asansör-tuvalet ve danışma alanına yönlendirme sağlamakta, diğer alanlar için kullanılmamaktadır.	Tüm katlarda hissedilebilir yürüme yüzey işaretleri ile yönlendirme sağlanmalıdır.
		Bazı yönlendirme levhalarında mekân bilgileri güncel değildir.	Tüm levhalar binada değişen mekân kullanımlarına göre güncellenmelidir.
EŞİT KULLANIM İLKESİ	Giriş-Çıkış Alanı	Bina girişlerinde döner kapı yanında erişilebilir bir kapı ile kullanılmıştır.	Tüm kullanıcıların aynı girişi kolayca kullanabilmesi için girişlerde otomatik sensörlü kapıların kullanılması uygundur.
		Bina girişinde bulunan danışma bankosu 100 cm yüksekliğindedir.	 Bankonun en az 90 cm uzunluğundaki kısmının, alt kotu yerden en az 75 cm, üst kotu en fazla 86 cm yükseklikte ve en az 60 cm derinlikte olmalıdır. (URL-6)
	Çalışma Alanları	Bilgisayar destekli çalışma salonlarında ekran okuma yazılımlarıyla uyumlu cihazlar ya da erişilebilir arayüzler gibi özel yazılım ve donanımlar bulunmamaktadır.	• Braille ekranlı bilgisayarlar olmalı, • Optik karakter tanıma özelliği olan tarayıcılar olmalı, • Erişilebilir klavye ayarı yapan sistemler olmalıdır.
EŞİT KULLANIM İLKESİ	Kitap Salonları	Grup ve bireysel çalışma salonlarının kapı kollarında yuvarlak kulp kullanılmıştır.	U profil kapı kulpları ile yatay ve dikey çekme kollu aksamlar kullanım kolaylığı nedeniyle tercih edilmelidir. (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2024)
		Kitap salonlarının kapı kollarında yuvarlak kulp kullanılmıştır.	
		Görme ve işitme engelli bireyler için derme bulunmamaktadır.	Görme engelliler için • Sesli kitap arşivleri oluşturulmalı, • Eserlerin Braille versiyonları sağlanmalı, • Ekran okuyucu uyumlu katalog tarama sistemi olmalı, İşitme engelliler için eğitim videoları altyazı içermeli, video içerikler (e-kitap tanıtımları, eğitim videoları vb.) mutlaka alt yazı içermeli, tercihen Türk İşaret Dili çevirisi de sunulmalıdır.
	Islak Hacimler	Zemin katta engelli tuvaleti bulunmamaktadır.	Zemin kattaki serbest çalışma alanına engelli tuvaleti eklenmelidir.

Benzer şekilde, kütüphane yapısında yer alan bilgi kaynaklarının görme ve işitme engelli bireyler için erişilebilir formatlarda sunulmaması, bilgiye erişimde kullanıcılar arasında belirgin bir eşitsizliğe neden olmakta ve kütüphanenin temel işlevi olan bilgiye erişim sağlama görevini zayıflatmaktadır. Bu durum, UNESCO'nun (2006) ve Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO, 2011) de vurguladığı üzere, eğitimin temel bir insan hakkı olduğu ilkesine açıkça aykırılık teşkil etmektedir. Zira toplumun tüm bireyleri, hiçbir ayrım gözetilmeksizin eşit yaşam ve eğitim haklarına sahiptir (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, 2006; Universal Declaration of Human Rights, 1948). Bu çerçevede, yalnızca fiziksel erişimin sağlanması yeterli olmayıp, sunulan içeriğin formatı ile kullanılan teknolojik altyapının da bilgiye erişimde belirleyici unsurlar olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim Burgstahler (2015), bilginin erişilebilirliğinin sağlanmasının sadece fiziksel mekânların değil, aynı zamanda dijital platformlar ile içerik sunum biçimlerinin de tüm kullanıcı gruplarını kapsayacak şekilde düzenlenmesini zorunlu kıldığını belirtmektedir.

Dijital kaynaklara erişimde, ekran okuyucularla uyumluluk, metin büyütme seçenekleri, renk kontrastları ve kolay navigasyon gibi tasarım öğeleri, bilgi erişiminin geniş bir kullanıcı kitlesi için farklı alternatifler sunarak erişilebilirlik çerçevesini genişletebilir. İçinde bulunduğumuz bilgi çağının da gereklerine uygun olarak, günümüzde kütüphanelerdeki fiziksel kaynakların dijital ortama da aktarılmaya devam etmektedir (Afzali, 2008), bu nedenle, bilişim teknolojilerindeki gelişmeleri takip etmek, farklı nitelik ve yetenekteki kullanıcıların gereksinimlerine çözümler üretebilmek açısında önemlidir. Kullanıcıların ihtiyaç duydukları bilgiye hızlı erişebilmesi ve kaynaklardan eşit şekilde yararlanabilmesi için web siteleri ve çevrim içi kaynakların erişilebilirlik standartları ve ilkelerine uyarak tasarlanması gerekmektedir (ALA, 2024). Bununla birlikte, kütüphanelerde yapay zekânın evrensel tasarım ve erişilebilirlik ile entegrasyonuna yönelik çalışmalar devam etmektedir (Ashiq vd., 2025; Boateng, 2025; Sivri, 2023; Tunjungsari ve Suprihatin, 2024). Bu entegrasyon, teknolojik gelişmelerin hızına uyum sağlayarak, farklı kullanıcı gruplarının ihtiyaçlarını karşılayan esnek ve uyumlu çözümler sunma imkânı tanımaktadır. Farklı özellikteki kullanıcılar için kişiselleştirilmiş öneri sistemleri ve destek araçları geliştirmek, yapay zekâ teknolojilerinin desteğiyle mümkün olabilmektedir.

Günümüzde, kütüphanelerde erişimle ilgili araştırmalar, kullanıcıların ihtiyaç ve beklentilerini en üst düzeyde gözeten 'insan-odaklı tasarım' yaklaşımını esas almaktadır (Benedetti vd., 2020; Gasparini ve Kautonen, 2022). Bu yaklaşım, tasarım süreçlerinde kullanıcının deneyimlerini, fiziksel ve bilişsel özelliklerini ve etkileşim alışkanlıklarını dikkate alarak, ürün, mekân ve hizmetlerin daha erişilebilir, kullanışlı ve kapsayıcı hale gelmesini sağlamayı hedeflemektedir.

Sonuç olarak, üniversite kütüphaneleri yalnızca bilgiye erişim sağlanan alanlar değil, aynı zamanda toplumsal eşitlik ve kapsayıcılık ilkeleri doğrultusunda tasarlanması gereken kamusal alanlardır. Bu bağlamda, üniversite kütüphanelerinin gerek fiziksel gerekse dijital erişim olanaklarıyla tüm kullanıcı profillerine hitap eden, çağdaş ihtiyaçlara yanıt verebilecek bütüncül bir yaklaşımla tasarlanması büyük önem taşımaktadır. Bu noktada, evrensel tasarım ilkeleri, yalnızca fiziksel engelleri ortadan kaldırmakla sınırlı kalmayıp; bilişsel, duyusal ve kültürel farklılıkları da gözeterek tüm bireyler için kapsayıcı ve sürdürülebilir bir erişilebilirlik çerçevesi sunmaktadır. Dolayısıyla üniversite kütüphanelerinde evrensel tasarım ilkelerinin uygulanması, sadece fiziksel eşitliği sağlamakla kalmayacak; bilgiye erişimde fırsat eşitliğini güçlendirecek ve toplumsal adaletin sağlanmasına katkıda bulunacaktır.

Etik Kurul Onay Belgesi: Yazarlar, etik kurul onay belgesine gerek olmadığını beyan etmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – D.Ç., D.G.; Tasarım – D.Ç.; Denetleme – D.Ç., D.G., Z.B.; Kaynaklar – D.G., D.Ç., Z.B.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi – D.G., D.Ç.; Analiz ve/ veya Yorum – D.Ç., D.G.; Literatür Taraması- D.Ç., D.G., Z.B.; Yazıyı Yazan- D.Ç., D.G., Z.B.; Eleştirel İnceleme- D.Ç., D.G., Z.B.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval Certificate: The authors declared that an ethics committee approval certificate is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – D.Ç., D.G.; Design – D.Ç.; Supervision – D.Ç., D.G., Z.B.; Resources – D.G., D.Ç., Z.B.; Data Collection and/or Processing– D.G., D.Ç.; Analysis and/or Interpretation– D.Ç., D.G.; Literature Search- D.Ç., D.G., Z.B.; Writing Manuscript- D.Ç., D.G., Z.B.; Critical Review- D.Ç., D.G., Z.B.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

Acar Ata, İ. & Yılmaz, S. (2023). Tarihi Yapıların Yeniden Kullanımında Evrensel Tasarım Yaklaşımı, *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, *9*(75), 4533-4543. http://dx.doi.org/10.29228/smryj.72222

Afzali, M. (2008). Karma kütüphane: Dijital ve geleneksel kütüphanelerin odak noktası. *Türk Kütüphaneciliği*, *22*(3), 266-278. http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/498/491

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2024. Erişilebilirlik Kılavuzu Binalar. Ankara, ISBN:978-625-8402-08-7, Erişim adresi: https://www.aile.gov.tr/media/193494/erisilebilirlik_kilavuzu_binalar_24.pdf (son erişim: 06.03.2025).

Akyol, E. (2009). *Endüstriyel tasarım eğitiminde evrensel tasarım algısı*. [Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü].

ALA (American Library Association). (2024). *B.2.1.21 Services to Persons with Disabilities*. Erişim adresi: *https://www.ala.org/sites/default/files/aboutala/content/Section%20B%20New%20Policy%20Manual-1%20(REVISED%201-8-2024).pdf* (son erişim: 18.06.2025).

Arat, Y. & Sayar, G. (2017). İmaj Yapı Tasarımda Evrensel Tasarım İlkelerinin Rolü; Konya Bilim Merkezi Örneği. *Journal of Engineering Sciences and Design*, 145-155. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/303420

Arat, Y. & Güner, M. (2020). Evrensel Tasarım İlkeleri Kapsamında Üniversite Yerleşkesinde Erişebilirliğin İncelenmesi: ODTÜ Örneği. *Eurasia Journal of Mathematics, Engineering, Natural & Medical Sciences*, *7*(8), 210-229. https://doi.org/10.38065/euroasiaorg.36

Ariya, P., Yensathit, Y., Thongthip, P., Intawong, K. & Puritat, K. (2025). Assisting Hearing and Physically Impaired Students in Navigating Immersive Virtual Reality for Library Orientation. *Technologies, 13*, 2. https://doi.org/10.3390/technologies13010002

Ashiq, M., Sultan, M. & Rafiq, M. (2025). Technological Infrastructure for Libraries. D. Baker, L. Ellis (Ed.), In *Encyclopedia of Libraries,*

Librarianship, and Information Science, (First Edition), Vol: 3, (p. 11-25). Academic Press. https://doi.org/10.1016/B978-0-323-95689-5.00019-5

Bekar, İ. (2021). Kütüphane İç Mekanlarının Evrensel Tasarım İlkeleri Bağlamında Değerlendirilmesi: Karadeniz Teknik Üniversitesi Faik Ahmet Barutçu Kütüphanesi. *Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi MBUD*, *6*(1), 178-194. https://doi.org/10.30785/mbud.875137

Benedetti, A., Boehme, G., Caswell, T., Denlinger, K., Li, Y., McAllister, A., Quigley, B., Soehner, C., Wang, M. & Wesolek, A. (2020). 2020 Top trends in academic libraries: A review of the trends and issues affecting academic libraries in higher education. *Library Faculty Presentations & Publications*, *81*(6), 270–278. https://digitalcommons.unf.edu/library_facpub/80

Boateng, F. (2025). The transformative potential of Generative AI in academic library access services: Opportunities and challenges. *Information Services and Use*, *45*(1-2), 140-147. https://doi.org/10.1177/18758789251332800

Burgstahler, S. (2015). *Universal design in higher education: From principles to practice* (2nd ed.). Harvard Education Press. https://www.hepg.org/hep-home/books/universal-design-in-higher-education-second-edition

Center for Universal Design. (1997). The principles of universal design [PDF version]. North Carolina State University. https://design.ncsu.edu/wp-content/uploads/2022/11/principles-of-universal-design.pdf

Convention on the Rights of Persons with Disabilities. (2006). https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities (son erişim: 31.05.2025).

Çabuk, Ş. (2023). Mekân Tasarımında Kapsayıcılık: Herkes İçin Tasarlamak. Yıldız Aksoy (Ed.) *Engelli ve Mekân Konusuna Multidisipliner Bakış Açısı* içinde (s. 59-70). İstanbul.

Çakmak, T. & Ugurlu, E. (2025). Accessibility in academic libraries: An evaluation of conditions and practices of twelve academic libraries in Türkiye. *Journal of Academic Librarianship*, *51*(3), 103056. https://doi.org/10.1016/j.acalib.2025.103056

Çepehan, İ. & Güller, E. (2020). Evrensel Tasarım Kapsamında Herkes İçin Erişilebilir Tasarım. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, "Erişilebilirlik" Özel Sayısı*, (2), 383-410. https://doi.org/10.21560/spcd.vi.818236

Çiftci, S. K. & Kayhan Tunalı, S. (2021). Evrensel Tasarım Kapsamında Kamusal İç Mekânlarda Biçimlenme. *Journal of International Social Research*. 14(77), 591-605. https://www.researchgate.net/publication/350803521_EVRENSEL_TASARIM_KAPSAMINDA_KAMUSAL_IC_MEKANLARDA_BICIMLENME_-_FORMATION_IN_PUBLIC_INTERIORS_UNDER_UNIVERSAL_DESIGN

Dikmen, Ç.B. & Yücel, M. (2022). Evrensel Tasarım ve Erişilebilirlik Kapsamında Üniversite Yerleşkelerinin Örneklenmesi. *International Social Sciences Studies Journal*, *8*(96), 920-937. http://dx.doi.org/10.26449/sssj.3905

Eneya, D., Ocholla, D. N. & Mostert, B. J. (2020). University of Zululand Library and Inclusive Education: Responding to the Needs of Students with Disabilities: Students with disabilities, *Mousaion: South African Journal of Information Studies*, *38*(1), 20. https://doi.org/10.25159/2663-659X/6966

Gasparini, A. & Kautonen, H. (2022). Understanding Artificial Intelligence in Research Libraries – Extensive Literature Review. *LIBER Quarterly: The Journal of the Association of European Research Libraries*, *32*(1). https://doi.org/10.53377/lq.10934

Gehl, J. & Svarre, B. (2013). *How to Study Public Life*. Washington, Covelo, London: Islan Press.

Hilmioğlu, S. & Seçer Kariptaş, F. (2022). Erişilebilir Üniversite Kavramı Üzerine Bir İnceleme: Üniversite Mekanlarının Erişilebilirlik ve Evrensel Tasarım Yönünden Değerlendirilmesi. *Online Journal of Art & Design*, *10*(2), 40-51. https://www.researchgate.net/publication/359746338_Erisilebilir_Universite_Kavrami_Uzerine_Bir_Inceleme_Universite_Mekanlarinin_Erisilebilirlik_ve_Evrensel_Tasarim_Yonunden_Degerlendirilmesi

Hosey, L. (2001). Hidden Lines: Gender, Race, and the Body in Graphic Standards. *Journal of Architectural Education*, *55*(2), 101-112. https://doi.org/10.1162/104648801753199527

IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions). (2015). International Federation of Library Associations and Institutions *IFLA School Library Guidelines* (2nd ed.). The Hague: IFLA. Erişim adresi: https://www.ifla.org/files/assets/school-libraries-resource-centers/publications/ifla-school-library-guidelines.pdf (son erişim: 18.06.2025).

IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions). (2004). The International Federation of Library Associations and Institutions. Halk Kütüphanesi Hizmeti, Gelişim için IFLA/UNESCO İlkeleri. Erişim adresi: http://yunus.hacettepe.edu.tr/~byilmaz/byilmaz/iflaunescobildiri.pdf (son erişim: 18.06.2025).

Imrie, R. (2000). Responding to the Design Needs of Disabled People. *Journal of Urban Design*, *5*(2), 199-219. https://doi.org/10.1080/713683959

Kıskanç, D. (2024). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Akademi Kütüphanesi'nin Evrensel Tasarım İlkeleri Bağlamında İncelenmesi. *FBU-DAE*, *4*(1), 1-23. https://doi.org/10.59732/dae.1422892

Lee, H.S. & Xie, I. (2025). Disability, Accessibility, and Universal Design. D. Baker, L. Ellis (Eds.), In *Encyclopedia of Libraries, Librarianship, and Information Science*, (First Edition), Vol: 3, (p. 511-518). Academic Press. https://doi.org/10.1016/B978-0-323-95689-5.00139-5

Mace, R., Hardie G. & Place J. (1991). Accessible environments: Toward universal design. W. Preiser et al. (Eds.), In *Design Interventions: Toward a More Humane Architecture*. New York: Van Nostrand Reinhold.

Mitchell, D. (2020). *Kent Hakkı*. Ayrıntı Yayınları.

Mizanalı, S. & Şerefoğlu Henkoğlu, H. (2023). Türkiye'deki üniversite web sitelerinin erişilebilirliği: Web içeriği erişilebilirlik kılavuzu kapsamında bir değerlendirme. *Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Dergisi*, *5*(2), 65-75. https://doi.org/10.47542/sauied.1247427

Norman, D. (2013). *The Design of Everyday Things*. Basic Books.

Öztürk, M. & Özdemir Çakır, H. Ö. (2025). Üniversitelerde Öğrenim Gören Görme Engelli Öğrencilerin Bilgiye Erişimi ve Dijital İletişim Sorunları. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy*, *10*(1), 340-356.

Phukubje, J. & Ngoepe, M. (2017). Convenience and Accessibility of Library Services to students with Disabilities at the University of Limpo in South Africa. *Journal of Librarianship & information Science*, *49* (2), 180-190. https://doi.org/10.1177/0961000616654959

Purnomo, G. B., Wikandani, R. P. & Suprapto, A. (2024). Strengthening Accessibility and Inclusivity in Libraries: The Role of Adaptive Technology in Supporting Visually Impaired Users. *Journal of Humanities Research Sustainability*, *1*(2), 84–106. https://doi.org/10.21776/ub.knowledgegarden.2024.2.1.15

Roberson, C. A., Barefield, T. & Griffith, E. (2022). Students with disabilities and library services: Blending accommodation and universal design. *The Journal of Academic Librarianship*, *48*(4), 102531. https://doi.org/10.1016/j.acalib.2022.102531

Sivri, E. (2023). Kütüphanelerde Yapay Zekâ'nın Geleceği: Farklı Alanlardaki Potansiyel Uygulamalar ve Yeni Kullanım Alanları Oluşturma. *Kütüphane Arşiv ve Müze Araştırmaları Dergisi*, *4*(2), 175-184. https://doi.org/10.59116/lamre.1299783

Small, R.V., Myhill, W.N. & Herring-Harrington, L. (2015). Developing Accessible Libraries and Inclusive Librarians in the 21st Century: Examples from Practice, In Accessibility for Persons with Disabilities and the Inclusive Future of Libraries (Advances in Librarianship). (Vol. 40, pp. 73-88). Emerald Group Publishing Limited, Bingley, pp. 73-88. https://doi.org/10.1108/S0065-283020150000040013

Steinfeld, E. & Maisel, J. (2012). *Universal design: Creating inclusive environments*. John Wiley & Sons. https://www.wiley.com/en-us/Universal+Design%3A+Creating+Inclusive+Environments-p-9780470399132

Story, M. F., Mueller, J. L. & Mace, R. L. (1998). *The Universal Design File: Designing for People of All Ages and Abilities*. Raleigh, NC: NC State University, the Center for Universal Design.

Tandoğan, O. (2017). Evrensel Tasarım Kavramı ve Kentsel Peyzaj ile İlgili Örnekler Üzerinden Değerlendirilmesi, *Artium*, *5*(2), 51-66. Erişim adresi: http://artium.hku.edu.tr/tr/download/article-file/338716

TS 9111/T1, (2024). Engelliler ve Hareket kısıtlılığı Bulunan Kişiler İçin Binalarda Erişilebilirlik Gerekleri. Türk Standartları Enstitüsü. Erişim adresi: https://intweb.tse.org.tr/Standard/Standard/Standard.aspx?081118051115108051104119110104055047105102120088111043113104073088068122101102109057119110088043 (son erişim: 18.06.2025)

TS 12576, (2012). Şehir İçi Yollar-Kaldırım ve Yaya Geçitlerinde Ulaşılabilirlik için Yapısal Önlemler ve İşaretlemelerin Tasarım Kuralları. Türk Standartları Enstitüsü. Erişim adresi: https://intweb.tse.org.tr/standard/standard/Standard.aspx?081118051115108051104119110104055047105102120088111043113104073098112067083103084057088117086054 (son erişim: 18.06.2025)

Tunjungsari, P. & Suprihatin, S. (2024). Systematic Review of Library Service Accessibility using Artificial Intelligence: Features, Challenges, and Library Roles. *Knowledge Garden: International Journal of Library Studies*, *2*(2), 1-22. https://doi.org/10.21776/ub.knowledgegarden.2024.2.2.21

UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization). (2006). *Convention on the rights of persons with disabilities and optional protocol*. Erişim adresi: https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf (son erişim: 10.06.2025).

Universal Declaration of Human Rights. (1948). Erişim adresi: https://www.ohchr.org/en/human-rights/universal-declaration/translations/english (son erişim: 10.06.2025).

URL-1. Kitaplık Rafları, erişim adresi: https://www.flickr.com/photos/26529553@N04/3230452190/in/photostream/ (son erişim: 05.06.2025).

URL-2. Kitaplık, erişim adresi: https://thedesignconcept.co.uk/media/31524/uk_lingo.pdf (son erişim: 06.06.2025).

URL-3. Dış Mekân Merdiven, erişim adresi: https://www.mimaksesuar.com/mustakil-ev-dis-merdiven-modelleri/ (son erişim: 06.06.2025).

URL-4. Görme Engelli Ürünleri, Mimari Yönlendirme Sistemleri Erişim adresi: http://www.kulelireklam.com/index.php/braille-kabartma-harita (son erişim: 07.06.2025).

URL-5. Acil Durum Sistemleri, erişim adresi: https://www.mentestasarim.com/hizmetlerimiz/acil-durum-sistemleri/ (son erişim: 07.06.2025).

URL-6. Reception Training, erişim adresi: https://beyondthereceptiondesk.wordpress.com/2012/04/04/disability-awarness-and-the-reception-desk/ (son erişim: 07.06.2025).

WHO (World Health Organization). (2011). *World report on disability*. World Health Organization. Erişim adresi: https://www.who.int/publications/i/item/9789241564182 (son erişim: 18.06.2025).

Yılmaz, S. (2022). Niğde OHÜ Merkez Kampüsünün Evrensel Tasarım İlkeleri Bağlamında İncelenmesi. *Eurasia Journal of Mathematics, Engineering, Natural & Medical Sciences*, *9*(20), 28-37. https://doi.org/10.38065/euroasiaorg.925

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Research Article *Araştırma Makalesi* DOI: 10.54864/planarch.1718588

Motivations of the Community in the Conservation of Cultural Heritage in Rural Areas: The Case of Cemil Village (Cappadocia)

Kırsal Alanlarda Kültürel Mirasın Korunmasında Toplumsal Motivasyonlar: Cemil Köyü (Kapadokya) Örneği

Damla YEŞİLBAĞ [1]

[1]Çankaya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara, Türkiye

Z. Ezgi HALİLOĞLU KAHRAMAN [1, 2]

[1]Çankaya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara, Türkiye

[2]Geneva Graduate Institute, Global Migration Centre, Geneva, Switzerland

This research is derived from the doctoral dissertation conducted by the first author under the co-supervision of the second author in the PhD Program in City and Regional Planning at the Graduate School of Çankaya University.

Received / Geliş Tarihi	12.06.2025
Revision Requested / Revizyon Talebi	11.07.2025
Last Revision / Son Revizyon	20.07.2025
Accepted / Kabul Tarihi	23.07.2025
Publication Date / Yayın Tarihi	16.09.2025

Corresponding author / Sorumlu Yazar: Damla YEŞİLBAĞ

E-mail: damlayesilbag@cankaya.edu.tr

Cite this article: Yeşilbağ, D., & Haliloğlu Kahraman, Z. E. (2025). Motivations of the Community in the Conservation of Cultural Heritage in Rural Areas: The Case of Cemil Village (Cappadocia). *PLANARCH – Design and Planning Research,* 9(2), 370-388. DOI: 10.54864/planarch.1718588

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

ABSTRACT

Cultural heritage conservation has evolved over time from being a technical practice based on structural integrity of heritage, to a socio-cultural one emphasizing community-assigned meanings and values. However, Turkey's legal/institutional framework provides limited support for the application of these human-based approaches and community involvement in conservation processes. Given these constraints, it becomes crucial to examine whether communities, in the absence of institutional or legal frameworks, tend to conserve their cultural heritage based on their own sensitivities, needs, and dynamics. This study aims to determine the current state of traditional buildings and the motivations driving the community to protect their heritage in Cemil Village (Ürgüp, Nevşehir), where basic conservation interventions have not yet been implemented. Additionally, it seeks to understand how and by whom these structures are being conserved. The findings of the study, based on spatial analyses and in-depth interviews, reveal that the continuity of these structures has largely been ensured through local preservation practices shaped by the individual efforts of their users. In-depth interviews with the key actors revealed that the community's primary motivations for conservation include preserving the historical and cultural values associated with symbols of their past, maintaining healthy living conditions and aesthetic values provided by the natural and built environment, ensuring spaces for agricultural activities, and fostering social bonds within the community. These findings are expected to contribute to the development of community-based approaches to cultural heritage conservation and lay the groundwork for future studies examining the role of communities in conservation processes.

Keywords: Conservation of cultural heritage, community-based conservation, rural heritage, Cappadocia, Cemil Village.

ÖZ

Kültürel mirasın korunması disiplini zaman içinde mirasın fiziksel bütünlüğünü temel alan teknik bir uygulama alanı olmaktan çıkarak, bireylerin ve toplumların atadığı anlam ve değerlere odaklanan sosyo-kültürel bir pratiğe evrilmiştir. Bu kapsamda ortaya çıkan yeni eleştirel yaklaşımlar, mirasın olduğu kadar toplumun miras ile ilişkilerinin de korunmasına yönelik yeni bakış açıları sunmaktadır. Ancak Türkiye'deki yasal ve kurumsal çerçeve kapsamında, insan merkezli bu yaklaşımların uygulanması ve toplumun koruma süreçlerine dahil edilmesi çoğu zaman kısıtlı kalmaktadır. Bu kısıt altında toplumun kendi hassasiyetleri, ihtiyaçları ve dinamikleri sayesinde, kurumsal ya da yasal bir çerçeve olmaksızın içinde yaşadığı kültürel miras alanlarını korumaya yönelik bir eğilim gösterip göstermediğinin araştırılması önem kazanmaktadır. Bu çerçevede bu çalışma, temel koruma müdahalelerinin henüz gerçekleşmediği kırsal bir yerleşim olan, Nevşehir'in Ürgüp ilçesinde bulunan Cemil Köyünde, geleneksel yapıların mevcut durumunu tespit etmeyi ve toplumun mirası korumasını sağlayan temel motivasyonlarını incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmanın mekânsal analizler ve derinlemesine mülakatlara dayanan bulguları, bu yapıların nasıl, kim tarafından ve hangi motivasyonlarla korunduğu sorularına cevap vermiştir. Yapıların büyük ölçüde kullanıcıların bireysel çabalarıyla şekillenen yerel koruma pratikleri ile varlıklarını günümüze kadar devam ettirdiği görülmüştür. Toplumun mirası korumasına ilişkin temel motivasyonların geçmişlerine ait tarihi ve kültürel sembollerin, köyün doğal çevresinin, geleneksel yapıların yapısal niteliklerinin, temel ekonomik geçim kaynağı olarak tarımsal aktivite mekanlarının ve toplumsal bağların sürekliliğinin korunmasıyla ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulguların kültürel mirasın korunmasına yönelik insan/toplum odaklı yaklaşımların geliştirilmesine katkıda bulunacağı ve kültürel mirasın korunmasında toplulukların oynadığı rolü inceleyen çalışmalar için temel oluşturacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel mirasın korunması, toplum odaklı koruma, kırsal miras, Kapadokya, Cemil Köyü

Giriş

Kültürel mirasın korunması disiplini, bilimin gelişiminde ortaya çıkan yeni dönüm noktalarına paralel olarak, farklı düşünsel, sanatsal ve bilimsel akımların etkisinde gelişmiştir (Stanley Price, 1996). Bu süreç içerisinde disiplin en temel değişimini, mirasın fiziksel bütünlüğüne odaklanan teknik bir uygulama alanı olmanın ötesine geçerek, insanı merkezine alan sosyo-kültürel bir pratik halini almasıyla yaşamıştır (Smith, 2006). Bu değişim, 1990'ların sonlarında gelişmeye başlayan ve 2000'lerden itibaren hız kazanan, koruma kuramını kimlik, temsil ve otorite ekseninde sorgulayan yaklaşımların etkisiyle şekillenmiştir. Yeni yaklaşımların ele alışıyla "insan", miras alanlarının varlığının en temel bileşenidir. Miras ile ilişkili toplumlar, yaşamlarını bu miras alanlarında kurmuş, anılar üretmiş, yere anlam ve değer katmış ve aidiyet oluşturarak kimliğinin bir parçası haline getirmişlerdir (Poulios, 2011; Wijesuriya, 2005). Bu kapsamda miras alanları, insanların yaşam alanları olarak görülmektedir ve sosyal bileşenleriyle birlikte korunmaları gerektiği ortaya koyulmuştur.

Kuramsal ölçekte yaşanan bu gelişmelerin miras unsurlarının korunmasına katkı sağlayabilmesi için uygulamada kendine yer bulması gerekmektedir. Bu noktada teorik yaklaşımların, koruma pratiklerini yönlendiren yönetsel altyapılar, uygulama araçları ve kurumsal oluşumlarla bütünleşmesi önem kazanmaktadır. İnsanı mirasa yönelik bir tehdit olarak gören yasakçı süreç ve araçlarıyla geleneksel koruma yaklaşımlarının; toplumu miras alanlarını kullanan, sahiplenen ve koruma kararlarının yereldeki uygulayıcısı olarak merkeze alan yeni bir çerçeveye ihtiyacı vardır. Topluma odaklanan çalışmaların yürütülmesi, etkin koruma süreçlerinin tanımlanması, uygulamaya yönelik temel prensip ve ilkelerin belirlenmesine yardımcı olacaktır.

Türkiye'de miras alanlarının korunmasında etkin olan yasal çerçeve, insan odaklı yeni kuramsal yaklaşımlara özgü uygulama araçlarının ve yöntemlerin gelişmesine sınırlı ölçüde izin vermektedir (Bilgin Altınöz, 2023; Kamacı, 2014). Bu sebeple, kültürel miras alanlarıyla ilişkili toplumların değerlerin belirlenmesi, karar alma ve/veya uygulama aşamalarına katılımı kısıtlı kalmaktadır. Özellikle miras ile organik ilişkilerini sürdüren toplumların incelenmesi, gündelik yaşam pratikleri içerisinde kültürel mirasa yönelik tutumlarının belirlenmesi ve sahip oldukları geleneksel bilgi ve bakım uygulamaları doğrultusunda koruma pratiklerinin değerlendirilmesi, korumaya ilişkin etkin müdahalelerin planlanması ve yerel ölçekte benimsenmesi açısından önemli kaynaklar sağlayacaktır.

Bu çerçevede bu araştırma, koruma müdahaleleri olmaksızın geleneksel dokusunu günümüze dek korumuş olan kırsal yerleşimlerin incelenmesine odaklanmıştır. Araştırmada koruma amaçlı imar planı, kapsamlı restorasyon ve/veya sokak sağlıklaştırma projeleri gibi temel bir koruma müdahalesinin uygulanmadığı kültürel miras alanlarında miras unsurlarının mevcut durumlarının belirlenmesi ve toplumun mirası koruma davranışlarının altında yatan sebeplerin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, Nevşehir'in Ürgüp ilçesinde yer alan Cemil Köyünde yürütülmüş olan alan çalışmasıyla öncelikle geleneksel dokuyu oluşturan yapıların mevcut durumları değerlendirilerek, korunmuşluklarına dair tespitlere ulaşılmıştır. Ardından köyün önemli aktörleriyle yapılan derinlemesine mülakatlarla toplumun geleneksel yapıları korumaya yönelik temel motivasyonları araştırılmıştır. Araştırma mevcut koruma literatürünün odaklandığı katılımcı süreçlerin incelenmesinin ötesinde, koruma kararlarının yokluğunda toplumun mirasa nasıl ve hangi güdülerle yaklaştığını ortaya koymayı hedeflemektedir. Bulguların kültürel mirasın korunmasına yönelik toplum-miras ilişkilerini odağına alan, ileride yapılacak çalışmalar için zemin oluşturulması beklenmektedir.

Dört ana başlıktan oluşan makalenin ilk iki bölümünde, kültürel mirasın korunması alanında yaşanan paradigma değişimi kapsamında toplum-miras ilişkisinin önemi aktarılmış, Türkiye'de kültürel mirasın korunmasına yönelik yasal çerçeve değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmanın yöntemsel çerçevesi sunulurken, sonraki bölümde köyün geleneksel dokusuna ve geleneksel yapılarına ilişkin gerçekleştirilen mevcut durum analizlerine ve derinlemesine mülakatlar yoluyla ortaya çıkarılan koruma motivasyonlarına yer verilmiştir. Sonuç bölümünde, alan çalışması bulguları ilgili yazınla ilişkili olarak değerlendirilerek, gelecek çalışmalar için öneriler sunulmuştur.

Koruma Kuramında Miras ve Toplum: Değişen Tanımlar, Taraflar ve Yöntemler

Koruma düşüncesi insanlık tarihi kadar eskidir. İlkel toplumların içsel sorumluluk ve motivasyonlar ile yapıların varlıklarını sürdürmek amacıyla gerçekleştirdiği ilk uygulamalardan başlayarak, modern toplumların tarihi çevre bilinci ve algısının oluşmasıyla gelişimini sürdürmüş, 19. yüzyıl sonlarında uluslararası uzlaşı zeminine sahip bir disiplin halini almıştır (Jokilehto, 1999). Modernitenin ve ulus-devletlerin doğuşu, Fransız ve Endüstri Devrimlerinin kentlerde yarattığı dönüşüm ve 20. yüzyılda gerçekleşen iki dünya savaşının neden olduğu yıkım, bu yolculuğun önemli dönüm noktalarıdır. Bu süreçte, ulusların politik kimliklerinin veya tarih, sanat ve bilim akımlarının simgesi haline gelmiş anıtsal yapıların korunması temel bir mesele haline gelmiştir (Bilgin Altınöz, 2012a). 20. yüzyıldan bu yana koruma disiplini, Avrupa'dan başlayarak dünyanın farklı bölgelerine yayılmış olan entelektüel gelişmeler ve değişen düşünce akımları etkisinde gelişmeye devam etmiştir (Stanley Price, 1996).

Koruma disiplini yaklaşık iki yüzyıllık bu gelişim yolculuğunda, mirasın tanımlanması ve korunmasında nesne odaklı yaklaşımlardan, toplumu ve insanı odağa alarak mirası kültürel bir süreç olarak değerlendiren yaklaşımlara doğru önemli bir paradigma değişimi yaşamıştır (Poulios, 2014). Disiplinin temellerinin atıldığı ilk dönemlerde endüstri devrimi sonrasında kentleşme, savaşlar ve politik dengesizlikler, modernitenin yükselişi ve ulus-devletlerin ortaya çıkışının hazırladığı zemin, kimlik inşasında önemli bir rol oynayan anıtsal ve tarihi yapıların mimari ve estetik değerlerinin korunmasına odaklanılmasını sağlamıştır (Smith, 2006). Koruma sürecinde çoğunlukla devlet tarafından görevlendirilmiş koruma uzmanları, sahip oldukları bilimsel bilgi birikimiyle en temel aktör halini almıştır. Geleneksel koruma yaklaşımında mirasın politik kimliklere odaklanarak tanımlanması farklı kültür ve grupların temsil edilememesine yol açmış, koruma uygulamalarında devlet otoriteleri ve uzmanların söz sahibi olması, toplumun süreçten dışlanmasına neden olmuştur. Ayrıca, mirasın ekonomik bir kaynak olarak metalaşması ve "miras endüstrisi"nin oluşması da tartışmalara yol açmıştır (Smith ve Waterton, 2012). Tüm bu sonuçlar ve İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki küresel gelişmeler ışığında geleneksel koruma yaklaşımı, 1980'li yıllardan itibaren eleştirilere konu olmuştur (Lowenthal, 1985; Harvey, 2001; Smith, 2006). Bu eleştiriler özellikle 1990'ların sonundan itibaren toplum katılımı üzerine yoğunlaşmıştır. Korumanın yalnızca uzmanların kontrolünde şekillenen nesnel ve bilimsel bir çalışma alanı olmasına yönelik sorgulamaları ile kuramda "eleştirel miras" literatürünün gelişmesine katkı sağlamıştır. Laurajane Smith'in ortaya koyduğu "Resmi Miras Söylemi" (*Authorized Heritage Discourse*), geleneksel miras yaklaşımlarına yönelik eleştirilerin önemli bir

dönüm noktası olarak kabul edilmektedir (Smith, 2006). Smith, uygulamaları şekillendiren resmi ve egemen bir miras söyleminin var olduğunu, bu söylemin geleneksel yaklaşımı temel aldığını, mirasın uzmanların otoritesinde ve fiziksel nitelikleriyle tanımlandığını, buna karşın toplumların değerlerinin bu söylemde yeterince temsil edilmediğini ifade etmektedir.

Smith'in açtığı bu yol, 2010'ların başında Eleştirel Miras Çalışmaları Derneği'nin kuruluşuna zemin hazırlamıştır. Dernek, 2012 yılında yayınladığı manifestosunda, mirasın yalnızca fiziksel nesnelerden ibaret olmadığını, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve politik süreçlerle şekillenen dinamik bir olgu olduğunu vurgulamıştır. Manifesto, miras çalışmalarının disiplinler arası yaklaşımlar ışığında ele alınması gerektiğini ve topluluk katılımının yanı sıra mirasın gündelik hayatla ilişkisini merkeze alan yeni yöntemlerin geliştirilmesinin önemini ortaya koymuştur (Association of Critical Heritage Studies, 2012). Eleştirel miras literatürü, insan hakları ve demokratikleşme çerçevesinde yapılan tartışmalar (Aykaç, 2024; Muñoz-Viñas, 2002; Smith ve Waterton, 2009), miras değerlerinin belirlenmesinde "içkin değerler-*intrinsic values*" kadar taşıdığı anlamlar ve toplum tarafından "atanan değerler-*attributed values*" çerçevesinde değerlendiren yaklaşımlar (Avrami vd., 2000; de la Torre, 2002; Mason, 2002), anlatıları temel alan teorik açılımlar (Walter, 2014), mirası sürekli yeniden üretilen bir kültürel pratik olarak gören (Harrison, 2013) ve özgün toplumların koruma pratiklerine odaklanan yaklaşımlar (Poulios, 2014) gibi farklı perspektifler odağında gelişmeye devam etmektedir.

Eleştirel miras çalışmalarına paralel olarak, koruma kuramı ve uygulamaları, UNESCO, ICOMOS, Avrupa Konseyi gibi önemli kurumların uluslararası ölçekte düzenledikleri ve her dönemde yeni bir kavrama odaklandıkları toplantılar, sözleşmeler, tüzükler ve belgeler çerçevesinde de gelişimini devam ettirmiştir (Bilgin Altınöz, 2012b). Bu belgeler, korumanın sürekli gelişen kapsamını ve yenilikçi yaklaşımlarını, değişen miras tanımlarını ve insanın/toplumun koruma süreçlerine dahil edilmesi sürecini izleyebilme imkânı sunmaktadır. Bu sayede, 1950'lerin kültürel mirasın insanlığa ait olması vurgusundan başlayarak, günümüzde mirasın somut ve somut olmayan unsurlarının korunması için miras alanlarında yaşayan toplulukların da korunması gerektiğine varan bir çerçeveye ulaştığı görülebilmektedir.

2017 yılında ICOMOS'un yayınladığı Delhi Bildirgesi, mirası tüm insanlara ait bir hak ve sorumluluk olarak tanımlayarak, "insanlığın mirasının, insan için, insan tarafından korunması" gerektiğini esas almıştır (ICOMOS, 2017a). Bu kapsamda güncel literatürde gelişmekte olan Yaşayan Miras Yaklaşımı-*Living Heritage Approach*, koruma kuramının insan/toplum odağında ürettiği önemli bir çalışma alanıdır. 2010 yılından bu yana tartışılmakta olan kavram, 2015 yılında ICCROM tarafından oluşturulan "Yaşayan Miras Programı"nın da etkisiyle gelişmiş, korumada toplum-miras ilişkisinin ele alınışını derinleştirmiştir. Toplum, miras ile ilişkilerinin devamlılığını esas alan bu yaklaşım ile hiç olmadığı kadar koruma pratiğinin merkezindedir. Yaşayan miras alanları, "çekirdek toplum"ların-*core community* varlığı üzerinden tanımlanmıştır. Çekirdek toplumlar, miras alanlarını üretmiş, zaman içerisinde özgün işlevini sürdürerek bugüne kadar ulaştırmış ve miras ile özgün bağını koruyan toplumlar olarak tanımlanmaktadır (Poulios, 2011; Wijesuriya, 2005). Çekirdek toplumunun bireyleri kimliklerini bu "yer" üzerinden tanımlamaktadır ve mirasa karşı güçlü bir sahiplenme ve koruma duygusuna sahiptir. Bu kapsamda miras alanları, çekirdek toplumların varlığıyla özgün işlevlerini sürdürmekte ve devamlı olarak değişen şartlara uyum sağlamaktadır. Yaşayan miras yaklaşımında, koruma sürecinin toplum tarafından yürütülmesi, koruma uzmanının ise sahip olduğu bilgi ve deneyim çerçevesinde topluma rehberlik etmesi gerektiği savunulmaktadır. Bu çerçevede mirasın varlığını sürdürmesinde toplumun miras ile kurduğu bu geleneksel ilişkinin de korunması gerekmektedir. Bu şekliyle koruma pratiği aşağıdan yukarıya işleyen bir süreç halini almıştır.

İnsan odaklı koruma yaklaşımları, günümüzde bu kuramsal zeminler üzerinden çeşitli yöntemlerle pratiğe geçmektedir. Değer odaklı çalışmalar, toplulukların mirasa atfettiği değerleri tanımlamayı ve bu değerleri karar süreçlerine dâhil etmeyi hedeflemektedir. Örneğin ABD'de bulunan Chaco Culture National Historical Park için yürütülen planlama süreçlerinde yerli halk, uzmanlar, yöneticiler, ziyaretçiler gibi paydaşların farklı değerleri belirlenmiş ve bu değerler karar alma süreçlerine entegre edilmiştir (de la Torre vd., 2005, ss. 60-112). İngiltere'de Castleford Heritage Trust tarafından yürütülen projede, işçi sınıfına ait bellek ve değerler atölyeler, hikâye anlatımı etkinlikleri ve anı belgeleme çalışmalarıyla görünür kılınmıştır (Smith, 2006, ss. 265-272). Belçika'da bulunan Ename Köyünde yürütülmüş çalışmalarda, yerel halkın anlatıları dijital uygulamalarla ziyaretçilere sunulmuştur (Pletinckx vd., 2003). Cape Town'daki District Six Museum ise yerinden edilen toplumun sözlü anlatıları ve hafıza haritalarından elde edilen bilgiler üzerine kurulmuş, müze doğrudan bu anlatıların taşıyıcısı olarak kurgulanmıştır (Harrison, 2013, ss. 169-172). Marsilya'nın kuzeyinde bulunan tarihi mahalledeki "miras toplumunun" aktardığı hikayeler, çeşitli yürüyüş rotalarının oluşturulması ile koruma pratiğinin bir parçası haline getirilmiştir (Colomer, 2021, s. 860). Benzer şekilde, yaşayan miras yaklaşımıyla ele alınan örneklerde etnografik yöntemlerden yararlanıldığı ve bu bilgiler ışığında koruma pratiklerinin şekillendirildiği görülmektedir. Meteora'daki manastırlarda yaşayan rahip ve rahibelerin bilgi, deneyim ve mekânsal kullanımları doğrultusunda koruma ve restorasyon kararlarının belirlenmesi (Poulios, 2014, s. 63) ve Avustralya'nın Riversleigh bölgesinde yerli Waanyi kadınlarının balık tutma pratiklerinin koruma stratejilerine dahil edilmesi (Smith, 2006, ss. 45-48) örnek olarak verilebilir. Ayrıca, karar alma süreçlerinde toplulukların doğrudan söz sahibi olduğu yönetişim odaklı çalışmalar da insan odaklı koruma yaklaşımları kapsamında değerlendirilebilir. Örneğin Avustralya'daki Uluru-Kata Tjuta Ulusal Parkı'nda, yerli Anangu halkının hükümet yetkilileriyle eşit temsil hakkıyla yer aldığı ortak yönetim kurulu sayesinde geleneksel bilgi sistemlerinin doğrudan koruma kararlarına yön verdiği görülmektedir (Harrison, 2013, ss. 218-220).

Özetle günümüzde miras, uzmanların görüşü ile tanımlanan nesneler olmanın ötesinde, anlam üretme ve bir iletişim eylemi olarak şekillenen kültürel bir süreç ve bir deneyim olarak ele alınmaktadır (Harrison, 2013). Bu kapsamda koruma disiplini, toplumları ve toplumun miras ile kurduğu ilişkiyi anlamayı amaçlayan antropolojik ve etnografik yaklaşımlar ile gelişmektedir (Smith, 2006). Resmi miras söylemi, bu kapsamda gelişiyor olmasına karşın günümüz uygulamaları hala geleneksel miras yaklaşımını temel almakta ve bu yaklaşımın kuramsal altyapısı, araçları ve kurumsal yapısı değişime cevap vermekte geri kalmaktadır (Muñoz-Viñas, 2002; Orbaşlı, 2013; Walter, 2014). Nigel Walter (2014) günümüzde kullanılan araçları ve yöntemlerin düşünsel temelinin 19.yüzyılın sonlarında gelişmeye başlayan modernist yaklaşımda kaldığını ve bu durumun koruma disiplinin yetersiz kuramsallaşmasına sebep olduğunu aktarmaktadır. Bu noktada toplum odaklı çalışmaların yürütülmesi, gelişmekte olan koruma literatürünün uygulamada ve resmi miras söyleminde yer bulması açısından önemlidir.

Türkiye'de Resmi Miras Söylemi: Koruma Mevzuatında Toplumun Ele Alınışı

Koruma kuramında uluslararası düzlemde yaşanan tüm gelişmeler ülkelerin, toplumun kendisinin ve miras ile kurduğu ilişkilerin koruma sürecine dahil edilmesine yön verecek yasalarında ve yönetsel süreçlerinde yer bulduğu sürece anlamlıdır (Kamacı, 2014). Koruma alanında Türkiye'deki mevzuatın kuramsal gelişmeler çerçevesinde izlediği yolu anlamak ve topluma yönelik ele alışını ortaya koymak, bu mevzuatın çağdaş koruma yaklaşımları çerçevesinde değerlendirilmesi ve gerekliliklerin ortaya koyulması açısından önemlidir. Bu bölüm, önceki bölümde ele alınmış olan eleştirel miras çalışmalarına paralel olarak, Türkiye'de kültürel mirasın korunmasına ilişkin mevzuatın, nasıl bir "resmi miras söylemi" ürettiğini, miras tanımı, koruma yöntemleri ve süreçleri bağlamında ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Türkiye'de kültürel mirasın korunmasına ilişkin yasal düzenlemelerin gelişimi, 19. yüzyıl ortalarında Anadolu'da yürütülmeye başlanan arkeolojik kazılar ve bu kazılarda bulunan eski eserlerle ilişkilendirilmektedir (Özdoğan, 1998). İlk yasal düzenleme olan Asar-ı Atika Nizamnamesi ve Cumhuriyet'in kuruluşu sonrasında oluşan yasal düzenlemeler, batıdaki gelişmeler paralelinde anıtların korunmasını esas alan bir koruma yaklaşımına sahiptir (Eres, 2016). 1973 tarihli 1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu, uluslararası ölçekte yaşanan gelişmelerle insan ve toplumun miras tanımları içinde yer almaya başladığı bir dönemde yürürlüğe girmiş olmasına karşın, yalnızca anıtların ve eski eserlerin korunmasına odaklanmıştır. Yine de bu yasanın yürürlüğe girmesinin öncesinde gerçekleşen önemli kurumsal yenilikler ve gelişmeler[1], temel olarak dönemin uluslararası koruma kuramından etkilendiğini göstermiştir.

Paradigma değişiminin belirgin etkileri ancak 1983 tarihli 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda görülmüştür. Bu kanun, mevcut yasanın anıt/yapı ölçeğindeki kapsamını genişleterek, yapıların içerisinde bulundukları dokuyu, sosyo-kültürel çevreyi ve kültürel miras değerlerini de içermiştir. Kanun, geçirdiği çok sayıda düzenleme ve revizyon ile günümüzde hala yürürlüktedir (Bilgin Altınöz, 2023; Semiz, 2023). Bu düzenlemelerden biri olan, 2004 tarihli 5226 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, yasada uluslararası düzlemde yeniliklere yer açmıştır. İnsan odaklı koruma yaklaşımlarından izler taşıyan bu yasayla koruma alanında kapsamlı tanımlamalar, yenilikçi yöntem ve uygulamalar kanuna dahil edilmiştir. Buna karşın, 2011 yılında kabul edilen, 648 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle (KHK) yasanın olumlu sayılabilecek, çağdaş koruma yaklaşımına sahip çok sayıda kararı değiştirilmiş veya iptal edilmiştir. Böylece 2863 sayılı Kanunun toplum odaklı koruma yaklaşımı kapsamında ele alınabilecek olan kazanımları kaybedilmiştir (Kamacı, 2014).

Günümüzde geldiği kapsamda 2863 Sayılı Kanun, Türkiye'de kültürel ve doğal miras alanlarında yürütülmekte olan uygulamaların yasal ve idari temelini oluşturmaktadır. Temel olarak miras tanımı, kültürel varlıkların korunmasına yönelik araçları, karar alma ve uygulama süreçleri için gerekli olan kurumsal yapılanmayı tanımlayarak Türkiye'de egemen olan Resmi Miras Söyleminin çerçevesini çizmektedir. Kanunda kültürel miras unsurları *"tarih öncesi ve tarihi devirlere ait … bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan…taşınır ve taşınmaz varlıklar"* olarak tanımlanmıştır (Madde 1). Yasada ayrıca bir koruma statüsü olarak sit alanı tanımlamaları yapılmış ve miras alanlarında yürütülecek uygulamalar belirlenmiştir. 5226 Sayılı Kanun, 2863 Sayılı Kanun kapsamındaki tanımları sosyal ve ekonomik bağlamda genişletmiş olsa da bu tanımlar toplum odaklı koruma yaklaşımlarının sunduğu yeni kavramlar kapsamında yetersiz kalmaktadır. Son dönemde, koruma kuramında insan varlığına vurgu yapan "tarihi kırsal peyzaj", "kültürel peyzaj", "yaşayan miras" gibi yenilikçi ve kapsayıcı tanımlar geliştirilmektedir (Asrav, 2015; Bilgin Altınöz, 2023; Poulios, 2014). Buna karşın 2863 Sayılı Kanun, kültürel miras alanları için farklı derecelerde arkeolojik sit, kentsel sit ve tarihi sit kavramları haricinde bir tanım geliştirmemiştir. İnsan varlığının izleri yalnızca tanımdaki "sosyal yaşama konu olmuş alanlar" ifadesinde görülmektedir.

Bu eksikliğin en belirgin sonuçları kırsal miras alanlarında ortaya çıkmaktadır. Geleneksel mimari/doku gibi somut unsurların yanı sıra, özgün yaşam biçimleri ve kültürleri ile somut olmayan unsurların da oldukça önemli olduğu kırsal miras alanları, bu niteliklere vurgu yapan özel bir koruma statüsünün olmaması neticesinde günümüzde hala "kentsel sit", "doğal sit", "kentsel-arkeolojik sit" statüleriyle koruma altına alınmaktadır. Oysa ICOMOS'un 2017 yılında yayınladığı IFLA İlkeleri[2] ile kırsal yerleşimlere insan ve kültür odağıyla peyzaj yaklaşımı geliştirmiş, tüm kırsal peyzajların sahip oldukları özgün yaşam biçimleri, kültürel unsurlar ve fiziki çevreyle birer miras alanı olduğu ortaya koyulmuştur. Bu çerçevede yasaya, insanların yer ile kurdukları ilişkilerin, özgün yaşam biçimlerinin ve toplumsal ilişkilerin de ele alınmasına imkân veren "kültürel peyzaj" yaklaşımına referansla yeni tanımların eklenmesine ve bu tanımlara yönelik özelleşmiş araçların geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır (Asrav, 2015; Bilgin Altınöz, 2023; Eres, 2008; Güler, 2016; Kurtuluş, 2018).

Kanunun tanımladığı korumaya yönelik uygulama araçları, tespit ve tescil, koruma amaçlı imar planı, rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri ile alan yönetim planlarıdır. Ancak bu araçlar çoğunlukla merkezi ve yerel gövdelerin önceliklendirildiği teknik uygulamalara dayanmaktadır. Karar ve denetim yetkileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile ona bağlı yüksek kurul ve bölge kurullarına verilmiştir. Ancak süreç içinde 648 Sayılı KHK ile bölge kurullarının teşkilatlanmasına müdahale edilmiş, kurul üyelerinin merkezden atanmasına, toplantıların ise dış katılımcıların, STK'ların, meslek odalarının ve yerel halkın katılımına kapalı olmasına karar verilmiştir (Kamacı, 2014). "Alan Yönetimi" kapsamında geliştirilmiş katılımcı süreçlere ilişkin maddeler yine aynı kararname ile kaldırılmıştır. Alan bazında koruma kararlarının alındığı Koruma Amaçlı İmar Planı yapım süreçlerinde de toplum katılımı benzer şekilde sınırlıdır. Plan yapım sürecinin tanımlandığı teknik şartnamenin araştırma aşaması bölümünde "alan kullanıcılarının yönelim, eğilim, talep ve alana ilişkin düşüncelerinin" belirlenmesi ifadesi yer almakla birlikte bunların plan sürecine nasıl bir katkı sunacağına dair bilgi bulunmamaktadır.

Türkiye'de yasal çerçevenin insan odağı sınırlı olsa da özellikle son 10 yılda kuramsal gelişmeleri takip eden akademik çalışmalar

[1] Örn: Türk Tarih Kurumu ve Anadolu Medeniyetleri Müzesinin açılması, Türk ekiplerin arkeolojik kazı yürütmeye başlaması, 1951 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun (GEEAYK) kurulması, Türkiye'nin uluslararası komitelerde yer alması ve anlaşmalara taraf olması, ODTÜ bünyesinde yüksek lisans öğrenim programının açılması.

[2] Miras Olarak Kırsal Peyzajlara İlişkin IFLA İlkeleri (ICOMOS, 2017b).

ve toplumun miras süreçlerinde daha etkin yer aldığı uygulamalar bulunmaktadır. Alan yönetim planlama çalışmaları bu konuda önemli kaynaklardır. Kommagene Nemrut Yönetim Planı, katılımcı yöntem ve süreç tasarımı ile fiziksel korumanın ötesinde kültürel değerlerin belirlenmesine ve yerel kalkınmaya odaklanan bir uygulama ortaya koymuştur (Şahin Güçhan, 2017). Ayrıca katılımcı süreçler çerçevesinde geliştirilen uygulamalar, koruma planlamasında toplum odaklı yaklaşımların gelişmesine zemin hazırlamaktadır. Örneğin Ankara'nın tarihi mahallelerinden İstiklal Mahallesinin canlandırılmasına yönelik yürütülen bir çalışmada, yerel halkın, STK'ların ve yerel yönetimin katılımıyla gerçekleştirilen katılımcı süreçler, insan merkezli bir yaklaşımla tarihi çevrelerin yalnızca fiziksel değil, sosyal boyutlarıyla da birlikte korunabileceğini göstermiştir (Ataöv vd., 2022). Benzer şekilde Çanakkale'nin kentsel sit alanı içerisinde bulunan bir meydanın yeniden işlevlendirilmesi de alanda yaşayan romanların, esnafın ve STK'ların katıldığı çalışmalar ile gerçekleştirilmiştir (Başaran Uysal, 2013). Ayrıca bazı örneklerde, koruma kuramında anlatı teorisi ve yaşayan miras yaklaşımının ele aldığı biçimde, yerel halkın aktardığı hikayeler ve bilgiler, doğrudan koruma kararlarının bir parçası olmuştur. Türkiye'de toplum arkeolojisi alanında yürütülen çalışmalardan olan Aspendos antik kentinde yerel halk ile yapılan görüşmelerin alan yönetim planlarına dahil edilmesi ve Pisidya Kültürel Miras Rotası projesinde antik yolların kalıntılarının izlenemediği yerlerde yerel halkın kullanımının temel alınması insan merkezli yaklaşımların iyi örneklerindendir (Gürsu, 2021). Koruma kuramının uluslararası gündemini takip eden, özellikle toplum ve miras ilişkisi ekseninde yürütülen çok sayıda akademik çalışma da bu çerçevede değerlendirilebilir (Örn. Asrav, 2015; Bilgin Altınöz, 2023; Ekici vd., 2024; Gedik, 2019; Orhon, 2019; Turgut Gültekin ve Uysal, 2018).

Sonuç olarak, günümüzde Türkiye'de bulunan kültürel varlıkların korunmasında temel doküman olan 2863 Sayılı Kanun ve ürettiği Resmi Miras Söyleminin temelde devlet merkezli, uzman odaklı ve fiziksel korumayı esas alan bir yapı üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Yasanın sunduğu temel araçlar ve yasal-yönetsel süreçler koruma disiplininin 21. yüzyılda eriştiği kuramsal gelişimin gerisinde kalmıştır (Bilgin Altınöz, 2023). Toplumun koruma sürecindeki rolünü tanımlayan politikaların bulunmaması ve katılımcı süreçlerin belirsizliği, kentsel ve arkeolojik mirasa yönelik koruma araçlarıyla birleştiğinde, özgün toplumların yaşamını sürdürdüğü kırsal miras alanlarında fiziki ve sosyal bileşenlerin korunmasını tehlikeye atmaktadır. Kırsal alanlarda gündelik yaşamın, üretim biçimlerinin ve toplumsal belleğin korunması, kentsel alanlara özgü koruma yaklaşımlarından farklı ölçek ve araçlarla ele alınmayı gerektirmektedir. Korumanın bir süreç olarak ele alınacağı, miras alanlarında yaşayan ve kendisini bu alanlara ait hisseden insanların karar alma ve uygulama aşamalarında yer almasına imkân veren yasal düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır (Erbey, 2018). Eleştirel miras çalışmalarının sunduğu çerçevede miras ile organik ilişkilerini sürdüren ve günümüze taşıyan toplumların mirasa karşı yaklaşımlarının incelenmesi, etkin koruma süreçlerinin, yasal ve yönetsel araçların geliştirilmesi ve farklı miras alanlarında toplum-miras ilişkilerinin oluşturulması için önemli ipuçları sağlayacaktır.

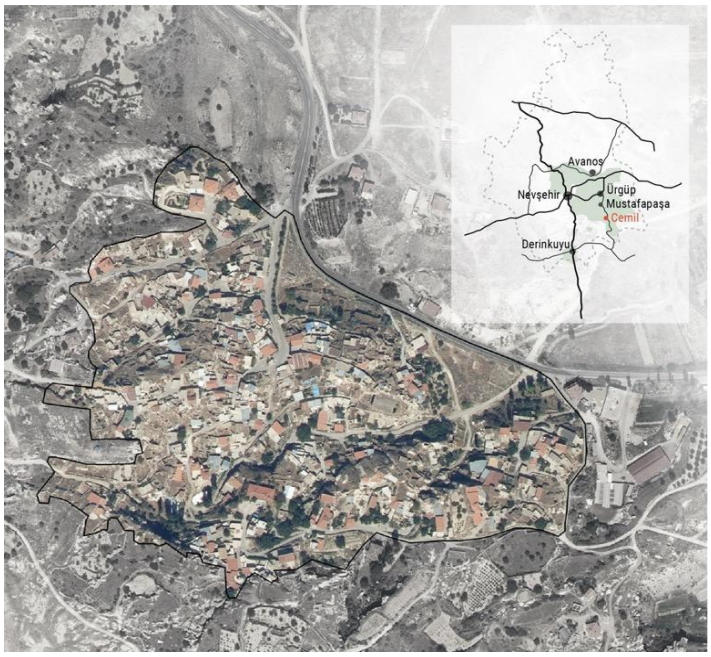
Yöntem

Koruma kuramının güncel yaklaşımları, miras ile ilişkili toplumları koruma pratiğinin merkezine alarak, sahip oldukları geleneksel bilgi ve bakım pratikleriyle en temel aktör olarak görmektedir. Bu yaklaşıma paralel olarak bu araştırma, koruma müdahalelerinin olmadığı miras alanlarında, mirasın korunup korunmadığını ve toplumun korumaya yönelik motivasyonlarını ortaya koymayı hedeflemiştir. Bu çerçevede gerçekleştirilen alan çalışması üç aşamada tamamlanmıştır. Birinci aşama, araştırmanın hedeflerine uygun alanın seçimini ve ilgili kurumlardan seçilen alana ilişkin verilerin toplanmasını içeren ön alan çalışmasıdır. Bu aşamada ana alan çalışmasının yapılacağı uygun tarihler ve görüşmelerin yapılacağı önemli aktörler belirlenmiş, kullanılacak yapı tespit fişleri ve alanda yaşayanlarla gerçekleştirilecek derinlemesine mülakatların içeriği oluşturulmuştur. Ana alan çalışmasında, köyün geleneksel dokusunun mevcut durumunu tespit etmeye yönelik mekânsal incelemeler ve derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Son aşamada, alandaki geleneksel yapıların korunup korunmadığına ilişkin yapısal analizler gerçekleştirilmiş, alanda yaşayanların miras unsurlarını korumaya yönelik temel motivasyonlarının neler olduğu değerlendirilmiştir. Bu süreçte, alan çalışması için Çankaya Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 12.12.2022 tarihinde E-80281877-050.99-118504 numaralı etik kurul onayı alınmıştır. Katılımcılardan ise, araştırma yöntemi olarak katılımcı gözlemin uygulanması ve bilgilerin gündelik yaşam sırasında herhangi bir önyargı oluşturulmadan toplanması doğrultusunda, talepleri gereğince sözlü onam sağlanmıştır.

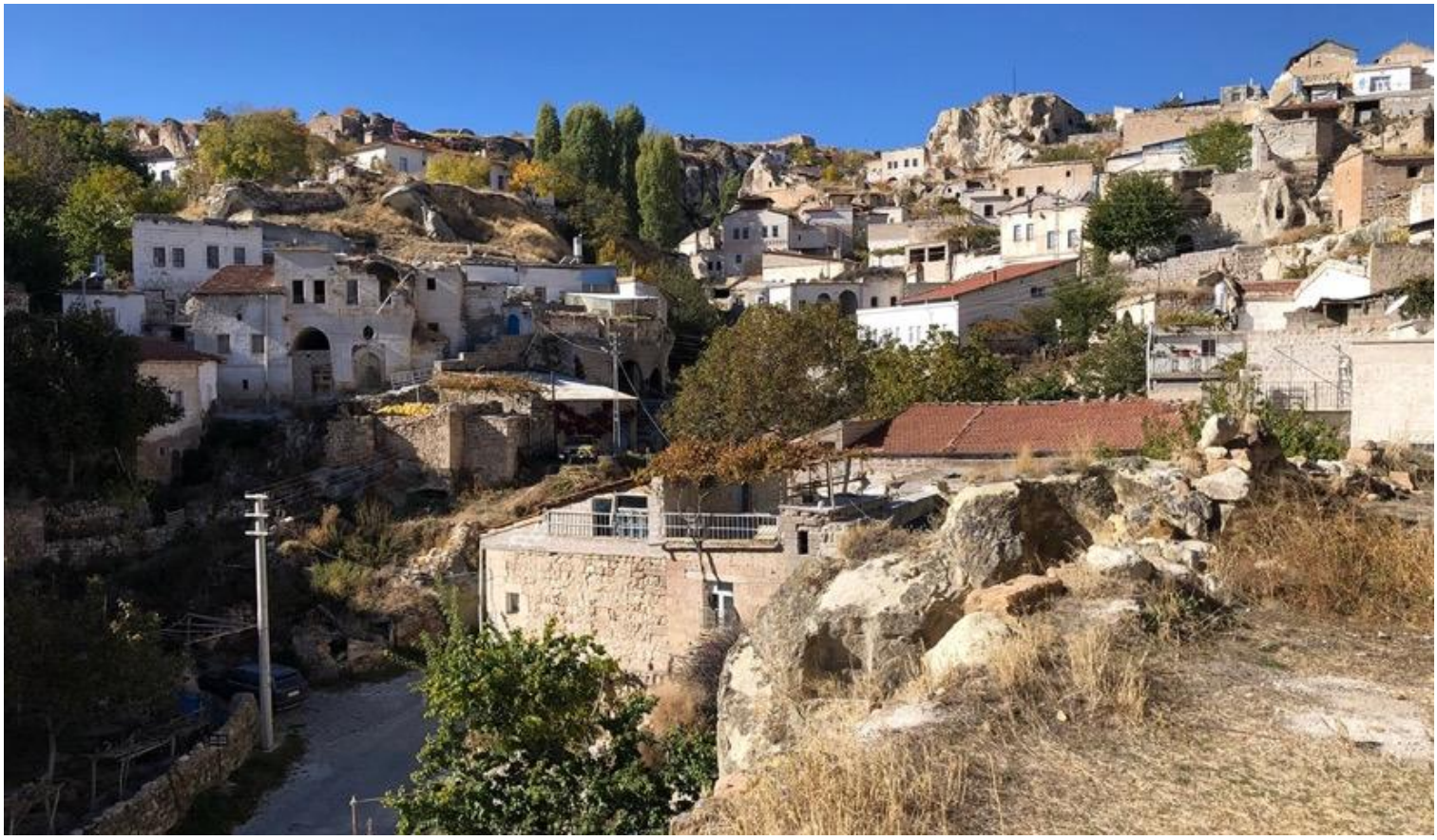
Alan Seçim Kriterleri ve Çalışma Alanı

Çalışmanın gerçekleştirileceği alana ilişkin üç temel seçim kriteri belirlenmiştir: (i) günlük yaşantının bir parçası haline gelmiş kültürel miras unsurlarının (özgün yapılı ve doğal çevrenin, geleneksel dokunun ve bunun parçası olan geleneksel yapıların) bulunması, (ii) miras unsurlarıyla özgün bağlarını koruyan toplumun alanda yaşıyor olması ve gelenekleri, kültürel pratikleri, gündelik/mevsimsel rutinleriyle aktif yaşantısını sürdürüyor olması, (iii) alanın geleneksel dokusunun koruma amaçlı imar planı, kapsamlı restorasyon ve/veya sokak sağlıklaştırma projeleri gibi herhangi bir koruma uygulamasına konu olmadan toplumun sağladığı temel bakım/onarımlar ile günümüze kadar ulaşmış olması. Bu doğrultuda alan çalışması, Nevşehir ilinin Ürgüp ilçesinde bulunan Cemil Köyünde gerçekleştirilmiştir (Şekil 1).

Şekil 1.
Cemil Köyü Konumu (Harita Genel Müdürlüğünden elde edilen 2022 tarihli hava fotoğrafından uyarlanmıştır.)

Şekil 2.
Cemil Köyü Genel Görünümü (Kaynak: Yazar Arşivi, Ekim 2022)

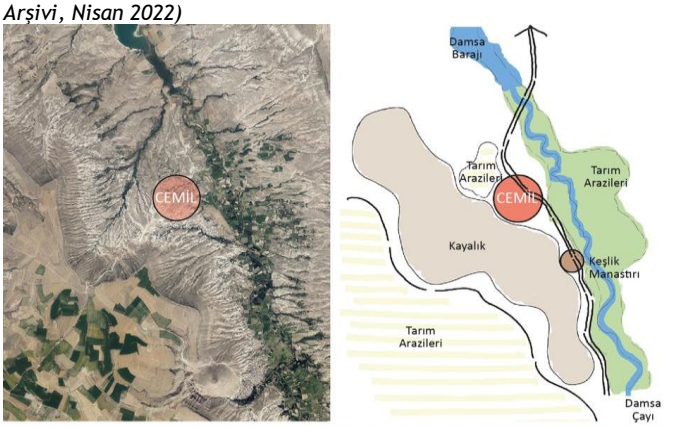

Ön alan çalışması 2022 Nisan ve Ekim aylarında yürütülmüş, köy nüfusunun tarımsal üretim rutinlerine bağlı olarak değiştiği ve ana alan çalışmasının nisan-kasın ayları arasında yapılması gerektiği belirlenmiştir. Köye ilişkin temel veriler, 2023 Aralık ayında Kapadokya Alan Başkanlığı (KAB) arşivinden elde edilmiştir. Arşiv taraması GEEAYK, Nevşehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu (KTVKK), Nevşehir İl Özel İdaresi ve KAB Komisyonu tarafından Cemil Köyüne ilişkin alınmış tüm koruma ve uygulama kararları ile projeleri kapsamaktadır. Araştırmanın ana alan çalışması ise 2023 yılının temmuz ve eylül ayları ile 2024 yılının nisan ve ağustos aylarında tamamlanmıştır.

Cemil Köyü, yerleştiği vadideki kaya oyma yapılar ve yığma taş konutlarıyla özgün bir geleneksel dokuya ve doğal çevreye sahip olan bir mübadele köyüdür. Köy ve çevresinin yerleşim tarihi Demir-Roma Çağlarına kadar uzanmaktadır. Köy içindeki geleneksel doku ise 18. yüzyıldan günümüze ulaşmıştır (Dırık, 2025; Dırık ve Şahin Tekinalp, 2025). Bu dokuda kilise ve şapel, cami, eski Rum okulu, çamaşırhane, çeşme, manastır, kaya oyma mekanlar, geleneksel konutlar ve ambarlar bulunmaktadır. Ayrıca köyün çevresi, volkanik kayalar, peri bacaları, vadiler ve mağaralar gibi Kapadokya'ya özgü doğal peyzaj unsurlarını içermektedir (Şekil 2-4).

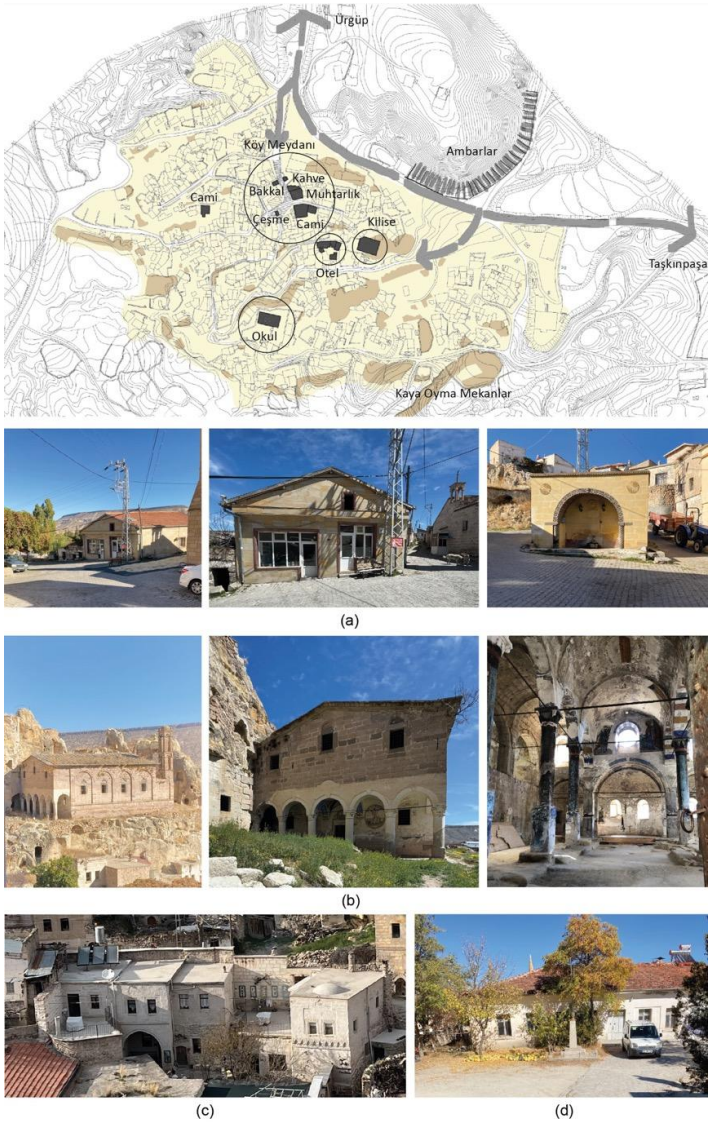
Köyde yaşayanların bir kısmı mübadele öncesinde, bir kısmı sonrasında köye yerleşmiş olup çoğunlukla en az üç kuşaktır köyde yaşamaktadırlar. Toplumun köyü çevreleyen verimli tarım topraklarında yürütmekte oldukları tarımsal faaliyetlere dayalı günlük ve mevsimsel rutinlerle şekillenmiş aktif bir kırsal yaşantısı bulunmaktadır. Toplum mübadele geçmişiyle ilişkili özgün kültürel pratiklerini, yaşam biçimlerini ve geleneklerini günümüze dek sürdüregelmiştir.

Şekil 3.
Cemil Köyü Çevresi (Kaynak: Şema- Harita Genel Müdürlüğünden elde edilen 2022 tarihli hava fotoğrafından uyarlanmıştır. Fotoğraf- Yazar Arşivi, Nisan 2022)

Şekil 4.
Cemil Köyü, Temel Kullanım Alanları: (a) Köy Meydanı, (b) Kilise, (c) Otel, (d) Okul (Kaynak: Yazar Arşivi, Nisan 2022)

Cemil Köyünde alan çalışmalarının tamamlandığı Ağustos 2024 tarihine dek koruma amaçlı imar planı, kapsamlı restorasyon ve sokak sağlıklaştırma projeleri gibi temel koruma uygulamaları gerçekleştirilmemiştir. Buna karşın, özellikle 2018 yılı sonrasında yapı ve alan ölçeğinde koruma kararları alınmaya başlanmıştır. Köyde bu döneme dek yalnızca Rum Kilisesi ve Manastırı ile sivil mimari örneklerini barındıran iki parsel tescillenerek koruma altına alınmıştır[3]. 2016 yılında Nevşehir İl Özel İdaresinin almış olduğu karar doğrultusunda Cemil Köyünde Koruma Amaçlı İmar Planı yapım süreci başlamış, 2017 yılında ihalesi gerçekleştirilmiştir. 2018 yılında tamamlanan analiz çalışmaları sonucunda köy yerleşik alanı içerisinde kentsel sit alanı ilan edilmiş[4] ve 27 parselde geleneksel anıtsal ve sivil yapılar toplu olarak tescil edilmiştir[5]. Kentsel sit alanı ilanını takiben 2019 yılında Nevşehir KTVKK tarafından Cemil Kentsel Sit Alanı Geçiş Dönemi Koruma Esasları belirlenmiştir. Ancak 2019 yılında yayınlanan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi[6] ile KAB'nin kurulması sonrasında alan genelinde yürütülmekte olan tüm planlama çalışmaları askıya alınmış, kanun doğrultusunda hazırlanacak 1/25.000 ölçekli plan tamamlanıncaya dek, koruma amaçlı imar planları tamamlanmış bazı yerleşimler haricinde tüm alanda uygulamaları yönetmek üzere geçiş dönemi yapılaşma koşulları belirlenmiştir. Günümüzde yürürlükte olan herhangi bir koruma amaçlı imar planı bulunmayan köyde yapılaşma uygulamaları halen geçiş dönemi esasları ile denetlenmektedir. Bu şartlar çerçevesinde, koruma amaçlı imar planının onay sürecinin tamamlanmasına dek geleneksel dokuyu oluşturan tüm yapıların korunması, hiçbir yapının yıkılmaması ve yeni yapıların yapılmaması prensibi esas alınmıştır. 2021 ve 2023 yıllarında KAB tarafından iki parselde daha tescil kararı alınmıştır[7]. Bugün gelinen aşamada kentsel sit alanı içerisinde 33 adet parsel ve içerisinde bulunan geleneksel yapılar tescil ile koruma altına alınmış durumdadır (Tablo 1 ve Şekil 5).

Tablo 1.
Cemil Köyü, Tescil Kararları

Tescil Yılı	Kurul Kararı (Kurul, tarih, karar sayısı)	Tescillenen Parsel Sayısı	Tescillenen Parsellerde Bulunan Yapı Sayısı
1997	Nevşehir KTVKK, 24.05.1997, 638	1	2
2007	Nevşehir KTVKK, 01.02.2007, 1012 Nevşehir KTVKK, 19.07.2007, 1255	2	14
2017	Nevşehir KTVKK, 11.07.2017, 2657	1	1
2018	Nevşehir KTVKK, 31.08.2018, 3236	27	51
2021	Kapadokya Alan Başkanlığı Komisyonu, 05.01.2021, 1213	1	1
2023	Kapadokya Alan Başkanlığı Komisyonu, 15.09.2023, 3835	1	2
Toplam		**33**	**71**

[3] Sırasıyla; Nevşehir KTVKK'nin 24.05.1997 tarih ve 638 sayılı kararı, 01.02.2007 tarih 1012 sayılı kararı ve 19.07.2007 tarih 1255 sayılı kararı.

[4] Nevşehir KTVKK'nin 01.08.2018 tarihli 3211 sayılı kararı.

[5] Nevşehir KTVKK'nin 31.08.2018 tarihli 3236 sayılı kararı.

[6] 01.06.2019 tarih ve 30791 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 38 sayılı kararname.

[7] 05.01.2021 tarih 1213 sayılı ve 15.09.2023 tarih 3835 sayılı kararlar.

Şekil 5.
Cemil Köyü, Kentsel Sit Alanı ve Tescilli Parseller (KAB arşivlerinden elde edilen verilerle hazırlanmıştır)

Özetle Cemil Köyü, doğal çevresi, özgün geleneksel dokusu ve özgün kültürü ile aktif kırsal yaşantısını devam ettiren toplumsal yapısıyla alan çalışması kriterlerine uygun bir yerleşimdir. Günümüze kadar köyde yukarıda belirtilen temel koruma uygulamaları gerçekleşmemiş ve koruma kararlarının 2018 yılına dek 4 adet parsel tesciliyle sınırlı kalmış olmasına rağmen geleneksel yapıların varlıklarını sürdürmüş ve geleneksel dokunun müdahale görmemiş olması, Cemil Köyünün toplumsal koruma motivasyonlarının incelenebileceği bir araştırma ortamı sunduğunu göstermektedir.

Veri Toplama ve Analiz Yöntemleri

Çalışmanın veri toplama süreci, ön alan çalışması sırasında yürütülmüş **dokümantasyon çalışmaları** ile başlamıştır. Veri toplama sürecinin ikinci ayağında köydeki geleneksel dokunun mevcut durumunun tespit edilerek, geleneksel yapıların korunup korunmadığına ilişkin ön değerlendirmenin yapılması ve genel durumun ortaya konulması amacıyla **yapısal tespit çalışmaları** yürütülmüştür. Çalışmalarda geleneksel yapıların parsel içi yerleşim biçimi, yapım tekniği ve malzemesi, çatı tipi ve malzemesi, kat sayısı, özgün mimari elemanları, yapısal durumları, mevcut ve özgün işlevleri ve geçirdikleri değişimlere ilişkin verilerin toplanması amaçlanmıştır. Köydeki geleneksel yapılar, yere özgü doğal çevrenin sunduğu kaynaklara dayalı geleneksel tasarım ve yapı ustalığına dayanan, yere özgü fonksiyonel ve sosyal ihtiyaçlara cevap veren ve ayırt edici yapım tekniklerine sahip yapılar olarak ele alınmıştır. Geleneksel yapıların bulunduğu parsellerde, bu yapılarla birlikte çalışan geleneksel nitelikli ek yapılar ise geleneksel sivil müştemilat yapıları olarak çalışmaya dahil edilmiştir.

Yapılara ilişkin veriler, yapı tespit fişleri aracılığıyla yapıların dış cephelerinde ve avlu içlerinde gerçekleştirilen gözlemler, fotoğraflama ve haritalama çalışmalarıyla yapı sahiplerinin izni doğrultusunda toplanmıştır. Bu aşamada ön alan çalışmasında iletişim kurulmuş aktörler kolaylaştırıcı rol oynamış, gerekli durumlarda yapıların özgün/mevcut işlevi ve yapılarda gerçekleştirilen değişimler hakkında yapı sahiplerinin bilgilerine başvurulmuştur.

Mevcut durum analizleri, yaklaşık 20 hektarlık bir alanda, 259 adet parselde bulunan 432 adet geleneksel yapıyı kapsamıştır. Alan genelinde 21 adet yapıya, avlu duvarlarının ya da yapıların arkasında kalması nedeniyle ulaşılamamış, bu yapılar analiz ve sentez çalışmalarında tespit edilemeyen yapı olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca alanda bulunan 87 adet yapı, taşıyıcı sistem ve malzeme sorunları neticesinde parçacıl ya da bütüncül kütle kayıplarına sahip harabe/yıkılmış durumdaki yapı olarak belirlenmiş, araştırma çerçevesinde korunmuşluk durumları kapsam dışında bırakılarak değerlendirilmemiştir (Tablo 2).

Tablo 2.
Cemil Köyü, Yapı Kategorileri

Yapı Kategorileri		Sayı
Geleneksel Yapı	Anıtsal Yapı	12
	Sivil Ana Yapı	244
	Sivil Müştemilat Yapısı	89
	Harabe Yapı	87
	Toplam	**432**
Yeni Yapı		206
Tespit Edilemeyen Yapı		21
Toplam		**659**

Çalışmada alanın mevcut durumunu ortaya koyan verilerin analiz edilmesi ve sentezlenmesi amacıyla coğrafi bilgi sistemi tabanlı Esri ArcGIS programı kullanılmıştır. Bu çerçevede çalışma alanındaki geleneksel yapıların parsel içi yerleşim düzeni, mevcut/özgün işlevleri, yapım teknikleri/malzemeleri, yapısal durumları ve geçirmiş oldukları değişiklik bilgilerini sayısallaştırmak ve analiz etmek amacıyla bir veri tabanı oluşturulmuş, haritalamalar yapılarak mekânsal analizler gerçekleştirilmiştir. Ardından geleneksel yapıların kullanım durumları, yapısal durumları ve değişim sınıflamalarının bir arada değerlendirilmesine olanak veren sentez çalışmaları yapılmıştır.

Veri toplama sürecinin son aşamasında, toplumun miras unsurlarını korumasını/varlıklarını sürdürmesini sağlayan temel motivasyonların belirlenmesi amacıyla alanda yaşayan 16 kişiyle **yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar** yapılmıştır. Mülakat soruları beş ana başlık altında gruplandırılmıştır: (i) demografik bilgiler, (ii) köye ilişkin genel bilgiler, (iii) kültürel yapı, (iv) mirasa yönelik yaklaşım ve farkındalık ile (v) günlük yaşam pratikleri. Mülakatlarla köyün kültürel ve mekânsal yapısının yanı sıra, köyde yaşayanların duyguları, deneyimleri ve anıları üzerinden yer ve miras ile kurdukları ilişkilere ve geleneksel yapıları neden koruduklarına dair detaylı bilgilere erişilmiştir. Yaşamının tamamını veya büyük kısmını köyde geçirmiş, yerel kültüre sahip, köyde yaşayan (12) ve dönemlik kullanan (4) kişiler örnekleme dahil edilmiştir. Görüşme yapılan kişiler arasında mübadil ve yerli aileler, kadın (6) ve erkek (10), genç (3), orta yaşlı (8) ve yaşlı (5) bireyler bulunmaktadır. Örneklem, köyde yaşayan en yaşlı iki kişi, köyde bulunan yapıların bakımları için danışılan bir kişi ve köyün yakın çevresinde bulunan Keşlik Manastırının bakımını ve bekçiliğini üstlenen bir kişiden oluşan köyün temel aktörlerini de içermektedir. Mülakat verileri MaxQDA programı kullanılarak dijitalleştirilmiş ve veriler kodlanmıştır. İçerik analizleriyle mülakatlarda korumaya ilişkin tekrar eden temel motivasyonlar belirlenmiş, benzerliklerine göre farklı boyutlar altında sınıflandırılmıştır.

Bulgular ve Değerlendirme

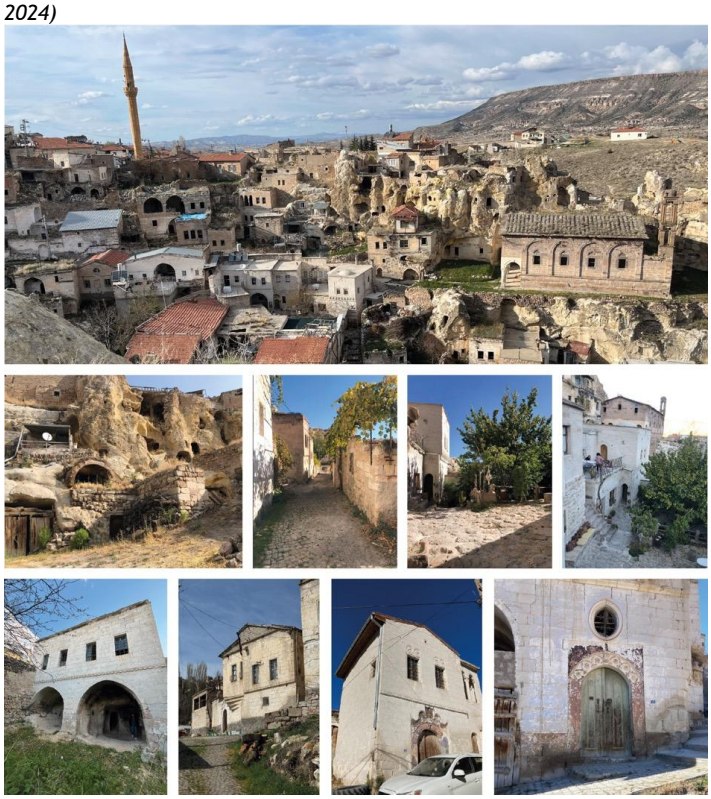
Bu bölümde, çalışmanın bulguları, Cemil Köyünün geleneksel dokusunun korunmuşluk durumu ve köyün korunması eğilimini şekillendiren motivasyonlar başlıkları altına aktarılacaktır.

Cemil Köyünün Geleneksel Dokusunun Korunmuşluk Durumu

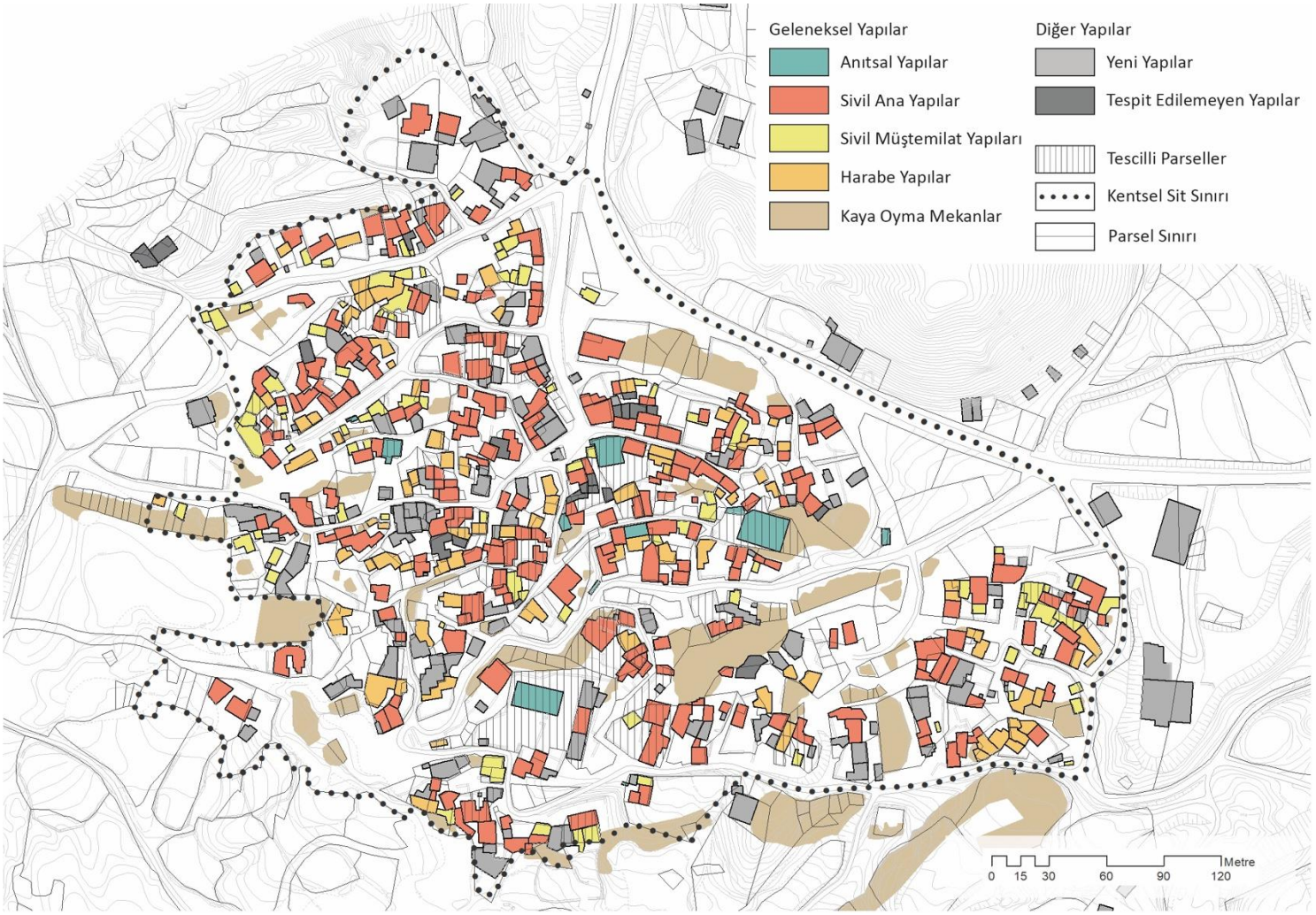
Çalışma çerçevesinde gerçekleştirilen yapısal analizler, Cemil Köyünde 432 adet geleneksel yapı olduğunu, bunların 87 adedinin harabe nitelik taşıdığını göstermiştir. Köy genelinde yapı stoğunun %68'ini, içerisinde anıtsal yapıların, konutların, müştemilat yapılarının ve ambarların bulunduğu geleneksel yapı grupları oluşturmaktadır. Köyde ayrıca, güncel yapım teknikleri ve malzemelerinin kullanıldığı, konut ve ek yapılardan oluşan 206 adet yeni yapı bulunmaktadır (Tablo 2, Şekil 6 ve Şekil 7).

Köyün geleneksel dokusu, Kapadokya Bölgesine özgü kaya oyma mekanlar ve yığma taş yapılardan oluşmaktadır. Yapılar genel olarak yapı grupları halinde, avlu içerisinde ve ana yapısı sokağa cephe verecek şekilde yerleşmiştir. Bununla birlikte bazı konut yapılarının parselin yola cephe vermeyen iç kısımlarına yerleştiği, yapılara avludan geçilerek ulaşıldığı tespit edilmiştir. Avlular, ana yapı ve içerisinde yemek pişirmekte kullanılan ocağın bulunduğu "kara mutfak", kümes, ahır, depo gibi müştemilat yapılarıyla tanımlanmaktadır. Zemin kattan itibaren 1-2 katlı olan geleneksel yapılarda, çıkarıldığında yumuşak olan ve kolay işlenen, zamanla sertleşip güçlenen yöreye özgü taş kullanılmıştır. Bu yapılarda yer yer zemin katlarda veya altında kaya oyma mekanlar tespit edilmiştir. Yapıların çatıları özgününde toprak veya taşın kullanıldığı düz damlardır. Geleneksel yapılarda kemerli eyvan, yazlık kemer, çörten, saçak, kapı, kapı/kat silmesi, pencere, parmaklık, merdiven, tepe penceresi ve kitabe gibi özgün yapı elemanları bulunmaktadır. Harabe yapılar haricindeki geleneksel yapıların %52'sinde bu yapı elemanlarından en az birinin bulunduğu görülmüştür.

Şekil 6.
Cemil Köyü Geleneksel Dokusundan Örnekler (Kaynak: Yazar Arşivi, 2022-2024)

Şekil 7.
Cemil Köyü Yapı Kategorileri Haritası (KAB'den elde edilen halihazır harita üzerine alan çalışması verileri işlenmiştir)

Köyde bulunan geleneksel yapıların, sahip oldukları karmaşık sistemleri, yapı elemanları ve malzemeleri ile Kapadokya bölgesinin özgün yapılı çevresinin temsilcileri (Solmaz Şakar ve Şahin Güçhan, 2014) olduğu görülmektedir. Bu durum, 2018 yılı öncesinde yalnızca 4 adet parselde tescil kararı alındığı göz önünde bulundurulduğunda, koruma kararlarının yokluğunda Cemil Köyünde bulunan ve kültür varlığı niteliği taşıyan çok sayıda geleneksel yapının günümüze ulaştığını göstermektedir. Geleneksel yapıların korunmuşluk durumuna ilişkin, yapılarda yaşamakta olan toplumun kullanımları ve müdahale biçimleri çerçevesinde üç temel bulguya ulaşılmıştır: Yapıların büyük çoğunluğunda (a) işlevsellik sürdürülmüş, (b) temel bakım/onarım süreçleriyle fiziki bütünlükleri korunmuş ve (c) özgün yapısal nitelikleri belirli ölçüde muhafaza edilmiştir.

İşlevselliğin Devamı

Köyde bulunan geleneksel yapıların, harabe durumunda olanlar haricinde %57'si kullanım halindedir. Bu yapılar, çoğunluğu konut ve müştemilat olmak üzere cami, muhtarlık, kahvehane ve bakkal olarak kullanılmaktadır. Ayrıca 2021 yılı içerisinde bir parselde yer alan geleneksel yapı grubu bir butik otele dönüştürülmüştür. Bunların yanı sıra Kapadokya Bölgesi genelinde görülen kaya oyma soğuk hava depolarının da (ambarlar) kullanımları kısmen devam etmektedir. Geleneksel yapıların özgün ve mevcut işlevleri karşılaştırıldığında, kullanım halinde bulunan yapıların %90'ının (175 adet yapı) özgün işlevlerini sürdürdüğü, bu yapıların 170'inin konut ve müştemilatları, 3'ünün çeşme, birinin köy camisi ve birinin muhtarlık olarak kullanılmaya devam eden köy odası olduğu tespit edilmiştir. Özgün işlevin değiştiği geleneksel yapılarda en temel işlev değişimi otel yapı grubunda görülmüş, bunun haricinde boş kalan konutların, kilise ek yapılarının, şapelin ve okul yapısının depolama alanlarına dönüştürüldüğü, eski Rum okulunun ise konut olarak kullanıldığı tespit edilmiştir (Tablo 3).

Yapıların işlevsel sürekliliği, köyde aktif kırsal yaşamın devamlılığıyla doğrudan ilişkilidir. Günümüzde aktif olarak kullanılan ve köyü çevreleyen verimli tarım arazileri halkın temel ekonomik geçim kaynağını oluşturmaktadır. Yapısal analizler, köyün yapılı çevresinin tarımsal üretim süreçleriyle uyumlu olarak inşa edildiğini ve bu işlevleri çerçevesinde aktif olarak kullanıldığını ortaya koymuştur. Tarım ürünlerinin depolanmasına imkan sağlayan kaya oyma depolar ve müştemilatlar, ürünlerin kurutulması ve işlenmesi sırasında kullanılan avlular, damlar, kara mutfaklar ile konut yapıları ve konutların arasında kalan açık alanlar, köyün tarımsal üretim biçimleriyle uyumlu yapılı çevrenin temel bileşenlerini oluşturmaktadır. Köyde avluların aktif olarak kullanıldığı 71 geleneksel yapı grubu bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, günlük yaşam açısından önemli bir yere sahip düz damların geleneksel yapıların %90'ında korunduğu tespit edilmiştir. Eğimli araziye yerleşmiş köyde damlar, komşu parseller tarafından teras

niteliğinde ya da kendi parselleri içinde avlu işlevinde kullanılabilmektedir. Bu özelliğiyle damların çoğu yapı grubuna tarım ürünlerin kurutulması, yere özgü yiyeceklerin üretimi gibi aktiviteler için açık alanlar sağladığı gözlenmiştir. Benzer şekilde, kullanılan müştemilat yapılarının %87 oranında depolamaya dayalı özgün işlevlerini devam ettiriyor olması, geleneksel kaya oyma soğuk hava depolarının kullanılıyor olması ve geleneksel cami ve çeşmelerin aktif olması, yapıların devam eden köy yaşantısıyla ilişkili olarak sürekliliğinin sağlandığına dair önemli ipuçları vermektedir.

Tablo 3.
Cemil Köyü, Geleneksel Yapılarda Özgün İşlevin Devamlılığı

İşlev Durumu	Yapı Grubu	Kullanım-Kullanım Değişimi	Sayı
Özgün İşlevini Devam Ettiren Yapılar	Anıtsal Yapı	Cami	1
		Çeşme	3
	Ana Yapı	Konut	137
		Muhtarlık-Köy Odası	1
	Müştemilat	Depo	30
		Ahır	3
	TOPLAM		**175**
Özgün İşlevini Devam Ettirmeyen Yapılar	Anıtsal Yapı	Şapel-Depo	1
		Rum Okulu-Konut	1
		Okul-Depo	1
		Cami Ek Yapı-Konut	1
	Ana Yapı	Konut-Ahır	1
		Konut-Depo	5
		Konut-Otel	2
		Bezirhane-Depo	1
	Müştemilat	Ahır-Depo	1
		Ahır-Otel	1
		Kara Mutfak-Otel	1
		Depo-Konut	3
	TOPLAM		**19**
Boş Yapılar	Anıtsal Yapı	Cami	1
		Kilise	2
		Çeşme	2
	Ana Yapı	Konut	96
		Köy Odası	1
	Müştemilat	Ahır	3
		Depo	41
	Özgün İşlevi Belirlenemeyen Boş Yapılar		4
	TOPLAM		**150**
Harabe Yapılar			**87**
Özgün İşlevi Belirlenemeyen Dolu Yapılar			**1**
TOPLAM			**432**

Fiziki Bütünlüğün Korunması

Köyde bulunan geleneksel yapıların yapısal durumları, taşıyıcı sistem ve malzemelerin dış cephelerde yapılan gözlemler üzerinden analiz edilmesiyle değerlendirilmiş, elde edilen bulgular dört başlık altında gruplandırılmıştır: (1) iyi- taşıyıcı sistemlerinde problem tespit edilmemiş, malzeme bozulması içermeyen, ya da yüzeysel malzeme bozulmaları içeren yapılar, (2) orta- taşıyıcı sistemlerinde problem tespit edilmeyen ancak malzemelerinde kayıplara yol açacak bozulmalar tespit edilmiş yapılar, (3) kötü- yapısal çatlaklar ve sehim gibi yapısal sorunlara sahip ve malzemelerinde ciddi deformasyonlar tespit edilen yapılar ve (4) harabe- parçacıl olarak ya da büyük ölçüde yıkılmış haldeki yapılar.

Bu gruplama çerçevesinde köydeki yapıların %41'inin (175 adet) yapısal durumunun orta düzeyde olduğu, %22'sinin (97 adet) önemli yapısal sorunlara sahip kötü durumdaki yapılar olduğu ve acil müdahaleye ihtiyacı bulunduğu, %20'sinin (87 adet) kısmi ya da bütüncül çökmeler sebebiyle harabe durumunda olduğu ve geri kalan %17'sinin (73 adet) iyi durumda olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmanın bulguları geleneksel yapıların yapısal durumlarının, kullanım durumları ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Toplum tarafından kullanılmakta olan 195 adet geleneksel yapının %88'inin (172 adet) yapısal durumlarının, kullanıcıları tarafından bakımlarının düzenli olarak sağlanması sebebiyle iyi (59 adet) ve orta (113 adet) derecede olduğu belirlenmiştir. Kullanım halinde olan yapıların yalnızca %12'sinde (23 adet-15'i konut, 8'i müştemilat) yapısal çatlaklar ve sehim gibi yapısal sorunlar tespit edilmiştir. Buna karşın kullanım halinde olmayan yapıların %50'sinin (75 adet) kötü durumda yapılar olduğu ve %41'inin (62 adet) orta durumda olduğu tespit edilmiştir. Kullanılmayan yapıların yalnızca %9'u (14 adet) iyi durumdadır. Tüm bu bulgular, köyde sürmekte olan aktif kırsal yaşantıya bağlı olarak, köylülerin kullanmakta oldukları yapıların fiziksel sürekliliğini bazı temel bakım/onarım müdahaleleri ile sağladığını, kullanılmayan yapıların ise bu müdahalelerden mahrum kalması nedeniyle yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını göstermektedir (Tablo 4). Köyde yaşayan halkın bireysel çabaları ile gerçekleştirdikleri bu müdahaleler çoğunlukla, yapıların taşıyıcı sistemine ya da mimari bütünlüğüne doğrudan müdahale etmeyen, zaman içerisinde bozulan mimari unsurların değiştirilmesi (kapı/pencere doğramaları, döşeme kaplamaları vb.), iç/dış sıvaların yenilenmesi, iç mekanlarda boya/badana yapılması, dış mekanlarda ot temizliği ve çatıların onarılması gibi basit uygulamaları kapsamaktadır.

Özgün Yapısal Niteliklerin Korunması

Çalışma çerçevesinde geleneksel yapıların geçirdiği değişimler, harabe durumunda olan yapılar dışarıda bırakılmak üzere üç farklı grup altında sınıflandırılmıştır: (1) az değişmiş- cephe ve kütle organizasyonunun büyük ölçüde korunduğu yapılar, (2) orta derecede değişmiş- kütle organizasyonları korunmuş, cephe organizasyonu okunabilen yapılar ve (3) çok değişmiş- kütle/kat ekleri ya da kayıpları dolayısıyla kütle organizasyonu, cephe düzeni ve malzeme değişiklikleri dolayısıyla cephe organizasyonu okunamayan yapılar. Bu kapsamda köy genelinde geleneksel yapıların özgün yapısal niteliklerinin kısıtlı/belirli ölçüde korunduğu belirlenmiştir. Yapıların %38'inin (131 adet) orta derecede değişmiş durumda olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte geleneksel yapıların %33'ünün (115 adet) çok değiştiği, %29'unun (99 adet) ise az değişmiş nitelikte yapılardan oluştuğu tespit edilmiştir.

Geleneksel yapıların değişimleri kullanım durumu açısından değerlendirildiğinde, az müdahale görmüş ve özgün niteliklerini korumuş yapıların (99 adet) %62'sinin (61 adet) boş yapı olduğu görülmektedir. Ancak bu yapıların temel bakım/onarım müdahalelerinden yoksun kalmaları sebebiyle yapısal durumlarının bozulmaya başladığı, 37 adet yapının kötü, 24 adet yapının orta durumda olduğu belirlenmiştir. Ayrıca aktif yaşamın sürdüğü yapılarda değişimlerin daha fazla olduğu izlenmiştir. Bu yapıların %19'u (38 adet) cephe ve kütle organizasyonu büyük ölçüde korunarak az değişmiş, %43'ü (84 adet) orta derecede değişmiş ve %37'si (73 adet) çok değişmiş durumdadır. Kullanılan yapıların bakım/onarım çalışmalarında kullanımını kolaylaştırmak ve ekonomik çözümler üretmek amacıyla, işlevselliği ön planda

tutan yaklaşımların benimsendiği ve bu doğrultuda briket ile betonarme eklentilerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bazı örneklerde, çatı onarımları sırasında su yalıtımı sağlamak için kırma çatı tipine geçildiği ve/veya ucuz ve kolay erişilebilen malzemeler olması sebebiyle sac ve şap/beton kullanıldığı görülmüştür.

Yukarıda sunulan üç başlıktaki bulgular, temel koruma müdahalelerinin bulunmadığı Cemil Köyünde geleneksel yapıların fiziksel sürekliliğinin büyük ölçüde kullanıcıların bireysel çabalarıyla sağlandığını göstermektedir (Tablo 4). Özellikle konut yapılarının varlıklarını sürdürmek ve günlük yaşam içerisinde kullanımlarını kolaylaştırmak amacıyla daha çok müdahaleye (kütle ekleri, ucuz ve kolay erişilebilen malzemeler ile gerçekleştirilen bakım ve onarım uygulamaları vb.) ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir. Teknik olarak bu müdahaleler, ulusal ve uluslararası yazında tanımlanan koruma ilkeleriyle uyumlu olmasa da yapıların kullanılabilirliğinin ve gündelik yaşamla ilişkisinin sürdürülmesi açısından pratik ve işlevsel çözümler olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, bu tür uygulamaların "yerel koruma pratikleri" olarak ele alınması mümkündür (Poulios, 2011). Köyde 2018 yılına dek yalnızca dört parselin yasal koruma kapsamında olmasına rağmen yapı stoğunun büyük ölçüde ayakta kalmış olması, yerel halkın bu yapıların kültürel değerlerine yönelik sahip olduğu bilinçle kasıtlı olarak koruma yaklaşımı sergilediğini göstermektedir.

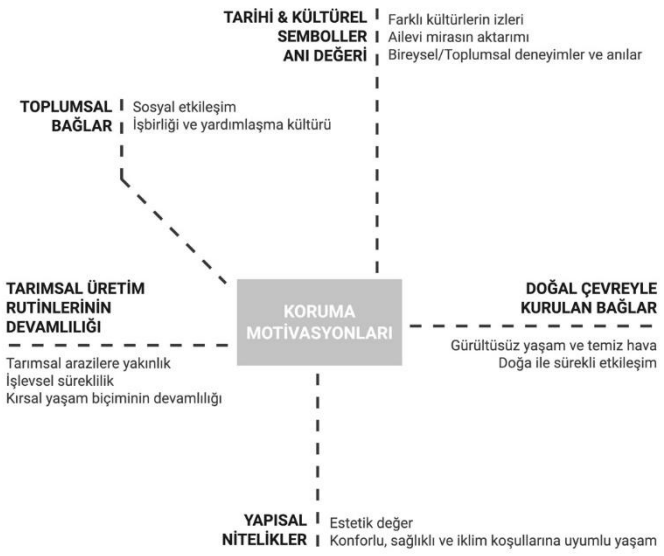
Tablo 4.
Cemil Köyü, Geleneksel Yapılarda Kullanım Durumu, Yapısal Durum ve Değişmişlik

Kullanım Durumu (sayı)	**Yapısal Durum ve Değişmişlik**		**Sayı**
Boş - Kullanılmayan (150)	Yapısal Durum	İyi Orta Kötü	14 62 74
	Değişmişlik	Az Orta Çok	61 47 42
Dolu - Kullanılan (195) 1 Cami 3 Çeşme 4 Otel 1 Muhtarlık 142 Konut 44 Müştemilat	Yapısal Durum	İyi Orta Kötü	59 113 23
	Değişmişlik	Az Orta Çok	38 84 73
Harabe Yapılar	**87**		
TOPLAM	**432**		

Cemil Köyünün Korunması Eğilimini Şekillendiren Motivasyonlar

Yapısal analizler, Cemil Köyü yaşayanlarının geleneksel dokunun devamlılığını korumaya yönelik bir yaklaşım içerisinde olduğunu göstermiştir. Bu koruma davranışının ardında yatan temel güdülerin neler olabileceği sorusuna yanıt bulmak amacıyla derinlemesine mülakatlar uygulanmıştır. Mülakat verileri üzerinde gerçekleştirilen içerik analizleri, köyün geleneksel dokusunun ve yapılarının varlıklarının sürdürülmesini sağlayan beş temel motivasyon boyutu, bu boyutlar altında toplam on iki adet koruma motivasyonu kavramı olduğunu ortaya çıkarmıştır (Şekil 8).

Şekil 8.
Toplumun koruma motivasyonları: boyutlar ve kavramlar

Geleneksel Yapıların Tarihi ve Kültürel Semboller Olması ve Anı Değeri

Cemil Köyünde yaşayanların geleneksel yapılara yönelik temel koruma motivasyonlarının ilk boyutunu, yapıların sahip oldukları tarihi ve kültürel semboller oluşturmaktadır. Bu boyut, köydeki geleneksel yapıların geçmişte var olmuş farklı kültürlerin izlerini taşıdıkları, ailevi mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasını sağladıkları ve bireysel/toplumsal deneyimlerin ve anıların sembolleri oldukları için korunduklarını göstermektedir.

Belirli bir tarihe tanıklık etmiş yapılar, fiziki mekanlar olmanın ötesinde farklı dönemlerin, kültürlerin ve yaşam biçimlerinin izlerini taşıyan belgelerdir. Yapılar, tanıklık ettikleri farklı kültürlerin yaşam biçimleri, inanışları, üretim biçimleri ve toplumsal ilişkileri hakkında bilgi sunmaktadır. Norberg-Schulz (1980), geçmişten gelen bilgi ve yaşanmışlığın izlerinin yapıların sembolik anlamlarının bir parçası olduğunu ileri sürmektedir. Yapıların kimler tarafından inşa edildiği, hangi dönemlere tanıklık ettikleri ve tarih boyunca kimlere ev sahipliği yaptıkları gibi bilgiler, kullanıcıların yapılarla kurduğu ilişkiyi derinleştirmektedir (Elliott Jr., 2019). Bu çerçevede, geçmişin izlerini merak eden, farklı kültürlere saygı duyan bireylerin bu yapılara yönelik koruma motivasyonları da güçlenmektedir. Ahn (2019) çalışmasında bazı yapı elemanlarının (vitraylar) kullanıcılar tarafından değerli olarak algılanmalarının temel nedeninin, bu öğelerin uzun süredir var olmaları ve geçmişe dair bilgi sunmaları olduğunu göstermiştir. Cemil Köyü, mübadele öncesinde köyde yaşayan Rum nüfusunun ve mübadele sonrası köye yerleşen Türk ailelerin kültürlerinin mekânsal ve sosyal izlerini taşımaktadır. Köyde tarihin farklı dönemlerine tanıklık etmiş geleneksel yapıların farklı kültürlerin ve yaşamların izlerini taşımaları, toplumda merak duygusu ve saygı hissiyatı oluşturarak, yapıları korunması gereken değerli varlıklar haline getirmektedir. Bir katılımcı yapıların tarihi değerine duyduğu saygıyı aşağıdaki sözleriyle aktarmaktadır:

> "Kilise sadece bir turistik yer değil. Orada yaşanmışlıklar var, benim olmasa da başkasının yaşanmışlıkları var. Saygı göstermemiz, iyi bakmamız gerekiyor" (39 yaşında, erkek).

Bir başka katılımcı ise yapıların geçmişine dair merakını şöyle tarif etmektedir:

"Bu ahşap parçaların dili olsa da konuşsa bana ne anlatır diye düşünüyorum. Bazen bakarım, üzerinde bir iz görürüm, ne düşündüler de bunu çizdiler, neden burayı oydular, neden böyle yaptılar, ne yapmak istemişlerdi, hep merak ederim. Bu yapılar yıkılırsa bunları hiçbir zaman öğrenemeyiz" (35 yaşında, kadın).

Bu boyut altında ortaya çıkan bir başka konu, konut yapılarının aile mirası olarak büyük değer taşımalarıdır. Görüşmelerin gerçekleştirildiği kişilerin tamamı geleneksel yapıları aile mirasının parçası olarak kabul etmekte, geçmişle olan bağlarını sürdürebilecekleri ve atadan/dededen kalma mirası gelecek kuşaklara aktarabilecekleri simgeler olarak korunmalarını gerekli görmektedir. Ruskin (2008-1849), yapıların değerini biçimlerinden ya da fiziksel durumlarından ziyade, geçmiş nesillerle kurduğu bağlarında aramıştır. Bu bakış açısıyla, aileden kalan evlerin korunması, yalnızca fiziki mirası değil; aynı zamanda bir aile geçmişini, yaşam biçimini ve değerler sistemini sonraki kuşaklara aktarmayı da temsil etmektedir (Erder, 2018). Cemil Köyünde gerçekleştirilen görüşmelerde bir katılımcı, babasından kalan doğup büyüdüğü evi "ata yadigarı" olarak tanımlamıştır:

"Burası benim doğduğum ev. Babam da burada doğmuş. Bundan daha duygusal bir şey olabilir mi? Her türlü yardımı, emek, para, her şeyi vermeye hazırım…Ata yadigarı bana, babamdan, ailemden anılarla, hikayelerle dolu. Tarihimiz, kültürümüz... Şimdi o eski havasını tekrar hissetmek için burayı onarıyoruz yıllardır." (59 yaşında, erkek)

Başka bir katılımcı, evlerin ve aileden kalan eşyaların gelecek kuşaklara aktarılmasının neden önemli olduğunu şöyle ifade etmiştir:

"Evimiz duruyor da eski eşyalarımızı hep sattılar. İmkânım olsaydı saklamak isterdim, çünkü çok kıymetli bunlar. Ben şimdi elime geçeni saklıyorum, süs yapıyorum evimize. Bu evlerin, içindeki eşyaların korunması lazım, torunlara babalarının, dedelerinin nasıl yaşadığını anlatmak için." (77 yaşında, kadın)

Cemil Köyünde yapıların kültürel semboller olarak ele alınmasının bir başka nedeni, köyde yaşayan insanların gündelik yaşamlarında edindikleri bireysel/toplumsal deneyimleri ve anıları dolayısıyla yapılarla bağ kurmasıdır. McMahon (1999), nesnelerin/yapıların içkin bir şekilde önemli olmadığını, onları anlamlı kılan şeyin deneyimler olduğunu ileri sürerken, Taplin vd. (2019) bireylerin büyüdükleri yapılı çevrelerin çocukluk anıları ile bütünleşerek mekanları anlamlı kıldığını ortaya koymuştur. Cemil Köyünde gerçekleştirilen görüşmelerde bir katılımcı, çocukluğunun geçtiği mekanları ve kendisi için anlamını şöyle tariflemiştir:

"Benim çocukluğum bu evde, karşıdaki okulda, bu sokaklarda geçti. Duygusal bağlarımız var, yaşanmışlıklar var. Kimsenin parası bu evi satın almaya yetmez, bu ev satılmaz. Benim okula ilk başladığım yer burası…Köyün en güzel yeri şu köprü, okul, karşıdaki sokak. Buralar hep çocukluğumuzun geçtiği yerler olduğu için hepsi kıymetli, korunması lazım." (59 yaşında, erkek).

Çocukluk anılarına şahitlik eden mekanların kişisel tarihte yer eden değeri gibi, toplumsal bellekte iz bırakan olaylara sahne olmuş mekânlar da kolektif bir anlam taşımaktadır (Archibald, 1999). Cemil Köyünde okul, kilise, köprü, sokaklar gibi kamusal yapılar, çocukluğunu köyde geçiren katılımcılar için ortak hafıza ve anı mekanları olmaları nedenleriyle korunması gereken miras unsurları olarak kabul edilmektedir:

"Çocukluğumda kilisede oynadığımızı hatırlıyorum. Kahvenin önünde oturan ihtiyarlar bize para verirlerdi, gofret alır, kiliseye giderdik…Bu köyde en önce kiliseyi onarmaları gerekiyor. Koruma kurulunun gücü yetiyorsa ilk onu yapsın. Kilisenin tarihi değeri var." (34 yaşında, erkek)

Araştırmanın bulguları, geleneksel yapıların korunmasının önemli bir dayanağının bireylerin bu yapılara atfettikleri sembolik anlamlar olduğunu göstermektedir. Geçmiş kültürlere ait izler, ata yadigârı olarak görülen evler, çocukluk anılarının yaşandığı mekânlar ve topluluk belleğinin parçası olan kamusal yapılar hem bireysel hem de toplumsal ölçekte anılar ve deneyimlerin biriktiği ve duygusal bağların kurulduğu mekanlar olarak korunması gereken miras unsurlarıdır.

Geleneksel Yapıların Doğal Çevreyle Kurulan Bağın Simgesi Olması

Geleneksel yapıların korunmasına yönelik temel motivasyonlardan ikincisi, geleneksel yapıların köyün sahip olduğu doğal niteliklere erişim imkânı sunuyor olmasıdır. Konutların varlığı, köyün içerisinde bulunduğu doğal peyzajın sunduğu gürültüsüz bir yaşam ve temiz havanın yanı sıra doğa ile sürekli etkileşim halinde olmak açısından önemlidir.

Kırsal yerleşimler, son dönemde ele alınışıyla kırsal peyzaj alanları, insanların doğa ile iletişim halinde oldukları, faaliyetlerini ve yaşam biçimlerini doğanın sunduğu kaynaklar çevresinde şekillendirdikleri yaşam alanlarıdır (Asrav, 2015). Bu alanlarda yaşayan topluluklar için yapılı çevre, doğayla kurulan ilişkinin maddi ve manevi bir uzantısı olarak değerlendirilmektedir (ICOMOS, 2017b). Cemil Köyü sakinleri için de yaşadıkları konutlar, köyün içerisinde bulunduğu doğal peyzajın sağladığı gürültüsüz bir yaşam ve temiz havaya erişimin birer sembolüdür. Geleneksel yapıların korunması gerektiğini düşünen bir katılımcı, köyün bu niteliğini şu şekilde dile getirmiştir:

"Köyde ses yok, hava temiz. Bu kavakların şırıltısı bile benim için bir yaşam tarzı, her yerinden keyif alıyorum. Bu ev benim için doğa demek. Evlerin bu doğallığının korunması lazım." (59 yaşında, erkek)

Köyün yapılı çevresinin doğa ile sürekli etkileşim halinde bulunmaya imkân sunması yapıların korunmasına doğal çevreyle kurulan bağın sürdürülmesi anlamı da katmaktadır. Katılımcılar bu bağı ve yaşadıkları ev kadar köyün de kendileri için ne denli değerli olduğunu şu sözlerle tanımlamıştır:

"Sadece bu eve değil, ben köye gelince çok mutlu oluyorum. Ağaçlarına, kayalarına baktıkça daha da mutlu oluyorum. Havası, suyu tertemiz. Ben buraya geldim mi canıma can gelir." (56 yaşında, kadın)

"Bu evlerde, köyde yaşamak bana çok iyi hissettiriyor. Burada doğa var, huzur var. Burada nefes alırsın geldiğin zaman." (64 yaşında, erkek)

Benzer bulgulara, Asrav'ın (2015) Taşkale Köyünde yerel halkın doğa ile kurduğu ilişkiyi özgün yaşamın ve kırsal mirasın yapılı çevre kadar önemli bir parçası olarak değerlendirdiği çalışmasında ve Kurtuluş'un (2018) eko-köylerdeki geleneksel yapıların ve yaşam biçimlerinin doğayla uyum çerçevesinde şekillenerek varlığını sürdürüldüğünü aktardığı çalışmasında rastlanmaktadır. Cemil Köyü bulguları da geleneksel yapıların kullanıcıları tarafından doğal çevreyle kaynaşmanın bir aracı olarak görüldüğünü, fiziki niteliklerinin ötesinde, köy yaşantısının ayrılmaz parçaları ve sembolleri olarak tanımlandıklarını ve koruma güdüsü oluşturduklarını ortaya koymaktadır.

Geleneksel Yapıların Yapısal Nitelikleri

Koruma motivasyonlarına dair üçüncü boyut, geleneksel yapıların sahip olduğu özgün yapısal nitelikleri sebebiyle korunmaya değer görüldüğünü göstermektedir. Yerel malzeme ve tekniklerle inşa edilen bu yapılar, taşıdıkları estetik değerin yanı sıra konforlu, sağlıklı ve iklim koşullarına uyumlu yaşam imkânı sunarak günlük yaşam deneyimini zenginleştirmektedir.

İnsanı odağına alan miras çalışmalarında yapısal niteliklerin ve estetik değerlerin insanların çevrelerini algılama ve yer bağlarını kurmada önemli rol oynadıkları sıklıkla vurgulanmaktadır (Ahn, 2019; de Jong vd., 2021). De Jong vd. (2021) güzellik algısının kişisel olduğunu ancak bu algının çoğu zaman tarihi çevreyle ilişkili olarak inşa edildiğini ve yere bağlılığı beslediğini belirtmektedir. Kullanıcıların, geleneksel yapıların estetik olduklarını düşündükleri sade ve abartısız mimari detaylarına dahi özel anlamlar yükledikleri görülmektedir (Ahn, 2019). Cemil Köyünde gerçekleştirilen görüşmeler geleneksel yapıların özgün mimari elemanları dolayısıyla oluşturduğu estetik değer algısını ortaya koymaktadır:

> "Bu sokaktan çıktın mı ilerideki evin köşesini görürsün. Sokaktan nasıl görüneceğini düşünmüşler ta ne zaman. O köşe köydeki en güzel köşe, nasıl süslü." (81 yaşında, erkek)

Aşağıdaki alıntılar geleneksel yapıların estetik değerlerinin görüşmelerde yoğun duygular yarattığını ve korumaya yönelik önemli bir motivasyon kaynağı oluşturduğunu göstermektedir:

> "Şu karşı mahalledeki kayaların rengi, evlerin taşları, pencerelerinin boyası ne güzel görünüyor. Buna nasıl kıyarsın? Bakımsız kalmaması lazım, heba oluyorlar." (57 yaşında, kadın)

> "Köyde bir sürü güzel ev var, önünden geçerken durur bakarım bazen. Oyma süsler yapmışlar taşlara. Bu güzelliklerin korunması lazım görsel olarak." (59 yaşında, kadın)

Cemil Köyü, özgün kırsal yerleşimlerin doğal çevreyle uyumlu mimarisini yansıtan, yerel malzemelerin ve geleneksel yapım tekniklerinin kullanımıyla şekillenmiş olan bir köydür. Yazında yer alan çalışmalar doğayla uyumlu halk mimarisinin, toplulukların ekolojik dengeyi koruma ve doğayla bütünleşik bir yaşam sürdürme çabalarının bir yansıması olduğunu vurgulamakta (Yolcu ve Açа, 2019), bu niteliklerin kullanıcıların yaşam kalitesini etkileyen mekânsal deneyimler yarattığının altını çizmektedir (Taplin vd., 2019). Cemil Köyünün yere özgü doğal malzemelerle inşa edilmiş, Kapadokya bölgesine özgü kaya oyma mekanları ve yığma taş yapıları, iç mekanlarda her mevsim konforlu, yaşanabilir iklim koşulları sunmaktadır. Çalışmada geleneksel yapıların bu niteliğinin koruma dürtüsü yarattığı tespit edilmiştir:

> "Evlerimiz yazın serin, kışın sıcak olur. Biz hiç klimaya ihtiyaç duymayız. Sıcaklarda herkes rahatsız olur, biz burada yün yorganla yatarız. Burada insanın ömrü artar" (67 yaşında, erkek)

> "Bu evler nefes alır, yeni binalar beton, bu evler taş. Taş evler insanı dingin ve zinde kılıyor. Nasıl başka bir evde yaşanır?" (56 yaşında, erkek)

Tüm bu bulgular, geleneksel yapıların sahip olduğu özgün yapısal nitelikler neticesinde bireylerin beğenisine, konforuna ve yapılarla hem fiziksel hem de duyusal düzeyde kurdukları ilişkilere, böylece yapıların varlıklarını sürdürmelerine yardımcı olduğuna dikkat çekmektedir.

Geleneksel Yapıların Tarımsal Üretim Rutinlerinin Devamlılığı Açısından Önemi

Cemil Köyünde geleneksel yapıların korunmasına yönelik bir diğer motivasyon, tarımsal üretim rutinlerinin devamlılığının sağlanmasıdır. Yapılara, tarımsal arazilere yakın olmaları, işlevsel süreklilikleri ve tarıma dayalı kırsal yaşam biçiminin devamlılığı açısından ihtiyaç duyulmaktadır.

Kırsal miras alanlarında geleneksel yapılar, kır yaşamına özgü ekonomik faaliyetlere ve bu faaliyetler çerçevesinde şekillenen günlük rutinlere uygun biçimde inşa edilmektedir (Asrav, 2020; Güler ve Kahya, 2019; Kurtuluş, 2018; Kurtuluş ve Şahin Güçhan, 2024). Cemil Köyünde de tarım arazileriyle komşu olan geleneksel yapılar, köyün temel ekonomik geçim kaynağı olan tarımsal üretim faaliyetlerine imkân sunan mekânsal niteliklere sahiptir. Konut yapıları, kara mutfak, depo, ahır gibi müştemilat yapıları, avlular, damlar ve kaya oyma ambarlar tarım ürünlerinin depolanması ve işlenmesi için uygun ortamlardır. Bir katılımcı, tarımsal üretimin devam etmesine imkân veren bu işlevleri şöyle tanımlamıştır:

> "Bu avluya biz hayat deriz. Çünkü tüm işlerimizi burada görürüz. Pekmez kaynatırız, domates hazırlarız, salça yaparız. Avlu olmazsa, bu evler olmazsa olmaz." (56 yaşında, kadın)

Bu yaklaşım kırsal yerleşimlerin sürdürülebilirliğinde yapılı çevreye ilişkin elemanların estetik ve tarihsel değerleri kadar, kullanım değeriyle ilişkilendirebileceğimiz kırsal yaşam pratiklerini olanaklı kılan işlevselliğinin kritik bir unsur olduğunu ortaya koymuştur (Güler ve Kahya, 2019). Bu sebeple geleneksel yapıların ve köyün yapılı çevresinin korunması, köyde yaşayan toplumun tarımsal üretim aktivitelerine dayalı kırsal yaşam biçiminin korunması ve tarıma dayalı günlük yaşam rutinlerinin gerçekleştirilebilmesi açısından önemli görülmektedir:

> "Köyde damlar çok önemli, bütün ürünleri damlara serip kuruturlar. Yer varsa avluda, yoksa evlerin önünde kabak ayıklarız. Ambarlarda yaz kış ürünümüz durur, hiç bozulmaz. Hayatımız bu evlerde, damlarda geçer bizim. Evlere bakmazsak yaşam biter." (57 yaşında, kadın)

Bu özgün bulgu, Cemil Köyünde yaşayanlarda geleneksel yapıların yalnızca fiziksel nitelikleriyle değil, sundukları yaşam tarzı ve gündelik yaşam pratiklerine imkân veren işlevleriyle bir arada korunmalarına yönelik ihtiyacın ve dürtünün varlığını ortaya koymaktadır.

Geleneksel Yapıların Toplumsal Bağların Sembolleri Olması

Koruma motivasyonlarının son boyutunu, köyde yaşayanların köyün yapılı ve doğal çevresini toplumsal bağların mekânsal simgesi olarak görmesi oluşturmaktadır. Yapılı çevre hem fiziksel nitelikleri hem de ortak geçmişi, deneyimleri, anıları ve yaşanmışlıkları ile sosyal etkileşimin devam etmesine ve iş birliği ve yardımlaşma kültürü ile toplumsal bir aradalığın sürmesine imkân tanımaktadır. Bu özellikleri nedeniyle geleneksel yapılar toplumsal aidiyetin pekiştirildiği mekanlardır (Madgin ve Lesh, 2021; Wells ve Stiefel, 2019). Kimi zaman bu yapılara ait alt mekanlar komşuluk ilişkilerinin sürdürüldüğü ve sosyal bağların kurulduğu alanlar olarak karşımıza çıkarken (Ahn, 2019), kimi zaman bu yapıların oluşturduğu dokunun gündelik mekânsal karşılaşmaları ve toplumsal ritüelleri mümkün kılarak yer bağlılığını pekiştirdiği ve toplumsal aidiyet duygusunun gelişimine olanak sağladığı görülmektedir (de Jong vd., 2021). Cemil Köyünde ise köyün farklı mekanları (kahvehane, cami, meydan, evler vb.) köy halkının gerek gündelik yaşamda gerekse düğün,

cenaze, bayram gibi özel günlerde bir araya geldiği, sosyal etkileşimin ve iletişimin sağlandığı alanlardır. Gerçekleştirilen görüşmelerde köy yaşantısının ayrılmaz ve vazgeçilemez parçası olarak tanımlanan toplumsal bağlar ve bu bağların mekanla ilişkisi bir katılımcı tarafından şöyle dile getirilmiştir:

> "İki sene Ankara'da yaşadık bir apartmanda. Altmışa yakın daire vardı, ama kimseyi tanımadık. Selam verirsin almazlar. Köye, bu eve, kahveye dönmenin bambaşka anlamları var. Bu evler burada, hep birlikte yaşamamızı sağlıyor." (99 yaşında, erkek)

Toplumsal ilişkiler ve aidiyet konusunda önemli ipuçları veren bu bulgu, Harrison'ın (2013) miras unsurlarının yalnızca nesnelerin korunmasıyla değil, toplulukların gündelik pratikleri ve etkileşim biçimleri aracılığıyla da sürdürüldüğünü ileri sürdüğü değerlendirmesiyle uyumludur. Bu kapsamda Cemil Köyünde gündelik yaşam pratiğinin tarımsal üretim rutinlerinin bir getirisi olarak iş birliği ve yardımlaşma kültürüne dayalı olduğuna değinmek gerekir. Köy halkı için toplumsal bağların sürekliliği ortak kullanımlara mekân sağlayan geleneksel yapıların korunmaları ve varlıklarını sürdürmeleri ile mümkündür:

> "Köy halkı aslında büyük bir aile. Herkesin evine girer çıkarsın. Hepsi bizim evimiz gibi…Kapıları çalarım, ihtiyarların özellikle, bir şeye ihtiyaçları var mı diye sorarım. Varsa, elimden geldiğince yaparım, evlerin tadilatına yardım ederim, yıkılmaması için ne gerekiyorsa yaparız hep birlikte." (59 yaşında, erkek)

Bir katılımcı, yardımlaşma kültürünün etkisinde köyün ortak kullanım alanlarından olan tarihi çeşmelerin bakımını üstlenmiş, bunun köyün gündelik yaşamı için önemini şu sözlerle dile getirmiştir:

> "Buradaki çeşme çok kötü durumdaydı. Temizledim, bir aydır ona uğraşıyorum. Ben yapmazsam kim yapacak, köydekiler hep ihtiyarladı. Bu çeşmeler bizim, hepimiz buradan su içiyoruz, biz koruyacağız bakacağız ki tüm köy halkı faydalansın." (64 yaşında, erkek)

Köyde geleneksel yapıların yalnızca bireysel yaşantının değil, aynı zamanda topluluk olarak bir arada yaşamanın mekânsal zemini olarak işlev gördüğünü ortaya koyan bu bulgular, araştırmanın özgün çıktılarındandır. Katılımcıların ifadeleri yapılı çevrenin, günlük yardımlaşma pratiklerinden, gelenek/göreneklerin yürütüldüğü rutinlere ve ortak yaşam alanlarının bakımına kadar uzanan kolektif ilişkilerin sürekliliğini mümkün kıldığını göstermektedir. Bu nedenle toplumsal bağların, dayanışma kültürünün ve ortak kimliğin sürekliliğini sağlama arzusu geleneksel yapıların varlıklarının sürdürülmesi güdüsünü önemli ölçüde beslenmektedir.

Sonuç

Bu araştırma, koruma müdahalelerinin olmadığı kırsal miras alanlarında miras unsurlarının mevcut durumlarını belirlemeyi ve toplumun mirası koruma davranışlarının ardında yatan sebeplerin neler olabileceğini ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Bu hedefle uyumlu olarak kültürel mirasın korunması kuramında gelişmekte olan insan odaklı yaklaşımlar eleştirel miras çalışmaları çerçevesinde özetlenmiş, Türkiye'de egemen olan resmi miras söyleminin temel dayanağı olan yasal çerçeve, toplumun varlığı ve miras ile ilişkisi açısından değerlendirilmiştir. Bu çerçevede Kapadokya bölgesi, Cemil Köyünde yürütülen alan çalışması ile yerel koruma pratikleri ve toplumsal motivasyonları incelenmiştir. Bu inceleme, resmi koruma kararlarının etkilerinin henüz görülmediği ve otorite/uzmanların yokluğunda geleneksel yapıların kimler tarafından, nasıl ve neden korunduğunu ortaya koyması ile eleştirel miras çalışmalarının da odaklandığı güncel insan odaklı koruma yaklaşımlarına sunduğu katkı açısından önemlidir. Alan çalışmanın ilk aşamasında yapı tespit fişleri aracılığıyla köydeki geleneksel yapıların mevcut durumları analiz edilerek, korunmuşluk durumları ortaya koyulmuş, ikinci aşamasında ise büyük ölçüde korunmuş olduğu belirlenen köyün temel aktörleriyle derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilerek, toplumun miras unsurlarına karşı koruma yaklaşımı göstermesinin temel sebepleri belirlenmiştir. Araştırma bulguları özellikle "nasıl, kim ve neden koruyor" sorularına bütüncül, ilişkisel ve bağlamsal yanıtlar sunmuştur.

İlk aşamanın bulguları, kapsamlı koruma müdahalelerinin henüz gerçekleşmediği Cemil Köyünde geleneksel dokunun günümüze kadar ulaştığını, kullanılmakta olan geleneksel yapıların işlevselliklerinin devam ettiğini göstermiştir. Geleneksel yapıların yapısal bütünlüklerinin kullanıcılar tarafından sağlanan temel bakım/onarımlar ile sürdürüldüğü ancak içinde yaşamın sürdüğü yapılarda özgün niteliklere, kütle organizasyonu ve cephe düzenine belirli bir ölçüde müdahale edildiği tespit edilmiştir. Ayrıca, köyde bulunan geleneksel yapılar büyük ölçüde günümüze ulaşmış olsa dahi, yapıların yapısal durumlarının iyileştirilmesi amacıyla müdahalelere ihtiyaç duyulduğu belirlenmiştir. Yapıların **nasıl korunduğu** sorusuna yanıt sunan, çatı onarımı, sıva yenileme, mimari eleman değişimi gibi uygulamalarla sınırlı olan kullanıcı müdahaleleri, teknik anlamda ulusal ve uluslararası koruma ilkeleri altına ele alınamasa da, yapıların kullanılabilirliğini ve gündelik yaşamla ilişkisini sürdürülebilir kılan "yerel koruma pratikleri" olarak değerlendirilebilir. Köyde 2018 yılına kadar yalnızca 4 parselin tescillenmiş olması ve temel koruma uygulamalarının henüz gerçekleşmemiş olması, yapıların büyük oranda yerel koruma pratikleri ile ayakta kaldığını ortaya koymaktadır.

Tescil kararlarının köydeki yapılı çevre üzerindeki etkisinin de değerlendirildiği çalışmada, tescilli yapılarda kullanımın tescilsiz yapılara göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu durum tescil kararlarının, yapı sahiplerinin yapı kullanımlarını kısıtlaması, temel bakım/onarım müdahaleleri için kurul denetimi şartını getirmesi ve kapsamlı bakım uygulamaları için şart olan projelendirme sürecindeki yüksek maliyetler nedenleriyle yapıların terk edilmesine sebep olduğunu göstermektedir. Kullanılmayan tescilli yapılar sınırlı değişime uğramış olmasına rağmen, temel bakım/onarımdan mahrum kalmaları sebebiyle yapısal durumlarının orta ve kötü seviyelerde olduğu görülmektedir. Daha erken dönemlerde tescil edilmiş yapılarda benzer şekilde değişimler az olsa da, kullanılmıyor olmaları sebebiyle yapısal durumlarında ciddi bozulmalar gerçekleşmiştir. Yapıların kullanım durumunun değişmesi ilgili yasal düzenlemelerin yapıların gündelik yaşamda kullanımını zorlaştırması ve köyde yaşayanların temel ihtiyaçlarının giderilmesine ilişkin gerekli ekonomik, teknik ve sosyal desteklerin yetersiz kalması dışında, köy nüfusunun azalmasıyla da ilişkilendirilebilir (Madran ve Özgönül, 2011). Bu çerçevede, çalışmanın ilk aşamasının bulguları; Türkiye'de koruma yasalarının temel dayanağı olan tescil süreçlerinin, toplum odağında yeniden ele alınması gerektiğini ve kullanıcıların gündelik yaşamlarını kısıtlayıcı, yasaklayıcı yaklaşımdan uzaklaşılarak toplum–miras ilişkisi çerçevesinde yenilikçi çözümler aranması ihtiyacını ortaya koymuştur.

İkinci aşamada yürütülen derinlemesine mülakatlar, köyde **yerel koruma pratiklerinin kimler tarafından hangi kapsamda yürütüldüğü** sorusuna konutların sahipliği ve toplumsal roller üzerinden açıklık kazandırmıştır. Cemil Köyünde bireysel mülkiyet

altındaki konutların korunması büyük ölçüde kullanıcıların kendi inisiyatifiyle gerçekleşmekte; yapıların bakım ve onarımı ev sahiplerinin ekonomik olanakları, kişisel bilgi birikimi ve kullanım gereklilikleri doğrultusunda şekillenmektedir. Buna karşın kamusal nitelikli yapılar, özellikle cami, çeşme, kilise veya köy meydanı gibi ortak kullanım alanları söz konusu olduğunda, koruma sorumluluğu birkaç yerel aktörün çabasıyla sınırlı kalmaktadır. Köyde uygulamaya hâkim, teknik bilgi ve beceriye sahip bu kişiler hem kendi yapılarını hem de köydeki ortak yapıları ayakta tutmak için müdahalelerde bulunmakta, ihtiyaç duyulduğunda resmi kurumlarla iletişime geçmektedir. Ancak köy halkı tarafından bu tür yapıların korunmasında devletin ya da ilgili kurumların destek sunması gerektiği savunulmakta, bireysel kaynakların kamusal yapıların bakımını üstlenmek için yetersiz olduğu vurgulanmaktadır.

Mülakatlar, yapıların **neden korunduğu** konusuna ilişkin önemli bulgular da sunmuştur. Geleneksel yapıların kullanım sürekliliğinin, devam eden aktif kırsal yaşantıyla ilişkili olduğu ve bu durumun yapıların varlıklarını sürdürmelerinde temel bir etken olduğu görülmüştür. Köyde yaşayanlar, köyün yapılı ve doğal çevresinin varlığının sürdürülmesi gerektiğine dair ortaklaşan bir yaklaşım içindedir. Bireysel ve toplumsal ölçekte anıların, deneyimlerin, kültürel ve ailevi mirasın sembolü olan bu mekanların varlığı, geçmişle ilişkilerin kurulması için kritik bir değere sahiptir. Bunun yanı sıra gündelik yaşantının bir parçası olarak geleneksel yapıların korunması, köyün doğal çevresine erişimin ve köy yaşamının sürekliliği açısından da kırsal toplum tarafından gerekli görülmektedir. Geleneksel yapıların yapısal özellikleri sayesinde iklim koşullarına uyumlu, sağlıklı ve konforlu bir yaşam sunması ve özgün mimari elemanlarıyla yaşam çevrelerine estetik değer katması, köyde yaşayanlar için korunmalarını gerekli kılmaktadır. Ayrıca geleneksel yapıların varlığı, tarımsal faaliyetlere sağladığı mekanlar ve işlevsel nitelikleri neticesinde tarımsal üretim rutinlerinin ve kırsal yaşam biçiminin devamlılığının da önemli bir bileşeni olarak görülmektedir. Toplumun köyün yapılı çevresini korumasının altında yatan son motivasyon ise, bu yapıların iş birliği ve yardımlaşma kültürüne dayalı toplumsal yaşam için ortak mekanlar sunması ve toplumsal bir aradalığı korumasıdır. Bu bulgular çerçevesinde Cemil Köyü örneği, geleneksel yapıların varlığının sürdürülmesinin fiziksel korumanın ötesinde, toplumsal kimlik, ortaklık, aidiyet ve bağlılık ve kültürel devamlılık açısından da önemli olduğunu ve toplumun bu motivasyonların etkisinde koruma yaklaşımı sergilediğini göstermiştir. Bu yaklaşımın anlaşılması, bu bağlılığın güçlendirilmesi ve kültürel mirasın korunmasına yönelik etkin araçların toplumsal kimlik ve aidiyet odağında geliştirilmesine katkı sağlayabilecektir.

Çalışmanın bulguları toplum-miras ilişkilerine odaklanan güncel koruma yaklaşımları çerçevesinde değerlendirildiğinde, toplum tarafından miras unsurlarının korunduğu tespit edilen Cemil Köyünün, sahip olduğu toplumun nitelikleri ve aktif kırsal yaşantı ile ilişkilenen yapılı çevresiyle "yaşayan miras yaklaşımı" kapsamında ele alınabilecek bir örnek olduğunu göstermektedir (ICCROM, 2015; Poulios, 2010, 2011, 2014; Wijesuriya, 2005). Bunun nedeni Cemil Köyü yapılı çevresinin toplumu ile birlikte, yaşayan miras alanlarında ele alınan üç temel devamlılık ilkesine sahip olmasıdır: (a) aktif kırsal yaşamın sürdüğü köyde yapılı çevrenin özgün kullanımının, işlevsel ihtiyaçlara cevap verecek şekilde devam etmesi, (b) köyün yapılı çevresinin bakım ve onarımının köyde yaşayan toplum tarafından sürdürülmesi ve (c) köyün özgün toplumunun varlığını sürdürmesi ve köyün fiziksel varlığının korunmasına önemli ölçüde katkıda bulunması (Poulios, 2011). Ayrıca köyde yaşayan toplum, geleneksel yapılar ile özgün bağını koruyan ve bu bağa geleneksel aktarım yoluyla sahip olan insanlardır ve bu haliyle yaşayan miras yaklaşımının çekirdek toplum tanımıyla benzerlik göstermektedir. Köy halkı aktif gündelik yaşantı içerisinde geleneksel yapılara dair sahip oldukları ve kuşaktan kuşağa aktardıkları anıları ve deneyimleri, atadıkları anlam ve değerleriyle yer ile bağ kurmuştur (ICCROM, 2015). Poulios (2011)'un da savunduğu gibi toplumun miras unsurlarıyla kurduğu böylesi bir ilişkinin sürekliliği, Cemil Köyünde yapıların varlıklarının sürdürülmesini gerekli kılmış, toplumun koruma davranışı göstermesini sağlamıştır.

Bu doğrultuda miras bilincinin toplumun bireylerinde oluşturulması, toplum tarafından desteklenmesi ve koruma uygulamalarının geleneksel bilgi ve bakım/onarım pratikleri üzerinden şekillendirilmesi, koruma kararlarının sürdürülebilirliği açısından oldukça önemlidir (ICCROM, 2015). Dolayısıyla Cemil Köyü gibi özgün kırsal yerleşimlerde yürütülecek mekânsal müdahalelerde ve koruma uygulamalarında yalnızca fiziksel unsurlara değil, toplum-miras ilişkilerinin sürekliliğine odaklanan yaklaşımların benimsenmesine ihtiyaç vardır. Bu kapsamda öncelikle **yasal düzenlemelerden sorumlu kurumların,** mevcut mevzuatta eksik olan kırsal miras alanlarına özgü koruma statülerini, uygulama araçlarını ve toplum merkezli koruma süreçlerini tanımlaması gerekmektedir. Uygulanabilir ve sürdürülebilir koruma kararlarının üretilmesi adına bu düzenlemeler, yerel yönetimlerin bakım destekleri ve küçük ölçekli müdahaleler için kolaylaştırılmış izin süreçleri geliştirmesine de imkân sağlayabilir. **Koruma uzmanlarının** da mekânsal analizlerin yanı sıra yere özgü toplumsal analizlere odaklanarak, bilgi, deneyim ve bakım/onarım pratiklerine sahip yerel toplumla birlikte çalıştıkları yeni bir rol üstlenmeleri gerekmektedir. Bu yeni rol, etkin koruma uygulamalarının gerçekleştirilmesi açısından kritik öneme sahiptir. Uzmanların, bakım rehberleri, atölyeler, bilgilendirme toplantıları gibi etkinlikler aracılığıyla yerel halkla sürekli etkileşimde olmaları gerekmektedir. **Yerel toplumun** ise bu süreçte geleneksel bilgi ve deneyimini kuşaktan kuşağa aktarımının devamlılığı ve yerel koruma pratiklerini kolektif olarak sürdürmesi önem taşımaktadır. Bu noktada toplumun dayanışma biçimlerinin güçlendirilmesi ve bu süreçlerin düzenli yapılara dönüşmesi, miras unsurlarına yönelik sahiplenmeyi artırarak koruma kararlarının uygulanabilirliğini destekleyecektir.

Geleneksel yapıların korunmuşluğu ve toplumun koruma motivasyonlarına odaklanan, önemli bulgulara sahip olan bu çalışmanın iki temel kısıtlılığı bulunmaktadır. Bunlardan ilki yürütülmüş olan mekânsal analizlerin yapıların korunmuşluk durumlarını yapıların dışında gerçekleştirilen gözlemler çerçevesinde genel hatlarıyla tespit etmeye çalışması, ancak yapıların iç mekân analizlerini araştırma kapsamı dışında bırakmasıdır. Yapıların iç mekanlarının da mevcut durum analizleri kapsamına dahil edilmesiyle yapısal durumları ve geçirdikleri değişimlere ilişkin bilgilerin detaylandırılması mümkün olabilecektir. Çalışmanın diğer kısıtlılığı ise köyde yaşayanların koruma motivasyonlarını sınırlı sayıda katılımcı ile tespit etmeye çalışmasıdır. Her ne kadar örneklem büyüklüğü köyde tüm yıl boyunca kesintisiz olarak yaşayan nüfusun az oluşu nedeniyle sınırlı kalsa ve bulguların genelleştirilmesine imkân tanımasa da örneklemin köydeki demografik çeşitliliği yansıtması ve görüşmelerin derinlemesine niteliği elde edilen verinin zenginleşmesine imkân vermiştir.

Bu araştırmanın, sunduğu mekânsal ve sosyal bulgular ile geleneksel yapıların korunmuşluğuna ilişkin iç ve dış mekanlara odaklanan ileri mimari ve yapısal analizlerin gerçekleştirileceği kapsamlı koruma çalışmalarına ve kırsal miras alanlarında insan-yer ilişkisinin ortaya koyulacağı sosyo-mekânsal araştırmalara katkı sağlaması beklenmektedir. Farklı alanlarda yürütülecek

detaylı araştırmalar ile mevcut koruma yaklaşım ve araçlarının uygulanabilirliğinin yeniden değerlendirilmesi ve müdahalenin gerekli olduğu kırsal yerleşimlere yönelik yere özgü, etkili ve özgün araçların, yöntemlerin ve uygulamaların geliştirilmesi mümkün olacaktır.

Etik Kurul Onay Belgesi: Bu araştırma sırasında yürütülen alan çalışması için Çankaya Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 12.12.2022 tarihinde E-80281877-050.99-118504 numaralı etik kurul onayı alınmıştır.

Katılımcı Onamı: Çalışmanın katılımcılarından, araştırma yöntemi olarak katılımcı gözlemin uygulanması ve bilgilerin gündelik yaşam sırasında herhangi bir önyargı oluşturulmadan toplanması gerekliliği doğrultusunda, katılımcıların talepleri gereğince sözlü onay alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Konsept – D.Y.; Tasarım – D.Y.; Denetim – Z.E.H.K.; Kaynaklar – D.Y., Z.E.H.K.; Malzemeler – D.Y.; Veri Toplama ve/veya İşleme – D.Y.; Analiz ve/veya Yorum – D.Y., Z.E.H.K.; Literatür Taraması – D.Y.; Yazma – D.Y., Z.E.H.K.; Eleştirel İnceleme – Z.E.H.K.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Bu çalışmada sunulan mekânsal analiz çalışmaları, Çankaya Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen, MF.23.002 numaralı projeden üretilen verilerin geliştirilmesi ile tamamlanmıştır.

Teşekkür: Çalışmanın temelini oluşturan derinlemesine mülakatları büyük bir içtenlikle gerçekleştiren, kendi hikayelerini, deneyimlerini ve köye dair eşsiz bakış açılarını samimiyetle paylaşarak çalışmamızı zenginleştiren Cemil Köyü sakinlerine şükranlarımızı sunarız. Köy halkıyla tanışmamızı sağlayarak araştırma sürecini her aşamada kolaylaştıran Mefair Gümüşsoy'a da ayrıca katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

Ethics Committee Approval Certificate: The ethical approval for the field study conducted during this research was obtained from the Scientific Research and Publication Ethics Committee of Çankaya University on 12.12.2022, with the approval number E-80281877-050.99-118504

Informed Consent: In accordance with the necessity of applying participant observation as the research method and collecting information during daily life without creating any bias, verbal consent was obtained from the participants as per their requests.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – D.Y.; Design – D.Y.; Supervision – Z.E.H.K.; Resources – D.Y., Z.E.H.K.; Materials – D.Y.; Data Collection and/or Processing – D.Y.; Analysis and/or Interpretation – D.Y., Z.E.H.K.; Literature Search – D.Y.; Writing Manuscript – D.Y., Z.E.H.K.; Critical Review – Z.E.H.K.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The spatial analysis studies presented in this research were completed with the development of data produced from the project numbered MF.23.002, supported by the Çankaya University Scientific Research Projects Coordination Unit.

Acknowledgements: We express our gratitude to the residents of Cemil Village, who conducted the in-depth interviews that form the foundation of this study with great sincerity, enriching our work by sharing their unique perspectives, stories, and experiences of the village. We also extend our thanks to Mefair Gümüşsoy for facilitating the research process at every stage by introducing us to the village community and contributing to our study.

Kaynaklar

Ahn, Y. K. (2019). The Perception and Preservation of Vernacular Architectural Features in an Urban Historic District with Heritage Value: A Case Study from Grand Rapids, Michigan. J. C. Wells & B. L. Stiefel (Ed.), *Human-Centered Built Environment Heritage Preservation: Theory and Evidence-Based Practice* (ss. 103-127). Routledge.

Archibald, R.R. (1999). *A Place to Remember: Using History to Build Community*. Walnut Creek: AltaMira.

Asrav, E. Ç. (2015). *Place and Community Driven Conservation and Empowerment in Historic Rural Landscapes: Principles and Strategies for Taşkale Village, Turkey* (Tez No: 416499). [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Asrav, E. Ç. (2020). *Assessing cultural values of landscapes: From knowledge to action for historic rural landscapes in Turkey* [Yayınlanmamış doktora tezi, Politecnico di Torino]. PoliTO Libraries

Association of Critical Heritage Studies (2012). *History, 2012 Manifesto*. Erişim tarihi: 26 Şubat 2025, https://www.criticalheritagestudies.org/history

Ataöv, A., Kahraman, Z. E. H., & Osmay, S. (2022). Empowering the community through participation and action in historic neighbourhood conservation planning. *Frontiers of Architectural Research*, *11*(3), 492–508. https://doi.org/10.1016/j.foar.2021.12.001

Avrami, E., de la Torre, M., & Mason, R. (2000). *Values and Heritage Conservation Research Report*. The Getty Conservation Institute.

Aykaç, P. (2024). İnsan Hakları Temelli Kültürel Miras Yaklaşımının Gelişimini Uluslararası İlkesel Metinler Üzerinden Okumak. *Mimar.Ist*, *24*(81),52–55. https://mimaristdergi.org/storage/upload/pdfs/1731235156-tr.pdf

Başaran Uysal, A. (2013). Katılımcı Senaryo Tekniği Yardımıyla Tarihi Kentsel Alan İçin İyileştirme Stratejisinin Belirlenmesi. *Metu Journal of the Faculty of Architecture*, *30*(2), 137–162. http://dx.doi.org/10.4305/metu.jfa.2013.2.8

Bilgin Altınöz, A. G. (2012a). Kültürel Miras ve Koruma Anlayışının Tarihsel Gelişimi. M. Ersoy (Ed.), *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük* (ss. 299–303). Ninova Yayınları.

Bilgin Altınöz, A. G. (2012b). Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Uluslararası Belgeler ve Sözleşmeler. M. Ersoy (Ed.), *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük* (ss. 305–310). Ninova Yayınları.

Bilgin Altınöz, A. G. (2023). Çok Boyutlu ve Çok Katmanlı Alanlar Olarak Tarihi Kırsal Yerleşimlerin Korunması ve Yönetimi. A. Aksoy, D. Ünsal, E. Omay Polat, G. Pulhan, İ. Dinçer, N. Z. Gülersoy, T. G. Köksal, Z. Ahunbay, & Z. Enlil (Ed.), *Kültür Mirası Yönetimi: Neden ve Nasıl? Türkiye'den Deneyimler ve Tartışmalar* (ss. 191–230). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Colomer, L. (2021). Exploring participatory heritage governance after the EU Faro Convention. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, *13*(4), 856-871. https://doi.org/10.1108/JCHMSD-03-2021-0041

de Jong, U., Garduño Freeman, C., Beza, B. B., Gray, F., & Novacevski, M. (2021). Histories of urban heritage: Emotional and experiential attachments across time and space. In R. Madgin & J. Lesh (Ed.), *People-centred methodologies for heritage conservation: Exploring emotional attachments to historic urban places* (ss. 60-78). Routledge

de la Torre, M. (2002). *Assessing the Values of Cultural Heritage: Research Report*. The Getty Conservation Institute.

de la Torre, M., MacLean M. G. H., Mason, R., & Myers, D. (2005). *Heritage Values in Site Management: Four Case Studies*. Los Angeles: Getty Conservation Institute.

Dırık, A. (2025). *Kültür katmanları üzerinden kırsalı okumak; kapadokya bölgesi Ürgüp köyleri örneği* (Tez No: 918043). [Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Dırık, A. & Şahin Tekinalp, A. P. (2025). Tarihsel süreklilikte Ürgüp Cemil Köyü mimari dokusunun incelenmesi. *Turkish Studies, 20*(1), 195-236. https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.77412

Ekici, S. C., Özçakır, Ö. & Bilgin Altınöz, A. G. (2024). Sustainability of historic rural settlements based on participatory conservation approach: Kemer village in Turkey. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, *14*(4), 497-520. https://doi.org/10.1108/JCHMSD-05-2021-0087

Elliott Jr., J. D. (2019). The Mystery of History and Place: Radical Preservation Revisited. J. C. Wells & B. L. Stiefel (Ed.), *Human-Centered Built Environment Heritage Preservation: Theory and Evidence-Based Practice* (ss. 89–100). Routledge.

Erbey, D. (2018). Tarihi, Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması ve Yönetiminde Yeni Bir Yaklaşım: Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı. *Planlama*, *28*(3), 282-301. https://doi.org/10.14744/planlama.2018.40469

Erder, C. (2018). *Tarihi Çevre Algısı* (Y. D. Aktaş & F. Diri Akyıldız, Ed.). YEM Yayın.

Eres, Z. (2008). *Türkiye'de Planlı Kırsal Yerleşmelerin Tarihsel Gelişimi ve Erken Cumhuriyet Dönemi Planlı Kırsal Mimarisinin Korunması Sorunu* (Tez No: 252152). [Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Eres, Z. (2016). Arkeolojik Kazı, Koruma, Sergileme ve Toplum İlişkisi - Kırklareli'nde Tarihöncesi Arkeolojik Alanlar. *Mimari ve Arkeolojik Koruma Kültürü Üzerine Yazılar* (ss. 157–196). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Gedik, K. (2019). *Revealing the Values Attributed by the Inhabitants in Historic Rural Landscapes: The Case of Sivrihisar, Eskişehir in Turkey* (Tez No: 612834). [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Güler, K. (2016). *Türkiye'de Nüfusunu Yitiren Kırsal Yerleşimlerin Korunması için Bir Yöntem Önerisi: Ödemiş-Lübbey Köyü Örneği* (Tez No: 450926). [Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Güler, K., & Kâhya, Y. (2019). Developing an approach for conservation of abandoned rural settlements in Turkey. *A|Z ITU Journal of the Faculty of Architecture*, *16*(1), 97–115. https://doi.org/10.5505/itujfa.2019.48991

Gürsu, I. (2021). Türkiye'de alan yönetiminden toplum arkeolojisine. Gürsu, I. (Ed.), *Teorik Çerçevesi ve Güncel Uygulamaları ile Toplum Arkeolojisi* (pp. 79–89). British Institute at Ankara.

Harrison, R. (2013). *Heritage: Critical Approaches*. Routledge.

Harvey, D. C. (2001). Heritage Pasts and Heritage Presents: temporality, meaning and the scope of heritage studies. *International Journal of Heritage Studies*, *7*(4), 319–338. https://doi.org/10.1080/13581650120105534

ICCROM (2015). *People-Centred Approaches to the Conservation of Cultural Heritage: Living Heritage*. Rome.

ICOMOS (2017a). *Delhi Declaration on Heritage and Democracy*. Delhi.

ICOMOS (2017b). *IFLA Principles Concerning Rural Landscapes as Heritage*. New Delhi.

Jokilehto, J. (1999). *A History of Architectural Conservation*. Butterworth-Heinemann.

Kamacı, E. (2014). 2863 Sayılı KTVKK'nın Uluslararası Yasal Düzenlemeler Bağlamında Değerlendirilmesi. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, *31*(2), 1-23. http://dx.doi.org/10.4305/metu.jfa.2014.2.1

Kurtuluş, V. B. (2018). *Understanding the Integrity of Rural Life and Architecture for Sustainable Conservation Case Study Çomakdağ Region, Milas* (Tez No: 505736). [Yayınlanmamış doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Kurtuluş, V. B., & Şahin Güçhan, N. (2024). A critical review on conservation of rural architecture and life in Turkey: Visions, tools, and organizations. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, *20*, 186–214. https://doi.org/10.46250/kulturder.1412856

Lowenthal, D. (1985). *The Past is a Foreign Country*. Cambridge: Cambridge University Press.

Madgin, R., & Lesh, J. (2021). *People-centred methodologies for heritage conservation: Exploring emotional attachments to historic urban places*. Routledge.

Madran, E., & Özgönül, N. (2011). *Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması*. TMMOB Mimarlar Odası.

Mason, R. (2002). Assessing Values in Conservation Planning: Methodological Issues and Choices. M. de la Torre (Ed.), *Assessing the Values of Cultural Heritage* (ss. 5–30). The J. Paul Getty Trust. https://doi.org/10.1353/at.2004.0007

McMahon, R. (1999). Eric Voegelin's Paradoxes of Consciousness and Participation. *Review of Politics*, *61*, 117–139. https://doi.org/10.1017/S0034670500028151

Muñoz-Viñas, S. (2002). Contemporary theory of conservation. *Studies in Conservation*, *47*(Supplement-1), 25–34. https://doi.org/10.1179/sic.2002.47.supplement-1.25

Norberg-Schulz, C. (1980). *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. Rizzoli.

Orbaşli, A. (2017). Conservation theory in the twenty-first century: Slow evolution or a paradigm shift? *Journal of Architectural Conservation*, *23*(3), 157–170. https://doi.org/10.1080/13556207.2017.1368187

Orhon, A. (2019). *Assessing the Values and Meanings Attributed by Inhabitants in Multilayered Rural Heritage Places: The Case of Çavdarhisar* (Tez No: 612637). [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Özdoğan, M. (1998). Ideology and Archeology in Turkey. *Hellenic Society for the Protection of the Environment and the Cultural Heritage* (ss. 111–123). Routledge.

Pletinckx, D., Silberman, N. & Callebaut, D. (2003). Heritage presentation through interactive storytelling: A new multimedia database approach. *The Journal of Visualization and Computer Animation*, *14*(4), 225–231. https://doi.org/10.1002/vis.319

Poulios, I. (2010). Moving Beyond a Values-Based Approach to Heritage Conservation. *Conservation and Management of Archaeological Sites*, *12*(2), 170–185. https://doi.org/10.1179/175355210X12792909186539

Poulios, I. (2011). Is Every Heritage Site a "Living" One? Linking Conservation to Communities' Association with Sites. *The Historic Environment: Policy & Practice*, *2*(2), 144–156. https://doi.org/10.1179/175675011x13122044136550

Poulios, I. (2014). Discussing strategy in heritage conservation: Living heritage approach as an example of strategic innovation. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, *4*(1), 16–34. https://doi.org/10.1108/JCHMSD-10-2012-0048

Ruskin, J. (2008-1849). *The Lamp of the Memory*. Penguin Group.

Semiz, N. (2023). Türkiye'de Kültürel Mirası Korumanın Yasal Çerçevesi. A. Aksoy, D. Ünsal, E. Omay Polat, G. Pulhan, İ. Dinçer, N. Z. Gülersoy, T. G. Köksal, Z. Ahunbay, & Z. Enlil (Ed.), *Kültürel Miras Yönetimi: Neden ve Nasıl? Türkiye'den Deneyimler ve Tartışmalar* (ss. 107–122). İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Smith, L. (2006). *Uses of Heritage*. Routledge.

Smith, L., & Waterton, E. (2012). Constrained by Commonsense: The Authorized Heritage Discourse in Contemporary Debates. R. Skates, C. McDavid, & J. Carman (Ed.), *The Oxford Handbook of Public Archaeology* (pp. 153–171). Oxford University Press.

Solmaz Şakar, F., & Şahin Güçhan, N. (2014). A Unique Example of Vernacular Construction in Anatolia: The Construction Technique in

Traditional Cappadocia Houses. F. Pena & M. Chavez (Ed.), *SAHC 2014 - 9th International Conference on Structural Analysis of Historical Constructions* (ss. 1-14). Mexico City.

Stanley Price, N. (1996). Preface. N. Stanley Price, K. M. J. Talley, & A. M. Vaccaro (Ed.), *Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage* (ss. x–xvi). The Getty Conservation Institute.

Şahin Güçhan, N. (Ed.). (2017). *Kommagene Nemrut Yönetim Planı 2017*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Taplin, D. H., Scheld, S., & Low, S. (2019). Conservation and the People's Views: Ethnographic Perspectives from Jones Beach State Park. J. C. Wells & B. L. Stiefel (Ed.), *Human-Centered Built Environment Heritage Preservation: Theory and Evidence-Based Practice* (ss. 143–156). Routledge.

Turgut Gültekin, N., & Uysal, M. (2018). Kültürel Miras Bilinci, Farkındalık ve Katılım: Taşkale Köyü Örneği. *OPUS International Journal of Society Researches*, *8*(15), 2030-2065. https://doi.org/10.26466/opus.446272

Walter, N. (2014). From values to narrative: A new foundation for the conservation of historic buildings. *International Journal of Heritage Studies*, *20*(6), 634–650. https://doi.org/10.1080/13527258.2013.828649

Wells, J. C., & Stiefel, B. L. (Ed.). (2019). *Human-Centered Built Environment Heritage Preservation: Theory and Evidence-Based Practice*. Routledge.

Wijesuriya, G. (2005). The Past is in the Present: Perspectives in Caring for Buddhist Heritage Sites in Sri Lanka. H. Stovel, N. Stanley Price, & R. Killick (Ed.), *Conservation of Living Religious Heritage: Papers from the ICCROM 2003 Forum on Living Religious Heritage: Conserving the Sacred* (ss. 31–43). ICCROM.

Yolcu, M. A., & Açа, M. (2019). Geleneksel Ekolojik Bilgi ve Folklor. *Folklor/Edebiyat*, *25*(100), 861-871. https://doi.org/10.22559/folklor.1086

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Research Article *Araştırma Makalesi* DOI: 10.54864/planarch.1662863

A Section from the Evolution of Housing as the City Modernizes: Family Apartments in Giresun

Kent Modernleşirken Konutun Evriminden Bir Kesit: Giresun'da Aile Apartmanları

Selin KARAİBRAHİMOĞLU [1]
[1]Giresun Üniversitesi, Giresun Meslek Yüksekokulu, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, Giresun, Türkiye

Özgür DEMİRKAN [1]
[1]Giresun Üniversitesi, Giresun Meslek Yüksekokulu, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, Giresun, Türkiye

Received / Geliş Tarihi	21.03.2025
Revision Requested / Revizyon Talebi	22.04.2025
Last Revision / Son Revizyon	23.06.2025
Accepted / Kabul Tarihi	21.07.2025
Publication Date / Yayın Tarihi	16.09.2025

Corresponding author / Sorumlu Yazar:
Selin KARAİBRAHİMOĞLU

E-mail:
selin.karaibrahimoglu@giresun.edu.tr

Cite this article: Karaibrahimoğlu S. & Demirkan, Ö. (2025). A Section from the Evolution of Housing as the City Modernizes: Family Apartments in Giresun. *PLANARCH - Design and Planning Research*, 9(2), 389-400. DOI: 10.54864/planarch.1662863

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

ABSTRACT

Every country, every city or every individual has its own methods of housing production, which they blend with their own locality, world views and architectural tendencies. While these methods contribute to the social development process of the geography in which they are located, they are also considered as important sources of information on the evolution of housing from past to present. As a housing production method, family apartments have existed in a limited period of time at the intersection of the traditional and the modern, and have survived primarily due to economic concerns and then due to the comfortable living opportunities they offer. Therefore, while bearing traces of the traditional and the modern, they offer an important archive of the living culture, economic and sociological structure, and architectural order of the geography in which they were built. With this perspective, the phenomenon of the family apartment building in Giresun, a peripheral city in Anatolia, which considers housing as an important cultural and social indicator, is the focus of the study. The aim of the study is to examine these buildings conceptually and formally in the context of local conditions, and to discuss them as an important part of the modernization process of the city, but one that has not been taken into consideration. In this context, first of all, the family apartment buildings that still exist in the city center were identified; then their contexts, their relations with place and locality, their plan characteristics, massing and façade layouts were discussed in terms of the social, spatial and economic structure of the period. As a result, the formal and conceptual commonalities and differences of the family apartment buildings both among themselves and with the residential buildings built before and after have been identified, revealing a section of the city's housing history that has not been taken into account. It is expected to provide a new and different perspective on the city's modernization experience.

Keywords: Giresun, housing, family apartment, modern

ÖZ

Her ülkenin her kentin ya da bireyin kendi yerelliği, dünya görüşü ve mimari eğilimiyle harmanladığı konut üretim yöntemleri vardır. Bu yöntemler bir taraftan bulundukları coğrafyanın toplumsal gelişim sürecine katkı sağlarken diğer taraftan da geçmişten günümüze konutun evrimine ilişkin önemli bilgi kaynakları olarak değerlendirilir. Aile apartmanları bir konut üretim yöntemi olarak gelenekselle modernin ara kesitinde sınırlı bir zaman aralığında varlık bulmuş öncelikle ekonomik kaygılar nedeniyle sonrasında sunduğu konforlu yaşam olanaklarıyla varlıklarını sürdürmüş mimari üretilerdir. Dolayısıyla gelenekselden ve modernden izler taşırken inşa edildikleri coğrafyanın yaşam kültürüne, ekonomik ve sosyolojik yapısına, mimari düzenine yönelik önemli bir arşiv sunarlar. Bu bakışla konutu önemli bir kültürel ve toplumsal gösterge olarak kabul eden Anadolu'da, Anadolu'nun bir periferi kenti olan Giresun'daki aile apartmanı olgusu çalışmanın odağına alınmıştır. Bu yapıları, yerel koşullar bağlamında kavramsal ve biçimsel anlamda irdelemek ve yapıların kentin modernleşme sürecinin önemli bir parçası olmasına karşın çok da dikkate alınmamış bir kesiti olarak tartışmak çalışmanın amacıdır. Bu kapsamla öncelikle kent merkezinde günümüzde de varlığını sürdüren aile apartmanları belirlenmiş sonrasında bağlamları, yerle ve yerelle ilişkileri, plan karakteristikleri, kütle ve cephe düzenleri incelenerek dönemin toplumsal-mekânsal ve ekonomik yapısı üzerinden tartışılmıştır. Sonuçta aile apartmanlarının hem kendi dönemlerinde hem de öncesinde ve sonrasında inşa edilen konut yapılarıyla biçimsel ve kavramsal ortaklıkları ve farklılıkları belirlenerek kentin konut tarihinde dikkate alınmayan bir kesiti açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmayla kentin modernleşme deneyimine farklı ve yeni bir perspektif kazandırılması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Giresun, konut, aile apartmanları, modern

Giriş

Cumhuriyet'in ilanından sonra Anadolu'daki konut sorunu ilk olarak geleneksel evlerin bölünmesi ve kullanıcı sayılarının artırılmasıyla (Cengizkan, 2002), bireysel kullanıma hizmet veren düşük yoğunluklu ve tekil bahçeli evlerle ya da bir arsaya sahip olabilecek gelir seviyesindeki orta-üst gelir gruplarının kendileri ve aileleri için inşa ettirdikleri tekil apartmanlarla çözümlenmeye çalışılmıştır (Görgülü, 2016). Aile apartmanları olarak tanımlanan bu tekil apartmanlar, birkaç katlı ve birden fazla daireyi bünyesinde bulunduran çekirdek ailenin ve akrabaların ayrı dairelerde yaşamasına olanak tanıyarak aileyi her türlü dış etkenden koruyan ve bir arada tutmaya çalışan eğilimin ürünü yapılardır (Acar, 2019). Bu apartmanlar devletin çeşitli yasalarla konut sorununu çözümlemeye çalıştığı ancak örgütlenme konusundaki aksaklıklar ya da sermaye yetersizliği gibi etkenler nedeniyle sonuç alamadığı (Sey, 1998) süreçte Anadolu'nun merkezinden periferisine bireysel konut üretiminin temsili olarak varlık bulmuşlardır. Türk mimarların konut üretimine yöneldikleri bu süreçte aile apartmanlarının iletişim kanalları aracılığıyla periferideki görünürlüklerinin artması ya da arsa sahiplerinin büyük kentleri ziyaretleri sonrasında ekonomik açıdan da makul bir çerçeveye oturan bu konutları inşa ettirmek istemeleri aile apartmanlarının bir konut üretim modeli olarak yaygınlaşmasının zeminini hazırlamıştır (Demirkan ve Usta, 2021). Bireylerin sahip oldukları arsalar üzerine inşa ettirdikleri bu konutlar sağladıkları pragmatik faydaların yanı sıra bir prestij ve saygınlık sembolü olarak da sahiplerine katkı sağlamıştır (Balamir, 1994; Koca, 2016). İlk örnekleri bir usta denetiminde inşa edilen bu yapılar, sonradan bir mimar ya da mühendis tarafından projelendirilmiş olsalar bile her zaman kullanım değerleri tasarım değerlerinin önüne geçmiş, yoğunlukla inşa edildikleri bölgeler kentin prestij alanlarına dönüşmüştür. Nitekim kullanım değerleri ailenin yaşantı döngüsünden ya da kültürel birikiminden daha çok gelenekselden moderne geçiş sürecinde Cumhuriyet burjuvazisinin modern yaşama duyduğu özlem kaynaklıdır (Tekeli, 1979). Bu nedenlerle geçmişten ve gelecekten izler barındıran ilk aile apartmanı örneklerinin (Bozdoğan, 1996) inşa edildikleri kentlerin modernleşme sürecine dair önemli bir kesit sundukları söylenebilir.

Öte yandan 1965 yılında Kat Mülkiyeti Kanunu'nun yürürlüğe girmesi, aile apartmanlarının mekânsal ve anlamsal değeri bağlamında önemli bir dönüm noktasıdır. Bu kanun sonrasında tek bir kişinin mülkiyet hakkına sahip olduğu yapılarda farklı kişilerin mülkiyet hakkı söz konusu olmuş ve aile apartmanlarındaki dairelerin satılabilme ya da kiraya verilebilme olanağı doğmuştur. Devlet tarafından yürütülen konut politikaları ve betonarme malzemenin yaygınlaşarak kullanımının artması bu dönemde aile apartmanı algısını değiştiren diğer etkenlerdir. Kolay elde edilen ve inşaatı hızlandıran bir yapı malzemesi olarak betonarme kullanılması konut üretimini, hızlıca ekonomik kazanç elde etmenin yolu olarak kabul edilen ticari bir faaliyete dönüştürmüştür (Cengizkan, 2002). Bu süreç 1975 sonrasında aile apartmanı inşasının azalmasına neden olmuş, az katlı eskiye karşı çok katlı yeni, orta büyüklükteki konut birimlerine karşı daha geniş ve büyük konut birimleri, tuğla yığma, kagir, ahşap iskelet sistemi yerine betonarme, yüksek tavanlı farklı ya da tekil planlı eski yerine daha basık tavanlı apartman daireleri ve blokları biçiminde türdeşleştirilmiş ve çoğaltılmış konut birimleri inşa edilmeye başlanmıştır (Cengizkan, 2002). Aile apartmanlarının yerini öncü, idealist ilk örneklerin ardından kent merkezlerinin karakteristiğini bozan bitişik düzende inşa edilmiş çok katlı yap-sat yapılar almıştır. Nitekim bu eğilim, Anadolu'nun farklı kentlerinde birbirini tekrarlayan plan ve cephe özelliklerine sahip konutların oluşturduğu günümüz konut dokusunun da başlangıcı olmuştur.

Tam da bu noktada konutun evriminin merkezden periferiye zamansal farklılıklar gösterdiğini belirtmek gerekir. Örneğin modern bir üretim yöntemi olarak merkez kentlerde betonarme sistemle inşa edilen ilk aile apartmanı örneklerine karşın periferideki ilk örnekler kagir sistemde inşa edilmişlerdir. Merkez kentlerde çoğunlukla bir mimar imzasını taşıyan aile apartmanlarına karşın periferideki yapılarda çoğunlukla bir usta söz sahibidir. Benzer süreçlerin izlenebildiği ve bir periferi kent olarak çalışmaya konu edilen Giresun kentinde ise aile apartmanlarının inşası merkez kentlerden daha geç bir tarihte, 1955 sonrasında başlamaktadır. Bu nedenle Giresun kentindeki aile apartmanlarını odağına alan çalışmada, yapıların kentsel düzendeki konumlarından mimari düzenlerine, toplumsal, sosyolojik, ekonomik düzenlerinden yerel aktörlere kendi modern oluşları bağlamında tartışılmaları anlamlıdır. Eleştirmek ya da yapılamayanlara odaklanmaktan daha çok aile apartmanlarını kentin moderne evrildiği süreçteki konut üretiminin önemli bir bileşeni, yeni bir tipolojinin ilk denemeleri olarak tartışmak çalışmanın motivasyonudur. Bu kapsamda kentte bulunan, günümüze kadar ulaşabilmiş aile apartmanları tespit edilerek mimari ve kavramsal özellikleri bağlamında tartışılmış, konutun kentteki evrimine farklı, yeni bir perspektif kazandırılmaya çalışılmıştır.

Giresun Kenti Modernleşirken

Giresun kentindeki modernleşme sürecini ayrıcalıklı kılan Karadeniz kıyılarında bir liman kenti olarak Osmanlı modernleşmesinin son çeyreğinde batılı ülkelerle geliştirdiği ticari faaliyetlerdir. Kent mekânına sosyal, ekonomik ve fiziki anlamda katkı sağlayan süreç Cumhuriyet'in ilanıyla il statüsü kazanan kentte dönem şartlarının ve gereksinimlerinin belirleyici olduğu bir ivme ile devam etmiştir. Osmanlı'dan kalan organik kent dokusu Cumhuriyetle birlikte yeniden biçimlenmiş; kent, modern planlama yaklaşımlarının ekseninde günümüzdeki formunu temellendiren uygulamalara sahne olmuştur. Erken Cumhuriyet döneminde bu kapsamda yürütülen imar faaliyetleri kamu yapılarının inşasına odaklanmış; kent, ilk yerleşim alanı olan Kale içi ve çevresinden kale eteklerine doğru uzanarak doğu-batı aksında gelişim göstermiştir. Belediye Yapı ve Yollar Kanunu kapsamında Anadolu'daki periferi kentlerinde planlı bir gelişimin sağlanması amacıyla yürütülen imar çalışmaları kapsamında 1933 yılında kentin bir planı hazırlanmış ancak kapsamlı müdahaleler içermeyen bu plan kentin gelişiminde belirleyici bir rol oynamamıştır (Bekdemir, 2015). Kentin gelişim akslarının belirlenmesinde etkili olan asıl imar planı 1964 tarihlidir (Kabacaoğlu ve Dervişoğlu, 2019: s.38). Bu plan kentteki modernleşme deneyiminin sınırlı, tekil ve yapı odaklı müdahalelerle gerçekleştiğini göstermektedir.

Nitekim Anadolu'nun tamamında yoğun nüfus hareketlerinin izlendiği ve kentleri politik, ekonomik ve toplumsal anlamda farklı dinamiklerin şekillendirdiği 1950'li yıllardaki sürecin (Tekeli, 2001: s.30) Giresun'daki yansımaları ekonomik şartlar, ulaşım ve coğrafi koşullar nedeniyle daha geç tarihlidir. Kent, bu yıllarda bir taraftan Anadolu'nun daha büyük merkez kentlerine göç verirken aynı zamanda da kendi köylerinden göç almaktadır (Bekdemir, 2015). Kentteki nüfus hareketliliğinin sahil yolu ve liman inşası ile zamansal paralelliği, kentin ekonomik anlamdaki gelişimini destekleyen farklı işlevlere yönelik yeni yapılara olan gereksinimi artırmıştır. Yeni kamu yapılarının kent mekânına eklenmesi ve kentin kıyı boyunca doğu-batı aksındaki gelişimini hızlandırması 1960'lı yılların sonlarını tarihler. Dolayısıyla 1960'lı yıllara kadar

belirgin bir nüfus artışı yaşamayan ve mevcut konut stoğunu kullanan kent ancak bu tarih sonrasında hissedilir bir gelişim sürecine girmiştir (Karaibrahimoğlu ve Demirkan, 2021). Kentteki imar hareketlerini ivmelendiren bu gelişmeler, farklı işlevlerdeki yapıların kent merkezine eklenmesiyle eş zamanlı olarak kentin merkezinden çeperine doğru gelişim gösteren yeni konut alanlarının oluşmasına da zemin hazırlamıştır.

1980'li yıllara kadar orantılı, dengeli bir gelişim grafiği gösteren kent, belirgin bir kırılma noktası olmamakla birlikte asıl önemli dönüşümünü 1984 sonrasında yaşamıştır (Z. H., kişisel görüşme, 10 Ocak 2025). 1969'da kağıt üretmek amacıyla devlet tarafından kentin doğusunda en büyük sanayi sitesi olarak SEKA'nın; 1977'de fındık işlemek amacıyla kentin batısında Mimar Güven Birkan tarafından bir endüstri yerleşkesi olarak tasarlanan Fiskobirlik Entegre'nin (Demirkan ve Karaibrahimoğlu, 2019) inşa edilmesi kentin modernleşme sürecine katkı sağlamış ve mekânsal gelişimini hızlandırmıştır. Nitekim endüstri yerleşkesi olarak inşa edilen SEKA ve Fiskobirlik Entegre, kentin kıyı boyunca, doğu-batı aksında ilerleyen gelişimini desteklemiş aynı zamanda da toplumsal ve kültürel anlamda kentteki modernleşme deneyimine katkı sağlamıştır. Öte yandan, 1950'lerde başlayan 1960'lı ve 1970'li yıllarda gelişerek 1980'lerin liberal politikalarıyla hız kazanan konut üretim süreci kentin tarihi dokusuna ciddi zarar vermiştir (U. K., kişisel görüşme, 6 Şubat 2025). 1980'lerde ülke genelinde uygulanan konut politikalarının ve hızlı kentleşme eğiliminin kentteki konut stoğunun ve kent merkezinin günümüzdeki sıkışık dokusunun oluşmasında belirleyici olduğu söylenebilir.

Giresun Kentinde Konutun Evrimi

Kentte modern konut olarak tanımlayabileceğimiz ilk örneklere gayrimüslim tebaanın yoğunlukla yaşadığı Zeytinlik, Kale ve Kumyalı mahallelerinde rastlanmaktadır. Tekeli (1979)'nin Türkiye'deki kentleşmeyi dönemsel olarak tanımladığı tarihsel süreçler dikkate alındığında, kentleşme hızının oldukça yavaş olduğu 1923-1950 aralığında Giresun kentinin morfolojik düzeninde belirgin bir değişiklik izlenmez. Planlı bir büyümenin söz konusu olmadığı bu yıllarda, konut inşası yok denecek kadar azdır. Konut ihtiyacı mevcut konutlara ilave kat eklenerek kat yüksekliğinin arttırılması, arka bahçeye ilave yapı inşa edilmesi ya da mübadele sonrası boş kalan konutların iskana açılması yoluyla giderilmeye çalışılmıştır (U. K., kişisel görüşme, 10 Ocak 2025). Bu yıllarda inşa edilen sınırlı sayıdaki konut yapısı ise geleneksel anlayışın yığma sistemde tekrar edildiği uygulamalardır. Öyle ki U. K. (kişisel görüşme, 10 Ocak 2025) kentin 50'li yıllardaki durumunu "*...üniversiteye gittiğim ve döndüğüm şehir hemen hemen aynıydı*…" sözleriyle açıklamaktadır.

Kent gelişimini, Bilgin'in (1996) Anadolu kentleri için genellediği üzere parçalı olarak dönüşen ve geleneğin izini süren tarihi merkez ile fiziksel yapısıyla ve yaşam kültürüyle yeniyi temsil eden yerleşim alanı şeklindeki ikili bir düzende sürdürmüştür. Buna göre kent merkezindeki ve çevresindeki konutlarda 19. yüzyılın geleneksel konut anlayışı izlenirken, Cumhuriyetle birlikte planlı gelişen bölgelerde modern mimari anlayışın etkileri izlenmektedir. 1950'li yıllarda ise mevcut konut stoğunun ihtiyacı karşılayacak yeterlilikte olmaması ve devletin periferi kentlerdeki konut sorununa ilişkin somut çözüm önerileri geliştirememesi kentin geleneksel dokusu içerisinde konumlanan aile apartmanlarının inşasına zemin hazırlamıştır (Şekil 1). Bu anlamda kentin o dönemki gelişim akslarından Suat Akgün Sokak'ta 70/6 ada parselde 1957 öncesinde inşa edilmiş konut, kentteki ilk aile apartmanlarından biridir. Modern yaşam düzenini temsil eden ve kullanıcısına konforlu bir yaşam olanağı sunan ve geleneksel konutların yerine tercih edilerek zamanla sayıları artan bu konutlar; modern düşüncenin ürünü olarak mimariye yön veren asal geometrileri ve kübist biçim terminolojisi ile geleneksel konut kültürünü ve algısını değiştirmişlerdir. Gelenekselin müstakil konutları; sade, net ve düz çizgilere sahip, fonksiyon odaklı apartman yapılarıyla yer değiştirmiş; avlulu, yüksek bahçe duvarlı, dışa kapalı konut düzeninin yerini geniş camlı, dışa daha açık bir düzen almıştır. Kent merkezinde konumlanan Güvenç (1964), Hakyemez (1964), Dr. Rıdvan Çulfaz (1965), Domaç (1965) ve Yusufağaoğlu apartmanları ya da inşa tarihleri hakkında net bilgiye ulaşılamayan Şehitoğlu, Çabukusta, Vaizoğlu ve Babaocağı apartmanları, kentin konut dokusu içerisinde öne çıkan aile apartmanı örnekleridir. Nitekim, 1960'lı yıllarda, kentin o dönemdeki en işlek caddelerinden Bekir Paşa Caddesi'nde değerli bir arazi üzerinde alabildiğine deniz manzarasına hakim bir konumda inşa edilen Hakyemez Apartmanı kent silüetinin önemli bir parçası haline gelmiştir (Z. H., kişisel görüşme, 6 Şubat 2025).

Kent arazilerinin henüz kadastral olarak düzenlenmediği bu yıllarda aile apartmanlarının inşa sürecini A. T. (kişisel görüşme, 2 Ocak 2025):

> "... tek bir pafta da 1/1000 imar planı vardı. Ev yaptıracak kişiler sadece hisse tapularını getirir; şurada fındık bahçem var, buraya gösterdiğim şekilde bina yapacağım derdi. O zaman mimar olarak kentte çalışan tek mimar olan Arslan Beşikçi basitçe bir kat planı çizmişti. Herkes aynı planı kullanırdı. Ancak o planlar da çoğunlukla uygulanmaz, Belediyeye göstermelik verilirdi. Asıl arsa şartlarına göre proje şekillendirilir ve uygulanırdı…" sözleriyle anlatır.

Kentte sadece bir mimarın görev yaptığı bu süreçte bilimsel ve sistematik olarak projelendirilmiş yapılardan çok, kategorik olarak belirli projelerde çalışan ustalar tarafından inşa edilmiş yapıların bulunduğu söylenebilir (A. Y., kişisel görüşme, 15 Ocak 2025). Kentteki aile apartmanlarının büyük bir kısmı o dönemde henüz sit alanı ilan edilmemiş olan kentin eski yerleşim alanlarında yer alır. Bu anlamda Kale Mahallesi ve Zeytinlik Mahallesi içindeki boş alanlara inşa edilen bu konutlar, yeni tipolojileri ile sahiplerine seçkinlik algısı kazandırmış, zaten üst gelir gruplarının yaşadığı bu bölgeleri kentin lüks konut alanlarına dönüştürmüştür. Bu dönüşüm kentte yeni bir sosyolojik düzenin oluşmasına zemin hazırlamış, zamanla kentin ilk yerleşim alanının çeperinde de aile apartmanları inşa edilmeye başlanmıştır (Şekil 1).

1970'li yıllara gelindiğinde kent merkezinde nüfusun artmasıyla (Bekdemir, 2015) eş zamanlı olarak, örneklerini merkez kentlerde gördüğümüz lojman ve kooperatif gibi kurumsallaşmış üretim modelleri ile konut inşa edilmeye başlanmıştır. Özellikle sosyal donatı olanakları, rekreasyon ve oyun alanlarıyla desteklenmiş ve bir yerleşke içerisinde inşa edilen SEKA lojmanlarının kentte modern konut algısını etkilediği söylenebilir. SEKA'nın yanı sıra Fındık Araştırma, Fiskobirlik, DSİ ve Bayındırlık konutları da birer lojman yapısı olarak kentte inşa edilmiş önemli örneklerdir. Ayrıca, SEKA ve Fiskobirlik çalışanlarının kurduğu yapı kooperatifleri tarafından 1970'lerde inşa edilmiş 72 Evler, 26 Evler ve Birlik Evler kentte inşa edilmiş kooperatif yapısı örnekleridir. Kooperatiflerin inşa sürecinde Belediyenin arazi desteği ve devletin sağladığı kredi olanakları, katılımcı ya da kullanıcısından kâr amaçlı beklentinin olmadığı ve konut talebinin demokratik bir işleyişle karşılandığı yeni bir toplumsallaşma sürecinin de öncüsü olmuştur. Nitekim, Mimar Baycan Kancı tarafından tasarlanan ve Atatürk Bulvarı'nda konumlandırılan Birlik Evler Apartmanları (Demirkan ve Salbacak, 2019) ve Kale Mahallesi'ndeki Bizim Evler Apartmanı bu sürecin

parçası olarak inşa edilmişlerdir. Yüksek katlı bu konutların rasyonel çözümleme anlayışına sahip plan şemaları, özenli malzeme seçimi ve cephe detayları kolektif bellekte önemli bir yer edinmelerini sağlamıştır. Bu konutlar, sundukları konfor olanaklarının yanı sıra moderne atıflı yalın mimari özellikleri ve rasyonel mekânsal çözümleri ile bu toplumsallaşma sürecinin öncüsü olmuşlardır.

Şekil 1.
Kentte konutun evriminde aile apartmanlarının gelişim

Mimari üretimin çeşitlendiği 1980'li yıllarda konut; ülke genelinde sosyolojik, kültürel ve ekonomik anlamda farklı zevklerin şekillendirdiği çoğulcu bir üslup arayışına yönelmiştir (Balamir, 2003; Karaibrahimoğlu ve Usta, 2013). Mimari eğilimlerin yanı sıra imar politikalarının da etkili olduğu 1980'ler kentin gelişimi açısından da önemli bir eşiktir. Konut algısının bütünüyle değiştiği bu yıllarda kentteki yaygın konut üretim modeli yapsattır. Kumyalı Mahallesi, Cemal Gürsel Caddesi ve Atatürk Bulvarı'nda bitişik nizamlı, asma katlı, galerili çarşı/pasaj yapılarının yanı sıra yüksek katlı yapsat apartmanlar inşa edilmeye başlanmıştır. Arsa sahipleri, müteahhitler ya da birikim sahibi alıcıların kendi kendilerine inşa edemeyecekleri, sermaye ortaklığına dayalı iş birliğini esas alan yapsat üretim modeli (Karaman ve Erman, 2007) kentin mekânsal yapısında köklü değişimlere neden olmuştur. Çoğunlukla kentin kıyı bandında deniz manzarasına karşı konumlanan asansör, zil, kalorifer tesisatı gibi yeni teknolojilerin kullanıldığı, Tanyeli (1995)'nin anlatımıyla, '*kentin yeni elitleri*' olarak inşa edilen bu yapılar aile apartmanlarından farklı bir plan kurgusuna sahiptir. Plan şemaları antre, antreyle bağlantılı bir salon, mutfak, gece holü ve uzantısındaki yatak odaları ve banyodan oluşmaktadır. Ayrıca mülkiyet hakkına göre düzenlenen katlarda birkaç bağımsız bölümün yer aldığı biçimlenme anlayışı ile de aile apartmanlarından ayrışmaktadırlar. Artık apartmanda yaşam sadece sınırlı bir grubun deneyimlediği değil, parası olan herkesin satın alabildiği bir sürece evrilmiştir. Nitekim 1984 sonrasında birbirini takip eden pek çok kontrolsüz imar kararı alınmış ve Bekirpaşa Caddesi, Topal Sokak ve Kale Yolu gibi kentin önemli arterleri üzerinde imar faaliyetleri yoğunlaşmıştır (Z. H., kişisel görüşme, 6 Şubat 2025).

Kentin gelişiminde kalıcı izler bırakan bu uygulamalar, imarlı alanlar için sık aralıklarla alınan yoğunluk artırım kararları ile zaten bir tüketim nesnesine dönüşmüş olan konut üretimine hız kazandırmıştır. Ancak konut üretimindeki bu hızlı artış, kent merkezinde yeni konut alanlarının açılabilmesi amacıyla içerisinde vernaküler yapıların da olduğu pek çok aile apartmanının yıkılmasıyla sonuçlanmıştır.

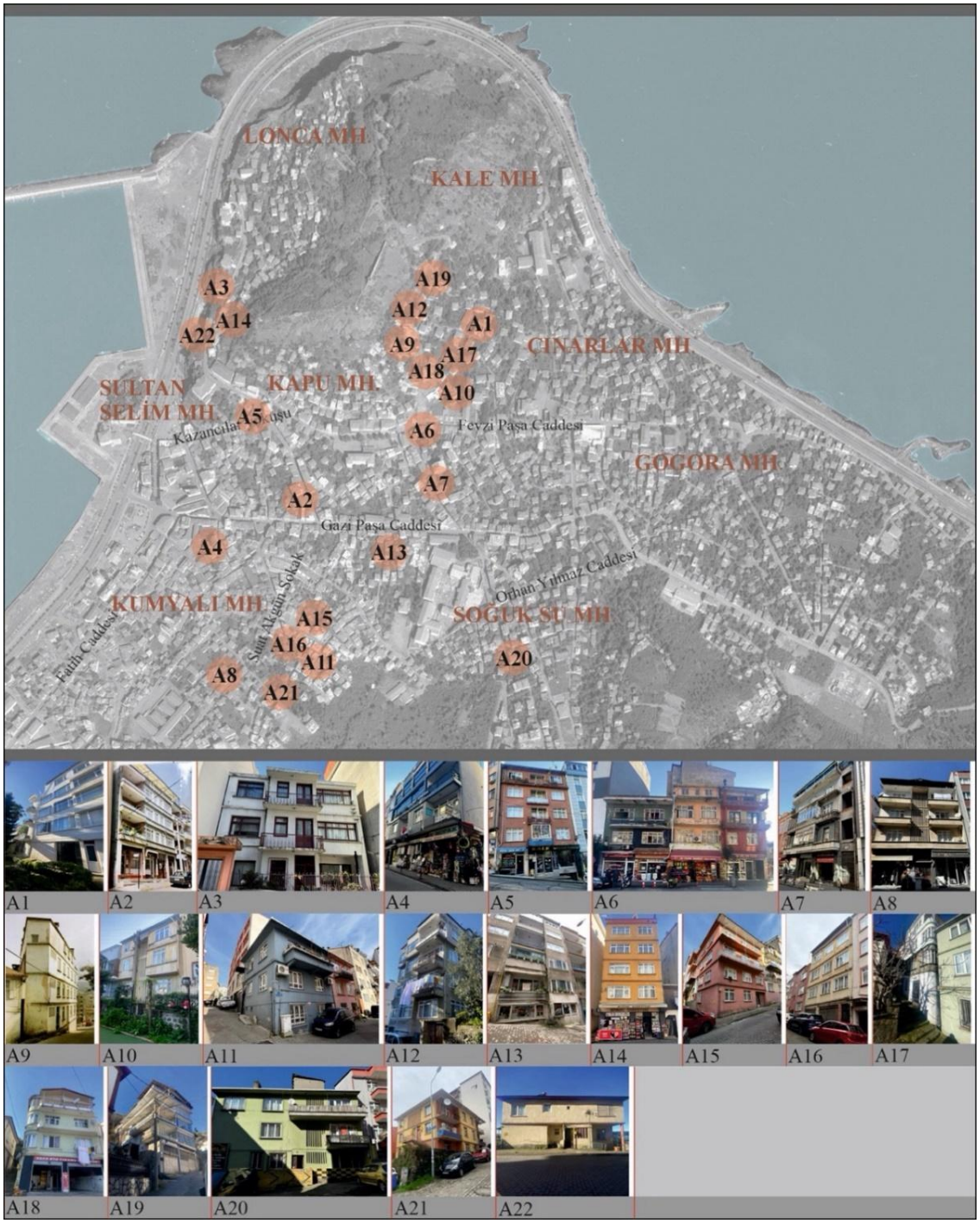
Bir Ara Kesit Olarak Giresun'da Aile Apartmanları

Giresun kent tarihine ve konutun evrimine ilişkin yapılan araştırmalar, 1955'li yıllarda kentte aile apartmanlarının yanı sıra az sayıda da olsa geleneksel anlayışın yığma sistemde inşa edildiği örneklerin de varlığına işaret etmektedir. Oysa bu yıllarda Ankara, İstanbul gibi merkez kentlerdeki yaygın konut üretim biçimi liberal ekonominin etkisiyle desteklenen özel teşebbüsün inşa ettiği yapsat apartmanlardır. 1965 Kat Mülkiyet Kanunu'yla getirilen parçalanmış mülkiyet hakkı yapsat apartmanları büyük sermayenin odağında gelişen ticari bir metaya dönüştürerek yeni bir kentsel yaşam ve yapı kültürünün yaygınlaştığı süreci başlatmıştır (Balamir, 2003). Dolayısıyla, bu yıllarda Giresun kentindeki konut üretiminin merkez kentlerle eş zamanlı olarak okunmaya çalışılması anlamlı değildir.

Kentteki aile apartmanları, sınırlı bir zaman diliminde inşa edilmiş ve tasarım özellikleri açısından dönemlerinin modernist kalıplarını ön plana çıkaran yapılardır. Bu konutların çoğu zamanla kent merkezinde yeni konut alanlarının açılabilmesi amacıyla yıkılırken bir kısmı günümüze kadar varlığını sürdürebilmiştir. Günümüze ulaşan az sayıdaki örnekler ise kentin yoğun, sıkışık düzeni içerisinde önemli yapısal bozulmalar nedeniyle sahip oldukları modernist algıyı yitirmişlerdir. Diğer taraftan söz konusu dönemde Giresun Belediyesi'nde Fen İşleri ve İmar Müdürü olarak görev yapan U. K. (kişisel görüşme, 10 Ocak 2025) 1960'lı yıllarda çok az yapıya ruhsat verildiğini belirtmektedir. Buradan hareketle projelendirilerek inşa edilen aile apartmanı sayısının oldukça az olduğu anlaşılmaktadır. Bu birkaç yapının projesi ise süreç içerisinde muhafaza edilemediği için (A. Y., kişisel görüşme, 15

Ocak 2025) kentteki aile apartmanlarının projelerine ulaşmak oldukça güç ve problemlidir. Bu kapsamda öncelikle kentin eski fotoğrafları, kent planları incelenmiş ve uzman görüşüne başvurmak üzere, söz konusu dönemde kentte görev yapan Mimar U. K., İnşaat Mühendisi A. T., kentin gelişimi konusunda detaylı bilgi ve arşive sahip Mimar Z. H. ve Mimar A. Y. ile kişisel görüşmeler yapılmıştır. Bu şekilde, bugün varlığını sürdüren ve dönemin aile apartman karakteristik özelliklerini gösteren apartman yapılarının kent merkezindeki konumları belirlenmiştir. Fotoğrafları çekilen aile apartmanlarının konumları kentin 1972 tarihli hava fotoğrafı üzerinde işaretlenmiş, metnin akışı içerisinde kolaylıkla takip edilebilmeleri açısında çalışmada mimari özelliklerinin anlatıldığı sıralama dikkate alınarak Apartman 1 (A1), Apartman 2 (A2) … vb. şeklinde kodlanmış ve fotoğrafları ile aynı pafta üzerinde gösterilmiştir. Sonrasında mekânsal ve kütlesel özellikleri, cephe karakterleri, malzeme kullanımları gibi özellikleri diyakronik bir yaklaşımla irdelenmiştir. Yapıların kendi aralarındaki ortaklıkları ya da farklılıkları karakteristik mimari özellikleri olarak okunmuş ve kendilerinden önce ya da sonra inşa edilen konutlarla ilişkisellikleri üzerinden tartışılmışlardır

Şekil 2.
Çalışma kapsamında incelenen aile apartmanlarının kentteki konumları

Kentte inşa edilen ilk aile apartmanları; baba, oğul ve kardeşlerin ya da amca, dayı, teyze gibi akrabaların bir arada yaşadığı çok katlı aile konutlarıdır. Geniş aile düzeninden çekirdek aile düzenine geçilen bu süreçte aile apartmanları toplumsal dönüşümü de yansıtmaktadır. Bir ustanın denetiminde arsa sahiplerinin istek ve ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen bu yapılar, genellikle ailenin soyadı ya da yaptıran kişinin adıyla anılmıştır. Aile üyeleri tarafından kullanılan bu yapılar arasında gelir sağlamak amaçlı kiraya verilen örneklere rastlamak da mümkündür (Şekil 3). Ekonomik getirilerinin ve konut sorununa ilişkin sundukları çözümlerin yanı sıra sahipleri ile özdeşleşerek onların estetik zevkini, hatta Tanyeli'nin anlatımıyla (1995) *'modernliğini yansıtan'* birer araç olarak görülmeleri bu yapıların ortak paydasıdır.

Çoğu, dönemlerinin varlıklı, bilinen aileleri ya da doktor, mühendis gibi eğitimli kişiler tarafından lüks konutlar olarak inşa ettirilmişlerdir. Ancak kent merkezinin farklı noktalarında bulunan bu yapıların çok azı günümüze değin varlığını sürdürebilmiştir. Suat Akgün Sokak'taki apartman (1957), Gazi Caddesi'ndeki Güvenç Apartmanı (1959) ve Zeytinlik Mahallesi'ndeki Babaocağı Apartmanı(1959) kentteki ilk aile apartmanı örnekleri iken; Zeytinlik Mahallesi'nin tarihi konut dokusu içinde Dr. Rıdvan Çulfaz'ın inşa ettirdiği apartman (1965), Bekirpaşa Caddesi (1965) üzerindeki Hakyemez ve Kale Mahallesi'ndeki Yusufağaoğlu Apartmanı (1967) (Şekil 3) kentte bilinen daha geç dönemde inşa edilmiş aile apartmanı örneklerindendir (U. K., kişisel görüşme, 10 Ocak 2025)

Şekil 3.
Kentteki ilk aile apartmanı örnekleri: Dr. Rıdvan Çulfaz Apt. (A1), Hakyemez Apt (A2), Yusufağaoğlu Apt.(A3)

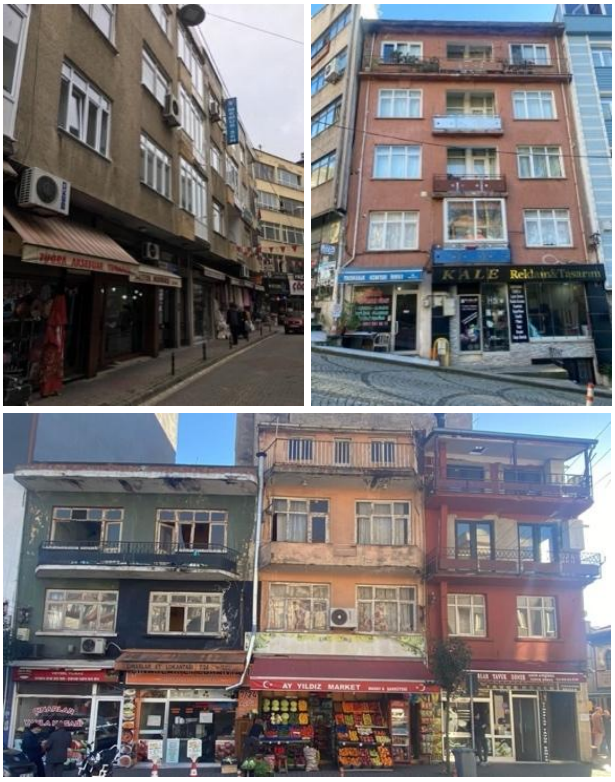

Konum/Erişim

Kentteki aile apartmanlarının bazıları 1960'lı yıllarda henüz sit alanı ilan edilmemiş Zeytinlik Mahallesi'ndeki geleneksel bahçeli konutların bulunduğu arsalarda ya mevcut yapının yerine ya da bahçedeki boş alanlara inşa edilmişlerdir (Şekil 2). Dört katlı bir aile apartmanında yaşamını sürdüren A. Y. (kişisel görüşme, 15 Ocak 2025) yapının arazi içindeki eski tek katlı evin yerine inşa edildiğini anlatır. Bunun dışında kentte kişilerin zaten sahip oldukları ya da apartman inşa etmek amacıyla satın aldıkları arsalarda inşa edilmiş aile apartmanları da bulunmaktadır. Örneğin Ömer Domaç'ın kentin çeperinde, Fındık Araştırma'nın yakınlarında bulunan arazilerinin istimlak bedeli ile kentin merkezinde bir arsa satın alarak kentteki ilk aile apartmanı örneklerinden biri olan Domaç Apartmanı'nı inşa ettirdiği bilinmektedir (A. Y., kişisel görüşme, 15 Ocak 2025). Bu noktada aile apartmanlarının bir gereksinim olarak tercih edilmesinin yanı sıra kent merkezinde bir apartmanda yaşamanın kentli ve modern olmanın gereği kabul edilmesi nedeniyle de tercih edildikleri söylenebilir.

Aile apartmanlarının konumları geleneksel kent dokusunun yapı düzeni ve planlı kentleşmenin gerektirdiği ızgara sisteminin gereklilikleri paralelinde belirlenmiştir. Yıkılan bahçeli konutların yerine inşa edilseler de yeni inşa edilen yapılar, dönemin ızgara plan sistemine uygun olarak çoğunlukla girişleri yol cephesinde, Zeytinlik Evleri'ndeki gibi bir bahçeye değil, direkt sokağa açılacak şekilde konumlandırılmıştır. Aynı şekilde kentin ticaret alanlarında ya da yakınlarında inşa edilen aile apartmanlarının giriş katlarının ticarethane olarak düzenlendiği örneklere de rastlamak mümkündür (Şekil 4).

Şekil 4.
Giriş katları ticarethane olarak düzenlenen aile apartmanı örnekleri (A4, A5, A6)

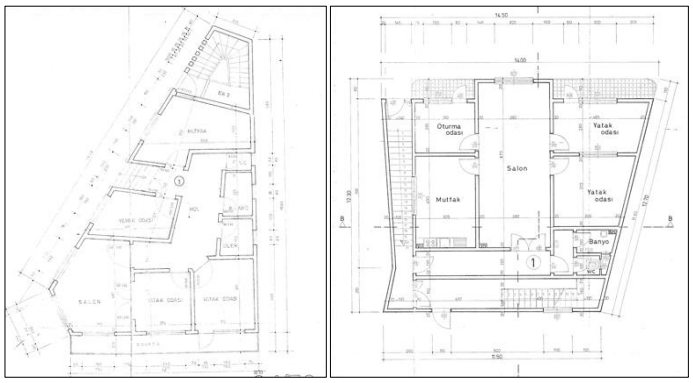

Kısacası gelenekselin bahçeli, dışa kapalı konutlarının yerini Alpagut (2018)'un belirttiği gibi direkt sokağa açılan, dışa açık bir mekân anlayışını yansıtan apartman yapıları almıştır. Kentin yenisi olarak inşa edilen ilk apartmanların bazılarında mekânların geleneksel konutlarla benzer şekilde geniş ölçülerle inşa edilmeleri aslında gelenekselden tam anlamıyla bir kopuş olmadığını gösterir. Değişen yaşam biçimi ve geleneksel konut kültürünü uzlaştırma çabasının ürünü olarak inşa edilmiş bu yapılar, plan şemaları ve cephe düzenleriyle sınırlı da olsa yenilikçi denemeler sunmuşlardır.

Plan Şemaları

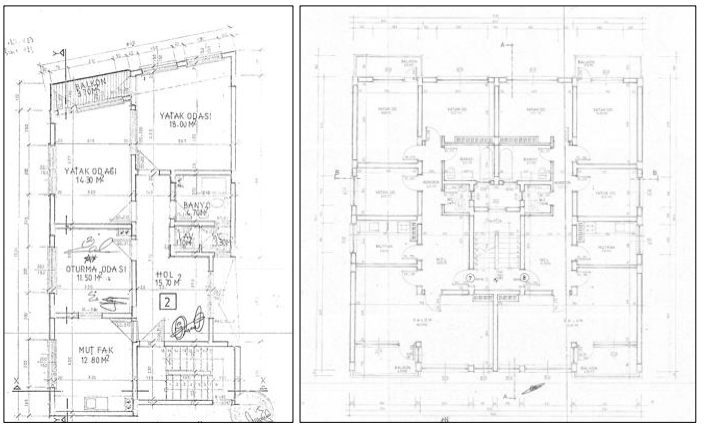
Kentteki aile apartmanları 2, 3 ya da 4 katlı çoğunlukla katta tek daire olacak şekilde tasarlanmışlardır. Çekme kat bulunan örneklere de rastlamak mümkündür. Apartmanların çoğunda tek giriş bulunmakla birlikte bazı örneklerde iki giriş bulunması dikkat çeker. Bu biçimlenmenin kira amaçlı kullanılan yapılarda kiracı ve ev sahibi girişinin ayrılması amacıyla oluşturulduğu söylenebilir. Nitekim yapıların farklı girişlerinin olması katların plan şemalarının da farklılaşmasına neden olmuştur (Şekil 5).

Şekil 5.
İki farklı girişe sahip aile apartmanı örnekleri: Babocağı Apt.(A9) ve Güvenç Apt.(A7) zemin kat planı.

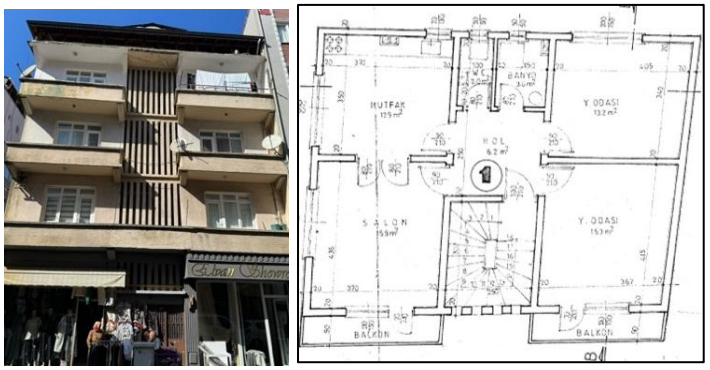

Aile apartmanlarının plan şemaları incelendiğinde konut sahibinin beklentilerine ve ihtiyaçlarına göre belirlenen farklı mekânsal çözümlemelere sahip oldukları aynı zamanda da geleneksel barınma kültüründen izler taşıdıkları görülür. Geleneksel evlerin simetrik plan düzenini sürdürme kaygısı taşımayan bu yapıların standart bir plan tipolojisine sahip oldukları da söylenemez. Ancak geleneksel Türk konuttaki çok işlevli odaların yerini tek işlevli odalar; sabit mobilyaların yerini modern, hareketli mobilyaların aldığını söylemek mümkündür. Örneğin mutfak sadece yemek hazırlama işlevi için kullanılan görece küçük bir mekân olarak tasarlanırken, yemek yeme işlevi holde, günlük oturma odasında ya da çok az örnekte görüldüğü gibi ayrı bir odada yapılmaktadır (Şekil 6). Bu anlamda salon, yemek odası, oturma odası gibi yeni mekânların plan şemalarında yer almaya başladıkları görülür. Bazı yapılarda ise mutfak-oturma odası (Şekil 6), yemek-odası-salon, mutfak-salon (Şekil 7) gibi farklı birimler arasında kimi zaman geniş camlı kapılar ile kimi zaman ise yarı bölücü elemanlar ile bağlantı sağlanmıştır.

Şekil 6.
Değişen işlevlere göre farklılaşan plan tipolojileri: Yurdallar Apt ve Hakyemez Apt.(A2)

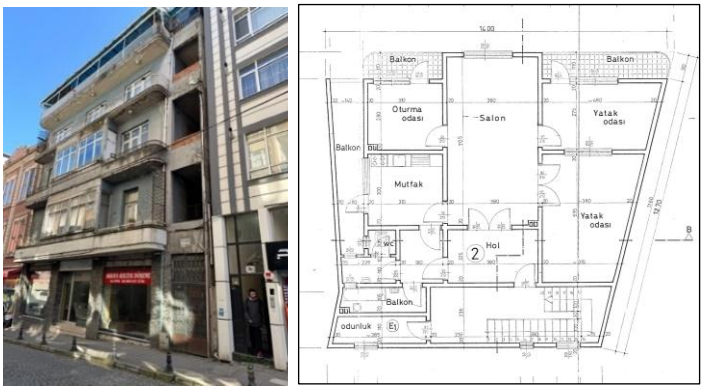

Şekil 7.
Mutfak ve salonun bağlantılı olduğu aile apartmanı örneği (A8)

Aile apartmanlarının ilk örneklerindeki görece geniş odalar, geleneksel konuttaki sofaya benzeyen (Şekil 8), kareye yakın geometride ancak bazı yapılarda daha küçük ölçülere sahip olduğu görülen ve odalar arasında bağlantı sağlayan bir mekânın etrafında yer alır (Şekil 7). Geleneksel plan şemasındaki sofaya açılan mekânlar anlayışının devamı olarak değerlendirilebilecek bu mekân ile aslında sofa yeniden yorumlanmış hem tüm birimleri birbirine bağlayan hem de bir yaşama mekânı olarak kullanılan bir hole dönüşmüştür (Şekil 8). Kaloriferin kentteki konutlarda henüz kullanılmadığı düşünüldüğünde bu mekânsal düzenin ısınma açısından pragmatik bir yaklaşım sunduğu söylenebilir.

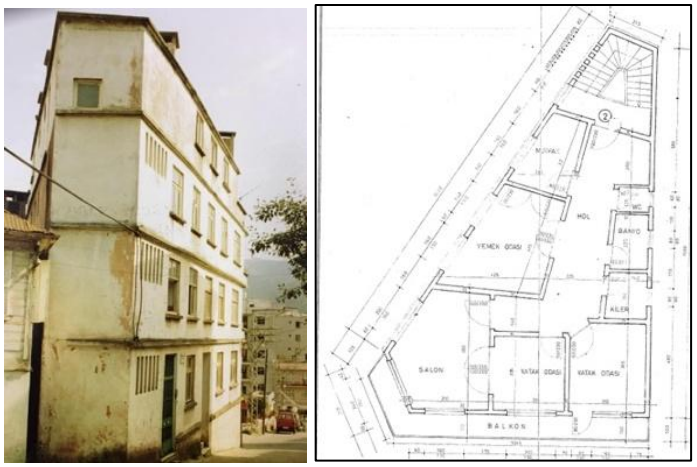
Şekil 8.
Aile apartmanlarında sofanın farklılaştığı örnek: Güvenç Apartmanı (A7)

Ancak hol zamanla uzun ve dar bir mekân haline gelerek yaşama mekânı işlevini yitirmiştir (Şekil 9). Daha geç örneklerde

ise ana holün dışında yatak odalarının ya da mutfak ve banyo gibi ıslak hacimlerin etrafında örgütlendiği daha küçük ölçülere sahip ikincil bir holün yer aldığı da görülür (Şekil 8). Bu anlamda ayrı mekânlar olarak çözümlenen banyo ve WC'nin geleneksel Zeytinlik Evleri'nin bazılarında görüldüğü gibi mutfak ile bir arada konumlandırıldığı söylenebilir.

Şekil 9.
Aile apartmanlarında holün değiştiği örnek:Babaocağı Apt. (A9)

Öte yandan kentteki daha geç tarihli aile apartmanlarında önceleri hamam niteliğindeki ıslak hacimlere küvet, klozet, duş gibi henüz kullanıcının yaşam kültürü ile örtüşmeyen donatıların eklendiği dikkat çeken bir diğer detaydır (Şekil 6).

Mekânın ve yaşam pratiklerinin birbirlerini karşılıklı olarak etkiledikleri bu süreçte aile apartmanlarında rastlanan hol merkezli mekânsal düzenin aslında yeni bir konut modelini ortaya çıkardığı söylenebilir. Mekânsal ihtiyaçlar ve ölçüler farklılaşmış, yüklük benzeri geleneksel mekân donatılarından bazıları yeniden yorumlanarak kullanılmaya devam edilmiştir. Kentteki mimar-mühendis sayısının zamanla artması ile teknik bir eleman kontrolünde hazırlanan projelerin de sayısı artmış: banyo, duş, ışıklık, ofis, antre, teras gibi yeni işlevlere hizmet veren modern mekân bileşenleri ya da cam bölme, davlumbaz, tezgâh gibi yeni donatılar da projelerde yer almaya başlamıştır.

Cephe Düzeni

Aile apartmanları asal geometrik biçimlerin şekillendirdiği yalın, sade bir kütle düzenine sahiptir. Kütlenin karakteristiğini ön cephesinde bulunan cephe boyunca düşeyde devam eden çoğunlukla dar çıkmalar tanımlar. Bazı örneklerde cephe boyunca uzanan bu dar çıkmalarla aynı hizada bazen çıkmanın iki yanında bazen tek tarafında bazen ise önünde balkon yer alır. Çoğunlukla cephede yer alan düşey ya da yatay bantlar ile bu çıkmaların etkisi güçlendirilmiştir (Şekil 10).

Yeni yapım teknikleri ve malzeme olanakları; köşe penceresi, köşe balkonu, beton parapetli açık balkon ve cephe boyunca sürekli denizlikler gibi moderne atıflı biçimsel arayışlara olanak sağlamıştır. Balkonlar çoğunlukla kentin geleneksel konutlarına benzer şekilde konsollarla taşıtılan çıkmalar şeklindedir (Şekil 11).

Balkon korkulukları ise ince demir ya da ince sac plakaların "*artistik*" denemelerle biçimlendirildiği bir düzene sahiptir. Apartman girişlerinde ya da pencere korkuluklarında da rastlanan bu denemeler aile apartmanlarını tanımlayan karakteristik bir öğe olarak kabul edilebilir (Şekil 12).

Şekil 10.
Aile apartmanları cephelerinde dar çıkma kullanılan örnekler (A3, A10)

Şekil 11.
Aile apartmanları cephelerinde konsollarla taşıtılan balkon örnekleri (A11, A8)

Şekil 12.
Aile apartmanlarının balkon korkuluklarında ince demir, sac plaka kullanılan örnekler (A4, A5, A13)

Çoğu yapının kat aralarında geleneksel konuttakine benzer ancak daha sade ve köşeli forma sahip kat silmeleri aile apartmanlarına özgü bir diğer yapı öğesidir (Şekil 13). Ayrıca kentte iki sokağın kesişiminde bulunan yapıların köşelerinin dairesel dönüşlü kütle formları kullanılarak yumuşatıldığı ve bu şekilde güçlü modern bir ifade kazandırıldığı örneklere de rastlanmaktadır (Şekil 14).

Şekil 13.
Aile apartmanda kütle formunda köşenin yuvarlatıldığı örnekler (A17, A18)

Şekil 14.
Aile apartmanı cephelerinde kat silmesi kullanılan örnekler (A9, A14, A15, A16)

Kentteki ilk aile apartmanlarının yığma sistemde inşa edildiği bu nedenle pencere boyutlarının küçük ve simetrik bir cephe kurgusu oluşturacak şekilde konumlandığı görülür. Ancak betonarme yapım sisteminin yaygınlaşmasıyla pencere boyutları yatayda büyümüş, yapının dış mekânla bağlantısı güçlendirilmiştir. Yapıların çoğunda pencere düzenleri aynı olmakla birlikte bazılarının zemin katında geleneksel evlerin pencere düzeni tekrar edilmiş, dikdörtgen küçük pencereler kullanılmış, diğer katlarda geniş ve daha büyük boyutlu pencereler tercih edilmiştir (Şekil 15).

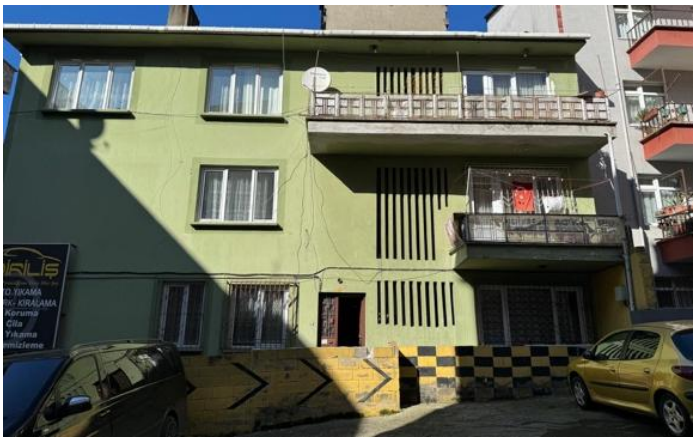
Aile apartmanlarının en önemli ayırt edici özelliklerinden bir diğeri ise merdiven ışıklığı olarak adlandırılan düşey şerit pencerelerdir. Bu pencereler merdivenin plandaki yerine göre cephede konumlandırılarak sirkülasyon alanının ışık almasını sağlar (Şekil 16).

Aile apartmanlarının cephe düzenini oluşturan modernist ifadeye sahip tüm bu mimari öğelere karşın yapı örtüsü olarak kiremit kaplı kırma çatı kullanılması dikkat çekicidir. Bu detaylar aile apartmanlarını dönemin modernist konutlarında görülen kübik ev imajından uzaklaştırırken bölgesel ve yerel verilerin, yapıların mimari karakterinde halen etkili olduğunu göstermektedir (Şekil 17).

Şekil 15.
Aile apartmanı cephelerinde geniş, büyük boyutlu pencere kullanılan örnekler (A6, A1, A19)

Şekil 16.
Aile apatmanı cephelerinde merdiven ışıklığı kullanılan örnekler (A20, A10, A8)

Şekil 17.
Aile apartmanlarında kiremit kaplamalı çatı ve geniş saçak kullanılan örnekler (A21, A22)

Değerlendirme

Konut, insanlık tarihi boyunca farklı kültürlerde ve coğrafyalarda farklı biçimlerde farklı anlamlarla karşımıza çıkmakta ve toplumsal, mekânsal ve ekonomik pek çok değişken, konutların mimari karakterini belirlemektedir. Bu nedenle konutların toplumların aile yapısını, sosyal, ekonomik, kültürel konumlarını yansıtan bir ayna olarak kabul edilmeleri mümkündür. Konutlar hem kültürün ayrılmaz bir parçası hem de fiziksel çevrenin bir ürünüdür. Bu varoluşsal anlamın yanı sıra kentleri oluşturan en temel bileşenlerden biri, belki de en çok etkileyeni ve mimari yapı olarak sayısal bir çoğunluğa da sahip olanı konutlardır. Dolayısıyla konut, ilk çağlardan itibaren iç içe geçmiş pek çok faktörün bir araya gelmesiyle evrilmiş aynı zamanda da toplumun kendini yeniden üretebilmesinin bir aracı olmuştur. Nitekim Anadolu kentlerine ya da tarihlerine ilişkin araştırmalar kentlerin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşümle paralel konut mimarisinin de değiştiğini, belli bir noktaya kadar kendine özgü karakterini koruyarak çeşitlendiğini göstermektedir. Buradan hareketle, konutun önemli bir kültürel ve toplumsal gösterge olarak kabul edildiği Anadolu'da, bir periferi kent olan Giresun'daki aile apartmanları çalışma kapsamında araştırılmış, kentin yerel koşulları bağlamında kavramsal ve biçimsel olarak irdelenmiş ve kentin modernleşme sürecinin önemli bir kesiti olarak tartışılmıştır.

Giresun kentindeki aile apartmanları 1955-1975 aralığına tarihlenmektedir. İlk örnekler Zeytinlik, Kumyalı, Kale ve Çınarlar olarak bilinen kentin eski yerleşim alanındaki geleneksel dokunun içinde inşa edilmeye başlanmış, sonrasında kent merkezinin kalenin eteklerine doğru doğu-batı aksında gelişim göstermesiyle paralel tarihi dokunun çeperinde inşa süreçlerini sürdürmüşlerdir.

Mimari anlamda dönemlerinin modernist karakterini yansıtırken aynı zamanda da yerel unsurlar barındıran tutarlı, karakteristik bir yaklaşım sergilerler. Kentteki aile apartmanları yapım sistemleri ve mekânsal bileşenleriyle modern konut örneği olarak okunabilecek ancak boyutları ve mekânsal örgütlenmesiyle gelenekselden kopmamış, başka bir deyişle, geleneksel ile modernin arakesitinde konumlanmış yapılardır. Diğer taraftan bu yapıların büyük bölümü, özellikle 1965 öncesinde inşa edilenler, bir mimar ya da mühendisten daha çok bir ustanın gözetiminde kullanıcısının istek ve beklentileri doğrultusunda biçimlendirilmiş yapılardır. Dolayısıyla yerel inşa bilgi ve becerinin çağdaş gereksinimlere cevap verecek şekilde yeniden yorumlandığı örneklerdir. 1965 sonrasında gelişen inşa teknikleri ve kentte mimar/mühendis sayısının artması, aile apartmanlarının artık kentin varlıklı aileleri tarafından konforun ve modern yaşamın aracı olarak talep görmeye başladığı ve bir mimar/mühendis tarafından hazırlanan projeye bağlı kalınarak inşa edildiği bir süreci başlatmıştır.

Yapıların plan şemaları farklılık göstermekle beraber genel olarak kentteki geleneksel konut tipolojisinin önemli bir bileşeni olan sofanın yerini alarak zamanla bir geçiş mekânına dönüşen hol merkezli bir mekânsal düzene sahip oldukları görülür. Mekânlar arasındaki bağlantılar çeşitlilik gösterirken yeni yaşam düzenine uyum sağlamak amaçlı geliştirilen farklı arayışların belirleyici olduğu dikkat çeker. Bu anlamda plan şemalarının modern donatı ve konfor olanakları ekseninde geleneksel barınma alışkanlıklarındaki değişimi gösterdiği söylenebilir. Ayrıca aile apartmanları kentteki diğer yapılardan kendilerini ayrıştıran karakteristik bir mimari dile sahiptir. Dikey pencereler, kat arası silmeler, çıkma balkon ve bu balkonları taşıyan konsollar, yapıya şeffaflık sağlayan yatay düzlemli ince balkon korkulukları, büyüyen pencere oranları, kütlesel çıkmaları, yeni donatı elemanlarının yer aldığı banyo çözümleri bu mimari dili tanımlayan biçimsel özelliklerdir. Bu nedenle günümüzün kaçınılmaz bir gerçekliği olarak kent morfolojisini belirleyen apartmanların öncüleri, pre-modern örnekleri olarak tanımlanmaları da mümkündür.

Çalışmada aile apartmanlarının mekânsal ve biçimsel olduğu kadar toplumsal, sosyolojik ve ekonomik anlamda da sadece modern mimarlığın ya da sadece vernaküler geleneğin içerisinde konumlandırılamayacak melez yapılar oldukları görülmüştür. İnşa edildikleri dönemde modernizmin kentin bütününe yayılmasına ve kentin ileri gelen varlıklı ailelerinin tercihlerinde belirleyici olan seçkinci, modernist dilin yerelleşmesine olanak sağlamış yapılardır. Oysaki bugün, mütevazi boyutlarıyla kentin yüksek

katlı yapıları arasında kaybolmuş aile apartmanları, içinde bulunduğumuz dönemin yaşam gereksinimlerini karşılayabilecek durumda olmalarına karşın çoğunlukla düşük gelir grupları tarafından kullanılmaktadırlar. Yapıların ikinci, üçüncü kuşak asıl sahipleri tarafından kullanıldığı örnekler ise oldukça azdır. Nitekim bu örneklerin de çoğu diğer aile apartmanlarına göre fiziksel açıdan daha iyi durumda olan yapılardır. Ayrıca günümüzde konut üretiminin çoğunlukla inşaat firmaları tarafından oluşturulmuş prototip bir yaşam biçimi sunduğu düşünüldüğünde mimari karakterini sahibinin yaşam pratiklerinden, arsa koşullarından ve ekonomik şartlarından almış dolayısıyla da sembolik değeri yüksek aile apartmanlarının farklı bir bakışla değerlendirilmesi gerekir. Çünkü konutun evriminde aile apartmanlarından sonraki konut üretim modeli olan yapsat apartmanlar kullanıcısından ve bağlamından kopuk, ticari amaçlı inşa edilen yapılardır. Bireysel yaklaşımları geri plana iten yapsat apartmanlar günümüz kentlerinin yapı kültürünü de bütünüyle değiştirmiştir. Öyle ki kentteki özgün nitelikli ilk örneklerin ardından tamamen ticari kaygılarla inşa edilmiş yapsat apartmanlar, kentin doğu-batı aksında kıyı bandı boyunca ilerleyerek art alanların denizle bağlantısını kesmiş yüksek katlı yapılardan meydana gelen neredeyse yekpare bir duvar oluşturmuşlardır.

Sonuç

Sonuç olarak inşa edildikleri dönemin yaşama kültürünü, alışkanlıklarını yansıtan temsil gücü oldukça yüksek, özgün yapılar olmalarına karşın aile apartmanları günümüz kent ve mimarlık tarihi araştırmalarında dikkate alınmamaktadır. Kentin yeni, gösterişli, yüksek katlı yapılarının ya da Zeytinlik Mahallesi'ndeki konutların yanında eski, bakımsız görünümleri ve mütevazi tavırlarıyla dikkatten kaçmakta, kent araştırmalarında kendilerine yeterince yer bulamamaktadırlar. Oysaki her kentin ve yapının coğrafi koşullarının ve yerel verilerinin belirlediği kendi modern oluşları vardır. Dolayısıyla bilinmesi, tartışılması ya da korunması gerekli görülmeyen aile apartmanlarının kendi modernlikleri kapsamında değerlendirilmeleri ve konutun evrimine ilişkin önemli bir envanter olarak kabul edilmeleri önemlidir. Kısacası, bu yapıların Edward Said'in tanımıyla *çakışan, örtüşen ve iç içe geçen deneyimler* (Altan Ergut, 2009) olarak dikkate alınmaları, sadece birer mimarlık nesnesi olarak değil özgün üretim koşullarını nasıl ve neden tasarlandıklarını ve inşa edildiklerini dikkate alarak okumak kentlerin tarihsel süreçteki mimari, toplumsal, kültürel ve ekonomik yapısını irdeleyen çalışmalara da geniş bir perspektif sunacaktır.

Etik Kurul Onay Belgesi: Bu araştırma Giresun Üniversitesi'nde gerçekleştirilmiştir. Yazarlar, düşük risk nedeniyle etik onay gerekmediğini ve bu araştırma boyunca gerekli tüm etik prosedürleri dikkatle takip ettiklerini beyan etmişlerdir.

Katılımcı Onam: Bu çalışmaya katılan tüm katılımcılar çalışmaya gönüllü olarak katılmış ve yazılı onamları alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – S.K., Ö.D.; Tasarım – S.K., Ö.D.; Denetleme – S.K., Ö.D.; Kaynaklar – S.K., Ö.D.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi - S.K., Ö.D.; Analiz ve/ veya Yorum - S.K., Ö.D.; Literatür Taraması - S.K., Ö.D.; Yazıyı Yazan - S.K, Ö.D.; Eleştirel İnceleme - S.K., Ö.D.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Not: Aksi belirtilmediği takdirde yazıda kullanılan planlar Giresun Belediyesi arşivinden alınmış, fotoğraflar yazarlar tarafından çekilmiş ve şemalar yine yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Ethics Committee Approval Certificate: This research was conducted at Giresun University. The authors declared that ethical approval was not required due to low risk and that they carefully followed all necessary ethical procedures throughout the course of this research.

Informed Consent: Written informed consent was obtained from all participants who participated in this study.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept - S.K., Ö.D.; Design - S.K, Ö.D. Supervision - S.K., Ö.D.; Resources - S.K., Ö.D.; Data Collection and/or Processing - S.K., Ö.D.; Analysis and/or Interpretation - S.K., Ö.D.; Literature Search - S.K., Ö.D.; Writing Manuscript - S.K., Ö.D.; Critical Review - S.K., Ö.D.; Other - S.K., Ö.D.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Note: Unless otherwise stated, the plans used in the article were taken from the Giresun Municipality archives, the photographs were taken by the authors, and the diagrams were prepared by the authors.

Kaynaklar

Acar, S. (2019). *Şehir dokusunda mahalle: İstanbul Esenler'de Aile Apartmanı Olgusunun İncelenmesi* (Tez No: 566263). [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Alpagut, L. (2018). Bolu'da Erken Cumhuriyet Dönemi Sonrası Konut: Kopuşlar ve Süreklilikler. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (1), 9-122.[https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/458163].

Altan Ergut, T.E. (2009). Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı: Tanımlar, Sınırlar, Olanaklar. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 13, 121-130. [https://dergipark.org.tr/tr/pub/talid/issue/43449/529931].

Balamir, A. (2003). Çağdaş Mimarlık, Mimari Kimlik Terimleri II: Türkiye'de Modern Yapı Kültürünün Bir Profili. *Mimarlık*, 314, 18-23. [http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=26&RecID=260].

Balamir, M. (1994). Kira Evi'nden 'Kat Evleri'ne Apartmanlaşma: Bir Zihniyet Dönüşümü Tarihçesinden Kesitler. *Mimarlık*, 260, 29-33. [http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=319].

Bekdemir, Ü. (2015). İmar Çalışmaları, Ulaşım, Afetler ve Çevre Sorunları. Ü. Bekdemir, M. Fatsa (Ed.), *Geçmişten Günümüze Giresun* içinde (s.250-278). Giresun İl Özel İdaresi Kültür Serisi: Mavi Ofset.

Bozdoğan, S. (1996). Modern Yaşamak: Erken Cumhuriyet Kültüründe Kübik Ev. Yıldız Sey (Ed.), *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme* içinde (s. 313-328). Metis Yayıncılık.

Cengizkan, A. (2002). *Modernin Saati: 20. Yüzyılda Modernleşme ve Demokratikleşme Pratiğinde Mimarlar, Kamusal Mekân ve Konut Mimarlığı*. Mimarlar Derneği ve Boyut Yayıncılık.

Demirkan, Ö. & Salbacak, S. (2019). Modernin Yereldeki İzleri: Giresun Fiskobirlik Yapı Kooperatifi Birlik Evleri. *Mimarlık*, 408, 69-73. [http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=422&RecID=4772].

Demirkan, Ö. & Usta, A. (2021). Modernin Ulusal. Memleri: Arkitekt Üzerinde Kira Evlerine. Evrimsel Bir Bakış. *Mimarist*, 70, 27-37. [https://www.academia.edu/45113659/MODERNİN_ULUSAL_MEMLERİ_ARKİTEKT_ÜZERİNDE_KİRA_EVLERİNE_EVRİMSEL_BİR_BAKIŞ].

Demirkan. Ö. & Karaibrahimoğlu, S. (2019). Kolektif Bellek Anlatıları Üzerinden Aksu-Seka Fabrikasını Yeniden Okumak, *IV. Kent Araştırmaları Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (s.850-879), Ankara, Türkiye, 16-18 Ekim.

Görgülü, T. (2016). Apartman Tipolojisinde Geçmişten Bugüne; Kira Apartmanından Rezidansa Geçiş. *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, 14, 165-178.

[https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubaked/issue/57267/810020].

Kabacaoğlu, G.& Dervişoğlu, T. (2019). *Giresun Belediye ve Başkanları (1869-2014)*. S. Balcı ve G. İltar (Ed.).Çınaray Grup.

Karaibrahimoğlu, S. & Demirkan, Ö. (2021). Cumhuriyet Modernleşmesinin Periferideki Tanıkları; Giresun Kamu Yapıları. A.Ü. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 10(2), 278-297. https://doi.org/10.20488/sanattasarim.876676

Karaibrahimoğlu, S. & Usta, A. (2013). The Political Life and Architecture in Turkey in 2000s, *Politics in the History of Architecture as Cause and Consequence, ARCHIST'13* içinde (s.87-105), MSGSÜ Yayınları.

Karaman, F. D. & Erman, O. (2007). Apartman Tipolojisinde Bir Açılım: 1950-60'larda Adana Örneğinde Aile Apartmanları. IAPS - CSBE Network *Kültür ve Mekân Toplantıları Ulusal Sempozyum 1: Kent, Kültür ve Konut Bildiriler Kitabı* içinde (s.107-114), İstanbul, Türkiye, 14-16 Aralık

Koca, D. (2016). Türkiye'de Çağdaş Konut Üretiminin Yeniden Okunması. *Tasarım + Kuram*, 11(19), 19-36. https://doi.org/10.23835/tasarimkuram.239591

Sey, Y. (1998). Cumhuriyet Döneminde Konut. Y. Sey (Ed.), *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* içinde (s.273-300). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tanyeli, U. (1995). Konut Mekânında Modernite Kavgası. *Mimarlık*, 262(32), 16-18.[http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/441/6375.pdf].

Tekeli, İ., (1979). Türkiye Kentlerinde Apartmanlaşma Sürecinde İki Aşama. *Çevre, Mimarlık ve Görsel Sanatlar Dergisi*, Temmuz-Ağustos(4), 79. [https://www.academia.edu/41455305/Türkiye_de_Apartmanlaşma_Süreci_ve_Konut_Kültürü].

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Research Article *Araştırma Makalesi* DOI: 10.54864/planarch.1650015

Modernization Narratives in the Architectural Periphery: Rationalist Design in the Case of Pınarbaşı High School

Mimari Periferide Modernleşme Anlatıları: Pınarbaşı Lisesi Örneğinde Rasyonalist Tasarım

Filiz SÖNMEZ
Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, Kayseri, Türkiye

ABSTRACT

In the 1950s, the rational architectural approach that developed within the framework of the International Style originating from the West created a modernization dynamic extending from the center to the periphery in Turkey. Modern architectural practices concentrated in city centers began to show themselves in the periphery with the contributions of engineers and architects. The rational architectural approach that took shape in the West in the 20th century became widespread in Turkey, especially through public buildings. In this context, the question of how the center-to-periphery modernization process in late 1950s Turkish architecture was shaped constitutes the motivation of this study. Within the scope of the study, an educational structure in the periphery of Kayseri was selected in order to discuss the spatial reflections of this process, and its design and production processes were detailed. Pınarbaşı High School, designed by Civil Engineer Kamil Kundakçıoğlu in the Pınarbaşı district between 1959 and 1962, was examined in order to find the counterpart of modernization in the periphery by using qualitative research methods such as literature review, observation, documentation, and oral history techniques. The findings show that the structure shaped by modern rational principles differs with the use of local materials and regional dynamics. The results of the study offer a new perspective on the modernization process in Turkey in the context of center-periphery.

Keywords: Educational buildings, rational architecture, modernization, Pınarbaşı High School, Civil Engineer Kamil Kundakçıoğlu.

ÖZ

1950'lerde, Batı kaynaklı Uluslararası Üslup çerçevesinde gelişen rasyonel mimarlık anlayışı, Türkiye'de merkezden çevreye uzanan bir modernleşme dinamiği oluşturmuştur. Kent merkezlerinde yoğunlaşan modern mimarlık uygulamaları, mühendis ve mimarların katkılarıyla periferide de kendini göstermeye başlamıştır. 20. yüzyılda Batı'da şekillenen rasyonel mimari yaklaşımı, Türkiye'de özellikle kamu yapıları aracılığıyla yaygınlaşmıştır. Bu bağlamda, 1950'lerin sonlarında Türkiye mimarlığında merkezden çevreye uzanan modernleşme süreci nasıl şekillenmiştir şekillendiği sorusu, bu çalışmanın motivasyonunu oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında, Kayseri'nin periferisindeki bir eğitim yapısı, bu sürecin mekânsal yansımalarını tartışmak amacıyla seçilerek, tasarım ve üretim süreçleri detaylandırılmıştır. Pınarbaşı ilçesinde 1959-1962 yıllarında Y. İnş. Müh. Kamil Kundakçıoğlu tarafından tasarlanan Pınarbaşı Lisesi, nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması, gözlem, belgeleme ve sözlü tarih teknikleri kullanılarak, modernleşmenin periferideki karşılığını bulmak üzere incelenmiştir. Bulgular, modern rasyonel ilkelerle şekillenen yapının, yerel malzeme kullanımı ve bölgesel dinamiklerle farklılaştığını göstermektedir. Çalışmanın sonuçları merkez-periferi bağlamında Türkiye'deki modernleşme sürecine yeni bir bakış açısı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim yapıları, rasyonel mimari, modernleşme, Pınarbaşı Lisesi, İnş. Müh. Kamil Kundakçıoğlu.

Received / Geliş Tarihi	03.03.2025
Revision Requested / Revizyon Talebi	01.04.2025
Last Revision / Son Revizyon	28.04.2025
Accepted / Kabul Tarihi	08.05.2025
Publication Date / Yayın Tarihi	16.09.2025

Corresponding author / Sorumlu Yazar: Filiz SÖNMEZ

E-mail: fsonmezf@erciyes.edu.tr

Cite this article: Sönmez, F. (2025). Modernization Narratives in the Architectural Periphery: Rationalist Design in the Case of Pınarbaşı High School. *PLANARCH - Design and Planning Research*, 9(2), 401-410. DOI:10.54864/planarch.1650015

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Giriş

1950-1960 yıllarındaki modernleşme döneminde Batı, mimari biçimlenişini, ekonomik, işlevsel ve rasyonel çözümler öneren tasarım anlayışı üzerine kurgulamıştır. Kuşkusuz, Batı'da yaşanan siyasi, toplumsal, ekonomik, kültürel ve mimari değişimler, Türkiye mimarlık ortamını da doğrudan etkilemiştir.

Türkiye'de, çok partili döneme geçişle birlikte düşün alanından gündelik yaşam ve mimarlık ortamına kadar yenilikler izlenmiş olup, ülkenin yeni ekonomik modeli benimsemesi ve Batı'ya açılma politikasının bir sonucu olarak mimari biçimlenişin değişmesi, Uluslararası Üslup'un benimsenmesi ile olmuştur. "Uluslararası üslup" tanımı ilk olarak 1932 yılında Philip Johnson'ın kitapı ile tanımlanmıştı.

Türkiye'de 1950 sonrasında çok partili rejime geçilmesiyle beraber, mimarlık ortamı da bu durumdan etkilenmiş olup yeni mimari üsluplar benimsenmiştir. Değişen politik ortamla Avrupa ve özellikle Amerika ile etkileşimi artırmıştır. Daha önce Batı kavramı, Avrupa'yı işaret ederken 1950 sonrasında artık yeni dünya düzeninin lideri olan Amerika'yı tanımlamaktadır.

"Türkiye'ye Uluslararası Üslup mimarlığının giriş süreci olarak 1950'li yılların ortaları; yani Demokrat Parti iktidarının zirvede olduğu, Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Soğuk Savaş sürecinde sıkı ilişkiler kurduğu bir dönem uygun görülmüştür. Kuvvetle ihtimal, "International Style" teriminin çıkış noktasının Amerika oluşu bu tarihlendirme mevzuunda önemli rol oynamıştır. Buna göre; "uluslararası" tabir edilen bu üslup ABD'nden 1932 senesinde yola çıkmış, Türk-Amerikan ilişkilerinin zirvede olduğu 1950'li yılların ortalarında Atlantik'in öte yakasındaki Türkiye Cumhuriyeti'ne giriş yapmıştır" (Demiriz, 2019).

"1950'li yıllarda ülkenin uluslararası ekonomik sistemle bütünleşmesi ve liberal ekonomilerin güçlenmesi yeni yapı türleri ve ulaşım biçimleri ihtiyacını doğurmuş; demiryolu odaklı ulaşım sistemi, karayolu odaklı bir gelişim izlemeye başlamıştır" (Tapan, 2007). Bu dönemde, üslup ve forma ilişkin uluslararası kavramların etkisini artırmasıyla birlikte, mimarlar eklektik yaklaşımlar benimsemeye başlamıştır. Bu gelişmeler, mimaride uluslararası bir üslup arayışını öne çıkarırken, ulusal mimarlık anlayışından giderek uzaklaşılmasına neden olmuştur (Tanyeli, 1998). Bu süreçte, vaziyet planlarında işlevsel ve geometrik elemanlar olarak dikdörtgen ve kare formları ön plana çıkmış, plan ve biçim çözümleri prizmatik kütleler üzerine inşa edilmiştir. Cephelerde ise yalınlık ve rasyonalite ön planda tutulmuştur.

Modern mimarinin Türkiye'deki varlığı, bu mimarinin kaynağı olan Avrupa ülkelerindeki uygulamaların arka planından farklı bir içerik taşır. Modern mimari Türkiye'de, modern toplumun dönüşmesinin doğal bir sonucu değil, istenilen ama henüz gerçekleşmemiş bir modernliğin temsili olarak görülmelidir (Bozdoğan, 2002, ss.317-318).

1950'li yıllar Türkiye'de modernleşmenin yön değiştirdiği bir dönemdir. Batı'nın ise 1950'ler sonunda özgün arayış ve taleplerin oluştuğu, ekonomik açıdan refaha kavuştuğu, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin hız kazandığı dolayısıyla yeni mimari arayışların ve tasarım çeşitliliğinin başladığı görülmektedir. Türkiye Batı'daki bu çoğulcu ve yenilikçi ortamı takip etmiş, ancak teknolojik ve ekonomik yetersizlikler Batı'daki bir modernleşme süreci yerine, Türkiye'nin kendi iç dinamiklerine göre oluşan bir modernlik serüvenini başlatmıştır.

Özorhon ve Uraz'ın (2009) da belirttiği gibi, "aslında 1950-1960 arası mimarlığı, uluslararası mimarlık birikiminin dönemin Türk mimarları tarafından kavrandığı ve uygulama çabası içine girildiği yıllardır." Tam da bu noktada Sibel Bozdoğan'ın (2002) yorumları önemlidir: "Modern mimarinin Türkiye'deki varlığı, bu mimarinin kaynağı olan Avrupa ülkelerindeki uygulamaların arka planından farklı bir içerik taşır. Modern mimari Türkiye'de, modern toplumun dönüşmesinin doğal bir sonucu değil, istenilen ama henüz gerçekleşmemiş bir modernliğin temsili olarak görülmelidir." Başka bir deyişle, Türkiye mimarlığı bu dönemde Batı kökenli Modern Mimarlık anlayışını, kendi kültürel ve mimari birikimiyle harmanlayarak yorumlama fırsatı bulmuştur.

Tapan'a (2005) göre, "önceki on yılın İkinci Ulusal Hareketi sırasında Osmanlı ve özellikle Anadolu modellerinden yoğun olarak etkilenen cephe çözümlemeleri, artık basit ve rasyonel Uluslararası Stil'in fikirlerini yakından takip etmektedir. Plan ve form çözümlemeleri prizmatiktir. Fonksiyonel geometrik elemanlar olan dikdörtgenler ve kareler planlarda baskındır. Izgara sistemi cephelerde yoğun olarak kullanılmaktadır."

Türkiye'nin mimarlık geleneğinde oluşturduğu rasyonel anlayıştaki Uluslararası Üslup, özellikle 1950'ler sonunda merkezden periferiye kadar inşa edilen modern yapılarda kendini hissettirmiştir. Anadolu'da şehir merkezlerinde bu üslupla inşa edilen modern mimarlık ürünlerinin oluşum öykülerine kentli doğrudan tanıklık ederken, aslında kentin periferisinde yer alan ilçelerde ve köylerde inşa edilen modern mimarlık yapıları da, merkez-periferi etkileşimi içinde kent merkezinden uzakta izlenen modernleşmenin yerel açılımlarını anlama ve izleme bakımından önemli olmuştur.

Batı'daki 20. yüzyılı yönlendiren rasyonel mimari düşüncenin özgürleşmesi Türk Mimarlığı'na ancak 1950'lerde özellikle şehir merkezlerinde inşa edilen kamu yapıları özelinde yerleşmiştir. Bu açıdan 1950 sonu mimarlığına bakıldığında, Türkiye Mimarlığı'nın modernleşme sürecinde merkezden periferiye doğru şekillenen mimari örnekler nasıldı? Periferi'de inşa edilen modern mimarlık yapıları, merkezle eş veya ard zamanlı olarak varlık gösterirken, merkez-periferi kavramsallaştırması içinde 1950-1960 arası mimarlığını incelemek ve onu bu denli değerli kılan ürünleri bu bakış açısıyla yeniden incelemek anlamlı bulunmuştur.

Bu bağlamda, bu makalede 1950-1960 arası Cumhuriyet modernliği, merkez-periferi mimari dinamikleri doğrultusunda incelenerek, modern teknik adamın tasarım yaklaşımının periferideki temsil biçimi, periferinin bakışının merkez ile benzeştiği veya ondan farklılaştığı tarafların ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaçla, Kayseri'nin kent merkezinde inşa edilen modern mimarlık yapılarını inceleyen çalışmalardan farklı olarak, periferisinde yer alan modern yapıların tasarım aşamasından üretim aşamasına kadar tüm bilinmezleri ortaya konulmuştur. Örneklem olarak, Kayseri'nin doğusunda yer alan Pınarbaşı ilçesinde 1959-1962 yılları arasında Y. İnş. Müh. Kamil Kundakçıoğlu tarafından tasarlanan Pınarbaşı Lisesi seçilmiştir. Çalışmada 1950 ve 1960'larda eğitim yapılarında Kayseri merkezde hali hazırda uygulanagelen modern mimari dilin, periferide ne ölçüde temsil edildiği ve rasyonel düşüncenin periferideki işleyişi ve anlamı yorumlanmıştır. Böylelikle periferideki modernleşme deneyiminin bir eğitim yapısı üzerinden mekânsal incelenmesi ile mimarlık tarihi yazınında Türkiye modernleşmesi üzerine yeni açılımlar sunulmuştur.

Yöntem

Bu makalede, Cumhuriyet Dönemi Mimarlık Tarihi çalışmalarının sıklıkla başvurduğu nitel araştırma (qualitative) tekniklerinden literatür taraması, gözlem ve dokümantasyon (mimari proje arşivi, Pınarbaşı Lisesi tarihi fotoğraf ve güncel fotoğraf arşivi) ile sözlü tarih çalışması gibi yöntemler

kullanılmıştır. Çalışma kapsamında Pınarbaşı Lisesi'nin tasarımcısı İnş. Müh. Kamil Kundakçıoğlu ile sözlü görüşmeler yapılmış olup, Kundakçıoğlu'nın tasarım aşamasından uygulama aşamasına kadar Lise hakkındaki bilgi, mimari proje ve belgelerinden faydalanılmıştır. Bu kapsamda Erciyes Üniversitesi Etik Kurulu'na başvurulan çalışma için, 25.03.2025 toplantı tarihi, 139 karar numarası raporu ile araştırmanın etik açıdan uygun olduğuna karar verilmiştir. Ayrıca, ilçede faaliyet gösteren "Foto Peker"in sahibi fotoğrafçı Cengiz Peker'in 1960'lar başındaki Pınarbaşı Lisesi fotoğraflarından faydalanılmıştır.

Çalışmadaki ana yöntem, merkez-periferi konusundaki literatür araştırmasına bağlı teorik altyapının ortaya konması, seçilen döneme ve eğitim yapılarına özgü mimari projelerin ve özelliklerin, yapının tasarımcısı ile yapılan sözlü tarih görüşmeleriyle değerlendirilmesi ve sonucunda da Pınarbaşı Lisesi örneği kapsamında periferideki modernleşmenin izlerinin yorumlanmasıdır.

Şanlı'ya (2020) göre, "Türkiye'de günümüzde hala birey olduğunun farkında olan ve bunu öne çıkaran mimar sayısı oldukça azdır. Özellikle periferide kalan kentlerde mimarlar kendilerinin farkında olmayıp, yaptığı çalışmaları belgeleme ihtiyacı dahi duymamaktadır." Bu çalışmada ise, 1950 ve 1960'larda mimari projeler de üretebilen inşaat mühendislerinden biri olan Kamil Kundakçıoğlu'nun özel arşivci kimliği vurgulanarak, yaptığı en ufak bir eksiz çalışmasından uygulanan tüm yapılarının projelerini saklaması nedeniyle Pınarbaşı Lisesi'ne ait tüm teknik çizim ve fotoğraf gibi belgelere ulaşılmıştır. Ayrıca Kundakçıoğlu Lise'nin yapım sürecini de bire bir gerçekleştirmesi nedeniyle belleğinde yapıya ait her detayı hatırlamaktadır. Bu özel tasarımcının modern bir teknik adam olduğunu, hem projelerini hem de yaptığı çalışmaları özenle belgeleyen arşivci kimliğinden söz etmek mümkündür.

Literatür Taraması ve Kavramsal Çerçeve

Periferide Merkezi Modernleşme

Cumhuriyetin ilk yıllarında, Anadolu'da modernliğin merkezi olarak konumlanan Ankara, nesnel ve evrensel karakteriyle modernleşme sürecinin odağını oluşturmuş; kültürel anlamda toplumu yönlendiren semboller, değerler ve inançlar sisteminin kaynağı olmuştur. Kısacası, modernlik söyleminin üretildiği başlıca kent Ankara'dır (Düzenli, 2009).

Ankara'daki modernleşme hareketleri, diğer Anadolu kentleri ve ilçelerinde ard zamanlı olarak karşılık bulmuştur. "Batının coğrafya, tarih ve kültürüyle tanım kazanmış modernlik deneyimi, farklı coğrafyalara açılmakta, yeni kültürel havzalarda yeşermekte, değişik dillerde yeniden anlatılmaktadır" (Göle, 2002). Göle'nin modernlik ile ilgili olarak üzerinde durduğu bir başka kavram ise "yerel modernlik"tir. Göle'ye göre (2002), "yerel modernlik ile ilgili kavramsallaştırma Batı merkezlik modernlik algılamasından ayrılıp ötekine, çevreye, tikel pratiklere yönelmekte" olandır. Bu anlayışla, "merkezi modernleşmenin her yerde aynı şekillenemeyeceği öngörüsüyle, her kentin kendi yerel değerleri, kendi değişim parametreleri ve sürekli bir ödünçlenme ile modernlik serüvenini gerçekleştirdiği kabul edilebilir" (Sönmez, 2012). Bu görüş Cengizkan'ın (2009) tespitleri ile paralellikler taşımaktadır; "... merkezi düşüncedeki ilkeleri yerelde aramak değil; merkezi düşüncenin nasıl yerelleştiğini ortaya çıkarmak, hiç değil; yerel düşüncenin kendisini merkezi düşünceyle dirsek teması içinde nasıl kurduğunu bulmak." Düzenli'ye (2009) göre, "Cumhuriyet döneminde merkezin periferiye bakışı olduğu kadar, periferinin de merkezin söylemlerini algılayış biçimi modernite düşüncesinin hedefine ulaşabilmesi açısından önem taşır." Buradan yola çıkarak, mimarlık bağlamında yerel düşüncenin, merkezden talep ettikleri ve bunun yereldeki mekânsal karşılıklarını incelemek anlamlı görünmektedir.

Devlet eliyle şekillendirilen kamusal mekân modelleri ve kent planları, genel olarak merkezi otoritenin ilkeleri ve hedefleri doğrultusunda oluşturulsa da yerel aktörlerin ve bölgesel dinamiklerin etkisiyle farklılaşan mekânsal özellikler gösterebilir. Bu çerçevede, literatürde yeterince ele alınmamış olan periferi kentler, ilçeler ve köylerdeki mimarlık pratikleri, çalışmada incelenen ilçe örneğinde olduğu gibi, kent ve mimarlık araştırmaları için alternatif kuramsal yaklaşımlar geliştirilmesine katkı sağlayabilir (Karaibrahimoğlu ve Demirkan, 2021).

İlçelerde ve köylerde inşa edilen kamu yapılarının, kent merkezindeki örneklerle benzer mimari özellikler taşıdığı ve modern mimari tasarım anlayışını yansıttığı bilinmekle birlikte, malzeme, kültür ve yapım teknikleri açısından yerel unsurları da barındırdığı görülmektedir. Örneğin Kayseri Erkek Sanat Enstitüsü, Kayseri merkezde devlet desteği ile inşa edilmiş olup, rasyonalist dili ve işlevsel özellikleri ile II. Ulusal Mimarlık döneminin yerel malzeme kullanımını ön plana çıkaran modern bir yapıdır. Okul, "1942-1947 yılları arasında T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Mimari Proje Bürosunda Paul Bonatz'a hazırlatılan mimari tip projeye dayanarak inşa edilmiştir." (Yöney ve Asiliskender, 2019) (Şekil 1).

Şekil 1.
Kayseri Erkek Sanat Enstitüsü, Atölyeler Binası. (Işık, 2010)

Bu nedenle Kayseri Erkek Sanat Enstitüsü gibi merkezdeki okullardan esinlenilerek ilçelerde inşa edilen okullar, sayı, ölçek ve mimari kimlik bakımından, merkezdekilere kıyasla daha sade bir modernleşme yaklaşımının ürünü olarak, yerel odaklı bir temsil sundukları söylenebilir.

Cumhuriyet'in ilanından 1960'lara kadar geçen süreçte, öncelikle merkezde başlayan ve zamanla periferiye yayılan ulaşım ağlarının kurulması, sanayileşme girişimleri ve kentsel dönüşümle birlikte modernleşme projesinin önemli unsurlarından biri de eğitim yapıları olmuştur. Cumhuriyet dönemi boyunca eğitim yapıları, modernleşme hareketleri çerçevesinde öncelikli bir yer tutmaya devam etmiştir. Bu bağlamda, eğitim yapılarıyla ilgili dikkat çeken bir diğer nokta ise, Cumhuriyet döneminde başlatılan kız ve erkek öğrencilerin bir arada eğitim aldığı hem kent mekezinde hem periferide okul sayısının artırılmasıdır. Özellikle 1950 ve 1960'lı yıllarda karma eğitimin periferiye de yaygınlaştırılması, kadının toplumsal konumunun güçlendirilmesi yönünde atılan önemli adımlardan biri olmuştur. Böylelikle ana hedef Özbek (2013)'in de belirttiği gibi, eğitim yapılarının "Cumhuriyet ve aydınlanma ideolojisini simgeleyen birer anıta dönüşmesidir."

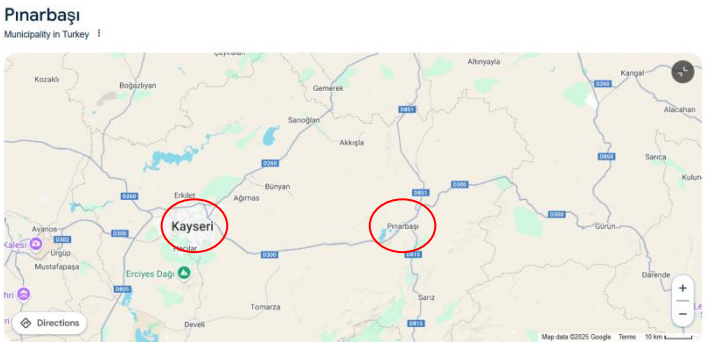
Geçmişten günümüze kadar okul işlevini ve mimari niteliğini koruyarak değerini ve anlamını sürdüren Pınarbaşı Lisesi, yapım dönemi, malzeme tercihleri, yerleşim düzeni, mekân organizasyonu ve mimari bileşenleriyle modernleşmenin periferideki tanıkları arasında yer almaktadır. Bu çalışma, söz

konusu eğitim yapısını detaylı bir şekilde ele almayı amaçlamaktadır.

Bir Periferi Olarak Pınarbaşı İlçesi

Pınarbaşı ilçesi, Kayseri il merkezinin doğusunda, merkezden 89 km uzakta olup Malatya-Kahramanmaraş karayolu üzerinde yer alır (URL-1) (Şekil 2).

Şekil 2.
Pınarbaşı ilçesi Kayseri'nin doğusunda olup, merkezle arası 89 km uzaklıktadır (URL-1).

Cumhuriyet dönemi öncesine ait çok sayıda tarihi yapılara sahip olan Pınarbaşı'da, Cumhuriyet'in ilanından sonra, yeni rejimin özellikle eğitim yapılarından başlayarak (Pazarören Köy Enstitüsü, 1935-40, Cinahmet Köyü Okulu, 1939) ilçenin modern yüzü inşa edilmiştir (Şekil 3).

Şekil 3.
Pazarören Köy Enstitüsü, 1935-40, Pınarbaşı (Işık 2011)

Pınarbaşı'da, 1950'ler sonunda modern nitelikli az sayıdaki yapılarından biri olan "Pınarbaşı Lisesi", tasarımcısının Türk mimarlığında "modernlik" ve "yerel" kavramlarının sentezi ile ilgili denemelerini temsil etmesi bakımından önemlidir.

Bulgular

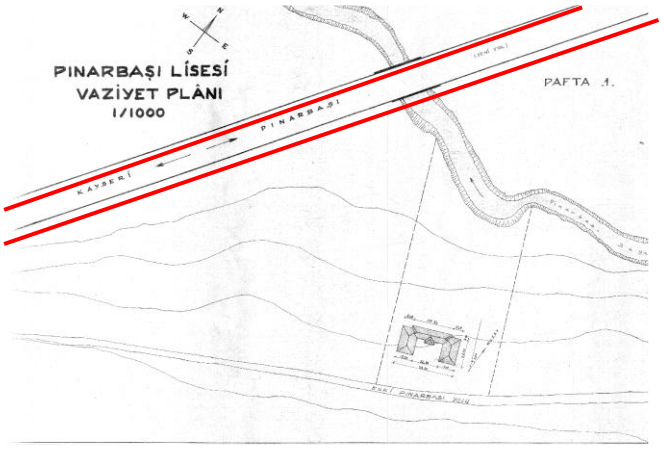
Yapının Konumu ve Mimari Özellikleri

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte, ulusal kimliğin şekillendirilmesi, ideolojik temellerin temsil edildiği kurumların oluşturulması ve çağdaş bir toplumsal yapının inşası amacıyla geniş kapsamlı reformlar hayata geçirilmiştir. Bu doğrultuda, halkın Cumhuriyet rejimini benimseyen bireyler olarak yetiştirilmesi ve ulus-devlet bilincinin güçlendirilmesi açısından eğitim ve öğretim, öncelikli konular arasında yer almıştır (Kul, 2011).

1950'lerden itibaren eğitim yapıları, sahip oldukları modernist mimari karakter sayesinde merkezin öngördüğü idealleri periferiye taşıyan ve Cumhuriyet'in öğretileri doğrultusunda modern bireyler yetiştirmeyi amaçlayan kurumlar olarak değerlendirilmiştir (Karaibrahimoğlu ve Demirkan, 2021). Anadolu'nun her köşesinde her yaştan bireyin eğitim hakkının savunulmasının, modern bir toplum inşa etmenin temel unsurlarından biri olarak kabul edildiği bu dönemde, Pınarbaşı Lisesi'nin inşa edilmesine yönelik alınan karar büyük bir önem taşımaktadır.

Pınarbaşı Lisesi 1959-1962 yılları arasında Pınarbaşı ilçesinde, ilçenin eski Pınarbaşı ilçe yolu üzerinde Pınarbaşı Lise Yaptırma Derneğine ait olan ve ilçenin güneyinde yer alan bir arsa üzerinde inşa edilmiştir. Yapıldığı zaman çevresi boş olan Lise binası zamanla arsa sınırları içerisinde yapılan öğretmen evinin yanısıra yoğun olarak inşa edilmiş apartman ve ticari yapılarla kaplanmış bulunmaktadır (Şekil 4).

Şekil 4.
Pınarbaşı Lisesi, Vaziyet Planı (Arşiv-3,1959)

1960'ların ortasında lisenin faaliyete geçmesiyle birlikte, okulun çevresinde yeni konut alanları ve mahalleler oluşmuş, bu durum ilçenin kentsel yerleşim yönünü Güney bölgesine doğru kaydırmıştır. Okulun inşası, zamanla çevresindeki yapılaşmayı hızlandırmış ve dönemin alışveriş mekânlarının bu bölgede yoğunlaşmasına katkı sağlamıştır (Şekil 5).

Şekil 5.
Pınarbaşı Lisesi'nin İlçe Merkezindeki Yerleşimi ve Yakın Çevresinde İnşa Edilen Diğer Yapılar. (Google Earth görüntüsü, 26.12.2024)

İnş. Müh. Kamil Kundakçıoğlu ile yapılan sözlü tarih görüşmesinde Kundakçıoğlu "tasarıma başlamadan önce İsviçre'deki okulların planlarını incelediğini ve detaylı etüdleri sonucunda U planlı tipolojik bir forma uygun olarak tasarladığını" belirtmiştir.

Yapının tören alanı 520 metrekare iken, yapının toplam zeminde taradığı alan 1740 metrekaredir. Tasarımda dikkat edilen en önemli husus, Pınarbaşı'nın sert kış iklimi dikkate alınarak, binanın "U" planına göre tören alanı, Güney tarafına gelecek şekilde konumlandırılmıştır.

Tasarımının Hazırlık Süreci

İnşaat Mühendisi olarak 1955 yılı Haziran'ında mezun olan Kamil Kundakçıoğlu, dönemin modern mühendislik eğitimi almış, aynı zamanda dönemin mimari yapılarını yerinde incelemiş Kayserili bir teknik adamdır. Kayseri'de mühendislik eğitimi gereği birçok mimari ve statik proje işi yapmasına ek olarak Kayseri Gökdelen İş Merkezi, Kayseri YEM fabrikası gibi önemli yapıların müteahhitlik işlerini de yapmıştır. Kundakçıoğlu'nun mesleki anlamda Pınarbaşı ile karşılaşması, İstanbul Teknik Okulu'nun (Yıldız Teknik Üniversitesi) her yıl için yapılması gereken mecburi stajını 1953 yılında Pınarbaşı, Gürün ve Darende yol inşaatlarında yapmış olması ile başlamıştır. Kundakçıoğlu, meslek hayatına başlayınca 1959 yılında "Petek Proje ve İnşaat Bürosu" adıyla bürosunu açmıştır; İlk bir ay içinde Kayseri Pınarbaşı ilçesi Lise Yaptırma Derneği ile anlaşarak "meslek hayatımın en güzel eseri" dediği 20 dershaneli Pınarbaşı Lisesi projesinin yapılması ve inşaatın kontrol ve denetimini üstlenmiştir.

Pınarbaşı Lisesi, eski Pınarbaşı yolu, Zamantı Irmağı ve Pınarbaşı yeni yolu arasındaki dernek arsası üzerine yaptırılmıştır. Vilayet Encümen Üyesi ve aslen Pınarbaşılı olan Abdurrahman Eren aracılığıyla, Lise Yaptırma Derneği başkanı Şükrü Yararbaş, 1959 Haziran ayında Kundakçıoğlu ile iletişime geçmiştir. Pınarbaşı halkı, bağışlarıyla derneğe destek vermiştir. Bu durum Cumhuriyet'in eğitim ve kültür alanlarındaki çağdaşlaşma projelerine ilçelerde yaşayan halkın da katkıda bulunduğunu ve en önemlisi merkezdeki gibi modern yapılara sahip olma taleplerini göstermektedir. Düzenli'ye (2009) göre, "Modern düşüncenin hedefine ulaşabilmesi için modernleştirici iradenin merkezde olduğu kadar periferide de etkin bir modern yapı kurgulayabilmesi, başka bir deyişle, modern düşüncenin ülke genelinde yaygınlaştırılması ile yakından ilişkilidir."

Lise inşaatına başlamadan önce Kundakçıoğlu tarafından temel emniyet geriliminin tespiti için çimento torbaları ile yükleme yaparak temel zemininin taşıma gücünün tespiti yapılmıştır. Zemin taşıma bakımından sağlam olduğu tespit edildikten sonra, tasarım için hazırlıklara başlamıştır.

Pınarbaşı Lisesi'nin Mimari Özellikleri

Lise binası simetrik "U plan", işlevselci anlayışta biçimlenişi, sade cephe özellikleri ve yalın anlatımları ile bir inşaat mühendisinin rasyonel-işlevci yaklaşımını ortaya net bir şekilde koymaktadır. İnşaat mühendisinin 1950-1955 yılları arasında aldığı mühendislik eğitimiyle doğrudan harmanlanan bu yapı, belirgin biçimde modernist bir estetikle tasarlanmış ve tam olarak eğitim yapılarında olması gereken işlevselliği öne çıkarmıştır.

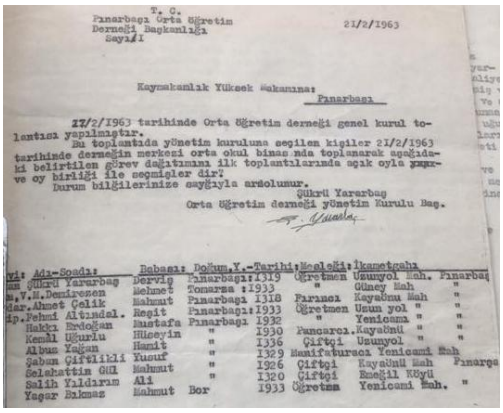
Dönemin rasyonel mimarlık anlayışı ve Pınarbaşı'nın iklim koşulları göz önünde bulundurularak tasarlanan yapıda, güney yönüne bakan bir iç avluya sahip "U" plan tipi tercih edilmiştir. Sınıflar, iç avluya dönük şekilde konumlandırılarak hem doğal ışık alması sağlanmış hem de iklimsel koşullara uygun bir mekânsal düzenleme oluşturulmuştur. Pınarbaşı'nın sert ve soğuk iklimi nedeniyle, öğrenci ve öğretmenlerin güneşten maksimum düzeyde faydalanabilmesi için tören alanı da güney yönüne yerleştirilmiştir.

Bodrum kat, zemin kat ve birinci kattan oluşan bina yığma yapım tekniği ve bodrum kattaki gösteri salonu ise betonarme karkas sistemi ile inşa edilmiştir. Kat yüksekliği 360 cm'dir. Yangın, deprem gibi afetler için binanın kolay tahliye edilmesi için Kuzey ve Güney cephelerinde dışarı açılan kapılar bulunmaktadır. Yığma yapının dış duvarları 23 cm taş kaplama ile birlikte 50 cm genişliğindedir. Lisenin yapımında modern ve yerel yapı malzemesi ve karma yapım tekniği kullanılarak ilçenin iklim koşullarına uygun ve ekonomik bir yapı inşa edilmiştir. Bu durum periferide dönemin imar anlayışını ortaya koymaktadır.

Kundakçıoğlu (2024) ile yapılan sözlü tarih görüşmesinde, kendisinin Pınarbaşı'nda görev alan öğretmenlerle de görüşmeler yaptığı, öğretmenlerin ihtiyaçlarını analiz ettiği anlaşılmaktadır. Dernek yönetimi 20 dershanesi olan bir lise binası istediğini belirttikten sonra, sınıf büyüklükleri 48 öğrenciye göre boyutlandırılmıştır ve genel olarak 44 metrekare büyüklüğünde tasarlanmıştır. Kundakçıoğlu tasarıma başlamadan önce Mimarlık Dergilerinden İsviçre'deki okul yapılarından örnekler incelediğini belirtmiştir.

Yöre halkı ilçenin bir Lise yapısına sahip olmasını istemiş ve İnş. Müh. Kundakçıoğlu'nun Lise tasarımı proje uygun olarak aynen tatbik edilmiştir. Dernek emanet usulü ile kendi temin ettiği usta ve işçilerle, sürveyanın da nezareti altında, binayı yaptırmıştır. Tasarımcısı ve mühendisi sıfatıyla Kundakçıoğlu haftada bir bina inşaatını kontrole gelmiştir. Pınarbaşı Lisesi'nde Pazaören Köy Enstitüsü'nden mezun olmuş, Cemal Gürel adlı bir öğretmen sürveyanlığını yapmıştır. Elektrik, su tesisatı ve kalorifer projesi derneğin desteğiyle başka teknik adamlarla tamamlanmıştır. Dernek, Lisenin yapım sürecinde sürekli genel kurul toplantıları yaparak üyeleriyle lisenin inşa sürecinde kararlar alarak, görev dağılımlarını yapmıştır (Şekil 6).

Şekil 6.
Lise Yaptırma Derneği'nin 21.02.1963 tarihli toplantı tutanağı (Arşiv-1)

T. C.
Pınarbaşı Orta Öğretim
Derneği Başkanlığı
Sayı:1

21/2/1963

Kaymakamlık Yüksek Makamına
Pınarbaşı

27/2/1963 tarihinde Orta Öğretim derneği genel kurul toplantısı yapılmıştır.
Bu toplantıda yönetim kuruluna seçilen kişiler 21/2/1963 tarihinde derneğin merkezi orta okul binası nda toplanarak aşağıdaki belirtilen görev dağıtımını ilk toplantılarında açık oyla yapmış ve oy birliği ile seçmişler dir.
Durum bilgilerinize saygıyla arzolunur.

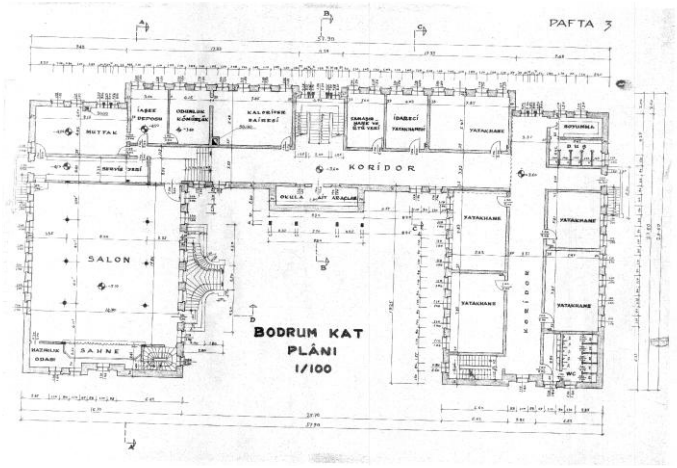
Şükrü Yararbaş
Orta Öğretim derneği yönetim Kurulu Baş.

Adı-Soyadı:	Babası:	Doğum Y.-Tarihi:	Meslegi:	İkametgâh:	
Şükrü Yararbaş	Dervig	Pınarbaşı:	1319	Öğretmen	Uzungol Mah. Pınarbaş
M.Ali Demircenen	Mehmet	Tomarza :	1933	"	Güney Mah "
Nur.Ahmet Çelik	Mahmut	Pınarbaşı	1318	Paramcı	Kayadınu Mah "
Dip.Fehmi Altındal.	Regit	Pınarbaşı:	1933	Öğretmen	Uzun yol " "
	Mustafa	Pınarbaşı	1932	"	Yenicama " "
Hakkı Erdoğan	Hüseyin	"	1930	Pancarcı.	Kayabaşı " "
Kemal Uğurlu	Hamit	"	1336	Çiftçi	Uzunyol " "
Alpan Yağan	Yusuf	"	1329	Manifaturacı	Yenicami Mah
Şaban Çiftçilikli	Mahmut	"	1326	Çiftçi	Kayabaşı Mah Pınarba
Selahattin Gül	Ali	"	1320	Çiftçi	Emeğil Köyü
Salih Yıldıram	Mahmut	Bor	1933	Öğretmen	Yenicami Mah. "
Yaşar Bakmaz					

Yapının ısınma sistemi kalorifer sistemi olmasına rağmen, her sınıfta gerektiğinde kullanılmak üzere soba bacaları da bulunmaktadır. Bodrum katta, yatılı köylerden gelen öğrenciler ve idareciler için yatakhane mekânları, ıslak hacimler, mutfak, çok amaçlı salon, kalorifer dairesi gibi teknik hacimler, servis girişi ve zemin kata salondan ve yatakhaneler bölümünden çıkan merdivenler bulunmaktadır. Ayrıca herhangi bir yangın olması durumunda Bodrum kattaki ana koridora bağlanan doğrudan dışarı sirküle olacak merdivenler ve gösteri salonundan acil durumlarda çıkış sağlanması amacıyla tören alanına doğrudan bağlanan bir merdiven bulunmaktadır (Şekil 7).

Öğrencilerin sosyal ve kültürel yönden gelişmeleri ve çağdaş yaşamın gerektirdiği bilgi ve görgü için, Bodrum katta gösteri salonu da tasarlanmıştır. Bodrum yüksekliği salonun olduğu kısımda 510 cm'dir. Cumhuriyet'in modern eğitim anlayışını yansıtan, kız ve erkek öğrencilerin bir arada eğitim aldığı sınıflar ile tiyatro (gösteri) salonu, Cumhuriyet ideolojisinin ve yetiştirmeyi amaçladığı modern birey modelinin taşradaki somut yansımalarını ortaya koymaktadır (Karaibrahimoğlu ve Demirkan, 2019) (Şekil 8 ve Şekil 9).

Şekil 7.
Pınarbaşı Lisesi, Bodrum Kat Planı (Arşiv-3, 1959)

Şekil 8.
Gösteri Salonu, Bodrum Kat (Arşiv-1)

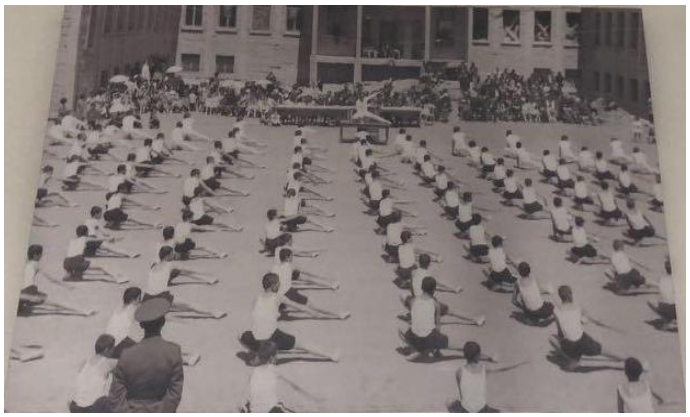
Şekil 9.
Gösteri Salonunun Sahne Bölümü. Bir Etkinlik Fotoğrafı. 1970'ler. (Arşiv-1)

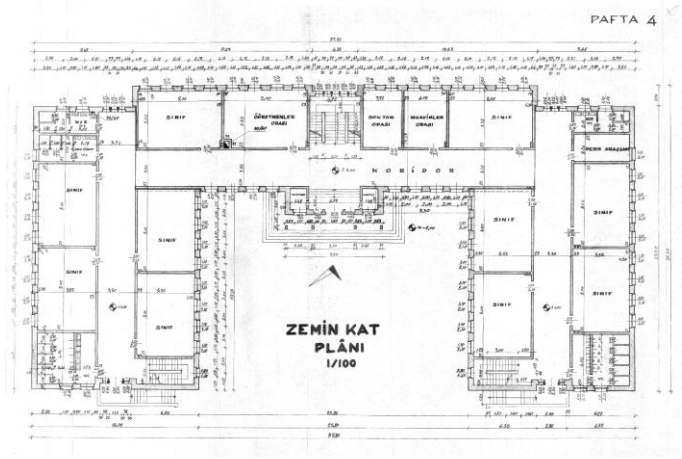
Yapının Doğu ve Batı yönü kısa tutulmuş olup, yapının Kuzey ve Güney cephesi geniştir. Özellikle yapının Güney Cephesi üç koldan tören alanını kapsayacak şekilde planlanmıştır. Tören alanında 1960'lar başında henüz Lisenin inşaatı devam ederken milli bayramlar için düzenlenecek etkinliklerin provaları yapılmıştır (Şekil 10).

Zemin katta Güney yönünden sağlanan girişin tam karşısında anıtsal bir merdiven bulunmaktadır (Şekil 11 ve Şekil 12).

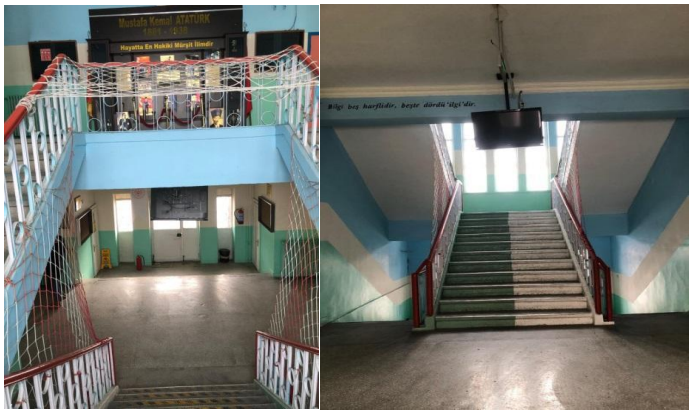
Şekil 10.
Lisenin İnşaatı Devam Ederken Tören Alanında Yapılan Cumhuriyet Bayramı Provası. 1960'lar (Arşiv-1)

Şekil 11.
Pınarbaşı Lisesi, Zemin Kat Planı. (Arşiv-3.1959)

Şekil 12.
Zemin Kattaki Anıtsal Merdivenden Bir Görünüş (Arşiv-1)

Doğu-Batı yönünden 48 kişilik sınıflar ve koridor sonunda kız ve erkek öğrenci sayılarına göre planlanan tuvaletler ve merdivenler bulunurken, Kuzey yönünde öğretmenler odası, iki sınıf ve doktor odası ve muavinler odası bulunmaktadır. Sınıfların önündeki koridor genişlikleri 350 cm olup, sınıf ve koridor oranları yapının fonksiyonu ile uyumludur (Şekil 13).

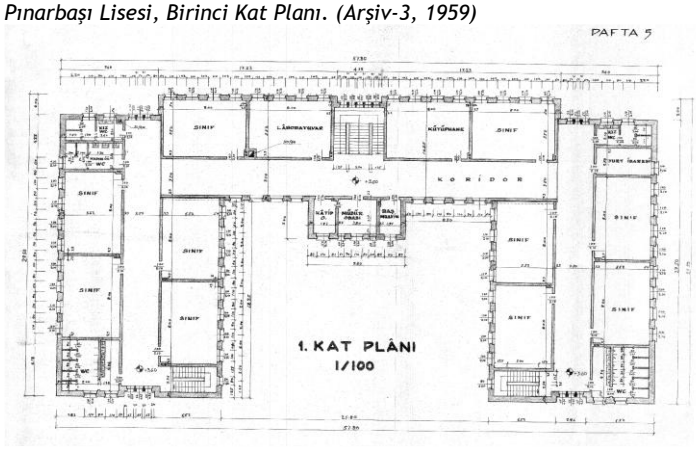
Şekil 13.
Sınıfların Önündeki 350 cm Genişliğindeki Koridorlar (Arşiv-1)

Rahat ve geniş koridorların iki yanındaki derslik, kütüphane, laboratuvar, ıslak hacimler, merdivenler ve yönetim birimleri arasındaki ilişkiler rasyonel biçimde çözümlenmiştir. Dersliklerin önündeki koridorlar, sirkülasyon mekanları olmalarının yanı sıra kapalı teneffüs mekânları olarak da kullanılmıştır. Çoğunlukla Doğu, Batı ve Kuzey yönüne bakacak şekilde yerleştirilen derslikler sahip oldukları geniş pencereler sayesinde bol ışık alan, aydınlık ve geniş mekânlardır.

Lisenin birinci katında Doğu-Batı yönünde sınıflar, yurt idaresi, kız ve erkek tuvaletleri ve merdivenler bulunurken, kuzey bölümünde laboratuvar, iki sınıf, kütüphane güney bölümünde ise, katip odası, müdür odası ve baş muavin odası bulunmaktadır (Şekil 14). Kundakçıoğlu katlar arasındaki mekan dağılımında, öğretmenlerle yaptığı görüşmelerin de etkili olduğunu belirtmiştir. Katlardaki mekan organizasyonu basit ve nettir. Yapıda öğrenci yoğunluğuna göre, sınıf genişlikleri deprem ve yangın gibi doğal felaketler için yapının kolayca sirküle olabileceği genişlikte koridor ve yeterli sayıda dışarı açılan merdivenlerin olması ve yapı yüksekliğinin dengeli olması rasyonel mimarinin tüm özelliklerini taşıdığını göstermektedir.

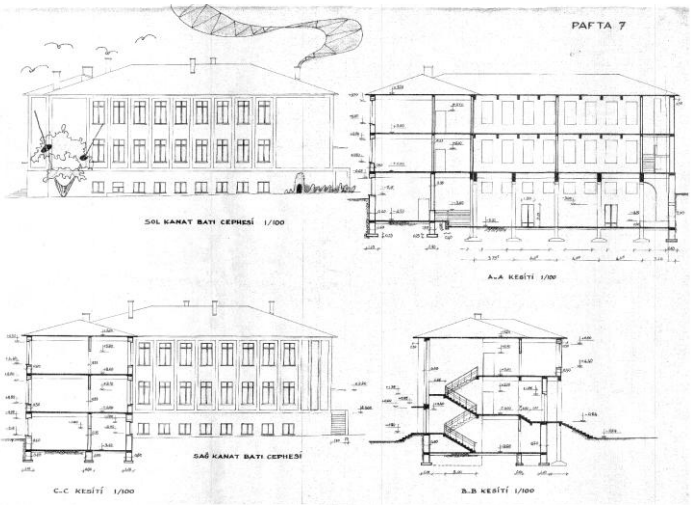
Şekil 14.
Pınarbaşı Lisesi, Birinci Kat Planı. (Arşiv-3, 1959)

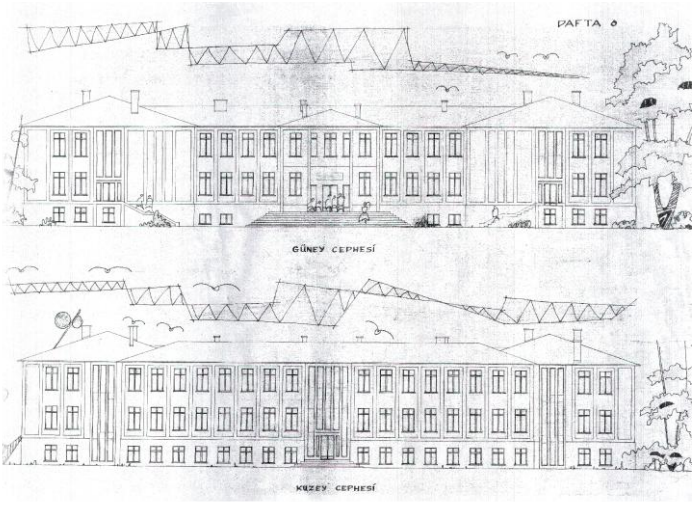
Plan ve kesit düzleminde mekân organizasyonuna ilişkin öneriler dönemin rasyonel, akılcı, işlevselci ve yalın mimari anlayışı ile paraleldir. Yapının mimari proje kesitleri incelendiğinde, sınıf ve koridor yüksekliklerinin oranlı olduğu, büyük pencere düzenleriyle mekanların aydınlık olduğu, karma taşıyıcı sistemin plan kararları ile uyumlu olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 15).

Şekil 15'deki kesitlerde de görüldüğü üzere, yatay etkili olan yapı kütlesinin çatısı, iklimsel koşullar ile ilişkili olarak Kundakçıoğlu'nun ifadesi ile "1/3 eğimli olarak oturtma çatı şeklinde" yapılmıştır. Ayrıca projenin kesit ve görünüş çizimlerinden de anlaşılacağı üzere, Kamil Kundakçıoğlu'nun projeye ilişkin parçacı bir yaklaşım yerine sürekliliği olan bütünsel bir anlayışı benimsediğinin ve yapının tamamını malzeme seçiminden kütle oranlarına kadar bir dil bütünlüğü oluşturacak şekilde tasarladığının altı çizilebilir (Şekil 16).

Şekil 15.
Pınarbaşı Lisesi'ne Ait Doğu-Batı Görünüşleri ve Kesitler. (Arşiv-3.1959)

Şekil 16.
Pınarbaşı Lisesi'nin Güney ve Kuzey Görünüşleri (Arşiv-3.1959)

Şekil 17 ve Şekil 18'de de görüldüğü üzere, tören alanını saran Doğu-Batı yönündeki kollar, Güney ve Kuzey'deki cephelere göre kısa tutulmuş olup, bodrumdaki mekanların pencereleri de yine tören alanını görecek şekilde planlanmıştır.

Şekil 17.
Doğu Cephesinden Eski ve Yeni Bir Görünüş. (Soldaki fotoğraf Arşiv-4, 1965) (Sağdaki fotoğraf Arşiv-2, 2024)

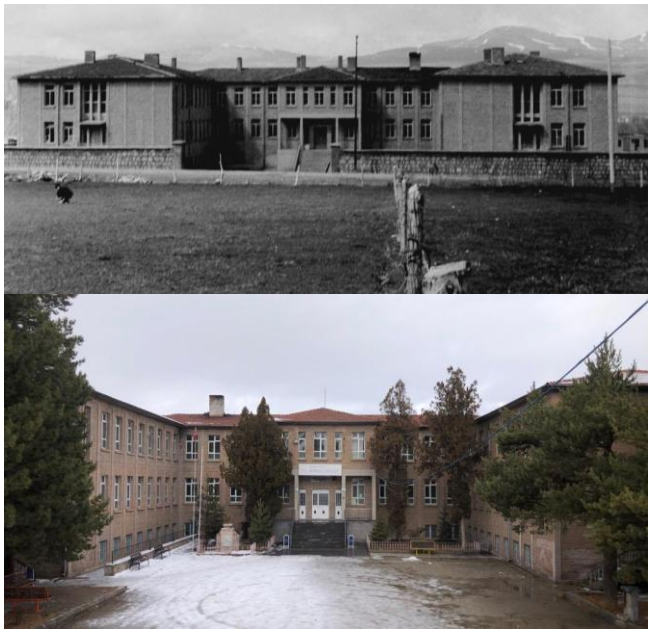

Şekil 18.
Batı Cephesinden Eski ve Yeni Bir Görünüş (Soldaki fotoğraf Arşiv-4, 1965.) (Sağdaki fotoğraf Arşiv-2, 2024)

Tören alanından ana yapıya giriş merdiveni, güneye bakan tarafta inşa edilmiştir. Yapıda işlevin belirleyici olmasına karşın, bir eğitim yapısını temsil eden diğer yapılarda olduğu gibi, "ana girişin vurgulanması" ve "simetri" tasarımın temel kriterlerinden olmuştur. Cephe tasarımlarında işlevle uyumlu pencere düzeni dikkat çekmektedir (Şekil 19).

Şekil 19.
Lisenin Güney Cephesinden Eski ve Yeni Bir Görünüş 1960'lar (Üstteki fotoğraf Arşiv-4, 1965; alttaki fotoğraf Arşiv-2, 2024)

Yapının Kuzey tarafı arka bahçe olarak kullanılmış olup, daha sonraki yıllarda buraya spor alanları (Basketbol, Voleybol ve futbol oynanması için halı saha) eklenmiştir (Şekil 20).

Yapımı 1962'de tamamlanan yapı; prizmatik kütlesinin, sıralı, ritmik pencere düzeninin, merkezinde tören alanının bulunduğu, kuzeyinde ise arka bahçe tertibinin meydana getirdiği yalın, modernist karakteri ile şu an ilçe dokusunun mütevazi bir parçası olmuştur.

Şekil 20.
Lisenin Kuzey Cephesinden Eski ve Yeni Bir Görünüş (Üstteki fotoğraf Arşiv-2, 2024) (Alttaki fotoğraf Arşiv-1,1965)

Şekil 21'de görüldüğü üzere, binanın dikkat çekici şekilde modernist bir estetikle tasarlanan dış cepheleri, Pınarbaşı taş ocaklarından temin edilen yerel taşlarla kaplanmıştır. Anadolu'nun en ücra köylerinde bile inşa edilen her yapı, yerel karakteristikleriyle harmanlanarak o coğrafyaya özgü bir ait olma hissi ve kolektif hafıza yaratmaktadır. Bu bağlamda, yereldeki modernlik, yapıya özgünlük katarak tarihsel ve biricik bir kimlik üzerinden şekillenmiştir. Ahıska'nın (2006) da belirttiği gibi, "Cumhuriyet'in idealize ettiği modernliği, Batı-modernliğinden farklılıklar içeren, kendine özgü tarihsel ve kültürel gelişimi bağlamında okumak gerekmektedir."

Şekil 21.
Cephelerde Kullanılan Yerel Pınarbaşı Taşı (Arşiv-2, 2024)

Cephelerde ritmik pencere düzeni sağlanmış olup, kat yüksekliğinden kaynaklı uzun pencereler (110/210cm) tasarlanmıştır.

Kundakçıoğlu ile 10.12.2024 tarihli yapılan görüşmede, "yapının tasarım aşamasından uygulama aşamasına kadar modern rasyonel dilinin kent merkezinde inşa ettiği diğer yapılarda da

sürdürdüğünü" belirtmiştir. Pınarbaşı'na özgü olarak, yerel taş malzemeyi kullanması ve Pınarbaşı'nde görevli öğretmenlerin talepleri doğrultusunda ihtiyaç programını oluşturması, 1960'larda mimari proje yapan modern bir teknik adamdan beklenen mesleki tavırdır. Sosyal ve fiziksel koşullara uygun projeler yapan Kundakçıoğlu, ilçelerde yaptığı projelerle periferide de modern mimarlık yapıların yaygınlaşmasında önemli katkılar sağlamış önemli bir teknik adamdır. Benzer şekilde Pınarbaşı Lisesi, Kayseri kent merkezinde yapıldığı dönemdeki diğer eğitim yapılarından tasarım ve inşai bakımdan geri kalmamıştır. Kamil Kundakçıoğlu (2024), "Kayseri kent merkezinde aynı ihtiyaç programındaki bir Lise yapısının tasarımında dikkat edeceği işlevselci ve rasyonalist tutumu, Pınarbaşı Lisesi tasarımında da uyguladığını" belirtmiştir.

Karaibrahimoğlu ve Demirkan'ın (2021) belirttiği gibi, "Cumhuriyet modernleşmesinin somutlaştığı ve modernizmin deneyimlendiği bir temsil alanı olarak devlet eliyle inşa edilen bu yapılar ve kentsel mekânlar, bir yandan dönemin ideolojik, toplumsal ve mimari izlerini güçlü bir şekilde taşırken, diğer yandan kendine özgü yerel unsurlarla harmanlanmıştır." Bu bağlamda rasyonel, gösterişsiz, nitelikli kütleleri, işlevsel plan şemaları ve sahip oldukları modern ve yalın dil ile hem o dönemde merkezin öngördüğü modern düzenin somut tanıkları, hem de yerel unsurların modernlikle birleştirildiği özgün örnekler olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Değerlendirme ve Sonuç

Günümüzde, periferide yapılmış Cumhuriyet Dönemi yapılarının büyük bir kısmının bakımsızlık, işlevini yerine getirememe, taşıyıcı sistemin hasar görmesi gibi nedenlerle yıkılmakta olduğu, belleklerden yavaş yavaş silindiği bilinmektedir. 1959 yılında İnş. Müh. Kamil Kundakçıoğlu tarafından tasarlanan ve aynı yıl yapımına başlanan Pınarbaşı Lisesi, modern mimarlık anlayışının Anadolu'daki uygulamalarını yansıtan özgün nitelikleriyle günümüze kadar ayakta kalmayı başarmış özgün bir yapı örneğidir. Yapı özgün mimari özellikleri ve aynı işlevle kullanımına devam edebilen periferideki nadir eğitim yapılarından biridir.

Bu çalışma kapsamında yapılan değerlendimeler sonucunda Pınarbaşı Lisesini özel kılan ve modern mimarlık mirası olarak korunmasını gerekli kılan husus şu şekilde tespit edilmiştir.

- İnş. Müh. Kamil Kundakçıoğlu'nun hem tasarımını hem de kontrolörlüğünü yaptığı bu binada uzman bir teknik adam eliyle merkezden periferiye bilgi akışı olmuştur.

- Yerel halkın, kurdukları Pınarbaşı Lise Yaptırma Derneği öncülüğünde para toplayarak kendi imkanları ile Kundakçıoğlu ile irtibata geçmeleri ve modern bir okul yaptırmak istemeleri eğitime verdiği önemi yansıtırken, Kayseri merkezindeki okullar gibi okullara sahip olma talepleri, merkezle olan bağlarının bir göstergesi olarak yorumlanmıştır.

- 1960'larda karma eğitim sisteminin gerçekleştiği bir okul olması ile kız çocuklarının eğitim haklarının periferide de yaygınlaştırıldığı gösterilmiştir.

- İşlevsel bir çözümleme ile döneminin en başarılı rasyonel modernist yapı örneklerinden biri olmuştur. Cumhuriyet döneminde yetişmiş ve yapıtını "rasyonel" olarak tanımlayan bir mühendisin "modernlik algısı" tartışılmıştır.

- Yapım tekniği olarak geleneksel yığma tekniğinin yanı sıra Bodrum kattaki gösteri salonunda betonarme kolon-kiriş sisteminin kullanılması ile karma bir strüktür sistemi ile edilmiş ve yöre halkı yeni yapım teknolojileri ile tanışmıştır.

- Pınarbaşı taşı gibi yerel bir malzeme modernist bir yapı cephesinde kullanılarak bölge için örnek teşkil etmiştir.

Bu doğrultuda, Pınarbaşı Lisesi, Kayseri'nin periferisinde gerçekleşen modernleşme hareketlerinin mimari bağlamda bir eğitim yapısı olarak önemli bir örneğini oluşturmaktadır. 1960-1990 yılları arasında Kayseri'nin imarına büyük katkıları bulunan İnşaat Mühendisi Kamil Kundakçıoğlu tarafından tasarlanan Lise, rasyonel ve işlevci tasarım yaklaşımını yansıtan mimari özellikleriyle dikkat çekmektedir. Özgün işlevini sürdürmesi, geçmişten günümüze kesintisiz kullanımına devam edilmesi ve hafızalardaki anı değerini koruması, yapıyı Cumhuriyet mimarlık mirasının değerli bir bileşeni haline getirmiştir.

Pınarbaşı gibi ilçelerde gerçekleştirilen mimarlık tarihi çalışmaları kapsamında, periferide inşa edilen modern mimari yapıların korunması ve mimari sürekliliğin sağlanarak geleceğe aktarılması adına, Lisenin modern mimarlık mirası olarak değerlendirilip tescillenmesi önerilmektedir. Lisenin döneminin bir tanığı olarak korunması, yalnızca yerelde modern mimarlık mirasının bir temsilcisi olmasını değil, aynı zamanda tarih, kent ve mimarlık okumalarına imkân tanıyan zengin bir dönemsel arşiv sunmasını da mümkün kılacaktır.

Etik Kurul Onay Belgesi: Erciyes Üniversitesi Etik Kurulu'na başvurulan bu çalışma için, 25.03.2025 toplantı tarihi, 139 karar numarası raporu ile araştırmanın etik açıdan uygun olduğuna karar verilmiştir.

Katılımcı Onamı: Bu çalışmaya katılan katılımcı çalışmaya gönüllü olarak katılmış ve yazılı onamı alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval Certificate: In this study, which was applied to Erciyes University Ethics Committee, it was decided that the research was ethically appropriate with the meeting date of 25.03.2025 and decision number 139 report.

Informed Consent: Written informed consent was obtained from the participant who participated in this study.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

Ahıska, M. (2006). Türkiye'de 'Çevresiz Merkez' ve Garbiyatçılık, Hangi Merkez, Hangi Çevre?, *Toplum ve Bilim Dergisi*, 11-29. https://iletisim.com.tr/dergiler/toplum-ve-bilim/3/sayi-105-2006/9975

Arşiv-1: Pınarbaşı Lisesi Arşivi, 12.12.2024

Arşiv-2: Filiz Sönmez Fotoğraf Arşivi, 12.12.2024

Arşiv-3: Kamil Kundakçıoğlu Arşivi, 1959

Arşiv-4: Cengiz Peker Fotoğraf Arşivi. 1965

Bozdoğan, S. (2002). *Modernizm ve Ulusun İnşası*, (Çev. T. Birkan), Metis Yayınları, İstanbul.

Cengizkan, A. (2009). Yer'in Tarihi/ Yerel Tarih: Moderni Konulurken Konum Belirlemek. *TOL Dergisi*, Kayseri, 9/10: 101-109.

Demiriz, A. (2019). Cumhuriyet Mimarlığının Uluslararası Dönemi: 1940-1970, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=hELeL5dp

QplNzq2Kfvxz7A&no=wxhudrnEsgBbLqaRCoRzCA

Düzenli, E. (2009). Cumhuriyet Dönemi'nde (1923–1960) Modernite Düşüncesinin Mekânsal Kuruluşu: Merkez-Periferi Dinamikleri Bağlamında Trabzon Örneği, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Trabzon. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=d21G11bsVboMEfAKWUYWOQ&no=xkiMESryrilk8YFyQl67nA

Göle, N. (2002). *Batı Dışı Modernlik Kavramı Üzerine*, Modernleşme ve Batılıcılık içinde, 3, İletişim Yayınları..

Göle, N. (2002). *Melez Desenler, İslam ve Modernlik Üzerine*. Metis Yayınları.

Işık, G. (2010). *Kayseri'de Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim Yapıları*. (Tez No: 282994). [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=aYOAXnjPb7x20GRC0FJJ7w&no=pCFfNyK5uR2dQJ6D-WC6QA

Işık, P. (2011). *Pazarören Sanat Tarihi ve Teknik İzah Raporu*. Işık Proje, Adana.

Kamil Kundakçıoğlu ile "Pınarbaşı Lisesi" hakkında 10.12.2024 tarihli sözlü görüşme.

Karaibrahimoğlu, S., & Demirkan, Ö. (2019). Eğitim Tarihi İzdüşümünde Fiziksel Mekânın İnşası; Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Giresun'da Eğitim Yapıları, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIX/38 (2019-Bahar/Spring),99-133. https://dergipark.org.tr/tr/pub/cttad/issue/50526/657218

Karaibrahimoğlu, S., & Demirkan, Ö. (2021). Cumhuriyet Modernleşmesinin Periferideki Tanıkları; Giresun Kamu Yapıları. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, *10*(2), 278-297. https://doi.org/10.20488/sanattasarim.876676.

Kul, N. F. (2011). Erken Cumhuriyet Dönemi İlkokul Binaları. *Mimarlık Dergisi*, (360), 66-71. http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=374&RecID=2862

Madran, E. (2006). Modern Mimarlık Ürünlerinin Belgelenmesi ve Korunması Süreci için Bazı Notlar. *Mimarlık Dergisi*, (332), 20-22. http://www.mimarlikdergisi.com. Erişim tarihi: 02.02.2025.

Özbek, Y. (2013). Erken Cumhuriyet Döneminde (1923-1945) Kayseri'de Okul Yapıları. *Belleten*, 271-343. https://doi.org/10.37879/belleten.2013.271

Özorhon, İlker F., & Uraz Ulusu, T. (2009). 1950-60 arası Türkiye Mimarlığı'nda Özgünlük Arayışları, *itüdergisi/a Mimarlık, Planlama, Tasarım*,8(2), 89-100. http://itudergi.itu.edu.tr/index.php/itudergisi_a/article/view/202

Pınarbaşı İlçesi, Google Earth görüntüsü, 2025.

Sönmez, F. (2012). *Kayseri Barınma Kültüründe Değişim: 1930-1970* (Tez No: 315994). [Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=1CIdD77GmyFqHH7Dvo7gFQ&no=tcMpbguxSjTggyMYWhvOdA

Şanlı, İ. (2020). *Antalya Modernleşme Sürecinin Mimar Birey Üzerinden Değerlendirilmesi: Özcan Kırmızıoğlu Örneği*. Akdeniz Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. http://acikerisim.akdeniz.edu.tr/xmlui/handle/123456789/5762

Tanyeli, U. (1998). 1950'lerden Bu Yana Mimari Paradigmaların Değişimi ve "Reel Mimarlık", *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* içinde (235-254), Tarih Vakfı Yayınları.

Tapan, M. (2005). "International Style: Liberalism in Architecture", Renata Holod, Ahmet Evin, Süha Özkan, (Ed.), *Modern Turkish Architecture*, *Chamber of Architects of Turkey*, Ankara.

Tapan, M. (2007). Uluslararası Üslup: Mimarlıkta Liberalizm, R. Holod, A.Evin, S. Özkan (Ed.), *Modern Türk Mimarlığı* içinde (109-123), Yalçın Matbaacılık.

URL-1. Pınarbaşı İlçesi. T.C. Kayseri Valiliği. http://www.kayseri.gov.tr/pinarbasi. (Son erişim: 12.12.2024)

Yöney B.N., & Asiliskender, B. (2019). Kayseri Erkek Sanat Enstitüsü. *İnci Aslanoğlu için Bir Mimarlık Tarihi Dizimi* içinde. der. T. Elvan Altan & Sevin Enginsoy Ekinci. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Research Article *Araştırma Makalesi* DOI: 10.54864/planarch.1668421

Publicization of Museums and Transformation of Museum Space: Conceptual and Spatial Shifts of Museums in Parallel with Social Transformation

Müzelerin Kamusallaşma Süreci ve Müze Mekânının Dönüşümü: Toplumsal Dönüşüme Koşut Olarak Müzelerin Kavramsal ve Mekânsal Değişimi

Arda İlayda SAĞLAM AKTAN [1]
[1]Çankaya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Ankara, Türkiye

Zeynep Çiğdem UYSAL ÜREY [1]
[1]Çankaya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Ankara, Türkiye

Rabia Çiğdem ÇAVDAR [1]
[1]Çankaya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Ankara, Türkiye

This research is derived from the doctoral dissertation conducted by the first author under the co-supervision of the second and third authors in the PhD Program in Architecture at the Graduate School of Çankaya University.

Received / Geliş Tarihi	31.03.2025
Revision Requested / Revizyon Talebi	24.05.2025 .
Last Revision / Son Revizyon	11.06.2025 .
Accepted / Kabul Tarihi	12.06.2025
Publication Date / Yayın Tarihi	16.09.2025

Corresponding author / Sorumlu Yazar:
Arda İlayda SAĞLAM AKTAN

E-mail: a.ilaydasaglam@gmail.com

Cite this article: Sağlam Aktan, A. İ., Uysal Ürey, Z. Ç. & Çavdar, R. Ç. (2025). Publicization of Museums and Transformation of Museum Space: Conceptual and Spatial Shifts of Museums in Parallel with Social Transformation. *PLANARCH - Design and Planning Research,* 9(2), 411-425. DOI: 10.54864/planarch.1668421

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

ABSTRACT

This study evaluates the publicizing process of museums through the conceptual and spatial transformations they have undergone historically, revealing how these changes parallel shifts in social structures and the historical evolution of the public sphere. Grounded in Jürgen Habermas' theory of the public sphere and Henri Lefebvre's approach to the social production of space, it argues that museums are not merely exhibition venues but also public spaces where social relations, collective memory, and ideological representations are formed. The study analyzes each historical period through its unique understanding of publicity shaped by its social dynamics. Adopting a historical-theoretical method, it examines plan organizations of museum buildings associated with major historical breaks and explores their relationship with the production of public space in those times. Spatial analyses of architectural plans show that museum transformations were influenced not only by physical design but also by the socio-political dynamics of their periods. The study concludes that museums' public quality derives not only from institutional functions but also from the historical transformation of the public sphere, particularly democratization and equality processes. Accordingly, it argues that the conceptual and spatial transformation of museums runs parallel to broader social transformations. In this regard, the study offers an original perspective by analyzing the historical development of museums through spatial interpretation and social theory, suggesting that these institutions have evolved into public spaces in conjunction with societal change.

Keywords: Museum, publicization, public space, spatial transformation, social transformation.

ÖZ

Bu çalışma, müzelerin kamusallaşma sürecini, tarihsel süreçte geçirdikleri kavramsal ve mekânsal dönüşümler üzerinden değerlendirmeyi ve toplumsal yapıdaki dönüşümlere ve kamusal alanın tarihsel değişimine paralel olarak müze mekânında yaşanan dönüşümleri kuramsal bir çerçeve içerisinde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Yürütülen çalışmada, Jürgen Habermas'ın kamusal alan kuramı ve Henri Lefebvre'in mekânın toplumsal üretimi yaklaşımından hareketle oluşturulan kuramsal çerçeve doğrultusunda, müzelerin yalnızca sergi alanları değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin, kolektif hafızanın ve ideolojik temsillerin biçimlendiği kamusal mekanlar olduğu savunulmaktadır. Çalışmada, mekânın oluşum ve dönüşüm süreçlerinin toplumsal bağlam ile olan koşut ilişkisi çerçevesinde, her bir dönem kendi toplumsal dinamiklerinin getirdiği kamusallık anlayışı ile ele alınmıştır. Tarihsel-kuramsal bir yöntemin benimsendiği çalışmada; tespit edilen dönemsel kırılmalar doğrultusunda, literatürde kırılmalar ile ilişkilendirilen müze yapı örneklerinin plan organizasyonları analiz edilerek, dönemin kamusal alan üretimiyle nasıl ilişkilendikleri incelenmiştir. Mimari plan şemaları üzerinden yapılan mekânsal okumalar, müze yapılarında gerçekleşen dönüşümlerin yalnızca fiziksel biçimlenmelerle değil, aynı zamanda dönemin toplumsal ve siyasal dinamikleriyle şekillendiğini ortaya koymuştur. Yürütülen çalışma neticesinde, müzelerin kamusal mekân olabilme niteliğinin, yalnızca kendi kurumsal dinamiklerine değil, aynı zamanda kamusal alanın tarihsel dönüşümüne, özellikle de demokratikleşme ve eşitlik süreçlerine dayandığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu bağlamda da, müzelerdeki kavramsal ve mekânsal dönüşümün, toplumsal dönüşüme koşut olarak gerçekleştiği öne sürülmektedir. Bu yönüyle çalışmanın, müzelerin tarihsel gelişimini mekânsal analiz ve toplumsal kuram üzerinden ele alarak, bu yapıların toplumsal dönüşümlerle paralel biçimde kamusal mekâna evrildiğini savunan özgün bir araştırma ortaya koyduğu iddia edilmektedir.

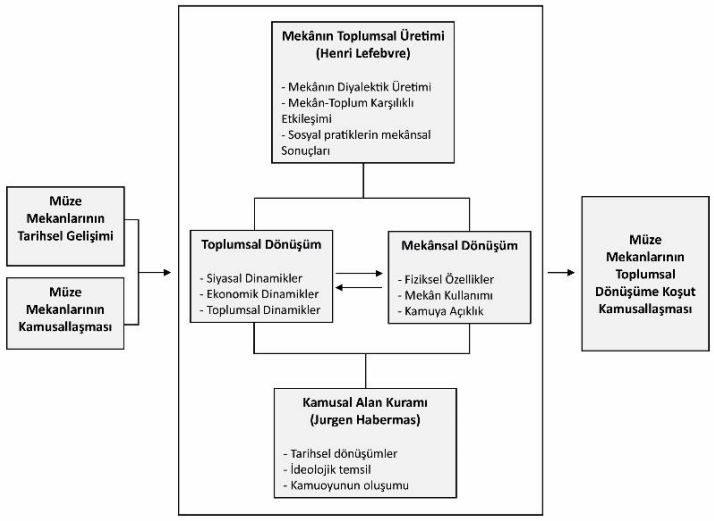
Anahtar Kelimeler: Müze, kamusallaşma, kamusal alan, mekânsal dönüşüm, toplumsal dönüşüm.

Giriş

Tarihsel gelişim süreci içerisinde değerlendirildiğinde müzelerin, yalnızca nesnelerin bir araya getirildiği ve sergilendiği mekânlar olmanın ötesinde, toplumsal hafızanın inşası, bilgi üretimi, eğitim ve ideolojik temsil gibi süreçlerin önemli unsurları olarak da var oldukları gözlemlenmektedir. Bu anlamda müzenin bir mekânsal tipoloji olarak ortaya çıkışı ve dönüşümünün de, yalnızca sergileme pratikleriyle değil; aynı zamanda siyasal, ekonomik ve toplumsal dinamiklerle de şekillenmiş olduğu öne sürülebilecektir.

Müze mekânlarının tarihsel dönüşümü değerlendirildiğinde ise, bir yandan koleksiyonculuktan kamusal sergilemeye geçişin, diğer yandan ise mekânın özel alan statüsünden kamusal alan statüsüne evrilmesinin gerçekleştiği görülebilmektedir. Bu noktada, müzelerin kamusallaşma sürecinin, müze mekânlarının erişilebilirliğinin gelişimi ile birlikte, kamusal alanın nasıl üretildiğine ve müzelerin kolektif belleği nasıl biçimlendirdiğine odaklanan çok katmanlı bir dönüşüm olarak ele alınması gerektiği sonucuna da ulaşılabilmektedir.

Şekil 1.
Çalışmanın sahip olduğu kavramsal çerçeve

Bu bağlamda, müzelerin kamusallaşma sürecini tartışırken, kamusal alan *(public sphere)* kavramının geliştiricisi olan Alman Felsefe ve Sosyoloji Profesörü Jürgen Habermas'ın (1962/2003) kamusal alan kuramı önemli bir referans noktası oluşturmaktadır. Habermas'a göre, müzeler özellikle temsili kamu modelinden modern kamu alanına geçiş sürecinde egemenliğin ve otoritenin temsil edildiği mekânlar olarak bir dönüşüm yaşamıştır. Bu yaklaşıma ek olarak, Fransız Sosyolog Henri Lefebvre'in (1974/2014) mekânın toplumsal üretimi yaklaşımı, müze mekânlarının yalnızca fiziksel varlıklar olmadığı, aksine toplumsal ilişkiler ve iktidar mekanizmaları tarafından sürekli biçimlenen ve yeniden üretilen yapılar olduğunu ortaya koyar niteliktedir (Şekil 1).

Kamusal alan kavramı Habermas (1962/2003) tarafından devlet alanları ile özel alanların arasında kalan yer olarak tanımlanmakta; kişiler arasındaki tartışmaların burada gerçekleşmesi sebebi ile, kamuoyunun oluştuğu alanlar olarak tarif edilmektedir. Öte yandan, Habermas'ın yaklaşımının, kamusal alanın tarihsel süreç içerisinde belirli dönüşümler geçirdiği üzerine kurulmuş olduğu görülmektedir. Habermas'a göre kamusal alan, tanımlandığı dönemdeki formunu alıncaya dek, belirli dönüşümler geçirmiş ve farklı nitelikler gösteren tanımlamalar ile ele alınmıştır. Bu anlamda Habermas'ın tanımladığı kamusal alan modelleri; ilk ortaya çıkış örneği olarak gördüğü ve Antik Yunan üzerinden tanımlandığı "Helenik kamu modeli", Avrupa Orta Çağ'ındaki feodal düzenin bir ürünü olan "temsili kamu modeli" ve 18. yüzyılda ortaya çıkan bir model olarak "burjuva kamusallığı" olmak üzere üç farklı döneme ait modeller olarak ele alınmaktadır (Habermas, 1962/2003).

Öte yandan Habermas (1962/2003), burjuva kamusal alanının oluşmasının ardından, 19. yüzyıl ile birlikte, bireylerin aktif yurttaş olmaktan izleyici olmaya evrildikleri bir döneme girildiğini belirtmekte ve bu dönemi kitle iletişim araçlarının etkileri üzerinden değerlendirmektedir. Ona göre bu dönemde halkın kanaati medya aracılığıyla biçimlendirilmekte ve bu nedenle kamusallık meydanlardan kitle iletişim araçlarına taşınmaktadır (Habermas, 1962/2003). Bahsi geçen yaklaşım değerlendirildiğinde, tarihsel süreç içerisinde aynı nitelikleri gösteren tek bir zaman dilimi tanımlanamadığı ve dolayısıyla da tek bir kamusal alan modeli önerilemediği görülmektedir. Benzer şekilde, müzelerin kamusallaşma sürecinin de dönüşen durum ve mekânsal ilişkiler neticesinde tek bir mekân tipi ve sabit bir kamusallık anlayışı ile açıklanamayacağı sonucuna ulaşmak mümkün olacaktır.

Söz konusu durumun temel nedeninin ise, mekânın oluşum ve dönüşüm süreçlerinin toplumsal bağlam ile olan ilişkisinden kaynaklandığı öne sürülebilmektedir. Mekân, Lefebvre (1974/2014) tarafından tanımlandığı biçimi ile, salt fiziksel bir gerçeklik değil, sosyal bir üretimin ürünüdür. Dolayısıyla da, mekânlar bir ilk ürün olarak ortaya çıkarak değişmez ve mutlak olarak kalmazlar, aksine; toplumsal ilişkiler sonucunda üretilir ve bu sebeple de sürekli bir dönüşüm geçirirler. Bu anlamda mekânın üretimi bir diyalektik barındırmakta ve ancak bu diyalektik süreç üzerinden açıklanabilmektedir (Lefebvre, 1974/2014). Bu yaklaşımdan hareketle, mekân ile toplum arasındaki ilişkinin birbirlerini üretecek nitelikte olduğu ve bu nedenle de birbirlerinden bağımsız olarak ele alınamayacağı sonucuna ulaşılabilmektedir.

Bahsi geçen durum Lefebvre (1974/2014) tarafından, bir toplumun mekânsal pratiğinin, kendi mekânını yarattığı biçiminde savlanmaktadır (Lefebvre, 1974/2014, s. 67). Bu yaklaşım, toplumun sahip olduğu pratiklerin değişiminin mekânı dönüştüreceği ve bu dönüşümün de tekrar toplum üzerinde bir dönüştürücü etki yaratacağı şeklinde açıklanabilecektir. Bu bağlamda, müzelerin gelişim sürecinin, içerisinde geliştiği toplumun yapısı ve toplumsal dinamikleri üzerinden değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır. Öte yandan, kamusallık kavramının yapısı gereği toplumsal bir durum olması da, bu yaklaşımın gerekliliğini ortaya koyar nitelikte görülmektedir.

Bu çalışma, müzelerin tarihsel gelişimini, kamusallaşma bağlamında ve mekânsal dönüşümler ekseninde incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede önce müzelerin tarihsel gelişimi araştırılacak ve gelişimleri sırasında yaşadıkları kırılmalar ve kamusallık sürecindeki dönüşümler tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda ilk olarak, Antik Çağ'da *mouseion* kavramının ortaya çıkışı ve bilgi üretimiyle olan ilişkisi ele alınacaktır. Ardından, Orta Çağ'da müze pratiklerinin dini ve aristokratik koleksiyonlar çerçevesinde şekillenişi, Rönesans ile birlikte koleksiyonculuk anlayışının değişimi ve Aydınlanma ile birlikte modern kamusal müze anlayışının doğuşu tartışılacaktır. Son olarak, müzelerin modernleşme sürecinde kamusallık anlayışıyla nasıl yeniden biçimlendirildiği ve mekân kurgularının nasıl bir ideolojik temsil aracı hâline geldiği değerlendirilecektir.

Müze Kavramı

Müze kelimesi, etimolojik köken olarak Antik Yunancadaki *"mouseion"* kelimesine dayanmakta ve Latincede de *"museum"* kavramı ile ifade edilmektedir (Abt, 2006, s. 116; Alexander ve Alexander, 2017, s. 3). *Mouseion* kelimesi ise, Antik Yunancada "müz" anlamına gelen "*moúsa"* kelimesinin çoğul hali olan "*moúses"* kelimesinden türetilmiş olup (Beekes, 2009); "müzlerin mekânı" ya da "müzlerin tapınağı" anlamına gelmektedir (Abt, 2006, s. 110; Alexander ve Alexander, 2017, s. 11; Artun, 2006/2012, s. 11; Conn, 2010, s. 20). Müzler ise, Antik Yunan ve Roma mitolojisinde sanat ve bilimin farklı alanlarını temsil eden dokuz kız kardeş tanrıçayı ifade etmek için kullanılan bir terimdir (Leeming, 2005, s. 274). Söz konusu dokuz tanrıça destan, müzik, aşk şiiri, hitabet, tarih, trajedi, komedi, dans ve astronominin koruyucusu kabul edilen dokuz neşeli ve hoş ahlaklı genç tanrıçalar olarak ifade edilmekte (Alexander ve Alexander, 2017, s.3) ve çoğunlukla şarkı ve şiir ile ilişkilendirilmektedir (Beekes, 2009, s. 972).

Antik çağda bahsi geçen tanrıçalar, yani müzler için inşa edilen tapınaklar ya da mabetler (Abt, 2006; Erlhoff ve Marshall, 2008, s. 122) ile birlikte onlara adanan bahçeler, kalıntı odaları gibi kimi yerler de müzeler olarak adlandırılmıştır (Artun, 2006/2012, ss. 10-13).

Güncel bir tanımlama olarak Türk Dil Kurumuna ait Türkçe sözlük içerisinde ise müzeler, "Sanat ve bilim eserlerinin veya sanat ve bilime yarayan nesnelerin saklandığı, halka gösterilmek için sergilendiği yer veya yapılar" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 1998, s. 1621).

Müze kavramının tanımlanması için en güncel ve kapsamlı çalışma ise, Dünya genelinde müzelerin etkileşimini ve iş birliğini teşvik etmek amacı ile kurulan ve uluslararası olarak müze profesyonellerini temsil eden bir mesleki kuruluş olan (International Council of Museums, 2022b) Milletlerarası Müzeler Konseyi (International Council of Museums, ICOM) tarafından gerçekleştirilmiştir. 2022 yılında ICOM tarafından gerçekleştirilen kolektif bir çalışma ile müzeler şu şekilde tanımlanmıştır:

> "Müze, somut ve somut olmayan mirası araştıran, toplayan, koruyan, yorumlayan ve sergileyen, toplumun hizmetinde, kâr amacı gütmeyen, kalıcı bir kurumdur. Halka açık, erişilebilir ve kapsayıcı olan müzeler, çeşitliliği ve sürdürülebilirliği desteklerler. Eğitim, zevk, düşünce ve bilgi paylaşımı için çeşitli deneyimler sunar; etik, profesyonel ve toplumların katılımıyla çalışır ve iletişim kurarlar." (International Council of Museums, 2022a)[1].

Bahsi geçen tanımdan hareketle güncel anlamda müzelerin, yalnızca koleksiyon barındıran ve sergileyen yapılar olarak değil, toplumla etkileşime geçen, mirası yorumlayan ve paylaşan, erişilebilir ve kapsayıcı mekânlar oldukları tanımlamasına ulaşmak mümkün olacaktır.

Müzelerin Ortaya Çıkışı ve Kamusal Mekân Olma Yolunda Tarihsel Dönüşümü

Müzelerin ortaya çıkışından başlayarak tarihsel süreç içerisindeki gelişimi izlendiğinde; farklı dönemlerde, o dönemin özellikleri ve beklentileri neticesinde ortaya çıkmış mekânlar olarak var oldukları gözlemlenmektedir. Bu anlamda da, her dönemin müze örneklerinin farklı yapıda olduğu sonucuna varmak ve incelemeleri de bu doğrultuda gerçekleştirmek mümkün olacaktır.

Müze mekânlarının ortaya çıkış süreci incelendiğinde, hem sergileme hem de koleksiyon oluşturma eylemlerinin tarihsel olarak Antik Dönem'deki örneklere dayandırıldığı görülmektedir (Abt, 2006; Alexander ve Alexander, 2017). Antik Yunan ve Roma'da görülen estetik, tarihî, dinî veya büyüsel önemleri nedeniyle değer verilen objelerin halka açık koleksiyonlarının bulunması durumu, bu eylemlerin başlangıcı olarak değerlendirilebilmekte (Alexander ve Alexander, 2017, s. 4); bu anlamda Yunan tapınaklarında tanrılara sunulan adakların ilk koleksiyonları oluşturdukları öne sürülmektedir (Artun, 2006/2012, s. 18).

Antik Dönemde, Tapınaklarda adakların sergilenmesinin yanı sıra, çoğunlukla ahşap tabletler (*pina*) üzerindeki resimlerin (*pinake*) korunup sergilendiği, *pinakotheca* adı verilen özelleşmiş alanların da bulunduğu görülmektedir (Artun, 2006/2012, s. 19; Tzortzi, 2008, s. 12). M.Ö. 5. yüzyılda Antik Yunan'da, Atina Akropol'üne bir giriş mekânı olarak inşa edilmiş olan *Propylaia* yapısının kuzey kanadında yer alan *Pinakotheca*, bu nitelikteki mekânların en erken örneği olarak kabul edilmektedir (Neils ve Rogers, 2021, ss. 76-77; Tzortzi, 2008, s. 12). Çoğunlukla mitolojik içerikli resimler sergilenmiş olan bu alanın bir resim galerisi olarak işlev görmüş olduğu anlaşılmaktadır (Neils ve Rogers, 2021, s. 77). Öte yandan, bu alanın bir sergileme eylemine hizmet ediyor olmasına karşın, sistematik bir koleksiyon oluşturma amacı ile tasarlanmadığı sonucuna ulaşmak mümkün olacaktır. Bu anlamda sergileme eylemi bakımından öncül olarak kabul edilebilecek olmakla birlikte, henüz bir müze yapısı olarak değerlendirilebilmek için yeterince nitelik kazanmamış olduğu öne sürülebilecektir.

Buna karşın, sistematik bir koleksiyon oluşturma ve kanıtları inceleme eylemlerinin, ilk olarak Antik çağda kurulan Aristoteles ve Platon'un okullarına dayandığı görülmektedir (Abt, 2006; McClellan, 2008). Hatta, Dictionary of Museology[2] (Müzecilik Sözlüğü) gibi kaynaklarda mouseion kelimesi, "Antik Çağ'da, özellikle Pisagor ve Aristoteles geleneklerinde, bir felsefe okulunun yeri (veya merkezi)" olarak tanımlanmaktadır (Mairesse, 2023, s. 308). Aristoteles'in M.Ö. 4. yüzyılın ortalarında, biyoloji ve tarih gibi konuları sistemli bir şekilde incelemek amacıyla düzenlenmiş bir bilginler ve öğrenciler topluluğu ile birlikte oluşturduğu okulunun (*Lyceum*) içerisinde, çeşitli seyahatlerinden topladığı botanik örnekleri gibi malzemeleri bulundurduğu bir bölüm olması ve bu mekânın da *mouseio*n olarak adlandırılmasının; bu kavramın bilimsel araştırmalar ile ilişkilendirilmesi için öncül olduğu düşünülmektedir (Abt, 2006, ss. 115-116). Benzer şekilde, Platon'un Akademi'sinde de bir *mouseion* bulunmaktadır (Artun, 2006/2012, s. 13). Bu anlamda, söz konusu bu mekânların, dönemin bilim ve sanat anlayışı ile de oldukça uyumlu bir yapıda olduğu sonucuna varmak yanlış olmayacaktır.

Daha önce bahsi geçen 9 müz incelendiğinde, çeşitli alt dallara ayrılmış biçimde şiir, müzik, felsefe ve tarih ile ilgili oldukları görülmektedir (Alexander ve Alexander, 2017, s.3; Artun, 2006/2012, ss. 11-12). Bu müzler içerisinde -bugünkü anlamı ile- sanatı temsil eden, resim ve heykel gibi alanların müzelerinin bulunmaması ise, Türk Mimar ve Sanat Tarihçisi Ali Artun (2006/2012) tarafından, Antik dönem'in anlayışı içerisinde müzlerin daha çok zihinsel etkinlikler ile ilgiliyken; sanatın,

[1] Yazarlar tarafından İngilizce orijinalinden Türkçeye çevrilmiştir.

[2] Uluslararası müzeler konseyi olan, *International Council of Museums (ICOM*) tarafından (Routledge yayınevi ile) 2023 yılında yayınlanan, müze ve müzecilik hakkında kavramları açıklayan sözlük (Bkz. Mairesse, F. (2023). Dictionary of Museology. Londra ve Newyork: Routledge, ICOM.).

zihinden çok el becerisi gerektiren bir uğraş olarak değerlendirilmesi ve bu anlamda zanaata daha yakın bulunması ile açıklamaktadır. Artun'un aktardığına göre, bu durum da 18. yüzyıla kadar devam etmektedir (Artun, 2006/2012, s. 12). Bu anlamda antik dönemde *mouseion* olarak adlandırılan bu mekânların da, takip eden dönemlerdeki müze anlayışından oldukça farklı bir yapıda olmasına karşın, kendi döneminin toplumsal yapısı içerisinde bir tutarlılığa sahip olduğu görülmekte ve ortaya koyduğu sergileme durumu bakımından da müzenin öncülü olarak ele alınmasının mümkün olduğu sonucuna varılmaktadır.

Öte yandan, kendi döneminin en ünlü müze yapısı olarak kabul edilen İskenderiye Müzesi[3], önceki bütün yapılardan ayrışarak, "müze efsanesini yaratan yapı" olarak tarif edilmekte ve bir anlamda da ilk müze yapısı olarak değerlendirilmektedir (Abt, 2006, s. 116; Alexander ve Alexander, 2017, ss. 3-4; Artun, 2006/2012, s. 13; Erlhoff ve Marshall, 2008, s. 122; Mairesse, 2023, ss. 308, 377). M. Ö. 3. yüzyılda kurulmuş olan İskenderiye Müzesi, oldukça büyük bir kütüphane, düşünürlerin heykelleri, astronomi ve cerrahi aletleri, fillerin hortumları ve hayvan derileri gibi sergi unsurlarının yanı sıra, bitki ve hayvanların türlerinin incelenmesi amacı ile yapılmış bahçelere de sahip bir kompleks olarak inşa edilmiştir (Alexander ve Alexander, 2017, ss. 3-4; Artun, 2006/2012, ss. 13-14). Ancak bu kompleksin en önemli bölümünü İskenderiye Kütüphanesi'nin oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kütüphanenin kurulması sırasında Akdeniz'in merkezlerinin eser toplamak için taranmış, zamanın hükümdarları ile yazışmalar yürütülerek sahip oldukları eserler kopyalanmak ve Yunancaya çevrilmek üzere ödünç alınmış, hatta İskenderiye Limanından gelip geçen bütün gemilerdeki kitapların yağmalanmış olduğu öne sürülmektedir (Artun, 2006/2012, s. 14). İskenderiye kütüphanesine ait, Büyük İskender tarafından toplanan papirüs ruloları ve diğer yazılı eserlerin de içerisinde bulunduğu (Alexander ve Alexander, 2017, s. 4) 120.000 eserin kayıt altına alındığı bilinmekte ve bu kayıtlar da, müze kataloglarının ilki olarak değerlendirilmektedir (Artun, 2006/2012, s. 14). Bu anlamda da, uluslararası bir kütüphane olan bu yapının, başlıca olarak bir üniversite ya da felsefi akademi niteliğinde olduğu düşünülmekte ve bir bilgi deposu, akademisyenler için bir buluşma yeri, sosyal ve entelektüel bir topluluğun merkezi olarak tanımlandığı görülmektedir (Alexander ve Alexander, 2017, s. 4; Erlhoff ve Marshall, 2008, s. 122). Bu anlamda, İskenderiye Müzesi'nin, öncül örnekleri olarak görülen felsefe okullarındaki mekânlarla benzer amaç ve niteliklere sahip olduğu; ancak, çok daha sistematik ve kapsamlı bir yapıda kurgulandığı yorumuna ulaşılabilir. Bu durumun yanı sıra, mekânsal olarak da çok daha tanımlı bir hale geldiğini öne sürmek mümkün olacaktır.

Bu dönemdeki sergileme anlayışını açıklamak için Mısır'daki İskenderiye Müzesi'nin yanı sıra, bağımsız bir Helenistik krallık olan Bergama (*Pergamon*) şehrinin değerlendirilmesi de önemli görülmektedir. Amerikalı Sanat Tarihçisi Jeffrey Abt'ın (2006) aktardığına göre, Bergama'da M.Ö. 2. yüzyılın ortalarında, Attalos Hanedanı'nın büyük inşa programı çerçevesinde, İskenderiye ile rekabet etmek istediği düşünülen bir kütüphane (*The Library of Pergamum*) ve bir bilimsel topluluk oluşturulmuştur. Ancak, Bergama'daki sergileme eyleminin, İskenderiye'dekinden farklı olarak, kamusal alanlara yayılmış biçimde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönemde, fethedilen yerlerden getirilen heykel ve tablolar, yeni bina ve anıtların dış mekanlarını süslemek için kullanılarak; sanat eserlerinin görsel kültüre ve günlük hayata entegre edilmesi sağlanmış ve bütün şehir bir sergileme alanı yani bir anlamda müze haline getirilmiştir (Abt, 2006, s. 117). Bu durum, her ne kadar, bir müze yapısı tasarımı barındırmıyor olsa da, sergileme eyleminin amacı ve müze mekânlarının kamusallığının tartışılması bakımından önemli bir örnek olarak değerlendirilebilecektir.

Antik dönemde karşılaşılan bu uygulamanın, güncel anlamda bir müze yapısına dönüşmeksizin geliştirilmiş olmasının, dönemin kamusal alan kullanımı ile de tutarlı olduğunu öne sürmek mümkün olacaktır. Habermas (1962/2003), kamusal alan kullanımının ilk olarak bahsi geçen dönemde, kent yaşamı içerisinde ortaya çıktığını iddia etmektedir. Habermas'a göre, bu dönemde kamusal hayat pazar meydanında, *agora*'da gerçekleşmekte ve özel alanda özerk olan bireylerin bu alana katılımı tarafından şekillenmektedir (Habermas, 1962/2003). Bu anlamda, dönemin sergileme biçiminin de bir anlamda, kamusal alanı şekillendiren unsurlardan biri olduğunu sonucuna ulaşmak mümkün olacaktır. Bunun yanı sıra, kent hayatına dahil olan herkesin bu sergileme durumu ile ilişki kurabilmesi de bir kamusal erişim olarak ele alınabilecektir.

Buna karşın, dönemin kent ilişkileri ve kamusal alan kullanımının güncel yaklaşımlardan daha farklı niteliklere sahip olduğunu belirtmek önemli olacaktır. Bu kullanım biçimi her ne kadar kendisi tarafından bir kamusal alan modeli olarak tanımlanıyor olsa da; Habermas'ın (1962/2003) gerçek anlamda bir kamusal alan kullanımının oluşmasının ancak 18. yüzyılda Avrupa'da gelişmekte olan burjuva kamusal alanına geçiş ile mümkün olduğunu belirttiği görülmektedir. Habermas'a göre helenik kamu modeli ve temsili kamusal alan, ancak bir "kamu" oluşumunun gelişmesi ile gerçekleşebilecek olan kamusal alan kullanımının öncül modelleri olarak var olmaktadırlar (Habermas, 1962/2003). Bu durum için, güncel anlamda bir kamu kullanımından bahsedilemiyor oluşunun ise, kamusal alana dahil olma koşulları ile ilgili olarak ortaya çıktığını öne sürmek mümkün olacaktır.

Söz konusu dönemde kamusal alana katılım, Amerikalı siyaset bilimci Hannah Arendt (1958/1994) tarafından, '*polis*' yönetimindeki siyasal alana katılım ile gerçekleşebilen bir eylem olarak açıklanmaktadır. Bu katılım ise, Habermas'ın (1962/2003) belirtmiş olduğu gibi özel hayat alanında özerk olmayı yani aile reisi olmayı gerektirmektedir (Arendt, 1958/1994; Habermas, 1962/2003). Bu bağlamda, söz konusu sergileme biçiminde sergi unsurlarının kent içinde tamamen erişilebilir olmasına rağmen, dönemin kent kullanım pratikleri gereği yalnızca kamusal hayata katılma imkânı bulan bireyler tarafından deneyimlenebildiği görülmektedir. Bu erişimin ise toplumsal statü ve cinsiyet ile ilişkili olarak şekillendiği sonucuna ulaşmak mümkündür. Dolayısıyla, bu sergileme biçiminin dönemin kamusallık özellikleriyle uyumlu olsa da, müzelerin kamusallaşma süreci içinde ancak bir öncül aşama olarak değerlendirilebileceği öne sürülebilir.

Kent içerisine yayılmış bir sergileme durumunun yanı sıra, Antik Roma'da evlerin içerisinde resim, fresk gibi eserler sergilenmesi için kullanılan ve bir anlamda resim galerisi görevi gören mekânların bulunması (Abt, 2006, s. 118) da, müze yapılarının gelişimi bağlamında ele alınması mümkün olan bir durum olarak değerlendirilebilecektir. Yaklaşık olarak M.Ö. 1. yüzyılda Roma'da kullanımları yaygınlaşan bu mekânlar, Antik Yunan'da daha erken örnekleri görülen *pinakotheca*'lardan

[3] İngilizce literatür içerisinde *Mouseion of Alexandria* ve *Museum of Alexandria* adlarıyla anılmakla birlikte, kimi kaynaklarda doğrudan *The Museum* ya da *The Mouseion* terimlerinin de bu yapıyı ifade etmek için kullanıldığı gözlemlenmektedir (Bkz. Alexander ve Alexander, 2017, s. 4; Macdonald, 2006, s. 116).

türemiş mekânlar olarak değerlendirilmekte ve bu terimin Latince karşılığı olan p*inacothecae* sözcüğü ile adlandırılmaktadır (Abt, 2006, s. 118; Eri ve Vegh, 1986, s. 265). Öte yandan bu mekânların, Antik Yunan'daki kullanımlarından farklı olarak, kent içerisinde bir alanda değil, evlerin içerisinde yer almaları önemli bir ayrım olarak değerlendirilebilecektir. Bu durumu oluşturan temel neden Abt (2006) tarafından, Antik Romalılar'ın evi tam anlamı ile özel alan olarak görmemeleri ile açıklanmaktadır. Abt'ın aktardığına göre, Antik Romalılar için ev, işin temel yeri olarak kabul edilmekte ve günlük ziyaretler içerisinde herkese açık bir alan olarak kullanılmaktadır. Bu anlamda Roma evlerindeki resimlerin, sosyal kurallara göre birçok kişiye erişilebilir olmaları beklenmektedir. Buna karşın, resimlerin evlerin içerisinde bulunması, kullanılan mekânların kamusallığı bağlamında belirsiz bir durum yaratmaktadır (Abt, 2006, ss. 117-119). Öte yandan, yine de bu mekânların dönemin müzeleri olarak değerlendirilmesinin, bu yapı tipinin tarihsel gelişiminin incelenmesinde önemli olduğunu öne sürmek mümkün olacaktır.

Müze tarihi bakımından bir başlangıç olarak ele alınmış olan Antik dönemin ardından ise Orta Çağ döneminin geldiği görülmektedir. Antik dönemden sonra gerçekleşen ve Rönesans'ın öncesinde bulunan bu dönem, özellikle Avrupa'daki gelişimi bakımından, halka açık bir sergilemeden ziyade özel koleksiyonların oluşturulduğu bir dönem olarak özetlenebilecektir (Alexander ve Alexander, 2017; Bouquet, 2013). Orta çağ döneminde kiliseler, katedraller ve manastırlarda çeşitli kutsal emanetler biriktirilmiş; altın, gümüş ve mücevherlerle, gösterişli metal ciltlerdeki el yazmaları ve zengin doğu kumaşlarıyla süslenmiş olduğu görülmektedir (Alexander ve Alexander, 2017, s. 5). Haçlı seferleri ile birlikte edinilen ganimetler ve hazinelerin gelişi ile birlikte; kilisenin, sarayın ve soyluların koleksiyonları gelişmiş ve ilk sergiler de bu koleksiyonların sunulması ile başlamıştır (Alexander ve Alexander, 2017, s. 5; Artun, 2006/2012, ss. 21-44). Bu dönemde çeşitli dini yapılar ve saray yapılarında bahsi geçen sergilere rastlanabilmekle birlikte; halka açık bir müze kavramının henüz tam olarak oluşmadığı gözlemlenebilmektedir.

Müzelerin gelişim süreci incelendiğinde, literatürde belirli dönemlerde yaşanan değişimlerin "kırılma" noktaları olarak tanımlandığı dikkat çekmektedir. Bu kapsamda, Rönesans Dönemi'nin müze kavramında ilk büyük kırılmayı temsil ettiği görülmektedir (Alexander ve Alexander, 2017; Artun, 2006; McClellan, 2008).

İngiliz Antropolog Sharon Macdonald'ın (2006) açıkladığı üzere, Orta çağ döneminin ardından gelişen bir süreç olarak, 14. yüzyıl sonlarına doğru ortaya çıkan Rönesans döneminde, eğitimli seçkinler arasında yeni bir koleksiyon tutkusunun gelişmiş olduğu görülmektedir. Bu durum, koleksiyon alanlarını özellikle kraliyet alanlarından veya dini alanlardan uzaklaştırarak; koleksiyon ve sergileme için kabineler ve odalar için özel alanların oluşumuna neden olmuştur (Macdonald, 2006, s. 83). Bu dönemde Rönesans kültürü ve bu kültürü büyük ölçüde şekillendiren klasik öğrenmenin yeniden keşfi ile, Aristoteles'in yazılarına ve yöntemlerine olan ilginin yeniden canlandığı görülmekte (Abt, 2006, ss. 117-119); ve bu durumun yanı sıra hümanizmin yükselişe geçmesi ile de insana ilginin arttığı düşünülmektedir (Artun, 2006/2012, ss. 44-56). Abt'ın (2006) aktardığına göre, bu gelişmelerin de eklenmesi ile birlikte, çeşitli örneklerin incelenip sınıflandırılması gibi deneysel yöntemlerin uygulanmasının yeniden hız kazandığı görülmektedir. Yeni Dünya'ya seyahat eden kaşifler ve uzak ülkelerden gelen tüccarlar tarafından getirilen nesneler ve yerel kaynakların yeni çalışmalara ve koleksiyonlara dahil edilmesi hızla artış gösterdiği ve toplanan bu malzeme ve eserlerin evlerin ya da iş yerlerinin özel olarak belirlenmiş odalarında, az çok sistematik bir biçimde düzenlenerek saklandığı görülmektedir (Abt, 2006, ss. 117-123). Bu noktada, koleksiyonların saklanma ve sergilenme biçimlerinin, -daha önce açıklandığı gibi- Antik Roma'da müzelerin kişilerin evlerinin içerisinde oluşturulmasından çok da farklı bir nitelikte olmadığı sonucuna varmak mümkün olacaktır.

Bu dönemde, 1444 yılında Floransa'da inşa edilmiş olan İtalyan Medici Ailesine ait The Medici Palace yapısının ise, müzecilik tarihinin gelişimi bakımından önemli bir yere sahip olduğunu gözlemlemek mümkündür. Birçok kaynak, bu yapının aslında bir "özel müze" olduğunu ve bu anlamda da Avrupa'nın ilk müzesi olduğu (Alexander ve Alexander, 2017; Greenhill, 1992; Tzortzi, 2016) savunmaktadır. Bu yapının bir müze olarak görülmesindeki temel sebep ise, özellikle "sergileme alanı, yani sergi için tasarlanmış özel bir mekân" kavramıyla ilgili yeni uygulamalar geliştirmesi ve bu uygulamalar yolu ile bir "ziyaretçi" kullanımını ortaya koymasıdır (Greenhill, 1992, ss. 69-77; Tzortzi, 2016, s. 13).

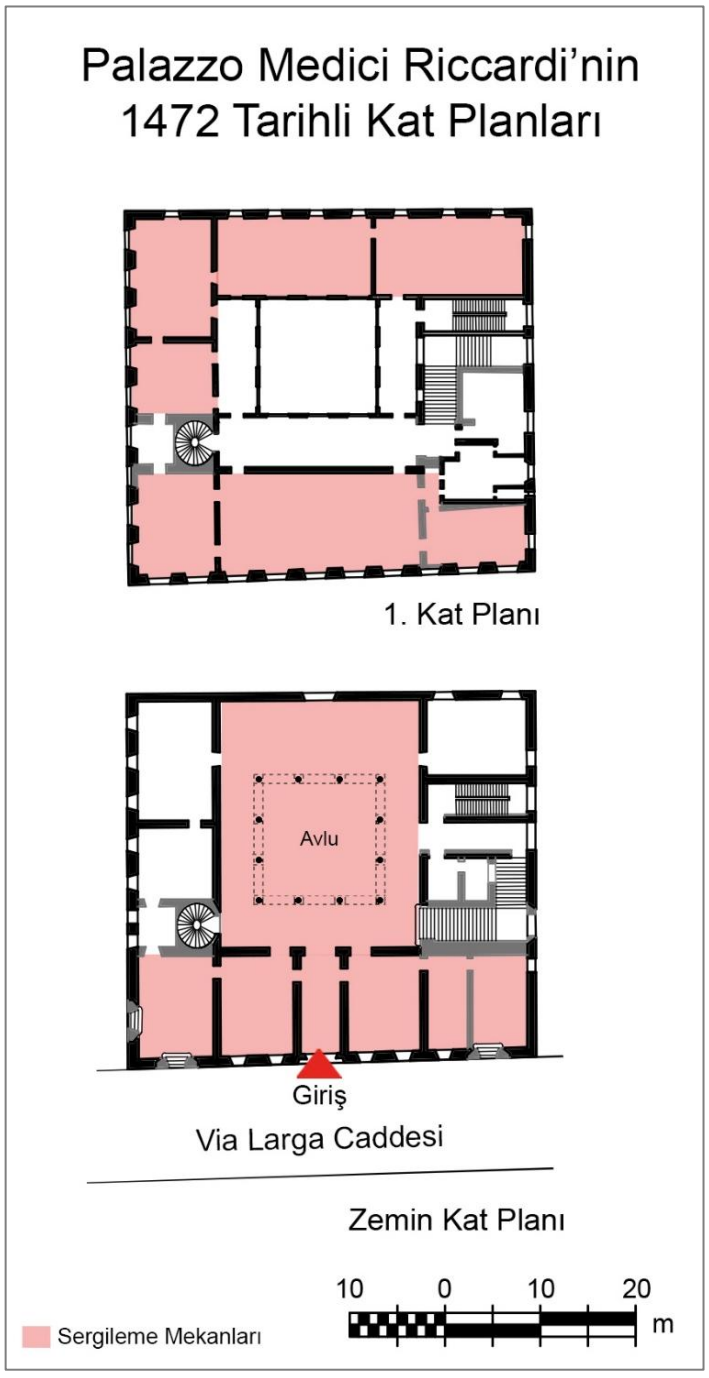
Medici Riccardi Sarayı'nın plan şeması (Şekil 2) incelendiğinde, bir iç avlu etrafında şekillenmiş dikdörtgen formlu bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Yapıya bir kamusal alan olan Via Larga isimli caddeden girilmekte; ardından yarı kamusal bir mekân olarak tanımlanabilecek, revaklarla çevrili iç avluya ulaşılmaktadır. Yapıya ait zemin kat, daha büyük ve geniş mekânlardan oluşurken; birinci katın daha küçük birimlerden oluştuğu görülmektedir. Merkezde konumlanan avlu sayesinde yarı açık alan kullanımı sağlandığı gibi, geometrik bir simetrinin ve merkezi bir organizasyonun da oluşturulduğu gözlemlenmektedir. İngiliz Akademisyen Eilean Hooper-Greenhill'in (1992) aktardığına göre, merkezde bulunan ve yapıyı şekillendiren bu avlu, yarı kamusal bir alan olarak hizmet ederken; binanın iç düzenini organize etmektedir. Giriş katında bulunan geniş oda, zengin ahşap panellerle kaplanmış, sabit mobilyalarla donatılmıştır ve büyük ölçekli resimler ile süslenmiştir. Avluda ise, Donatello'nun bronz David heykeli bulunmaktadır. Üst kattaki odalarda çeşitli sergi objeleri bulunmakta ve duvarlarda tablolar yer almaktadır (Greenhill, 1992, ss. 23-29). Bu anlamda da, Medici Riccardi Sarayı'nda bulunan salonlar, odalar ve avlunun aynı zamanda sergi mekânı görevi görmekte olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bahsi geçen yaklaşımda avlunun yarı kamusal bir alan olarak nitelendirilmesinin nedeninin ise bu mekânın, yapı içerisinde dışarıdan kullanıma en açık yer olması ile birlikte, tam olarak bir kamusal mekân niteliği taşımaması olduğu yorumuna ulaşılabilir.

Bu bağlamda, Medici Riccardi Sarayı ile ilgili olarak yürütülmekte olan kamusallık tartışmasının fiziksel durumlardan ziyade, kullanım pratikleri ile ilgili olarak şekillendiğini öne sürmek mümkün olacaktır. Müzecilik üzerine çalışmalarını yürüten Hooper Greenhill (1992) müzelerin bilginin şekillendirilmesinde aktif rol oynadığını öne sürdüğü çalışmasında[4] Medici Ricardi Sarayı'nın müze olarak değerlendirilmesine dair durumu, Sarayı ziyaret eden 'ziyaretçilerin' üstlendiği yeni özne konumlarının gözlemlenebilir olması şeklinde ifade etmiştir. Greenhill'e göre, bu mekânda konuk veya ziyaretçiye yüklenen ana görevlerden biri, bakışın

[4] Bkz. Hooper Greenhill, E. (1992). *Museums and the Shaping of Knowledge*. Routledge.

gücünü kullanarak hayranlık duymak, gözlemlemek, ölçmek, saray ve içindeki şeyler üzerinde harcanan zaman, para ve uzmanlığı takdir etmektir. Bu durum ise, özneleştirilen bir konumu benimsemek ve dolayısıyla da özneleştirenin konumunu da yaratmak anlamına gelmektedir (Greenhill, 1992, ss. 69-77).

Şekil 2.
Floransa'da bulunan Medici Ailesi'ne ait saray, Palazzo Medici Riccardi'nin plan çizimleri (Stegmann ve Geymüller, 1924, s. 33; orijinal çizime dayanarak yazarlar tarafından yeniden üretilmiş ve vurgular eklenmiştir).

Bu duruma ek olarak, Greenhill (1992), bu nitelikte bir yapının temel işlevlerinden birinin, zenginlik ve statünün sergilenmesi yoluyla üstünlük ve dışsallık konumunun kurulması olduğunu öne sürmektedir. Greenhill'e göre, sergileme için özel olarak tasarlanmış mekân kavramı, bu görevin gerekliliklerinden doğmuştur. Onun aktardığına göre, kiliseler gibi himayenin ve onun sonucunda ortaya çıkan serginin, toplulukla paylaşıldığı ve herkesin erişimine açık olan kamusal alanların aksine, bu yeni mekân biçimi özeldir ve erişimi kontrol altındadır. Yani bir anlamda görme, bakışın gücünü kullanma becerisi, daha önce herkesin isteğe bağlı gerçekleştirebileceği bir özgürlükken, artık prens, yani sarayın sahibi tarafından bahşedilen bir ayrıcalık haline gelmiş ve Prensin gücünü ve hiyerarşini ortaya koyan bir boyut kazanmıştır (Greenhill, 1992, ss. 69-77). Bu yaklaşım doğrultusunda, müze yapılarının ortaya çıkışı ve gelişiminde ziyaret etme ve gözlemleme durumunun oldukça belirleyici bir role sahip olduğu sonucuna ulaşmak mümkün olacaktır. Bu durumun yanı sıra, bu yaklaşım ile bahsi geçen yapının ve diğer türevlerinin "kamusal müzeler" olarak ele alınmıyor olmasının nedenlerinin de tartışmaya açıldığı görülmektedir.

Öte yandan, söz konusu dönemin, kamusallık bağlamında değerlendirildiğinde, Habermas'ın (1962/2003) kavramsallaştırması içerisinde "temsili kamu modeli" varlığı ile tanımladığı döneme denk gelmekte olduğu görülmektedir. Bu anlamda, Habermas'ın ortaya koyduğu yaklaşımda da kamusallık, fiziksel bir alan değil bir statüdür. Ona göre, bu dönemde kamusallık prenslerin mühürlerinde olduğu gibi, egemenliğin kamusal nitelikte temsil edilmesi ile ilgilidir ve kamu alanına dahil olunabilecek statü yalnızca Feodal Lord konumundaki kişiye aittir (Habermas, 1962/2003). Bu anlamda da Medici Sarayı gibi örneklerin, her ne kadar çağdaş anlamda müze kullanımı ile örtüşmüyor olsa da, dönemin koşulları içerisinde tutarlı bir kullanım biçimine sahip olduğunu öne sürmek mümkün olacaktır.

Bu yaklaşımın yanı sıra, bu dönemde "müze" kavramının mekânın kendisini değil, koleksiyonu tanımlamak için kullanıldığını (Tzortzi, 2016) öne süren yaklaşımlara da rastlamak mümkündür. Bu durum ise yapıya ait plan şemasının henüz bir özelleşmeye gitmemiş olmasının nedeni olarak yorumlanabilecektir.

Bu sürecin devamında 16. ve 17. yüzyıla gelindiğinde, Abt'ın (2006) aktardığına göre, nesnelerin ve araştırmanın mimari ve metinsel mekânlarda birleştirilmesinin, Avrupa genelinde artan bir sıklık ve kapsamda tekrarlanmasına rastlanmaktadır. Buna karşın, kaşifler ve tüccarlar tarafından nesnelerin ediniminin pahalı olması; bir dizi bilim insanı ya da koleksiyoncunun, koleksiyonlara artan ilginin etkisiyle, kraliyet ve kilise liderlerinin himayesini aramasına sebep olmuştur. Bu durum ise Abt tarafından, himaye sisteminin oluşmasına ve sürdürülmesine olanak sağlanması ile birlikte koleksiyonların ve onları oluşturan bilim adamı ya da koleksiyoncuların, Avrupa saray toplumunun etki alanına girmesi olarak yorumlanmaktadır (Abt, 2006, s. 120). Özetle bu dönemde toplama, hem yeni keşfedilenleri bir araya getirme ve bu keşiflerden keyif alma hem de onları anlamlandırmaya çalışma yöntemi olarak ele alınabilecektir (Macdonald, 2006, s. 83).

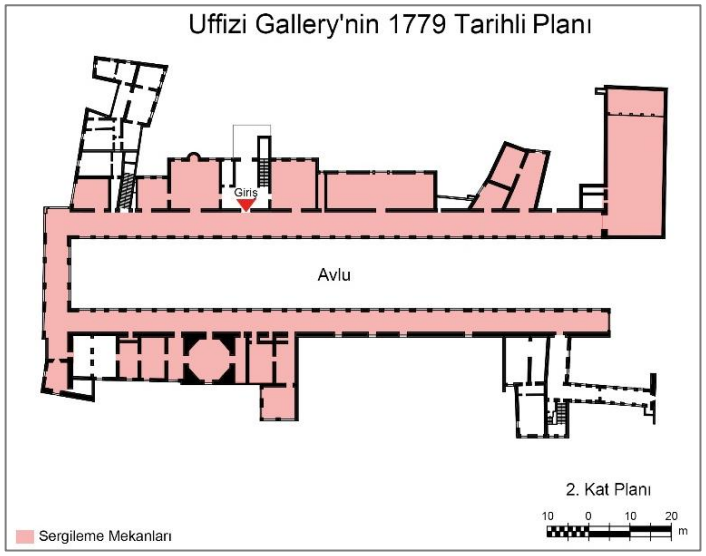
Rönesansın ilerleyen dönemlerinde, sergileme eyleminin gelişmesi ile birlikte, müze kavramını ifade etmek için yeni kavramların -yani bir anlamda da yeni mekân tiplerinin- ortaya çıktığı görülmektedir. Alexander ve Alexander (2017) dönemin etkileri ve hümanizmin klasik geçmişe ve çevresindeki dünyaya büyük bir ilgi duyan, batıl inançlardan kurtulmaya ve bilimsel bir yönteme doğru ilerlemeye başlayan yapısı ile, müze kavramının da değişmeye başladığını öne sürmektedir. Bu yaklaşımda vurgulanan durumlardan biri, bu dönemde yani 16. yüzyılda, müze kavramını ifade etmek için yeni iki kavramın ortaya çıkmış olmasıdır. Bu dönemde ortaya çıktığı düşünülen sergileme mekânlarının ilki, "galeri" (*galleria*) olarak adlandırılan, yan taraftan aydınlatılan uzun ve görkemli salonlardır ve bu mekânlar,

resim ve heykel sergileme alanını simgelemeye başlamıştır (Abt, 2006, s. 120).

Artun'un aktardığına göre, müzelerin bu dönemde *galleria* olarak kurumlaşmasının ise Galleria degli Uffizi'ye dayandığı öne sürülmektedir. Uffizi (Ofisler) Galerisi, İtalyan sanat tarihçisi Luisa Becherucci'nin (1968) aktardığına göre, 1559 yılında Medici hanedanı tarafından bir yönetim binası olarak inşa ettirilen Uffizi yapısının ikinci katındaki odaların, 1584 yılında işlev değiştirerek bir sergileme alanına dönüştürülmesiyle oluşmuştur. Bu dönemde, yapının alt katlarında yer alan idari işlevler muhafaza edilmiş, yalnızca ikinci kat bu amaç için özelleşmiştir (Becherucci, 1968). Hanedanlığa ait koleksiyonun bu yapıya taşınması ise, Medici hanedanının kamuoyu önünde meşruiyet kazanma ihtiyacına bir yanıt olarak, sergiyi daha kamusal bir bağlama taşımaları olarak yorumlanmıştır (Bennett, 1995, s. 27).

Uffizi Galerisine ait plan şeması (Şekil 3) incelendiğinde, aydınlatılmış bir koridorun etrafında dizilmiş olan birimlerden oluştuğu görülmekte ve bu yönüyle dönemin müze mimarisi açısından yeni bir plan tipi olarak değerlendirilebileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durumun yanı sıra, galerinin ikinci katta konumlanmış olmasının, bu mekânın tasarımında erişilebilirliğin ele alınışı bakımından fikir verici olduğu çıkarımında bulunulabilecektir. Nitekim, bu alanın bir galeri olarak tasarlanmasının ardından halka açılmış olduğu, ancak alana erişimin Büyük Dük'ten talep üzerine izin alınması ile gerçekleştirilebildiği görülmektedir (Becherucci, 1968, s. 12). Bu anlamda, mekânsal düzenleme içerisinde de kendisini göstermekte olan bu durumun, dönemin toplumsal dinamikleri ve yönetimsel uygulamalarının sürekliliğinde geliştiğini öne sürmek mümkün olacaktır.

Şekil 3.
1584 yılında müze olarak kullanıma açılan Uffizi Galerisi'nin 1779 yılında hazırlanmış plan çizimi (Mac Gregor, 2015; orijinal çizime dayanarak yazarlar tarafından yeniden üretilmiş ve vurgular eklenmiştir)

Uffizi binası kentsel bağlamı içerisinde değerlendirildiğinde ise, yapının iki kanadı arasında uzanan alanın bir avlu işlevi taşımakta olduğu görülmektedir. Öte yandan, bu alanın içe kapalı bir nitelikte olmaması nedeni ile kent ile ilişkili kamusal bir alan olarak okunabilmesi mümkün olacaktır. Sergi alanına ulaşabilmek adına önce bahsi geçen avluya girilmesi, ardından yapının zemin katında oluşturulmuş yarı açık bir mekân olan sütunlu revaktan geçilmesi gerekmektedir. Revaklı alandan geçildikten sonra karşılaşılan merdivenler ile ikinci kata erişilmekte ve buradan sergiye ulaşılabilmektedir. Bu durum ise dahil olunan mekânlardaki kamusallık derecesinin kademeli olarak azaldığı şeklinde yorumlanabilecektir.

Bu dönemde müze kavramsallaştırmasının karşılığı olarak ele alınan diğer kavram olan "kabine" (*gabinetto*) ise, doldurulmuş hayvanlar, nadir botanik örneklerle, madalyon ya da heykelcik gibi küçük sanat eserleriyle ve antikalarla dolu, genellikle kare formunda odalar olarak açıklanabilecektir (Alexander ve Alexander, 2017, s. 5). Bu yapılar inşa edilme ve kullanım amaçları bakımından erken dönem müzeleri olarak kabul edilebilseler de, henüz bir yapı tipi olarak ele alınabilecek kadar özelleşmedikleri görülmektedir. Buna karşın, mekânsal kurgularının temel düzeyde de olsa, nesnelerin sergilenmesi yolu ile seyredilmenin örgütlenmesine dayandığını da öne sürmek mümkün olacaktır.

Öte yandan, bahsi geçen iki mekân tipinde de koleksiyonların nadiren halka açık olduğu görülmekte; prenslerin, papanın ve zenginlerin "oyuncağı" olarak kalmaya devam ettikleri anlaşılmaktadır (Alexander ve Alexander, 2017, s. 5). Ancak, bu dönemde gerek nesnelerle dolu mekânlar gerekse açıklamalarla zenginleştirilmiş kitaplar için kullanılan müze kavramının, bu etkinliğin fiziksel tezahürlerini karakterize etmek adına en yaygın ve kabul gören terim haline geldiğini göstermektedir. Bu anlamda müze kavramı, geç Rönesans kültürü için merkezi olan bir dizi fikir, imge ve kurumu içeren epistemolojik bir yapı olarak da değerlendirilebilecektir (Abt, 2006, s. 120; Findlen, 1989).

Müzelerin özel koleksiyonlar olmaktan çıkarak kamusal bir niteliğe kavuşmaya başlamasının ise, ancak 17. yüzyılda gerçekleşebildiği düşünülmektedir (Abt, 2006, s. 123; Alexander ve Alexander, 2017, s. 5). Bu dönemde İsviçre'deki Basel Üniversitesi'nin ve İngiltere'deki Oxford Üniversitesi'nin kurdukları müzelerin ise, kamusal müze (*public museum*) yapılarının öncülü olduklarını öne süren yaklaşımlar mevcuttur (Alexander ve Alexander, 2017; Tzortzi, 2016). Bu gelişmeler ile birlikte, müzelerin gelişim tarihinde önemli bir kırılmanın gerçekleştiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu anlamda, söz konusu yapıların kullanılmaya başlandığı dönemin kamusal müzelere geçişin başlangıcı olarak kabul edilebileceğini öne sürmek mümkün olacaktır.

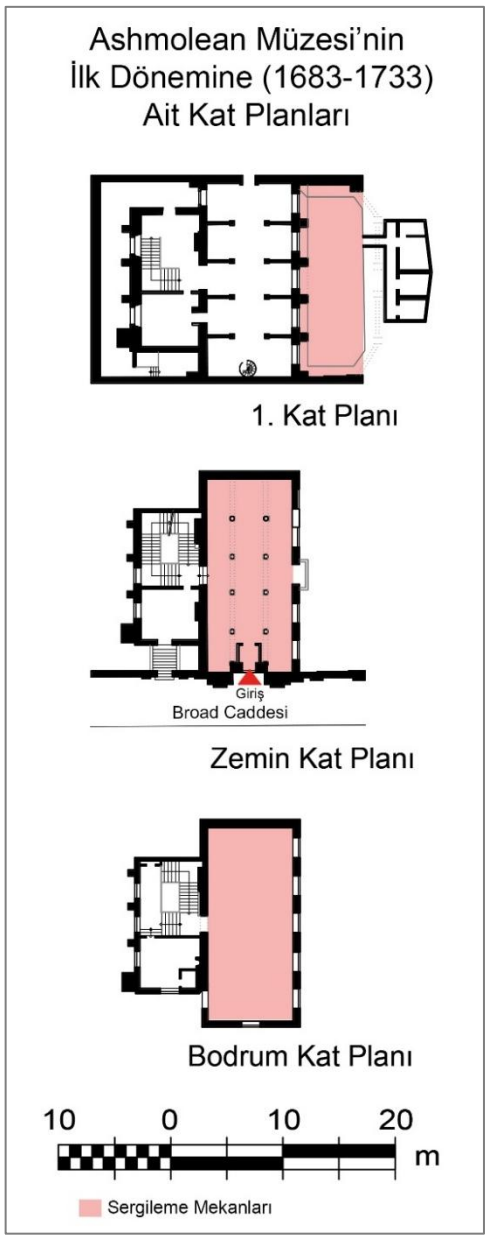
1661 yılında, Basel şehir yönetimi iş birliği ile Basel Üniversitesi tarafından, kentin önemli ailelerinden olan Amerbach ailesi'ne ait özellikle sanat eserleri, kitaplar, madeni paralar ve diğer değerli nesnelerden oluşan Amerbach Koleksiyonu'nun tamamı satın alınmıştır (Universität Basel, t.y.). Bu koleksiyon bir süre üniversite deposunda saklandıktan sonra, 1671 yılında, House zur Mücke'ye taşınmış ve başlangıçta her perşembe, ardından haftada iki gün halk ziyaretine açık hale getirilmiştir (Tzortzi, 2016, s. 15; Universität Basel, t.y.).

Amerbach Cabinet olarak tanımlanan bu mekân dünyanın en eski üniversite müzesi olarak değerlendirilmekte ve bu anlamda da çeşitli kaynaklarca kamusal müzelerin başlangıcı olarak görülmektedir (Tzortzi, 2016, s. 15; Universität Basel, t.y.). Öte yandan bu mekânın kamuya açıklığında önemli ölçüde artış olmakla birlikte, halen bir kabine yapısında olduğu görülebilmektedir. Bu anlamda da kamusal bir müzeden çok, kamusal müzeye geçiş dönemi için bir ara durum olduğunu öne sürmek mümkün olacaktır.

Bu dönemde bir üniversite müzesi olarak ortaya çıkan diğer bir önemli yapı olan ve Oxford Üniversitesi tarafından kurulan Ashmolean Müzesi ise daha yapısal bir örnek olarak değerlendirilebilecektir. Bu müzenin kurulması, dönemin Krallarının (I.Charles ve II. Charles) bahçesinden sorumlu olan

Tradescant'ın ve oğlunun oluşturduğu merak koleksiyonunun, bir koleksiyoncu olan Ashmole tarafından devralındıktan sonra Oxford Üniversitesi'ne bağışlanması ile gerçekleşmiştir (Tzortzi, 2016, s. 17). Söz konusu koleksiyona ev sahipliği yapması amacı ile üniversite, bu bağışın koşullarına uygun bir bina inşa etmiş ve bu yapı 1683 yılında kullanıma açılmıştır (History of Science Museum, t.y.; Tzortzi, 2016, s. 17). Ashmolean, kuruluşunda halkın ziyareti için erişilebilirlik şartı koşulan en eski müze olması nedeni ile müze tarihi içerisinde öne çıkmakta olduğu öne sürülmektedir (Abt, 2006, s. 115).

Şekil 4.
1683 yılında açılan Ashmolean Müzesi'nin 1683-1733 yılları arasındaki durumunu gösteren kat planları (History of Science Museum, t.y.; orijinal çizime dayanarak yazarlar tarafından yeniden üretilmiş ve vurgular eklenmiştir)

Ashmolean Müzesi'nin mekânsal organizasyonu (Şekil 4) incelendiğinde; koleksiyonun birinci kattaki geniş galeride sergilendiği görülmektedir. Zemin katta "Doğa Tarihi Okulu" olarak adlandırılan, öğretim ve uygulamalı bilim gösterileriyle bir öğrenme mekânı olarak tasarlanan bir alan bulunmakta; bodrum katta ise kimya laboratuvarı ve halka açık otopsi alanı olarak kullanılan bir mekân yer almaktadır (History of Science Museum, t.y.). Yapıya giriş, Broad Caddesi'ne bakan ön cepheden, doğrudan merdivenler aracılığıyla sağlanmaktadır. Yapıya ait plan şemaları incelendiğinde ise, sergileme eylemine yönelik olarak özelleşmiş bir mekân barındırıyor olması dönemin müzecilik anlayışında önemli bir yenilik olarak değerlendirilebilecektir. Birinci katta bulunan geniş galeri, koleksiyonun sergilenmesine ayrılmış olup, bu alan ziyaretçilerin eserleri incelemesine ve gözlem yapmasına olanak tanırken; zemin katta yer alan 'Doğa Tarihi Okulu' ile bilimsel bilginin aktarılması ve deneysel öğrenmenin hedeflendiği sonucuna ulaşılabilmektedir. Öte yandan, bodrum katında bir kimya laboratuvarı ve halka açık otopsi alanının bulunması ise, bilimsel uygulamaların doğrudan gözlemlenmesini mümkün kılarak, müzenin yalnızca bir sergi mekânı değil, aynı zamanda bir öğrenme merkezi olarak ele alındığını düşündürmektedir. Bu anlamda da Ashmolean Müzesi'nin, yalnızca nesnelerin sergilendiği bir alan olmanın ötesinde, bilimsel ve akademik bilginin üretildiği ve paylaşıldığı interaktif bir mekân olduğu sonucuna varmak ve müzecilik tarihinde bir dönüm noktası oluşturduğunu iddia etmek mümkün olacaktır.

Müzelerin gelişim sürecini daha toplumsal bir perspektiften değerlendiren Abt (2006) ise, müzelerin kamusallaşmaya başlamasının 17. yüzyılın ortalarında İngiltere'de başlayan "otorite krizi" ve sosyal idealizmin yeşermesi ile ilgili olduğunu öne sürmektedir. Ona göre, bu dönemde yaşanan pratik kaygılar ve idealist vizyonlar arasındaki çatışmalar genişleyerek, kültürel mirasın sahipliği ve kullanımını da kapsayan tartışmaları içermeye başlamıştır. Bu durum ile birlikte de müze kavramı, Avrupa ve İngiltere'deki bireylerin bu konularda bilgilendirilmesini sağlayan bir nitelik kazanmıştır (Abt, 2006, ss. 123-125). Bu anlamda Lefebvre'in (1974/2014) mekânın toplumsal üretimi yaklaşımından da hareketle, müze mekânlarının, toplumsal bağlam içerisinde ve bu bağlamın etkisi ile ortaya çıkan ve dönüşen yapılar olduğu görüşüne ulaşılabilecektir. Müzelerin özel mekânlar olmaktan çıkarak kamuya açılmaları toplumsal ve siyasal durumun etkisi ile gerçekleştiği gibi, bu yapıların inşasında kurgulanan mekânların da bu etkiler ile biçim aldıklarını öne sürmek mümkün olacaktır.

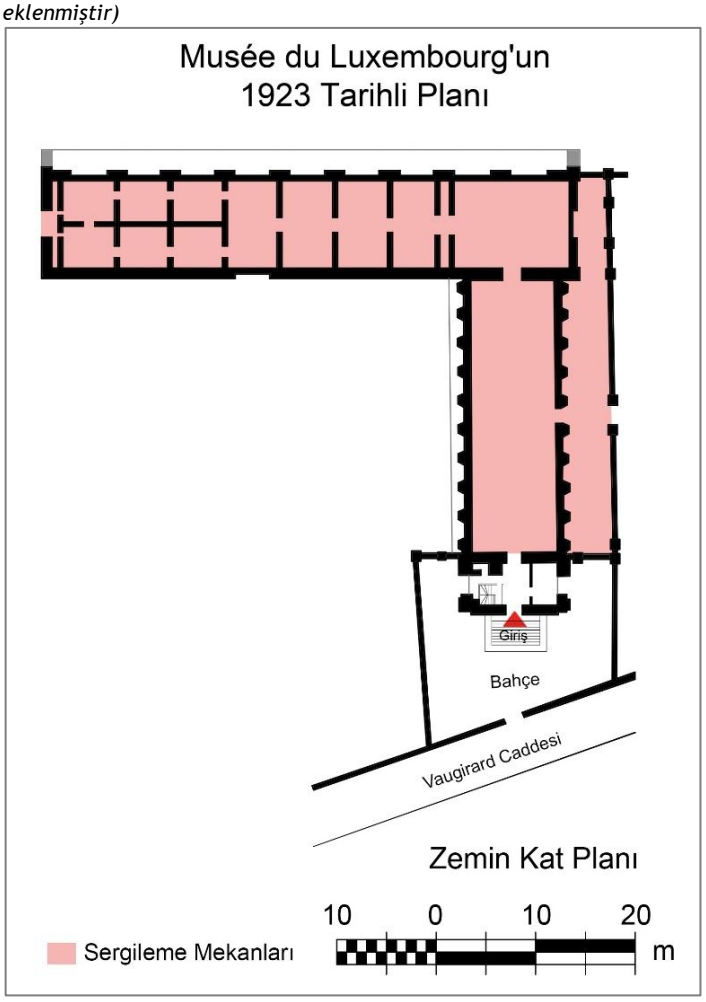
17. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ve 18. yüzyıl boyunca devam eden Aydınlanma Dönemi ile birlikte toplumsal anlamda bir kırılma yaşandığı ve bu kırılma ile birlikte müze yapılarında da dönüşümler gerçekleştiği görülebilmektedir. Müze ve müzeciliğin tarihsel süreci incelendiğinde, kamusal müzelerin modern formunu almasının 18. yüzyılda gerçekleştiği (Alexander ve Alexander, 2017; Artun, 2006/2012; Bennett, 1995; Conn, 2010; McClellan, 2008) görüşüne oldukça sık rastlanmaktadır. Literatürdeki birçok yaklaşım içerisinde, Fransız Devrimi'nden sonraki süreçte Aydınlanma'nın etkisi ile "müze çağının" başladığının (Alexander ve Alexander, 2017; Artun, 2006/2012; McClellan, 2008) belirtildiği görülmektedir.

Daha önce de belirtilmiş olduğu üzere, bugünkü müzelerin kökenlerinin, erken modern Avrupa'da bir araya getirilen soylulara ait koleksiyonlar ve nadire kabinelerine kadar uzandığı ileri sürülebilmektedir. Bu yaklaşımlara paralel olarak Amerikalı Tarihçi Steven Conn (2010) da, 18. yüzyılda bahsi geçen koleksiyonların kurumsal yapılarının değişmeye başlamış ve böylece, koleksiyonlar halka açılmış olduğunu belirtmektedir (Conn, 2010, ss. 20-21). Bu dönüşüm İngiliz Yazar Michaela Giebelhausen tarafından (2006) 1750'den itibaren, Fransız kraliyet koleksiyonlarından seçilmiş eserlerin Paris'teki Palais du Luxembourg'da halka açık olarak sergilenmeye başlanması ile

ilişkilendirilmektedir. Paris'te bulunan bir saray yapısı olan Palais du Luxembourg, 1750 yılında bir müze yapısına dönüştürülmüş ve Musée du Luxembourg ismi ile halka açılmıştır. Giebelhausen'ın aktardığına göre, bu örneğin ardından çeşitli kraliyet koleksiyonları da halka açılmış ve bağımsız müze yapıları inşa edilmeye başlanmıştır (Giebelhausen, 2006, ss. 223-224).

Musée du Luxembourg Yapısının plan şeması (Şekil 5) incelendiğinde, Luxembourg Sarayı'nın doğu kanadında bulunan bir bölümün işlevsel olarak özelleştirilmesi ile oluşan bir yapı olduğu görülmektedir. Planda da belirtildiği üzere müze mekânına giriş, yapının ön cephesinin baktığı cadde olan Vaugirard Caddesi'nden sağlanmaktadır. Bu caddeden, caddeye göre daha az kamusal bir alan olarak değerlendirilebilecek olan müze bahçesine geçildiği ve bahçeden de merdivenli bir giriş ile yapının içerisine dahil olunabildiği görülmektedir.

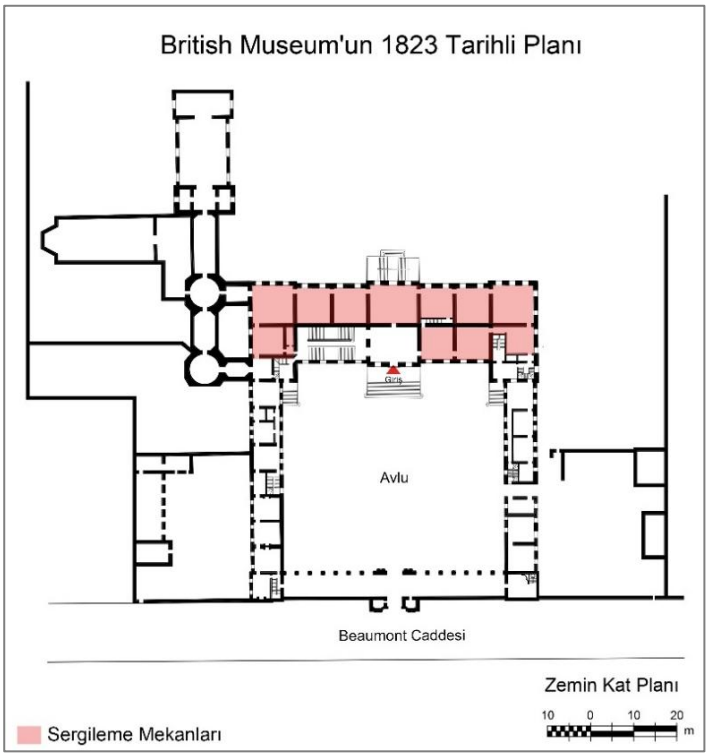
Şekil 5.
1750 müze olarak halka açılan Musée du Luxembourg'un 1923 tarihli planı (Histoire du "musée des artistes vivants" du Luxembourg, 2013; orijinal çizime dayanarak yazarlar tarafından yeniden üretilmiş ve vurgular eklenmiştir)

Aydınlanma Dönemi hareketleri ile birlikte, 18. yüzyıl boyunca kraliyet koleksiyonlarının kademeli olarak halka açılmaya başlandığı gözlemlenebilmektedir. 1750'den itibaren, Fransız kraliyet koleksiyonlarından seçilmiş eserler Paris'teki Lüksemburg Sarayı'nda halka sergilenmiş; Habsburg imparatorluk koleksiyonlarının bir kısmı Viyana'daki Yukarı Belvedere'de sergilenmeye başlamıştır (Giebelhausen, 2006, s. 224). Kral XV. Louis'nin koleksiyonlarından seçilmiş resimlerin Lüksemburg Sarayı'ndaki bir dizi odada sergilenmeye başlanması, Fransa için ulusal bir sanat müzesi yaratma çabası olarak görülmektedir (Abt, 2006, ss. 127-128). Bu durum, sanatın kamusal bir değer olarak kabul edilmesi şeklinde de yorumlanabilecek ve bu anlamda da önemli bir kırılma olarak değerlendirilebilecektir.

1753'te Sir Hans Sloane'un koleksiyonlarına dayanarak kurulmuş ve 1759'da halka açılmış olan British Museum ise, dünyanın ilk büyük ulusal müzesi olarak değerlendirilmektedir (Alexander ve Alexander, 2017, s. 58; Greenhill, 1992). Müzede sergilenmekte olan Sir Hans Sloane'un koleksiyonu bazı minyatürler, çizimler ve arkeolojik objeler içermekte, ancak esas olarak doğal tarih üzerine odaklanmış bir sergi oluşturmaktadır (Alexander ve Alexander, 2017, s. 58). Bu yapı ile birlikte, müze mekânının daha geniş bir ziyaretçi kitlesi ile farklı sınıflardan ve kökenlerden gelen insanları ağırlamak için yalnızca fiziksel değil aynı zamanda sosyal bir mekân haline gelmiş olduğu öne sürülmektedir (Abt, 2006). Bahsi geçen durum ise bu müzenin kamusal bir müze olarak değerlendirilmesindeki temel neden olarak görülmektedir.

Şekil 6.
1753 yılında kullanıma açılmış olan British Museum'un 1823 tarihli plan çizimi (Pugin ve Roffe, 1823; orijinal çizime dayanarak yazarlar tarafından yeniden üretilmiş ve vurgular eklenmiştir)

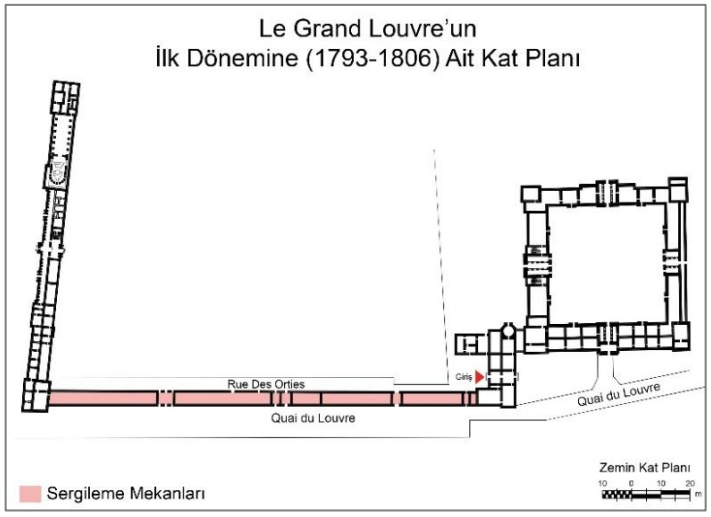

British Museum plan şeması (Şekil 6) bakımından incelendiğinde ise, yapıya dahil olmak isteyen ziyaretçilerin öncelikle Beaumont Caddesi üzerindeki ana girişten bir avluya alındıkları; ardından bu avludan erişilen merdivenler ile müze yapısına girişin sağlandığı görülmektedir. Bu durum da, diğer başka örneklerde de belirtildiği gibi, müze mekânlarına ulaşımın kamusallığın caddeden, yani kentten, başlayarak kademeli olarak azaldığı bir kurguya sahip olduğu şeklinde yorumlanabilecektir.

Takip eden süreçte, Fransa'da 1779 yılında Palais du Luxembourg'da bulunan galeri, kraliyet ailesinin kullanımının sağlanabilmesi amacı ile kapatılmış; Louvre Sarayı'nın Büyük Galerisi'nde daha büyük ve kapsamlı bir sergi kurulması planlanmıştır (Abt, 2006, ss. 127-128; Tzortzi, 2016). Ancak, Abt'ın (2006) aktardığına göre, 1789'da başlayan Fransız Devrimi

ile birlikte devrimciler, önce kilise mülklerine ve ardından monarşi, göçmenler ve kraliyet akademilerinin resim ve heykel koleksiyonları da dahil olmak üzere mülklerine el koymuşlardır. Bu eylemler ile de egemenlik monarşiden halka devrolmuş; halk adına el konulan koleksiyonlardan bir ulusal miras yaratılmıştır. Bu durumun sembolik potansiyeli ise 1793'te Louvre Sarayı'nın yeniden adlandırılarak Muséum Français olarak isimlendirilmesi ve ele geçirilen hazinelerin bir kısmının Büyük Galeri'de (*Grande Galerie)* herkesin görmesi için sergilenmesiyle açılmasını sağlamıştır (Abt, 2006, ss. 127-128).

Şekil 7.
1793 Yılında müze olarak kullanılmaya başlanan Le Grande Louvre Yapısının 1793-1806 Yılları arasındaki kullanımını gösteren plan şeması ve tahmini giriş noktası (Berthault, 1781; orijinal çizime dayanarak yazarlar tarafından yeniden üretilmiş ve vurgular eklenmiştir)

Louvre Müzesi'nin kurulduğu döneme ait plan şeması (Şekil 7) incelendiğinde, ortada oldukça büyük bir alanda ince uzun kütlelerin kullanılması ile elde edilmiş bir yapı olduğu görülmektedir. İlk açıldığı dönemde yapının yalnızca güney kanadının müze olarak kullanıldığı (McClellan, 2008, s. 24) bilinmekte; kullanımından hareketle de bu kanatta yer alan mekânların doğrusal yapısının sergileme için uygun bir alan olarak değerlendirildiği sonucuna varılmaktadır.

Louvre Müzesi'nin, bir müze yapısı olarak kullanılmaya başlandığı 1793 yılından itibaren, birçok fiziksel değişim geçirdiği, süreç içerisinde inşa edilen yeni kütleler ile galeriler ve sergi alanlarının arttırıldığı (Artun, 2006/2012; 2012; Alexander ve Alexander, 2017) görülmektedir. Ancak bir müze olarak ilk kez kullanıma açıldığı 1793 yılında, yalnızca güney kanadında bulunan ince uzun kütlenin kullanılması nedeni ile, oldukça sade bir plan şemasına sahip olduğunu gözlemlemek mümkündür. Döneme ait anlatılar incelendiğinde, müze yapısının girişine Sein Nehri kıyısında bir cadde olan Quai du Louvre üzerinden değil, yapının kuzey cephesinin baktığı ve daha dar bir cadde olan Rue Des Orties'dan erişildiği (Okey, 2021) gözlemlenmektedir. Öte yandan, yapının yalnızca bahsi geçen kanadının sergi alanı olarak işlev gördüğü ve bu nedenle de yalnızca bu bölümün halka açık olduğu bilinmekle birlikte (McClellan, 2008); yapının girişinin tam olarak nereden sağlandığına dair kesin bir kaynağa rastlanamamıştır. Ancak plan şeması ve dönemin iç mekân tasvirleri[5] değerlendirildiğinde, sergileme alanlarının bulunduğu yapıya girişin, Rue des Orties Caddesi ile Louvre yapısının birleştiği noktada yer alan avlu niteliğindeki geçiş alanı üzerinden gerçekleştirilmiş olabileceği sonucuna ulaşılabilmektedir.

Bu yapının mekânsal kullanımı, Alexander ve Alexander'ın aktardığına göre (2017), halka açıldığında çoğu kraliyet saraylarından, kiliselerden, dini tarikatlardan ve bir kısmı da göçmenlerden elde edilmiş olan bir koleksiyona sahiptir ve bu koleksiyona ait resimler Büyük Galeri'de duvarlara asılarak, objeler ise mekânın ortasına yerleştirilen masaların üzerine konularak sergilenmektedir. Takip eden on yılda müze kullanımı, haftalık değil on günlük periyotlar halinde kurgulanmış; bu on günün beş günü sanatçılara ve reprodüksiyon üretimi yapanlara, iki günü temizlik işçilerine ve üç günü de halka açılmıştır. Bununla birlikte, halk arasında oldukça popüler olmuş ve müze yollarına sokak lambaları kurulması gerekmiştir (Alexander ve Alexander, 2017, s. 29).

Bu yaklaşımlara ek olarak Sanat tarihçisi Wendy Shaw (2020) söz konusu dönemi değerlendirirken; halkın müzeyle buluşmasının ancak Fransız Devrimi'nden sonra, Louvre Sarayı'nın kamuya açık bir müzeye dönüştürülmesi ile birlikte gerçekleştiğini öne sürmektedir. Ona göre bu müzeleştirme eylemi ile Kraliyet tacı ve asası kilisenin iktidar simgeleriyle beraber teşhir edilmekte ve bu teşhir de simgelerin onları halkın gözlerinin önüne seren cumhuriyetçi devletin elinde olduğunu göstermektedir (Shaw, 2020, s. 13). Bu durum ise müze aracılığı ile, bilginin ve sergi objelerinin yeni iktidar erki tarafından bir güç ve sembol olarak kullanıldığı şeklinde yorumlanabilecektir.

19. yüzyıla gelindiğinde, Louvre Müzesi'nin açılışını takip eden süreçte, hem Napolyon'un fetihlerinin etkileri hem de söz konusu Fransız müze modelinin başarısı nedeni ile birçok yeni kamusal müze kurulduğu görülmektedir (Abt, 2006; Artun, 2006/2012; McClellan, 2008). Abt'ın (2006) aktardığına göre, Napolyon'un Avrupa genelinde fethettiği topraklardan topladığı eserlerin sürekli olarak koleksiyonu genişletiyor olmasının etkisi ile, müzenin sahip olduğu sanat eserlerinin düzenlenmesi gittikçe karmaşık bir hal almıştır. Bu nedenle Fransız Hükümeti, Louvre Müzesi'nde sergilenmek için gerekli öneme sahip olmadığını düşündüğü eserleri barındırmak ve sergilemeye devam edebilmek adına 1801 yılında Fransa'nın farklı bölgelerinde on beş adet kamusal müze daha kurmuş ve takip eden süreçte bunlara dört yeni müze daha eklemiştir. Başlangıçta bu müzeler var olan binalarda yer alsalar da, zamanla yerlerini özel olarak inşa edilmiş müze binaları almıştır (Abt, 2006, s. 129). Öte yandan, Napolyon'un işgal ettiği bölgelerde, Galleria dell'Accademia (1807, Venedik), Pinacoteca di Brera (1809, Milano), Rijksmuseum (1808, Amsterdam) ve Museo del Prado (1809, Madrid) gibi Louvre Müzesi'ni model alan merkezi müzelerin kurulması sağlanmıştır (Abt, 2006; McClellan, 2008).

Bu durumun yanı sıra, Mimarlık Tarihçisi Andrew McClellan (2008), Louvre Müzesi'nin sağladığı demokratik erişim, hükümetin temsili ve ulusal gururun kaynağı olma durumu ve genç sanatçılar ile tarihçiler için bir okul olarak işlev görmesi başarılarının, Napolyon sonrası Avrupa'daki yükselen ulus-devletler için karşı konulamaz bir örnek teşkil ettiğini öne sürmektedir. Ona göre, bu sürecin ardından yeni kurulan uluslar, kamusal müzelerde açıkça sergilenen tarihî eserler ve sanat eserlerinde somutlaşan ulusal miras etrafında kültürel kimliklerini şekillendirmişlerdir. Napolyon'un bir süreliğine işgal ettiği bölgelerdeki örneklere ek olarak Royal Museum (Brüksel, 1803), Glyptothek (Münih, 1815), Pinakothek (Münih, 1836), National Gallery (Londra, 1824), British

[5] Bkz. Hubert, R. (1794). La Grande Galerie du Louvre, entre 1794 et 1796 [Yağlı Boya Tablo]. Louvre Collections.

Museum (yeni binası, 1847), Altes Museum (Berlin, 1830), Hermitage (St. Petersburg, 1852) yapıları da bu durumun örnekleri olarak görülmektedir (McClellan, 2008, s. 25). Bahsi geçen yapı örneklerinden hareketle, 19. yüzyılda Avrupa müzeciliğinin Louvre Müzesi'nin de olası etkisi ile, sanat müzeleri odaklı bir gelişim gösterdiği sonucuna da ulaşmak mümkün olacaktır.

Bu durum ile birlikte, Aydınlanma Çağı ile başlayan ve Louvre Müzesi'nde görünür hale gelmiş olan dönüşümlerin ardından müzelerin, tarihsel dönüşüm süreci içerisinde kamunun erişimine açık, ona hizmet veren ve onun için var olan mekânlar olarak yani kamusal mekânlar olarak kullanılmaya başlandığı sonucuna ulaşılabilmektedir.

Müze Mekânının Toplumsal Dönüşüme Paralel Olarak Dönüşümü: Müzelerin Kamusallaşma Sürecinin Kavramsal Değerlendirilmesi

Müzelerin kamusallaşma süreci, tarihsel süreklilik içerisinde değerlendirildiğinde, çeşitli kırılmaların olduğu tespit edilebilmektedir. Antik Roma'da kent içerisine yayılmış olan sergileme biçiminden ya da aynı dönemde bir eğitim kompleksinde alt birim olarak konumlanan mekânlardan başlayarak müzelerin, var olma nedenleri ve doğası gereğince içerisinde kendi dönemine ait kamusal nitelikler bulundurduğu görüşüne ulaşılabilmektedir. Bu duruma ek olarak, koleksiyon oluşturma ve sergileme eylemlerinin kendilerinin de, kamusal bir kullanımı öneren işlevler olduğunu öne sürmek mümkündür.

Bu duruma karşın, bahsi geçen erken dönem müze örneklerinin, Habermas'ın (1962/2003) yaklaşımlarından da hareketle, güncel anlamı ile bir kamusal mekân kullanımı olarak değerlendirilemeyeceği sonucuna ulaşılmıştır.

Bu bağlamda bir değerlendirme yapılabilmesi adına konunun irdelenebilmesi için ise "kamu", "kamusal alan" ve "kamusal mekân" kavramları ile ilgili tartışmaların detaylandırılması gerektiği öne sürülebilir. Jürgen Habermas başta olmak üzere Hannah Arendt ve Richard Sennet gibi bu konuda tartışmalar yürüten düşünürlerin yaklaşımları değerlendirildiğinde, kamusal alan tanımlamasına ulaşılabilmesi için öncelikle gerçek anlamda bir "kamu" oluşumunun oluşması gerektiği görülmektedir.

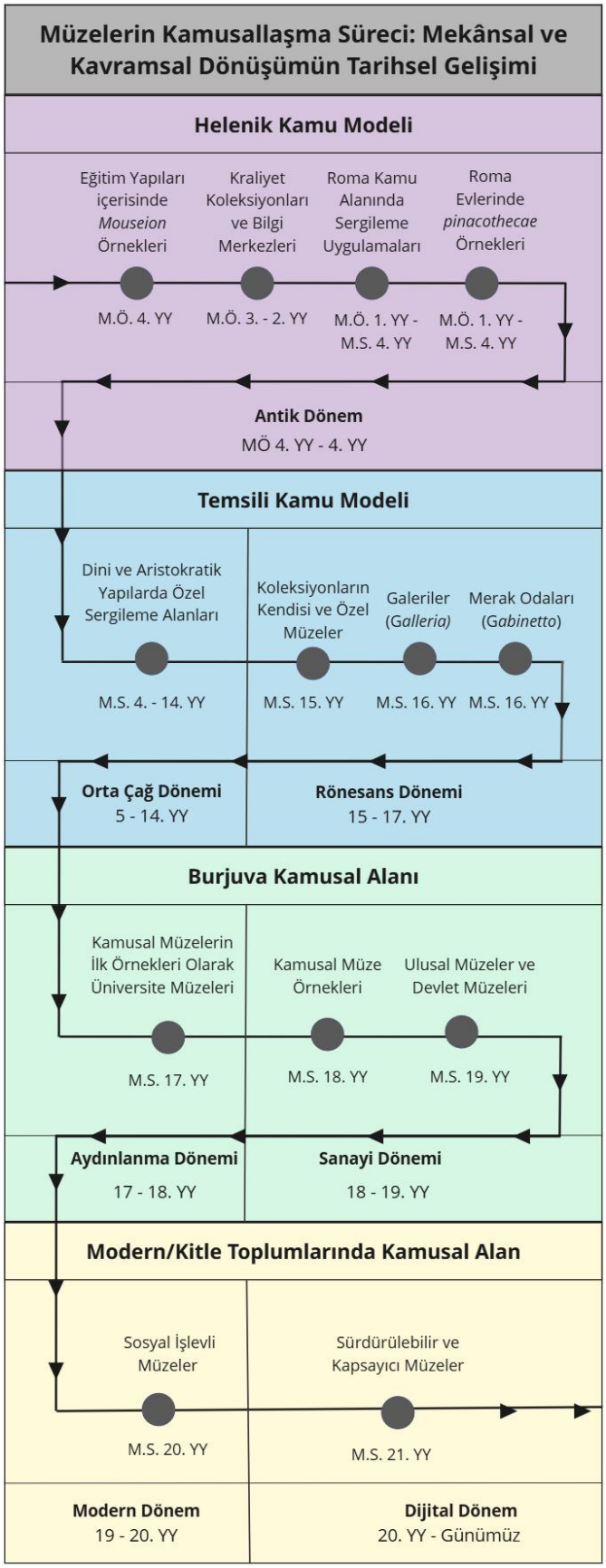
Arendt (1958/1994) kamu oluşumunu, bireylerin politik sorumluluklarını yerine getirdiği ve ortak yaşamın teminatı haline gelen bir alan olarak tanımlamaktadır. Buna ek olarak, Amerikalı sosyolog Richard Sennett (1977/2013) ise kamusal nitelikli bir alanın, kişilerin aile bireyleri ya da yakın bağlar olmayan kişiler ile yaşadıkları birliktelik ve karşılıklılık bağlarını temsil etmekte olduğu öne sürmektedir. Ona göre bu bağlar, arkadaşlık bağlarından ziyade, bir "halk" olmanın getirdiği, politik uygulama ile kurulan bağlardır (Sennett, 1977/2013). Temel bir yaklaşım olarak Habermas (1989/2020) ise kamusal alanı, "her şeyden önce, içinde kamuoyuna yakın bir şeyin oluşturulabildiği toplumsal yaşamımızın bir alanı" olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşımı içerisinde Habermas, bu alana erişimin tüm yurttaşlara açık olması gerektiğini vurgulamakta ve yurttaşların, genel çıkarları kapsayan konular üzerinde, toplanma ve dernek kurma özgürlüğü ile görüşlerini ifade ve yayımlama özgürlüğü garantisi altında hiçbir kısıtlama olmaksızın tartıştıklarında, kamusal bir gövde (*public body*) olarak davrandıklarını öne sürmektedir (Habermas, 1989/2020, s. 136). Bu noktada, bahsi geçen yaklaşımlardaki kullanım biçiminin ve burada belirtilen "yurttaş" kavramının, ancak 18. yüzyılda gerçekleşen Amerikan (1775-1783) ve Fransız (1789-1799) Devrimleri ve devrimleri takiben "Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi" (1776) ve asıl olarak da "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi" (1789) sonrasında ortaya çıkan bir duruma karşılık geldiğini öne sürmek mümkün olacaktır.

Bu bağlamda değerlendirildiğinde, kamusal alan oluşumu kapsamında ortaya konan kamuoyu kavramının, yurttaşlık durumunun gelişimi ile doğrudan bağlantılı olduğu sonucuna ulaşılabilecektir. Dolayısıyla da, kamuoyu kavramının ve bu kavramın sürekliliğinde kamusal alanların oluşması da, tarihsel olarak yurttaşlık kavramının gelişmesi ile paralel bir durum olarak ele alınabilecektir. Amerikalı tarihçi Lynn Hunt (2007), Fransız Devrimi'nin ardından egemenliğin krala değil ulusa verilmesi ile herkesin kanun önünde eşit ilan edilmiş olduğu ve böylece pozisyonların yetenek ve liyakate açıldığı, doğuma dayalı tüm ayrıcalıkların dolaylı olarak ortadan kaldırılmış olduğunu açıklamaktadır. Bu yaklaşım içerisinde, bireylerin hukuki ve siyasal statüsünün değişerek; tebaa (*subject*) olmaktan çıkıp yurttaş (*citizen*) haline geldikleri vurgulanmaktadır. Bu durum ise, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin resmileşmesi ile bireylerin işkenceye, aşırı derecede zalim veya aşağılayıcı cezalara maruz bırakılmaması gerektiği ilkesinde kendisini göstermiştir (Hunt, 2007, ss. 16, 141). Bu yaklaşımda ortaya konan tarihsel perspektifin, Habermas'ın (1962/2003) gerçek anlamda bir "kamuoyu" oluşumundan ancak 17. yüzyılın sonları İngiltere'sinde ve 18. yüzyıl Fransa'sında söz edilebileceği yaklaşımını (Habermas, 1962/2003, s. 10) destekler nitelikte olduğu iddia edilebilecektir.

Bahsi geçen yaklaşımlara benzer şekilde, yurttaşlık kavramı ve toplumsal sınıflar üzerine çalışmalar yürüten İngiliz Sosyolog Thomas Humphrey Marshall (2001) da, yurttaşlık kavramını sivil, siyasi ve sosyal hakların gelişimi çerçevesinde ele almış ve hukukun üstünlüğü, bireysel özgürlükler gibi sivil hakların kurumsallaşmaya başlamasının ancak 18. yüzyılda gerçekleşmeye başladığını belirtmiştir (Marshall, 2001, s. 9). Bu durum kamusal alanlar üzerinden değerlendirildiğinde de, benzer sonuçlara ulaşılabilecektir. Habermas (1962/2003) Fransız devrimini takip eden süreçte, edebi kılığından sıyrılmış bir kamusallığın devreye girdiği ve bunun öznesinin artık tahsilli zümreler yerine, tahsilsiz halk olduğunu açıklamaktadır (Habermas, 1962/2003, s. 10). Bahsi geçen toplumsal dönüşümler, çalışma içerisinde bu dönemin hem siyasi hem de mekânsal anlamda bir kırılma olarak ele alınmasındaki temel gerekçeyi oluşturmaktadır. Tarihsel bir okuma ile toplumsal yapı incelendiğinde, gerçekleşen siyasi dönüşümlerin toplumu dönüştürmesinin peşi sıra mekânların da dönüşüm geçirdikleri görülmekte ve bu durumun özellikle kamusal alanlar üzerinden okunabileceği görüşüne ulaşılmaktadır.

Kamusal alanın ancak bir yurttaşlık durumu devamlılığında ele alınabileceği tartışmasına ek olarak, Habermas (1962/2003), filozofların eleştirel zanaatlarını icra ettikleri kamu oyunun, merkezi noktasının akademik olmasına karşın yalnızca akademik bir nitelik taşımadığını belirtmektedir. Ona göre kamusallık, sadece bilgeler cumhuriyetinde değil, becerebilen herkesin aklını kamusal olarak kullanması durumunda gerçekleşmektedir. Bunun için ise, bu bireylerin sanki birer bilgeymişçesine kendi özel alanlarının sınırlarının dışına çıkması gerekmektedir. Bu anlamda da, kamusal topluluğun içinde oluştuğu, "dünya"yla birlikte kamusallık, alan niteliği kazanmaktadır. Bahsi geçen dünya ise Habermas'ın tanımladığı biçimi ile "burjuvazinin geniş kesimlerinde gelişen, akıl yürüten okuyucular kamusunun oluşturduğu dünyadır. Yazarların ve bir de "karma toplulukların" tartışarak görüş alışverişinde bulundukları salonların dünyasıdır" ve ona göre kamusal topluluk buralarda, burjuvazinin meskenlerinde inşa edilir (Habermas, 1962/2003, ss. 205-207). Bu noktada, bahsi geçen yaklaşım ile, kamusal alanın gerçek anlamı ile var olabilmesinin tarihsel süreçte ancak burjuvazi kullanımı ile mümkün olabildiği sonucuna ulaşılabilmekte ve bu durum müzelerin tarihsel gelişimi üzerinden de gözlemlenmektedir.

Şekil 8.
Müzelerin kamusallaşma süreci zaman çizelgesi (Şema yazarlar tarafından üretilmiştir)

Müzelere ait tarihsel süreç, daha önce de açıklanmış olduğu üzere, antik dönemin ardından orta çağdaki kullanım ile gelişim göstermiştir. Bu dönem Habermas (1962/2003) tarafından temsili kamu alanı olarak tanımlanmakta ve gerçek bir kamusal alan olmaktan ziyade bir temsil alanı olarak açıklanmaktadır. Bu durum ise, 18. yüzyıla ulaşıncaya dek, müze yapılarında gerçek anlamı ile bir kamusal kullanım tanımlanamıyor oluşunun bir diğer göstergesi olarak değerlendirilebilecektir.

Bir başka deyişle, müzelerin kamusal mekânlar olarak işlev gösterebilmesi için, dönemin kamusal alan niteliklerinin de gerekli olgunluğa erişmesinin gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu anlamda, demokratikleşme süreçleri sonucunda, bireyler arasında eşitlikçi bir etkileşim alanı gelişmeksizin, müzelerin gerçek anlamda kamusal mekânlar olarak işlev gösteremeyecekleri sonucuna ulaşılmaktadır. Tarihsel süreç incelendiğinde görülmektedir ki, demokratikleşme süreçleri, bireyler arasında eşitliğe dayalı etkileşim biçimlerinin gelişmesiyle birlikte, kamusal alanın dönüşümüne öncülük etmiş, bu dönüşüm ise müzelerin toplumsal işlevini yeniden tanımlamıştır. Dolayısıyla da, müzelerin gerçek anlamda kamusal mekânlara dönüşmesinin, toplumun kamusal alan üretimine ve dönüşümüne koşut olarak gerçekleştiği öne sürülebilecektir. Bu bağlamda, müzelerin kamusallaşma sürecinin, sadece kurumsal açılımlarla değil, toplumun siyasal, kültürel ve sosyal düzeyde geçirdiği dönüşümlerle birlikte okunması gerektiği görülmektedir. Bu ilişki hem müze tarihinin seyrinde hem de müze mekanlarının gelişiminin tartışıldığı bahsi geçen kaynaklarda açık biçimde izlenebilmektedir.

Bu çalışma, müzelerin kamusal mekân olabilme niteliğinin, yalnızca kendi kurumsal dinamiklerine değil, aynı zamanda kamusal alanın tarihsel dönüşümüne, özellikle de demokratikleşme ve eşitlik süreçlerine dayandığını öne sürmektedir. Bu durumdan hareketle de, müzelerdeki kavramsal ve mekânsal dönüşümün, toplumsal dönüşüme koşut olarak gerçekleştiğini iddia etmek mümkün olmaktadır. Bu durum, Habermas'ın (1962/2003) kamusal alan kavramsallaştırması ve müze mekanlarının gelişim tarihinin birlikte incelenmesi ile (Şekil 8) görünürlük kazanmaktadır. Müzelerin tarihsel gelişimi incelendiğinde, bu mekânlarda gerçekleşen kavramsal ve mekânsal dönüşümlerin toplumsal dönüşümlerden ayrı olarak değerlendirilmesinin mümkün olamayacağı görülmekte ve bu dönüşümlerin birbirlerini doğuran yapıda oldukları anlaşılmaktadır.

Kamusal müzelerin kökeni üzerine yaptığı çalışmada Abt (2006), müzelerin kamusallaşmasını, 17. yüzyılın sonlarında özel koleksiyonların müzelere dönüşmeye başlamasıyla ortaya çıkan ve 18. yüzyıl boyunca hız kazanarak müzelerin gerçek anlamda kamusal mekânlara dönüşmesiyle sonuçlanan bir süreç olarak açıklamaktadır. Ona göre, Aydınlanma Dönemi sosyal idealizm ve siyasi değişimlerin etkisiyle şekillenen önemli bir geçiş dönemi olmuş ve müzecilik tarihinde bir kırılma noktası yaratmıştır (Abt, 2006, ss. 120-121). Benzer şekilde Alexander ve Alexander (2017) da müzelerin kamusallaşma dönüşümünü bu döneme dayandırmakta ve çalışmalarında müzelerin kamusal mekânlar olarak işlev görmeye başlamasının, yalnızca koleksiyon politikaları veya estetik düzenlemelerin bir sonucu olmadığı, aynı zamanda toplumsal demokratikleşme süreçlerinin ve bireyler arasında eşitlikçi etkileşim alanlarının oluşmasıyla mümkün hale geldiğini vurgulamaktadır (Alexander ve Alexander, 2017). Bu anlamda, Aydınlanma Döneminin ardından, müzelerin elitlere ayrılmış, dışa kapalı mekânlar olmaktan çıkarak; halkın ortak kullanımına açılmış olan kültürel alanlara dönüştüğü sonucuna ulaşılabilmektedir. Bu noktada, müzelerin halka açılması ile bu

mekânlara ait belleğin yalnızca seçkinlere ait olmaktan çıkarak toplumsal bir belleğe dönüştüğü yorumuna ulaşmak da mümkün olacaktır.

Bu dönemden başlayarak, halkın erişimine açılması ile kamusallaşan müzelerde, koleksiyonların genişletilerek sistematik bir sınıflandırma anlayışına dayanan sergileme yöntemlerinin geliştirilmiş olduğu ve farklı toplumsal kesimlere hitap eden bir yapıya ulaştığı görülmektedir (Bennett 1995; Greenhill, 1992). Bu durumun yanı sıra bu mekânların, yalnızca kültürel mirasın sergilendiği mekânlar olmanın ötesinde, ulus-devletlerin kendilerini inşa ettikleri sembolik alanlar olarak da var olduklarını gözlemlemek mümkündür (Bennett, 1995). Bu durum ise, tıpkı Lefebvre'in (1974/2014) mekânın toplumsal bir ürün olduğunu öne sürdüğü yaklaşımında belirttiğine benzer biçimde, bu mekânların sembolik anlamları ile toplumu dönüştürdüğü ve bu dönüşen toplumun da bu mekânları yeniden inşa ettiği, karşılıklı bir süreç olarak yorumlanabilecektir.

Bu yaklaşımlara ek olarak Bennett (1995) müzelerin başlangıçta sosyal dışlanma ve ayrımcılıkla karakterize edilirken; 19. yüzyılın ortalarında halk eğitimi aracı olarak yeniden kavramsallaştırılmış ve genel halka açık hale getirilmiş olduğunu ifade etmektedir. Bennet'in aktardığına göre bu dönemde müzelere, alt sınıfların orta sınıf davranış kurallarını taklit ederek medeni hale gelmelerini sağlama misyonu da yüklenmiştir. Bu durumun yanı sıra, başlangıçta kamusal alandan dışlanan kadınların, müzelerin kamuya açık mekânlar olarak yeniden kavramsallaştırılmasıyla bu alanlara erişebilir oldukları da görülmektedir (Bennett, 1995).

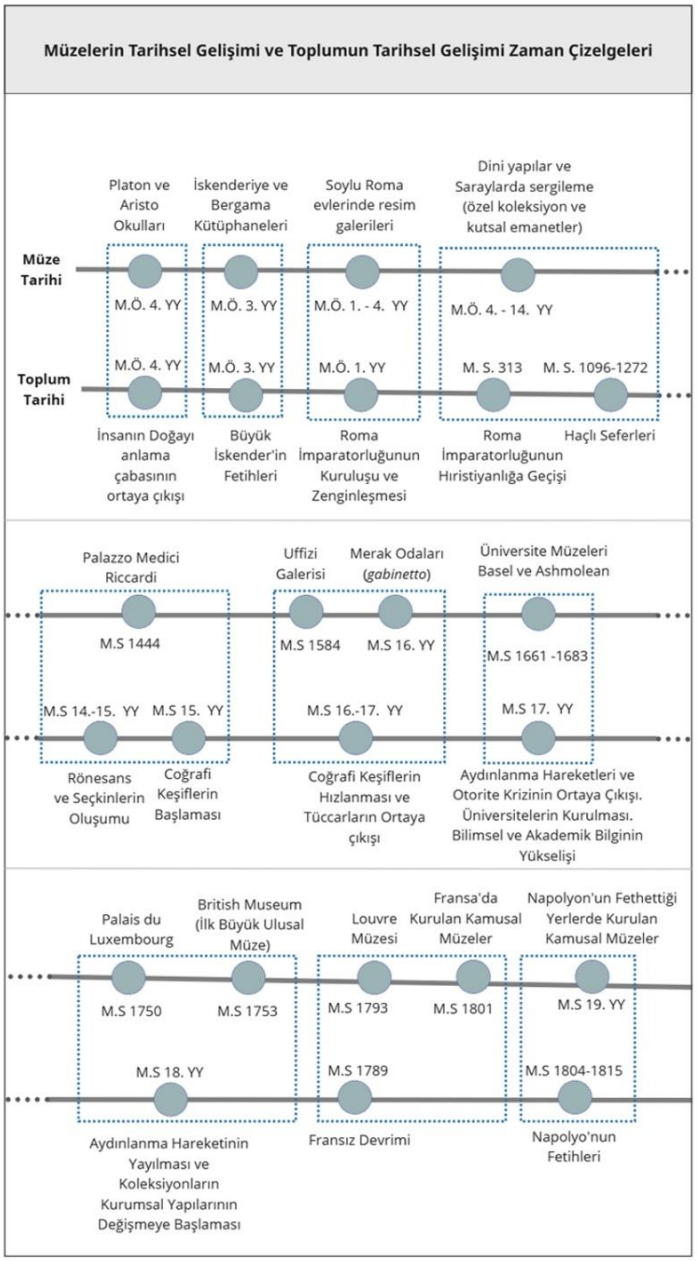
Öte yandan Abt'ın (2006) aktardığına göre kamusal müze, bireysel çıkarların, toplumsal taleplerin ve siyasi değişimlerin birleşimiyle binlerce yıl boyunca evrilmiştir. 19. yüzyılın sonlarına doğru, müzeler standart uygulamalar ve hedeflerle profesyonelleşmiş kurumlar haline gelmiş; bu dönüşüm, müzenin rolünün sürekli yeniden tanımlanmasına ve genişletilmesine yol açarak, nesnelerin korunmasını çağdaş sosyal ve eğitsel ihtiyaçları karşılamayla dengelemiştir (Abt, 2006).

Bahsi geçen yaklaşımlar neticesinde, ilk ortaya çıktığı dönemlerde elitist ve dışlayıcı yapılar olarak var olmuş olmalarına karşın müzelerin, zamanla daha kapsayıcı ve eğitim odaklı bir yapıya dönüştüğü ve bu sayede de kamusal alanının oluşumunda ve sosyal reformlarda önemli bir rol oynamış olduğu sonucuna varmak mümkündür. Bu duruma ek olarak, müze örneklerinin ortaya çıkış nedenleri ve üretilme biçimleri dikkate alındığında, bu yapıların toplumsal bağlamın bir ürünü olarak değerlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Kamusal müzelerin ortaya çıkışı ile daha önceden yalnızca soyluların sahip olduğu ve halka kapalı olan kolektif belleğin, çeşitli unsurların sergilenmesi yolu ile halka açıldığı ve takip eden süreç ile birlikte toplumsal belleğe kazandırıldığı öne sürülmektedir. Bununla birlikte, bu yapıların oluşturulmasındaki temel amacın, bir anlamda o ulusa ait bir toplumsal belleğin geliştirilmesi olduğu yorumuna da ulaşmak mümkün olacaktır.

Müzelerin kamusallaşma süreci ve tarihsel süreç içerisinde gerçekleşen kırılmalar birlikte değerlendirildiğinde (Şekil 9), bu kırılmaların birbirlerine paralel olarak gerçekleştikleri ve aslında müze tarihinde gözlemlenen kırılmaların, toplumsal kırılmaları takip eder nitelikte oldukları gözlemlenmektedir.

Bu kırılmaların, müzelerin ilk ortaya çıkış anından itibaren, yalnızca bağımsız ve noktasal gelişmeler olarak değil, kamusallaşma sürecinin ardışık ve birbiriyle ilişkili basamakları olarak değerlendirilmeleri gerektiği öne sürülmektedir.

Şekil 9.
Müzelerin tarihsel süreci ve toplumsal süreç kesişim şeması (Şema yazarlar tarafından üretilmiştir)

Müzelerin tarihsel gelişim süreci değerlendirildiğinde, bu mekânların kamusallaşmasında birden fazla önemli kırılma yaşandığı görülmektedir. Koleksiyon oluşturma eyleminin Antik Yunanda bir sergileme biçimine dönüşmesi bu anlamda, belki de ilk kırılma noktası ve müzelerin kamusallaşma sürecinin başlangıcı olarak kabul edilebilecektir.

Takip eden süreçte söz konusu sergileme biçimlerinin seçkinleri hedef alan bir yapıya bürünmesinin ardından, Medici Ailesi'ne ait koleksiyonun kendi içine kapalı bir niteliğe sahip olmanın ötesine geçerek bir "ziyaretçi" ön görüsü ile kurgulanmasının ise bir diğer önemli kırılma olduğu gözlemlenmektedir.

Öte yandan, müzelerin kamusallaşma sürecindeki en önemli kırılmanın, Aydınlanma Dönemine geçiş ve bu dönemin getirileri ile gerçekleşen toplumsal dönüşümlere karşılık geldiğini öne

sürmek mümkün olacaktır. Bu dönemde müzelerin dini yapılar ve saray yapılarından çıkarak; yalnızca seçkinlere ait olma niteliğinin çözünmeye başladığı görülmektedir. Bu durum, yalnızca müze yapılarında değil, dönemin kamusal mekânlarında ortaya çıkan bir durum olarak gerçekleşmektedir.

Müzelerin kamusallaşma sürecinde bir diğer önemli kırılmanın ise Fransız ve Amerikan Devrimlerinden sonra yaşanan büyük toplumsal kırılmalara dayandığı sonucuna varılmaktadır. Gerçekleştikleri dönemde toplumun yapısını oldukça radikal biçimde değiştiren bu olayların, toplumsal ve siyasi olduğu kadar mekânsal dönüşümleri de beraberinde getirdiği görülmektedir. Kitlelerin bir tebaa olmaktan halk olmaya; kişilerin ise bir reaya olmaktan yurttaş olmaya geçişi ile toplumsal yapı tamamen değişmiş; bu değişimlere koşut olarak müze yapıları da dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşümler sonucunda müzelerin gerçek anlamı ile kamusal mekânlara dönüştüklerinin ise öne sürülmesi mümkün olacaktır.

Bu süreci takiben, özellikle Louvre Müzesi'nin bir model olarak benimsenmesi, Avrupa'da müze mekânlarının devlet eliyle kamusal erişime açılmasına ve ulusal kimlik inşasında aktif bir rol üstlenmesine zemin hazırlamıştır. 19. yüzyılda müzeler, yalnızca sanat eserlerinin sergilendiği yapılar olmaktan çıkarak, ulus-devletlerin kültürel ve politik temsillerinin bir parçası haline gelmiştir. Bu durum, müzelerin fiziksel mekânlar olmanın ötesinde, bir kamusal alan biçimi olarak ele alınması gerektiğini ortaya koyan önemli bir gösterge olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç

Bu çalışma, müzelerin tarihsel gelişiminde gözlemlenen kavramsal ve mekânsal dönüşümlerin, toplumsal dönüşümlere koşut olarak gerçekleştiğini öne sürmektedir. Çalışma içerisinde müzelerin tarihsel gelişimi ve kamusallaşma süreçleri değerlendirildiğinde, bu mekânların yalnızca sergi alanları değil, aynı zamanda toplumsal hafızanın, bilgi üretiminin ve ideolojik temsillerin şekillendiği mekânlar oldukları gözlemlenmiştir. Tarihsel süreç incelendiğinde, Antik Çağ'dan itibaren müze anlayışının farklı dönemlerde farklı mekânsal ve toplumsal işlevlerle biçimlendiği görülmektedir. Orta Çağ'daki kapalı koleksiyon anlayışı, Rönesans ile birlikte özel koleksiyonlara ve sanat galerilerine dönüşmüş, Aydınlanma Dönemi ile birlikte ise müzelerin kamusal mekânlar olarak yeniden kurgulanmasına olanak tanımıştır. Bir başka deyişle, müze mekânları tarihsel süreç içerisinde, birbirlerine paralel olarak, bir yandan koleksiyonculuktan kamusal sergilemeye, diğer yandan özel mekân statüsünden kamusal mekân statüsüne bir evrilme yaşamışlardır.

Bahsi geçen durum, müzelerin kamusallaşma sürecinin, yalnızca müze mekânlarının erişilebilirliğinin gelişimiyle değil, aynı zamanda kamusal alanın nasıl üretildiğine ve müzelerin kolektif belleği nasıl biçimlendirdiğine de odaklanan çok katmanlı bir dönüşüm olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Gelişim süreci içerisinde müzenin bir mekânsal tipoloji olarak ortaya çıkışı ve dönüşümünün yalnızca sergileme pratikleriyle değil, aynı zamanda siyasal, ekonomik ve toplumsal dinamiklerle de şekillenmiş olduğu görülmektedir. Bu durum ise müzelerin tarihsel gelişiminin kamusal alan yaklaşımları üzerinden değerlendirilmesi ile ortaya konmaktadır.

Bu durumun yanı sıra, müze mekânlarının gelişim sürecinde yaşanan kırılmaları ortaya koyan yapı örnekleri de, yürütülen tartışmaların görünür hale geldiği düzlemler olarak ele alınabilecektir. Yürütülen çalışmada, tarihsel süreç içerisinde tespit edilen dönüşümler, o dönüşümün gerçekleşmesinin fiziksel karşılığı olarak değerlendirilen yapı örneklerinin plan şemaları üzerinden incelenmiştir. Ele alınan yapı örneklerindeki sergileme eylemi için ayrılmış mekânların plan şemalarının incelenmesinin, ilgili döneme ait sergileme pratiklerinin yanı sıra, dönemin kamusal alan anlayışı çerçevesinde bu mekânların kamu ile olan ilişkilerini anlamak açısından da bilgilendirici olduğu görülmektedir.

Bahsi geçen nedenle çalışma içerisinde, literatürde ilgili dönemlerde kırılmalar yarattıkları öne sürülen yapı örneklerine ait plan şemalarına yer verilmiş ve bu şemalar hem fiziksel örgütlenme biçimi bakımından hem de kullanıcıları ile ilgili olarak kurguladıkları kamusallık bakımından değerlendirilmiştir. Bu yöntem ile, dönemin toplumsal ve siyasi özellikleri ile birlikte kamusallık anlayışının müze mekânlarının fiziksel biçimlenişi üzerindeki etkilerinin okunması gerçekleştirilmiştir. Bu okumalar, müze mekânlarının gelişiminin kamusal alan kavramsallaştırması üzerinden değerlendirilebilmesi için önemli bir araç olarak görülmüştür.

Müzelerin kamusallaşma süreci araştırıldığında, tarihsel süreç içerisinde belirli kırılmalar ile dönüşümler gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Bu kırılmalar, müzelerin ilk ortaya çıkış döneminden başlayarak, gerçek anlamda bir kamusallığa eriştiği döneme kadar, dönemin toplumsal yapısı ve mekân örnekleri üzerinden incelenmiştir. Bu incelemede, kırılma noktalarının toplumsal yapıdaki dönüşümlere dayandıkları tespit edilmiştir. Gerek toplumun ürettiği kamusal alanlar gerekse müze mekânlarının kamusallığının ise bu toplumsal değişimlere koşut olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum ile birlikte, kamusal alanların hem müzeleri dönüştürmekte hem de müzeler tarafından dönüştürülmekte olduğunu öne sürmek mümkün olacaktır.

Sonuç olarak, müzeler, Habermas'ın (1962/2003) ve Lefebvre'in (1974/2014) yaklaşımlarından da okunabileceği gibi, toplumsal ilişkiler ve iktidar dinamikleri tarafından sürekli biçimlenen mekânlardır. Bu bağlamda, müzelerin tarihsel dönüşümü yalnızca mimari biçimleriyle değil, aynı zamanda kamusallıkla kurdukları ilişkiler doğrultusunda değerlendirilmelidir. Bugün müzeler, geçmişten devralınan sergileme ve koleksiyon pratiklerinin yanı sıra, güncel toplumsal ve politik tartışmaların da bir parçası haline gelmiş mekânlar olarak varlıklarını sürdürmektedir.

Etik Kurul Onay Belgesi: Yazarlar, etik kurul onay belgesine gerek olmadığını beyan etmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – A.İ.S.A., Z.Ç.U.Ü., R.Ç.Ç; Tasarım – A.İ.S.A.; Denetleme – Z.Ç.U.Ü., R.Ç.Ç; Kaynaklar – A.İ.S.A.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi – A.İ.S.A.; Analiz ve/veya Yorum – A.İ.S.A., Z.Ç.U.Ü., R.Ç.Ç; Literatür Taraması – A.İ.S.A.; Yazıyı Yazan – A.İ.S.A.; Eleştirel İnceleme – Z.Ç.U.Ü., R.Ç.Ç

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval Certificate: The authors declared that an ethics committee approval certificate is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – A.İ.S.A., Z.Ç.U.Ü., R.Ç.Ç; Design – A.İ.S.A.; Supervision – Z.Ç.U.Ü., R.Ç.Ç; Resources – A.İ.S.A.; Data Collection and/or Processing – A.İ.S.A.; Analysis and/or Interpretation – A.İ.S.A., Z.Ç.U.Ü., R.Ç.Ç; Literature Search – A.İ.S.A.; Writing Manuscript – A.İ.S.A.; Critical Review – Z.Ç.U.Ü., R.Ç.Ç

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

Abt, J. (2006). The origins of the public museum. İçinde S. Macdonald (Ed.), *A companion to museum studies* (115-134). Blackwell Oxford.

Alexander, E. P., & Alexander, M. (2017). *Museums in motion: An introduction to the history and functions of museums*. Rowman & Littlefield.

Arendt, H. (1994). İnsanlık Durumu (B. S. Şener, Çev.). İletişim Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi: 1958)

Artun, A. (2012). *Sanat Müzeleri 1, Müze ve Modernlik*. İletişim Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi: 2006)

Artun, A. (Ed.). (2006). *Sanat Müzeleri 2, Müze ve Eleştirel Düşünce*. İletişim Yayınları.

Becherucci, L. (1968). Introduction. İçinde C. L. Ragghianti (Ed.), *Uffizi, Florence: Great Museums of the World* (9-15). Newsweek, Inc. & Arnoldo Mondadori Editore.

Beekes, R. (2009). *Etymological dictionary of Greek*. Brill.

Bennett, T. (1995). *The birth of the museum: History, theory, politics*. Routledge.

Berthault, P. G. (1781). *Première idée pour placer dans le Carrousel la statue de Louis XVI et l'autel de la Patrie* [Gravür]. Paris Musées Collections, Musée Carnavalet.

Bouquet, M. (2013). *Museums: A visual anthropology*. A&C Black

Conn, S. (2010). *Do museums still need objects?* University of Pennsylvania Press.

Eri, I., & Vegh, B. (Ed.). (1986). *Dictionarium Museologicum*. Hungarian Esperanto Association.

Erlhoff, M., & Marshall, T. (Ed.). (2008). *Design dictionary: perspectives on design terminology*. Birkhäuser Verlag AG.

Findlen, P. (1989). The museum: its classical etymology and Renaissance genealogy. *Journal of the History of Collections*, *1*(1), 59-78. https://doi.org/10.1093/jhc/1.1.59

Giebelhausen, M. (2006). Museum architecture: A brief history. İçinde S. Macdonald (Ed.), *A Companion to Museum Studies* (223-244). Blackwell Publishing.

Greenhill, E. H. (1992). *Museums and the Shaping of Knowledge*. Routledge.

Habermas, J. (2003). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* (Tanıl Bora, Mithat Sancar, Çev.). İletişim Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi: 1962).

Habermas, J. (2020). The public sphere: An encyclopedia article. İçinde S. E. Bronner & D. M. Kellner (Ed.), *Critical theory and society* (136-142). Routledge. (Orijinal eserin yayın tarihi: 1989).

Histoire du "musée des artistes vivants" du Luxembourg. (2013). Paris projet ou vandalisme. https://paris-projet-vandalisme.blogspot.com/2013/09/le-musee-des-artistes-vivants-du.html (son erişim: 30.03.2025).

History of Science Museum. (t.y.). *The "Old Ashmolean": A Short History*. History of Science Museum. erişim adresi https://hsm-ox-ac-uk.shorthandstories.com/spotlight-stories-the-old-ashmolean-a-short-history/ (son erişim: 17.12.2024).

Hunt, L. (2007). *Inventing human rights: A history*. New York: WW Norton & Company.

International Council of Museums. (2022a). *Museum Definition*. International Council of Museums. erişim adresi https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/ (son erişim: 30.03.2025).

International Council of Museums. (2022b). *Who We Are*. International Council of Museums Unıted States. https://www.icomus.org/who-we-are (son erişim: 30.03.2025).

Leeming, D. (2005). *The Oxford Companion to World Mythology*. Oxford University Press.

Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi* (Işık Ergüden, Çev.). Sel Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi: 1974).

Mac Gregor, A. (2015). The cabinet and the gallery. Introspection and ostentation in early collection history. *La Rivista di Engramma*, *2015*(126). https://doi.org/10.25432/1826-901X/2015.126.0002

Macdonald, S. (2006). Collecting Practice. İçinde S. Macdonald (Ed.), *A companion to museum studies* (81-97). Blackwell Publishing.

Mairesse, F. (2023). *Dictionary of Museology*. Routledge, ICOM.

Marshall, T. H. (2001). Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar. İçinde T. B. Bottomore (Ed.), *Yurttaşlık ve toplumsal sınıflar* (1-51). Gündoğan Yayınları.

McClellan, A. (2008). *The Art Museum From Boullée to Bilbao*. University of California Press.

Neils, J., & Rogers, D. K. (Ed.). (2021). *The Cambridge companion to ancient Athens*. Cambridge University Press.

Okey, T. (2021). *Paris and its Story*. Good Press.

Pugin, A., & Roffe, J. (1823). *The British Museum at Montague House: a layout plan, and elevation of the garden facade*. [Gravür/Çizim]. Wellcome Collection.

Sennett, R. (2013). *Kamusal İnsanın Çöküşü* (S. Durak ve A. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi: 1977)

Shaw, M. K. W. (2020). *Osmanlı Müzeciliği: Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi* (E. Soğancılar, Çev.). İletişim Yayınları.

Stegmann, C. von, & Geymüller, H. (1924). *The Architecture of the Renaissance in Tuscany*. P. Wenzel & M. Krakow.

TDK. (1998). *Türkçe Sözlük II*. Türk Dil Kurumu.

Tzortzi, K. (2016). *Museum space: where architecture meets museology*. Routledge.

Universität Basel. (t.y.). *Vom Bücherschrank zur Universitätsbibliothek im «Berri-Bau»*. Universität https://ub.unibas.ch/de/ueber-uns/baugeschichte/anfaenge/ (son erişim: 17.12.2024).

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Research Article *Araştırma Makalesi* DOI: 10.54864/planarch.1697090

A Normative Model of Space with Hope and Imagination

Mekanda Umut ve Hayal Gücüyle Normatif bir Model

Devran BENGÜ
Department of Architecture, Faculty of Architecture, İstanbul Arel University, İstanbul, Türkiye

ABSTRACT

Contemporary spatial design has evolved beyond mere physical environment arrangement, becoming a complex field where social relations and collective values are reorganized. Existing literature often confines democratic design to participation and governance processes, neglecting its creative and action-oriented capacities. This study aims to overcome this limitation by rethinking democratic spatial design through the concepts of "radical imagination" and "transformative hope," proposing a multilayered normative model. The article synthesizes literature from spatial theory, planning theory, and critical pedagogy to offer an original theoretical framework. Central to the study are radical imagination, which enables envisioning alternatives beyond the boundaries of the existing socio-spatial order, and transformative hope, which translates these imaginings into collective action. Based on these concepts, four fundamental democratic spatial design norms are structured: participation, solidarity, sustainability/accessibility, and common productivity. The article systematically analyzes how these norms, rather than remaining solely at a principled level, operate integrally with the conceptual tools and are translated into observable indicators in spatial practices. The developed model combines the complementary functioning of the norms with theoretical consistency, simultaneously integrates radical imagination and transformative hope into the model, and provides a structure testable through empirical research. In this regard, the study contributes significantly to the literature by emphasizing the creative, action-oriented, and transformative potential of democratic spatial design.

Keywords: Radical imagination, transformative hope, collective action, democratic spatial design, participatory spatial planning.

ÖZ

Günümüzde mekânsal tasarım, yalnızca fiziksel çevre düzenlemesi olmaktan çıkarak, toplumsal ilişkilerin ve kolektif değerlerin yeniden örgütlendiği karmaşık bir alan haline gelmiştir. Mevcut literatürde demokratik tasarım genellikle katılım ve yönetişim süreçleriyle sınırlı kalmakta, yaratıcı ve eylemsel kapasitesi yeterince ele alınmamaktadır. Bu çalışma, söz konusu kısıtlılığı aşmayı hedefleyerek, demokratik mekânsal tasarımı "radikal hayal gücü" ve "dönüştürücü umut" kavramları aracılığıyla yeniden düşünmekte ve çok katmanlı normatif bir model önermektedir. Makale, mekân kuramı, planlama teorisi ve eleştirel pedagoji literatürlerini sentezleyerek özgün bir kuramsal çerçeve sunar. Çalışmanın temelinde, mevcut sosyo-mekânsal düzenin sınırlarını aşarak alternatifleri tahayyül etmeyi sağlayan radikal hayal gücü ve bu tahayyülleri kolektif eyleme dönüştüren dönüştürücü umut kavramları yer alır. Bu kavramlara dayanarak, katılımcılık, dayanışma, sürdürülebilirlik/erişilebilirlik ve müşterek üretkenlik olmak üzere dört temel demokratik mekânsal tasarım normu yapılandırılmıştır. Makale, bu normların yalnızca ilkesel düzeyde kalmayıp, kavramsal araçlarla nasıl bütünleşik çalıştığını ve mekânsal pratiklerde gözlemlenebilir göstergelere nasıl dönüştüğünü sistematik olarak analiz eder. Geliştirilen model, normların birbirini tamamlayıcı işleyişini kuramsal tutarlılıkla birleştirir, radikal hayal gücü ve dönüştürücü umudu eşzamanlı olarak modele entegre eder ve ampirik araştırmalarla test edilebilir bir yapı sunar. Bu yönüyle çalışma, demokratik mekânsal tasarımın yaratıcı, eylemsel ve dönüştürücü potansiyelini vurgulayarak, literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Radikal hayal gücü, dönüştürücü umut, kolektif eylem, demokratik mekânsal tasarım, katılımcı mekânsal planlama.

Received / Geliş Tarihi	11.05.2025
Revision Requested / Revizyon Talebi	01.07.2025
Last Revision / Son Revizyon	19.08.2025
Accepted / Kabul Tarihi	20.08.2025
Publication Date / Yayın Tarihi	16.09.2025

Corresponding author / Sorumlu Yazar: Devran Bengü

E-mail: devranbengu@arel.edu.tr

Cite this article: Bengü, D. (2025). A Normative Model of Space with Hope and Imagination. *PLANARCH – Design and Planning Research*, 9(2), 426–438. DOI: 10.54864/planarch.1697090

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Giriş

Günümüzde mekânsal tasarım yalnızca yapılı çevrenin üretimiyle sınırlı olmayan, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin, katılım biçimlerinin ve kolektif değerlerin yeniden örgütlendiği karmaşık bir alan olarak tanımlanmaktadır. Özellikle kriz, eşitsizlik ve dönüşüm dönemlerinde, mekân üretimi salt teknik bir faaliyet olmaktan çıkarak demokratikleşme süreçlerinin kurucu bir unsuru hâline gelir. Bu bağlamda, demokratik mekânsal tasarım yalnızca yönetişim süreçleriyle değil, aynı zamanda yaratıcı tahayyül, kolektif umut ve müşterek üretim kapasiteleriyle de ilişkili olarak ele alınmalıdır.

Mevcut literatürde demokratik mekânsal tasarım, sıklıkla katılım ve yönetişim süreçleri bağlamında ele alınmıştır (Arnstein, 1969; Healey, 1997; Innes ve Booher, 2004). Bu yaklaşımlar, yönetsel süreçlerde paydaş katılımını teşvik etmekle birlikte, kolektif tahayyül ve dönüştürücü eylem kapasitesine dair kuramsal boyutu sınırlı bırakmıştır (Fainstein, 2010; Bradley ve Hedrén, 2014; Haiven ve Khasnabish, 2014). Bu eksiklik, özellikle afet sonrası dönüşen kentsel alanlarda, topluluk temelli mekânsal üretim süreçleri ya da alternatif müşterekleşme pratiklerinde, kuramsal çerçevenin uygulanabilirliğini sınırlandırmaktadır. Bu çalışma, söz konusu sınırlılığı aşmayı hedefleyerek, demokratik mekânsal tasarımı dört temel norm üzerinden yapılandırmakta ve bu normları radikal hayal gücü ile dönüştürücü umut kavramları aracılığıyla yeniden düşünmektedir.

Bu çalışma, demokratik mekân üretimine ilişkin mevcut teorik çerçeveleri, özellikle mekânın üretimi (Harvey, 2000; Lefebvre, 1991), kamusal katılım (Arnstein, 1969; Innes ve Booher, 2004), ortak üretim ve müşterekleşme (Federici, 2018; Hardt ve Negri, 2009; Ostrom, 1990) ve toplumsal adalet (Agyeman, 2005; Fainstein, 2010) gibi alanlardaki literatürle ilişkilendirerek yeniden düşünmektedir. Bununla birlikte, mekânsal tasarımda yalnızca kurumsal çerçevelerin değil, aynı zamanda yaratıcı tahayyül ve kolektif eylemin de belirleyici olduğunu vurgulayan bu makale, radikal hayal gücü (Castoriadis, 1998; Haiven ve Khasnabish, 2014) ve dönüştürücü umut (Bloch, 1995; Freire, 1970; Webb, 2013) gibi kavramları demokratik normların kurucu bileşenleri olarak ele almaktadır. Bu yönüyle çalışma, mekân kuramı, planlama teorisi ve eleştirel pedagojiyi buluşturarak özgün bir normatif model önerisi sunar.

Materyal ve Yöntem

Bu makalenin temel amacı, demokratik mekânsal tasarımın kuramsal temellerini yeniden yorumlamak ve bu temelleri normatif bir model çerçevesinde sistematikleştirmektir. Bu doğrultuda çalışma şu temel sorulara yanıt arar:

- Demokratik mekânsal tasarımın kurucu normları nelerdir ve bu normlar nasıl bir bütünlük içinde çalışabilir?
- Radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut kavramları, bu normların yaratıcı ve eylemsel kapasitesini nasıl dönüştürebilir?
- Kavramsal düzeyde önerilen bu yapı, sahada gözlemlenebilir ve ampirik olarak test edilebilir bir model hâline nasıl getirilebilir?

Bu çalışma nitel bir kuramsal araştırmadır. Literatürdeki kavramsal boşluklar eleştirel biçimde değerlendirilmiş, bu değerlendirme üzerinden dört temel norm önerilmiştir: katılımcılık, dayanışma, sürdürülebilirlik/erişilebilirlik ve müşterek üretkenlik.

Bu dört temel norm, çağdaş planlama ve mimarlık literatüründe hem teorik hem de pratik düzeyde demokratik mekân üretiminin vazgeçilmez bileşenleri olarak öne çıkan tematik alanlardan türetilmiştir. Katılımcılık, özellikle Arnstein (1969) ve Healey (1997) gibi çalışmalarda, demokratik planlama süreçlerinin temel ilkesi olarak tanımlanırken; dayanışma, Lefebvre'in (1991) iletişimsel ilişkiler ve Habermas'ın (1990) etik rasyonalitesi çerçevesinde kamusal yaşamın kolektif boyutunu vurgulamaktadır. Sürdürülebilirlik ve erişilebilirlik, WCED (1987), Imrie (1996) ve Agyeman (2005) gibi kaynaklarda adil kaynak kullanımı ve mekânsal kapsayıcılığın ayrılmaz unsurları olarak ele alınmakta; müşterek üretkenlik ise Ostrom (1990), Hardt ve Negri (2009) ile Federici (2018) gibi müştereklesme kuramlarında hem toplumsal hem de mekânsal alternatif üretim biçimlerinin temel ilkesi olarak değerlendirilmektedir. Bu dört norm, normlara dayalı tutarlı bir bütünlük oluşturmakta ve demokratik mekânsal tasarımın yalnızca değerler düzeyinde değil, aynı zamanda pratik ve örgütsel düzeyde de yeniden inşa edilmesine olanak sağlamaktadır. Bu seçim, hem kavramsal tutarlılığı hem de mekânsal karşılığı açısından literatürdeki normatif tartışmaların kesişim noktalarından türetilmiştir.

Bu normlar, radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut gibi iki kavramsal araçla eşleştirilerek çok katmanlı bir teorik yapı inşa edilmiştir. Ardından, geliştirilen modelin sahada test edilebilirliğine yönelik dört aşamalı bir analitik protokol sunulmuş ve bu yapı üzerinden uygulanabilir bir yöntemsel yol haritası geliştirilmiştir.

Makale dört temel bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde, radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut kavramları teorik bağlamlarıyla tartışılmış, bu kavramların mekânsal üretimle kurduğu ilişkiler çözümlenmiştir. Üçüncü bölümde, demokratik mekânsal tasarım için önerilen dört norm yapılandırılmış ve bu normların birbirleriyle bütünleşik bir sistem içinde nasıl çalışabileceği açıklanmıştır. Dördüncü bölümde, kavramsal düzeyde geliştirilen modelin göstergelere, uygulama senaryolarına ve saha testine dönüştürülebilirliği dört aşamalı bir analitik protokol üzerinden tartışılmıştır. Sonuç bölümünde ise modelin bilimsel katkısı, sınırlılıkları ve gelecek araştırmalara yönelik öneriler sunulmuştur.

Bu yönüyle çalışma, mekân kuramı, demokratik tasarım ve katılımcı planlama literatürüne disiplinlerarası bir katkı sunmakta; teorik açıklık ile pratik uygulanabilirliği buluşturan bütüncül bir model önermektedir.

Kavramsal Çerçeve: Radikal Hayal Gücü ve Dönüştürücü Umut

Toplumsal eşitsizliklerin mekânda yeniden üretildiği çağdaş kent bağlamlarında demokratik mekânsal tasarım, mevcut sosyal ve fiziksel düzenin iyileştirilmesinin ötesine geçerek, radikal biçimde farklı mekânsal olanakların tahayyülünü ve bunların kolektif olarak gerçekleştirilmesini gerekli kılar. Bu çerçevede, tanıdık çözümlerin yanı sıra henüz var olmayanın tahayyülü ve bunun toplumsal olarak inşa edilmesi de araştırmanın kuramsal ve etik yükümlülükleri arasındadır (Appadurai, 2013; Bloch, 1995; Freire, 2014; Haiven ve Khasnabish, 2014). Bu nedenle, eleştirel analizin yanında dönüşümü merkeze alan bir kavramsal yönelim inşa etmek gerekir. Bu çalışma, söz konusu yönelimi mümkün kılan iki temel kavrama odaklanmaktadır: radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut.

Radikal hayal gücü, mevcut sosyo-mekânsal düzenin sınırlarını aşarak alternatif toplumsal örgütlenme biçimlerini ve bu örgütlenmenin gerektirdiği yeni mekân tahayyüllerini kuramsal düzeyde mümkün kılar. Bloch'un 'henüz olmamış olan'a yönelik

kolektif yönelim fikri (Bloch, 1995: s. 114–117; 142–147), bu bağlamda geleceğe dönük tahayyül kapasitesinin yalnızca düş gücünden ibaret kalmadığını, maddi koşulları dönüştürmeye yönelik eleştirel bir potansiyele de sahip olduğunu öne sürer. Dönüştürücü umut ise, bu tahayyüllerin düşünsel düzeyde kalmasını önleyerek, kolektif özneleşme ve eylem aracılığıyla toplumsal praksise dönüşmesini sağlayan bilişsel-duygusal bir kapasite olarak tanımlanır (Freire, 2014; Rorty, 1999; Webb, 2013). Bu bağlamda dönüştürücü umut, bireysel arzuların ötesine geçip, adalet talep eden kolektif bir yönelimi besler ve ütopya ile praksis arasında bir geçiş alanı yaratır (Gutiérrez, 1988; Tekoğul, 2023).

Bu iki kavramın eşzamanlı olarak kavramsallaştırılması, makalenin önerdiği dört normatif yönelimin (katılımcılık, dayanışma, sürdürülebilirlik-erişilebilirlik ve müşterek üretkenlik) tanımlanmasının ötesinde, bu normların mevcut düzenin sınırlarını aşarak nasıl tahayyül edilebileceğini ve eyleme geçirilebileceğini de ortaya koyar. Başka bir ifadeyle, söz konusu iki kavram demokratik mekânsal tasarımda sadece kuramsal birer dayanak olarak kalmaz, aynı zamanda normların oluşturulması ve yaşanabilir hâle getirilmesi sürecinde analitik ve eylemsel araçlar olarak da işlev görür. Aşağıdaki alt bölümlerde bu kavramlar, kuramsal literatür bağlamında ayrı ayrı ele alınarak tanımları, eleştirel tartışmaları ve demokratik tasarım normlarıyla ilişkileri incelenecektir.

Radikal Hayal Gücü

Radikal hayal gücü, var olanı eleştirmenin yanı sıra, henüz var olmayanı düşünme cesaretine dayalı kurucu bir kapasitedir. Bu kavram, özellikle toplumsal-mekânsal normların dönüşümünde teorik bir çerçevenin yanında yaratıcı ve eylemsel rolleri üstlenir. Bloch'un "henüz olmamış olan" (das Noch-Nicht) fikriyle şekillenen bu düşünce, mevcut düzenin ötesine dair kolektif bir yönelimi ifade eder. Bloch'a göre bu yönelim, özellikle "ön-belirme" (Vor-Schein) ve "ileri-uyanış" (forward dawning) imgeleri aracılığıyla umutla yüklü bir tahayyül alanı oluşturur; geleceği düşlemek, onu mümkün kılmanın ilk koşuludur (Bloch, 1995: s. 112, 114–116).

Bu bağlamda radikal hayal gücü, düşsel boyutunun yanı sıra maddi ve örgütleyici bir potansiyel taşır. Haiven ve Khasnabish (2014), bu kavramı gerçekliğin sınırlarını askıya alarak dönüştürülebilir olanı birlikte düşünme kapasitesi olarak tanımlarlar. Bu anlayış, hayal gücünün; bireysel özelliğinin yanı sıra müşterekleşen bir politik tahayyül biçimi olarak da ele alınabileceğini ortaya koyar (Haiven ve Khasnabish, 2014). Tekoğul (2023), bu durumu tasarım bağlamında ele alarak, geleceğe dönük ortak bir vizyonun inşasında radikal hayal gücünün dönüştürücü etkisine işaret eder (Tekoğul 2023). Katılımcı tasarım süreçlerinde bu hayal gücü, yalnızca mevcut durumu değerlendirme değil, alternatif bir mekânsal gelecek yaratma yeteneğini güçlendirir.

Castoriadis (1998), bu yaratıcı kapasiteyi "kurucu toplumsal imgelem" olarak tanımlar ve toplumların sadece kurumlarla sınırlı kalmayıp, bu kurumların ardındaki kolektif anlamlandırma süreçleriyle kurulduğunu belirtir. Bu imgelem, temsili bir rol taşıyor olmaktan çıkarak, toplumları kuran ve dönüştüren bir güç olarak işler (Castoriadis, 1998). Dolayısıyla, demokratik mekânsal tasarım, rasyonel planlamanın ötesine geçerek, hayal gücünü kurucu bir ilke olarak yeniden düşünmelidir.

Lefebvre'in (1991) mekân üretimi yaklaşımı, radikal hayal gücünün temsil düzeyinin, üretici ve yaşamsal bir pratik olarak işleyebileceğini gösterir. Ona göre, mekân tek başına sabit yapısal bir form olarak düşünülemez, toplumsal olarak sürekli yeniden kurulan bir ilişkiler dizisidir. Bu kurulum, temsil edilenin ötesinde yaşananın tahayyül edilmesiyle mümkündür. Harvey (2000) ise bu tahayyülü, arzulanan bir gelecek fikriyle birlikte, maddi olarak inşa edilmesi gereken kolektif bir sorumluluk olarak yorumlar. Bu kuramsal yaklaşımlar, mekânın sadece somut eleştirel bir analiz nesnesi olmadığını, aynı zamanda yaratıcı tahayyülün ve kolektif anlam üretiminin pratiğe döküldüğü fiziki ortamlar olduğunu ortaya koyar.

Bu bağlamda, radikal hayal gücünün hem bireysel hem de müşterek bir eylem alanı olarak nasıl somutlaştığı, özellikle mimarlık pratiğinde açık biçimde gözlemlenebilir. Daniel Libeskind, mimarlığın biçimsel formlardan ibaret olmadığını, aynı zamanda tarihsel, duygusal ve kolektif bir anlatı olduğunu vurgular. Ona göre iyi bir yapı, "insanın ruhuna dair bir hikâye anlatmalı; dünyayı bambaşka bir biçimde görmemizi sağlamalı, arzularımızı uyandırmalı, hayali güzergâhlar önermelidir" (Libeskind, 2004: s. 4–5). Bu yaklaşım, mimarlıkta tahayyülün estetik yaklaşımın ötesine geçerek, aynı zamanda etik ve politik bir eylem biçimi olduğunu ortaya koyar. Nitekim Ground Zero ve Berlin Yahudi Müzesi gibi projelerinde olduğu gibi, Libeskind'in mimarlığı geçmişi temsil etmekten çok, müşterek olarak tahayyül edilen geleceği inşa etmeye yönelir. Berlin Yahudi Müzesi tasarımı sürecinde Libeskind (2004), mimarlığın yalnızca geçmişi anımsatmasının toplum için anlamlı olmadığını, aynı zamanda ortak bir geleceği tahayyül etme gücüne sahip olması gerektiğini vurgular. Ona göre mimarlık, hafızanın ifadesi olduğu kadar, dönüşüm ve umut taşıyan bir eylem alanıdır (Libeskind, 2004). Bu bakış açısı, mimarlığın politik bir eylem olarak kolektif hayal gücünü tetikleyebileceğini ortaya koyar.

Radikal hayal gücünün politik yönü, Marcuse'ün (2014) "negatif düşünce" kavramıyla ilişkilendirilebilir. Marcuse, "negatif düşünce"yi mevcut toplumsal yapıların doğallaştırılmış kabullerini aşmak için gerekli bir düşünsel yönelim olarak tanımlar. Ona göre tek boyutlu hâle gelmiş endüstriyel toplum bireyleri, ancak eleştirel düşünce ve tahayyül aracılığıyla alternatif toplumsal düzenleri düşleyebilir (Marcuse, 2014, s. x–xi). Bu bağlamda radikal hayal gücü iyimserlikten öte, mevcut durumla yüzleşerek varolanın dışına çıkacak yaratıcı ve dönüştürücü bir tahayyül alanı açar. Demokratik mekânsal tasarımda yeni normatif çerçeveler oluşturmanın ön koşulu hâline gelir.

Rorty (1999) ise hayal gücünün, kesin doğrulara bağlı olmadığını, daha iyi bir yaşam umuduna dayanan demokratik bir eylem zemini olarak ele alınabileceğini ortaya koyar. Ona göre, "geleceği kurmak" bilgiden çok, birlikte eyleme geçme iradesine bağlıdır. Bu nedenle radikal hayal gücü, epistemik değil, ahlaki bir tercihtir; dayanışma ve eşitlik gibi değerlere bağlı kolektif yönelimleri mümkün kılar (Rorty, 1999: s. 231–233).

Bu perspektiften bakıldığında, radikal hayal gücü demokratik mekânsal tasarımda yaratıcı fikirlerin kaynağı olmakla beraber; aynı zamanda bu fikirlerin toplumsal meşruiyet kazanmasını sağlayan normatif bir araçtır. Katılım, dayanışma ve müşterek üretkenlik gibi ilkeler, bu hayal gücüyle birlikte, kurulan pratikler hâline gelebilirse tasarımda katılım yalnızca bir araç olmaktan çıkarak, aynı zamanda toplumsal dönüşümün taşıyıcısı olabilir.

Dönüştürücü Umut

Dönüştürücü umut, sadece geleceğe yönelik temennilerden ibaret olmayan, mevcut düzenin sınırlarını sorgulayan ve alternatif bir kolektif gelecek tahayyülünü örgütleyen eylemsel bir yönelimdir. Bu umut biçimi, edilgen bekleyiş ya da iyimserlik

olarak ele alınmaz. Eleştirel farkındalık, etik sorumluluk ve müşterek eylem kapasitesinden doğar. Rorty'nin (1999) ifadesiyle, umut "kanıta değil, ortaklaşa eyleme ve tahayyüle dayalı bir ahlaki tercihtir" (Rorty, 1999: s. 231–233). Bu bağlamda umut, bilgiye bağımlı kalmaz, daha adil bir yaşam tahayyülüne yönelen demokratik bir yönelim olarak işler.

Webb (2013), dönüştürücü umudu "kanıta rağmen umut etme" biçiminde tanımlar. Ona göre bu umut, bireysel iyimserlikten çok, bastırılmış arzuların kolektif politizasyona dönüştüğü bir tarihsel özneleşme kapasitesidir (Webb, 2013: s. 202). Bu özneleşme pedagojik bir süreçtir; çünkü bireyleri edilgin bir konumdan çıkararak, tarihlerini dönüştürme kapasitesine sahip kolektif aktörlere dönüştürür. Paulo Freire de bu anlayışı, *Pedagogy of Hope* eserinde, umudu edilgin bir bekleyiş olmanın ötesinde ele alarak mücadeleyi mümkün kılan ontolojik bir ihtiyaç olduğunu vurgular (Freire, 2014: s. 2–4).

Freire'nin bu yaklaşımı, *Pedagogy of the Oppressed* (1970) metninde "conscientização" (eleştirel bilinçlenme) kavramıyla daha da sistematiktir. Umut, ezen-ezilen diyalektiğinin yeniden üretildiği toplumsal yapılarda dönüşüm arzusunu doğurur. Eleştirel bilinç, farkındalık yarattığı gibi aynı zamanda eylemle bütünleşmiş bir uyanıştır (Freire, 1970: s. 64–65). Aynı şekilde *Education for Critical Consciousness* (1974) eserinde Freire, umudu, toplumun dönüşümüne yön veren tarihsel bir praksis olarak tanımlar. Umut bu anlamda, etik bir yönelim olmasının yanısıra, daha geniş bir bağlamda dönüşüm arzusunu eyleme taşıyan bir epistemolojidir (Freire, 1974: s. 30–33).

Bu düşünce, Gutiérrez'in (1988) kurtuluş teolojisinde umudun tarihsel adaletle ilişkisini kuran yaklaşımıyla örtüşür. Umut, bireysel bir inanç olmanın yanı sıra aynı zamanda tarihsel süreçte şekillenen bir sorumluluktur. Baskı yapılarının dönüştürülmesini hedefleyen bu umut, mekânsal adalet ve kolektif kurtuluş için bir eylem ilkesi hâline gelir (Gutiérrez, 1988: s. 125–139). Böylece mekân, biçimsel ve fonksiyonel formunun dışında etik-politik bir yeniden kurulum alanı olarak düşünülür.

Giroux'nun (2001, 2004, 2025) "eğitilmiş umut" (educated hope) kavramsallaştırması, neoliberalizmin daraltılmış tahayyül evrenine karşı kültürel ve pedagojik bir direniş stratejisi önerir. Umudu yalnızca bireysel bir duygu olarak ele almaz, "toplumsal ve siyasal dönüşüm için gerekli eleştirel pedagojik koşulları sağlayan yapısal bir pratik" olarak tanımlar (Giroux, 2004: s. 38–39). Eğitilmiş umut, kültürel kazı yoluyla (critical excavation) bastırılmış alternatiflerin görünür kılınmasını sağlar; böylece umut, geleceğe yönelik temenniden öte, şimdiki zamanı dönüştürmeye dönük eylemsel bir stratejiye dönüşür (Giroux, 2001). Giroux (2025) bu kavramsal çerçeveyi Freire'nin pedagojik mirasıyla derinleştirir. Ona göre eğitimin politik karakteri yalnızca bilgi aktarımını değil, eleştirel düşünme, demokratik eylem ve kolektif özgürleşme için direnç geliştirmeyi de içerir. Bu bağlamda, eğitilmiş umut pedagojik olduğu kadar politik bir mücadele aracıdır ve demokratik tahayyülün güncel yeniden üretimine olanak sağlar.

Harvey (2000), *Spaces of Hope* adlı çalışmasında, umudu bireysel bir beklenti olmanın ötesinde, maddi koşullar içinde şekillenen kolektif bir sorumluluk alanı olarak kavramsallaştırır. Umut, onun kuramsal çerçevesinde tahayyül ile praksis arasında bir bağ kurar; arzulanabilir bir gelecek ancak toplumsal örgütlenme ve maddi müdahaleler aracılığıyla somut biçimlere kavuşabilir. Harvey'e (2000) göre ütopyacı tahayyül, soyut bir ideal olmaktan çıkarak toplumsal mücadelelerin maddi mekânsal dönüşüm hedeflerine yön vermelidir. Bu bağlamda dönüştürücü umut, mevcut hegemonik mekân düzenlerinin eleştirisini mümkün kılmakla kalmaz; aynı zamanda alternatif mekânsal yapıların kolektif olarak üretilebilmesi için normatif ve politik bir temel de sağlar. Harvey'in yaklaşımı, mekânsal pratikleri hem adaletin hem de arzunun maddileştiği bir üretim süreci olarak yorumlar ve bu yönüyle dönüştürücü umudun mimarlık ve planlama kuramlarına kurucu bir boyut kazandırabileceğini ileri sürer. Nitekim Harvey (2000), umudu bireysel bir duygu değil, maddi koşullardan, toplumsal pratiklerden ve siyasal mücadelelerden doğan kolektif bir proje olarak tanımlar; bu çerçevede ütopyacı düşüncenin mekânsal dönüşüme yönelmesi gerektiğini vurgular.

Libeskind'in mimarlık anlayışı, dönüştürücü umudun maddi ve simgesel mekânlarda nasıl tezahür edebileceğini somutlaştırır. Ona göre, mimarlık işlevsel anlayışın ötesine taşınmalıdır. İnsanların arzularını, travmalarını ve ortak hayallerini şekillendiren bir anlatı olarak da değerlendirilmesi gerekir (Libeskind, 2004). Berlin Yahudi Müzesi gibi projelerinde geçmişin acılarını taşıyan yapılar, geçmişi anımsatmakla kalmaz; aynı zamanda kullanıcıların kolektif bir geleceğin müşterek tahayyülünü kurmalarını amaçlayan bir yaklaşım da barındırır. Bu perspektifle, mimarlığın, dönüştürücü umudu teorik bir kavram olmanın ötesinde ele alabileceği ve bu kavramı araçsallaştırarak yaşanabilir bir toplumsal praksis alanı oluşturabileceği kuramsal olarak ortaya konulabilmektedir.

Bloch'un (1995) "henüz olmamış olan" fikri ise, dönüştürücü umudun maddi gerçekliğin ötesine geçen yaratıcı kapasitesini tanımlar. Umut, arzunun praksise dönüşümüdür; beklentiyi barındırır ancak aynı zamanda yaratıcı ve dönüştürücü bir üretim alanıdır (Bloch, 1995: s. 114–117; 142–147). Bu alan henüz gerçekleşmemiş olanı düşsel bir atmosfer olarak ele almaz. Bu alan, henüz gerçekleşmemiş olanın, kolektif olarak mümkün kılınabilir olduğu bir imkânlar evrenidir.

Waterworth (2004), umudu "olasılık" ve "ihtimal" temelli iki farklı boyutta ele alır. Dönüştürücü umut, onun "gerçekliğe rağmen umut" olarak tanımladığı formda yer alır; çünkü başarı ihtimaline odaklanmaz, etik kararlılığa dayanır (Waterworth, 2004: s. 28–31). Bu kararlılık, mimarlık ve mekân üretimi bağlamında, teknik olanaklardan çok anlam üretimi ve adalet arayışına yönelir.

Sonuç olarak, dönüştürücü umut, teorik ya da duygusal bir kategori olmanın yanı sıra; demokratik mekânsal tasarım normlarının praksis düzeyinde işlerliğini sağlayan etik-politik bir ilkedir. Radikal hayal gücü, alternatifleri tahayyül etme kapasitesi sunarken; dönüştürücü umut, bu tahayyüllerin kolektif eylem yoluyla gerçekleştirilebilmesini mümkün kılar. Bu ikili yapı, sadece mevcut mekânların eleştirisine değil; daha adil, ortak ve dayanışmacı bir geleceğin kurucu zeminine dönüşme potansiyeli taşır.

Demokratik Mekânsal Tasarım İçin Normatif Model Önerisi

Önceki bölümde ayrıntılı biçimde ele alınan radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut kavramları, demokratik mekânsal tasarım süreçlerinin normatif düzeyde yeniden inşası için güçlü bir kuramsal temel sunmaktadır. Bu kavramlara dayanarak, bu bölümde katılımcılık, dayanışma, sürdürülebilirlik/erişilebilirlik ve müşterek üretkenlik olmak üzere dört temel demokratik mekânsal tasarım normu önerilmektedir. Bu normlar, hem kuramsal düzlemde geçerlilik taşıyan hem de toplumsal ve mekânsal pratiklerde uygulanabilirliği olan ilkeler olarak ele alınmıştır. Her biri, toplumsal adalet, kolektif katılım ve etik sorumluluk ilkeleriyle uyumlu biçimde, radikal dönüşüm hedefleyen mekânsal müdahalelerin çok boyutlu altyapısını oluşturur.

Demokratik mekânsal tasarım, tek başına belirli değerlerin mekâna yansıtılmasıyla değil, çoklu normların eşzamanlı ve bütüncül biçimde örgütlenmesiyle mümkündür. Mekân üretimi, Lefebvre'in (1991) ortaya koyduğu gibi, sadece fiziki bir düzenleme değil; toplumsal ilişkilerin, güç dinamiklerinin ve anlam üretiminin bir yansımasıdır. Bu nedenle kullanıcılar, edilgen faydalanıcılardan ziyade mekânsal anlamın aktif üreticileri olarak konumlanmalıdır. Harvey'in (2008) "şehir hakkı" kavramsallaştırması da demokratik mekânın, çoklu hak taleplerinin kesişiminde şekillenebileceğini öne sürerek, mekânın kolektif ve hak temelli yeniden üretimine işaret eder. Bu perspektiften bakıldığında, demokratik mekânsal tasarım katılım, erişim ya da temsil gibi tekil hakların sağlanmasıyla değil, bu hakların birbiriyle etkileşim hâlinde işleyen bütüncül bir sistem oluşturmasıyla anlam kazanır.

Önerilen dört norm -katılımcılık, dayanışma, sürdürülebilirlik/erişilebilirlik ve müşterek üretkenlik- demokratik mekânın farklı boyutlarını kapsayan, birbirini tamamlayan ve eşzamanlı çalışması gereken temel yapı taşlarıdır.

1. Katılımcılık, bireylerin mekânsal karar alma süreçlerine aktif biçimde katılmasını ve yaşamsal çevrelerini birlikte şekillendirme hakkını ifade eder (Arnstein, 1969; Healey, 1997). Bu norm, katılımı teknik bir araç olmaktan öteye taşıyarak, demokratik müzakere ve anlam üretiminin asli parçası olarak ele alır (Innes ve Booher, 2004).

Ayrıca katılımcılık normu, mekânsal programlama ve içerik üretiminin ortaklaşa belirlenmesini de kapsar. Örneğin, bağımsız sinema mekânlarında izleyicilerin katılımıyla film seçimi, tartışma programları ve etkinlik içerikleri kolektif biçimde oluşturulmaktadır (Cinema of Commoning, 2022).

Katılımcılık normu, bu yönüyle yönetişim araçlarını ele almanın ötesinde toplumsal dönüşümün mekânsal zeminini de yeniden düşünmeyi mümkün kılar. Bu çerçevede, Kolombiya'nın Medellín kentinde yürütülen Entegre Kentsel Projeler (PUIs), katılımın biçimsel danışma süreçlerinin ötesine geçerek, mahalle ölçeğinde toplumsal aktörlerin karar alma ve mekânsal tasarım süreçlerine dâhil edildiği örnekler sunmaktadır. Brand ve Dávila'nın (2011) analiz ettiği bu projelerde, özellikle Comuna 1 ve 2 gibi sosyo-ekonomik olarak dışlanmış alanlarda, Metrocable sisteminin inşası yalnızca fiziksel erişimi artırmakla kalmamış, aynı zamanda bu müdahalenin çevresinde yer alan konut, kamusal mekân ve sosyal altyapı yatırımlarıyla kolektif mekânsal iyileştirme hedeflenmiştir. Bu uygulamalarda, yerel istihdamın teşvik edilmesi, katılımcı bütçeleme mekanizmalarının devreye alınması ve kamusal yaşamı destekleyen sosyal donatıların geliştirilmesi yoluyla, yerel toplulukların özneleşme imkânları genişletilmiştir (Brand ve Dávila, 2011, s. 653). Böylece Brand ve Dávila'nın (2011) analiz ettiği süreçler, katılımcılığın salt yönetişim düzeyinde kalmayıp aynı zamanda yaratıcı ve dönüştürücü bir toplumsal örgütlenme zemini sunduğunu ortaya koymaktadır. Böylelikle geleneksel planlama paradigmalarının dışında düşünmeyi mümkün kılan tahayyüller ile bu tahayyülleri kolektif eyleme dönüştüren toplumsal pratikler, bu makalede kuramsal zeminde ele alınan radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut kavramlarıyla da örtüşmektedir.

2. Dayanışma, bireyler ve topluluklar arasında karşılıklı destek, ortak sorumluluk ve güvene dayalı ilişkilerin kurulmasını teşvik ederek kolektif yaşam biçimlerini güçlendiren etik bir zemin oluşturur (Habermas, 1990; Lefebvre, 1991). Bu norm, yalnızca bireyler arası duygusal bir bağlılık olarak değil, aynı zamanda müşterek değer üretimine dayalı, iletişimsel rasyonaliteyle şekillenen toplumsal bir örgütlenme biçimi olarak ele alır (Bauman, 2001; Merrifield, 2006).

Ele alınan kuramsal çerçevede özellikle dayanışma normu duygulanım, kolektif hafıza ve aidiyet alanlarını içerir. Bağımsız sinema veya ortak üretim atölyeleri gibi yapılar, katılımcılar arasında duygusal rezonans yaratarak dayanışmanın sosyal boyutunu güçlendirmektedir (Cinema of Commoning, 2024).

Dayanışma temelli planlama ve tasarım yaklaşımları Avrupa ve Latin Amerika'da gelişim göstermekte ve somut karşılık bulmaktadır. Örneğin, "Solidarity Architecture" anlayışı, mimarlığı toplumsal eşitlik, hak temelli kolektif sorumluluk ve politik özneleşme süreçleriyle örülü bir pratik olarak tanımlar (Berk ve Akbulut, 2022). Bu yaklaşımlarda mimar ve kullanıcı arasındaki ilişki hiyerarşik değildir. Birlikte öğrenmeye ve kolektif karar alma süreçlerine dayalıdır; tasarım süreci de bu anlamda teknik olduğu kadar politik bir müşterekleşme alanına dönüşür (Berk ve Akbulut, 2022). Benzer biçimde, İspanya'nın Sevilla kentinde ortaya çıkan Arquitecturas Colectivas ağı, mimarlar, zanaatkârlar, aktivistler ve yurttaşları yatay biçimde bir araya getirerek, farklı kentlerde müşterek temelli projeler üretmiş ve bilgi ile deneyimi kolektif müdahale biçimlerine dönüştürmüştür (Arquitecturas Colectivas, n.d.). Bu ağın geliştirdiği modüler ve esnek müdahale biçimleri, dayanışmanın yalnızca mekânsal değil, aynı zamanda bilgi, beceri ve sorumluluğun kolektif paylaşımına dayalı bir üretim ilişkisi olarak yeniden tanımlandığını göstermektedir. Latin Amerika bağlamında ise, Brezilya'nın Porto Alegre kentinde geliştirilen Katılımcı Bütçeleme modeli, dayanışmanın yönetişim ölçeğindeki somut bir biçimi olarak öne çıkar. Bu süreçte, mahalle düzeyinde başlayan yurttaş katılımı kentsel ölçekteki bütçe kararlarına evrilmiş; bu da eşit kaynak dağılımı, topluluklar arası bağların güçlenmesi, güvenin oluşması ve kolektif sorumluluk ilişkilerinin kurulmasını mümkün kılmıştır (Abers vd., 2018; Cabannes, 2019; Goldfrank, 2007). Bu çoğulcu ve kolektif girişimler, bu çalışmada kuramsal olarak ele alınan radikal hayal gücü kavramının mevcut pratiklerin ötesinde düşünme kapasitesini açığa çıkardığını; dönüştürücü umudun ise bu tahayyüllerin somut ve yatay örgütlenme biçimlerine dönüşmesini mümkün kıldığını göstermektedir. Böylece dayanışma, salt bir etik ilke olmaktan çıkarak, mekânsal ve toplumsal üretim süreçlerinin duygusal ve kolektif temelli bir aracı hâline gelmektedir.

3. Sürdürülebilirlik/Erişilebilirlik, özellikle çevresel boyutlarıyla değil, aynı zamanda fiziksel, sosyal ve ekonomik kapsayıcılık yönüyle de ele alınmalı; tüm bireyler için uzun vadeli yaşanabilirliği ve adil erişimi güvence altına almalıdır (Agyeman, 2005; Imrie, 1996; WCED, 1987). Bu norm, mekânsal adaletin sürdürülebilir kent vizyonlarıyla bütünleşmesini gerektirir (Fainstein, 2010).

Sürdürülebilirlik ve erişilebilirlik, fiziksel ve çevresel kriterlerin yanında sosyo-kültürel kapsayıcılığı da vurgular. Açık hava sinemaları veya depo gibi mekânlardan dönüştürülmüş yapılar, kültürel etkinliklerin geniş kitlelere eşit biçimde erişimini sağlayarak sürdürülebilir kent vizyonlarına katkıda bulunurlar (Wallpaper*, 2022).

Bu kuramsal çerçeve, sürdürülebilirlik ve erişilebilirliğin yalnızca çevresel ve ekonomik göstergeleri ile değil, aynı zamanda mekânsal adalet ve toplumsal süreklilik ölçütlerini de kapsaması gerektiğini vurgular (Dovey, 2014; Vale ve Vale, 1991). Bu norm, sürdürülebilirlik ve erişilebilirlik ilkelerinin bütüncül biçimde uygulandığı bazı mimari örneklerde somutlaşmaktadır. Lacaton ve Vassal'ın Paris'teki *Bois-le-Prêtre* sosyal konut dönüşümü bu örneklerden biri olarak ele alınabilir. Yıkmak yerine dönüştürmeyi esas alan bu projede, 1960'lardan kalma yapıya

balkonlar ve kış bahçeleri gibi yeni mekânsal katmanlar eklenmiş, böylece hem enerji verimliliği sağlanmış hem de konut sakinleri süreçte aktif katılımcı olarak kalabilmiştir (Arquitectura Viva, 2018; Trzcińska, 2021). Bu uygulama, erişilebilirliği fiziki erişim olarak değil, ekonomik süreklilik ve toplumsal aidiyetin korunması yönünden de yeniden tanımlamaktadır. Lacaton ve Vassal'ın "PLUS" stratejisi, teknik ömrü uzatılmış mekânlar yoluyla sosyal sürdürülebilirliği önceleyen bir tasarım pratiği ortaya koymaktadır (Trzcińska, 2021).

Benzer biçimde, Lucien Kroll'un Brüksel'deki Vignes Blanches sosyal konut projesi, erişilebilirliği gündelik yaşam pratikleri ve bireysel ihtiyaçlar üzerinden yorumlayan alternatif bir yaklaşım sunmaktadır (Kroll, 1988). Kroll, projeyi standartlaştırılmış çözümler yerine kullanıcıların yaşam alışkanlıklarına dayalı olarak biçimlendirmiş; bu sayede tasarım süreci, yalnızca teknik bir üretim pratiği olmanın ötesinde toplumsal sürekliliği destekleyen bir müzakere alanına dönüşmüştür (Ellin, 2000). Onun "etnolojik mimarlık" olarak adlandırdığı yaklaşım, kullanıcı deneyimlerinden beslenen mekânsal çeşitliliği savunarak, erişilebilirliğin çoğulcu ve esnek formlarla yeniden üretilmesini mümkün kılar (Ellin, 2000; Kroll, 1987, 1988). Bu bağlamda, Vignes Blanches örneği yalnızca katılımın değil, aynı zamanda sürdürülebilirliğin de mekânsal adalet ve sosyal bütünlük ilkeleriyle nasıl kesişebileceğini ortaya koymaktadır. Kroll'un mimarlığı, sabit çözüm kalıpları yerine, evrilebilir ve dayanıklı yapılar üretmeyi hedefleyen etik bir tasarım stratejisi olarak değerlendirilebilir.

Her iki örnek de, sürdürülebilirlik ve erişilebilirlik normunun gerektirdiği mekânsal adalet ve toplumsal kapsayıcılık ilkelerini, yaratıcı ve etik tasarım stratejileriyle hayata geçirmektedir. Lacaton ve Vassal'ın dönüşüm odaklı yaklaşımı, yalnızca fiziksel yapının teknik ömrünü uzatmakla kalmamış; aynı zamanda mevcut kullanıcıların tahliye edilmeksizin sürece katılmasını sağlayarak, ekonomik sürdürülebilirlik ve toplumsal aidiyetin korunmasına imkân tanımıştır. Bu yönüyle, erişilebilirlik kavramı fiziksel erişimin ötesine taşınarak, sosyal süreklilik ve mekânsal adaletle yeniden tanımlanmıştır. Benzer şekilde, Kroll'un "etnolojik mimarlık" anlayışı, kullanıcıların gündelik pratiklerinden beslenen çoğulcu mekânsal çeşitliliği mümkün kılarak, erişilebilirliğin farklı ihtiyaçlara yanıt verebilen esnek formlarla yeniden üretilmesini sağlamıştır. Bu örnekler, mimarların birebir bu çalışmada geliştirilen kuramsal modelin kavramsal çerçevesini takip ettiklerini göstermese de, sürdürülebilirlik ve erişilebilirlik ilkelerini toplumsal bütünlük, teknik dayanıklılık ve çoğulcu katılım gibi etik tasarım yaklaşımlarıyla harmanlamaları bakımından modelin radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut ilkeleriyle anlamlı bir örtüşme içindedir.

4. Müşterek üretkenlik, bireylerin mekânla ilişkisini birlikte üretim süreçlerinin öznesi olarak konumlandıran kolektif bir eyleme biçimidir (Hardt ve Negri, 2009; Ostrom, 1990). Müşterekler, sadece doğal kaynakların ortaklaşa yönetimiyle sınırlı kalmaz; toplumsal üretim ilişkilerinin alternatif biçimlerini inşa etme potansiyelini de barındırır (De Angelis, 2007; Federici, 2018). Bu norm, mekânın üretimini devlet-özel sektör ikiliğinden kurtararak, yurttaşların ortak sorumluluğuna dayalı alternatif bir üretim rejimi olarak tanımlar (Federici, 2018; Stavrides, 2016).

Federici'ye (2018) göre müşterekler, maddi kaynakların paylaşımının ötesinde toplumsal ilişkilerin karşılıklı bakım ve direniş pratiğiyle yeniden örgütlenmesi anlamına gelir. Federici'nin bu yaklaşımını tamamlar biçimde, Stavrides (2016), müşterek mekânları sürekli yeniden tanımlanan karşılaşma alanları olarak ele alır; burada mekânın anlamı, katılımcıların deneyimleri ve ortaklaşa üretimi yoluyla inşa edilir.

Bu normun kentteki somut karşılıklarından biri, Atina'da belediye destekli olarak geliştirilen SynAthina platformudur. Arampatzi'nin (2017) detaylı biçimde analiz ettiği bu yapı, yurttaşların kendi kentsel müdahale önerilerini dijital bir arayüzle paylaşmalarını mümkün kılmakta ve böylece kentsel karar süreçlerine müşterek katılım zemini yaratmaktadır. Arampatzi (2017), bu süreci "aşağıdan dayanışma üretimi" (solidarity from below) olarak tanımlar ve kent mekânının yalnızca bir talep nesnesi değil, topluluklar arası yeniden örgütlenen bir müşterek alan olduğunu savunur.

Benzer biçimde, dünya genelindeki bağımsız sinema mekânları da müşterek üretkenliğe dayalı alternatif kültürel pratiklerin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Örneğin, "Cinema of Commoning" platformunda analiz edilen *Cinema Nova* (Brüksel) veya *Z-Bar* (Berlin) gibi yapılar, yalnızca film gösterim alanları değil, aynı zamanda müşterek karar alma, kolektif kürasyon ve sosyal dayanışma alanları olarak işlev görmektedir (Cinema of Commoning, 2022; 2024). Bu sinemalar, kültürel tüketimin ötesine geçerek izleyici topluluklarını aktif katılımcılara dönüştürmekte; böylece sinema mekânını hem müşterek üretimin hem de kolektif deneyimlerin demokratik zeminine dönüştürmektedir.

Bu deneyimlerden oluşan pratikler, alternatif ekonomik ilişkilerin ve özyönetim biçimlerinin denendiği ortamları mekânsal laboratuvarlar olarak değerlendirmemize olanak sunmaktadır. Bradley ve Hedrén (2014) ise bu süreci, "yeşil ütopyacılık" çerçevesinde değerlendirerek, müşterek üretkenliğin hem çevresel hem de toplumsal sürdürülebilirlik için bir umut kaynağı olduğunu vurgulamışlardır.

Bu bağlamda, müşterek üretkenlik normu, radikal hayal gücüyle alternatif yaşam biçimlerinin tahayyülünü mümkün kılarken; dönüştürücü umutla bu tahayyüllerin kolektif eylem yoluyla gerçeğe dönüşmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla bu norm, salt mekânın nasıl kullanıldığıyla değil, aynı zamanda nasıl ve kimlerle birlikte üretildiğiyle ilgilenir. Bu doğrultuda, tasarım, planlama ve karar alma süreçleri sabit ve merkezi yapılardan çıkarak; Bradley ve Hedrén'in (2014) yeşil ütopyacılık çerçevesinde tanımladığı gibi, çoğulcu, esnek ve yatay müştereklik zeminlerinde yeniden yapılandırılabilir.

Bu dört norm, birbirinden bağımsız ilkeler olarak değil, karşılıklı olarak birbirini besleyen ve ancak birlikte işlediğinde demokratik mekânsal üretimi mümkün kılan bileşenler olarak ele alınmalıdır. Katılımcılık, toplumsal iradenin görünür olmasını sağlar; bu irade, dayanışma zemininde kolektif ilişkilere dönüşür. Dayanışma ise müşterek üretkenliği olanaklı kılar; sürdürülebilirlik/erişilebilirlik ise bu sürecin uzun vadeli, kapsayıcı ve adil biçimde sürsürülebilirliğini güvence altına alır. Böylece normlar arası bu etkileşim zinciri, demokratik tasarımın yalnızca ilkeler düzeyinde değil, somut mekânsal dönüşümler aracılığıyla da işlerlik kazanmasını sağlar. Bu yapı, bireysel hakların ötesinde, kolektif hakların ve müşterek eylemlerin mekânsal düzlemde yeniden örgütlenmesini mümkün kılar (Harvey, 2008; Lefebvre, 1991). Normların bu ilişkisel yapısı, demokratik mekânsal tasarımın çok katmanlı doğasına ve farklı toplumsal gereksinimlere yanıt verebilecek esnekliğine işaret eder. Aynı zamanda bu bütünsellik, normların farklı mekânsal ölçeklerde (mahalle, kent merkezi, kamusal alanlar vb.) uygulanabilirliğini ve sürekliliğini de destekler.

Bu kuramsal modelin temelini oluşturan radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut kavramları, söz konusu normların sadece teorik olarak tanımlanmasını değil, aynı zamanda yaratıcı ve kolektif pratiklere dönüştürülmesini mümkün kılan araçlardır.

- **Radikal hayal gücü,** mevcut sosyo-mekânsal düzenin sınırlarını aşarak her normun alternatif üretim biçimlerini ve ilişki modellerini tahayyül edebilmesine imkân verir. Katılımcılıkta yeni karar alma biçimleri, dayanışmada müşterek yaşam pratikleri, sürdürülebilirlikte adil kaynak paylaşımı, müşterek üretkenlikte ise mülkiyet dışı üretim biçimleri bu tahayyülle şekillenir (Bloch, 1995; Haiven ve Khasnabish, 2014; Webb, 2013).

- **Dönüştürücü umut** ise bu tahayyülleri düşünsel düzeyde kalmaktan öteye taşıyarak, kolektif eylem yoluyla somutlaşabileceklerine dair inanç ve motivasyon üretir (Bloch, 1995; Rorty, 1999; Webb, 2013; Freire, 1994/2014). Umut, bu anlamda, dönüşüm potansiyelini süreklilik içinde taşıyan bir epistemolojik güçtür; etik bir yönelim olduğu kadar pedagojik ve politik bir kolektif praksis zemini sunar (Giroux, 2004).

Bu iki kavramsal araç, normlar arası bütünlüğü destekleyerek demokratik mekânsal üretimin sürekliliğini sağlar. Normlar kendi içinde kuramsal olarak tutarlı olsalar da, ancak bu kavramlarla beslenerek yaratıcı tahayyül ve kolektif eyleme dönüşebilir. Böylelikle normatif yapı, yalnızca ilkesel düzlemde kalmaz; sahici dönüşüm süreçlerini destekleyecek biçimde toplumsal ve mekânsal pratiklere aktarılabilir. Bir sonraki bölümde, bu iki kavramın önerilen normlarla nasıl eşzamanlı ve bütüncül biçimde etkileşime girdiği analiz edilerek, demokratik mekânsal üretimin kuramsal bir modeli tamamlanacaktır.

Radikal Hayal Gücü ve Dönüştürücü Umudun Demokratik Mekânsal Normlarla Bütüncül İşleyişi

Bu bölümde, bir önceki bölümde geliştirilen dört demokratik mekânsal tasarım normunun birlikte oluşturduğu yapısal bütünlük içerisinde, radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut kavramlarının her bir normda nasıl eşzamanlı ve bütüncül biçimde araçsallaştırılabileceği sistematik olarak analiz edilecektir. Buradaki kuramsal hedef, bu kavramların yalnızca normlar üzerindeki bireysel etkilerini değil, normlar arasında kurdukları karşılıklı etkileşim yoluyla kazandıkları işlevsel bütünlüğü açığa çıkarmaktır. Böylece çalışma, yalnızca normatif bir öneri seti sunmakla kalmayacak; aynı zamanda bu normlar aracılığıyla kavramsal araçların birlikte nasıl işlerlik kazanabileceğine dair bütüncül bir kuramsal model önerecektir.

Kavramların Bütüncül Sistem İçindeki İşlevselliği

Önceki bölümlerde normatif çerçeveye dair kavramsal bir yapı sunulmuştu. Bu bölümde ise, söz konusu normların radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut kavramlarıyla kurduğu etkileşim tartışılarak, modelin yaratıcı ve eylemsel boyutları vurgulanacaktır. Katılımcılık, dayanışma, sürdürülebilirlik/erişilebilirlik ve müşterek üretkenlik gibi demokratik mekânsal tasarımın temel normları, kuramsal açıdan güçlü çerçeveler sunar; ancak bu normların sahici dönüşüm kapasitesi, yaratıcı tahayyül ve kolektif eylemle bütünleşmeleri hâlinde ortaya çıkar. Zira normların yalnızca kavramsal olarak değil, toplumsal olarak da yeniden üretilebilmesi, alternatif mekânsal geleceklerin tahayyülüne ve bu tahayyüllerin kolektif irade ile somutlaştırılmasına bağlıdır (Appadurai, 2013; Bloch, 1995; Harvey, 2000). Bu bağlamda, radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut, bu normların yalnızca ilkesel düzeyde kalmasını değil, aynı zamanda mekânsal üretim süreçlerini yönlendiren kurucu bileşenlere dönüşmesini sağlar.

Radikal hayal gücü, toplumsal ve mekânsal gerçekliğin sınırlarını aşarak henüz deneyimlenmemiş ancak kolektif olarak mümkün kılınabilir mekân senaryolarını düşünme kapasitesini açığa çıkarır. Bu yaratıcı kapasite, her bir normun kendi bağlamında daha kapsayıcı ve alternatif pratikler geliştirmesini mümkün kılar. Yaratıcı tahayyül, yalnızca geleneksel olanın ya da mevcut düzenin karşıtı olmakla sınırlı değildir; aynı zamanda yeni olanı tahayyül etme, dönüştürücü imkân alanları yaratma ve normları yeniden yapılandırma gücüdür. Katılımcılıkta geleneksel temsilci modellerin ötesine geçilmesini, dayanışmada 'karşılaşmaya' dayalı yeni yaşam biçimlerinin kurgulanmasını, sürdürülebilirlikte yalnızca çevresel değil, toplumsal ve etik boyutları içeren adil paylaşım düzenlerinin geliştirilmesini; müşterek üretkenlikte ise mülkiyet karşıtı değil, mülkiyet ötesi kolektif üretim biçimlerinin yaratıcı bir biçimde kurgulanmasını destekler. Bu bağlamda yaratıcı tahayyül, tüm normları eleştirel ama kurucu biçimde yeniden düşünmeyi mümkün kılan yaratıcı bir katalizör olarak işler.

Dönüştürücü umut ise bu tahayyüllerin yalnızca düşünsel düzeyde kalmasını önleyerek, onları kolektif irade ve sorumlulukla eyleme dönüştüren bir itkidir. Giroux'nun (2001, 2004, 2025) vurguladığı gibi, umut pedagojik bir arzu değil, siyasal bir eylem çağrısıdır; bastırılmış alternatiflerin yeniden görünür kılınması ve harekete geçirilmesi ancak umudun eleştiriyel pratiğiyle mümkün olabilir. Umut, bireyleri edilgin bekleyiş hâlinden çıkararak, müşterek değerlerin peşinde kolektif olarak hareket etmeye yönlendirir. Böylece hem normların sürekliliğini teminat altına alır, hem de demokratik tasarımın yalnızca bir ilke değil, bir mücadele pratiği olarak gerçekleşmesini sağlar.

Bu iki kavram, normlara ardışık değil, eşzamanlı ve karşılıklı bir etkileşim içinde katkı sunar; yalnızca normların içeriklerini değil, aynı zamanda birbirleriyle kurdukları ilişkileri de dönüştürür. Radikal hayal gücü, normların yaratıcı çeşitlenmesini sağlarken; dönüştürücü umut bu çeşitliliğin toplumsal bağlamda sahiplenilmesini ve sürdürülebilirliğini mümkün kılar.

Dolayısıyla, radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut yalnızca kuramsal analiz araçları değil; demokratik mekânsal tasarımın çok katmanlı doğasını harekete geçiren dinamik kurucu unsurlar olarak işler. Bu bütünlük, izleyen alt bölümlerde normların kavramsal araçlarla nasıl temsil edildiğini ve mekânsal düzeyde nasıl gözlemlenebilir göstergelere dönüştüğünü incelemeye zemin hazırlar.

Bu kavram-norm ilişkileri, her bir demokratik mekânsal tasarım normunun hem yaratıcı tahayyül hem de kolektif eylem kapasitesi bağlamında nasıl çalıştığını sistematik biçimde ortaya koymaktadır. Aşağıdaki tabloda, radikal hayal gücü ve dönüştürücü umudun her norm için sunduğu anahtar eylem ve göstergeler karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Bu tabloda yer alan göstergeler, demokratik mekânsal tasarımın kolektif bir üretim süreci olarak kurgulandığı anlayıştan hareketle yapılandırılmıştır. Bu çerçevede, normlar ile kavramsal araçların kesişimi, mekânsal üretimin farklı aktörler (tasarımcılar, kullanıcılar, topluluklar, yerel aktörler ve yöneticiler) tarafından nasıl deneyimlenebileceğini ve yönlendirilebileceğini temsil eder. Göstergeler belirli bir disiplinin tekil öznesine değil, çok aktörlü müşterek tasarım süreçlerinde ortaya çıkan kolektif karar ve eylemlilik biçimlerine işaret eder. Dolayısıyla, tabloda sunulan yapılar, demokratik tasarımın yalnızca ilkesel yönlerini değil, aynı zamanda tahayyül ve praksis arasında kurulan çok düzlemli, etkileşimli süreçleri de temsil eden analitik bir yapı olarak değerlendirilmelidir. Radikal hayal gücü, tahayyül edilemeyeni düşünme gücüyle normları dönüştürürken; dönüştürücü umut, bu tahayyüllerin kolektif eyleme dönüşmesini olanaklı kılan süreklilik dinamiğini temsil eder.

Tablo 1.
Demokratik mekânsal tasarımın dört normu ile radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut arasındaki kuramsal ilişki

Norm	Radikal Hayal Gücü – Tahayyül Alanı	Dönüştürücü Umut – Eylem Dinamiği
Katılımcılık	Esnek ve yaratıcı katılım senaryoları (örneğin yeniden programlanabilir mekânlar)	Ortak geleceği sahiplenme iradesi ve yaratıcı dönüşüm potansiyeli
Dayanışma	Yeni müşterek yaşam biçimlerinin ve 'karşılaşma' zeminlerinin tasavvuru	Müşterek eylem için kolektif motivasyon ve dönüşüm kapasitesine sahip müşterek araçların geliştirilmesi
Sürdürülebilirlik / Erişilebilirlik	Adil kaynak paylaşımına dayalı, kapsayıcı mekânsal düzen senaryoları ve topluluk temelli döngüsel kaynak kullanımı, yeniden işlevlendirme, yaratıcı geçiş senaryoları gibi alternatif sürdürülebilirlik tahayyülleri	Uzun vadeli topluluk sorumluluğu, süreklilik ve erişebilirlik adaptasyonu
Müşterek Üretkenlik	Mülkiyet dışı, katılımcı kolektif üretim kurguları ve deneysel mekânsal ortaklıklar, yaratıcı müştereklesme pratikleri, paylaşım temelli üretim biçimleri	Kolektif üretim, kolektif sorumluluk iradesi, yaratıcı ortaklık biçimleri ve eşit erişim talebi

Yukarıdaki tabloda sistematik biçimde görselleştirilen bu ilişkiler, radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut kavramlarının demokratik mekânsal tasarım normlarıyla kurduğu çok katmanlı bağı özetlemektedir. Bu bağlamda, kuramsal çerçevenin yalnızca ilkeler düzeyinde kalmaması, aynı zamanda mekânsal pratiklerde gözlemlenebilir göstergelere dönüşmesi kritik bir önemdedir.

Aşağıdaki alt bölümde, önerilen her bir normun kavramsal araçlarla nasıl temsil edildiği ve bu temsilin mekânsal karşılıkları, gösterge temelli bir analizle ele alınacaktır. Bu analiz, önerilen modelin ampirik olarak nasıl değerlendirilebileceği sorusuna da zemin sunarak, kuramsal çerçevenin uygulanabilirliğini test edilebilir kılmayı amaçlamaktadır.

Normların Kavramsal Temsil Yoluyla Demokratik Mekân Göstergelerine Dönüşümü

Bu bölüm, önerilen dört demokratik mekânsal tasarım normunun (katılımcılık, dayanışma, sürdürülebilirlik/erişilebilirlik ve müşterek üretkenlik), radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut kavramlarıyla kurdukları temsil ilişkisi üzerinden, mekânsal süreçlerde nasıl gözlemlenebilir demokratik göstergelere dönüştüğünü sistematik biçimde açıklamaktadır. Çalışmanın amacı teknik ölçütler geliştirmek değil, normların temel kavramlarla kurdukları temsil ilişkileri yoluyla demokratik mekânsal üretimi gözlemlenebilir kılacak niteliksel göstergeler sunmaktır. Bu göstergeler, her bir normun kuramsal içeriği ile kavramsal araçların (radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut) eşzamanlı işlerliğinin demokratik mekân üretimi üzerindeki etkisini değerlendirebilmek için tasarlanmıştır. Böylece, önerilen normatif model yalnızca kuramsal düzeyde kalmayacak; kavramlar aracılığıyla normların mekânsal üretim süreçlerinde nasıl somutlaşabileceğine dair gözlemlenebilir ipuçları da sunacaktır.

1. Katılımcılık Normu

Katılımcılık normu, mekân üretiminde tüm kullanıcıların yalnızca temsil edilmesini değil, aktif biçimde sürece dâhil olmasını esas alır. Bu norm, farklı toplumsal kesimlerin mekânsal kararlarda eşit söz hakkı edinmesini, ortak mekân tahayyüllerine ve üretime katkıda bulunmasını teşvik eder.

Demokratik Mekân Göstergeleri:

- Esnek kullanım senaryoları içeren tasarım stratejilerinin varlığı
- Katılımcı karar mekanizmalarının mekânsal çözüm süreçlerine entegre edilmesi
- Kolektif kullanım alanlarının çok işlevli ve yeniden programlanabilir biçimde tasarlanması
- Farklı kullanıcı gruplarının eşit temsiline izin veren mekânsal organizasyon

Bu göstergeler, katılımcılığın yalnızca fiziksel erişim ya da temsil düzeyinde değil, aynı zamanda kolektif tahayyül ve müşterek irade üretimiyle ilişkilendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Radikal hayal gücü, mekânsal karar alma süreçlerine yaratıcı katılım biçimlerini dâhil edebilme potansiyeli taşır; örneğin geçici tasarım müdahaleleri veya kullanıcı deneyimlerinden türetilmiş senaryolar aracılığıyla. Dönüştürücü umut ise, bu katılım biçimlerinin uzun vadeli sahiplenme ve topluluk temelli eylemlilikle desteklenmesini olanaklı kılar. Mahalle ölçeğinde geçici katılımcı atölyeler ya da mobil tasarım birimleri, bu normun sahaya taşınmasını kolaylaştırabilirken; kentsel düzeyde dijital katılım platformları ve kapsayıcı planlama süreçleri aracılığıyla bu yönelim desteklenebilir. Bu bağlamda katılımcılık, yalnızca bir yönetişim aracı değil, potansiyel olarak demokratik mekânsal tasarımın yaratıcı ve sürdürülebilir bileşenlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

2. Dayanışma Normu

Dayanışma normu, toplumsal ilişkilerde bireyler arası karşılıklılığı ve ortak sorumluluğu mekânsal olarak mümkün kılmayı hedefler. Bu norm, ortak yaşam pratiklerinin desteklenmesi ve karşılıklı destek ağlarının mekân üzerinden güçlendirilmesi esasına dayanır.

Demokratik Mekân Göstergeleri

- Ortak kullanım alanlarının (müşterek mutfaklar, bahçeler, atölyeler) tasarımda önceliklendirilmesi
- Karşılıklı yardımlaşmayı ve paylaşımı kolaylaştıran mekânsal örgütlenmelerin bulunması
- Topluluk içi mikro-ekosistemlerin (paylaşım ağları, müşterek üretim birimleri) desteklenmesi
- Tüm kullanıcılar için birlikte üretimi teşvik eden ortak altyapı unsurlarının varlığı

Bu göstergeler, dayanışmanın yalnızca sosyal ilişkiler düzeyinde değil, ortak mekân pratikleri aracılığıyla da yapılandırılabileceğini göstermektedir. Radikal hayal gücü, farklı toplumsal gruplar arasında 'karşılaşmaya' dayalı yeni müşterek yaşam biçimlerini tahayyül etmeyi mümkün kılar; örneğin dönüşümlü kullanılan kamusal mutfaklar, kolektif bakım mekânları veya mevsimsel olarak yeniden programlanan açık

alanlar gibi. Dönüştürücü umut ise bu tahayyüllerin, kolektif sorumluluğa ve müşterek değer üretimine dayanan sürdürülebilir pratiklere dönüşmesini destekler. Mahalle ölçeğinde paylaşım temelli mikro-ekosistemler (örneğin komşuluk destek ağları veya birlikte bakım alanları) bu normu somutlaştırabilirken; daha geniş kentsel bağlamlarda müşterek topluluk bahçeleri, topluluk destekli üretim alanları gibi kolektif altyapılar dayanışma ilkelerini görünür kılabilir. Böylece dayanışma, yalnızca duygusal ya da etik bir ideal değil, mekânsal karşılaşma ve birlikte üretim yoluyla inşa edilen somut bir tasarım ilkesi olarak işlerlik kazanır.

3. Sürdürülebilirlik/Erişilebilirlik Normu

Sürdürülebilirlik ve erişilebilirlik normu, mekânsal düzenlemelerde doğal kaynakların korunması, eşit erişim olanaklarının sağlanması ve uzun vadeli toplumsal kapsayıcılığın teminat altına alınması ilkelerine dayanır. Bu norm, yalnızca çevresel değil, aynı zamanda etik ve toplumsal adalet odaklıdır.

Demokratik Mekân Göstergeleri

- Enerji, su ve malzeme kullanımında sürdürülebilirlik ilkesine dayalı mekânsal çözümler
- Farklı fiziksel yeterlilik düzeylerine sahip kullanıcılar için tam erişim olanakları sağlayan tasarım öğeleri
- Ekonomik erişilebilirliği destekleyen müşterek kullanım stratejileri
- Yerel toplulukların doğal kaynaklar üzerinde kolektif haklar ve sorumluluklar üstlenebileceği mekânsal düzenlemeler

Bu göstergeler, sürdürülebilirlik ve erişilebilirliğin yalnızca teknik birer standart değil, toplumsal adalet ve ortak yaşam etiği çerçevesinde kolektif sorumluluğa dayalı bir mekânsal yaklaşım olduğunu ortaya koyar. Radikal hayal gücü, mevcut kaynak tahsisi ve erişim pratiklerinin ötesine geçerek, örneğin mülkiyet dışı altyapı paylaşımı ya da katılımcı enerji kooperatifleri gibi yaratıcı senaryoları mümkün kılar. Dönüştürücü umut ise, bu adil erişim ve kaynak kullanımının yalnızca bir tasarım ideali olarak kalmamasını, topluluk temelli kararlılıkla sürdürülebilir pratiklere dönüşmesini sağlar. Mahalle ölçeğinde birlikte yönetilen su toplama sistemleri, engelsiz mikro-kamusal alanlar veya paylaşımlı bakım altyapıları bu normun uygulanabilirliğini gösterirken; kent düzeyinde erişilebilir toplu taşıma durakları ya da çok işlevli müşterek kamusal donatılar bu etik ve estetik hedeflerin somut ifadesi hâline gelebilir. Böylece bu norm, demokratik mekânsal tasarımın yalnızca bugüne değil, müşterek biçimde inşa edilen uzun vadeli bir geleceğe yönelmesini sağlar.

3. Müşterek Üretkenlik Normu

Müşterek üretkenlik normu, bireylerin mekânı yalnızca kullanan değil, birlikte tasarlayan, üreten ve dönüştüren aktörler olarak sürece katılmalarını öngörür. Bu norm, mekânsal üretimin kolektifleşmesini ve mülkiyet temelli yaklaşımların ötesine geçilmesini hedefler.

Demokratik Mekân Göstergeleri

- Tasarım sürecine aktif katılımı ve ortak üretimi teşvik eden mekânsal stratejiler
- Mülkiyet ilişkilerini aşan kolektif kullanım biçimlerinin mekâna entegrasyonu
- Üretim süreçlerinde karar alma, tasarlama ve uygulama sorumluluklarının topluluk üyeleri arasında dağıtılması
- Sürekli yeniden üretim ve adaptasyona olanak tanıyan esnek, dönüştürülebilir mekânsal çözümler

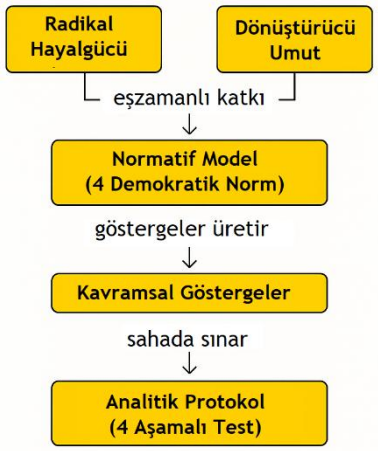
Bu göstergeler, mekânın yalnızca tasarlanan bir nesne değil, topluluklar tarafından süreç odaklı olarak yeniden üretilen bir müşterek olduğunu ortaya koyar. Radikal hayal gücü, geleneksel üretim formlarını aşarak, örneğin açık üretim atölyeleri, mobil yapı sistemleri ya da geçici müşterek mekân prototipleri gibi yenilikçi kolektif üretim modellerini tahayyül etmeye olanak sağlar. Dönüştürücü umut ise, bu kolektif üretim biçimlerinin yalnızca birer alternatif olarak değil, uzun erimli dönüşüm iradesiyle sürdürülebilir bir müşterek yaşam pratiğine evrilmesini mümkün kılar. Küçük ölçekli dayanışma mekânlarından, kamusal üretim alanlarına kadar farklı düzeylerde uygulanabilir olan bu norm, kullanıcıların yalnızca tüketici değil, kendi çevresini yeniden kuran etik aktörler olarak tanımlanmasını sağlar. Bu anlamda müşterek üretkenlik, demokratik mekânsal tasarımın hem yaratıcı hem de dönüştürücü kapasitesinin mekânda en somut biçimde karşılık bulduğu normdur.

Gelecekteki Test Olanakları ve Yöntemsel Yol Haritası

Bu bölüm, şimdiye dek kavramsal düzeyde geliştirilen dört normlu yapının ve onun radikal hayal gücü ile dönüştürücü umutla kurduğu ilişkilerin sahada nasıl sınanabileceğini ortaya koymayı amaçlar. Kuramsal çerçevenin yalnızca teorik bir öneri olarak kalmaması, aynı zamanda gözlemlenebilir göstergeler aracılığıyla test edilebilir bir analitik modele dönüşmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda yapılandırılan yöntemsel yol haritası, modelin ampirik düzlemde uygulanabilirliğini dört aşamalı bir yapı içinde sistematikleştirir.

Şekil 1, kuramsal çerçeveden (radikal hayal gücü + dönüştürücü umut) başlayarak, dört demokratik norm üzerinden geliştirilen modelin, göstergelere ve saha testine uzanan analitik akışını özetlemektedir.

Şekil 1.
Kuramsal çerçeveden ampirik uygulamaya/ demokratik mekânsal tasarım modelinin analitik akışı

Şekil 1, kuramsal çerçevenin sahaya uygulanabilir bir modele nasıl dönüştüğünü aşamalı bir yapı içinde görselleştirmektedir. Bu akış diyagramı, demokratik mekânsal tasarımın dört temel normu ile radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut kavramlarının nasıl gözlemlenebilir göstergelere evrildiğini ve bu göstergelerin analitik bir saha protokolüyle nasıl değerlendirilebileceğini ortaya koyar. Bu çerçevede, izleyen alt bölümde önerilen dört aşamalı analitik protokolün her bir basamağı işlevi ve katkısı açısından sistematik biçimde ele alınacaktır.

Analitik Protokol: Normlar Bütünlüğü ve Kavramsal Araçsallaştırmanın Değerlendirilmesi

Bu noktaya dek kavramsal çerçeve ve normatif yapı ilişkisel biçimde yapılandırılmış, göstergeler düzeyinde temsil edilmişti. Bu bölüm ise, kavramsal yapının sahada nasıl sınanabileceğine dair sistematik ve test edilebilir bir protokol önerisi sunarak kuramsal yapıyı ampirik düzleme taşımaktadır.

Modelin sahada test edilmesi için önerilen dört aşamalı protokol aşağıdaki gibi yapılandırılabilir:

***Aşama 1**: Normlar Bütünlüğü Üzerinden Mekânsal Süreçlerin Değerlendirilmesi:*

Dört normun bir arada (katılımcılık, dayanışma, sürdürülebilirlik/erişilebilirlik ve müşterek üretkenlik) çalıştığı mekânsal üretim süreçleri seçilecektir. Bu seçim için, örneğin katılımcı tasarım atölyeleri, müşterek alan üretimi girişimleri, topluluk destekli dönüşüm projeleri veya afet sonrası yeniden inşa süreçleri gibi ortamlar hedeflenebilir. Özellikle afet sonrası yeniden yapılanma dönemleri, normların eşzamanlı ve yoğun biçimde harekete geçtiği doğal deney ortamları sunduğu için, modelin sınanması açısından önemli fırsatlar sağlayabilir..

***Aşama 2**: Kavramsal Göstergelerin Belirlenmesi:*

Radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut kavramlarının somut bağlamlarda nasıl gözlemlenebileceği, aşağıdaki niteliksel göstergelerle sistemleştirilir:

Radikal Hayal Gücü Göstergeleri:

- Alternatif mekân senaryoları üretme
- Yeni toplumsal ilişki biçimlerini tahayyül etme
- Yaratıcı kırılmalar (disruptive ideas) önerme

Dönüştürücü Umut Göstergeleri:

- Kolektif sahiplenme ve hedef belirleme
- Dayanışmacı eylem planları geliştirme
- Süreklilik taşıyan motivasyonun varlığı

Bu aşama, veri toplamaya temel olacak analitik eksenleri kurar.

***Aşama 3**: Gözlem ve Veri Toplama Yöntemleri:*

Modelin sahada gözlemlenebilmesi için çok katmanlı veri toplama yöntemleri kullanılır:

- *Katılımcı Gözlem:* Tasarım süreçlerinde katılımcıların etkileşim biçimleri, kolektif karar alma örüntüleri ve yaratıcı öneri geliştirme dinamikleri doğrudan gözlemlenecektir.
- *Derinlemesine Görüşmeler:* Katılımcılarla yürütülecek görüşmelerde, alternatif mekânsal tahayyüllere ve müşterek üretim motivasyonlarına dair algıları değerlendirilecektir.
- *Mekânsal Ürün Analizi:* Tasarım atölyeleri sonucunda ortaya çıkan mekânsal öneriler, dört norm ve kavramsal göstergelerle karşılaştırılarak içerik analizi yapılacaktır.

Toplanan veriler, normlar ve kavramsal göstergelerle doğrudan ilişkilendirilerek dokümante edilir.

***Aşama 4**:* Kodlama ve Analitik Çözümleme:

Toplanan veri, dedüktif bir kodlama yaklaşımıyla dört norm ve iki kavram ekseninde yapılandırılacaktır. Böylece normlar arası ilişkiler ve kavramsal araçların nasıl somutlaştığı sistematik biçimde analiz edilecektir.

Önerilen analitik protokol, dört aşamanın birbirine bağlı ve tamamlayıcı bir süreç oluşturacak şekilde tasarlanmasını esas alır. Aşağıda yer alan Şekil 2, dört aşamalı analitik protokolün her bir aşamasının işlevini ve sonraki aşamalara nasıl katkıda bulunduğunu özetlemektedir.

Şekil 2.
Normlar bütünlüğü analitik protokol aşamaları

İlk aşamada, normların eşzamanlı işlediği doğal üretim ortamları belirlenerek, analiz için bağlamsal bir zemin oluşturulur. İkinci aşamada, bu normlar bütünlüğü içinde radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut kavramlarının somutlaştırılabileceği ölçülebilir göstergeler tanımlanır. Üçüncü aşamada, belirlenen bağlamda sistematik veri toplanır; bu veriler hem normların somutlaşmasını hem de kavramsal araçların işleyişini gözlemlemek üzere belgelenir. Dördüncü aşamada ise, toplanan veriler kavramsal göstergeler ve normatif ölçütler çerçevesinde kodlanarak analitik çözümlemeye tabi tutulur. Böylece her aşama, bir öncekinden aldığı kuramsal ve ampirik girdilerle ilerleyerek, önerilen modelin hem teorik tutarlılığını hem de pratik işlerliğini bilimsel olarak sınama imkânı sağlar.

Modelin Ölçülebilirliği ve SEM ile Test Edilebilirliği

Bu çalışma, kavramsal çerçeve ve normatif yapı arasında kurulan ilişkilerin yalnızca teorik düzeyde tanımlanmasıyla yetinmeyip, sahada gözlemlenebilir ve ölçülebilir yapılar olarak sınanabilirliğini de amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, geliştirilen normatif modelin yapısal geçerliliği ve kavramsal tutarlılığı, Yapısal Eşitlik Modellemesi (SEM) gibi çok değişkenli analiz yöntemleriyle ampirik olarak test edilebilir.

SEM, bu makalede ele alınan normlar (katılımcılık, dayanışma, sürdürülebilirlik/erişilebilirlik ve müşterek üretkenlik) ile kavramsal araçlar (radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut) arasındaki yapısal ilişkilerin nedensel olarak modellenmesine ve gözlemlenebilir göstergeler aracılığıyla sınanmasına olanak tanır (Ghaleb ve Yaşlıoğlu, 2024; Zyphur vd., 2023). Bu bağlamda, her normun altında tanımlanan demokratik mekân göstergeleri, gizil

değişkenleri temsil eden ölçülebilir alt göstergeler olarak yapılandırılabilir. Böylece, modelin hem iç geçerliliği hem de farklı bağlamlara genellenebilirliği bilimsel olarak değerlendirilmiş olur (Mueller ve Hancock, 2008; Ünal, 2021).

Gelecekteki çalışmalar, bu kuramsal modeli test etmek amacıyla, normlara ilişkin nicel ölçeklerin geliştirilmesi ya da var olan geçerli ölçeklerin uyarlanması yoluyla SEM için uygun veri setleri oluşturabilir. Bu tür bir yapılandırma, yalnızca modelin geçerliliğini değil, aynı zamanda normlar arasında öne çıkan ilişkilerin yapısal bütünlüğünü de analiz etme imkânı sunar (Owolabi et al., 2020). Bu yaklaşım, özellikle karmaşık sosyal ve mekânsal ilişkilerin açıklanmasında SEM'in sunduğu yüksek çözümleme gücünden yararlanma potansiyeli taşır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, demokratik mekânsal tasarımı yalnızca ilkesel yönetişim meselesi olarak değil, aynı zamanda dönüşüm kapasitesi taşıyan yaratıcı ve eylemsel bir alan olarak kuramsal açıdan yeniden yapılandırmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda, katılımcılık, dayanışma, sürdürülebilirlik/erişilebilirlik ve müşterek üretkenlik olmak üzere dört temel norm önerilmiş; bu normlar, radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut kavramlarıyla kurdukları ilişkiler üzerinden hem kavramsal hem de mekânsal düzeyde ele alınmıştır.

Modelde önerilen dört norm yalnızca birbirinden bağımsız ilkeler olarak değil, karşılıklı olarak birbirini besleyen ve dönüştüren bir normatif yapı olarak ele alınmaktadır. Örneğin, katılımcılık dayanışma normunu tetikleyebilir; müşterek üretkenlik sürdürülebilirlik ilkesini somutlaştırabilir. Bu çok katmanlı norm ilişkileri, modelin döngüsel niteliğini pekiştirir.

Bu doğrultuda geliştirilen kuramsal model, üç temel niteliğiyle model olma vasfını taşımaktadır: (i) dört normun birbirini tamamlayıcı işleyişini teorik tutarlılıkla sistematikleştirmesi, (ii) radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut gibi kavramsal araçları eşzamanlı olarak normlarla bütünleştirmesi, (iii) gözlemlenebilir çıktılara dayalı olarak ampirik araştırmalarla test edilebilir bir yapı sunması. Bu özellikleriyle model, yalnızca bir kuramsal yapı değil, aynı zamanda eyleme geçirilebilir bir analitik çerçeve ve yöntemsel yol haritasıdır. Bu bütüncül kuramsal yapı, normatif ilkeleri, kavramsal araçları ve sahaya uygulanabilir yöntemsel çerçeveyi ilk kez bu denli entegre bir biçimde sunarak, literatüre özgün bir modelleme katkısı sağlamaktadır.

Modelin merkezinde yer alan radikal hayal gücü, normların yaratıcı biçimlerde yeniden düşünülmesini ve alternatif senaryoların tahayyülünü olanaklı kılarken; dönüştürücü umut, bu tahayyüllerin kolektif motivasyonla eyleme dönüşmesini sağlayan süreklilik taşıyan bir kuvvet üretmektedir. Böylece önerilen model, kolektif yaratıcı tahayyül ile müşterek dönüştürücü eylem arasında bir köprü kurarak, demokratik mekânsal tasarımı çok katmanlı ve dinamik bir süreç olarak kavramsallaştırır.

Çalışmanın 4. bölümünde sunulan analitik protokol, söz konusu modelin sahada nasıl sınanabileceğini sistematik biçimde ortaya koymuştur. Dört aşamalı yapı—normlar bütünlüğünün gözlemi, kavramsal göstergelerin tanımlanması, çok katmanlı veri toplama ve analitik kodlama—yalnızca yönteme dair değil, aynı zamanda kuramın uygulanabilirliğine dair açık ve somut bir yol haritası sunmaktadır. Bu yapı, özellikle afet sonrası yeniden yapılanma, müşterek mekân üretimi, katılımcı tasarım gibi kolektif süreçlerin yoğun yaşandığı bağlamlarda uygulanabilirlik potansiyeli taşımaktadır.

Bu kapsamlı kuramsal öneri, elbette belirli kısıtlar da içermektedir. Her şeyden önce, model belirli bağlamsal koşullara duyarlıdır: sosyo-kültürel yapı, politik iklim, katılımcı profilleri gibi değişkenler, hem normların hem de kavramsal araçların sahadaki tezahürünü farklılaştırabilir. Önerilen normlar, evrensel geçerliliğe sahip sabit ilkeler olarak değil; her toplumsal bağlamda yeniden yorumlanması gereken dinamik yönelimler olarak ele alınmaktadır. Bu durum, normların uygulanabilirliğini arttırırken, yerel gerçekliklere duyarlı bir kuramsal yaklaşım sunar. Ayrıca, model dört normun eşzamanlı ve dengeli biçimde işletilebildiği ortamlarda tam potansiyeline ulaşmaktadır; bu durum ise pratikte her zaman sağlanamayabilir. Bu nedenle gelecekteki araştırmalarda modelin:

- Farklı norm kombinasyonlarıyla varyantlarının oluşturulması,
- Farklı toplumsal gruplar (örneğin gençler, göçmenler, dezavantajlı kesimler) ile denenmesi,
- Farklı coğrafi ve kültürel bağlamlarda geçerlilik testlerine tabi tutulması,

yoluyla geliştirilmesi önerilmektedir. Bununla birlikte, çalışmada ele alınan örnekler bağlamlarından bağımsız olarak idealleştirilmemektedir. Her biri kendi tarihsel, toplumsal ve politik koşulları içinde değerlendirilen bu örnekler, normların farklı biçimlerde evrilebileceği çoğulcu pratikleri göstermek amacıyla seçilmiştir.

Bu çalışmanın sunduğu en özgün katkılardan biri, kuramsal kavramların yalnızca akademik bir tartışma zemini olarak değil, sahada gözlemlenebilir niteliksel göstergeler aracılığıyla analiz edilebilir yapılar olarak işlerlik kazanabileceğini göstermesidir. Bu yönüyle model, yalnızca mimarlık ve şehir planlama disiplinlerine değil, aynı zamanda sosyal bilimlerin diğer alanlarına da uygulanabilir metodolojik araçlar sunmaktadır.

Sonuç olarak, bu makale, radikal hayal gücü ve dönüştürücü umut kavramlarını teorik birer ilham kaynağı olmalarının ötesinde normatif-demokratik bir tasarım anlayışının kurucu bileşenleri olarak yeniden konumlandırmaktadır. Bu yaklaşım, çağdaş mekânsal üretimi yalnızca fiziksel bir organizasyon sorunu olarak değil, kolektif tahayyül ve müşterek eylem ekseninde yeniden düşünmeyi önermektedir. Önerilen kuramsal modelin en önemli katkısı, bu normatif ilkeleri saha düzeyinde gözlemlenebilir göstergeler aracılığıyla araçsallaştırmasıdır. Özellikle afet sonrası yeniden yapılanma, müşterek mekân üretimi, gençlik girişimleri, mahalle forumları ya da katılımcı tasarım odaklı planlama uygulamaları gibi çok aktörlü ve kolektif süreçlerin ön planda olduğu bağlamlarda, bu modelin hem analitik hem de yönlendirici işlev görebileceği öngörülmektedir. Bu yönüyle model, yalnızca akademik bir kavramsal çerçeve değil, aynı zamanda demokratik mekân üretimi süreçlerinin pratik sahalarda nasıl yönlendirilebileceğine dair uygulanabilir bir yol haritası sunmaktadır.

Bu kuramsal yapı, kavramsal düzeyde bütünleşik bir yaklaşım sunmasının ötesinde, aynı zamanda yapısal eşitlik modellemesi (SEM) gibi ileri analiz yöntemleriyle test edilebilir bir çerçeve sunması açısından da önemlidir (Ghaleb ve Yaşlıoğlu, 2024; Zyphur vd., 2023). Bu durum, normlar ve kavramsal araçlar arasındaki çok boyutlu ilişkilerin hem kuramsal geçerliliğini hem de ampirik olarak sınanabilirliğini desteklemekte; mimarlık ve şehir planlama alanlarında nitel-nicel araştırmaların bütünleşmesi açısından yenilikçi bir katkı sunmaktadır. Böylece çalışma, mekânsal kuram üretiminin ötesine geçerek toplumsal dönüşüm süreçlerinin analitik olarak izlenmesine olanak sağlayan metodolojik bir prototip ortaya koymaktadır.

Etik Kurul Onay Belgesi: Yazar, etik kurul onay belgesine gerek olmadığını beyan etmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval Certificate: The author declared that an ethics committee approval certificate is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study received no financial support.

Kaynaklar

Abers, R., Brandão, I., King, R., & Votto, D. (2018). *Porto Alegre: Participatory budgeting and the challenge of sustaining transformative change*. World Resources Institute. https://www.wri.org/research/porto-alegre-participatory-budgeting-and-challenge-sustaining-transformative-change

Agyeman, J. (2005). *Sustainable communities and the challenge of environmental justice*. New York University Press.

Appadurai, A. (2013). *The future as cultural fact: Essays on the global condition*. Verso.

Arampatzi, A. (2017). The spatiality of counter-austerity politics in Athens, Greece: Emergent 'urban solidarity spaces'. *Urban Studies*, 54(9), 2155–2171. https://doi.org/10.1177/0042098016629311

Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, *35*(4), 216–224. https://doi.org/10.1080/01944366908977225

Arquitectura Viva. (2018, June 13). *Bois-le-Prêtre by Lacaton & Vassal*. Retrieved July 2, 2025, from https://arquitecturaviva.com/works/transformacion-de-la-torre-bois-le-pretre-10

Bauman, Z. (2001). *Community: Seeking safety in an insecure world*. Polity Press.

Berk, M. G., & Akbulut, T. (2022). Solidarity Architecture: Socially-Minded Approaches Emerging in the Professional Practice in Architecture. *Kent Akademisi Dergisi, 15(4):1996-2009.* https://doi.org/10.35674/kent.1167138

Bloch, E. (1995). *The principle of hope* (N. Plaice, S. Plaice, & P. Knight, Trans.; Vol. 1). MIT Press. (Original work published 1954)

Bradley, K., & Hedrén, J. (2014). Utopian thought in the making of Green futures. In L. Andersson & K. Bradley (Eds.), *Green utopianism: Perspectives, politics and micro-practices* (pp. 57–81). Routledge.

Brand, P., & Dávila, J. D. (2011). Mobility innovation at the urban margins: Medellín's Metrocables. *City*, 15(6), 647–661. https://doi.org/10.1080/13604813.2011.609007

Cabannes, Y. (2019). *Participatory budgeting: A powerful and expanding contribution to the achievement of SDGs and primarily SDG 16.7* (GOLD Policy Series No. 2). United Cities and Local Governments. https://www.gold.uclg.org/sites/default/files/02_policy_series-v3.pdf

Castoriadis, C. (1998). *The Imaginary Institution of Society*. MIT Press. (Original work published 1975).

Cinema of Commoning. (2022, October 12). Collective experiences and political communities around cinemas. Retrieved from https://cinemaofcommoning.com/2022/10/12/collective-experiences-and-political-communities-around-cinemas-how-do-cinemas-create-political-spheres-and-collectivity/

Cinema of Commoning. (2024, October 24). Exploring cinema as social space: Communities, encounters, experiments. Retrieved from https://cinemaofcommoning.com/2024/10/24/exploring-cinema-as-social-space-communities-encounters-experiments/

De Angelis, M. (2007). *The beginning of history: Value struggles and global capitalism*. Pluto Press.

Dovey, K. (2014). *Urban design thinking: A conceptual toolkit*. Bloomsbury Publishing.

Ellin, N. (2013). Participatory architecture on the Parisian periphery: Lucien Kroll's Vignes Blanches. *Journal of Architectural Education*, *53*(3), 178–183. https://doi.org/10.1162/104648800564572

Fainstein, S. S. (2010). *The just city*. Cornell University Press.

Federici, S. (2012). Feminism and the politics of the commons. D. Bollier & S. Helfrich (Eds.), *The wealth of the commons: A world beyond market and state* (pp. 45–54). Levellers Press.

Federici, S. (2018). *Re-enchanting the world: Feminism and the politics of the commons*. PM Press.

Freire, P. (1970). *Pedagogy of the oppressed* (M. B. Ramos, Trans.). Continuum.

Freire, P. (1974). *Education for critical consciousness*. Seabury Press.

Freire, P. (2014). *Pedagogy of hope: Reliving pedagogy of the oppressed* (R. R. Barr, Trans.). Bloomsbury Academic.

Ghaleb, M., & Yaşlıoğlu, M. M. (2024). Structural equation modeling (SEM) for social and behavioral sciences studies: Steps sequence and explanation. *Journal of Organizational Behavior Review*, *6*(1), 69–108. https://dergipark.org.tr/en/pub/jobreview/issue/82893/1395927

Giroux, H. A. (2001). "Something's missing": Cultural studies, neoliberalism, and the politics of educated hope. *Strategies*, *14*(2), 227–252. https://doi.org/10.1080/10402130120088785

Giroux, H. A. (2004). When hope is subversive. *Tikkun*, *19*(6), 38–41. https://www.humanities.mcmaster.ca/~girouxh/online_articles/Tikkun%20piece.pdf

Giroux, H. A. (2025). Paulo Freire's legacy and critical pedagogy in dark times. *Policy and Practice: A Development Education Review*, *40*, 136–149. https://www.developmenteducationreview.com/sites/default/files/article-pdfs/Giroux%20Viewpoint%20Issue%2040.pdf

Goldfrank, B. (2007). Lessons from Latin America's experience with participatory budgeting. In A. Shah (Ed.), *Participatory budgeting* (pp. 91–126). World Bank. https://doi.org/10.1596/978-0-8213-6923-4

Gutiérrez, G. (1988). *A theology of liberation: History, politics, and salvation* (C. Inda & J. Eagleson, Trans.). Orbis Books. (Original work published 1971).

Habermas, J. (1990). *Moral consciousness and communicative action* (C. Lenhardt & S. W. Nicholsen, Trans.). MIT Press. (Original work published 1983).

Haiven, M., & Khasnabish, A. (2014). *The radical ımagination: Social movement research in the age of austerity*. Zed Books.

Hardt, M., & Negri, A. (2009). *Commonwealth*. Harvard University Press.

Harvey, D. (2000). *Spaces of hope*. University of California Press.

Harvey, D. (2008). The right to the city. *New Left Review*, (53), 23–40. https://newleftreview.org/issues/ii53/articles/david-harvey-the-right-to-the-city

Healey, P. (1997). *Collaborative planning: Shaping places in fragmented societies*. Macmillan.

Imrie, R. (1996). *Disability and the city: International perspectives*. Paul Chapman Publishing.

Innes, J. E., & Booher, D. E. (2004). Reframing public participation: Strategies for the 21st century. *Planning Theory & Practice*, *5*(4), 419–436. https://doi.org/10.1080/1464935042000293170

Kroll, L. (1987). *An architecture of complexity* (P. B. Jones, Trans). Rizzoli. (Original work published 1984)

Kroll, L. (1988). *Lucien Kroll: Buildings and projects* (W. Pehnt, Intro.). Rizzoli.

Lefebvre, H. (1991). *The production of space* (D. Nicholson-Smith, Trans.). Blackwell.

Libeskind, D. (2004). *Breaking ground: Adventures in life and architecture*. Riverhead Books.

Marcuse, H. (2014). *One-Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*. Beacon Press. (Original work published 1964).

Merrifield, A. (2006). *Henri Lefebvre: A critical introduction*. Routledge.

Mueller, R. O., & Hancock, G. R. (2008). Best practices in structural equation modeling. In J. W. Osborne (Ed.), *Best practices in quantitative methods* (pp. 488–508). SAGE Publications.

Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press.

Owolabi, H. O., Ayandele, J. K., & Olaoye, D. D. (2020). A systematic review of structural equation model (SEM). *Open Journals of Educational Development*, *1*(2), 27–39. https://www.openjournalsnigeria.org.ng/pub/ojed20200203.pdf

Rorty, R. (1999). *Philosophy and social hope*. Penguin Books.

Stavrides, S. (2016). *Common space: The city as commons*. Zed Books.

Tekogul, I. (2023, September 11). *Making hopeful futures: Critical hope and radical imagination in design*. RSD Symposium. https://rsdsymposium.org/hope-and-radical-imagination/

Trzcińska, M. (2021). Add, transform, and utilize: Possibilities of applying Druot, Lacaton, and Vassal's modernization strategies and solutions in Polish large-panel housing estates. *Land*, *10*(12), 1308. https://doi.org/10.3390/land10121308

Ünal, U. (2021). Structural equation modeling as a marketing research tool: A guideline for SEM users about critical issues and problematic practices. *Journal of Statistics & Applied Science*, *2*(2), 65–77. https://doi.org/10.52693/jsas.1015831

Vale, B., & Vale, R. (1991). *Green architecture: Design for a sustainable future*. Thames & Hudson

Wallpaper*. (2022, September 30). Screen stars: One-off cinemas across the globe. Retrieved from https://www.wallpaper.com/lifestyle/screen-stars-one-off-cinemas-across-the-globe

Waterworth, J. M. (2004). *A philosophical analysis of hope*. Palgrave Macmillan.

Webb, D. (2013). Pedagogies of hope. *Studies in Philosophy and Education*, *32*(4), 397–414. https://doi.org/10.1007/s11217-012-9336-1

World Commission on Environment and Development (WCED). (1987). *Our common future*. Oxford University Press.

Zyphur, M. J., Bonner, C. V., & Tay, L. (2023). Structural equation modeling in organizational research: The state of our science and some proposals for its future. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior, 10*, 495–517. https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-041621-031401

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Research Article *Araştırma Makalesi* DOI: 10.54864/planarch.1685166

Traditional Conservation Places: The Example of Çankırı Yaren Room

Geleneksel Sohbet Mekanları: Çankırı Yaren Odası Örneği

Selim KARTAL
Iğdır Üniversitesi, TBMYO, Tasarım Bölümü, Iğdır, Türkiye

ABSTRACT

Traditional sohbet meetings are an important heritage that has conveyed the social solidarity, cultural identity and common values of Turkish society for centuries. Although these meetings, known by different names in different regions of Anatolia, are similar in content, they differ in terms of spatial arrangements. In this study, it is aimed to reveal the original qualities of the spaces where the Yaren tradition in Çankırı, which is a part of the traditional sohbet meetings included in UNESCO's Intangible Cultural Heritage List, is carried out by analyzing the architectural features, interior arrangements and design concepts. Qualitative research method was used in the study. Yaren rooms in Çankırı center and in the villages were visited and the architectural features, interior arrangements and decorative elements of these rooms were examined in detail. Of the Yaren rooms examined, the Yaren room in Şabanözü Gürpınar village has a circular plan, while those in other villages have rectangular and square plans. The seating arrangements are arranged in accordance with the sohbet culture. There are special seating areas for Büyük Başağa and Küçük Başağa in the rooms and these places are arranged in accordance with the hierarchical order. A central area called the square is used for conversation and traditional activities. Traditional materials such as carpets, rugs, bundles and fabrics are used as decorative elements. The sitting corners of the Başağas are decorated with satin fabric and special cushions. Ceiling decorations are generally plain. As a result, Yaren rooms should be introduced to a wider audience, and awareness should be increased through media and education. Academic studies on Yaren culture should be encouraged and archived. Institutions should cooperate for the sustainability of cultural heritage, and structures should be restored according to their original functions. This tradition should be introduced with education and activities aimed at young people, and supportive cultural policies should be developed to keep it alive.

Keywords: Traditional chat meetings, İntangible cultural heritage, yaren, yaren room

ÖZ

Geleneksel sohbet toplantıları, Türk toplumunun sosyal dayanışmasını, kültürel kimliğini ve ortak değerlerini yüzyıllardır aktaran önemli bir miras niteliğindedir. Anadolu'nun farklı bölgelerinde değişik adlarla bilinen bu toplantılar içerik olarak benzerlik gösterse de mekân düzenlemeleri yönünden farklılık göstermektedir. Bu çalışmada, UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'nde yer alan geleneksel sohbet toplantılarının bir parçası olan Çankırı'daki Yaren geleneğinin gerçekleştirildiği mekânların mimari özelliklerini, iç mekân düzenlemelerini ve tasarım anlayışlarını analiz ederek bu mekânların özgün niteliklerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çankırı merkezde ve köylerde bulunan Yaren odaları ziyaret edilerek, bu odaların mimari özellikleri, iç mekân düzenlemeleri ve süsleme unsurları detaylı bir şekilde incelenmiştir. İncelenen Yaren odalarından Şabanözü Gürpınar köyündeki Yaren odası dairesel planlı iken diğer köylerdekiler dikdörtgen ve kare planlıdır. Oturma düzenleri sohbet kültürüne uygun şekilde düzenlenmiştir. Odalarda, Büyük Başağa ve Küçük Başağa için özel oturma yerleri bulunmaktadır ve bu yerler, hiyerarşik düzene uygun olarak düzenlenmiştir. Meydan adı verilen merkezi bir alan, sohbet ve geleneksel etkinlikler için kullanılmaktadır. Süsleme unsurları olarak halı, kilim, bohça ve kumaş gibi geleneksel malzemeler kullanılmıştır. Başağaların oturma köşeleri, saten kumaş ve özel minderlerle süslenmiştir. Tavan süslemeleri genellikle sadedir. Sonuç olarak Yaren kültüre ve odaları daha geniş kitlelere tanıtılmalı, medya ve eğitimle farkındalık artırılmalıdır. Yarenlik kültürü üzerine akademik çalışmalar teşvik edilmeli ve arşivlenmelidir. Kültürel mirasın sürdürülebilirliği için kurumlar iş birliği yapmalı, yapılar özgün işlevine uygun restore edilmelidir. Gençlere yönelik eğitim ve etkinliklerle bu gelenek tanıtılmalı ve yaren kültürünün ve odalarının yaşatılması için destekleyici kültürel politikalar geliştirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel sohbet toplantıları, somut olmayan kültürel miras, yaren, yaren odası

Received / Geliş Tarihi 27.04.2025
Revision Requested / Revizyon Talebi 24.05.2025
Last Revision / Son Revizyon 18.06.2025
Accepted / Kabul Tarihi 24.06.2025
Publication Date / Yayın Tarihi 16.09.2025

Corresponding author / Sorumlu Yazar: Selim KARTAL
E-mail: selim.kartal@igdir.edu.tr

Cite this article: Kartal, S. (2025). Traditional Conservation Places: The Example of Çankırı Yaren Room. *PLANARCH - Design and Planning Research*, 9(2), 439-448. DOI: 10.54864/planarch.1685166

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Giriş

Türk milli kültürü, köklü geçmişi ve geniş coğrafyasıyla önemli bir zenginlik ve çeşitlilik barındırmaktadır. Farklı bölgelere ve toplumlara özgü unsurlar içeren bu kültür, sanattan edebiyata, geleneklerden sosyal yaşam pratiklerine kadar pek çok alanda kendisini göstermekte ve her bir unsuru ile özgün bir kimlik sunmaktadır. Bu zengin kültürel yapı, tarih boyunca süregelen etkileşimlerle daha da renklenmiş, farklı gelenekleri ve yaşam biçimlerini bir araya getirerek kültürel mirası benzersiz bir bütünlük içinde günümüze taşımıştır. Taşınan bu kültürel miraslardan biriside Anadolu ve Türk dünyasında "Sohbet Toplantıları" adıyla sürdürülen buluşmalardır. Sohbet Toplantıları, Türk kültürünün sosyal ve kültürel yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle kış aylarına özgü olarak düzenlenen bu toplantılar, sosyal dayanışmayı teşvik eden, sohbet ve eğlence odaklı bir kültürel miras niteliği taşımaktadır. Türkiye genelinde farklı bölgelerde, yöresel farklılıklar doğrultusunda çeşitli adlarla anılan bu toplantılar, içerik ve uygulama biçimleri açısından zengin bir çeşitlilik sergilemektedir.

Sohbet toplantıları; Şanlıurfa'da sıra gecesi (Aslan, 2014; Çepik, 2020; Gönel Sönmez ve Öger, 2019; Öger ve Kırmızı, 2024), Mardin'de Leyli Gecesi geleneksel sohbet toplantısı (Uygur, 2014), Elâzığ'da Kürsübaşı geleneksel sohbet toplantısı (Yılmaz, 2019; (Aydın ve Ünüvar, 2020), Van'da Oturma toplantısı (Aslan Duman, 2020), Erzincan'da Sıra Gezme sohbet toplantısı (Atlı, 2016), Gümüşhane'de Herfene toplantısı (Aksaray, 2018), Ankara'da Ferfene geleneksel sohbet toplantısı (Mete vd., 2017; Uygur, 2019), Konya'da oturak toplantısı, Balıkesir'de Barana toplantısı, Burdur'da ziyafet toplantısı, Kütahya'da Gezek toplantısı (Aksaray, 2018). Kula, Sandıklı ve Çankırı'da Yaren sohbet toplantısı (Arslan, 2010; Karaman, 2017; Tezcan, 1990) adıyla varlık göstermektedir.

Bu sohbet toplantılarının yapıldığı mekanların iç düzenlemeleri ve tasarımları, geleneksel Türk kültürünün izlerini yansıtmakta ve sosyal yaşamın dinamiklerini anlamak için önemli bir referans noktası oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bu mekanlar yalnızca geçmişin birer tanığı değil, aynı zamanda kültürel mirasın geleceğe taşınmasında önemli bir araç niteliğindedir. Bu yüzden UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'nde yer alan geleneksel sohbet toplantılarının bir parçası olan Çankırı'daki Yaren geleneğinin gerçekleştirildiği mekânların mimari özelliklerini, iç mekân düzenlemelerini ve tasarım anlayışlarını analiz ederek bu mekânların özgün niteliklerini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Aynı zamanda, bu mekânların özgün niteliklerini belirleyerek, kültürel mirasın korunması, yaşatılması ve geleceğe aktarılmasına yönelik öneriler geliştirmek hedeflenmektedir. Bu doğrultuda hem tarihsel hem de çağdaş bağlamda mimari ve tasarım yaklaşımlarına ışık tutularak, geleneksel sohbet kültürünün mekânsal yansımaları detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

Kültür ve Kültürel Miras Kavramı

Kültür, bir toplumu diğer toplumlardan ayıran, tarih boyunca evrilerek varlığını sürdüren, kendine özgü sanatı, inançları, gelenekleri, anlayış ve davranış biçimleriyle o toplumun kimliğini şekillendiren yaşam ve düşünce tarzıdır (URL-1). Kültürel Miras ise, nesilden nesile aktarılan her türlü eser ve değerler bütününü ifade eder. Bu değerler, bir ülkenin zenginliği olarak kabul edildiği ve gelecek nesiller için korunması gerektiği düşünüldüğünden, tüm bu birikime "Kültürel Miras" adı verilmiştir (URL-2). Farklı ve çok sayıdaki tanımdan yola çıkarak Kültürel mirası, insanın geçmişten günümüze kadar oluşturduğu, biriktirdiği ve geliştirerek zenginleştirdiği bilgi, inanç, davranışlar ile bunların somut ve soyut unsurlarını kapsayan; ulusal ve evrensel öneme sahip, sürekliliği sağlanarak gelecek nesillere aktarılan değerler bütünü olarak tanımlamak mümkündür. Kültürel miras, toplumsal hafızanın ve kimliğin önemli bir unsuru olarak geçmişten günümüze taşınan değerleri ifade eder. Bu bağlamda kültürel miras somut kültürel miras ve somut olmayan kültürel miras olarak iki ana kategoride ele alınabilir.

Somut kültürel miras; tarihi yapıları, anıtları ve tarihi mekanları kapsar. Arkeolojik, mimari, bilimsel ve teknolojik eserler de bu mirasın içinde yer alır. Ayrıca, doğal kültürel miras da somut kültürel mirasın bir unsuru olarak kabul edilir (URL-2). Kültürel miras, sadece maddi nesneler, yapılar ve antik kalıntıları değil önceki kuşaklardan aktarılan somut olmayan değerleri de kapsamaktadır.

Bu unsurlar geçmişten günümüze aktarılan, kuşaktan kuşağa iletilen sözlü anlatımlar, sahne sanatları, toplumsal uygulamalar, ritüeller, festivaller, doğa ve evrenle ilgili geleneksel bilgi ve deneyimler ile el sanatları üretiminde kullanılan beceri ve yöntemleri içeren yaşayan kültürel değerleri de kapsamaktadır. Somut olmayan kültürel mirasın değeri, kültürel ifadenin kendisinden ziyade, nesilden nesile aktarılan bilgi ve beceri zenginliğinde yatmaktadır (URL-3).

UNESCO tarafından 17 Ekim 2003 tarihinde Paris'te gerçekleştirilen 32. Genel Konferans kapsamında kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 19 Ocak 2006 tarihli oturumda oy birliğiyle onaylanmıştır. Bu onay, "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun" başlığıyla 21 Ocak 2006 tarihli ve 26056 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Türkiye'nin sözleşmeye taraf olma süreci ise 27 Mart 2006 tarihinde resmen tamamlanmıştır. Söz konusu sözleşme; topluluklar, gruplar ve bazı durumlarda bireyler tarafından kültürel kimliklerinin bir parçası olarak görülen uygulamaların, ifadelerin, bilgiler ile becerilerin korunması, tanıtılması ve gelecek kuşaklara aktarılmasını amaçlamaktadır. Sözleşmenin 16., 17. ve 18. maddeleri uyarınca oluşturulan Somut Olmayan Kültürel Miras Listeleri aşağıdaki şekilde sınıflandırılmıştır (URL-4):

- İnsanlığın somut olmayan kültürel mirası temsilî listesi
- Acil koruma gerektiren somut olmayan kültürel miras listesi
- Korumanın iyi uygulamaları kaydı

2024 yılı itibarıyla Türkiye'nin bu listelerde kayıtlı toplam 30 kültürel unsuru bulunmaktadır (Tablo 1). Bu unsurlardan üçü Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'nde yer almaktadır (URL-4).

Asıl amacı dayanışma, yardımlaşma ve kültürel değerleri koruyarak gelecek kuşaklara aktarmak olan geleneksel sohbet toplantıları, Ahilik teşkilatının bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Günümüzde Anadolu'nun farklı bölgelerinde değişik isim ve içeriklerle devam eden bu geleneğin kökenine tarihsel açıdan kısaca göz atarak, geçmişten günümüze uzanan sürecini incelemek ve bu yapının mantığını daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Tablo 1.
Türkiye'nin UNESCO somut olmayan kültürel miras listesinde yer alan etkinlikleri (URL-4)

Öğe Adı	Listeye Alınma Yılı
Meddahlık Geleneği	2008
Mevlevi Sema Törenleri	2008
Âşıklık Geleneği	2009
Karagöz	2009
Nevruz	2009
Geleneksel Sohbet Toplantıları	2010
Alevi-Bektaşi Ritüeli Semah	2010
Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali	2010
Geleneksel Tören Keşkeği	2011
Mesir Macunu Festivali	2012
Türk Kahvesi ve Geleneği	2013
Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı	2014
İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka	2016
Geleneksel Çini Sanatı	2016
Bahar Bayramı Hıdırellez	2017
Dede Korkut- Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği	2018
Geleneksel Türk Okçuluğu	2019
Minyatür Sanatı	2020
Geleneksel Zekâ ve Strateji Oyunu: Togyzqumalaq, Toguz Korgool, Mangala/Göçürme	2020
Hüsn-i Hat, Türkiye'de İslam Sanatında Geleneksel Güzel Yazı	2021
Çay Kültürü: Kimlik, Misafirperverlik ve Toplumsal Etkileşim Sembolü	2022
İpek Böcekçiliği ve Dokuma için İpeğin Geleneksel Üretimi	2022
Nasreddin Hoca/Molla Nesreddin/Molla Ependi Fıkra Anlatma Geleneği	2022
Təzhib/Tazhib/Zarhalkori/Tezhip/Naqqoshlik	2023
İftar/Eftari/İftar/İftor ve Sosyo-Kültürel Gelenekleri	2023
Balaban/Mey Zanaatkârlığı ve İcra Sanatı	2023
Sedef Kakma İşçiliği	2023
*Islık Dili	2017
*Geleneksel Ahlat Taş İşçiliği	2022
*Zeytin Yetiştiriciliği ile İlgili Geleneksel Bilgi, Yöntem ve Uygulamalar	2023

*Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras

Geleneksel Sohbet Toplantılarının Tarihsel Kökleri

Türk toplumlarının kültür ve medeniyetlerinin oluşum sürecinin ilk safhalarında, kendilerine has belirgin ve özgün nitelikler ortaya çıkmıştır. İslamiyet'ten önceki Türk kültürüne bakıldığında hem ırksal özellikler hem de coğrafi ve tarihsel şartların etkisiyle şekillenen toplumsal yapı içerisinde; yardımlaşma, konukseverlik, iyilikseverlik, dürüstlük, cömertlik ve namus anlayışının ön planda olduğu görülmektedir. Bu nitelikler, eski Türk destanlarında, Dede Korkut Hikâyelerinde ve Orhun Yazıtlarında sıklıkla vurgulanmaktadır (Ceylan, 2020). Türk milletinin tarih sahnesine çıkışından itibaren, özellikle Selçuklu dönemine kadar, toplumsal kaynaşma ve dayanışma kavramlarına büyük önem verilmiştir. Bu amaca ulaşmak için sosyal yaşamda birtakım gelenekler ve törenlere dayalı uygulamalar geliştirilmiştir (Başdin, 2017). Bu bağlamda, toy ve şölen törenleri, toplum içinde birlik vie beraberliği sağlamada son derece işlevsel bir rol oynamıştır (Bakırcı, 2019). Toy ve şölenler, eski Türk toplumlarında toplumsal dayanışmayı birçok açıdan destekleyen önemli organizasyonlar arasında yer almıştır. Toylar, özellikle liderlik otoritesini pekiştirme, halk arasında birlik oluşturma ve toplumsal dayanışmayı güçlendirme amacıyla düzenlenen törensel etkinliklerdir. Doğu Türkistan'dan Makedonya'ya kadar geniş bir coğrafyada izlerine rastlanan bu gelenek, Anadolu'da farklı isimlerle de olsa varlığını sürdürmüştür (Ekim, 2012a; Ekim, 2012b; Eroğlu ve Köktan, 2015).

Türk toplumunun sosyal yaşamında yardımlaşma ve dayanışma her dönemde önemli bir rol oynamıştır. Bu anlayış, İslamiyet'in kabulüyle birlikte daha da pekişmiş ve süreklilik kazanmıştır. İslam dini, toplumsal adaleti sağlama amacıyla çeşitli kurallar ortaya koymuş ve "insanların en hayırlısı, insanlara en faydalı olandır" anlayışıyla sosyal yardımlaşmaya manevi bir derinlik kazandırmıştır. Böylece yardımseverlik ve dayanışma, ibadetle bütünleşen bir değer haline gelmiştir. Türklerin Anadolu'ya göç ederek yerleşmeleriyle birlikte gelişen sanat ve ticaret hareketliliği, burada yaşayan halkın kendi sanatkâr ve esnaf teşkilatlarını oluşturarak rekabet ortamında yer almalarına zemin hazırlamıştır. Oluşan bu rekabet, mevcut dayanışmayı ve dostluğu pekiştirirken, bireyler arasında örgütlenme ve birlikte hareket etme çabalarını hızlandırmıştır. Bu doğrultuda, 13. yüzyılda Ahî Evran öncülüğünde yapılandırılan Ahilik teşkilatı, dayanışma ve yardımlaşma anlayışını kurumsal bir çerçevede sistematize etmiştir (Eroğlu ve Köktan, 2015). Bu bağlamda, Ahilik teşkilatının, sosyal dayanışmayı güçlendirme ve toplumun ekonomik ve ahlaki düzenini sağlama açısından Türk-İslam medeniyeti içinde önemli bir yere sahip olduğu ifade edilebilir.

Ahilik, Ahi Evran-ı Velî'nin önderliğinde Anadolu'da teşkilatlanarak Türk-İslam medeniyetinin temel unsurlarından biri haline gelmiştir. İslami inançlarla Türklerin Orta Asya'dan getirdiği değerleri birleştirerek, Anadolu topraklarında yeni bir medeniyet hareketinin oluşumunda etkili olmuştur. Ahilik terimi, Arapça "kardeşim" anlamındaki "ahi" kelimesinden veya Türkçe "akı" (Divanü Lügati't Türk) kelimesinden türetilmiştir. Bu kelime, "cömert, yiğit, eli açık" gibi anlamlar taşımaktadır. XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu'nun yurt haline gelmesinde ve Osmanlı Devleti'nin temellerinin atılmasında etkili olan Ahilik, dini, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi yönleriyle çok yönlü bir yapı sunan bir teşkilatlanma modelidir. Bu sistem, "Allah'ın rızasını kazanma" ilkesi temelinde şekillenerek; dürüstlük, güvenilirlik, helal kazanç, kul hakkına saygı, çalışkanlık, paylaşma ve toplumsal dayanışma gibi ahlaki değerleri esas almıştır (Ceylan, 2020).

Ahilik, toplumda kendinden daha çok başkalarını düşünen, kimseyi kandırmayan, çalmayan, kimsenin namusuna kötü gözle bakmayan, adabı muaşeret kurallarına uygun davranışlar sergileyen, kendini sürekli kontrol ettiği için toplumun hiçbir ferdini rahatsız ve rencide etmeyecek şekilde sağlıklı davranışlar sergileyen ideal insan tipini oluşturmayı amaçlamıştır (Ünver, 2005). Ahilik teşkilatı, Anadolu'nun Türkleşmesi, Türk dili ve edebiyatının gelişimi, sanat ve ticaret ahlakının yaygınlaşması gibi alanlarda önemli katkılar sağlamıştır (Karasoy, 2003). Eğitim ve dayanışma faaliyetleriyle topluma öncülük eden Ahilik, gençlere meslek kazandırmış, üyelerine maddi destek sağlamış ve sosyal adaletin güçlenmesini amaçlamıştır. Ahiler, kazançlarının ihtiyaç fazlasını hayır işlerine ve yatırıma yönlendirerek, topluma katkı sunmuş; eğitim ve konaklama tesisleri kurmuşlardır. Ahilik teşkilatı, Türk esnaf ve zanaatkârlarını bir araya getirerek yerleşim yerlerinde sosyal ve ekonomik istikrarı sağlamış, kültürel ilerlemeye katkıda bulunmuş ve toplumsal dayanışmanın korunmasında etkili olmuştur. Selçuklu Devleti'nin dağılmasının ardından Anadolu'da milli birlik ve beraberliği ayakta tutan önemli bir yapı haline gelmiş, Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinde de önemli bir görev üstlenmiştir (Aydın, 2020). Selçuklu

ve Osmanlıların kültürel mirası olan Ahilik, esnaf, sanatkâr ve ticaret erbabını kapsayan bir sistem olarak iş ahlakı ve meslek etiğini belirlemiştir. Dürüstlük, erdemlilik, yardımseverlik, kalite ve insan haklarına saygı gibi ilkelere dayanan bu gelenek, toplumsal yapıyı yüzyıllar boyunca şekillendirmiştir. Ahilik, Türkiye coğrafyasındaki en eski ve derin köklere sahip geleneklerden biridir. Yüzyıllar boyunca varlığını sürdüren bu teşkilat, Müslüman-Türk toplumunun sosyal, kültürel ve ekonomik yapısında önemli bir rol oynamıştır (Çolaklar, 2019) Osmanlı devletinde yerini lonca ve gedik sistemine bırakan Ahilik teşkilatı (Aydın, 2020), Tanzimat döneminden itibaren zayıflamış ve nihayetinde 1912 yılında kaldırılmıştır.

Toy ve şölen geleneği ile Ahilik sistemi, Türk kültürünün sosyal dayanışma ve yardımlaşma ruhunu temsil eden iki önemli yapıdır. Toylar, toplumsal birlik ve liderlik kavramını pek çok yönden vurgularken; Ahilik, toplumsal düzeni sağlayan, sanat ve ticaret ahlakını yaygınlaştıran ve sosyal dayanışmayı kurumsallaştıran bir sistem olarak öne çıkmıştır. Bu gelenekler, günümüzde bile Türk toplumunun kültürel ve sosyal yapısında derin izler bırakmıştır. Türk kültürü, tarih boyunca toplumsal dayanışma ve bir araya gelme etkinlikleri ile yoğun bir şekilde şekillenmiştir. Bu kapsamda, "toy" ve "şölen" gibi toplumsal etkinlikler, Eski Türk toplumunun önemli unsurlarından birini oluştururken, Anadolu'ya taşınan Türk kültürü, Ahilik gibi sosyoekonomik bir yapı ile özgün bir sistem haline gelmiştir. Toy, şölen ve Ahiliğin özünde bulunan sosyal yardımlaşma ve dayanışma geleneği günümüzde farklı yörelerde ve çeşitli isimlerle devam ettirilmektedir. Bu yörelerden biriside Çankırı'dır. Çankırı'da Yaren sohbetleri adıyla devam ettirilen gelenek bir sonraki bölümde detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Çankırı Yaren Sohbetleri ve Yaren Odası

Çankırı, zengin bir geçmişe sahip olmasıyla birlikte geleneksel kültürün korunup günümüze kadar aktarıldığı önemli bir kültürel merkezdir. İç Anadolu ile Batı Karadeniz arasında bir geçiş bölgesinde yer alması, Çankırı'nın farklı kültürlerle yoğun bir etkileşim içinde olmasını sağlamıştır. Bu etkileşim, bölgenin ekonomik, sosyal, ticari ve kültürel açıdan gelişmesine önemli katkılar sunmuş, Çankırı'nın bir kültür merkezi olarak öne çıkmasına neden olmuştur. Şehir, zengin halk kültürü ve kendine has gelenekleri ile kültürel mirasını özgün bir şekilde günümüze taşımayı başarmıştır. Çankırı'nın halk kültüründeki en kıymetli unsurlardan biri olan yâran geleneği, yüzyıllardır yaşatılmakta ve bölgenin toplumsal hafızasında derin bir yer tutmaktadır. Bu gelenek, aynı zamanda Çankırı'nın kültürel kimliğini şekillendiren en önemli değerlerden biri olma özelliğini taşımaktadır.

Çankırı Yareni, milli kültürümüzün en özgün örneklerinden biridir. Kökleri geleneksel Orta Asya kültürüne dayanan bu gelenek, İslamiyet'in kabulüyle birlikte şekillenmiş ve Anadolu'da Ahilik teşkilatının bir uzantısı olarak günümüze kadar yaşatılmıştır. Yaren geleneği; eğlence ve dinlenmenin yanı sıra yardımlaşma, eğitim, toplumsal dayanışma, sanat, müzik ve edebiyat gibi birçok unsuru bünyesinde barındıran zengin ve çok yönlü bir kültürel yapıyı temsil etmektedir (Tezcan, 1990). Yaren geleneği, Anadolu kültüründe özellikle İç Anadolu Bölgesi'nde önemli bir yer tutan sosyal bir dayanışma ve dostluk kurumudur. Yarenlik, insanlar arasında sevgi, saygı, yardımlaşma ve dayanışmayı esas alan bir anlayışı temsil eder. Özellikle köy ve kasabalarda toplumsal bağları güçlendirmek, kültürel aktarımı sağlamak ve bireyler arası iletişimi desteklemek için bir araya gelen topluluklar, bu geleneğin temelini oluşturur.

"Yaren" ve "Yaran" kelimeleri farklı anlamlara gelir. "Yaren" tekil bir ifade olup arkadaş veya yakın dost anlamında kullanılırken, "Yaran" ise bu dostluk topluluğunun tamamını, yani bir grubun üyelerini ifade eden çoğul bir terimdir. Yani, "Yaren" dediğimizde Yaran topluluğunun tek bir bireyinden bahsederiz; "Yaran" ise tüm üyeleri kapsayan bir ifadedir (Tezcan, 1990). Yaren geleneği, bir gönül mektebi gibidir; bu mektebe kabul edilmek için dört aşamalı bir süreci geçmek gerekir. Akıl, Ahlak, Bilim ve Çalışmak. Yarenler toplumumuzda farklı bir konumdadır. Seçilmiş insanlar topluluğu, önder ve lider insanlar olarak bilinirler. Üstün karakterli, dürüst, güvenilir, sözü ve sohbeti dinlenir. Mesleğinde çırak, kalfa veya ustalık mertebesinde inanç ve ahlaki değerlerine son derece bağlı insanlardan seçilir. Yarenlik sadece belirli dönemler içerisinde ocak yakmalarla sınırlı değildir. Bu işin sadece görsel boyutudur. Gerçek anlamda bir yarenlik, yaşam boyu süren bir bağdır. İyi ve kötü zamanlarda, sağlıkta ve hastalıkta, varlıkta ve yoklukta; sevinçli anlarda ve hüzünlü günlerde birlikte hareket edebilen, duygularını içtenlikle paylaşabilen bireylerin yetişmesini amaçlayan önemli bir toplumsal yapıdır (Absarıoğlu, 2017). Yaren meclisleri, Anadolu'da özellikle kış aylarında erkeklerin bir araya gelip sohbet ettikleri, oyunlar oynadıkları ve toplumsal meseleleri tartıştıkları bir ortam sunmuştur. Bu meclisler, halkın eğitimi ve sosyal bağlarının güçlenmesi açısından kritik bir role sahiptir.

Çankırı'da sohbet, eğlence ve çeşitli toplumsal buluşmaların en yoğun yaşandığı dönem kış aylarıdır. Özellikle belli yaş grubundaki bireylerin sürdürdüğü bu buluşmalar, yaklaşık üç aylık bir zaman diliminde hem şehir merkezinde hem de köylerde "Yaren Sohbetleri" adıyla düzenli olarak gerçekleştirilir. Her mahallede, benzer yaşlarda gençler bir araya gelerek o yıl oluşturulacak yaren topluluğu için söz birliği eder. Bu gençler, kendi aralarında bir grup oluşturarak 24 kişiye ulaştıklarında, içlerinden bir büyük başağa, bir küçük başağa ve bir yaren reisi seçerler. Bu kararlarla birlikte yaren ocağı kurulmuş olur. Yaren Meclisi'nde her hafta bir ocak yakılır. Ocak yakma sırası gelen kişi, toplantının sonlarına doğru "Arap Verme" geleneği çerçevesinde belirlenir. Bu süreç, tüm yarenlerin sırası gelene kadar devam eder. Son olarak, büyük başağa ocağını yaktığında o yılki yarenlik sona erer. Yaren ocağında görev alanlar arasında büyük başağa, küçük başağa, yaren reisi, yaren üyeleri, çavuş ve müzik icra eden sazendeler yer alır (Softa, 2009).

Büyük Başağa: Yaren topluluğunda iki başağa yer alır; bunlardan biri Büyük Başağa olarak adlandırılır. Bu kişi, grubun en yaşlı ve deneyimli üyesidir. Daha önce defalarca yarenlik yapmış, çevresinde dürüstlüğü ve saygınlığıyla tanınan biridir (Tezcan, 1990).

Küçük Başağa: İkinci başağa konumunda olan Küçük Başağa da benzer özelliklere sahip olmalıdır. Ancak yaş bakımından Büyük Başağa'dan daha gençtir. Yarenin tüm organizasyonel sorumlulukları onun görev alanına girer (Tezcan, 1990).

Yaren Reisi: Sohbetleriyle öne çıkan, genellikle yaşça büyük ve topluluk içinde Başağalardan sonra en yetkili kişi olarak kabul edilen kişidir. Yarenin yönetiminde söz sahibidir (Absarılıoğlu, 2017).

Çavuş: Küçük Başağa'ya destek veren görevli olarak öne çıkar. Yarenin düzeninden sorumludur. Davetlerin organize edilmesi, yiyecek-içecek temini (örneğin yemek, çay, kahve, sigara) ve oyun sıralamalarını belirlemek gibi işleri üstlenir (Tezcan, 1990).

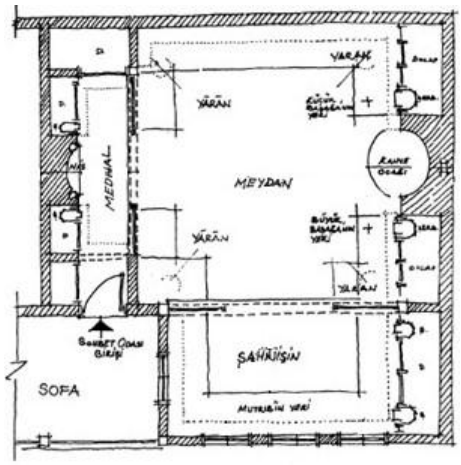
Yarenler: Yarendeki üyelere yaren denir. Yaren gençler, orta yaşlılar ve yaşlıların oluşturduğu üç ayrı yarenden oluşmaktadır (Tezcan, 1990).

Sazendeler: Sazendeler, yaren grubuna dâhil olmayan fakat müzik hizmeti sunan kişilerdir. Ücret karşılığında sanatlarını icra

ederler ve kendilerine ayrılan özel bir bölümde görev yaparlar (Absarılıoğlu, 2017).

Geçmişte Çankırı'da ocak yakma geleneği özel olarak düzenlenmiş evlerde gerçekleştirilirdi (Absarılıoğlu, 2017). Bu evler, sohbetlerin niteliğine uygun olarak farklı bölümlere ayrılmıştı (Şekil 1). Bu bölümler arasında giriş kısmı olan Medhal, ikramların yapıldığı Şerbetlik, ateşin yakıldığı Ocak, oturma alanı olan Sedir, müzisyenlerin yer aldığı Şahniş ve etkinliklerin merkezi sayılan Meydan yer alırdı (Tezcan, 1990). Yarenlerden birinin böyle bir eve sahip olması, ocak yakımı için yeterli sayılırdı. Eğer böyle bir ev bulunmazsa, yakın çevredeki eş, dost ya da akrabalardan biri evini bu amaçla kullanıma açardı. Ancak günümüzde bu tür mimariye sahip evler neredeyse tamamen yok olmuş durumdadır. Bu nedenle, köylerde köy odaları, şehir merkezlerinde ise özel olarak ayrılmış odalar kullanılmaktadır (Absarılıoğlu, 2017).

Şekil 1.
Sohbet odası plan şeması (Kaynak: Numan, 1981)

Gereç ve Yöntem

Bu çalışmanın temel amacı UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'nde yer alan geleneksel sohbet toplantılarının bir parçası olan Çankırı'daki Yaren geleneğinin gerçekleştirildiği mekânların mimari özelliklerini, iç mekân düzenlemelerini ve tasarım anlayışlarını analiz ederek bu mekânların özgün niteliklerini ortaya koymaktır. Çankırı, yarenlik geleneğinin tarihsel ve kültürel anlamda en yoğun şekilde yaşatıldığı illerden biri olması, aktif olarak işlevini sürdüren yaren odalarına ev sahipliği yapması ve yaren kültüründeki hiyerarşik yapının mekâna yansıması açısından önemli bir örneklem alanı olması nedeniyle çalışma alanı olarak seçilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Karasar (2023), Nitel araştırma yaklaşımı içinden literatür taraması olarak da bilinen işlem aslında bir belge taramasıdır. Belge tarama yöntemiyle veri toplamaya başlamak için etkili bir yayın taraması yapmak önemlidir. Yayın taraması, araştırılan konuya ilişkin yayımlanmış kaynakların belirlenmesi ve liste hâline getirilmesidir (Karasar, 2023). Yayın taramasının farklı yolları vardır. Bu çalışma kapsamında izlenen yol aşağıdaki şekilde sıralanabilir. Öncelikli olarak konuyla ilgili "anahtar kelimeler" belirlenerek Google Scholar ve Web of Science gibi Ulusal ve Uluslararası elektronik veri tabanlarında taranarak araştırmaya başlanmıştır. Ulaşılan temel kaynakların kaynakçasında yer alan kaynakların bulunması ile incelenecek yayın sayısı artırılmıştır. Bu şekilde yayın taraması yapılarak güncel ve birincil veri kaynaklarına ulaşılmıştır. Konuyla yakından ilişkili olan çalışmalar incelenmiş ve makalenin strüktürünü oluştururken kullanılmıştır. Bu araştırma kapsamında, Çankırı il merkezinde faaliyet gösteren tüm yaren odaları incelenmiştir. Ayrıca merkeze bağlı ilçe ve köylerdeki yaran odalarından bazıları analiz için seçilmiştir. Analizi gerçekleştirilen odaların seçiminde, odanın aktifliği, temsil ettiği yarenlik anlayışının geleneksel özellikleri taşıyıp taşımadığı ve topluluk içindeki işlevi gibi kriterler dikkate alınmıştır. Özellikle yaren kültürünün geleneksel özelliklerini taşımayan odalar incelemeye alınmamıştır. Çankırı merkezde ve köylerde yer alan yaren odaları 14-15 Aralık 2024 tarihinde ziyaret edilerek detaylı bir şekilde incelenerek fotoğrafları çekilmiştir. Çalışma kapsamında literatür taraması ve saha incelemeleri yoluyla elde edilen veriler bir araya getirilerek bulgular elde edildi. Daha sonra incelenen tüm yaren odalarının özellikleri tablolaştırıldı ve oluşturulan tabloya göre yaren odaları değerlendirildi. Değerlendirme sonucunda yaren odalarının birbirlerine göre özellikleri belirlenmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Çalışmanın bu bölümünde, yarenlik geleneğinin somut mekânları olan yaren odaları; Çankırı merkezde yer alan yaren odaları ile köylerdeki yaren odaları olmak üzere iki ayrı başlık altında incelenmektedir.

Çankırı Merkezde Yer alan Yaren Odaları

Çankırı yaren evi sohbet odası: Çankırı Yaren Evi'nin sohbet odası, "L" formunda bir mekân kurgusuna sahiptir. Girişin karşısında yer alan duvara boydan boya sedir şeklinde geniş bir oturma alanı yapılmıştır. Bu oturma alanının meydana bakan bölümü korkulukla çevrilmiştir. Bu alan hem yarenler hem de sazendeler için düzenlenmiştir. Oturma alanının ön bölümü minderlerle çevrilmiş, yaslanma yerlerinde hasır yastıklar konulmuştur. Meydanın etrafı sedirlerle çevrilmiş sadece giriş alanı açık bırakılmıştır. Büyük Başağa ve Küçük Başağa için karşılıklı köşelerde özel oturma alanları yapılmıştır. Bu iki başağanın orta kısmında temsili bir ocak bulunmaktadır. Ocağın sağ tarafında büyük başağa sol tarafında ise küçük başağa oturmaktadır. Yaren hiyerarşisine göre büyük başağanın oturma alanının küçük başağanınkine göre küçük başağanın ise yarenlerin oturma yerlerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca başağaların önünde şamdanlar ve hayvan postları yer almaktadır. Sedirin üstü hasır minderlerle ve yaslanma yerleri ise hasır yastıklarla donatılmıştır. Zemin tek renkte halı ile kaplanmış sedir önlerinde ise halı üstüne kilimler konulmuştur. Duvarlar, geleneksel bir unsur olarak boydan boya bohçalarla süslenmiştir (Şekil 2). Odanın tavanı sade bir tasarıma sahiptir ve süsleme sanatına yer verilmemesi, mekânda görsel anlamda sade bir algı yaratmıştır.

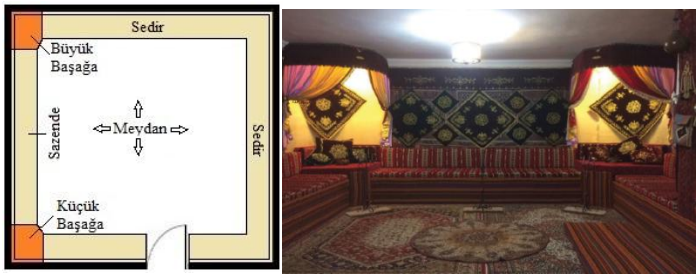
Şekil 2.
Çankırı yaren evi sohbet odası plan şeması ve görseli

Çankırı Esnafları yaren kültürünü yaşatma derneği sohbet odası: Çankırı Esnafları Yaren Kültürü Yaşatma Derneği'ne ait oda, kare formda ve küçük bir mekândır. Oda, dört bir tarafı sedirle çevrili bir oturma düzenine sahiptir. Girişin sol tarafındaki

alandaki köşelerde başağalar için oturma yerleri yapılmıştır. Sağda büyük başağa solda ise küçük başağa oturacak şekilde oturma düzeni oluşturulmuştur. Başağaların yerleri yarenlerin oturma yerlerinden daha yüksek olarak yapılmıştır. Ayrıca, yaren kültürünün hiyerarşik yapısına uygun olarak, büyük başağanın oturma yerinin küçük başağanın oturma yerinden daha yüksek bir konumda olduğu görülmektedir. Baş ağaların oturma köşeleri farklı renkteki saten kumaşlarla, bohça ve özel yastıklar ile özenle süslenmiştir. Başağaların ön bölümlerine şamdanlar yerleştirilmiştir. Oda düzeninde şahnişin bulunmamaktadır. Geleneksel şahnişin alanının yokluğunda, sazendeler sedirlerde otururak sanatlarını bu bölümde icra etmektedirler. Odanın kare formda ve küçük bir yapıya sahip olması, büyük başağa ve küçük başağanın tüm mekâna hâkimiyetini artırmıştır. Duvarlar, halı ve bohça gibi yaren kültürüne ait estetik unsurlar ile süslenmiştir. Ayrıca tavan sade bir şekilde bırakılmıştır (Şekil 3).

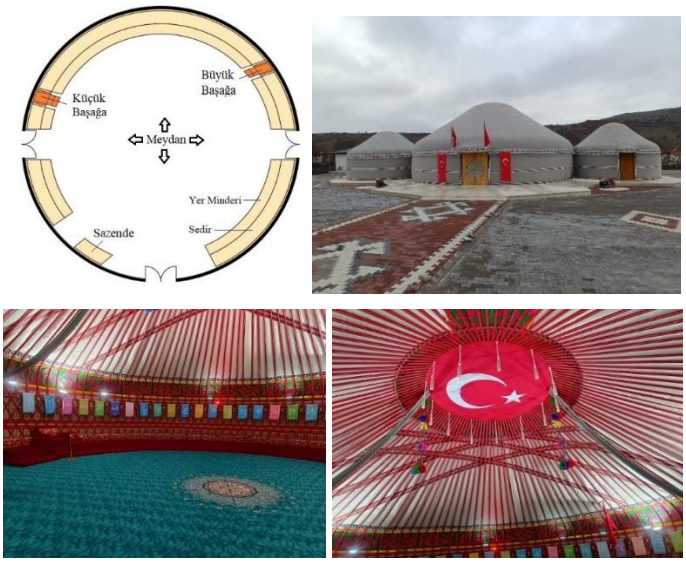
Şekil 3.
Çankırı Esnafları yaren kültürünü yaşatma derneği sohbet odası plan şeması ve görseli

Köylerde Yer alan Yaren Odaları

Şabanözü Gürpınar köyü yaren odası: Şabanözü Gürpnar köyünde yapılan yaren evi Türkmen evi şeklinde yapılmıştır. Zeminde oluşturulan platform üzerine dairesel formda üç adet Türkmen çadırı yapılmıştır. Bitişik nizam yapılan bu çadırların ortadaki ana mekân olduğu için büyük yapılmış diğer iki tanesi ortadakine göre daha küçük yapılmıştır. Ana çadırın giriş kapısı çift kanatlı ve süslemeli bir şekilde yapılmıştır. Ana çadır haricindeki diğer iki çadırdan sağ taraftaki çadır içinde ayakkabılık ve misafirler için oturma sedirleri bulunmaktadır (Şekil 4). Bu çadır aslında bir ara mekân işlevi görmektedir. Ana mekâna girmeden önce bu bölümde hazırlıklar yapılmaktadır.

Şekil 4.
Şabanözü Gürpınar köyü yaren odası plan şeması ve görselleri

Diğer küçük çadır ise depolama ve oyunlar için hazırlanma mekânı olarak kullanılmaktadır. Tuvaletler ve mutfak bağımsız bir şekilde çadırların arka bölümünde inşa edilmiştir. Ana çadırın giriş kapısının sol bölümünde sazendeler için bir alan ayrılmıştır. Ana çadırdan diğer iki küçük çadıra geçiş sağlanmaktadır. Sazendeler için ayrılan bölüm ve kapı önleri hariç meydanın etrafı sedirlerle çevrelenmiştir. Küçük çadırlara karşılıklı geçiş için yapılan kapılardan sonra sağ tarafta büyük başağa sol tarafta ise küçük başağa için özel oturma alanı yapılmıştır. Küçük başağanın hemen yanında ise çavuş için bir yer düzenlenmiştir. Baş ağaların önlerinde şamdanlar yer almaktadır. Sedirlerin önünü minderler yerleştirilmiştir. Sedir üsleri sünger minder ve yaslanma yerlerine ise hasır yastıklar konulmuştur. Odanın tabanı halı ile kaplanmıştır. Duvarlar kilim ile kaplanmıştır. Kilim üstlerinde Türk boylarına ait boy bayrakları asılmıştır. Yine ana mekânın tavanının orta göbeğine ise Türk bayrağı yerleştirilmiştir.

Hacıbey yaren odası: Hacıbey'de yer alan Yaren Evi, yaren odasının yanı sıra misafir odası, koridor (ayakkabılık), mutfak, tuvalet ve oyun giyinme odasından oluşmaktadır. Yaren odası, dikdörtgen bir forma sahiptir. Odanın giriş kısmı hariç, diğer tüm bölümleri sedirle çevrelenmiştir. Giriş kapısının karşısındaki uzun duvarın tam ortasında, büyük başağa ve küçük başağa için özel oturma alanları yapılmıştır. Başağaların oturma yerlerinin üstü farklı renkteki saten kumaşlar ile süslenmiştir. Başağalar için yan yana yapılan bu oturma yerleri diğer yarenlerin oturduğu sedirlerden daha yüksek yapılmıştır. Ayrıca odanın diğer bölümlerine kıyasla başağaların oturma alanı daha özenli bir şekilde süslenmiştir. Odaya girişin sağlandığı kapının sağ bölümünde sazendeler için bir yer ayrılmıştır. Sedir üzerinde minderler ve yaslanma yerlerine de ise hasır yastıklar yer almaktadır. Duvarlarda kilim, Türk bayrağı ve eski Türk boylarına ait sancaklar (bayraklar) yer almaktadır. Odanın tabanı halı ile kaplanmıştır. Genel itibari ile sade bir yapısı olan Hacıbey yaren odasının tavanı da sade olarak yapılmıştır (Şekil 5).

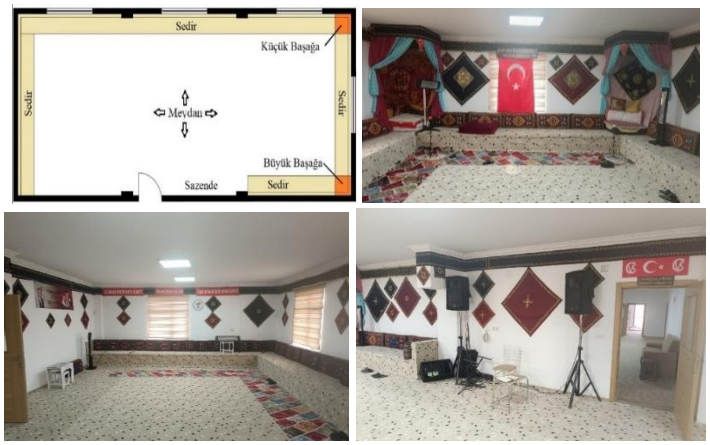
Şekil 5.
Hacıbey köyü yaren odası plan şeması ve görselleri

Çivi köyü yaren odası: Çivi köyü odası koridor (ayakkabılık), mutfak, tuvalet, misafir odası ve yaren odasından oluşmaktadır. Çivi köyünde yer alan köy odası içine yapılan yaren odası dikdörtgen forma sahiptir. Odaya giriş kapısının hemen sağında sazendeler için yer ayrılmıştır. Odanın üç duvarı sedirle çevrilmiştir. Giriş kapısını bulunduğu duvarın sağ tarafında sazendelerin bulunduğu bölümden sonraki duvar boyunca da sedir devam etmektedir. Giriş bölümünün sağ tarafındaki odanın köşe noktalarına büyük başağa ve küçük başağa için özel bölümler

düzenlenmiştir. Bu iki bölümün süslemesi odanın diğer bölümlerine göre daha özenli yapılmıştır. Başağa köşeleri farklı renkteki kumaş ile süslenerek farklı bir köşe oluşturulmuştur. Sol köşede büyük başağanın yerinin arka kısmı hali ile kaplanmıştır. Yine bu bölümde sedirin üstüne minder konulup diğer yârenlerin oturduğu bölümden daha yüksek tutulmuştur. Küçük başağanın yeri aynı şekilde sedir üstüne konulan minderle yükseltilmiştir. Arka bölümüne ise bohça asılmıştır. Genel itibari ile odanın duvarları bohça ile süslenmiştir. Ayrıca tavan ve duvarın kesişim noktaları kumaş malzemeden yapılmış bir şeritle çevrilmiştir. Meydan kısmının tabanı ve sedirler halı ile kaplanmıştır. Sedirin yaslanma kısmında hasır yastıklar bulunmaktadır. Ayrıca sedirlerin ayaklık kısmına kilimler konulmuştur. Odanın tavanı sade bir şekilde yapılmıştır (Şekil 6).

Şekil 6.
Çivi köyü yaren odası plan şeması ve görselleri

Alva köyü yaren odası: Alva köyü odası koridor (ayakkabılık), mutfak, tuvalet ve yaren odasından oluşmaktadır. Alva köyü yaren odası kareye yakın bir formdadır. Odanın giriş kapısı önü hariç diğer duvarları sedirle çevrilmiştir. İki kademle sedir kullanılmıştır. Giriş kapısının karşı duvarının orta kısmına büyük başağa ve küçük başağanın oturma yerleri bulunmaktadır. Bu bölüm kumaş fon perdeleri ile süslenerek zarif ve şık bir alan oluşturmanın yanı sıra odanın diğer bölümlerinden farklılaştırılmıştır (Şekil 7).

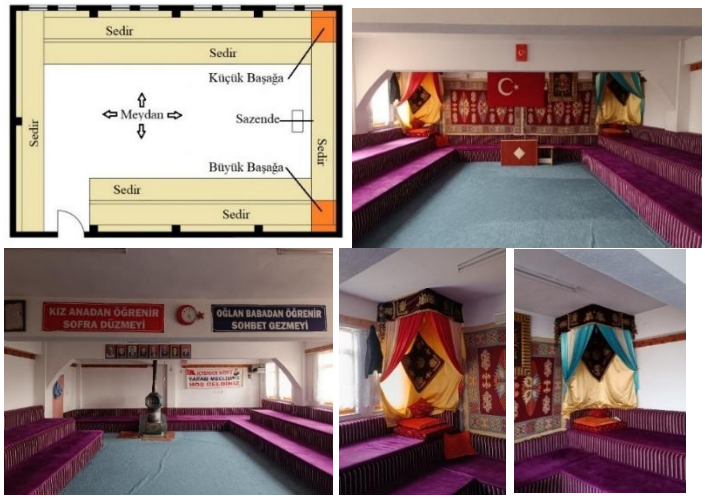
Şekil 7.
Alva köyü yaren odası plan şeması ve görselleri

Büyük başağa ve küçük başağanın yeri iki sıra halinde düzenlenen sedirlerin ilk kademesinden yüksek ancak ikinci kademesinden alçakta kalmaktadır. Sedirlerin oturma yerleri halı ile kaplanmıştır. Yaslanma yerlerinde yastıklar bulunmamaktadır. Büyük başağa ve küçük başağanın arka kısmı ahşap çıtalar ile kaplanmıştır. Oturma yerlerinde sünger minderler, yaslanma yerlerinde ise sünger yastıklar bulunmaktadır. Meydan kısmının tabanı halı ile kaplanmıştır. Duvar yüzeyleri boş bırakılmıştır. Herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. Tavan da sade olarak yapılmıştır.

İçyenice köyü yaren odası: İçyenice köy odası koridor (ayakkabılık), mutfak, yemekhane, tuvalet, kıyafet odası ve yaren odasından oluşmaktadır. Yaren odası dikdörtgen formdadır. Odanın bütün duvarları sedirle çevrilmiştir. Sedirler çift sıra halinde yapılmıştır. Girişin solunda yer alan duvarda ve büyük başa ağa ile küçük başağa arasında yer alan bölümde tek sedir bulunurken diğer duvarlarda iki sıralı sedir yer almaktadır. Sedirlerin oturma yerleri halı ile kaplanmış yaslanma yerleri ise yastık şeklinde yapılmıştır. Büyük başağa ve küçük başağanın yerleri sedirin üstüne süngerli minder konularak yarenlerin oturma yerinden daha yüksek bir seviyeye çekilmiştir. Farklı renkteki seten kumaşlar ile başağa köşeleri süslenmiştir. Ayrıca arka kısımlarındaki duvarlar bohça ile süslenmiştir. Büyük başağa ve küşük başağa arasında kalan duvarın yüzeyi kilimle kaplanmıştır. Odanın diğer yüzeyleri sade bir şekilde bırakılmıştır. Sazendeler için başağarlar arasında yer alan tekli sedirde bir bölüm ayrılmıştır. Odanın tavanı sade bırakılmıştır (Şekil 8).

Şekil 8.
İçyenice köyü yaren odası plan şeması ve görselleri

Çankırı merkezde bulunan iki yaren odası ve seçilen beş köydeki yaren odalarının iç mekân analizleri yapılmış birbirleri ile olan karşılaştırmalı analizi Tablo 2'de verilmiştir.

Çalışmada Çankırı'daki yaren odalarının mimari özellikleri ve iç mekân düzenlemeleri detaylı olarak incelenmiştir. Bu odalar, sosyal hiyerarşiyi ve geleneksel sohbet kültürünü yansıtacak şekilde tasarlanmıştır.

Tablo 2.
Çankırı merkez ve köylerindeki yaren odalarının karşılaştırmalı analizi

	Plan Şeması	Mehdal	Şahnişi	Ocak	Başağa Düzeni	Sedir Düzeni	Duvar Süslemesi	Tavan Süslemesi
Çankırı yaren evi sohbet odası	L form	Yok	Yok	Var	Karşılıklı Köşelerde	Tek sıra	Bohça, Kilim, Şerit kumaş, Saten kumaş	Sade
Çankırı Esnafları derneği sohbet odası	Kare	Yok	Yok	Yok	Karşılıklı Köşelerde	Tek sıra	Bohça, Kilim, Şerit kumaş, Saten kumaş	Sade
Şabanözü Gürpınar köyü yaren odası	Dairesel	Yok	Yok	Yok	Karşılıklı	Tek sıra Ayak minderi	Kilim Boy bayrakları	Orta göbekte Dairesel Türk bayrağı
Hacıbey yaren odası	Dikdörtgen	Yok	Yok	Yok	Girişin karşısındaki duvarın ortasında yan yana	Tek sıra	Kilim Boy bayrakları	Sade
Çivi köyü yaren odası	Dikdörtgen	Yok	Yok	Yok	Karşılıklı Köşelerde	Tek sıra	Halı, Kilim, Bohça Şerit kumaş, Saten Kumaş	Sade
Alva köyü yaren odası	Kareye yakın	Yok	Yok	Yok	Girişin karşısındaki duvarın ortasında yan yana	Kademeli Çift sıra	Sade	Sade
İçyenice köyü yaren odası	Dikdörtgen	Yok	Yok	Yok	Karşılıklı Köşelerde	Kademeli Çift sıra	Kilim	Sade

Çankırı'daki Yaren Odalarının Özellikleri

Mekân Düzeni: Çankırı'daki yaren odalarının şekil ve mekânsal organizasyonu farklılık göstermektedir. Yaren odaları, genellikle dikdörtgen ya da kare formda olup, son zamanlarda yapılan Şabanözü Gürpınar köyü yaren evi Türkmen çadırı formunda yapıldığı için dairesel bir plan semasına sahiptir. Şehir merkezinde bulunan yaren odaları daha küçük ve düzenli mekanlardır. Köylerdeki yaren odaları ise daha geniştir.

Oturma Düzeni: Yaren odalarının oturma düzeni sohbet kültürüne uygun bir şekilde düzenlenmiştir. Yaren ve misafirler için sedirlerle çevrili bir oturma düzenine sahiptir. Çankırı merkezde ve köylerde incelenen tüm odalarda sedirler bulunmaktadır. Genellikle tek sıra sedir kullanılmış, ancak İçyenice ve Alva Köyü Yaren Odaları'nda çift sıra sedir düzenine yer verilmiştir. Tüm yaren odalarında, Büyük Başağa ve Küçük Başağa için özel oturma yerleri düzenlenmiştir. Bazı yaren odalarında başağalar için karşılıklı köşelerde oturma yerleri düzenlenirken bazılarında ise duvarın orta bölümünde yan yana oturma yerleri düzenlenmiştir. Ayrıca Yaren hiyerarşisi gereği başağaların oturma yerleri yarenlerin oturma yerlerinden daha yüksektedir.

İç Mekân organizasyonu: Odanın merkezinde bir boş alan (meydan) bulunur. Tüm yaren odalarında sohbetin gerçekleştiği merkezi bir meydan bulunmaktadır. Burada oyunlar, sohbetler ve geleneksel etkinlikler gerçekleştirilir. Büyük ve Küçük Başağalar, hiyerarşik düzene uygun şekilde belirlenmiş özel alanlarda otururlar. Büyük başağa sağda Küçük başağa solda olacak şekilde oturma yeri düzenlenmiştir. Sazendeler için özel bir alan düzenlenmemiştir.

Süsleme Unsurları: Duvarlarda süsleme unsuru olarak halı, kilim ve bohça kullanılmıştır. Başağa köşelerinde ise saten kumaş, fon perdesi, bohça ve halı kullanılmıştır. Ayrıca başağa oturma köşeleri için özel minder ve yastıklar konulmuştur. Tavan süslemeleri genel itibari ile sadedir. Sadece Gürpınar Köyü Yaren odası tavanın orta noktasına Türk bayrağı eklenerek özel bir vurgu yapılmıştır. Zeminlerde ise halı kullanılmıştır. Bazı yaren odalarında halı üstüne kilimler serilmiştir.

Geçmişteki ve günümüzdeki durumu: Eskiden yaren odalarında Medhal, Şerbetlik, Ocak, Sedir, Şahnişi (Çalgıcıların yeri) ve Meydan gibi bölümler vardı (Tezcan, 1990). Günümüzdeki yaren odalarında mehdal, ocak ve şahnişi gibi mimari unsurlar bulunmamaktadır. Ayrıca eski yaren odalarında tavan süslemeleri özenli bir şekilde yapılırken günümüzde çok sade bir şekilde yapılmaktadır. Her ne kadar yaren odaları geleneksel yapısını korumaya çalışsa da bazı özelliklerini yitirme durumu ile karşı karşıyadır. Bu araştırma, Çankırı'daki yaren odalarının hem mekânsal hem de kültürel miras açısından önemli detaylar içerdiğini ve korunması gereken değerler arasında yer aldığını göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Çankırı, Anadolu'nun köklü kültürel geleneklerinden biri olan yâran toplantılarının önemli merkezlerinden biridir. Yaren toplantıları, sosyal dayanışma, eğitim, eğlence ve kültürel aktarım işlevi gören geleneksel toplantılardır. Bu toplantılar, köy ve şehirlerde özel olarak düzenlenmiş yaren odalarında gerçekleştirilir. Çalışma kapsamında yapılan incelemelerde, Çankırı ve çevre köylerde bulunan yaren odalarının mimari yapıları, oturma düzenleri ve süsleme unsurları detaylı olarak analiz edilmiştir. Geleneksel sohbet toplantılarının düzenlendiği mekanların mimari yapıları, toplumsal hiyerarşiyi ve kültürel değerleri yansıtmakta, bu açıdan önemli bir referans noktası oluşturmaktadır. Odalarda genellikle başağalar için özel oturma düzenlerinin oluşturulduğu, meydanın sohbet ve etkinlikler için önemli bir merkez olduğu, süsleme unsurları olarak ise bohça, kilim, halı ve kumaş kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Geleneksel sohbet odaları, modern yaşamın etkisiyle giderek değişmekte ve bazı özgün özelliklerini yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Kentleşme, dijitalleşme ve toplumsal yapının dönüşmesi gibi etkenler, bu kültürel mirasın sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Bu nedenle, geleneksel sohbet odalarının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılabilmesi adına çeşitli önlemlerin alınması büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede, söz konusu mekanların yaşatılmasına yönelik bazı öneriler aşağıda sunulmuştur;

- **Tanıtım ve Farkındalık:** Yaren odaları, UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi kapsamında daha geniş kitlelere tanıtılmalı, medya ve eğitim yoluyla farkındalık artırılmalıdır.
- **Akademik Destek:** Yaren kültürü ve odaları üzerine yapılacak akademik araştırmalar teşvik edilmeli ve bu çalışmalar arşivlenerek geleceğe kaynak bırakılmalıdır.
- **Kurumsal İş Birliği:** Kültürel mirasın sürdürülebilirliği için devlet kurumları, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları ortak projeler geliştirmelidir.
- **Restorasyon ve Mekân Koruma:** Yaren odalarının bulunduğu geleneksel yapılar restore edilmeli, orijinal dokusu korunarak işlevsel hale getirilmelidir.
- **Genç Nesillere Aktarım:** Gençlerin bu kültürle tanışması için etkinlikler düzenlenmelidir.
- **Somut Adımlar ve Politika Geliştirme:** Yaren kültürünü dolayısıyla mekanları yaşatacak kültürel politikalar oluşturulmalı, maddi ve manevi destek sağlanmalıdır.

Sonuç olarak, geleneksel sohbet toplantıları, sadece geçmişin bir mirası değil, aynı zamanda günümüz toplumuna önemli sosyal ve kültürel katkılar sunan bir yapıdır. Bu mirasın korunması, belgelenmesi ve genç nesillere aktarılması için kapsamlı çalışmalar yapılmalı, ilgili mekânların restorasyonu ve kültürel miras bilincinin yaygınlaştırılması sağlanmalıdır. Bu bağlamda, geleneksel sohbet toplantılarının sürdürülebilirliği için için somut adımlar atılmalıdır.

Etik Kurul Onay Belgesi: Yazar, etik kurul onay belgesine gerek olmadığını beyan etmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval Certificate: The author declared that an ethics committee approval certificate is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

Absarılıoğlu, A. (2017). *Dünya kültür mirasımız yaran*. Çankırı.

Aslan, E. (2014). Ahi örgütlerinden Urfa sıra gecesine uzanan bir kültür geleneği. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(1), 5-15.

Aydın, K. (2020). Selçuklu ve Osmanlı'da sosyoekonomik kalkınma modeli olarak: Ahilik. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi, 6*(12), 166-185.

Aydın, M. & Ünüvar, Ş. (2020). Somut olmayan kültürel miras kapsamında Elâzığ kürsübaşı geleneği Elâzığ kürsübaşı tradition in the scope of intangible cultural heritage. *Journal of Gastronomy, Hospitality, and Travel, 3*(2), 213-233.

Aksaray, A.E. (2018). *Geleneksel sohbet toplantıları üzerine bir araştırma*. (Tez No: 532381) [Yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Tez Merkezi.

Arslan, M. (2010). Kula'da eğlenerek öğreten bir sosyal kurum: Yaren. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 3*(6), 74-80.

Aslan Duman, E. (2020). Geçmişten günümüze Van oturma-eğlenti geceleri geleneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 13*(73), 350-358.

Atlı, S. (2016). Erzincan-Kemaliye Eğin sıra gezme sohbet toplantıları ve Eğin Fasıl Grubu. *Karadeniz Araştırmaları,* (51), 273-300.

Bakırcı, N. (2019). Dede Korkut kitabı bağlamında oğuzlarda toy geleneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 7*(20),130–142.

Başdin, A. (2017). İçtimai gelenekler açısından Selçuklularda toy, düğün törenleri ve gelenekleri, Sultan Alp Arslan dönemi. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(2), 400-406.

Ceylan, K. (2020). Geçmişten geleceğe Türk İslam medeniyetinin inşasında ahilik. *Türkiye Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 1-18.

Çepik, F. (2020). *Geleneksel sohbet toplantıları bağlamında Şanlıurfa sıra geceleri üzerine bir inceleme* (Tez No: 626578). [Yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Tez Merkezi.

Çolaklar, H. (2019). Ahilik geleneği ve kütüphanecilik. *Turkish Studies, 14*(2), 231-257.

Ekim, G. (2012). Sohbet toplantılarında, topluluğun kuruluşuna yönelik gerçekleştirilen ilk toplantı ve önemi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3*(1), 97-110.

Ekim, G. (2012). Coro Bozo ve Anadolu'daki sohbet toplantılarında görülebilen benzerlikler. *Akademik Bakış Dergisi, 30*, 1-16.

Eroğlu, E. & Köktan, Y. (2015). Ahilik kültürü ve geleneksel sohbet toplantıları. *The Journal of Turk-Islam World Social Studies, 2*(5), 339-348.

Gönel Sönmez, T. & Öger, A. (2019). Urfa sıra geceleri ve Uygur otuz oğul meşrebi. *Geçmişten Günümüze Urfa'da Müzik*, Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Turizm Daire Başkanlığı Yayınları Şehir Kitaplığı Dizisi 47, Gece Kitaplığı, Ankara, 337-347.

Karaman, A. (2017). Dil ve kültür özellikleri yönünden Uygur meşrepleri ile Sandıklı Yâren kültürü. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(2), 67-89.

Karasar, N. (2023). *Bilimsel araştırma yöntemi* (38. basım). Nobel Yayın Dağıtım.

Karasoy, Y. (2003). Ahi kelimesi ve Türk kültüründe ahilik. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* (14), 1-23.

Mete, F., Candeğer, Ü. & Koca, T. (2017). Somut olmayan kültürel miras: Ferfene (Ankara örneği). *Millî Folklor, 29*(114), 100-111.

Numan, İ. (1981). Çankırı'da Yârân sohbetleri ve sohbet odaları. *Vakıflar Dergisi, 13*, 591-633.

Öger, A. & Kırmızı, Ö. (2024). Şanlıurfa yöresinde geleneksel bir sohbet toplantısı: Dağ yatısı. *Milli Folklor, 18*(143), 40-52.

Softa, S. (2009). Tarihi yansımalarıyla yaran meclisi ve ahilik (eleştirel bir yaklaşım). *Çankırı Araştırmaları Dergisi, 4*, 117-142.

Tezcan, M. (1990). Kültürel antropolojik açıdan Çankırı yârân sohbetleri. *Erdem, 6*(17), 399-418.

Uygur, H.K. (2014). Mardin'in geleneksel eğlencesi: Leyli gecesi. *Milli Folklor,* 26(102), 86-98.

Uygur, H.K. (2019). Ankara ferfene günlerinin toplumsal cinsiyet bağlamında işlevsel olarak değerlendirilmesi. *Milli Folklor, 16*(123), 177-192.

Ünver, M. (2005). Müslüman-Türk Anadolu insaninin eğitim ve öğretiminde köy odalarının rolüne folklorik bir bakış. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 18*(18-19), 71-92.

Yılmaz, M.A. (2019). Geleneksel bir sohbet toplantısı: Kürsübaşı sohbetleri. *Journal of World of Turks,* 11(1): 7-21.

URL-1 (December 15, 2024). *Türk Kültür Tarihi*. https://www.ktb.gov.tr/TR-96254/kultur.html

URL-2 (December 20, 2024). *Kültürel Miras ve müzecilik*. https://teftis.ktb.gov.tr/Eklenti/1279,muserrefcanpdf.pdf?0

URL-3 (December 20, 2024). *World Heritage List*. http://whc.unesco.org/en/list

URL-4 (December 25, 2024). *What is Intangible Cultural Heritage?* https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003

URL-5 (December 25, 2024). *UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listeleri*. https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-Somut-Olmayan K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras-Listeleri

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Research Article *Araştırma Makalesi* DOI: 10.54864/planarch.1717912

Structuring Design Studio Courses in Interior Architecture Programs in Türkiye: A Thematic Model Suggestion

Türkiye'deki İç Mimarlık Programlarında Tasarım Stüdyosu Derslerinin Yapılandırılması: Tematik Bir Model Önerisi

Parvin HEIDARI [1]

[1]Department of Interior Architecture, Faculty of Fine Arts, İstanbul Gelişim University, İstanbul, Türkiye

ABSTRACT

The interior architecture education is undergoing a period of significant transformation, driven by the evolving global and social requirements of the modern era and the impact of economic, technological, and social developments. Design studio courses play an important role in interior architecture education, offering innovative and creative approaches that enable students to develop problem-solving skills and contribute to the design process with an inclusive approach. The objective of this study is to highlight the critical role and function of design studio courses in interior architecture education and to examine how they can be integrated with current requirements. For this purpose, the content of project courses in interior architecture at Turkish universities has been subjected to detailed examination, with an analysis conducted on the project subjects defined as small, medium, and large scale. Furthermore, the study focuses on how current approaches and design themes are integrated into the projects. The findings were used to develop a content model for design studio courses in interior architecture education. Based on the discussions on how design themes and current approaches are integrated into the projects, the study reveals that education should have a flexible and dynamic structure. The developed model offers flexibility in education, provides students with an up-to-date and comprehensive perspective, establishes a more solid foundation for their careers in interior architecture and enhances their professional competencies.

Keywords: Interior architecture, interior architecture education, design studio, thematic approach, design themes.

ÖZ

İç mimarlık eğitimi, modern çağın değişen küresel ve sosyal gereksinimleri ile ekonomik, teknolojik ve sosyal gelişmelerin etkisiyle önemli bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. Tasarım stüdyosu dersleri, öğrencilerin problem çözme becerilerini geliştirmelerini ve kapsayıcı bir yaklaşımla tasarım sürecine katkıda bulunmalarını sağlayan yenilikçi ve yaratıcı yaklaşımlar sunarak iç mimarlık eğitiminde önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışmanın amacı, tasarım stüdyosu derslerinin iç mimarlık eğitimindeki kritik rolünü ve işlevini vurgulamak ve mevcut gereksinimlerle uyumlu hale getirilebileceğini incelemektir. Bu amaçla, daha önce yapılan çalışmaların incelenmesinin yanı sıra, Türkiye'deki üniversitelerin iç mimarlık programlarında yer alan proje derslerinin içeriği kapsamlı bir şekilde incelenmiş, küçük, orta ve büyük ölçekli olarak tanımlanan proje konuları üzerinden bir analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ayrıca, çağdaş yaklaşımların ve tasarım temalarının projelere nasıl entegre edildiği de incelenmiştir. Bu kapsamda literatür taraması ve Türkiye üniversiteleri incelemelerinden elde edilen tüm veriler kategorize edilmiştir. Tasarım stüdyolarının yapısı, sayısı, konuları ve temaları çağın gereklilikleri doğrultusunda analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, iç mimarlık programlarındaki tasarım stüdyosu dersleri için bir model geliştirilmesi hedeflenmiştir. Tasarım temalarının projelere nasıl entegre edildiğine dair tartışmalara dayanan çalışma, eğitimin esnek ve dinamik bir yapıya sahip olması gerektiğini ortaya koymuştur. Geliştirilen model, eğitimde esneklik sunarak, öğrencilere güncel ve kapsamlı bir bakış açısı sağlayacak, iç mimarlık kariyerleri için daha sağlam bir temel oluşturacak ve mesleki yetkinliklerini artıracaktır.

Anahtar Kelimeler: İç mimarlık, iç mimarlık eğitimi, tasarım stüdyosu, tematik yaklaşım, tasarım teması.

Received / Geliş Tarihi	11.06.2025
Revision Requested / Revizyon Talebi	09.07.2025
Last Revision / Son Revizyon	30.08.2025
Accepted / Kabul Tarihi	09.09.2025
Publication Date / Yayın Tarihi	16.09.2025

Corresponding author / Sorumlu Yazar: Parvin HEIDARI

E-mail: pheidari@gelisim.edu.tr

Cite this article: Heidari, P. (2025). Structuring design studio courses in interior architecture programs in Türkiye: A thematic model suggestion. *PLANARCH - Design and Planning Research*, 9(2), 449-461. DOI: 10.54864/planarch.1717912

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Giriş

İç mimarlık disiplini, hızla değişen endüstriyel ve teknolojik gelişmelerin yanı sıra, uluslararası yaklaşımlar, toplumsal ihtiyaçlar ve kullanıcı tercihlerindeki dönüşümleri karşılamak adına sürekli yenilenmesi gereken dinamik bir alandır. Tasarım alanında uzmanlaşmanın giderek önem kazanmasıyla birlikte, iç mimarlık mesleği de disiplinler arası iş birliğine açık, küresel bir bakış açısına sahip ve sosyal, kültürel, ekonomik ve ekolojik değişimlerle 19. yüzyıldan itibaren dönüşen bir meslektir (Onay, 2017; Şekerci ve Oral, 2023).

Mimarlık disiplinine kıyasla iç mekân tasarımı daha hızlı bir değişim süreci göstermektedir. Bu nedenle, iç mekânların toplumun değişen yaşam dinamiklerine uyum sağlaması büyük önem taşımaktadır. Yaşam tarzları, ihtiyaçlar ve kullanıcı beklentileri değiştikçe, iç mimarın da bu değişimleri mekâna yansıtabilecek esneklikte olması gerekmektedir. Toplulukla birlikte yürütülen ve iş birliğine dayalı geliştirme sürecinin, doğrudan öğrenme deneyimi sağladığını ve kullanıcılarla daha derin bir bağ ve anlayış oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Thamrin vd., 2019). Bu bağlamda, iç mimarlık eğitimi, sadece mesleki bilgi ve beceri kazandırmakla kalmamalı, aynı zamanda yaşamın ritmini takip edebilen bir yaklaşımı benimsemelidir (Onay, 2017). Bu hedef doğrultusunda, eğitim programlarının teorik altyapıyı destekleyecek şekilde güncellenmesi ve uygulamalı öğrenme süreçleriyle desteklenmesi gerekmektedir.

İç mimarlık kavramına tarihsel olarak bakıldığında, bu disiplinin 1896 yılında yeni bir mimari tasarım yaklaşımı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Türkiye'de ise iç mimarlık eğitimi ilk olarak 1923 yılında Mimar Sinan Üniversitesi bünyesinde, ardından 1957 yılında İstanbul'daki Marmara Üniversitesi'nde yapılandırılmıştır. Ancak mesleğin kurumsallaşması, 1976 yılında İç Mimarlar Odası'nın kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Bu gelişmeyle birlikte "dekoratör" kimliği yerine iç mimar kimliği benimsenmiştir (Torun ve Sipahi, 2021).

İç mimarlık eğitiminde stüdyo dersleri, teorik bilgiyi pratiğe dönüştürerek öğrencilerin tasarım ve eleştiri becerilerini geliştirmeyi amaçlar. İç mimarlık stüdyosu, kuramsal derslerde edinilen bilgileri mesleki uygulamalarla bütünleştirerek, öğrenme sürecinin merkezinde yer almaktadır (Adıgüzel ve Ciravoğlu, 2013). Stüdyo odaklı öğrenme, öğrencilerin yaratıcı düşünme ve esnek tasarım becerilerini geliştirmede etkili bir yöntem olarak değerlendirilmiştir (Adıgüzel Özbek ve Usta, 2018). Stüdyolar, pedagojik[1] olarak 'yaparak öğrenme' anlayışıyla hem 'tasarlama' ve hem 'tasarlamayı öğrenme' süreçlerini bir arada sunmaktadır (Paker Kahvecioğlu, 2007).

Bu çalışmanın amacı, iç mimarlık eğitim programlarının tümünü incelemekten ziyade, yalnızca stüdyo ve proje derslerine odaklanmaktır. Bu doğrultuda, çalışmanın temel hedefi, literatür taramasıyla birlikte, Türkiye'deki İç Mimarlık/İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı bölümlerinin web sitelerinde yayımlanan ders içeriklerini analiz ederek, stüdyo derslerinin konu kapsamı ve kapasitesini değerlendirmek; güncel literatürle ilişkilendirerek bu dersler için yeni tasarım temaları ve yaklaşımları doğrultusunda tematik bir model önerisi geliştirmektir.

Literatür Taraması

İç mimarlık eğitimi alanında yapılan araştırmalar incelendiğinde, eğitim programına ve stüdyo derslerine odaklanan çalışmaların olduğu görülmektedir. Bu çalışmalar, programın bütününe yönelik değerlendirmeler yapmakta veya stüdyo derslerini içerik, yöntem ve yaklaşım açısından ele almaktadır. Türkiye'deki iç mimarlık programlarına dair yapılan çeşitli değerlendirmelerde (Onay, 2017; Şekerci ve Oral, 2023), programların güncellenmesi ve uluslararası akreditasyon standartlarıyla uyumlu hale getirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Tasarım stüdyosu kapsamında, tüm stüdyolarla doğrudan ilgili sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Örneğin Özker ve Makaklı'nın (2016) çalışmasında, Türkiye'deki iç mimarlık programları, tasarım stüdyolarındaki eğitim yöntemlerini inceleyerek yapısal sorunlara dikkat çekilmiştir. Örmecioğlu ve Uçar (2012), Akdeniz Üniversitesi'nde uygulanan yeni stüdyo sisteminin tümevarımcı yaklaşımını; Afacan (2014) ise, Bilkent Üniversitesi'nde ilk iki yılda temel kavramlara (malzeme, form, kompozisyon), son iki yılda ise teknoloji, beşeri bilimler ve engelsiz tasarım gibi alanlarına odaklanıldığını incelemiştir. Çelik ve Arabacıoğlu (2022), iç mimarlık stüdyolarını fenomenolojik bir yaklaşımla inceleyerek, kentle ilişki kurabilen yeni bir stüdyo modeli önermektedir. Bitirme projelerine odaklanan çalışmalarda ise (Usta vd., 2022; Üst vd., 2024), en yaygın tasarım konularının kültür merkezi ve ardından eğitim binaları olduğu belirlenmiştir. Stüdyo yapılarına yönelik analizler, proje konularındaki çeşitlilik ve içerik farklılıklarının, eğitim düzeylerinde esneklik ve içerik zenginliği sağladığını ortaya koymakta; bu durum, bütüncül bir pedagojik yapının gerekliliğini desteklemektedir.

İç mimarlık öğrencilerinin yaratıcı düşünme kapasitelerini geliştirmek amacıyla kavramsal yaklaşımları temel alan birçok araştırma bulunmaktadır. Bu kapsamda, kuram ve pratiğin bir arada sunulduğu kavramsal yaklaşım dersleri üzerine bir öğretim modeli geliştiren Izadpanah (2021), bu derslerin öğrencilerin fikir geliştirme ve iletişim becerilerini artırdığını vurgulamıştır. Anderson ve Travis (2018) ise tasarım sürecini kavramsal bir çerçeveyle ele alırken, kavramsal gelişimin stüdyo dersleri ile destekleyici dersler arasında süreklilik arz etmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu alandaki çalışmalarda, konular proje derslerinde doğrudan tema olarak ele alınmamış; yalnızca bu derslerle olan entegrasyonları ya da üzerlerindeki etkileri incelenmiştir. Bu çalışmada ise, ilgili konular literatürden derlenerek potansiyel proje temaları olarak değerlendirilmiş, bu doğrultuda literatür kümeler halinde sınıflandırılarak konuların proje dersleriyle tematik yapılandırılabileceği açıdan incelenmiştir.

İç mimarlık stüdyolarındaki öğrenmeye odaklanan çalışmalarda, sürecin genellikle yaratıcı düşünceyi merkeze alan çeşitli pedagojik yaklaşımlarla şekillendiği görülmektedir. Ünsal Gülmez, Yağan ve Şahin (2020), Poe'nun şiirlerinden esinlenen anlatı temelli bir tasarım pedagojisini; Choi ve Kim (2017), analoji ve metaforu; Adıgüzel Özbek ve Usta (2018), yaratıcı drama tekniklerini; Smith (2011) ise öğrencinin yaşam deneyimlerinden beslenen merak gibi bilişsel stratejilerin, Heidari ve Polatoğlu (2018) dijital eskizin, Aşkın (2019) oyunlaştırmanın ve Zamberlan ve Wilson (2017) ise işbirliğine dayalı yaratıcı öğrenme ortamlarının yaratıcı düşünme becerileri üzerindeki etkileri incelemiştir. Bu yaklaşımlar tüm proje derslerinde öğrencinin özgün fikir üretme kapasitesini geliştirmeye yönelik destek sağladığını ve farklı stratejik yöntemlerin uygulandığını ortaya koymaktadır.

[1] Kuramsal olarak "androgoji" terimi yükseköğretim düzeyi için daha uygun olsa da, "pedagoji" terimi literatürde daha yaygın kullanıldığı ve akademik veri tabanlarında daha fazla yer bulduğu için tercih edilmiştir.

Burkut'un (2023) Web of Science veri tabanında iç mimarlık eğitimiyle ilgili yayınlar üzerinde gerçekleştirdiği bibliyometrik analizde, en sık karşılaşılan kelimeler "sürdürülebilirlik", "evrensel tasarım" ve "bilgisayar destekli tasarım" olmuştur. Bu doğrultuda, her bir terimin önemli ve güncel bir tema haline gelebilmesi için bu konular ayrıntılı biçimde incelenmiştir.

Literatürde, içeriğe yönelik iç mimarlık eğitimi; çevresel ve toplumsal sorunlara çözüm üretme amacıyla "sürdürülebilirlik" ve "evrensel tasarım" ilkeleriyle zenginleştirilmektedir. Bu doğrultuda çeşitli çalışmaların mevcut olduğu gözlemlenmiştir.

Sürdürülebilirlik, çevre sorunlarına çözüm üretme amacıyla geliştirilen bir kavram olup, teknolojinin ilerlemesiyle birlikte önemi giderek artmıştır. 1970'lerden itibaren, mimarlık ve inşaat sektörü de bu sorunlara sürdürülebilir çözümler üretmeye başlamıştır (Sipahi ve Torun, 2019). Sanayileşmenin yol açtığı çevresel tehditlere karşı, iç mimarlık eğitiminde doğal kaynakların korunması ve çevre bilincinin kazandırılması giderek önem taşımaktadır. Türkiye'deki üniversitelerde sürdürülebilirliğin iç mimarlık derslerine etkisi incelenmiş; farkındalığın genellikle yükseköğretimle başladığı, iç mimarlık eğitiminin tasarım temelli olduğu ve stüdyo derslerinin bilgiyi uygulamaya aktarmada önemli bir alan sunduğu ortaya konmuştur (Faiz Büyükçam ve Eyüboğlu, 2023; Sipahi ve Torun, 2019). Adıgüzel ve Ciravoğlu (2013), Türkiye'de iç mimarlık eğitiminde çevresel tasarımın mevcut durumunu incelemiş ve öğrencilerin çevre bilinci ile eğitim programları arasındaki ilişkiyi üç üniversite örneği üzerinden değerlendirmiştir. Afacan (2014), sürdürülebilirlik derslerinde sektörle iş birliği yapılarak sosyal öğrenme ortamlarının oluşturulduğunu gözlemlemiştir. Pakravan vd. (2022), iç mimarlık stüdyolarının sosyal, çevresel ve ekonomik konulara duyarlı olması gerektiğini ve yerel bağlamın dikkate alınmasının önemini vurgulamaktadır. Bağlamsal proje konularının önemine dikkat çeken Ertaş ve Taş (2015), sürdürülebilir kültürel turizm temalı tasarım projelerinin öğrenciler üzerinde olumlu etkileri olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda, Assali (2017), sürdürülebilirlik kavramının tasarım stüdyolarına erken aşamalardan itibaren entegre edilmesini önermektedir.

Araştırmalarda içeriğe yönelik öne çıkan bir diğer tema ise "Evrensel Tasarım" olmuştur. 1970'lerden bu yana kullanılan bu terim, Avrupa'da genellikle "kapsayıcı tasarım" veya "herkes için tasarım" olarak adlandırılmaktadır (Olguntürk ve Demirkan, 2009). Evrensel Tasarım, tüm bireylerin kullanabileceği ortamlar ve ürünler oluşturmayı amaçlayan bir yaklaşımdır. Günümüzde bu alandaki farkındalık artmakta ve tasarım derslerine evrensel tasarım ilkelerinin entegre edilmesi önemli bir hedef hâline gelmektedir. Usal ve Evcil (2020), iç mimarlık eğitiminde evrensel tasarım farkındalığını artırmak amacıyla, öğrencilerin bir mağaza tasarımı üzerinden farklı kullanıcı ihtiyaçlarını değerlendirdikleri bir uygulamayı incelemiştir. Çalışma, erişilebilirlik ve kapsayıcı tasarımın eğitime entegrasyonuna yönelik öneriler sunmaktadır. Afacan (2011) ise evrensel tasarımın daha iyi anlaşılması için farkındalık artırıcı etkinlikler ile koordineli bir müfredata ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Bu içerikler, öğrenci projelerinin çevresel ve toplumsal duyarlılıkla şekillenmesini sağlayan tematik altyapıyı oluşturmaktadır.

Yönteme dair yapılan çalışmalara bakıldığında, dijitalleşme ve stüdyo pedagojilerinin iç mimarlık eğitiminde mekanın kavramsal gelişimi ile temsil tekniklerini dönüştürdüğü görülmektedir. İç mimarlık stüdyo sürecinde, öğrencilerin mekânı bütüncül bir yaklaşımla ele alarak sorgulayıcı çözümler üretmeleri büyük önem taşımaktadır. Son yıllarda, mekân kurgusunun çeşitliliğini artıran araçlardan biri dijital teknolojiler olmuştur. Bilgisayar destekli tasarım, günümüzde eğitimin her alanında kullanılmakta ve tasarım sürecine önemli katkılar sağlamaktadır. Dijitalleşmenin eğitime etkisi, Disney vd. (2024) "Augmented Studio" yaklaşımıyla ele alınmakta; fiziksel ve sanal stüdyoların birleştiği hibrit öğrenme modelleri tartışılmaktadır. Teknolojik araçların tasarım stüdyosuna entegrasyonu da giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Karadağ ve Ozar (2025) yapay zekânın, kavramsal tasarıma olan katkılarını; Eti Proto ve Koç Sağlam (2021) ise 3D baskının mobilya eğitimindeki yaratıcı potansiyelini incelemiştir. Şekerci ve Oral (2023) ise hesaplamalı tasarım, parametrik tasarım, sanal ve artırılmış gerçeklik ile algoritmik tasarım gibi derslerin müfredata dahil edilmesi ve stüdyo dersleriyle entegre edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Yazıcıoğlu (2011) ise script ve algoritmaların kullanımıyla daha ileri düzeyde tasarımlar geliştirilebileceğini savunmaktadır.

Dijital ve geleneksel çizim yöntemlerinin öğrenci tutumu ve akademik başarı üzerindeki etkisini inceleyen Heidari ve Polatoğlu (2019) ve Tarakçı Eren ve Yılmaz (2022), her iki yöntemin de öğrenci başarısıyla ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Kahraman vd. (2024), ergonomi odaklı ve insan merkezli mobilya tasarımı stüdyosunda dijital ile manuel tekniklerin birlikte kullanılmasının öğrencilerin tasarım duyarlılığını artırdığını gözlemlemiştir. Travis (2014) ise serbest el çiziminin pedagojik rolünü vurgulayarak, teknoloji ile gelenekselliğin bir sentez içinde ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca çevrimiçi ve yüz yüze eğitimin birlikte yürütülmesi (Afacan, 2015; Alamry, 2023) ve uzaktan eğitim (Andiyan vd., 2021; Yıldırım ve Zengel, 2023) gibi yöntemlerin pedagojik yeri ve uzaktan eğitim sürecinde, dijital öğrenme araçlarının farklı öğrenci grupları üzerindeki etkilerinin değişken olduğunu ve dijital ile fiziksel adaptasyonun önemini tartışılmıştır. Dijital ve hibrit öğrenme yöntemleri, öğrencinin teknik becerilerini geliştiren, çağın ihtiyaçlarına uygun bir proje süreci oluşturmayı mümkün kılmaktadır. Tam bu noktada, dijital teknolojinin etkisiyle öğrencilerde teknik becerilerin geri planda kaldığı gözlemlenmiştir. Bu durumu dengelemek amacıyla, teknik becerilerin geliştirilmesine ve öğrenci tasarımını desteklemeye yönelik çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Celadyn ve Celadyn (2024) ile Bindal (2022), yapı teknolojisi bilgisi ile tasarımın entegrasyonunun; öğrencilerin işlevsel, biçimsel ve çevresel gereksinimlere uygun çözümler üretmelerini sağladığını ve bu bilgileri tasarım kararlarında etkin biçimde kullanabildiklerini belirtmektedir.

Çok kültürlü ve disiplinlerarası stüdyolar da iç mimarlık eğitiminin gelişimini desteklemektedir. Kim, Ju ve Lee (2015) farklı ülkelerden öğrencilerin birlikte çalışmasının ve McPeek ve Morthland (2013) disiplinlerarası stüdyoların, kültürel farklılıkların tasarım yaklaşımlarını zenginleştirdiğini ve öğrencilerde farklı düşünme biçimlerini teşvik ettiğini göstermektedir. Lili ve Dinna (2025), iç tasarım stüdyolarında disiplinlerarası bilginin entegrasyonunu inceleyerek, tek ve çok eğitmenli öğretim modellerinin etkililiğini karşılaştırmakta ve bu modellerin uygulamadaki geçerliliğini değerlendirmektedir. Thamrin vd. (2019) ise stüdyo çalışmalarında toplulukla birlikte yapılan ortak tasarım süreçlerini vurgulayarak, uygulamalı öğrenmenin sosyal boyutuna ve çok disiplinli tasarım yeniliklerine dikkat çekmiştir. Bu yaklaşım, çok yönlü tasarım süreçlerinde kültürel ve toplumsal bilinçle bütünleşen etkileşimli öğrenmeye yönelik önemli bir rol oynamaktadır. Ve son olarak Abdallah (2022), stüdyo çalışmalarında gerçek projelerin uygulanmasını bir öğretim stratejisi olarak ele almış ve bu yaklaşımın "tasarım hassasiyeti", iletişim ve problem çözme becerilerinin geliştirilmesinde önemli katkılar sağladığını ortaya koymuştur. Bu durum, sanayi işbirliğinin gerçek projeler aracılığıyla tasarım

stüdyoları üzerindeki etkisini açıkça göstermektedir.

-İç mimarlık eğitiminde tarihî bilinç ve kültürel bağlamın önemi, Yurttaş ve Terece (2023) ve Embaby (2014) gibi çalışmalarla vurgulanmıştır. Tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi, öğrencilere yalnızca mekânsal değil, aynı zamanda tarihsel, toplumsal ve kültürel farkındalık kazandırmaktadır.

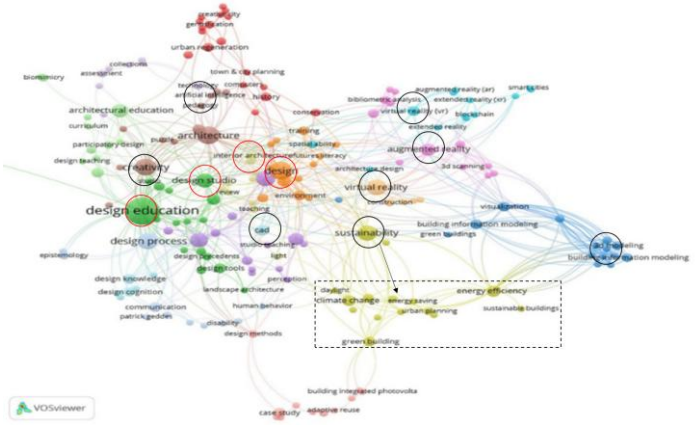
Literatürden elde edilen yaklaşımlar, içerikler, tasarım yöntemleri ve teknolojik gelişmeler; tasarım stüdyosu süreçlerinde daha etkin kullanılabilmeleri amacıyla, model geliştirme aşamasında belirlenen faktörler doğrultusunda değerlendirilmiştir.

VOSviewer ile Bibliyometrik Analiz

VOSviewer, bibliyometrik ağlar oluşturmak ve görselleştirmek amacıyla kullanılan bir yazılım aracıdır. Bu ağlar; dergiler, araştırmacılar veya bireysel yayınlar gibi öğeleri içerebilir; atıf, bibliyografik eşleştirme, ortak atıf ya da ortak yazarlık ilişkilerine dayalı olarak oluşturulabilir. VOSviewer aynı zamanda, bilimsel literatürde yer alan önemli terimlerin birlikte kullanılma ilişkilerini inceleyerek eşzamanlılık ağları oluşturabilen bir metin madenciliği özelliğine de sahiptir (URL-1). VOSviewer, SCOPUS ve Web of Science (WOS) veri tabanlarından elde edilen verilerin analizine olanak sağlayan bir yazılımdır.

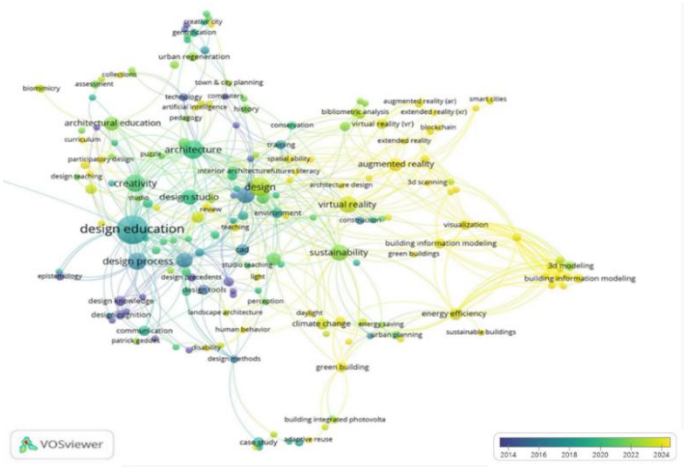
Bu çalışma kapsamında, SCOPUS ve WOS veri tabanlarında "interior architecture", "education" ve "studio courses" anahtar kelimeleriyle gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda, VOSviewer aracılığıyla 1700'den fazla kaynağa ulaşılmıştır. 2024 yılına ait analiz edilen verilerde, en sık kullanılan anahtar kelimeler arasında "sustainability", "virtual reality", "augmented reality", "BIM" ve "CAD" terimleri öne çıkmıştır (Şekil 1).

Şekil 1.
SCOPUS ve WOS veri tabanında "interior architecture", "education" ve "studio courses" anahtar kelimeleri kullanılarak bibliyometrik analizi (kırmızı renkli daireler anahtar kelimeleri ve siyah daireler ise analizde öne çıkan anahtar kelimeleri temsil eder)

Çalışmaların yıllara göre dağılımı incelendiğinde, 2014'ten" sonra tasarım eğitimi, tasarım süreci ve bilgisayar destekli tasarım (CAD) gibi alanlarda; 2018'den itibaren sürdürülebilirlik, yaratıcılık ve iklim değişikliği gibi konularda; 2020'den sonra ise 3D tasarım, sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik ve sınırlı sayıda yapay zeka gibi güncel konularda bilimsel çalışmaların arttığı görülmektedir (Şekil 2).

Şekil 2.
Literatür çalışmalarında iç mimarlık eğitiminde güncel yaklaşımlara ilişkin araştırmaların yıllara göre dağılım oranları

Materyal ve Yöntem

Bu çalışma, İç Mimarlık/ İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı lisans programlarının tüm ders yapısını kapsamamakta; yalnızca tasarım stüdyosu derslerine odaklanmaktadır. Çalışmanın temel amacı, tasarım stüdyosu derslerinin içeriğinin güncel küresel ve toplumsal gerekliliklerle uyumlu, yenilikçi yaklaşımları içeren ve tasarımsal temalarla beslenen bir yapıda olup olmadığını değerlendirmektir. Dört yıllık iç mimarlık lisans programı kapsamında yer alan proje temelli derslerin içeriği, temaları ve konu çeşitliliği farklı açılardan incelenmiştir. Bu kapsamda, aşağıdaki temel araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

- Dört yıllık bir İç Mimarlık lisans programı için en uygun proje dersi sayısı nedir?
- Her projede sabit bir konu mu belirlenmelidir, yoksa belirli bir kategori çerçevesinde değişkenlik mi göstermelidir?
- Projelerde tematik bir yaklaşım izlenmesi gerekli midir?
- İç Mimarlık ve İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı bölümlerinin proje konuları arasında ne ölçüde farklılıklar bulunmaktadır?

Bu sorulara yanıt bulmak ve mevcut durumu değerlendirmek amacıyla WOS, SCOPUS ve Google Scholar veri tabanlarında kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Literatürde yer alan proje derslerine yönelik güncel yaklaşımlar dikkate alınmıştır. Yapılan çalışmaların incelenmesinin yanı sıra, WOS ve SCOPUS veri tabanlarını taranarak bibliyometrik bir analiz yapılmış ve VOSviewer ile görselleştirilmiştir. Literatür taramasından elde edilen veriler, proje temalarını belirlemede temel alınmıştır. Ardından, örneklem olarak Türkiye Cumhuriyeti Yükseköğretim Kurulu (YÖK) veri tabanında listelenen tüm İç Mimarlık ve İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı lisans programlarının müfredatlarında yer alan proje derslerinin içerikleri incelenmiştir. İnceleme sürecinde, her programın resmi web sitesinde yayınlanan ders bilgi paketleri esas alınmıştır. Bu bağlamda:

- Müfredatta yer alan proje derslerinin adları, sayısı ve yıllara göre dağılımı belirlenmiştir.
- Her dersin "amaç" ve "içerik" bölümleri detaylı olarak analiz edilmiştir.

Elde edilen veriler karşılaştırılarak araştırmanın amacı

doğrultusunda değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler sonucunda, Türkiye'deki iç mimarlık programlarının tasarım stüdyosu derslerine yönelik tematik bir içerik modeli geliştirilmiş ve önerilmiştir (Şekil 3).

Şekil 3.
Araştırma yöntemi ve Materyalleri (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

Bulgular

Türkiye'de lisans düzeyinde iç mekân tasarımı eğitimi veren İç Mimarlık ve İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı programları, 42'si İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı, 36'sı ise İç Mimarlık olmak üzere toplam 78 üniversitede bulunmaktadır[2] (URL-2, URL-3). İçeriği mevcut olan programlarının proje derslerinin isimleri, konu ve temalarının yanı sıra yapısal bilgileri de incelenmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda, proje derslerine ilişkin veriler üniversitelerin web sitelerinden elde edilmiştir. Bu veriler, Ocak 2024 tarihinde güncellenmiş olup, proje derslerinin konu ve temalarının nicel bir değer taşımaması nedeniyle, verilerin olası güncellemeleri araştırma sonuçlarını etkilemeyeceği düşünülmektedir.

Tablo 1'de yer alan veriler, iç mimarlık ve iç mimarlık ve çevre tasarımı bölümlerinin proje dağılımını ve üniversiteler arasındaki çeşitli proje sayılarının karşılaştırmasını sunmaktadır. Türkiye'deki 78 iç mimarlık programlarından, içeriği mevcut olan 67'si (%86) incelenmiştir. Bu 67 üniversitenin yalnızca 43'ünde proje konusu belirtilmiş olup; iç mimarlık bölümlerinde 21 üniversite (%64), iç mimarlık ve çevre tasarımı bölümlerinde ise 22 üniversite (%55) bu bilgiyi sunmaktadır. Ayrıca 30 üniversitede proje teması da yer almaktadır (Tablo 1). Geri kalan üniversitelerde ise proje dersinin işleyişine ilişkin sadece genel bilgiler bulunmaktadır.

Çoğu üniversitede her proje için farklı tasarım konusu belirlenirken, bazı üniversitelerde ise her proje için tek bir konu seçilmiştir. Genel olarak dört yıllık lisans programlarında, bitirme projesi de dâhil olmak üzere, üçüncü yarıyıldan itibaren toplam altı proje dersi bulunmaktadır (%75). Tablo 1'de görüldüğü üzere, dört yıllık programlarda 54 üniversitede (%75) 6 proje dersi yer almakta, 13 üniversitede (%18) 8, 3 üniversitede ise (%4) 7 proje dersi müfredata dahil edilmektedir.

Tablo 1.
Türkiye üniversitelerinde bulunan iç mimarlık ve iç mimarlık ve çevre tasarımı programlarında proje derslerinin içerik bilgileri (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

Bölüm			İç Mimarlık	İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı	Toplam		Yüzde
Toplam üniversite sayısı			36	42	78		100
İçeriği mevcut olan üniversite sayısı			31	36	67		%86
En az 1 proje konusu belli olan üniversite sayısı			21	22	43	%64	%55
İçeriğinde teması olan üniversite sayısı			13	17	30	%45	%38
Projelerde İsim ve Sayı Çeşitliliği	Toplam 6 proje	5+1*	15	13	54		%75
		6	9	14			
		1+4+1	1	1			
		2+3+1	0	1			
	Toplam 8 proje	8	4	1	13		%18
		7+1	1	4			
		2+5+1	0	2			
		3+4+1	0	1			
	Toplam 7 proje	1+5+1	1	1	3		%4
		6+1	0	1			
	Toplam 4 proje	1+3	1	0	2		%3
		4	0	1			

** Veriler, projelere verilen isim benzerliğinin sayısını göstermektedir (örneğin: Tasarım Stüdyosu I-V ve Mezuniyet Projesi adlandıran projeler için 5+1 yazılmıştır).*

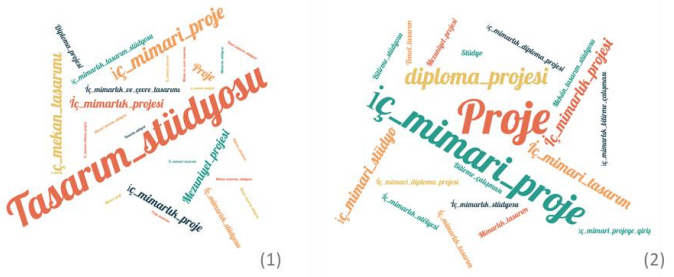
Proje derslerine verilen isimler çeşitlilik göstermekte olup, her iki bölümde de öne çıkan isimlendirmeler büyük ölçüde benzerdir (Şekil 4). İç mimarlık programında toplam 22 ve de iç mimarlık ve çevre tasarımı programında ise 26 çeşit isim saptanmıştır. İç mimarlık ve çevre tasarımı programında en yaygın kullanılan isim "Tasarım Stüdyosu" olurken, iç mimarlık

[2] Bu sayılar Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki (KKTC) üniversiteleri içermemektedir.

programında ise “Proje” terimi ve ardından “İç Mimari Proje” ismi onu takip etmektedir. Ancak, iç mimarlık ve çevre tasarımı bölümünde, iç mimarlık bölümüne kıyasla daha fazla isimlendirme çeşitliliği görülmektedir.

Araştırma, iç mimarlık programların bulunan üniversitelerde incelenen proje derslerinin konu dağılımında hem önemli farklılıklar hem de paralellikler olduğunu ortaya koymuştur. Konuların çeşitliliği dikkate alınarak, yapının işlevsel içeriği ve kullanım amacına göre bir kategorizasyon önerilmiştir (Tablo 2).

Şekil 4.
1) İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı, 2) İç Mimarlık programlarında projelere verilen isim çeşitliliği (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

(1) (2)

Tablo 2.
Farklı kategorilere göre proje derslerinin konu dağılımı (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

Kategori	Verilen proje konuları*
Yaşam-barınma mekânları	Konut, Bahçeli Konut, Tatil Evi, Home-Ofis, Ev, Konteyner Ev, Villa, Özel Konut, Stüdyo-Ev, Hafta Sonu Evi, Apartman, Müstakil Konut, Rezidans, Karavan, Penthouse, Kır Evi, Loft
Ticari-satış mekânları	Mağaza, Dükkân, Vitrin Tasarımı, Satış Mağazaları, Alışveriş Mekânı, Satış Merkezi, Perakende Mağaza, Alışveriş Merkezi, AVM, Butik, Mücevher ve Saat Mağazası, Oyuncakçı, Çiçekçi, Kitapçı
Yeme-içme mekânları	Kafe, Restoran, Kafede Oturma Alanı, Lokanta, Restoran- Kafe, Bar-Kafe Restoran, Kafeterya, Esnek Çalışma ve Kafeterya
Ofis-yönetim binaları	Ofis, Büro (Avukatlık, Mimarlık, Muhasebe, Turizm), Doktor Muayenehanesi, Atölye ve Ofis, Dişçi Ofisi, Diş Polikliniği, Genel Müdürlük Ofisi, Klinik, Ofis Blokları, Hükümet Binası, Ofis-Show Room, Banka Şubesi, Poliklinik, İşhanı, Yönetim Binası, Avukatlık Ve Hukuk Bürosu, Kamu Hizmet Binası, Şirket Merkezi
Konaklama Birimleri	Konaklama-Hostel, Otel, Yurt, Otel Odası, Butik Otel, 4 Ya Da 5 Yıldızlı Otel, Tatil Köyü, Pansiyon, Motel, Öğrenci Oteli, Apart Otel, Temalı Otel, HIP[3] Otel, Huzur Evi
Eğitim binaları	Kreş, Okul, Ana Okul, İlköğretim Okulu
Kültür-Sanat birimleri	Kütüphane İçinde Okuma Salonu, Müze İçinde Niş Bir Shop, Sanat Merkezi, Fotoğraf Atölyesi, Müze, Kültür Merkezi, Kütüphane, Sanat Galerisi, Kafe-Kitabevi, Arkeoloji Enstitüsü, Moda Atölyesi, Moda Tasarım Merkezi, Kültür Evi, Küçük Ölçekli Kültür Evi ve Kafeterya, Gösteri Merkezi, Konser Merkezi
Sosyal alanları	Sinema, Sosyal Merkez, Sosyal Tesisler, Sosyal Kulüp, Eğlence Mekânı, Gece Kulübü, Eğlence Parkı
Teşhir mekânları	Fuar Pavyonu, Sergi ve Satış Alanı, Oto Galerisi, Fuar Standı, Sergi Salonları
Sağlık merkezi	Hastane, Tıp Merkezi, Estetik (Güzellik) Merkezi
Spor merkezi	Spor Kompleksi
Diğer mekânlar	Dini Yapı, Mücevherat Üreticisi, Tarihi Yapı, Terminaller, Endüstri Binaları

*Not: Çocuk bahçesi ve Eğlence parkı konuları sadece iç mimarlık ve çevre tasarımında sunulmaktadır.

Bu çalışmanın amaçları doğrultusunda, üniversitelerin web sitelerinde yer alan proje derslerinin içerikleri incelenmiş ve çeşitli veriler elde edilmiştir. Ders içeriklerindeki bilgiler, proje derslerinin ‘konu’, ‘tema’ ve ‘yapısal’ özellikleri olmak üzere üç ana başlık altında sınıflandırılmıştır.

Proje konuları

Dört yıllık lisans programlarında yer alan proje dersleri, tasarım konusu ve karmaşıklık düzeyine göre üç ana kategoriye ayrılmıştır: küçük ölçekli projeler (2. sınıfta verilen), orta ölçekli projeler (3. sınıfta verilen) ve karmaşık yapılı projeler (4. sınıfta verilen). Tablo 3’te özetlenen proje konularının Türkiye’deki üniversitelerde ne ölçüde kullanıldığını göstermek amacıyla, iç mimarlık ve iç mimarlık ve çevre tasarımı bölümlerine göre tasarım konularının sayısı, bu üç kategoriye göre düzenlenmiş ve tablo halinde sunulmuştur. Konu dağılımı Grafik 1’de ve iki bölüm arasındaki farklılıklar ise Grafik 2-4’te karşılaştırılmıştır.

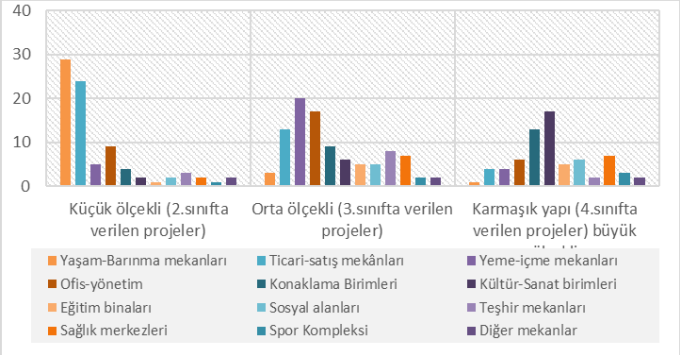
Her iki bölüm genelinde, proje ölçeğine göre yapılan incelemede (Grafik 1), 2. sınıf ve küçük ölçekli projelerde en sık karşılaşılan konular “yaşam-barınma” ve “ticari-satış” mekânlarıdır. Bu durum, eğitim programlarının iç mimarlar için, çok sayıda konut veya alışveriş merkezi içeren karmaşık yapılar yerine, tek bir konut veya satış birimi tasarımına odaklandığını göstermektedir. Orta ölçekli projeler ise genellikle “yeme-içme” mekânları ve “ofis-yönetim” binalarına yöneliktir. Ayrıca “ticari-satış” alanlarının da bu kategoriye dâhil edilmesi mümkündür. Bu durum, çağdaş ticari satış alanlarının bağımsız bir satış merkezi olmanın ötesinde, çeşitli işlevlerle birleşip bütünleşme eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. Büyük ölçekli tasarım stüdyolarında ise “kültür-sanat” ve “konaklama” birimleri ön plana çıkmaktadır. Bu yapıların öne çıkması, çok işlevli ve karmaşık iç mekânların bir arada yer alması açısından beklenen bir sonuçtur (Grafik 1).

[3]Highly Individual Places

Tablo 3.
İç Mimarlık ve İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı programlarında 3 kategoriye göre proje konularının dağılımı (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

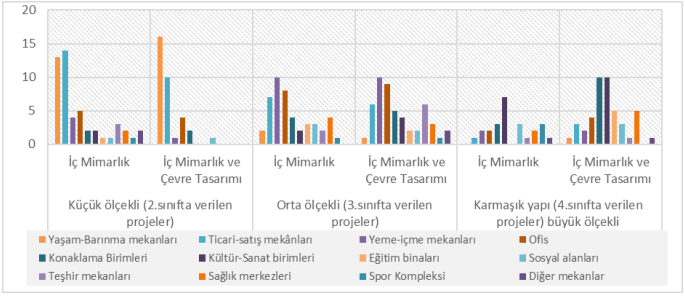
Proje konusu	Küçük ölçekli (2.sınıfta verilen projeler)			Orta ölçekli (3.sınıfta verilen projeler)			Karmaşık yapı (4.sınıfta verilen projeler) büyük ölçekli			Toplam		
	İç Mimarlık	İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı	Toplam	İç Mimarlık	İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı	Toplam	İç Mimarlık	İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı	Toplam	İç Mimarlık	İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı	Toplam
Yaşam-Barınma mekânları	13	16	29	2	1	3	0	1	1	15	18	33
Ticari-satış mekânları	14	10	24	7	6	13	1	3	4	22	19	41
Yeme-içme mekânları	4	1	5	10	10	20	2	2	4	16	14	30
Ofis-yönetim binaları	5	4	9	8	9	17	2	4	6	15	17	32
Konaklama Birimleri	2	2	4	4	5	9	3	10	13	9	17	26
Kültür-Sanat birimleri	2	0	2	2	4	6	7	10	17	11	14	25
Eğitim binaları	1	0	1	3	2	5	0	5	5	4	7	11
Sosyal alanları	1	1	2	3	2	5	3	3	6	7	6	13
Teşhir mekânları	3	0	3	2	6	8	1	1	2	6	7	13
Sağlık merkezleri	2	0	2	4	3	7	2	5	7	8	8	16
Spor Kompleksi	1	0	1	1	1	2	3	0	3	5	1	6
Diğer mekânlar	2	0	2	0	2	2	1	1	2	3	3	6

Grafik 1.
Proje ölçeğine göre sık kullanılan konular (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

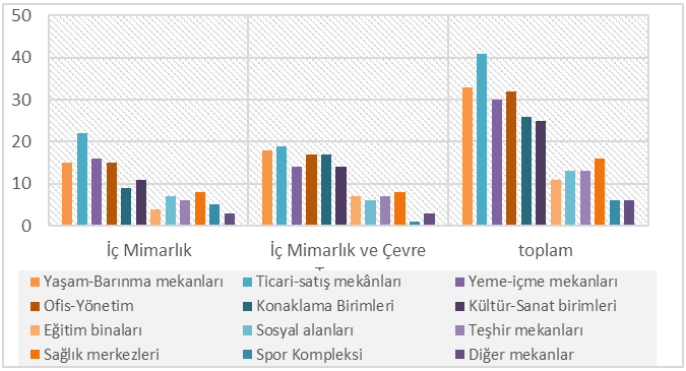
Proje konuları program bazlı değerlendirildiğinde (Grafik 2), analizler ikinci sınıfta küçük ölçekli olarak nitelendirilen proje konularının, iç mimarlık bölümünde ağırlıklı olarak "ticari-satış" mekânlarıyla, iç mimarlık ve çevre tasarımı bölümünde ise "yaşam-barınma" mekânlarıyla ilişkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca, iç mimarlık ve çevre tasarımı bölümünde proje konularının çoğunluğu ikinci sınıfta verilmemektedir. Üçüncü sınıfta, orta ölçekli olarak tanımlanan proje konuları her iki bölümde de "yeme-içme" mekânları ve "ofis-yönetim" binalarıdır. Dördüncü sınıfta, büyük ölçekli proje konularında iç mimarlık bölümünde "kültür-sanat" birimleri önemli bir farkla ilk sırada yer alırken; iç mimarlık ve çevre tasarımı bölümlerinde ise "konaklama" birimleri ve "kültür-sanat" birimleri aynı oranda ve ilk sıradadır (Grafik 2).

Grafik 2.
Proje ölçeklerine göre konularının iki programda dağılımı (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

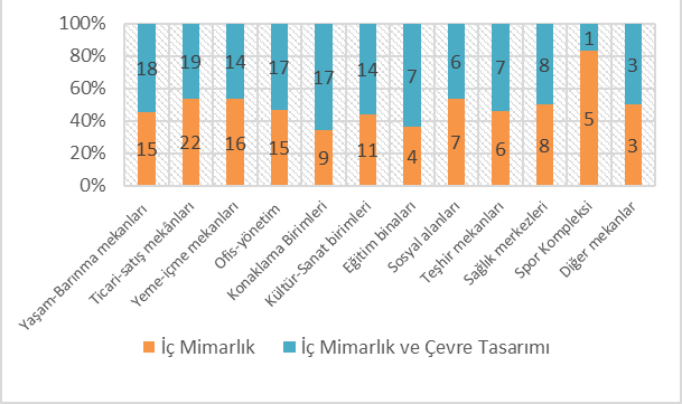
İki bölümün proje konularının sıklığı karşılaştırıldığında küçük farklılıklar ortaya çıkmaktadır (Grafik 3). Örneğin, iç mimarlık bölümünde en yaygın proje konusu 'ticari-satış' mekânları iken, iç mimarlık ve çevre tasarımı bölümünde 'yaşam-barınma', 'ofis-yönetim' ve 'konaklama' gibi diğer üç konu da 'ticari-satış' kadar yaygındır. İç mimarlık ve çevre tasarımı bölümde 'yeme-içme' mekânlarının sıklığı ise 'kültür-sanat' mekânlarının sıklığına eşittir. Ancak iç mimarlık bölümünde bu iki konu arasında belirgin bir fark bulunmaktadır. Ayrıca, iç mimarlık bölümünde 'konaklama' birimlerinin nispeten daha az tercih edildiği dikkat çekmektedir. Toplamda ise 'ticari-satış' en yaygın kategori, ardından 'yaşam-barınma' ve 'ofis-yönetim' gelmektedir. 'Yeme-içme', 'konaklama' ve 'kültür-sanat' projeleri ise onları takip eden konulardır (Grafik 3).

Grafik 3.
Proje konularının iki programda toplam sıklığı (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

İki bölümde konu kullanım sıklığı karşılaştırıldığında, birkaç küçük fark dışında benzerlikler görülmektedir (Grafik 4). En belirgin fark, iç mimarlık ve çevre tasarımı bölümünde 'konaklama' birimleri ve 'eğitim' binalarının daha sık kullanılmasıdır. Buna karşın, iç mimarlık bölümünde spor kompleksleri daha yaygın olarak projeye konu olmuştur.

Grafik 4.
Proje konularının iki programda kullanım sıklığı (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

Proje Temaları

Çalışmanın temel amacı olan proje derslerinin belirli tema veya yaklaşımlara göre tasarlanıp tasarlanmadığını incelemek için, Türkiye'deki iki bölümün proje derslerinde yer alan temalar analiz edilmiştir. Bölümlerin web sitelerindeki içeriklere bakıldığında birçok tema ortaya çıkmıştır. Tablo 1'e göre, içeriği olan 67 üniversitenin 30'unda (%45) tema kullanıldığı belirlenmiştir. Temalar, proje konularından bağımsız ve bölümlere ayrılmadan değerlendirilmiştir. Bu temalar, proje derslerinden doğrudan ortaya çıkan yaklaşımları ve tasarım anlayışlarını yansıtmaktadır. Öne çıkanlar aşağıda listelenmiştir:

- Mevcut yapıyı (tarihi-endüstriyel) yeniden işlevlendirilme
- Tarihi çevre ve güncel dinamiklerin buluşturması
- Esnek, fonksiyonel ve değişip dönüşebilen mekân tasarımı
- Parametrik tasarım
- Modüler tasarım (tekrarlayan mekânlar ve mobilyalar)
- Çevre duyarlılığı (yenilmez kaynakların yeniden kullanımı, çevreye uymak, sürdürülebilirlik, İklimlendirme, Enerji kullanımı, Güneş yönlendirme)
- Evrensel tasarım
- Doğada bulunan formlardan yola çıkmak
- Yaşanan küresel veya toplumsal bir problem için çözüm üretme
- Geçici mekân ve yapı sistemleri
- Dijitalleşen yeni dünyada yaşam
- Konfor, sağlık ve güvenlik (hava kalitesi, görsel konfor, akustik konforu, malzeme seçimi, yangın, acil kaçış, aydınlatma, yangın önlemleri)
- Mekân algılama (duyusal boyutu kavramak ve bulunduğu yer ile ilişkiyi anlama/ Açık, yarı açık ve kapalı mekânı anlama

Yapısal ve İşlevsel Özellikler

Proje temalarına ek olarak, ders içeriklerinde çeşitli yapısal ve işlevsel bilgiler de yer almaktadır. Birçok üniversitede, proje problemlerinin çözümünü sınırlandırmak ve tasarımları yönlendirmek amacıyla bu tür kısıtlamalar sunulmaktadır. İki bölümün ders içerikleri incelendiğinde en sık karşılaşılan yapısal ve işlevsel kavramlar aşağıdaki gibidir:

- Kullanıcı profili (3 kişilik aile/ iki kişi için (çocuksuz çift, bir ebeveyn ve çocuk, yaşlı çift, evi paylaşan arkadaş/akraba)/ öğrenci ve öğretmenler için, bir sanatçının evi, atölyesi ve satış/sergi alanı … gibi)
- Kat bilgileri (asma kat tasarımı, çok katlı, tek ya da iki katlı, katlı projeler (düşey sirkülasyon), … gibi)
- Konum bilgileri (şehir merkezi, cadde üstü, … gibi)
- Metrekare bilgisi
- Mekânsal bilgiler (Komplex bir yapının içinde/ şeffaf hacim/ dikdörtgenler prizması şeklinde/ 5 adet konteyner kullanımı/ üç hacimli olmalı/ iki, üç hacimli kademeli mekânlar/ … gibi)

Bazı bölümlerin içeriklerinde, tek bir proje konusunun yanı sıra birden fazla fonksiyonun birleştiği projelere de yer verilmiştir. İncelenen içeriklerdeki 2-3 fonksiyonlu proje konularından bazı örnekler aşağıda listelenmiştir:

- Kafe binasını ek bir işlev ile ilişkilendirmek
- Barınma-Üretme-Tüketme
- Üretim-Rekreasyon-Barınma
- Yaşam-Barınma-Çalışma
- Tanıtım-Satış-Pazarlama
- Barınma-Çalışma-Satış/Sergi
- Mağaza-Sosyalleşme-Yönetim
- Mağaza-Üretim-Yönetim
- Mağaza-Workshop-Yönetim

Bir proje dersinde iki veya üç fonksiyonun bir arada kullanılması, daha çeşitli, işlevsel ve çağdaş çözümler ortaya koymak açısından önem taşımaktadır. Günümüzde teknolojik, ekonomik ve sosyal etkenlerin birleşimi, insanların yaşam, barınma, çalışma ve genel hayat tarzlarında değişikliklere yol açmakta; bu da çok fonksiyonlu mekânların ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Tartışma

Bu çalışma, iç mimarlık eğitiminde tasarım stüdyosu derslerinin, değişen ihtiyaçlar ve çağdaş mesleki dinamikler doğrultusunda güncellenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda geliştirilen pedagojik yaklaşımlar ve modeller incelenmiştir. Araştırmada, stüdyo projelerinde işlenen temaların ve seçilen proje konularının bu gelişmelerle uyumlu olması önem taşımaktadır. Proje konularının küçük, orta ve büyük ölçekli olarak müfredata dengeli biçimde dağıtılması, öğrencilere geniş bir bakış açısı kazandırır. Böylece öğrenciler, yalnızca tasarım becerilerini geliştirmekle kalmayıp, aynı zamanda farklı ölçeklerde problem çözme yetkinlikleri de kazanabilirler. Ayrıca, güncel tasarım temalarının projelere entegre edilmesine yönelik tartışmalar, eğitimin esnek ve dinamik bir yapıda olması gerektiğini göstermektedir.

Literatür taraması ve Türkiye'deki üniversitelerin iç mimarlık programlarına ait proje ders içeriklerinden elde edilen sayısal veriler karşılaştırılmış; sonuçlar, İç Mimarlık/İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı eğitim prosedürüne göre değerlendirilmiştir. Buna göre, dört yıllık iç mimarlık programlarında ilk eğitim yılı, tasarıma hazırlık ve temel becerilerin kazanıldığı bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda, toplam altı proje dersi için en yaygın proje konuları ve yaklaşımlar belirlenmiş ve her birine uygun temalar ortaya konmuştur.

Temaların sınıflandırılmasında iki temel kaynak dikkate alınmıştır: literatür taraması ve Türkiye'deki üniversitelerin iç mimarlık programlarına ait proje ders içerikleri. Literatür taramasından elde edilen yaklaşımlar, içerikler ve tasarım yöntemlerine dair veriler belirleyici olurken; üniversitelerin proje ders içeriklerinde ise proje yaklaşımı olarak ifade edilen konular ele alınmıştır.

Temalar olarak;

- Evrensel Tasarım Teması

Pedagojik çıktı: Evrensel tasarım, tüm kullanıcılar için eşit, erişilebilir, güvenli ve onurlu bir mekân deneyimi sunmayı amaçlamaktadır. Bu temayı benimseyen yapı, kullanıcı çeşitliliği (engelliler, yaşlılar, çocuklar vb.), karmaşık kullanıcı senaryolarını barındıran, kamusal veya yarı kamusal nitelikte olan ve sirkülasyon, erişim ile görsel/işitsel iletişim çeşitliliği sağlayan mekânlardır.

Beceri: Bu temanın bir proje dersi kapsamında etkili bir şekilde uygulanabilmesi için, yalnızca ilgili bilgi ve ilkelerin aktarılması yeterli değildir; bunun yanında vaka çalışmalarının yapılması, analiz edilmesi ve örnek proje tasarımlarıyla desteklenmesi gerekmektedir.

- Sürdürülebilirlik ve Çevreye Duyarlı Tasarım Teması

Pedagojik çıktı: Bu tema enerji verimliliği, doğal malzeme ve kaynakların kullanımı, geri dönüşüm ve atık yönetimi, iç mekân hava kalitesi ve kullanıcı sağlığı gibi çevresel ve insani unsurları kapsamaktadır. İç mimarlık eğitiminde bu yaklaşıma uygun proje konuları belirlenirken, yapının hem kullanıcı hem çevre üzerinde olumlu etkiler yaratma potansiyeli dikkate alınmalıdır.

Beceri: Bu temaya yönelik olarak, sürdürülebilirlik ve çevreye duyarlılık bilincinin artırılması, bu sürecin diğer seçmeli derslerle de güçlendirilmesi ve öğrencinin bu bilgileri tasarım projelerinde uygulayabilecek düzeyde beceri kazanması sağlanmalıdır. Bu doğrultuda, yalnızca bilgi düzeyi değil; yöntemsel yaklaşımlar ve detaylı, küçük ölçekli projelerle desteklenerek öğretilmelidir.

- Dijital Mekân Tasarımı Teması

Pedagojik çıktı: Bu tema, dijital teknolojilerin (AR/VR, algoritmalar, parametrik araçlar, 3D modelleme vb.) tasarım sürecine ve mekânsal deneyime yaratıcı ve yenilikçi katkılar sunduğu bir yaklaşımı temsil eder. Dijital araçlar sayesinde alışılmışın dışında geometriler üretilebilir, mekân sınırları yeniden tanımlanabilir ve çağın gereksinimlerine uygun özgün mekânlar tasarlanabilir. Bu tema, veriye dayalı tasarımı ön plana çıkaran, dijitalle zenginleşen mekânlar için uygundur.

Beceri: Öğrencinin bu temaya en etkili şekilde yanıt verebilmesi ve görevlerini başarıyla yerine getirebilmesi için, dört yıllık eğitim süresi boyunca bilgisayar tabanlı derslerin yeterli sayıda ve içerikte sunulması gerekmektedir. Özellikle modelleme, render, parametrik ve hesaplamalı tasarım gibi konuların mantığını öğreten ve bu yetkinlikleri geliştirmeye yönelik derslerin müfredata dahil edilmesi büyük önem taşımaktadır.

- Esnek ve Modüler Mekân Tasarım Teması

Pedagojik çıktı: Bu tema, yapının işlevsel modüllere ayrılarak tasarlanmasını ve değişen kullanıcı ihtiyaçlarına hızlı yanıt verebilecek mekânsal esneklik sunulmasını amaçlamaktadır. Çok amaçlı kullanım, esnek ve modüler tasarım, farklı kullanıcı senaryolarına açık, işlevselliği ve mekânsal kombinasyonları bir arada barındıran yapılarda tercih edilmelidir.

Beceri: Öğrencinin yaratıcılığını ve hayal gücünü kullanarak, tasarımsal ve geometrik bilgileri birleştirmesi; bu sayede esnek ve özgün mekânlar üretebilmesi mümkün hale gelir. Bu bağlamda, öğrencinin birinci sınıfta geometri ile ilgili temel kavramlar ve iki ile üç boyutlu mekânsal algıyı geliştirmeye yönelik yeterli bilgi edinmesi büyük önem taşımaktadır.

- Yeniden İşlevlendirme Tasarımı Teması

Pedagojik çıktı: Yeniden işlevlendirme teması, mevcut veya tarihî yapıların korunarak yeni işlevlerle uyumlu hale getirilmesini ve bu yolla mimari değerlerinin ve kültürel sürekliliğin sağlanmasını amaçlayan bir temadır. Yeni işlevlendirmeye uygun yapılar, boş kalmış, mimari kimliği güçlü, kamusal ya da tarihî estetik değer taşıyan yapılardır. Bu dönüşümler sadece fiziksel değil, toplumsal belleği canlandırma ve mekânsal sürekliliği koruma gibi değerleri de barındırır. Tarihî yapılar başta olmak üzere, sanayi yapıları, eski eğitim binaları, askeri yapılar, tren garları ve depolar gibi yeniden işlevlendirme için uygun yapı türleridir.

Beceri: Bu temaya yönelik olarak, öğrencilerin tarihî yapılar, koruma ve restorasyon ile mimarlık ve iç mimarlık tarihi gibi dersleri almaları, bu temanın proje çalışmalarında işlenmesine önemli ölçüde katkı sağlayacaktır.

- Detay Odaklı Tasarımı Teması

Pedagojik çıktı: Bu tema, teknik detayların, yapı ve malzeme bilgisinin tasarımla bütünleşmesini, öğrencinin hem yaratıcı hem de uygulamaya dönük becerilerini geliştirmesini sağlamaktadır. Estetikle birlikte malzeme seçimi, yapım teknikleri, akustik, yalıtım gibi fiziksel özellikler ile elektrik, aydınlatma ve havalandırma gibi altyapı sistemleri tasarım sürecine entegre edilmelidir.

Beceri: Bu içeriğin özellikle iç mimarlık programlarında proje derslerine entegre edilmesi, öğrencinin mezuniyet sonrası piyasada üstleneceği sorumluluklar açısından son derece önemlidir. Bu temayı desteklemek adına, yalnızca yapı ve teknik donatım derslerinin yeterli olmadığı; özellikle malzeme bilgisi derslerinin de önemli bir yere sahip olduğu vurgulanmalıdır.

Bu temaların kaynaklarına bakıldığında, esnek ve modüler tasarım teması dışındaki tüm temaların hem literatür taraması hem de üniversite ders içeriklerinin analizi sonucunda ortaya çıktığı görülmektedir. Esnek ve modüler tasarım teması ise, literatürde sıkça karşılaşılan bir tema olmasa da, proje dersi içeriklerinin incelenmesiyle öne çıkan ve sıkça yer verilen bir konu olarak dikkat çekmektedir.

Yaratıcılık, tasarıma dayalı her eğitim programında nihai bir amaç olarak kabul edildiğinden, doğrudan ele alınan bir tema değil; öğrenme sürecinde geliştirilmesi gereken temel bir beceridir. Öte yandan, disiplinlerarası stüdyo çalışmaları tüm eğitim düzeylerinde uygulanması, proje derslerinin amacına yönelik anlamlı katkılar sağladığı özellikle vurgulanmalıdır. Ve son olarak, proje derslerinde sanayi ile iş birliği, öğrencilere gerçek projeler ve sektör ihtiyaçları hakkında deneyim kazanma fırsatı sunarken; sektöre de yenilikçi fikirler ve genç yetenekler kazandırır. Bu kapsamda, sanayi kuruluşları tarafından sağlanan gerçek proje konuları üzerinde çalışılabilir; ayrıca iş birliği içinde çalıştaylar, seminerler düzenlenebilir ve malzeme ile teknoloji desteği sağlanabilir. Tasarım stüdyosu eğitimi, profesyonel pratiğe yaklaştıkça öğrencilerin mesleki adaptasyonu kolaylaşmakta ve karşılaşabilecekleri sorunların sayısı azalmaktadır.

Literatürde de görüldüğü gibi, bu temaların daha etkili ve bütüncül bir şekilde işlenebilmesi için, öğrencilerin eğitim süreci boyunca gerekli bilgi ve becerilerle donatılması gerekmektedir. Bu süreç yalnızca tasarım stüdyosu atölyesiyle sınırlı kalmamalı; zorunlu ve seçmeli derslerle desteklenmeli, ayrıca ders müfredatına entegre edilen araştırmalar, geziler, yerinde gözlemler, saha çalışmaları ve diğer atölye faaliyetleriyle zenginleştirilmelidir. Her tasarım probleminin çözüm sürecinde; tarihsel bağlamın analiz edilmesi, çevresel faktörlerin değerlendirilmesi, toplumsal ihtiyaçların belirlenmesi, ekonomik koşulların göz önünde bulundurulması ve tasarım ilkeleriyle birlikte teknik bilgi ve güncel teknolojilerin etkin kullanımı ve tasarımcının yaratıcılığıyla bütünleştirilmesi, özgün ve kullanıcı odaklı tasarım çıktılarının elde edilmesini sağlamaktadır. Bu yaklaşım, tasarım sürecini yalnızca biçimsel bir üretim alanı olarak değil, çok katmanlı bir düşünme ve problem çözme pratiği olarak ele almaktadır. Önerilen modelin amacı, içeriksel, yöntemsel ve yaklaşımsal düzeydeki tematik odakları her bir projede ayrı ayrı ön plana çıkararak, öğrencinin ilgili tema üzerinde derinleşmesini ve böylece bilgi, beceri ve farkındalık kazanmasını desteklemektir.

Sonuç ve Öneriler

Tüm bu tartışmaların ışığında, iç mimarlık programında öğretim süreci çerçevesinde öğrenme ve beceri kazandırma hiyerarşisi göz önüne alındığında; topluma karşı sorumluluk, kültürel ve insani değerler ve kullanıcı konforunun öncelikli hale getirilmesi, ayrıca küresel ve toplumsal sorunlara çözüm üretebilen projelerin geliştirilmesi; aynı zamanda, çağın dinamikleri ile teknolojik ve bilgi alanındaki gelişmelere uyum sağlamak için, her sınıfta farklı perspektiflerden konular ele alınmıştır. Bu doğrultuda;

2. sınıfta, toplum konforu ve ihtiyaçlarını ön plana çıkaran "Yaratıcılık ve İşlevsellik" ile güvenilir ve doğru malzeme ve yapı sistemlerinin uygulanmasını vurgulayan "Teknik Bilgi" yaklaşımları öne çıkmaktadır.

3. sınıfta, tarihi ve geçmiş kültür değerlerine saygıyı temel alan "Tarihe Duyarlılık" ile çevrenin gereksinimlerine karşı sorumluluk ve teknik bilgi kazandırmayı amaçlayan "Çevreye Duyarlılık" yaklaşımları birlikte ele alınmaktadır.

4. sınıfta ise, herkese karşı sorumluluğun eksiksiz yerine getirilmesini gerektiren "İnsan" kavramı ile iç mimarlığın temel kavramı olan ve yeni dijital teknolojilerin desteğiyle daha iyi algılanan "Mekân" yaklaşımı ön plana çıkmaktadır.

Proje teması belirlenirken üç temel değişken dikkate alınmıştır (Şekil 5):

- *Proje konusu*: Ele alınan problemin içeriğiyle uyumlu olması,
- *Proje ölçeği ve karmaşıklığı*: Küçük, orta veya büyük ölçek kategorisine uygunluk taşıması,
- *Eğitim düzeyi*: Projenin, müfredatta ait olduğu sınıf seviyesine uygun olması.

Şekil 5.
Proje temasını etkileyen değişkenler

Bu yaklaşımlar doğrultusunda, altı farklı proje konusu; eğitim düzeyi, tasarım yaklaşımı ve proje karmaşıklığına uygun temalarla eşleştirilerek bir model oluşturulmuştur (Şekil 6). Ayrıca, iki programın proje dersi içeriklerinin incelenmesi sonucunda, çevre tasarımı programından elde edilen proje isimleri arasında "Tasarım Stüdyosu" ismi tercih edilmiştir. İç mimarlık programları için ise "İç Mimarlık Projesi" ismi daha uygun bulunmuştur. Aşağıdaki dersler, iç mimarlık ve çevre tasarımı için tercih edilen Tasarım Stüdyosu ismi ile devam etmektedir.

Küçük ölçekli projeler olarak 2. Sınıf projeleri (İşlevsellik ve yaratıcılık + Teknik):

Tasarım Stüdyosu I (Yaşam-Barınma): Birinci tasarım stüdyosu kapsamında, bu kategoride yer alan proje konularında sınırlı yaşam alanlarında esnek mobilyalar ve kullanıcı ihtiyaçlarına göre dönüşebilen alanlar ön planda olduğundan, farklı yaşam senaryolarına uyum ve işlevsellik desteklenmelidir. Bu bağlamda en uygun tema 'Esnek ve Modüler Tasarım' olarak belirlenmiştir. Alternatif tema olarak sürdürülebilirlik önerilebilir; ancak, dersin başlangıç seviyesinde olması ve eğitim düzeyinin düşük olması nedeniyle bu tema daha karmaşık projelerde üst sınıflar için uygundur. Ama yine de bahçeli konutlarda tercih edilebilir.

Tasarım Stüdyosu II (Ticari-Satış): Ticari-satış projelerinde marka kimliği ve kullanıcı deneyimiyle uyumlu malzeme seçimi, satış mobilyası birleşim detayları ve aydınlatma önemli olduğundan, en uygun tema 'Detay Odaklı Mekân Tasarımıdır'; öğrencilerin hem teknik hem estetik düşünme becerilerini geliştirmeyi sağlar. Alternatif olarak, modüler stantlar, teşhir ve raf sistemleri gibi esnek yerleşimlerin ticari kimlikle uyumlu şekilde tasarlanması açısından 'Esnek ve Modüler Tasarım' teması da uygundur. Üçüncü tercih ise 'Dijital Mekân Tasarımı' teması tercih edilebilir.

Orta ölçekli projeler olarak 3. Sınıfta projeleri (Tarihe + Çevreye duyarlılık):

Tasarım Stüdyosu III (Yeme-İçme): Restoranlar, özellikle tarihî binalarda çokça yeniden işlevlendirilir ve atmosfer, malzeme ile kullanıcı deneyimi açısından zengin mekanlardır. Mimari değeri yüksek yapıların özgün unsurlarını koruyarak çağdaş restoran ihtiyaçlarına uyarlanması açısından 'Yeniden İşlevlendirme Tasarımı' Teması bu proje için uygun görülmüştür. Ayrıca, gıda atığı yönetimi, doğal aydınlatma, enerji verimliliği, iç mekân hava kalitesi ve malzeme seçimi kullanıcı sağlığı için kritik olduğundan, 'Sürdürülebilir Tasarım' teması restoran deneyimini doğrudan etkilemektedir. Restoranlar orta ölçekli projeler olup, teknik donanım (mutfak, servis alanları, akustik, aydınlatma vb.) ve estetik detayların ön planda olduğu bir alan olduğundan, 'Detay Odaklı Mekân Tasarımı' teması da çok uygundur.

Tasarım Stüdyosu IV (Ofis-Yönetim): Enerji verimliliği, doğal aydınlatma, iç mekân hava kalitesi ve malzeme seçimi ve kullanıcıların sağlıklı bir çalışma ortamı yaratması açısından 'Sürdürülebilir ve Çevreye duyarlı Tasarım' temasını çok uygundur. Eğitim düzeyi göz önünde bulundurulduğunda, bu tema çevre duyarlılığı bilincini artırmaktadır. Diğer uygun tema ise esnek çalışma biçimleri, yeniden düzenlenebilir alanlar, açık ofislerde modüler mobilyalar, bölücü sistemler ve fonksiyonel modülasyon ile değişen iş senaryolarına kolayca uyum sağlayabilen ofisler için 'Esnek ve Modüler Tasarımdır'. Bu tema çok güçlü olmasına rağmen, projenin doğası gereği zaten içinde yer almaktadır. Üçüncü tercih ise 'Dijital Mekân Tasarımı' temasıdır.

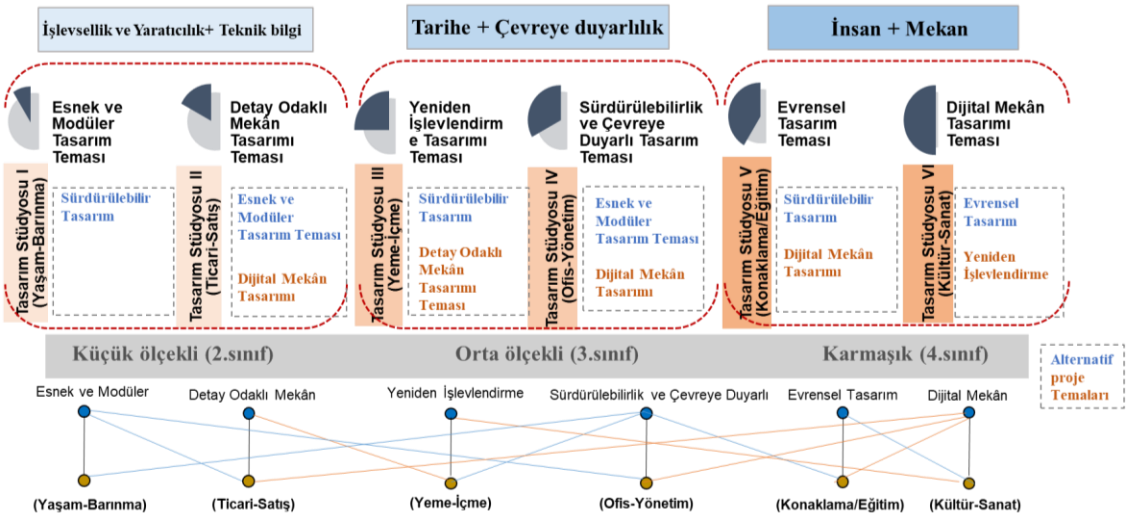
Karmaşık proje ölçekleri olarak 4. Sınıf projeleri (İnsan + Mekân):

Tasarım Stüdyosu V (Konaklama/Eğitim): Farklı kullanıcı profillerine (yaşlı, engelli, çocuklu aileler vb.) yönelik erişilebilirlik; konfor, güvenlik ve kolaylık çözümleri geliştirmek, eşit mekânsal deneyim sağlamak açısından 'Evrensel Tasarım' teması kamuya açık olan hem konaklama hem de eğitim yapıları için uygundur. 'Yeniden işlevlendirme' teması ise, mimari değeri yüksek özellikle tarihî binaların otellere dönüştürülmesi, mekânsal kimlik, estetik değer ve işlevsellik dengesinin kurulması açısından vurgulanabilir. Eğitim yapılarında ise en kritik temalar Evrensel Tasarım, Sürdürülebilirlik ve Dijitalleşme olarak öne çıkıyor.

Tasarım Stüdyosu VI (Kültür-Sanat): Kültür ve sanat merkezleri, sergi salonları, deneyim alanları, dijital galeriler ve çok amaçlı salonlar gibi farklı mekân türlerini bir arada barındırır. Deneyim odaklı, sanatsal ve kavramsal yaklaşımların ön planda olduğu bu yapılar, alışılmış mekânlar dışına çıkarak serbest ve farklı geometrilere açık tasarımlar gerektirir. Ayrıca, öğrencinin son sınıfa kadar biriktiği bilgi ve becerileriyle birleştiğinde en uygun tema 'Dijital Mekân Tasarımı' öne çıkmaktadır. Öte yandan da kültür merkezi binalarında, geniş kullanıcı profili, mekânsal çeşitlilik ve kamusal niteliği nedeniyle 'Evrensel Tasarımın' toplumsal sorumluluk boyutu da güçlü şekilde işlenebilir. Çok yönlü düşünme, teknoloji ve etkileşim ön plandaysa Dijital Mekân Tasarımı, toplumsal kapsayıcılık ve erişilebilirlik öncelikliyse Evrensel Tasarım tercih edilir. Kültür-sanat bağlamında, özellikle müze tasarımları gibi konular, kültürel mirasla çağdaş toplum arasında köprü kurma ve koruma-işlevsellik-estetik dengesini sağlama açısından 'Yeniden İşlevlendirme' teması da pedagojik bir fırsattır.

Bu eşleşmeler, iç mimarlık eğitiminde öğrencilere hem çağdaş tasarım sorunlarını hem de toplumsal, kültürel ve çevresel sorumlulukları bütüncül biçimde kavrama fırsatı sunmaktadır. Tüm analizler ve değerlendirmeler sonucunda bir model oluşturulmuştur (Şekil 6). Ayrıca, teorik ders içeriklerinin stüdyo temalarıyla bütüncül bir yaklaşımla planlanması ve bu derslerden stüdyoya aktarılabilecek içeriklerin üretilmesi büyük önem taşımaktadır.

Şekil 6.
İç Mimarlık programlarına önerilen konu ve tema modeli (Yazar tarafından hazırlanmıştır)

Tüm bu bulgular değerlendirildiğinde, tasarım stüdyosunun; mekânsal düzeni, pedagojik yaklaşımı ve teknolojik entegrasyonu açısından sürekli yeniden yapılandırılması gereken, çok katmanlı bir öğrenme ortamı olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan, stüdyo projelerinin tematik çeşitliliği, iç mimarlık eğitimine yeni uzmanlık alanlarının dahil edilmesini de gerekli kılmaktadır. Bu nedenle, stüdyo derslerinin içeriği ve önemi üzerine daha fazla akademik araştırma yapılması önerilmektedir. Bu çalışma, iç mimarlık müfredatındaki stüdyo derslerinin içerik, yapı, sayı ve temaları üzerine odaklanmıştır. Gelecek araştırmaların ise bu temaların öğrenme biçimleriyle ilişkisini incelemesi ve öğrenme süreçlerini geleneksel yaklaşımların ötesine geçerek ele alması önerilmektedir.

Etik Kurul Onay Belgesi: Yazar, etik kurul onay belgesine gerek olmadığını beyan etmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval Certificate: The author declared that an ethics committee approval certificate is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

Abdallah, K. (2022). A Strategy for Teaching Interior Design Through Reality-Based Project (An Experiential study). *International Design Journal*, *12*(4), 93-104. DOI: 10.21608/idj.2022.245855

Adıgüzel Özbek, D., & Usta, G. (2018). Creativity focused design studies in interior architecture project studio. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, *1*, 123–132. https://doi.org/10.7456/10801100/012

Adıgüzel, D., & Ciravoğlu, A. (2013). Environmental Approach In Interior Design Education In Turkey. *Iconarp International Journal of Architecture and Planning*, *1*(2), 164-188. https://iconarp.ktun.edu.tr/index.php/iconarp/article/view/25

Afacan, Y. (2011). Teaching Universal Design: An Empirical Research in Interior Architecture. *Procedia Social and Behavioral Sciences 15*(2011) 3185–3192. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.04.269

Afacan, Y. (2014). Introducing Sustainability to Interior Design Students Through Industry Collaboration. *International Journal of Sustainability in Higher Education*,*15*(1), 84-97. DOI: 10.1108/IJSHE-01-2013-0002

Alamry, G. A. (2023). Pedagogical Innovations in Interior Design Education: Advanced Research on Online and Blended Learning Approaches for Effective Interior Design Curriculum Delivery. *Kurdish Studies*, *12*(1), 4881-4888. DOI: https://doi.org/10.58262/ks.v12i1.353

Anderson, C. & Travis, S. (2018). Design Process: A Methodology for Integrating Studios and Supporting Courses. *The International Journal of Design Education*, 12. https://doi.org/10.18848/2325-128X/CGP/v12i03/1-11

Andiyan A., Rusmana, D., Hari, Y., Sitorus, M., Trinova, Z., & Surur, M. (2021). Disruption of IoT in Adapting Online Learning during the Covid-19 Pandemic. *International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE)*, *13*(2), 1331-1341. 10.9756/INT-JECSE/V13I2.211181

Assali, I. (2017). The Contribution of Interior Design Studio in Promoting Sustainable Design in Bahrain. *International Journal of Mechanical Engineering and Technology*, *8*(10), 25-34. https://iaeme.com/MasterAdmin/Journal_uploads/IJMET/VOLUME_8_ISSUE_10/IJMET_08_10_004.pdf

Aşkın, G.D. (2019). Gamification of design process in interior architecture education: Who? with whom? where? how? SHS Web Conf. Volume 66. ERPA International Congresses on Education 2019 (ERPA 2019). https://doi.org/10.1051/shsconf/20196601040

Bindal, N. (2022). Experiential Learning in Design Education: Teaching Construction and Technology through Active Experimentation in Interior and Architectural Design. *The International Journal of Design Education*, *16*(2), 91–102. https://doi.org/10.18848/2325-128x/cgp/v16i02/91-102

Burkut, E. B. (2023). Evaluation of interior architecture education research in the web of science database: Bibliometric and science mapping analysis. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, *8*(1), 385-405. DOI: 10.30785/mbud.1263207

Celadyn, M. & Celadyn, W. (2024). Conceptual and technical considerations in the interior architecture education framework. *World Transactions on Engineering and Technology Education*,*22*(4), 254-260. http://www.wiete.com.au/journals/WTE&TE/Pages/Vol.%2022,%20No.4%20(2024)/03-Celadyn-M-(2).pdf

Choi, H.H., & Kim, M.J. (2017). The effects of analogical and metaphorical reasoning on design thinking. *Think. Ski. Creativity*, *23*, 29–41, https://doi.org/10.1016/j.tsc.2016.11.004.

Çelik, C. & Arabacıoğlu, B. (2022). İç mimarlık ve ölçekler arası tasarım arakesitinde iç mimarlık tasarım stüdyolarının potansiyelleri üzerine bir çalışma. *bab Journal of FSMVU Faculty of Architecture and Design*, *3*(2), 190-208. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2552196

Disney, R., House, N. & Murialdo, F. (2024). The Augmented Studio Teaching and Learning in Digital Space. *Teaching Architecture(s) in the Post-Covid Era* (pp. 9-24). Routledge. DOI: 10.4324/9781003435396-2

Embaby, M. E. (2014). Heritage conservation and architectural education: "An educational methodology for design studios". *HBRC Journal*, *10*(3), 339-350. https://doi.org/10.1016/j.hbrcj.2013.12.007.

Ertaş, Ş., & Taş, A. (2015). Studio Courses (Project-Design) of Interior Architecture Education: Analysis of Sustainable Culture Tourism; Sample of Sille. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, *182*, 289-294. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.04.768.

Eti Proto, M., & Koç Sağlam, C. (2021). Furniture Design Education with 3D Printing Technology. In: Scaradozzi, D., Guasti, L., Di Stasio, M., Miotti, B., Monteriù, A., & Blikstein, P. (eds) *Makers at School, Educational Robotics and Innovative Learning Environments*. Lecture Notes in Networks and Systems, vol 240. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-77040-2_13

Faiz Büyükçam, S., & Eyüboğlu, H. (2023). Traces of Sustainability in Interior Architecture Graduate Education. K. Günçe (Ed.), *Interior Architectural Issues Design, History ve Education* içinde (1. baskı, ss. 187-205). Livre de Lyon, France. https://www.academia.edu/102164583/Traces_of_Sustainability_in_Interior_Architecture_Graduate_Education

Heidari, P., & Polatoğlu, C. (2018). Current Discussions on Digital Sketching in the Early Stages of Architectural Design in Education. *International Journal of Architectural Engineering and Urban Planning*, *28*(1), 25-35. Doi: 10.22068/ijaup.28.1.25

Heidari, P., & Polatoğlu, Ç. (2019). Pen-and-paper versus digital sketching in architectural design education. *International Journal of Architectural Computing*, *17*(3), 284-302. https://doi.org/10.1177/1478077119834694

Izadpanah, S. (2021). Teaching Conceptual Approaches to Interior Architecture Students by Integrating Theory and Practice. *idil*, *83*(2021 July), 1003-1016. DOI: 10.7816/idil-10-83-02

Kahraman, M. U., Şekerci, Y., Bal, H., & Bakır, K. E. (2024). Human-centered approach for furniture design studio course in interior design education: A case study. *Mobilya Ve Ahşap Malzeme Araştırmaları Dergisi*, *7*(1), 121-135. https://doi.org/10.33725/mamad.1485323

Karadağ, D., & Ozar, B. (2025). A new frontier in design studio: AI and human collaboration in conceptual design. *Frontiers of Architectural Research*, https://doi.org/10.1016/j.foar.2025.01.010

Kim, M.J. & Ju, S.R. & Lee, L. (2015). A Cross-Cultural and Interdisciplinary Collaboration in a Joint Design Studio. *International Journal of Art & Design Education*, 34. https://doi.org/10.1111/jade.12019

Lili, Y. & Dinna, C. F. (2025). Integrating Interdisciplinary Knowledge in Interior Design Studio Courses: A Comparative Analysis of Single-Teacher and Multi-Teacher Instructional Methods. *Asian Journal of Research in Education and Social Sciences*, *7*(4), 171-178. https://doi.org/10.55057/ajress.2025.7.4.15

McPeek, K. T. & Morthland, L. M. (2013). The Collaborative Gap: A Case Study of Interdisciplinary Design Education. In P. Pumilia-Gnarini, E. Favaron, E. Pacetti, J. Bishop, & L. Guerra (Eds.), *Handbook of Research on Didactic Strategies and Technologies for Education: Incorporating Advancements* (pp. 605-619). IGI Global Scientific Publishing. https://doi.org/10.4018/978-1-4666-2122-0.ch052

Olguntürk, N., & Demirkan, H. (2009). Ergonomics and Universal Design in Interior Architecture Education. *METU JFA*, 2009/2 (26:2), 123-138. https://doi.org/10.4305/metu.jfa.2009.2.7

Onay, S. N. (2017). A Contemporary Approach to Interior Architecture Education by the ITU Interior Architecture Department, *American Journal of Educational Research*, *5*(7), 732-738. http://pubs.sciepub.com/education/5/7/6

Örmecioğlu, H.T., & Uçar, A. (2012). First Design Studio Experience in Education of Interior Architecture: an Example of Akdeniz University. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, *51*, 1107-1111, ISSN 1877-0428, https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.08.295. Available at: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042812034337

Özker, S., & Makakli, E. S. (2016). In the context of interior architecture departments in turkey; design studio (project) education. *SHS Web of Conferences*, *26*, 1-8. doi:10.1051/shsconf/20162601023

Paker Kahvecioğlu, N. (2007). Architectural design studio organization and creativity. *A|Z ITU Journal of the Faculty of Architecture*, *4*(2), 6–26. https://www.az.itu.edu.tr/jfa/article/view/568

Pakravan, S., Keynoush, S., & Daneshyar, E. (2022). Proposing a Pedagogical Framework for Integrating Urban Agriculture as a Tool to Achieve Social Sustainability within the Interior Design Studio. *Sustainability*, *14*(12), 7392. https://doi.org/10.3390/su14127392

Sipahi, S., & Torun, A. (2019). İç Mimarlık Lisans Eğitimi, Dersler ve Sürdürülebilirlik. *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*, *8*, 31-44. https://doi.org/10.17100/nevbiltek.572331

Smith, K. (2011). Curiositas and Studiositas: Investigating Student Curiosity and the Design Studio. *International Journal of Art & Design Education*, *30*, 161–175. https://doi.org/10.1111/j.1476-8070.2011.01691.x

Şekerci, C., & Oral, M. (2023). İç Mimarlık Eğitim Müfredatının Oluşturulmasında Güncel Yaklaşımlar. *Sanat Yazıları Dergisi*, (48), 215-226. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sanatyazilari/issue/77790/1307984

Tarakçı Eren, E., & Yılmaz, S. (2022). The student attitudes towards digital and conventional drawing methods in environmental design studios and the impact of these techniques on academic achievement in the course. *International Journal of Technology and Design Education*, 32. 10.1007/s10798-020-09605-x.

Thamrin, D., Wardani, L. K., Sitindjak, R. H. I., & Natadjaja, L. (2019). Experiential learning through community co-design in interior design pedagogy. *International Journal of Art & Design Education*, *38*(2), 461–477. https://doi.org/10.1111/jade.12208

Torun, A., & Sipahi, S. (2021). İç Mekân Tasarımı Lisans Eğitiminde Öğrenim Çıktıları ve Akreditasyon. *Atlas International Refereed Journal On Socıal Scıences*,7(38), 1454-1472. DOI: 10.31568/atlas.636

Travis, S. (2014). Sketching as a Tool for Seeing: A Method for Teaching Drawing to Architecture and Interior Design Students. *The International Journal of Design Education*, 7(3), 63-74. *DOI*: https://doi.org/10.18848/2325-128X/CGP/v07i03/38452

URL-1: https://www.vosviewer.com/ (Son erişim: Temmuz 2025)

URL-2: https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10097 (Son erişim: Ocak 2024)

URL-3: https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10096 (Son erişim: Ocak 2024)

Usal, S. S. Y., & Evcil, A. N. (2019). Universal Design in Interior Architecture Education: The Case of Store Design. *ICONARP International Journal of Architecture and Planning*, *7*(2), 410-427. https://doi.org/10.15320/ICONARP.2019.92

Usta, G., Melikoğlu Eke, A. S. & Ilık Saltık, Ö. (2022). Between Education and Profession: An Evaluation of Graduation Projects in the Field of Interior Architecture in Turkey. *Journal of Design Studio*, *4*(spi 2), 5-20. https://doi.org/10.46474/jds.1154794

Ünsal Gülmez, N., Yağan, D. A. & Şahin, M. (2020). Staging Poe: A Narrative Approach to Atmosphere in a First-Year Design Studio. *Journal of Interior Design*, 45(4), 1-65. https://doi.org/10.1111/joid.12180

Üst, S., Sezginalp Özçetin, P. & Karabulut, H. (2024). Graduation projects within interior architecture education in Turkey: Limits, possibilities, prospects. *A|Z ITU Journal of The Faculty of Architecture*, *21*(2), 391–410. https://doi.org/10.58278/0.2024.47

Yazıcıoğlu, D. A. (2011). The Integration of Interior Architecture Education With Digital Design Approaches. *Journal of US-China Education Review*, *8*(5), 637-658. https://doi.org/10.18039/ajesi.71632

Yıldırım, İ. I., & Zengel, R. (2023). Student Perceptions Regarding the Blackboard Learning System Applied in Interior Architecture Project Courses During Covid-19. *TEM Journal*, *12*(1),175-183. https://doi.org/10.18421/TEM121-23

Yurttaş, N. B., & Terece, T. (2023). Re-functioning within the scope of conservation awareness in interior architecture education: The case of Paşalimanı Flour Factory. *IDA: International Design and Art Journal*, 5(2), 245-260. https://www.idajournal.com/index.php/ida/article/view/241

Zamberlan, L., & Wilson, S. (2017). Reconceiving Creativity in Design Studio Education. *The International Journal of Design Education*, *11*, 1-16. http://dx.doi.org/10.18848/2325-128X/CGP/v11i03/1-16

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Research Article *Araştırma Makalesi* DOI: 10.54864/planarch.1627965

AI Models in Interpreting Basic Design Elements and Principles

Temel Tasarım Ögelerini ve İlkelerini Yorumlamada Yapay Zekâ Modelleri

Mehmet Uğur KAHRAMAN [1]
[1]Department of Interior Architecture and Environmental Design, Faculty of Fine Arts and Architecture, Antalya Bilim University, Antalya, Türkiye

Yaren ŞEKERCİ [2]
[2]Department of Interior Architecture and Environmental Design, Faculty of Fine Arts and Architecture, Antalya Bilim University, Antalya, Türkiye

Hakan BAL [3]
[3]Department of Interior Architecture and Environmental Design, Faculty of Fine Arts and Architecture, Antalya Bilim University, Antalya, Türkiye

ABSTRACT

This study addresses the challenge of evaluating how effectively artificial intelligence (AI) models can interpret and visualize basic design principles and elements—a skill essential in creative disciplines such as art and design education. The core aim is to examine whether AI-generated visual outputs can reflect a deliberate understanding of design concepts, particularly within abstract symmetrical and asymmetrical compositions. To explore this, the study analyzes the performance of 18 widely used text-to-image AI models, based on five design principles—rhythm, movement, contrast, emphasis, and balance—and five design elements—dot, line, shape, color, and texture. Each model was prompted to generate compositions aligned with these criteria, and the outputs were evaluated based on three primary criteria: understanding the design elements, understanding the design principles, and understanding the balance. Scores ranged from 1 (least accurate) to 5 (most accurate), and averages were calculated for comparative analysis. The results revealed that while models like Microsoft Designer and DALL-E occasionally produced strong outputs, they lacked consistency across different balance types. In contrast, models such as Craiyon and Flux.ai consistently underperformed. Notably, high scores in asymmetrical balance often inflated overall averages, masking deficiencies in design comprehension. The study concludes that symmetrical balance serves as a more reliable indicator of AI proficiency and emphasizes the need for holistic evaluation frameworks. These findings offer valuable insights for integrating AI tools into design education and assessing their pedagogical potential.

Keywords: Artificial intelligence models, design elements, design principles, visual composition.

ÖZ

Bu çalışma, yapay zekâ (YZ) modellerinin temel tasarım ilkeleri ve öğelerini yorumlama ve görselleştirme becerilerini değerlendirme sorunsalına odaklanmaktadır. Araştırmanın temel amacı, YZ modellerinin ürettiği görsel çıktılarda tasarım kavramlarını bilinçli biçimde yansıtıp yansıtamadığını incelemektir; özellikle soyut, simetrik ve asimetrik kompozisyonlar bağlamında. Bu kapsamda, çalışma kapsamında ritim, hareket, kontrast, vurgu ve denge gibi beş tasarım ilkesi ile nokta, çizgi, şekil, renk ve doku gibi beş tasarım öğesine dayalı olarak 18 yaygın metinden-görüntüye YZ modeli değerlendirilmiştir. Her modele yapılandırılmış yönergeler verilmiş, modellerin ürettiği görseller şu üç temel kritere göre değerlendirilmiştir: tasarım öğelerini anlama, tasarım ilkelerini anlama ve dengeyi anlama. Her çıktı 1 (en düşük) ile 5 (en yüksek) arasında puanlanmış ve ortalamalar alınarak model performansı analiz edilmiştir. Bulgular, Microsoft Designer ve DALL-E gibi modellerin zaman zaman başarılı çıktılar ürettiğini, ancak bu başarıların dengeli ve tutarlı olmadığını ortaya koymuştur. Craiyon ve Flux.ai gibi modeller ise çoğunlukla düşük performans sergilemiştir. Özellikle asimetrik denge üzerinden alınan yüksek puanlar, bazı modellerin tasarım anlayışındaki eksiklikleri maskelemektedir. Çalışma, simetrik dengenin gerçek yeterliliği ölçmede daha güvenilir bir kriter olduğunu vurgulamakta ve YZ modellerinin tasarımsal değerlendirmelerinde bütüncül bir yaklaşıma ihtiyaç duyulduğunu önermektedir. Bu sonuçlar, YZ araçlarının tasarım eğitimi süreçlerine entegrasyonu ve pedagojik açıdan değerlendirilmesi için önemli bir zemin sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ modelleri, tasarım öğeleri, tasarım ilkeleri, görsel kompozisyon.

Received / Geliş Tarihi	27.01.2025
Revision Requested / Revizyon Talebi	26.04.2025
Last Revision / Son Revizyon	15.08.2025
Accepted / Kabul Tarihi	16.09.2025
Publication Date / Yayın Tarihi	20.09.2025

Corresponding author / Sorumlu Yazar: Hakan BAL

E-mail: hakan.bal@antalya.edu.tr

Cite this article: Kahraman, M. U., Şekerci, Y. & Bal, H. (2025). AI Models in Interpreting Basic Design Elements and Principles. *PLANARCH - Design and Planning Research*, 9(2), 462-483. DOI: 10.54864/planarch.1627965

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Introduction

Basic design, also known as the fundamentals of design, forms the foundation of any visual composition. It encompasses essential principles and elements that guide the creation of aesthetically pleasing and functionally effective designs. The elements of design include line, shape, form, space, texture, value, and color (Ching, 1979), which serve as the building blocks of any visual representation. The principles of design, such as balance, contrast, emphasis, movement, pattern, rhythm, and unity (Ching, 1979), are the guidelines that determine how these elements are combined to create a cohesive and harmonious composition. These principles and elements are integral to the design process, providing structure and ensuring that the outcome communicates the intended message effectively.

In design education, particularly at the foundational level, abstract compositions are widely employed to introduce students to core principles and elements. Scholars have emphasized that such exercises not only provide a formal visual language but also cultivate essential skills such as observation, decision-making, and aesthetic judgment (Boucharenc, 2006; Öztuna, 2007). Over time, these explorations evolve into more complex outputs including architectural layouts, interior environments, graphic systems, and textile patterns, thereby underscoring the central role of the basic design course as a formative stage in creative training (Birlik, 2012; Esen et al., 2018).

In recent years, artificial intelligence (AI) has begun to reshape both design education and production. Studies note that AI tools are increasingly tested in studio environments not only as generators of visual outcomes but also as potential collaborators in the ideation process (Meron & Araci, 2023; Ringvold et al., 2023). One of the most prominent developments in this area is the use of text-to-image models, where designers input descriptive language and receive visual compositions in return (Oppenlaender, 2022). While these systems perform relatively well in producing representational or figurative content, their capacity to engage with abstract prompts grounded in basic design principles remains underexplored and warrants systematic investigation (Bekhta, 2024; Farrokhnia et al., 2024).

This study addresses that gap by evaluating how effectively AI models can interpret and represent fundamental design principles and elements within abstract compositions, particularly in symmetrical and asymmetrical layouts. In doing so, it asks a core pedagogical question: can AI simulate the kind of formal sensitivity and intentionality that students are expected to develop through basic design education?

To explore this, 18 different text-to-image AI models were prompted with structured descriptions combining design elements and principles. Their outputs were assessed using three criteria: understanding the design elements, understanding the design principles, and understanding the balance. The findings are interpreted not only in terms of model performance but also in terms of the broader implications for creative education.

The remainder of this paper is structured as follows: the next section provides a review of basic design and its educational role, followed by a discussion on abstract art as a conceptual framework. This is followed by a methodological explanation of how AI outputs were evaluated, the presentation of findings, and a final section offering a critical discussion and conclusions for both practice and pedagogy.

Basic Design: Elements and Principles

Basic design is an essential course taught during the initial years of art and design education. In German, it is referred to as “Grund Gestaltungslehre” and holds a significant place in art education (Güngör, 1983). The primary aim of this course is to enhance students’ design abilities and help them translate artistic thought into practice (Ertok Atmaca, 2014). It was first defined as a systematic educational program by Walter Gropius at the Bauhaus School in 1919 (Gök, 2019). Bauhaus aimed to merge art and craft to produce more functional and aesthetic products (Birlik, 2012). The Industrial Revolution in the 18th century marked a shift in the understanding of art and design, combining aesthetic concerns with functionality to create new design approaches. Bauhaus became the most concrete example of this transformation, laying the foundation for modern design. Over the years, basic design education has spread worldwide, becoming an indispensable part of art education (Atalayer, 2004).

Basic design education not only develops students' perception, observation, and creativity skills but also equips them with a design language. It also involves learning various practical techniques (Aytekin, 2008). Students learn to create compositions by using the basic elements and principles of design, a process that includes both theoretical and practical education (Çetin, 2002). Basic design courses not only enhance students’ creativity but also improve their material usage, technical knowledge, and aesthetic understanding. As such, it is a cornerstone of art and design education (Ertok Atmaca, 2014).

The elements of basic design are the building blocks of a composition (Bal, 2023). These elements form the foundation of visual organization in art and design. Key elements include dot, line, shape, color, texture, tone, and scale (Güngör, 1983). By utilizing these elements, designers create compositions that embody the principles of design.

Dot is the simplest and most fundamental unit of design. Everything begins with a dot, serving as the first step of a design. A dot can create a sense of stillness or movement within a composition. When in motion, it transforms into a line (Atalayer, 1994a). In the initial stages of design, the impact of the dot is significant, as lines form from dots, surfaces from lines, and volumes from surfaces.

Line emerges from the movement of a dot and is a fundamental design element. It is used to convey direction, motion, and form in a composition. Straight, curved, dashed, or wavy lines create different emotional and visual effects (Öztuna, 2007).

Shape defines the outer boundaries of an object. Geometric shapes provide an organized and systematic appearance, while free shapes evoke a more natural and organic perception (Susmuş, 1999). Shapes in design enhance the visual impact of objects, and combining different shapes creates dynamic compositions.

Color strengthens the emotional dimension of a design. According to Doğan (2020), color is perceived based on the wavelength of light reflected from an object. Colors also have various psychological effects on individuals (Tepecik, 2002). For example, warm colors evoke energy and vitality, while cool colors bring calmness and tranquility. The harmonious or contrasting use of colors enhances the aesthetic value of a composition.

Texture describes the visual or tactile characteristics of a surface. According to Çınar and Çınar (2020), natural textures are perceived through touch, while artificial textures are grasped visually. Rough, smooth, soft, or slippery surfaces contribute to

the unique textural qualities of objects (Ertok Atmaca, 2014).

Direction refers to the orientation of lines or forms in space (Demircioğlu, 2016). It plays a crucial role in creating movement and dynamism in design. Horizontal directions indicate calmness, vertical directions suggest strength and stability, and diagonal directions represent motion. Combining different directions in a composition prevents stagnation and adds dynamism while enhancing visual interest (Güngör, 1983).

Space defines the distance between elements in a design. Close spacing creates a sense of order, while varied spacing adds dynamism and movement (Araz Ustaömeroğlu, 1998). Proper spacing helps prevent monotony in a design and contributes to visual depth. For example, in an interior space, arranging furniture with specific spacing can create both a sense of order and spaciousness.

Basic design principles provide guidelines for organizing design elements. These principles ensure that a design achieves unity and aesthetic appeal. Principles like rhythm, movement, contrast, emphasis, unity, balance, and harmony bring coherence and meaning to a composition.

Rhythm involves the repetition of design elements in an orderly manner (Ching, 1979). This repetition creates a sense of flow and movement in a composition (Korniienko, 2017). According to Çolak (2004), repetition can take various forms, such as full repetition, variation, or interval repetition. For instance, a symmetrical arrangement of windows on a building's facade establishes rhythm and visual harmony.

Movement adds a dynamic quality to a design. It guides the viewer's gaze through lines, shapes, and colors (Erim, 2011). Movement transforms a design from static to engaging, drawing the viewer into the composition (Demircioğlu, 2016).

Contrast introduces a balance of opposites within a design. The contrast between color, texture, direction, or form grabs attention and enhances visual interest. For instance, using dark and light colors together emphasizes the composition's contrast.

Emphasis creates a focal point in a design. Highlighting one element over others directs the viewer's attention to a specific area, making the design more compelling (Çeken et al., 2018).

Unity ensures that all design elements work together to form a cohesive whole. Harmony among elements enhances the visual order and aesthetic values, creating a unified composition.

Balance ensures that a design appears visually stable and aesthetically pleasing. It is achieved by evenly distributing the visual weight of elements. Balance can be symmetrical or asymmetrical (Araz Ustaömeroğlu, 1998). Symmetrical balance involves equal distribution along a central axis, while asymmetrical balance uses varied elements to create dynamic equilibrium.

Harmony allows design elements to work together seamlessly. Similarities in shape, color, texture, or scale create harmony, resulting in a visually soothing and cohesive design (Bigali, 1999).

Instead of elaborating each concept in lengthy paragraphs, the fundamental elements and principles of basic design are summarized in Table 1. This allows the subsequent sections to focus more clearly on the study's objectives, especially in the influence of abstract art within basic design education.

Table 1.
The fundamental elements and principles of basic design

Category	Concept	Definition / Description
Elements	Dot	The most basic unit in design; creates stillness or initiates movement. Forms the foundation for lines, surfaces, and volumes.
	Line	Emerges from the movement of a dot. Conveys direction, motion, and form (e.g., straight, curved, wavy).
	Shape	Defines object boundaries. Geometric shapes are systematic; organic shapes are natural and expressive.
	Color	Based on light wavelengths. Affects emotional responses; warm colors evoke energy, cool colors suggest calmness.
	Texture	Visual or tactile surface quality. Can be natural (tactile) or artificial (visual).
	Direction	Orientation of forms in space. Horizontal = calm, vertical = strength, diagonal = motion.
	Space	Distance between elements. Impacts order, depth, and visual rhythm in a composition.
Principles	Rhythm	Repetition of elements to create flow and continuity. Can be regular, variable, or interval-based.
	Movement	Guides viewer's eye across the design. Adds visual dynamism.
	Contrast	Juxtaposition of opposites (light/dark, rough/smooth) to enhance attention and visual impact.
	Emphasis	Creates a focal point to highlight an important area of the composition.
	Unity	Ensures all elements contribute to a cohesive whole. Supports visual integrity.
	Balance	Distributes visual weight evenly. Can be symmetrical (formal) or asymmetrical (informal).
	Harmony	Achieved through similarity in shape, color, or texture. Produces a pleasing, consistent composition.

The elements and principles of basic design play a vital role in laying the foundation for artistic creation and providing designers with a method of self-expression. Combining elements like dot, line, shape, and color with principles such as rhythm, movement, contrast, emphasis, and balance results in a visually integrated whole.

The integration of these basic design elements and principles not only shapes the visual language of design but also constitutes the foundation of formal art and design education. As such, understanding how these concepts are introduced and practiced in educational settings is essential. The next section focuses on basic design education, examining how these foundational training is structured pedagogically and how it supports students' development in art and design disciplines.

Basic Design Education

Basic design education serves as the pedagogical extension of fundamental design principles, transitioning abstract concepts into structured learning experiences. Often referred to as *"introductory education"*, *"basic art"*, or *"foundation course"* in international contexts, this stage forms the cornerstone of creative disciplines such as architecture, interior design, and visual arts (Atalayer, 1994b; Boucharenc, 2006).

Introduced in Turkey in the mid-20th century, basic design education emerged as a transformative response to traditional, skill-based instruction, shifting the focus toward visual perception, intuition, and experimentation. Pioneering institutions such as the Istanbul State Academy of Applied Fine Arts (now Marmara University) and Mimar Sinan Fine Arts University institutionalized this pedagogical model by establishing foundational design courses as core components of first-year design curricula (Esen et al., 2018; Marmara University, 2015).

At its core, basic design education aims to cultivate aesthetic sensitivity, develop visual thinking, and enhance students' creative capacities. These goals are pursued through a combination of theoretical instruction and experiential learning. Students engage with design elements such as line, shape, texture, and color through hands-on studio work, gradually developing their ability to construct visual relationships and explore spatial concepts (Besgen et al., 2014; Gürer, 1990). This active process of discovery also fosters cognitive and emotional growth, encouraging learners to articulate their thoughts visually and intuitively.

Beyond the acquisition of technical skills, the pedagogical approach emphasizes the development of individual expression and critical judgment. As Gokaydın (1990) notes, the studio environment provides students with a secure space to test their perceptions and exercise autonomy. This aligns with Matisse's assertion that "creation begins with seeing," reinforcing the idea that artistic production is rooted in perceptual clarity and personal insight.

In interior architecture and related spatial disciplines, basic design courses function as a preparatory framework. Students learn to transfer two-dimensional abstract thinking into three-dimensional design strategies. Studio-based education, which forms the backbone of this process, not only strengthens students' material and formal understanding but also instills foundational habits necessary for professional practice (Denel, 1979; Kaptan, 2003).

The historical lineage of basic design education can be traced back to the Bauhaus School, where Johannes Itten's *Vorkurs* laid the foundation for a systemic and multi-layered pedagogical model. This approach, which integrates material exploration with form-based problem solving, remains influential in contemporary curricula (Boucharenc, 2006; Özkar, 2004). It is within this lineage that modern design programs continue to locate the philosophical and methodological basis of their foundation courses.

Here, art is not only considered as a source of inspiration but also as a pedagogical tool that enhances perceptual skills, conceptual thinking, and expressive freedom. Among the many art forms integrated into design education, abstract art holds particular importance. Its emphasis on visual language, compositional structure, and emotional resonance parallels the goals of basic design training. For this reason, the following section explores the nature and historical development of abstract art, identifying its relevance to foundational design education and its significance in the evaluation framework used in this study.

In sum, basic design education is not merely a technical orientation but a pedagogical philosophy that prioritizes process over product. It gives students the freedom to explore ideas, make mistakes and try again. These abilities are not only essential for learning how to design but also increasingly important for keeping up with evolving technologies such as artificial intelligence. The next section expands this discussion by examining the relationship between foundational art education and the emergence of abstract art practices, situating basic design pedagogy within a broader aesthetic and historical framework.

Art and Abstract Art

Basic design education is not only about form and technique but also about fostering artistic awareness and visual thinking. In this context, art, particularly abstract art, functions as both a conceptual and aesthetic resource. Scholars have emphasized that abstract compositions play a crucial role in foundation studios by enabling students to internalize non-figurative thinking, explore visual balance, and engage with fundamental elements such as color, line, and form beyond representational boundaries (Boucharenc, 2006; Robinson & Pallasmaa, 2015). Historical accounts of abstract art also demonstrate its pedagogical value. Kandinsky (1911/2012) argued that abstraction evokes an "inner necessity" that connects perceptual structures with emotional experience, and Mondrian's neoplasticism highlighted how the reduction to pure lines and colors generates universal compositional harmony (Pippin, 2002). Understanding abstract art and its historical evolution therefore contributes not only to the comprehension of creative processes but also to the cultivation of perceptual sensitivity and aesthetic intentionality in foundational design training.

Art has been a tool for human expression throughout history (Ayas & Dalkılıç, 2023). Humans have developed various creative methods to understand their surroundings and convey this understanding to others. In this context, abstract art stands out as an approach that not only reflects the external appearance of nature but also aims to express the inner world of the individual (Atalay, 2023). Abstract art rejects realistic depictions of objects and instead focuses on creating meaning through elements such as color, form, and line. Michel Souphor defines abstract art as a completely unique form of expression that does not directly mirror reality (Timuroğlu, 2013). Thus, abstract art provides an aesthetic experience while encouraging viewers to engage in personal interpretations.

The relationship between abstract art and other art forms is also significant. This genre is not limited to painting; it has influenced fields such as music, literature, dance, and sculpture (Atalay, 2023). For instance, abstract figures and movements in a dance performance can create an aesthetic experience for the audience. Similarly, abstract poetry can evoke emotions and thoughts independently of the literal meanings of words (Tunalı, 2008). These characteristics, which affect various branches of art, contribute to the recognition of abstract art as a universal language of art.

Abstract art does not aim to represent objects as they are but seeks to convey their essence to reflect emotions and thoughts. Wassily Kandinsky emphasized the connection between music and painting in abstract art, highlighting the impact of colors on individuals. According to him, abstract art creates a vibration in the viewer, which reflects the inner world of the artist (Sezer &

Sezer, 2020). Tunalı (2008) stated that abstract art is grounded in elements like geometry and plasticity and serves as a vital tool for artists to express their ideas. This movement offers an aesthetic experience by distancing viewers from perceptions of reality.

At the core of abstract art lies the freedom of thought. Michel Souphor explained that abstract art does not compel viewers toward a specific interpretation but instead provides a structure open to individual perceptions and emotions (Timuroğlu, 2013). This approach allows abstract art to be interpreted differently by various individuals. Additionally, the components of abstract art include plastic elements such as color, line, form, and composition. These elements are utilized to express the artist's emotions and evoke diverse emotional responses in viewers.

The history of abstract art covers a wide time period, from early human drawings to modern art movements. In prehistoric times, people expressed their environment through simplified shapes and patterns (Kaido, 2021). The abstraction seen in cave paintings demonstrates how people in those eras tried to interpret nature and events around them through a symbolic language. For instance, the drawings in the Lascaux Cave provide insights into the lifestyle and beliefs of prehistoric people.

However, the emergence of abstract art in its modern sense occurred in the early 20th century with pioneering artists such as Kandinsky, Malevich, and Mondrian. Kandinsky's 1911 work "Composition 5" is considered one of the earliest examples of abstract art (Atalay, 2023). This movement prioritized individual creativity and freedom of expression, moving away from figurative representations. In the second half of the 20th century, new movements like abstract expressionism emerged, offering different interpretations of abstract art. For example, Jackson Pollock's action paintings represent a dynamic and energetic side of abstract art.

The historical development of abstract art has manifested differently across geographies and cultures. While geometric and lyrical abstraction flourished in Europe, abstract expressionism gained prominence in America. Additionally, abstract art's influence is evident in Islamic culture, where geometric patterns and abstract forms created an aesthetic language due to the prohibition of figurative representations (Kaido, 2021).

Pioneers like Wassily Kandinsky, Piet Mondrian, and Kazimir Malevich played a critical role in the evolution of abstract art (Pippin, 2002). Kandinsky used color and line as spiritual tools for expression, emphasizing the sensory effects of art on viewers. Malevich initiated the suprematism movement, highlighting the aesthetic power of geometric forms and aiming to construct art on a logical foundation. Mondrian focused on creating pure aesthetics with limited color palettes and vertical-horizontal lines through his neo-plasticism movement (Kaido, 2021). These artists established the fundamental principles of abstract art, inspiring both their contemporaries and future generations.

Other significant representatives of abstract art include Joan Miró, Paul Klee, and Jackson Pollock. Miró combined organic forms and vibrant colors in his works, showcasing the playful side of abstract art. Klee expanded the boundaries of abstract art with his innovative use of line and color. Pollock presented the energetic and dynamic expression of abstract art through his action paintings. These artists share a common characteristic: they prioritize individual creativity and freedom of expression in abstract art.

Additionally, local representatives of abstract art demonstrate its universality. In Turkey, Mübin Orhon emerged as a pioneer of abstract art, producing works in the lyrical abstraction style (Erden, 2013). Orhon's paintings stood out with their mastery of color and light and made significant contributions to the development of Turkish abstract art.

By examining the origins and development of abstract art, as well as its major figures and stylistic directions, we can better understand the visual language that informs basic design education. Abstract art's emphasis on intuition, composition, and individual expression aligns closely with the pedagogical goals of foundation studios. In the context of this research, abstract art provides a conceptual lens for evaluating whether AI models can grasp and generate compositions that mirror the formal and expressive qualities nurtured through early design education.

AI and Text-to-Image

Artificial intelligence (AI) is a field that has its origins in ancient myths but became a formal academic discipline with the development of computer technologies in the 20th century (Haenlein & Kaplan, 2019). AI was first defined at the Dartmouth Conference in 1956, and it started with rule-based systems. It evolved from expert systems seen in the 1980s to deep learning algorithms in the 2010s (Delipetrev et al., 2020). With subfields like machine learning and deep learning, AI has enabled computers to learn from data and perform tasks that would usually require humans (Shaveta, 2023).

AI keeps advancing, and recent technologies like Generative Adversarial Networks (GANs) and diffusion models have produced impressive results. GANs, created by Ian Goodfellow, use two neural networks: one generates images, and the other evaluates them (Goodfellow et al., 2014). These models analyze data patterns and create realistic visuals. Some variants, like StackGAN and AttnGAN, use text inputs for a layered creation process (Zhang et al., 2017; Xu et al., 2018). Diffusion models start with noise and then reverse the process to create detailed features (Dhariwal & Nichol, 2021).

GANs and diffusion models have made a huge impact, especially in creative areas like art and design. GANs can speed up and automate artistic processes by working with pre-trained datasets (Elgammal, 2019). This has allowed artists to explore new creative directions. Techniques like Neural Style Transfer (NST) apply one artist's style to another image, opening up more ways to express art (So, 2018). These systems don't just help human creativity; they can also produce entirely new visual outcomes.

Text-to-image technology is one of the areas where AI has taken creativity and aesthetics to the next level. Systems like CLIP and DALL-E pair text inputs with meaningful visuals (Radford et al., 2021). These models are trained on large datasets from the internet and can generate photorealistic images (Ramesh et al., 2021). Additionally, open-source platforms like Stable Diffusion have made this technology more accessible to a wider audience (Rombach et al., 2022).

These systems have brought new perspectives to artistic creation. Their ability to learn has improved the quality of artistic outputs and challenged traditional ideas of creativity (Elgammal, 2019). NST transfers an artist's style to another image, while DALL-E can create completely new and original designs, pushing creativity further (Russo, 2022; So, 2018). However, the ethical and legal aspects of these technologies are still debated. Critics argue that while some artists' works are used to train these

systems, they don't receive any financial compensation (Ghosh & Fossas, 2022).

Today, the most popular AI models for text-to-image generation include DALL-E, Midjourney, and Stable Diffusion. DALL-E stands out for creating impressive images with photorealistic detail from text inputs (Ramesh et al., 2021). Models like Midjourney and OpenAI's DALL-E 3 let users guide the results by using specific terms to change the style or format (Ringvold et al., 2023). Stable Diffusion has gained popularity among both commercial and individual users due to its open-source nature and continues to be developed by a large community (Rombach et al., 2022). While these models allow users to create stunning visuals, concerns about data biases and ethical issues have emerged (Dehouche, 2021).

These systems also have significant social impacts. For instance, text-to-image models have made digital art more accessible to a wider audience (Oppenlaender, 2022). However, issues like dataset biases and ethical concerns force us to rethink the balance between creativity and consumption (Dehouche, 2021). The interaction between artists and these technologies has added new layers to both creative processes and the commercial side of art.

Beyond their technical capabilities, these systems are increasingly being integrated into design education, prompting both opportunities and concerns. As AI tools become more accessible, educators face the challenge of incorporating them meaningfully into curricula while preserving the pedagogical goals of creative training (Meron & Araci, 2023). Several studies have highlighted that while AI platforms like ChatGPT or text-to-image models offer support in ideation and content generation, they still require careful human guidance to produce context-aware and discipline-specific outputs (Farrokhnia et al., 2024). Similarly, Kahraman et al. (2024) observed that in interior design studios, AI can assist in concept development by helping students visualize different material and form combinations, yet it cannot replace the critical and problem-solving skills that design training seeks to cultivate. From an instructional perspective, AI-based platforms have also led to the emergence of new educational strategies such as online design studios, which combine adaptive technologies with interactive learning environments (Tang et al., 2022). These approaches not only remove spatial and temporal constraints but also enhance collaborative and personalized learning. However, scholars caution against overreliance on AI-generated templates, emphasizing the need for educators to maintain creative flexibility and ethical responsibility (Meron & Araci, 2023). In this evolving context, understanding the role of AI in design education becomes essential—not only for evaluating its technical performance but also for assessing its impact on creative development, teaching practices, and the future of design pedagogy.

In conclusion, text-to-image generation technologies are some of the most exciting AI applications today. They have transformed visual production and design, opening new possibilities in creativity, storytelling, and aesthetics. However, ethical concerns and questions about artists' rights require us to think more broadly about these technologies.

Material and Methods

The methodology of this study was systematically designed to ensure a systematic and balanced approach to examining design principles and elements within the constraints of 5 fundamental prompts. These 5 prompts guided the selection of 5 design principles—rhythm, movement, contrast, emphasis, and balance—and 5 design elements—dot, line, shape, color, and texture (Tables 2 and 3). Each principle and element is represented exactly twice across the 5 prompts, and each prompt was then duplicated in both symmetrical and asymmetrical balance versions, resulting in a total of 10 prompts for analysis. This duality ensures a comprehensive examination of balance types, allowing for comparative insights into how symmetrical and asymmetrical layouts impact the representation of design principles and elements in the visual outputs.

The decision to limit the study to exactly 5 principles and 5 elements was made to preserve methodological clarity and rigor. Introducing a sixth design principle would have disrupted the systematic pairing and repetition essential to the study's structure, complicating the balance and diluting the study's focus. By restricting the study to 5 principles and 5 elements, we could ensure that each was consistently represented across the 10 total prompts—5 in symmetrical balance and five in asymmetrical balance—establishing an internal control for reliable comparisons and analysis. This limitation was therefore a deliberate and necessary choice to maintain clarity within the study's parameters, ensuring that the framework remained both manageable and scientifically valid.

Each of the 5 fundamental prompts was designed to explore unique combinations of design principles and elements. By pairing each design principle and element in a distinctive configuration, the prompts avoid redundancy and enhance the visual complexity and analytical depth of each composition. In addition, the symmetrical and asymmetrical versions of each prompt isolate balance as a variable, allowing researchers to observe how different layouts impact the AI's interpretation of design principles and elements. The repetition of each principle and element twice within the five prompts means that they each appear a total of four times across the 10 prompts, creating a type of internal control within the study.

This systematic pairing and repetition not only diversifies the visual outputs but also enhances the scientific rigor of the study. Each instance serves as a comparison point for its counterpart, ensuring that any accurate representation of design concepts is not merely coincidental but supported by repeated results. By providing multiple opportunities for each principle and element to be represented correctly, this structure increases the reliability of conclusions. If the AI accurately interprets a design principle or element in both instances, it strengthens the evidence that the model reliably understands these concepts, which in turn enhances the validity of the study.

Table 2.
Prompts, design elements, design principles, and balances

Prompts	Design Elements	Design Principles	Balance
Generate an abstract square composition in grayscale with **symmetrical** balance, creating **movement** and **rhythm** using **dots** and **lines**. To create the **movement**, use a gradual sequence of increasingly larger dots along diagonal lines that guide the eye across the composition. To create the **rhythm**, arrange different rows of small and large dots along parallel horizontal lines, mirroring these rows symmetrically on either side of the axis.	Dot Line	Movement Rhythm	Symmetrical
Generate an abstract square composition with **symmetrical** balance, creating **emphasis** and **unity** using **shapes** and **colors**. To create the emphasis, use orange color to fill a circle shape with a group of identical purple squares colored in different shades on a light green surface. To create the unity, group the different shaded purple squares and the orange circle right in the middle in a radial symmetry.	Shape Color	Emphasis Unity	Symmetrical
Generate an abstract square composition with **symmetrical** balance, creating **emphasis** and **contrast** using **textures** and **colors**. To create the **emphasis**, position a dense arrangement of large **dots** at the **center** of the composition. To create the **contrast**, place contrasting layers of rough and smooth **textures symmetrically** around the **dots**, increasing the **contrast**.	Texture Color	Emphasis Contrast	Symmetrical
Generate an abstract square composition in grayscale with **symmetrical** balance, creating **movement** and **unity** using **lines** and **shapes**. To create the **movement**, arrange diagonal lines that vary subtly in thickness as they extend across the composition, directing the eye outward. To create the **unity**, repeat geometric shapes, like circles and squares, placed symmetrically along these lines to form.	Line Shape	Movement Unity	Symmetrical
Generate an abstract square composition in grayscale with **symmetrical** balance, creating **rhythm** and **contrast** using **dots** and **textures**. To create the **rhythm**, arrange rows of dots in alternating sizes along horizontal lines, repeating this pattern symmetrically across the composition. To create the **contrast**, use distinct textures, such as rough and smooth surfaces, placed in alternating sections around the dotted areas to increase the visual contrast.	Dot Texture	Rhythm Contrast	Symmetrical
Generate an abstract square composition in grayscale with **asymmetrical** balance, creating **movement** and **rhythm** using **dots** and **lines**. To create the **movement**, position a series of dots that gradually increase in size, placed along non-uniform diagonal lines to lead the eye across the composition in an unpredictable path. To create the **rhythm**, arrange alternating rows of small and large dots along irregularly spaced horizontal lines, varying the density of dots across different areas to establish a dynamic, uneven rhythm.	Dot Line	Movement Rhythm	Asymmetrical
Generate an abstract square composition with **asymmetrical** balance, creating **emphasis** and **unity** using **shapes** and **colors**. To create the emphasis, use orange color to fill a circle shape with a group of identical purple squares colored in different shades on a light green surface. To create the unity, group the different shaded purple squares and the orange circle as if they were parts of a whole.	Shape Color	Emphasis Unity	Asymmetrical
Generate an abstract square composition with **asymmetrical** balance, creating **emphasis** and **contrast** using **textures** and **colors**. To create the **emphasis**, position a bold, dark **textured** area in deep red slightly off-center to draw immediate attention. To create the **contrast**, arrange surrounding zones with different smooth textures in muted beige and rough textures in dark brown.	Texture Color	Emphasis Contrast	Asymmetrical
Generate an abstract square composition in grayscale with **asymmetrical** balance, creating **movement** and **unity** using **lines** and **shapes**. To create the **movement**, arrange diagonal lines of varying thicknesses in an irregular pattern, guiding the eye across different areas of the composition. To create the **unity**, repeat geometric shapes, like circles and squares, positioned unevenly along these lines to create a dynamic structure.	Line Shape	Movement Unity	Asymmetrical
Generate an abstract square composition in grayscale with **asymmetrical** balance, creating **rhythm** and **contrast** using **dots** and **textures**. To create the **rhythm**, arrange rows of dots in alternating sizes along irregular, unevenly spaced horizontal lines, establishing a rhythmic pattern across the composition. To create the **contrast**, use distinct textures, such as rough and smooth surfaces, placed in irregular sections around the dotted areas to increase the contrast.	Dot Texture	Rhythm Contrast	Asymmetrical

Table 3.
Design elements' and design principles' count in prompts

Balance	Design Elements	Count	Design Principles	Count
Symmetrical	Dot	2	Rhythm	2
	Line	2	Movement	2
	Shape	2	Contrast	2
	Color	2	Unity	2
	Texture	2	Emphasis	2
Asymmetrical	Dot	2	Rhythm	2
	Line	2	Movement	2
	Shape	2	Contrast	2
	Color	2	Balance	2
	Texture	2	Emphasis	2

Visual Outputs

In this study, AI models such as MidJourney, DALL-E, and Adobe Firefly are capable of generating multiple visual outputs for a single prompt. To ensure consistency and accuracy in the evaluation, the research team selected the most accurate visual output based on the criteria of "understanding the elements," "understanding the principles," and "understanding the balance." Each selected visual output was deemed the most representative of the corresponding design elements and principles.

Table 4 presents the selected visual outputs for each model for symmetrical balance. Table 5 presents the selected visual outputs for each model for asymmetrical balance.

Table 4.
Visual outputs in different AI models - symmetrical balance

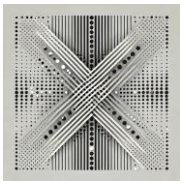
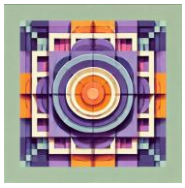
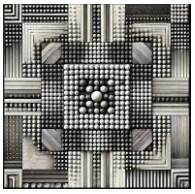
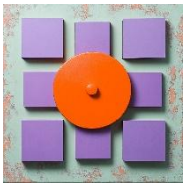
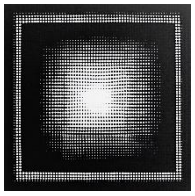
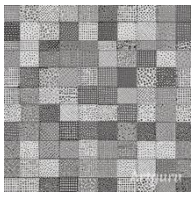
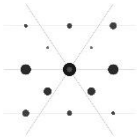
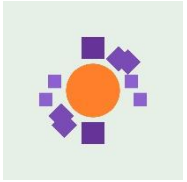
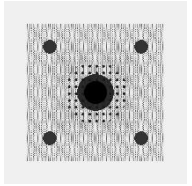
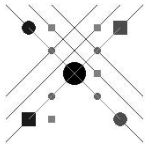
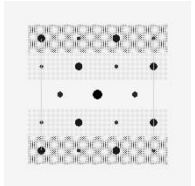
AI Model	Visual Output 1	Visual Output 2	Visual Output 3	Visual Output 4	Visual Output 5
DALL-E					
MidJourney					
Artguru					
Claude					

Table 4.
Visual outputs in different AI models - symmetrical balance (Continued)

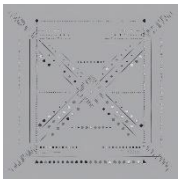
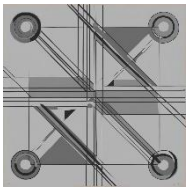
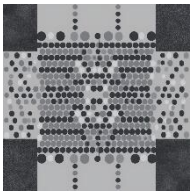
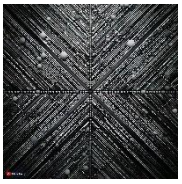
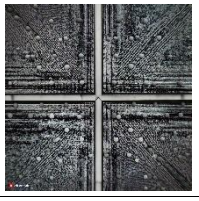
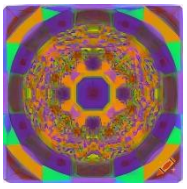
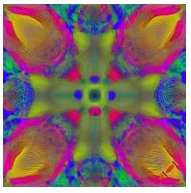
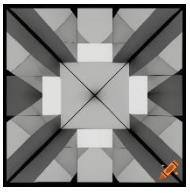
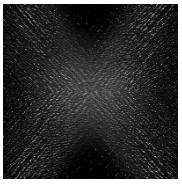
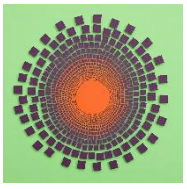
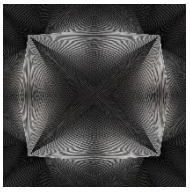
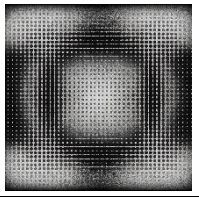
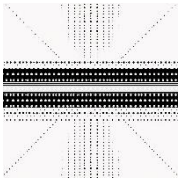
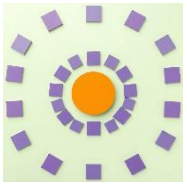
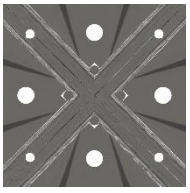
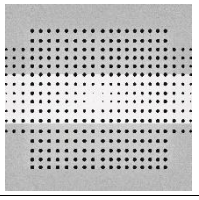
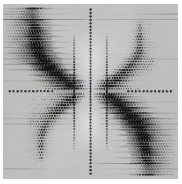
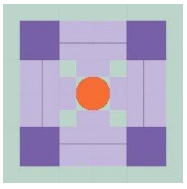
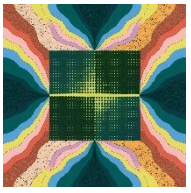
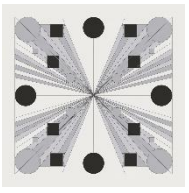
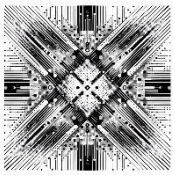
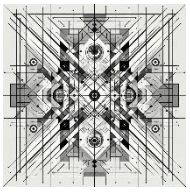
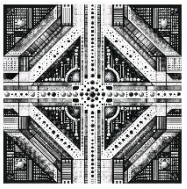
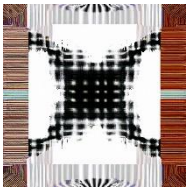
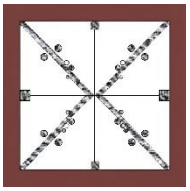
Leonardo.ai					
Adobe Firefly					
Craiyon					
Gemini					
Gencraft					
Ideogram					
Microsoft Designer (Dall-E 3)					
Openart (Stable Diffusion 3.0)					

Table 4.
Visual outputs in different AI models - symmetrical balance (Continued)

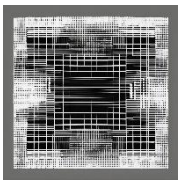
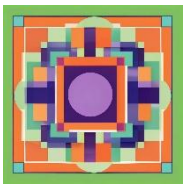
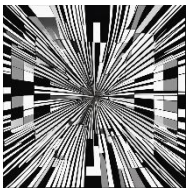
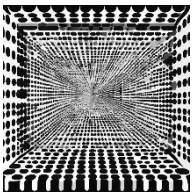
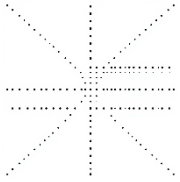
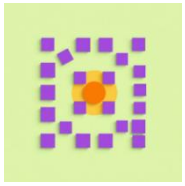
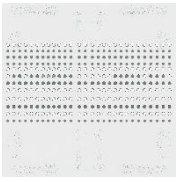
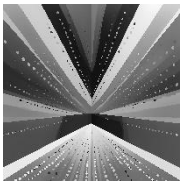
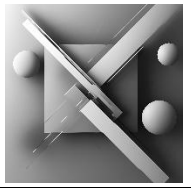
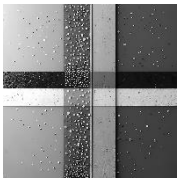
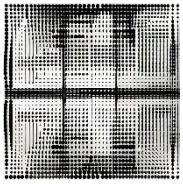
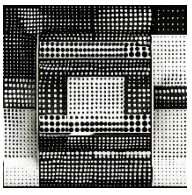
Pixlr					
Flux.ai					
Kling.ai					
Runway					

Table 5.
Visual outputs in different AI models - asymmetrical balance

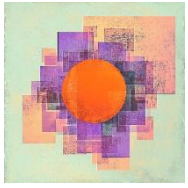
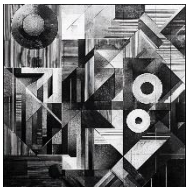
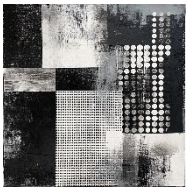
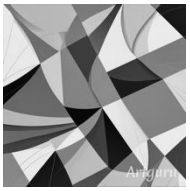
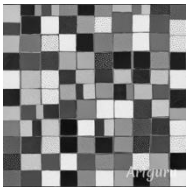
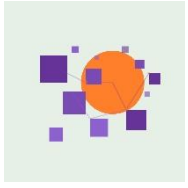
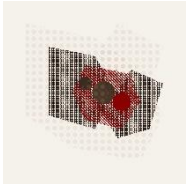
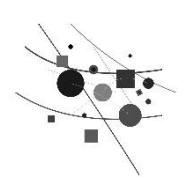
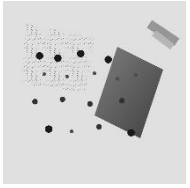
AI Model	Visual Output 1	Visual Output 2	Visual Output 3	Visual Output 4	Visual Output 5
DALL-E					
MidJourney					
Artguru					
Claude					

Table 5.
Visual outputs in different AI models - asymmetrical balance (Continued)

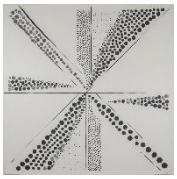
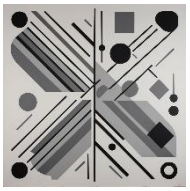
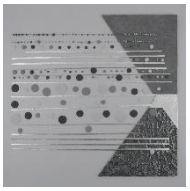
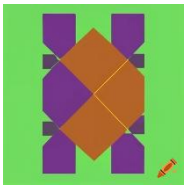
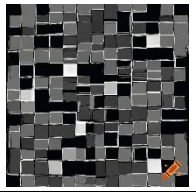
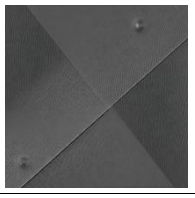
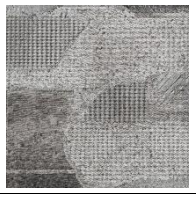
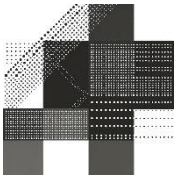
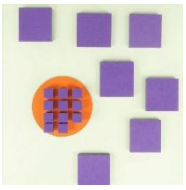
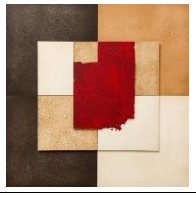
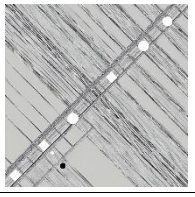
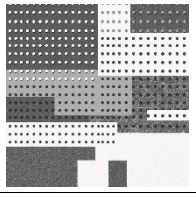
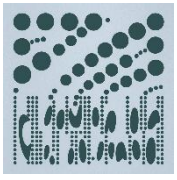
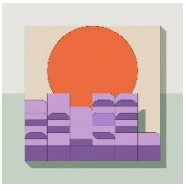
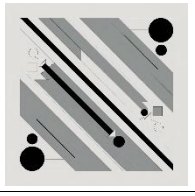
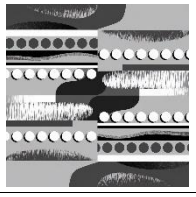
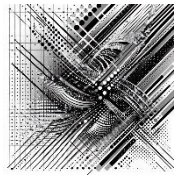
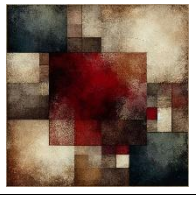
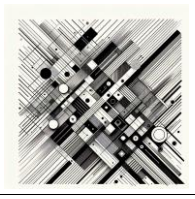
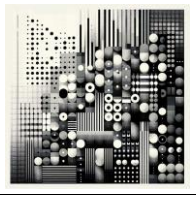
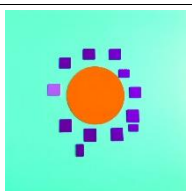
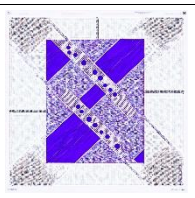
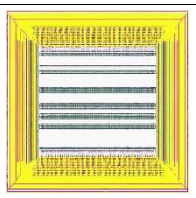
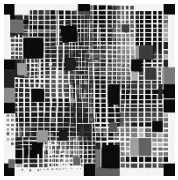
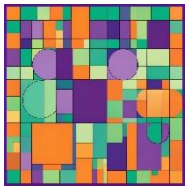
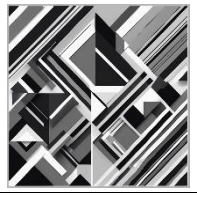
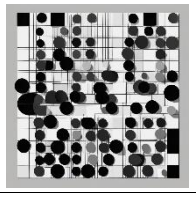
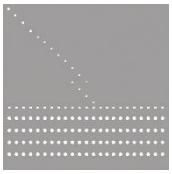
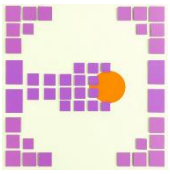
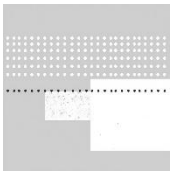
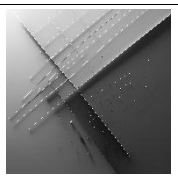
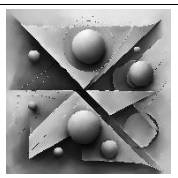
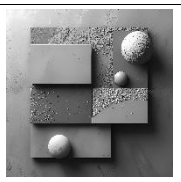
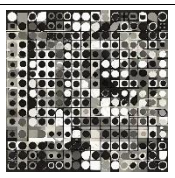
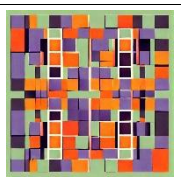
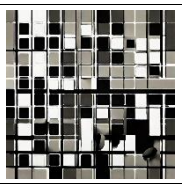
Leonardo.ai					
Adobe Firefly					
Craiyon					
Gemini					
Gencraft					
Ideogram					
Microsoft Designer (Dall-E 3)					
Openart (Stable Diffusion 3.0)					

Table 5.
Visual outputs in different AI models - asymmetrical balance (Continued)

Pixlr					
Flux.ai					
Kling.ai					
Runway					

Evaluation Method and Criteria

The evaluation of the AI-generated visual outputs was conducted based on three primary criteria: "understanding the elements," "understanding the principles," and "understanding the balance." These criteria were drawn from widely accepted pedagogical frameworks in basic design education, where students are assessed based on their ability to use visual elements (e.g. line, color, shape), apply compositional principles (e.g., rhythm, emphasis, harmony), and achieve visual coherence, especially through balance (Kahraman et al., 2024; Tang et al., 2022). This triadic structure reflects the common evaluative dimensions used in design studios, particularly in foundation-level courses where conceptual clarity and visual reasoning are prioritized. For each prompt, the AI models produced multiple visual outputs, and the research team carefully assessed these outputs to select the most accurate representation for further analysis.

Each selected visual output was scored independently by the authors according to the following scale:

1: The visual output is the least accurate representation of the criterion.

5: The visual output is the most accurate representation of the criterion.

The evaluation process was applied to both symmetrical and asymmetrical balance compositions. For each visual output, the scores provided by the authors were averaged to obtain a final score for each criterion. This scoring method ensured consistency in the assessment and allowed for a more objective comparison of the AI models' performance across different prompts and balance types.

The resulting scores, presented in the evaluation tables, reflect the models' capabilities in accurately interpreting and visualizing the design elements, principles, and balance within the generated compositions.

Results

Symmetrical Balance

1. Understanding of Design Elements and the Application

The evaluation of AI models (Table 6) revealed no clear frontrunner with consistently strong performance in understanding and applying design elements. While Microsoft Designer (DALL-E 3) and DALL-E achieved the highest average scores of 3.6, their individual visual outputs showed significant variability, ranging from 2 to 5. This inconsistency suggests that their high averages are not reflective of uniformly strong capabilities but rather occasional excellence interspersed with lower-quality results. Adobe Firefly and Craiyon followed with moderately high averages of 3.2, yet they also exhibited similar inconsistencies across prompts. On the lower end of the spectrum, Runway and Flux.ai recorded the weakest average score of 2.0, though even these models sporadically managed to produce outputs rated as 3, indicating isolated moments of moderate success amidst overall poor performance.

Both Microsoft Designer (DALL-E 3) and DALL-E, despite their higher averages, failed to maintain consistent results, suggesting that their ability to interpret design elements fluctuates significantly depending on the prompt.

In conclusion, the study found no AI model with consistently high performance in understanding and applying design elements. Most models exhibited notable fluctuations in quality,

underscoring areas for improvement in their ability to interpret and represent these fundamental concepts. While higher-scoring models like Microsoft Designer (DALL-E 3) and DALL-E showed potential, their inconsistency detracts from their reliability. These findings emphasize the importance of considering both average scores and performance variability when assessing the effectiveness of AI models in design applications.

2. Understanding of Design Principles and the Application

The evaluation of AI models in understanding and applying design principles (Table 5), such as rhythm, contrast, emphasis, movement, and balance, highlighted significant variability in performance. Microsoft Designer (DALL-E 3) achieved the highest average score of 4.2, demonstrating strong capabilities in interpreting and applying these principles effectively. This was followed by DALL-E, which scored an average of 3.8, indicating a solid but slightly less consistent performance. Adobe Firefly and Craiyon ranked next, each with an average score of 3.2, showing moderate proficiency in integrating design principles into their outputs. On the other hand, Runway and Flux.ai recorded the lowest average scores of 1.6 and 2.2, respectively, reflecting notable struggles in this area.

Consistency across visual outputs was again a critical factor. Microsoft Designer (DALL-E 3). Similarly, DALL-E exhibited a range of results, Craiyon and Adobe Firefly showed steadier but unremarkable performance, with their scores generally clustered around the middle of the scale. By contrast, Runway consistently underperformed. Flux.ai, while also weak overall, demonstrated slightly more variation.

These findings suggest that no model consistently excelled in understanding and applying design principles. While Microsoft Designer (DALL-E 3) and DALL-E produced several high-quality outputs. Craiyon and Adobe Firefly maintained average performance without substantial deviations, positioning them as moderately capable yet uninspired options. Conversely, Runway and Flux.ai were predictably weak.

In summary, the evaluation underscores the challenges faced by AI models in reliably interpreting and applying design principles. Although some models achieved high average scores. These findings reinforce the importance of assessing both average performance and consistency when evaluating AI models in design contexts.

3. Understanding of Balance and the Application

The evaluation of AI models in understanding and applying balance (Table 5), both symmetrical and asymmetrical, revealed considerable variability in their performance. Craiyon and Microsoft Designer (DALL-E 3) achieved the highest average score of 4.4, reflecting a strong ability to interpret and represent balance effectively. These models consistently produced outputs that demonstrated an understanding of how visual weight and harmony are distributed within a composition. DALL-E followed with an average score of 3.2, showing a decent capability to understand balance. Adobe Firefly and Ideogram also scored 3.4, indicating a moderate but reliable grasp of balance. At the lower end of the spectrum, Runway recorded the weakest performance with an average score of 1.8, followed closely by Flux.ai with an average score of 2.6, suggesting significant challenges in achieving visually stable compositions.

When consistency was analyzed, the results revealed notable differences among models. Craiyon and Microsoft Designer (DALL-E 3), despite their high average scores, displayed occasional variability in their outputs, with scores ranging from 3 to 5. This suggests that while these models are capable of generating excellent results, their performance is not entirely reliable. DALL-E, on the other hand, showed a wider range of scores from 2 to 5. Models like Adobe Firefly and Ideogram performed steadily in the mid-range, maintaining moderate scores without significant deviations. Conversely, Runway and Flux.ai not only struggled to produce high-quality outputs but also exhibited limited variability, consistently scoring between 1 and 2 with rare instances of moderate success.

Overall, no model demonstrated flawless or entirely consistent performance in understanding and applying balance. Craiyon and Microsoft Designer (DALL-E 3) stood out as the most capable models, yet their occasional variability limits their reliability. DALL-E, while showing potential with some high-scoring outputs, requires improvement in achieving steadier performance. In contrast, Runway and Flux.ai were predictably weak, consistently failing to produce visually balanced compositions. These results highlight the ongoing challenges AI models face in mastering balance as a fundamental design principle.

In conclusion, the findings emphasize the importance of both average scores and consistency in evaluating AI models' ability to understand and apply balance. While some models showed promising results.

4. Overall Performance Analysis

The overall average scores (Table 6) show that Microsoft Designer (DALL-E 3) and DALL-E performed strongest in symmetrical balance tasks, with averages above 4.0 and 3.5 respectively. Their outputs frequently demonstrated accurate use of design elements and proportional distribution, though consistency across prompts remained a challenge. Adobe Firefly and Ideogram followed with mid-range averages around 3.3, offering stable but unremarkable results. Craiyon achieved a similar score yet displayed greater variability, alternating between effective and ineffective interpretations. Runway and Flux.ai remained the weakest performers, with averages below 2.6 and recurring difficulties in grasping core principles of balance.

Taken together, these results indicate that AI models are generally more reliable when dealing with symmetrical compositions, where proportionality provides clearer algorithmic cues. However, even the strongest performers were unable to sustain uniform quality across all outputs, suggesting that current systems excel in isolated cases rather than consistently. For design education, this implies that while symmetrical balance may be a more accessible entry point for AI-assisted exploration, critical reflection is still required to address the models' fluctuating reliability.

Table 6.
Evaluation of AI Models' Interpretation of Basic Design Principles and Elements for Symmetrical Balance

Symmetrical Balance					
Model	**Visual Output No**	**Understanding The Design Elements**	**Understanding The Design Principles**	**Understanding The Balance**	**Average**
AI DALL-E	**1**	4	4	3	4.06
	2	5	5	5	
	3	4	4	2	
	4	3	4	2	
	5	2	2	4	
Average	**1-2-3-4-5**	3.6	3.8	4.4	
MidJourney	**1**	3	3	1	3.06
	2	5	5	5	
	3	2	2	2	
	4	4	4	2	
	5	3	3	2	
Average	**1-2-3-4-5**	3.4	3.4	2.4	
Artguru	**1**	4	4	4	3.13
	2	4	4	5	
	3	2	2	2	
	4	3	3	3	
	5	3	3	1	
Average	**1-2-3-4-5**	3.2	3.2	3.0	
Claude	**1**	2	2	4	2.46
	2	3	3	1	
	3	1	2	5	
	4	3	3	1	
	5	2	2	2	
Average	**1-2-3-4-5**	2.2	2.6	2.6	
Leonardo.ai	**1**	2	2	2	3.19
	2	5	4	5	
	3	3	3	4	
	4	3	3	2	
	5	2	2	4	
Average	**1-2-3-4-5**	3.0	3.2	3.4	
Adobe Firefly	**1**	3	4	2	3.26
	2	5	4	3	
	3	2	2	4	
	4	3	3	4	
	5	3	2	4	
Average	**1-2-3-4-5**	3.2	3.2	3.4	
Craiyon	**1**	2	2	4	3.53
	2	3	3	5	
	3	3	3	4	
	4	4	4	5	
	5	3	3	4	
Average	**1-2-3-4-5**	3.0	3.2	4.4	
Gemini	**1**	3	2	4	3.0
	2	4	4	1	
	3	3	3	4	
	4	1	1	5	
	5	3	3	4	
Average	**1-2-3-4-5**	2.8	2.6	3.6	
Gencraft	**1**	2	2	2	3.06
	2	3	3	3	
	3	4	4	4	
	4	3	3	4	
	5	3	3	3	
Average	**1-2-3-4-5**	3.0	3.0	3.2	
Ideogram	**1**	2	2	1	3.26
	2	5	5	5	
	3	2	2	2	
	4	3	3	4	
	5	3	3	2	
Average	**1-2-3-4-5**	3.0	3.4	3.4	

Table 6.
Evaluation of AI Models' Interpretation of Basic Design Principles and Elements for Symmetrical Balance (Continued)

Symmetrical Balance					
Model	**Visual Output No**	**Understanding The Design Elements**	**Understanding The Design Principles**	**Understanding The Balance**	**Average**
Microsoft Designer (DALL-E 3)	**1**	4	4	4	4.06
	2	5	5	5	
	3	3	3	4	
	4	4	4	4	
	5	2	2	4	
Average	**1-2-3-4-5**	3.6	4.2	4.4	
Openart (Stable Diffusion 3.0)	**1**	2	3	4	2.8
	2	4	4	5	
	3	2	2	2	
	4	3	3	3	
	5	1	1	3	
Average	**1-2-3-4-5**	2.4	2.6	3.4	
Pixlr	**1**	3	3	1	2.46
	2	4	4	5	
	3	2	2	2	
	4	2	2	2	
	5	1	1	2	
Average	**1-2-3-4-5**	2.4	2.4	2.6	
Flux.ai	**1**	2	2	1	2.26
	2	3	3	3	
	3	2	3	4	
	4	1	1	4	
	5	2	2	2	
Average	**1-2-3-4-5**	2.0	2.2	2.6	
Kling.ai	**1**	4	4	3	2.93
	2	4	4	3	
	3	4	4	4	
	4	2	2	1	
	5	2	2	1	
Average	**1-2-3-4-5**	3.2	3.2	2.4	
Runway	**1**	3	2	2	1.8
	2	2	2	2	
	3	2	2	4	
	4	1	1	1	
	5	2	2	1	
Average	**1-2-3-4-5**	2.0	1.6	1.8	

Asymmetrical Balance

1. Understanding of Design Elements and the Application

The evaluation of AI models in understanding and applying design elements (Table 7), such as dots, lines, shapes, colors, and textures, revealed considerable variability in performance. DALL-E achieved the highest average score of 3.6, making it relatively successful compared to other models. However, its performance was inconsistent. This variability suggests that while DALL-E shows potential, it lacks the ability to consistently deliver high-quality results in applying design elements.

Similarly, Microsoft Designer (DALL-E 3) and Ideogram, with average scores of 3.4 and 3.2, respectively, performed better than most models but did not demonstrate a consistent ability to achieve high scores. MidJourney and Leonardo.ai, both averaging 3.0, delivered moderate results, showing an acceptable but unremarkable understanding of design elements.

In contrast, models such as Craiyon and Flux.ai, with average scores of 1.6 and 2.0, consistently struggled to effectively interpret and apply design elements. Claude, with an average score of 1.2, exhibited the weakest performance, indicating severe limitations in understanding and representing design elements. This highlights a general need for improvement across all AI tools in achieving stability and reliability in applying design elements.

In conclusion, DALL-E and Microsoft Designer (DALL-E 3) were comparatively better at applying design elements, but their inconsistent performance prevents them from being deemed truly successful. Lower-performing models like Craiyon, Flux.ai, and Claude require significant development to address their evident deficiencies.

2. Understanding of Design Principles and the Application

The evaluation of AI models in understanding and applying design principles (Table 7), such as rhythm, contrast, emphasis, and movement, revealed a similar pattern of variability and inconsistency. Adobe Firefly and Ideogram achieved the highest average scores of 3.4, indicating relative success compared to other models. However, neither consistently maintained high scores across outputs. Microsoft Designer (DALL-E 3) and Leonardo.ai followed closely with average scores of 3.0 and 3.2, respectively, reflecting a decent but inconsistent ability to apply design principles effectively.

DALL-E, while achieving an average score of 3.0, demonstrated significant variability across outputs. This highlights occasional success but an overall inability to

consistently apply design principles across all scenarios. Similarly, MidJourney, with an average score of 3.0, showed moderate proficiency.

On the lower end, Craiyon, Flux.ai, and Claude consistently underperformed, with average scores ranging between 1.6 and 2.2. These models frequently failed to effectively apply key design principles, often producing outputs that lacked coherence and failed to meet evaluation standards.

In summary, no AI model demonstrated consistent excellence in understanding and applying design principles. While Adobe Firefly and Ideogram were relatively stronger performers, their lack of consistency prevents them from being considered fully successful. DALL-E and Microsoft Designer (DALL-E 3) showed potential but were hampered by fluctuating performance. Lower-performing models such as Craiyon and Claude continue to face significant challenges.

3. Understanding of Balance and the Application

The evaluation of AI models in understanding and applying balance for asymmetrical compositions (Table 7) revealed consistently high scores across models. DALL-E, Microsoft Designer (DALL-E 3), Ideogram, and Pixlr achieved the highest average scores, all receiving 5.0 or close to it in their understanding of balance. However, asymmetrical balance, by nature, requires less rigid precision than symmetrical balance.

To assess true proficiency in balance, it is crucial to consider performance in both symmetrical and asymmetrical balance. Models that consistently performed well across both categories demonstrate a deeper understanding and capability. For instance, Microsoft Designer (DALL-E 3) and DALL-E showed relatively strong results in symmetrical balance, complementing their high scores in asymmetrical balance.

On the other hand, models like Craiyon, Flux.ai, and Claude, despite achieving high scores in asymmetrical balance, consistently underperformed in symmetrical balance.

In conclusion, while asymmetrical balance results show high average scores, these alone are insufficient to determine true proficiency. Models like Microsoft Designer (DALL-E 3) and DALL-E, which performed well in both symmetrical and asymmetrical balance, are more likely to possess a genuine understanding of balance. Conversely, models that excelled only in asymmetrical balance demonstrate potential weaknesses.

4. Overall Performance Analysis

The overall average scores for asymmetrical balance (Table 7) reflect notable variability across models. DALL-E and Microsoft Designer (DALL-E 3) obtained the highest averages, yet their results were strongly boosted by high scores in the balance criterion rather than by consistently strong performance in design elements or principles. Craiyon and Flux.ai displayed a similar pattern: their overall averages appeared inflated by balance scores, masking broader weaknesses in applying fundamental design concepts.

These outcomes suggest that success in asymmetrical tasks often stemmed from isolated or incidental alignments with balance rather than a systematic understanding of underlying principles. As a result, overall averages must be interpreted with caution, as they risk overstating the capabilities of models that performed unevenly across criteria. For design education, this finding highlights that while AI can occasionally approximate asymmetrical balance, its limitations in sustaining coherence across prompts make it an unreliable substitute for critical human judgment.

Table 7.
Evaluation of AI Models' Interpretation of Basic Design Principles and Elements for Asymmetrical Balance

Asymmetrical Balance					
AI Model	**Visual Output No**	**Understanding The Design Elements**	**Understanding The Design Principles**	**Understanding The Balance**	**Average**
DALL-E	**1**	4	4	5	3.86
	2	4	3	5	
	3	4	4	5	
	4	4	2	5	
	5	2	2	5	
Average	**1-2-3-4-5**	3.6	3.0	5.0	
MidJourney	**1**	3	4	5	3.66
	2	4	5	5	
	3	2	2	5	
	4	3	2	5	
	5	3	2	5	
Average	**1-2-3-4-5**	3.0	3.0	5.0	
Artguru	**1**	4	4	5	3.13
	2	2	2	5	
	3	3	3	5	
	4	1	1	5	
	5	1	1	5	
Average	**1-2-3-4-5**	2.2	2.2	5.0	
Claude	**1**	2	2	5	2.66
	2	1	4	5	
	3	1	1	5	
	4	1	1	5	
	5	1	2	5	
Average	**1-2-3-4-5**	1.2	1.8	5.0	

Table 7.
Evaluation of AI Models' Interpretation of Basic Design Principles and Elements for Asymmetrical Balance (Continued)

Asymmetrical Balance					
AI Model	**Visual Output No**	**Understanding The Design Elements**	**Understanding The Design Principles**	**Understanding The Balance**	**Average**
Leonardo.ai	**1**	3	3	5	3.66
	2	4	4	5	
	3	3	3	5	
	4	2	1	4	
	5	3	3	5	
Average	**1-2-3-4-5**	3.0	3.2	4.8	
Adobe Firefly	**1**	3	4	5	3.53
	2	4	5	2	
	3	4	4	5	
	4	2	1	5	
	5	1	3	5	
Average	**1-2-3-4-5**	2.8	3.4	4.4	
Craiyon	**1**	2	2	4	2.66
	2	2	2	5	
	3	2	2	5	
	4	1	1	5	
	5	1	1	5	
Average	**1-2-3-4-5**	1.6	1.6	4.8	
Gemini	**1**	1	1	5	2.8
	2	4	4	5	
	3	2	2	5	
	4	1	1	4	
	5	1	1	5	
Average	**1-2-3-4-5**	1.8	1.8	4.8	
Gencraft	**1**	3	2	5	3.0
	2	2	2	5	
	3	3	3	5	
	4	1	1	3	
	5	2	3	5	
Average	**1-2-3-4-5**	2.2	2.2	4.6	
Ideogram	**1**	3	3	5	3.8
	2	4	4	5	
	3	3	3	5	
	4	3	1	4	
	5	3	4	5	
Average	**1-2-3-4-5**	3.2	3.4	4.8	
Microsoft Designer (Dall-E 3)	**1**	4	5	5	3.86
	2	4	4	5	
	3	3	3	5	
	4	3	1	5	
	5	3	2	5	
Average	**1-2-3-4-5**	3.4	3.0	5.0	
Openart (Stable Diffusion 3.0)	**1**	3	2	5	3.0
	2	3	3	5	
	3	2	2	5	
	4	1	1	4	
	5	1	1	2	
Average	**1-2-3-4-5**	2.2	2.2	4.6	
Pixlr	**1**	4	2	5	3.6
	2	2	2	5	
	3	3	3	5	
	4	4	2	5	
	5	3	3	5	
Average	**1-2-3-4-5**	3.2	2.6	5.0	
Flux.ai	**1**	3	3	5	2.73
	2	2	2	2	
	3	2	2	5	
	4	1	1	3	
	5	2	3	5	
Average	**1-2-3-4-5**	2.0	2.2	4.0	

Table 7.
Evaluation of AI Models' Interpretation of Basic Design Principles and Elements for Asymmetrical Balance (Continued)

Asymmetrical Balance					
AI Model	**Visual Output No**	**Understanding The Design Elements**	**Understanding The Design Principles**	**Understanding The Balance**	**Average**
Kling.ai	**1**	4	3	5	3.0
	2	2	2	5	
	3	2	2	5	
	4	1	1	4	
	5	1	1	5	
Average	**1-2-3-4-5**	2.0	2.4	4.6	
Runway	**1**	3	3	5	3.0
	2	2	2	5	
	3	2	2	5	
	4	2	1	5	
	5	2	1	5	
Average	**1-2-3-4-5**	2.2	2.0	4.8	

Symmetrical and Asymmetrical Balance

1. Understanding of Design Elements and the Application

When considering both symmetrical and asymmetrical balance together, the evaluation of AI models in understanding and applying design elements revealed consistent challenges across the board. DALL-E emerged as one of the better-performing models, with an average score of 3.6 in both balance categories combined. However, its performance varied significantly across visual outputs. This inconsistency suggests that while DALL-E demonstrates potential in applying design elements, it lacks the ability to reliably produce high-quality results across different scenarios.

Microsoft Designer (DALL-E 3) similarly performed well in combined evaluations, with an average score of 3.4. Although it exhibited moments of excellence. Ideogram, with a combined average of 3.2, showed relative stability compared to its peers but did not consistently achieve high scores, further reinforcing the observation that none of the models excelled consistently in understanding and applying design elements.

Lower-performing models like Craiyon, Flux.ai, and Claude consistently struggled in both symmetrical and asymmetrical balance contexts. Their combined average scores ranged from 1.2 to 2.0, highlighting significant limitations in comprehending and integrating design elements into their outputs.

One notable trend is that higher average scores in asymmetrical balance often compensated for weaker performance in symmetrical balance, particularly for models like Craiyon and Flux.ai. This underscores the importance of assessing symmetrical balance more critically, as it requires greater precision and deliberate control over design elements. Asymmetrical balance, by contrast, is less demanding and more susceptible to incidental success.

In conclusion, no AI model demonstrated consistent excellence in understanding and applying design elements across both balance categories. DALL-E and Microsoft Designer (DALL-E 3) showed relative strength but were hindered by variability. Lower-performing models like Craiyon and Claude exhibited consistent weaknesses, emphasizing the need for significant development.

2. Understanding of Design Principles and the Application

When analyzing the application of design principles, including rhythm, contrast, emphasis, and movement, across both symmetrical and asymmetrical balance, the performance of AI models was similarly inconsistent. Adobe Firefly and Ideogram achieved relatively higher average scores of 3.4, indicating some ability to apply these principles effectively.

Microsoft Designer (DALL-E 3) and Leonardo.ai, with combined average scores of 3.0 and 3.2 respectively, showed moderate capability but struggled to consistently integrate design principles into their outputs.

DALL-E, another relatively stronger model, achieved a combined average score of 3.0. This further underscores the challenge of achieving consistent excellence in the application of design principles.

In contrast, lower-performing models like Craiyon, Flux.ai, and Claude consistently struggled, with combined average scores between 1.6 and 2.2. Their inability to effectively apply key design principles across both balance contexts highlights fundamental deficiencies in their capabilities.

One critical observation is that high scores in asymmetrical balance often inflated the averages for some models, masking their weaker performance in symmetrical contexts. This was particularly evident for models like Craiyon and Flux.ai, which benefitted from the less structured requirements of asymmetry.

In conclusion, while Adobe Firefly and Ideogram showed relative promise in applying design principles, their lack of consistency prevents them from being deemed truly proficient. DALL-E and Microsoft Designer (DALL-E 3) demonstrated moderate capability. Lower-performing models like Craiyon and Claude exhibited clear deficiencies, emphasizing the need for further development.

3. Understanding of Balance and the Application

The evaluation of balance—a core criterion encompassing both symmetrical and asymmetrical compositions—revealed significant discrepancies in performance and interpretation. Models such as DALL-E, Microsoft Designer (DALL-E 3), and Pixlr scored highly in asymmetrical balance, with averages of 5.0 or close to it.

Symmetrical balance demands precision and intentionality. A single misplaced element can disrupt the entire composition, making consistent success in symmetrical balance a stronger indicator of true mastery. In this regard, only a few models demonstrated relative capability. For instance, Microsoft Designer (DALL-E 3) and DALL-E achieved moderate success in symmetrical balance, suggesting a certain level of comprehension.

On the other hand, models like Craiyon and Flux.ai scored consistently high in asymmetrical balance but underperformed in symmetrical balance. Claude, similarly, exhibited weak performance in symmetrical contexts despite achieving some success in asymmetry.

In conclusion, while asymmetrical balance results often reflect high scores, they should not be taken as definitive proof of a model's capability in understanding balance. True proficiency can only be inferred when a model demonstrates consistent performance across both symmetrical and asymmetrical contexts. Models like Microsoft Designer (DALL-E 3) and DALL-E, which achieved relative success in both categories, show potential but require significant refinement to achieve true consistency. Conversely, models like Craiyon and Flux.ai, despite their strong asymmetrical scores, remain fundamentally limited in their understanding of balance.

4. Overall Performance Analysis

The combined evaluation of symmetrical and asymmetrical balance (see Tables 6–7) highlights the uneven proficiency of current AI models. DALL-E and Microsoft Designer (DALL-E 3) achieved the highest averages, yet their results fluctuated considerably: strong outcomes in asymmetry often compensated for weaker performances in symmetry. Adobe Firefly and Ideogram produced moderate results, showing stability in some criteria without achieving consistently high standards. Craiyon, Flux.ai, and Claude also benefited from inflated asymmetry scores, which concealed persistent difficulties in applying design elements and principles effectively.

Symmetry emerged as the more demanding condition, requiring deliberate control and precision. Models that performed poorly in symmetry but relatively well in asymmetry likely achieved the latter through incidental alignments rather than intentional mastery. This contrast underscores the importance of symmetry tasks as a more reliable indicator of true proficiency.

Overall, while higher-scoring models such as DALL-E and Microsoft Designer (DALL-E 3) show potential, their inconsistency points to the need for refinement. Lower-performing systems require fundamental improvement to address gaps in understanding design principles. For design education, these results emphasize that AI tools may stimulate critique and discussion but cannot yet replace the intentional decision-making skills developed through human-centered training.

Conclusion

This study evaluated the capabilities of AI models in applying design elements, principles, and balance across symmetrical and asymmetrical compositions. The findings revealed significant variability in performance, highlighting both potential strengths and critical limitations across the models assessed.

Microsoft Designer (DALL-E 3) and DALL-E emerged as comparatively better-performing models, demonstrating relative proficiency in applying design elements and principles, particularly in balance-related tasks. However, their inconsistent performance across symmetrical and asymmetrical contexts underscores the need for further refinement. The high scores achieved in asymmetrical balance often compensated for weaker performance in symmetrical balance, raising questions about the depth of these models' understanding and their ability to apply design concepts deliberately rather than incidentally.

Moderate performers like Adobe Firefly and Ideogram showed stability in certain areas but fell short of achieving consistent high performance. These models exhibited potential in applying design principles but lacked the precision and reliability required for broader success. Conversely, lower-performing models such as Craiyon, Flux.ai, and Claude consistently struggled across all criteria, demonstrating fundamental deficiencies in their ability to comprehend and integrate design concepts into visual outputs.

A key insight from the study is the critical importance of symmetrical balance as a test of true proficiency. Unlike asymmetrical balance, which is more forgiving and susceptible to randomness, symmetrical balance requires intentional control and precision. Models that excelled only in asymmetrical contexts often relied on incidental success rather than a deliberate understanding of balance.

The results emphasize the need for a holistic evaluation framework that considers both symmetrical and asymmetrical contexts, as well as all design criteria, to accurately assess the capabilities of AI tools in design applications. While the study identified promising directions for improvement, particularly for models like Microsoft Designer (DALL-E 3) and DALL-E, it also highlighted substantial gaps that need to be addressed for AI tools to achieve consistent and intentional design performance.

From an educational perspective, these findings offer valuable implications for basic design pedagogy. The inconsistent yet discussion-provoking outputs of AI models can be used as teaching tools, encouraging students to critically evaluate design principles, detect flaws, and articulate what constitutes successful application of balance, elements, and principles. In this way, AI-generated outputs serve not as replacements for traditional studio exercises but as supplementary materials that foster reflective learning and visual literacy.

Furthermore, integrating AI tools into studio environments may provide students with opportunities to compare human and machine interpretations of design concepts. This comparative approach can strengthen their analytical skills and highlight the importance of intentionality, creativity, and contextual sensitivity in design education.

In conclusion, while AI models exhibit potential in generating designs, their current limitations underscore the need for further development to achieve greater consistency, intentionality, and depth in understanding and applying design elements, principles, and balance. Future research should focus on refining these tools to enhance their reliability and their ability to support designers in creative and technical tasks.

Limitations

This study, while systematically designed to explore the capabilities of AI in interpreting and representing foundational design principles, is bound by certain limitations. One of the primary constraints is the deliberate restriction to five design principles—rhythm, movement, contrast, emphasis, and balance—and five design elements—dot, line, shape, color, and texture. This choice was made to maintain methodological clarity and control, ensuring balanced representation across a manageable number of variables. However, this restriction excludes other potential design principles and elements that might also contribute to a comprehensive understanding of visual composition, thus narrowing the scope of the study.

Furthermore, each design principle and element appear only four times across the ten total prompts (five fundamental prompts in both symmetrical and asymmetrical versions). While this repetition offers some level of internal validation, additional

prompts or alternative configurations could further substantiate the AI's interpretation capabilities. Thus, the reliance on a limited set of prompts may restrict the generalizability of the findings to a broader array of design scenarios.

The use of symmetrical and asymmetrical balance as the only balance types analyzed in this study also presents a limitation. Although this dichotomy provides valuable insights into the effects of balance, other forms, such as radial or dynamic balance, are not explored. These alternative balance types could potentially reveal different aspects of AI interpretation that remain unexplored within the current framework.

Another limitation is inherent to the specific AI model(s) used, which may have unique biases or strengths that affect their interpretation of design principles and elements. The findings of this study may therefore be limited in applicability to other AI models, as the interpretations of design concepts could vary depending on the underlying algorithms and training data.

Lastly, while this controlled approach aids in isolating specific design variables, it also imposes an artificial structure that may not fully capture the organic or intuitive nature of human design processes. The structured prompts are designed to produce predictable outputs for analysis, but this may limit the AI's ability to generate compositions that are complex, spontaneous, or contextually adaptive in ways human designers might produce.

Ethics Committee Approval Certificate: The authors declared that an ethics committee approval certificate is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – M.U.K.; Design - M.U.K.; Supervision - M.U.K.; Resources – Y.Ş.; Materials - Y.Ş., H.B; Data Collection and/or Processing - Y.Ş. H.B.; Analysis and/or Interpretation - M.U.K., Y.Ş.; Literature Search - M.U.K., Y.Ş., H.B.; Writing Manuscript - M.U.K., H.B.; Critical Review – H.B.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

References

Alkan, İ. & Oduncu, S. (2024). Yapay zekâ'da güncel yaklaşımlar: bir tasarım aracı olarak veri görselleştirme teknikleri. *Yedi*, (Sanatta Dijitalizm [Special ed.]), 171-182.

Araz Ustaömeroğlu, A. (1998). *Mimari analiz için temel tasarım öge ve ilkelerinin kullanımı ile oluşturulan estetik ağırlıklı bir yöntem araştırması* (Thesis No: 78167). [Doctoral dissertation, Karadeniz Technical University]. YÖK Thesis Center.

Aslan, T., & Aydın, K. (2023). Metinden görüntü üretme potansiyeli olan yapay zekâ sistemleri sanat ve tasarım performanslarının incelenmesi. *Ondokuz Mayis University Journal of Education Faculty*, *42*(2), 1049-1198. https://doi.org/10.7822/omuefd.1293657

Atalay, M. C. (2023). Soyut resimlerin anlamını incelemek: plastik öğeler ve sanatçı bağlamı. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), 597-620. https://doi.org/10.56597/kausbed.1373048

Atalayer, F. (1994a). *Temel sanat ögeleri*. Anadolu University.

Atalayer, F. (1994b). *Görsel sanatlarda estetik iletişim*. Anadolu University.

Atalayer, F. (2004). Çağdaş temel sanat (tasarım) eğitimi ve postmodernite geleneksellik. *Anadolu Üniversitesi Anadolu Sanat Dergisi*, *15*, 76-94. https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/taha.baydar/135928/temel%20sanat%20e%C4%9Fitimi%20faruk%20ataayer.pdf

Ayas, F. & Dalkılıç, F. (2023). Generating personalized abstract art paintings by using people's life energy distribution. *International Journal of Multidisciplinary Studies and Innovative Technologies*, *7*(1), 6-14. https://doi.org/10.36287/ijmsit.7.1.6

Aytekin, C. A. (2008). *Resim-iş eğitimi anabilim dalı öğrencilerinin anasanat atölye tercihleri ile temel tasarım dersine yönelik tutum, algı ve beklentileri arasındaki ilişki* (Thesis No: 215785). [Doctoral dissertation, Dokuz Eylül University]. YÖK Thesis Center.

Bal, H. (2023). *Büyükşehirler ölçeğinde yarışma projelerinin temel tasarım ilkeleri bağlamında -cephe ve konum planı özelinde- incelenmesi* (Thesis No: 813862). [Master's thesis, Antalya Bilim University]. YÖK Thesis Center.

Bekhta, N. (2024). *Assessing the utility of text-to-image tools in generating various architectural representational techniques* (Thesis No: 876880). [Master's thesis, Altınbaş University]. YÖK Thesis Center.

Besgen, A., Köseoğlu, Ş., Yasar Ismail, T., & Kılıçbay, M. (2014). Gestalt's Reflection in Movies - Gestalt'in Sinemadaki Ak(i)si. In Ş. Ö. Gür (Ed.), *Mimari Güncellemeler* (pp. 279-338). Nobel Yayın Dağıtım.

Bigali, Ş. (1999). *Resim sanatı* (1st ed.). Minpa Matbaacılık. İşbank Cultural Publications.

Birlik, S. (2012). Basic design and architectural project: a case study on the university of Karabük. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *55*, 258-265. http://dx.doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.09.502

Boucharenc, C. G. (2006). Research on basic design education: An international survey. *International Journal of Technology and Design Education*, *16*, 1-30. https://doi.org/10.1007/s10798-005-2110-8

Ching, F. D. K. (1979). *Mimarlık, Biçim, Mekân ve Düzen (7th ed.)*. Yem Publishing.

Cinar, S., & Demiroz, M., (2024). Integrating text-to-image ai in architectural design education: analytical perspectives from a studio experience. *Journal of Design Studio*, *6*(2), 247-258. https://doi.org/10.46474/jds.1526771

Çeken, B., Ersan, M., & Tuğrul, D. (2018). Market broşürlerinin temel tasarım ilkeleri ve renk kullanımı açısından incelenmesi. *Journal of Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, (31), 121-137. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbe/issue/38551/319277

Çetin, T. (2002). Yaratıcılığın Doğası ve Sanat Eğitimindeki Yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Sanat Yazıları*, *9*, 71-78. Hacettepe. https://fs.hacettepe.edu.tr/gsf/dosyalar/SANAT%20YAZILARI/SANAT%20YAZILARI%20_%2009.%20SAYI%20_compressed.pdf

Çetinkaya, Ç. (2011). *Tasarım ve kavram ilişkisinin iç mimarlık temel tasarım eğitimi kapsamındaki yeri: farklı iki üniversite örneği üzerinden temel tasarım eğitimi üzerine bir araştırma* (Thesis No: 308312). [Master's thesis, Hacettepe University]. YÖK Thesis Center.

Çınar, K. & Çınar, M. S. (2020). *Temel tasarım (2nd ed.)*. KTO Karatay University Publishing.

Çolak, A. (2004). *Duvarlar: anlamsal (semantik) ve dizimsel (sentaktik) bir analiz* (Thesis No: 156110). [Doctoral dissertation, Karadeniz Technical University]. YÖK Thesis Center.

Dehouche, N. (2021). Implicit stereotypes in pre-trained classifiers. *IEEE Access*, *9*, 167936-167947. https://doi.org/10.1109/ACCESS.2021.3136898

Delipetrev, B., Tsinaraki, C., & Kostic, U. (2020). Historical evolution of artificial intelligence. Publications Office of the European Union, Luxembour. https://dx.doi.org/10.2760/801580

Demircioğlu, N. (2016). *Tasarım ilkelerinden tekrar olgusunun araştırılması ve seramik duvar panolarında uygulanması* (Thesis No: 448322). [Master's thesis, Sakarya University]. YÖK Thesis Center.

Denel, B. (1979). *A Method for Basic Design*. METU Mimarlık Fakültesi Yayınevi.

Dhariwal, P., & Nichol, A. (2021). Diffusion models beat gans on image

synthesis. *Advances in Neural Information Processing Systems, 34*, 8780-8794. https://doi.org/10.48550/arXiv.2105.05233

Doğan, N. (2020). *Renkli kentler (Norveç): temel tasarım ilkeleri doğrultusunda karabük özelinde bir deneme* (Thesis No: 633300). [Master's thesis, Karabük University]. YÖK Thesis Center.

Elgammal, A. (2019). AI is blurring the definition of artist: Advanced algorithms are using machine learning to create art autonomously. American Scientist. https://www.americanscientist.org/article/ai-is-blurring-the-definition-of-artist

Erden, A. Ü. (2013). *Soyut sanat ve soyut sanatta Mübin Orhon'un yeri* (Thesis No: 339796). [Master's thesis, Yeni Yüzyıl University]. YÖK Thesis Center.

Erim, G. (2011). Temel tasarımda proje çalışmaları ile'hareket ve yön'. *Anadolu University Journal of Art & Design/Sanat & Tasarım, 1*(1), 55-70. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sanattasarim/issue/20645/220263

Ertok Atmaca, A. (2014). *Temel tasarım (1st ed.)*. Nobel.

Esen, E., Elibol, G. C. & Koca, D. (2018). Basic design education and Bauhaus. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, *8*(1), 37-44. https://doi.org/10.7456/10801100/004

Farrokhnia, M., Banihashem, S. K., Noroozi, O., & Wals, A. (2024). A SWOT analysis of ChatGPT: Implications for educational practice and research. *Innovations in education and teaching international*, *61*(3), 460-474. https://doi.org/10.1080/14703297.2023.2195846

Ghosh, A., & Fossas, G. (2022). Can there be art without an artist?. arXiv preprint arXiv:2209.07667. https://doi.org/10.48550/arXiv.2209.07667

Gokaydin, N. (1990). *Egitimde Tasarım ve Görsel Algı*. Sedir Yayinevi.

Goodfellow, I., Pouget-Abadie, J., Mirza, M., Xu, B., Warde-Farley, D., Ozair, S., ... & Bengio, Y. (2014). Generative adversarial nets. *Advances in Neural Information Processing Systems*, *27*. https://doi.org/10.48550/arXiv.1406.2661

Gök, E. (2019). *Güncel konut cephe tasarım anlayışının temel tasarım ilkeleri doğrultusunda Fenerbahçe Faruk Ayanoğlu caddesi örneğinde incelenmesi yeri* (Thesis No: 575307). [Master's thesis, İstanbul Ticaret University]. YÖK Thesis Center.

Güngör, İ. H. (1983). *Temel tasar (Basic design) (2nd ed.)*. AFA Matbaacılık.

Gürer, L. (1990). *Temel Tasarım*. İTÜ Rektörlüğü.

Haenlein, M., & Kaplan, A. (2019). A brief history of artificial intelligence: On the past, present, and future of artificial intelligence. *California Management Review*, *61*(4), 5-14. http://dx.doi.org/10.1177/0008125619864925

Hanafy, N. O. (2023). Artificial intelligence's effects on design process creativity:" A study on used AI Text-to-Image in architecture". *Journal of Building Engineering*, *80*, 107999. https://doi.org/10.1016/j.jobe.2023.107999

Kahraman, M. U., Şekerci, Y., Develier, M., & Koyuncu, F. (2024). Integrating artificial intelligence in interior design education: concept development. *Journal of Computational Design*, *5*(1), 31-60. https://doi.org/10.53710/jcode.1418783

Kaido, J. (2021, September 7). Abstract art: past, present, future. Medium. https://medium.com/@jackkaido7/abstract-art-past-present-future-c4cfb400324f

Kandinsky, W. (2012). *Concerning the spiritual in art* (M. T. H. Sadler, Trans.). Courier Corporation. (Original work published 1911).

Kaptan, B. B. (2003). *20. yüzyıldaki toplumsal değişimler paralelinde iç mekan tasarımı eğitiminin gelişimi* (Thesis No: 132914). [Proficiency in Art Thesis, Hacettepe University]. YÖK Thesis Center.

Korniienko, A. O. (2017). The Main Principles of Interior Design. In Наукові розробки молоді на сучасному етапі. Київський національний університет технологій та дизайну. https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/8391/1/NRMSE2017_V3_P648-649.pdf

Marmara University (2015). Genel Bilgiler, http://tem.gsf.marmara.edu.tr/genel-bilgiler

Meron, Y., & Araci, Y. T. (2023). Artificial intelligence in design education: evaluating ChatGPT as a virtual colleague for post-graduate course development. *Design Science*, *9*, e30. https://doi.org/10.1017/dsj.2023.28

Oppenlaender, J. (2022, November). The creativity of text-to-image generation. In *Proceedings of the 25th international academic mindtrek conference* (pp. 192-202). https://doi.org/10.1145/3569219.3569352

Özkar, M. (2004). *Uncertainties of reason: pragmatist plurality in basic design education* [Doctoral dissertation, Massachusetts Institute of Technology]. http://hdl.handle.net/1721.1/28808

Öztuna, H. Y. (2007). *Görsel iletişimde temel tasarım*. Tiblan Publishing.

Pippin, R. B. (2002). What was abstract art? (From the point of view of Hegel). *Critical Inquiry*, *29*(1), 1-24. https://doi.org/10.1017/CBO9780511614637.015

Radford, A., Kim, J. W., Hallacy, C., Ramesh, A., Goh, G., Agarwal, S., ... & Sutskever, I. (2021, July). Learning transferable visual models from natural language supervision. In *International conference on machine learning* (pp. 8748-8763). PMLR. https://doi.org/10.48550/arXiv.2103.00020

Ramesh, A., Pavlov, M., Goh, G., Gray, S., Voss, C., Radford, A., ... & Sutskever, I. (2021, July). Zero-shot text-to-image generation. In *International conference on machine learning* (pp. 8821-8831). PMLR. https://doi.org/10.48550/arXiv.2102.12092

Ringvold, T. A., Strand, I., Haakonsen, P., & Strand, K. S. (2023, October). AI Text-to-Image Generation in Art and Design Teacher Education: A Creative Tool or a Hindrance to Future Creativity?. In *The 40th International Pupils' Attitudes Towards Technology Conference Proceedings 2023* (Vol. 1, No. October). https://openjournals.ljmu.ac.uk/PATT40/article/download/1350/947

Robinson, S., & Pallasmaa, J. (2015). *Mind in architecture: Neuroscience, embodiment, and the future of design*. MIT Press. https://doi.org/10.7551/mitpress/10318.001.0001

Rombach, R., Blattmann, A., Lorenz, D., Esser, P., & Ommer, B. (2022). High-resolution image synthesis with latent diffusion models. In *Proceedings of the IEEE/CVF conference on computer vision and pattern recognition* (pp. 10684-10695). https://doi.org/10.48550/arXiv.2112.10752

Russo, I. (2022, November). Creative text-to-image generation: suggestions for a benchmark. In *Proceedings of the 2nd International Workshop on Natural Language Processing for Digital Humanities* (pp. 145-154). Association for Computational Linguistics. https://doi.org/10.18653/v1/2022.nlp4dh-1.18

Sezer, A., & Sezer, C. (2020). Resim sanatı tarihindeki ilk soyut resim üzerine. *Akademik Sanat*, *5*(9), 6-14. https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademiksanat/issue/53949/692692

Shaveta. (2023). A review on machine learning. *International Journal of Science and Research Archive*, *9*(1), 281–285. https://doi.org/10.30574/ijsra.2023.9.1.0410

So, C. (2018). A Pragmatic AI Approach to Creating Artistic Visual Variations by Neural Style Transfer. https://arxiv.org/abs/1805.10852

Susmuş, Y. (1999). *Kentsel mekanda estetik değerler* (Thesis No: 100586). [Master's thesis, Istanbul Technical University.]. YÖK Thesis Center.

Tang, T., Li, P., & Tang, Q. (2022). New strategies and practices of design education under the background of artificial intelligence technology: online animation design studio. *Frontiers in psychology*, *13*, 767295. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.767295

Tepecik, A. (2002). *Grafik sanatlar: Tarih-tasarım-teknoloji*. Detay Publishing.

Timuroğlu, V. (2013). *Estetik: Estetik üzerine (Vol. 218)*. Berfin Basın Yayın ve Tic. Ltd. Şti..

Tunalı, İ. (2008). *Felsefenin ışığında modern resim: Modern resimden avangard resme (7th ed.)*. Remzi Kitabevi.

Xu, T., Zhang, P., Huang, Q., Zhang, H., Gan, Z., Huang, X., & He, X. (2018). Attngan: Fine-grained text to image generation with attentional generative adversarial networks. In *Proceedings of the IEEE conference on computer vision and pattern recognition* (pp. 1316-1324). https://doi.org/10.48550/arXiv.1711.10485

Zhang, H., Xu, T., Li, H., Zhang, S., Wang, X., Huang, X., & Metaxas, D. N. (2017). Stackgan: Text to photo-realistic image synthesis with stacked generative adversarial networks. In *Proceedings of the IEEE international conference on computer vision* (pp. 5907-5915). https://doi.org/10.48550/arXiv.1612.03242

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Research Article *Araştırma Makalesi* DOI: 10.54864/planarch.1767666

The Role of Urban Design in Enhancing Humanization in Libyan Cities Through Place Making and Developing Public Spaces

Yer Oluşturma ve Kamusal Alanların Geliştirilmesi Yoluyla Libya Şehirlerinin İnsan Odaklı Düzenlenmesinde Kentsel Tasarımın Rolü

Khaled ELFAKI[1]
[1]Department of Architecture and Urban Planning, Libyan Academy, Tripoli, Libya
Ali ISSA[2]
[2]Department of Architecture and Urban Planning, Libyan Academy, Tripoli, Libya
Hosain BAKOOSH[3]
[3]Department Civil Engineering, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Institute of Natural Science and Technology, Ankara, Türkiye
Salah HAJISMA[4]
[4]Department of Architecture, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Architecture, Ankara, Türkiye

This research was produced as part of the academic study conducted by the first author under the supervision of the second author at the Libyan Academy for Postgraduate Studies, Department of Civil and Architectural Engineering, Division of Architecture and Urban Planning – Tripoli, Libya, 2025, - in cooperation with the 3rd and 4th authors.

Received / Geliş Tarihi	18.08.2025
Revision Requested / Revizyon Talebi	13.09.2025
Last Revision / Son Revizyon	16.09.2025
Accepted / Kabul Tarihi	18.09.2025
Publication Date / Yayın Tarihi	20.09.2025

Corresponding author / Sorumlu Yazar: Khaled ELFAKI

E-mail: khaled.elfaki@gmail.com

Cite this article: Elfaki, K., Issa, A., Bakoosh, H., & Hajisma, S. (2025). The Role of Urban Design in Enhancing Humanization in Libyan Cities Through Place Making and Developing Public Spaces: Case Study. *PLANARCH - Design and Planning Research*, 9(2), 484–497. doi.org/10.54864/planarch.1767666

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

ABSTRACT

Most countries globally confront the challenge of escalating population densities, accompanied by an increase in private transportation. This phenomenon has led to the degradation of urban environments in these nations, with a severe scarcity of urban spaces for residents, resulting in settings unsuitable for health and social well-being. Libya has long grappled with this issue, reaching a point where mechanical requirements superseded spatial needs of the populace. This has fostered behavioral randomness and a deficiency in urban patterns that preserve the human environment and foster the concept of humanization. This research, within its theoretical framework, illuminates the concept of urban design and its foundational principles. In its practical application, it presents a case study of an urban area, proposing strategies to revitalize urban spaces to accommodate the population and improve their environmental, social, health, and recreational needs. The study underscores the urgent necessity to re-evaluate the urban design paradigm to achieve appropriate humanization for community members in Libya.

Keywords: Urban design, humanization, public spaces, urban revitalization.

ÖZ

Günümüzde dünya genelinde pek çok ülke, hızla artan nüfus yoğunlukları ve buna paralel olarak özel ulaşım araçları kullanımındaki kayda değer yükseliş ile karşı karşıya bulunmaktadır. Bu durum, mekânsal morfolojinin bozulmasına, kamusal kentsel alanların miktar ve işlev bakımından azalmasına, ayrıca sağlık ve toplumsal sürdürülebilirlik açısından elverişsiz mekânların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Libya uzun yıllardır bu sorunla mücadele etmekte olup, süreç mekanik gereksinimlerin halkın mekânsal ve toplumsal ihtiyaçlarının önüne geçtiği kritik bir eşiğe ulaşmıştır. Bunun sonucu olarak kentsel dokunun sürekliliği zayıflamış, davranışsal rastlantısallık artmış ve insan-merkezli mekânsal düzenlemeleri destekleyen kentsel örüntüler giderek ortadan kalkmıştır. Bu araştırma, kavramsal çerçevesinde kentsel tasarım kavramını, onun kuramsal dayanaklarını ve temel ilkelerini ayrıntılı olarak tartışmaktadır. Çalışmanın uygulamalı kısmında, seçilmiş bir kentsel alan kapsamlı bir vaka analizi yöntemiyle ele alınmakta ve nüfusun barınma kapasitesini artıracak, çevresel kaliteyi iyileştirecek, sosyal bütünleşmeyi destekleyecek ve sağlık ile rekreasyonel gereksinimleri karşılayacak mekânsal canlandırma stratejileri geliştirilmektedir. Araştırma, Libya'daki kentsel tasarım paradigmalarının güncel kentleşme eğilimleri ışığında yeniden değerlendirilmesi gerektiğini, bu sürecin yalnızca fiziksel çevrenin değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin ve kamusal yaşam kalitesinin de insan odaklı olarak düzenlemesinin aciliyet arz ettiğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel tasarım, insan-odaklı düzenleme, kamusal alanlar, kentsel canlandırma.

Introduction

Urban squares and public places constitute a significant component of a city's urban fabric, serving as essential facilities that foster social interactions among residents and their surrounding environment. They also represent promising avenues for investment and for diversifying the city's economic resources, in addition to contributing to the activation of environmental protection programs and the reduction of pollution.

Urban planners have consistently emphasized the importance of addressing critical urban challenges, such as efficient land use, improved traffic management, accessibility (Peter, 1968), and the reconciliation of economic demands (Rabbat, 2012). Within this context, placemaking is widely regarded as a complex and multidimensional approach in urban studies, with particular emphasis on public open spaces—such as streets and parks—which form the foundation of community identity. In both theory and practice, placemaking is essential and closely associated with the design and planning of open spaces (Antonić et al., 2023).

The concept of urban public space is inherently defined as a socially oriented environment (Habermas et al., 1974), where individuals gather to exchange ideas and engage in interaction. Such an environment provides a platform for participation, enhancing both emotional and social bonds. Public spaces thus function as central nodes of social life and play a fundamental role in enriching the overall urban experience (Ujang et al., 2018). According to Arendt, public space represents a domain where everyone can see and hear what is publicly displayed, thereby granting it the widest possible reach. Conversely, some scholars argue that a clear distinction must be made between public and private urban spaces, given their divergent functions and impacts on communities (Madanipour, 1996).

Placemaking, as defined by the Project for Public Spaces (PPS), is both a philosophical and practical approach to reshaping public spaces. This approach places people at the center of planning, design, and management processes, with the overarching aim of enhancing quality of life and promoting equitable economic opportunities for all, regardless of status (Kent, 2017). In other words, placemaking seeks to transform public spaces into environments that stimulate social interaction, foster well-being, and facilitate economic exchange, in alignment with the needs and aspirations of individuals who live, work, and spend their time in these settings (Vukmirovic & Gavrilović, 2020).

In the Libyan context, community participation in urban planning remains limited in practical terms. Typically, it is measured through surveys and interviews with small, segmented groups, including the elderly, youth, and children, which provides only a partial view of public needs and perceptions. Such an approach does not adequately capture the diversity of community perspectives, restricting the potential of placemaking initiatives to respond effectively to the real needs of residents. Strengthening genuine participatory mechanisms is therefore crucial for ensuring that public spaces not only reflect the aspirations of all social groups but also contribute to sustainable and inclusive urban development.

This concept has redefined the perception of urban squares and public places, transforming them into vibrant extensions of residential environments where residents simultaneously interact with each other, the broader environment, and the space itself (Sabry & Al-Salam, 2019).

In the Libyan context, rapid population growth and the diversification of economic and service activities have led to significant population congestion in certain attractive areas. This has resulted in traffic bottlenecks, the erosion of spatial identity, disorganization within urban components, and inconsistencies between pedestrian and vehicular circulation—ultimately generating randomness across the entire urban system. Moreover, the neglect of green spaces has exacerbated visual and environmental degradation, as well as a decline in spatial comfort.

Accordingly, the significance of this research lies in applying the concept of placemaking to develop a multi-functional urban environment that integrates functional, recreational, and aesthetic dimensions. By adopting urban design principles that address the needs of residents and enhance their well-being, the research aims to establish an attractive urban center that reinforces the concept of humanization, which prioritizes the creation of a human-centered environment. Furthermore, this model may serve as a framework for guiding the development of urban communities in Libya.

In alignment with this approach, the study employs humanization and placemaking indicators established by the United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat, 2016), in conjunction with Mehta's (2014) framework for public space evaluation and the placemaking principles advanced by the Project for Public Spaces (PPS, 2016).

To achieve the research objectives, this study employed a descriptive-analytical method, including a review of references, scientific journals, and similar studies on urban design principles. Additionally, fieldwork was conducted in Ain Zara Municipality, Tripoli, Libya—one of the most densely populated areas with approximately 285,000 residents (2017 census), located about 15 kilometers from the city center. The collected data informed the development of a proposal aligned with the study's objectives.

Research Problem

The research problem is articulated through the following points:

- Unorganized urban growth led to randomness in the classification and distribution of functions and use of spaces in the study area, resulted in unattractive environment for the public use.
- Absence of a mechanism to assess the extent to which urban- space satisfying functional, social and cultural requirements.
- Scarcity of studies related to the urban design process and its sequential stages in Libya.
- Increasing population growth, which has negatively impacted random development, coupled with the absence and neglect of urban design's role in creating a healthy society and achieving the concept of humanization.

As a result of rapid population growth and the expansion of diverse economic activities in the absence of effective and appropriate urban planning, several critical issues have emerged, including the loss of spatial identity and increasing congestion. These conditions have intensified conflicts between vehicular and pedestrian movement, contributing to widespread urban-disorder. Moreover, the neglect of green spaces has resulted in environmental and visual degradation, alongside a significant decline in spatial comfort. Therefore, it has become imperative

to analyze these challenges and develop sustainable solutions aimed at improving the urban environment, reorganizing its components, and ultimately enhancing the overall quality of life for residents.

Research Objectives

This research aims to analyze and address urban randomness, create an attractive urban environment, and enhance the quality of life by fostering a sense of belonging and integration within the community, ultimately achieving human comfort through the application of urban design and place making principals. The focus is on achieving the following points:

- Ensuring access to all facilities.
- Flexible design planning.
- Strategic identification of building locations.
- Encouraging social interaction.
- Preserving the environment and resources, economic support, and pollution reduction.

Research Importance

The importance of this research lies in revitalising the study area applying the concept of Placemaking to create a multi-functional urban environment that integrates aesthetic, recreational, and functional aspects. By implementing urban principles that meet residents' needs and enhance their comfort, along with creating an attractive urban center, this supports the concept of "Humanization," which focuses on shaping a human-centred environment. This concept can also serve as a framework for developing urban agglomerations in Libya.

Research Methodology

To achieve the research objectives, the study adopted a descriptive-analytical methodology, reviewing scientific journals and references, as well as information from the internet regarding similar studies on the application of urban design principles. Additionally, data obtained through field visits and used for a proposed design aims to fulfil the objectives upon which this study was built.

Previous Studies

Cilliers and Timmermans (2014) conducted a study that emphasized the role of placemaking and creative participatory planning in urban development. The research distinguished between space and place, underscoring the importance of transforming public spaces into meaningful environments through active community engagement. Moreover, the study examined a variety of planning tools, such as participatory approaches, guerrilla gardening, and interactive public participation, to promote urban design that responds to social and cultural needs.

Ali and Baper (2023) investigated the livability of commercial streets in Erbil, Iraq, through placemaking strategies. Their study analyzed how different aspects of pedestrian movement and urban design influence the vitality of street life. Employing questionnaires, fieldwork, and systematic observations, they developed a comprehensive framework for evaluating and enhancing street livability. The findings concluded that balanced placemaking dimensions improve social interaction, stimulate economic activity, and support environmental sustainability—making streets more attractive and accessible.

Sukasta et al. (2020) conducted a study on placemaking in Tanah Abang, Jakarta, Indonesia, examining the relationship between pedestrian way dimensions and pedestrian density within a commercial zone. The research explored how street vendors and traders influence pedestrian movement and shape urban spaces. Using both quantitative and qualitative methods, the study analyzed pedestrian flow, speed, and spatial allocation across four streets. The results revealed that narrower pedestrian pathways lead to higher pedestrian density, thereby intensifying the placemaking dynamics of the area.

In 2019, Sabry and Al-Salam published a paper that outlined the foundations of urban design and discussed various types of placemaking concepts. Their research integrated several case studies from the United States and Saudi Arabia within the broader framework of humanizing cities (Sabry & Al-Salam, 2019).

Dash and Thilagam (2023) examined the concept of creative placemaking as a strategy for strengthening community cohesion in urban environments. Their study demonstrated that placemaking extends beyond physical design to encompass community identity, collective memory, and ecological connectedness. By evaluating indicators such as urban happiness, place attachment, and spatial perception, the authors developed a conceptual framework for public green spaces in densely populated areas. The research highlighted the critical role of community participation and expert collaboration in shaping inclusive and comprehensive urban environments (Dash & Thilagam, 2023).

The Concept of Urban Design

Urban design is the process of creating a physical environment within an urban area that facilitates social, economic, and aesthetic activities. It involves the integration of physical elements, including buildings, public spaces, infrastructure, and natural landscapes, to establish a cohesive and dynamic urban environment. Furthermore, urban design considers the political, social, and economic dimensions of the urban context (Peter, 1968).

The Concept of Place-Making in Urban Design

Place-making focuses on activating public spaces by involving the community in their design and development through brainstorming, interviews, and understanding residents' needs. It includes interventions such as seating, greenery, cultural events, and improved lighting. These strategies enhance quality of life, foster a sense of belonging, and create vibrant, interactive urban environments (PPS, 2016).

Types of Placemaking

Studies identify four main types of placemaking, each designed to achieve specific objectives and exert different levels of impact:

Strategic Placemaking: This approach focuses on creating high-quality places that are particularly attractive to talented professionals, encouraging them to live and remain in the area. Although the process may take longer (approximately 5–15 years), it yields substantial benefits due to its large scale and higher investment requirements (Sabry & Al-Salam, 2019).

Standard Placemaking: This involves developing high-quality places where people wish to live, work, play, and learn. It gradually enhances the quality of the area through multiple independent projects and activities (Wyckoff, 2014).

Creative Placemaking: Creative placemaking emphasizes the role of individuals and institutions in shaping the social and urban characteristics of neighborhoods, towns, cities, or regions through art and cultural activities. Artists and cultural organizations become integral components of the placemaking strategy (Sabry & Al-Salam, 2019).

Tactical Placemaking: This method creates quality places through small, incremental, and carefully considered interventions in public spaces. It aims to achieve functional or urban improvements through a combination of minor projects and short-term activities (Markusen et al., 2010).

Placemaking Criteria

Derived from the Project for Public Spaces (PPS) guidelines and the works of Jan Gehl, the key criteria include:

- Spatial Quality: Clarity of spatial organization and harmony with the human scale.
- Functional Diversity: A mix of activities that cater to the diverse needs of the community.
- Accessibility: Ease of reaching the site on foot or through various transportation modes.
- Sense of Place and Identity: Reinforcing local character and cultural heritage.
- Social Interaction: Encouraging encounters and communication among users.
- Safety and Comfort: Ensuring physical and psychological security for all (Stagias & Mahmoud, n.d.).

Humanization Criteria

- Based on research by UN-Habitat, William H. Whyte, and Jan Gehl, the main criteria include:
- Human Scale: Aligning spatial dimensions with human proportions and movement.
- Usability: Ensuring spaces are suitable for daily and effective use.
- Sensory Experience: Incorporating visual, auditory, and tactile elements to enrich user experience.
- Spatial Equity: Providing equitable access for all age groups and social segments.

Active Mobility: Supporting walking, cycling, and other forms of physical activity (UN-Habitat, 2016).

Justification for Criteria Selection

These criteria were selected for their comprehensive integration of physical, social, and cultural dimensions, providing a robust framework for objectively assessing the extent to which urban interventions can enhance quality of life and foster the development of more human-centered cities (Gehl, 2010; UN-Habitat, 2016).

The Case Study

Car ownership is a key indicator reflecting the level of economic and social development. However, a high rate of car ownership, as observed in countries such as New Zealand, the United States, Poland, Italy, and Australia (exceeding 700 cars per 1,000 people), poses significant threats to the urban environment. It also diminishes social interaction and adversely affects public health, as well as mental and psychological well-being (URL-1). In the Arab context, Libya ranks among the highest, with 490 cars per 1,000 people, as shown in Table 1. This figure is particularly high given the challenging economic and political conditions, indicating a heavy reliance on private vehicles due to the limited efficiency of public transportation. According to the 2006 census, Libya had an estimated 3.3 million cars for a population of 7 million, excluding vehicles owned by foreign nationals not reflected in official statistics. Therefore, urban planning strategies should focus on reducing dependence on private cars by creating public spaces that function as urban centers meeting residents' daily needs. Such interventions would reduce vehicle dependence and help prevent traffic accidents that cause fatalities and property damage (URL-1).

Table1.
Percentage of car ownership in Arab countries compared to the population (URL-1)

No	The state	Number of cars per 1,000 persons
1	Libya	491
2	Syria	472
3	UAE	343
4	Algeria	144
5	Morocco	112
6	Iraq	111
7	Egypt	64

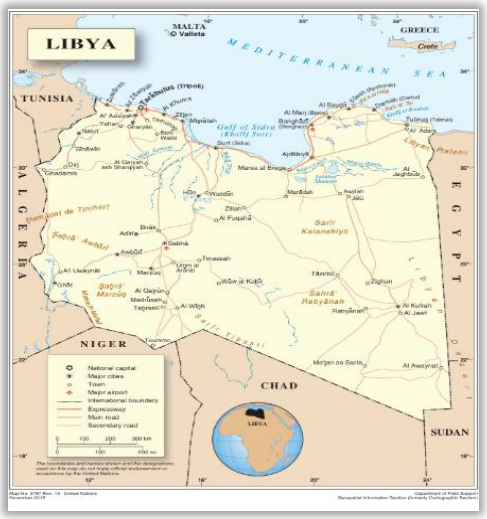
The Case Study Definition

- The project is located in Libya, within the boundaries of the Ain Zara Municipality, one of the municipalities of the capital, Tripoli, as shown in Figure 1. This municipality is the most densely populated, with approximately 285,000 residents (2017 census). The site is about 15 kilometers from the center of Tripoli.
- Ain Zara Municipality borders the Central Tripoli Municipality and Tajura and Abu Salim Municipalities. Its location is central among the municipalities, and it includes many shops and branching streets, making it a commercial, industrial, and residential center, as shown in (Figure 2).
- The project is located on Al-Mashtal Road, one of the main roads in the Ain Zara Municipality, as shown in Figure 2. It is bordered to the north by the Fernaj area and University Road, to the south by Wadi Al-Rabie, to the west by Salah Al-Din neighborhood, and to the east by Bir al-Usta Milad suburb, which belongs to Tajura Municipality.

The project is located on one of the commercial streets branching from Al-Mashtal Road, and the street extends approximately 650 meters, as shown in (Figure 3). It connects two intersections, with irregular commercial buildings on both sides. Additionally, it features secondary commercial squares that lack distinctive architectural identity. Therefore, as a result of rapid population and urban growth, the area has developed into a center for diverse uses, including residential, commercial, and mixed-use, with the provision of administrative and health services. However, commercial activities such as restaurants, cafes, and retail stores are spread randomly and unorganized, reflecting a lack of effective urban planning.

Figure 1.
The administrative boundaries of the municipality of Ain Zara within the city of Tripoli - Libya (URL-2)

City of Tripoli

The Ain Zara Municipality

Figure 2.
Project site boundaries and branching streets (URL-3)

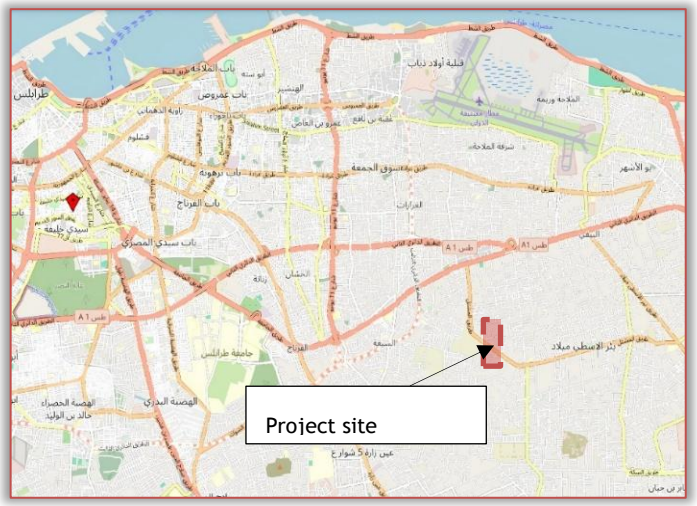
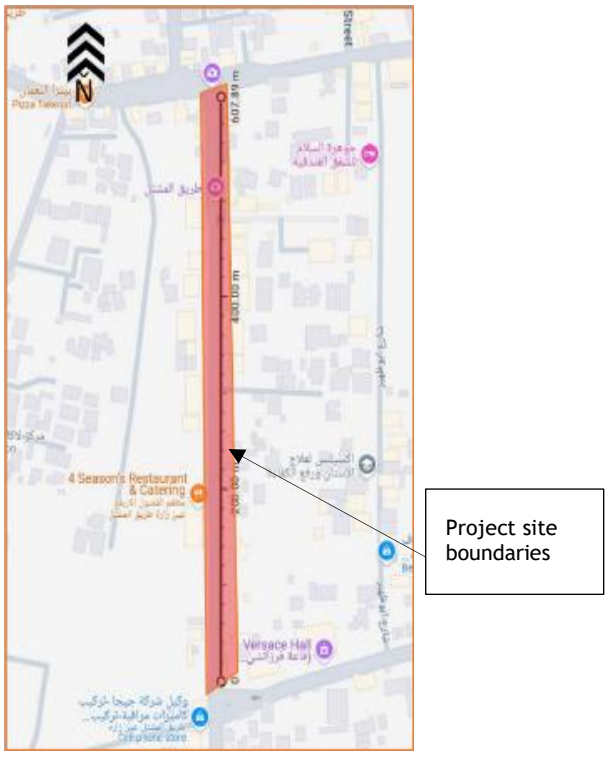

Figure 3.
Project site boundaries and branch streets (URL-3)

Current Situation

According to the research methodology followed and through field visits to the study site, several negatives were identified, as shown in (Figure 4). These are as follows:

- Traffic density and congestion result from the high number of traffic vehicles.
- Lack of parking spaces at the site.
- Complete absence of vegetation and green spaces.
- Neglect of sidewalks and the absence of pedestrian areas.
- Functional overlap of buildings and contraction in their heights, leading to a lack of organization and urban planning.
- Absence of ideal and healthy urban life components.

Figure 4.
Current Situation of the case study (prepared by the author)

Based on the research and field visits, the following data were obtained (Table 2).

Table 2.
Statistics for the Case Study (prepared by the author)

No.	Statement	Number	Source
1	Population Density	285,000 people (2017 census)	Wikipedia – International Internet Network
2	Traffic Density	No accurate statistics	Traffic and Transportation Administration, Ain Zara Municipality - Tripoli
3	Age Groups	All age groups	Field visits and observations by the researcher

Project Vision and Objectives

The project vision is to make a public space that enhances the quality of urban life and serves as an attraction for all surrounding regions. It also aims to meet the spatial, administrative, service and recreational needs of residents by applying the principles and objectives of place making to reach a humanization- approach.

- The project also has several main objectives, including:
- Enhancing pedestrian flow by closing the street and diverting vehicular traffic to reduce the dominance of vehicle traffic.
- Creating a welcoming environment for public gatherings, events, and entertainment through the design of the urban space on the site.
- Enhancing the architectural and urban significance of the urban space and arranging urban elements in a way that contributes to meeting the needs of residents of all categories and reducing slums.
- Ensuring accessibility to the urban area for everyone, including people with disabilities, break the visual tide of the street with urban furniture works.

Advantages of Site

Through research and analysis, several strengths of the case study site have been identified, making it an attractive urban area. The most notable are the following:

- The site is located in a commercial and entertainment area, enhancing the diversity of urban activities.
- The site is located between two intersections, it forms a strategic connection point, which contributes to facilitating the movement of entry and transfer to an urban area without obstructing traffic.
- It is in an area experiencing rapid population and demographic growth, which contributes to a variety density of age categories and enhances social interaction.
- The urban fabric of the region is predominantly relatively modern, allowing for the creation of urban designs that complement the aesthetic form with flexibility and efficiency.

Selected Place-making Strategy

Considering the characteristics of the study site and the socio-cultural context of a Libyan city with deficiencies in public space quality, the "Place-making Plus" strategy was selected as the methodological framework for the urban intervention. Developed by the Project for Public Spaces (PPS), this strategy integrates traditional placemaking principles with sustainable urban development concepts, aiming to enhance community participation, improve quality of life, and stimulate the local economy (PPS, 2016).

Rationale for Strategy Selection

- Contextual Relevance: Flexible and adaptable to urban environments with complex challenges (social, economic, and spatial).
- Human-centered Focus: Places human experience at the core of the design process, aligning with humanization objectives.
- Integration of Spatial and Social Dimensions: Combines physical interventions with social and cultural activities to reinforce the site's identity.
- Measurable Outcomes: Provides indicators that can be monitored before and after implementation.

Implementation Steps in the Project

- Site Diagnosis: Gathering data on pedestrian flows, space utilization, and behavioral patterns.
- Community Engagement: Conducting workshops with residents and stakeholders to identify needs and priorities.
- Integrated Design: Developing design solutions that link spatial quality criteria with humanization indicators.
- Proposed implementation phases: Starting with quick, low-cost interventions (Lighter, Quicker, Cheaper) leading to permanent improvements.
- Humanization and place making evaluation: measuring the impact using humanization and place making indicators.

Analysis of Existing Challenges Related to Place-making

The selected study area faces a set of challenges that directly affect the quality of public space and its ability to meet the needs of the local community. These challenges were identified through field observation, data analysis, and informal interviews with site users. They can be classified into four main categories:

Infrastructure Challenges:

- Poor and discontinuous sidewalks, hindering pedestrian flow and accessibility for people with disabilities.
- Deterioration of public lighting systems, reducing the sense of safety at night.
- Lack of adequate street trees and shaded pathways, increasing heat stress during summer.

Social and Cultural Challenges:

- Limited social interaction in public space due to the absence of attractive activities.
- Dominance of individualistic behaviors, such as parking cars in pedestrian areas.
- Weak sense of place and identity caused by the absence of cultural and visual character.

Organizational and Administrative Challenges:

- Absence of an integrated plan for managing and

maintaining the public space.

- Multiple responsible entities with poor coordination among them.

Environmental Challenges:

- Limited integration of green solutions (e.g. grassed areas or rainwater drainage systems).
- Increased visual pollution due to unregulated advertisements or informal construction.

Impact on Place-making

These challenges limit the public space's capacity to be vibrant, safe, and attractive, and hinder the achievement of the humanization and place-making criteria outlined in this research.

Analysis of site

The site was analyzed environmentally, showing temperatures, wind patterns, and land uses, as illustrated in Figures 5-9, and 22. Main findings from this analysis include:

- The site serves as a connecting link between multiple paths.
- The land uses are commercial, residential, and mixed.
- The site is characterized by the Mediterranean climate and prevailing northeastern winds.
- Minimum temperatures range between 18-24˚C, and maximum temperatures range between 35-42˚C.

Figure 5.
Sun chart for the site (URL-4)

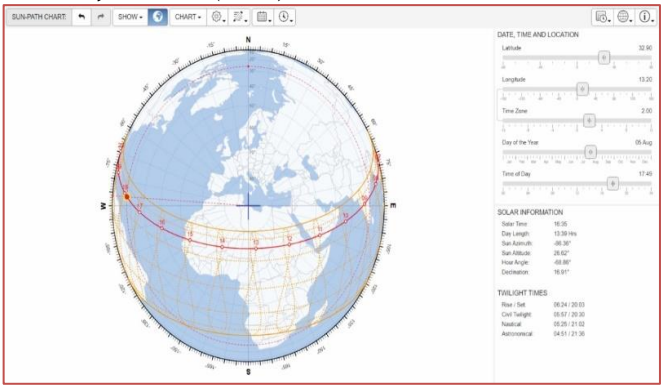

Figure 6.
Shadow motion chart (URL-5)

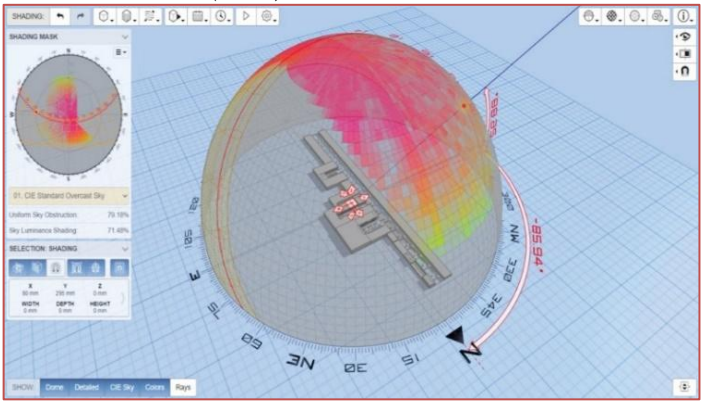

Figure 7.
High temperature chart (URL-4)

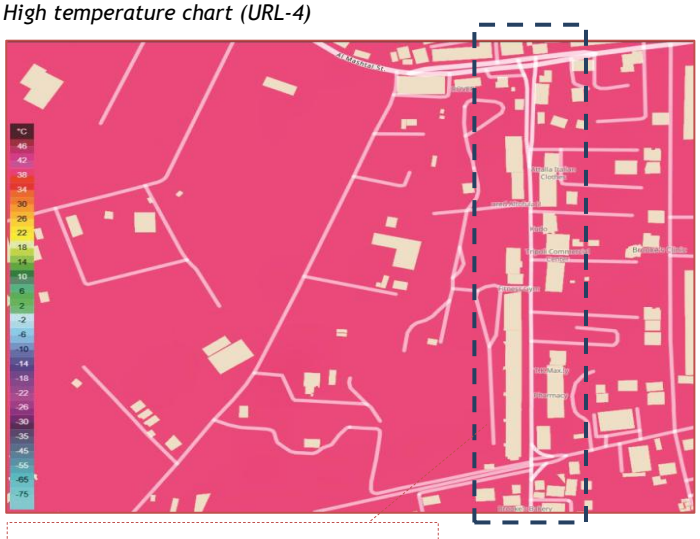

Figure 8.
Low temperature chart (URL-5)

Figure 9.
Wind movement above 10 meters above the ground (URL-5)

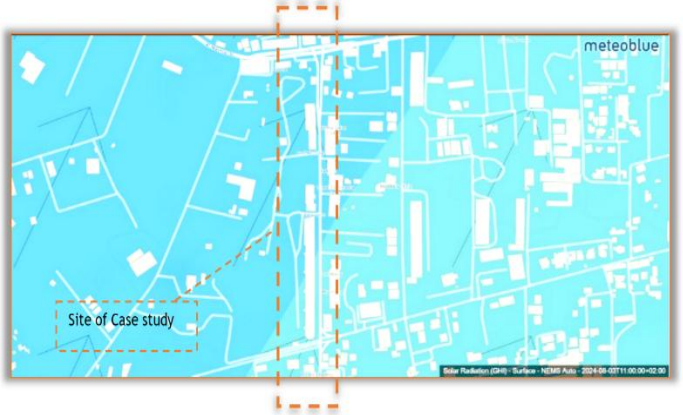
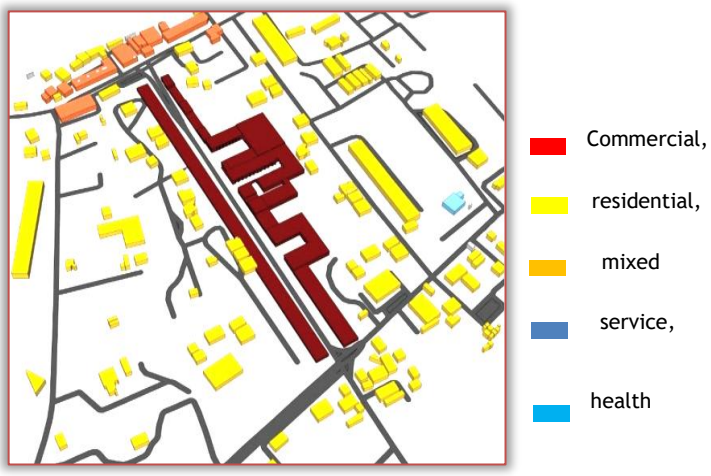

Figure 10.
Land uses (prepared by the author)

Assessment of How the Project Addresses Challenges and Supports Humanization

In light of the multiple challenges facing the study site, the proposed urban intervention was designed to directly tackle these issues, with a focus on enhancing the humanization of the public space. Below is a detailed assessment linking each challenge with specific solutions and their impact on user experience quality:

- **Infrastructure:**
  - Developed a continuous and wide sidewalk network, including dedicated paths for people with disabilities, improving mobility ease and universal accessibility.
  - Installed improved public lighting systems using energy-efficient technology, enhancing safety and comfort during nighttime.
  - Introduced shaded areas planted with native, climate-resilient trees, reducing summer heat and providing comfortable spaces for recreation.
- **Social and Cultural:**
  - Created open spaces dedicated to cultural and recreational activities, stimulating social interaction and making the place a community destination.
  - Organized designated parking areas away from pedestrian zones, reducing negative individualistic behaviors.
  - Designed visual identity elements inspired by local Libyan heritage to strengthen the sense of belonging and place distinctiveness.
- **Organizational and Administrative:**
  - Proposed a community management framework involving representatives from governmental bodies and local residents to ensure continuous coordination and effective maintenance.
  - Established a routine maintenance plan covering landscaping coordination and regulation of advertisements and encroachments.
- **Environmental:**
  - Integrated green spaces and rainwater drainage systems to reduce environmental pollution and improve air quality.
  - Regulated billboards and construction sites to maintain urban aesthetics.

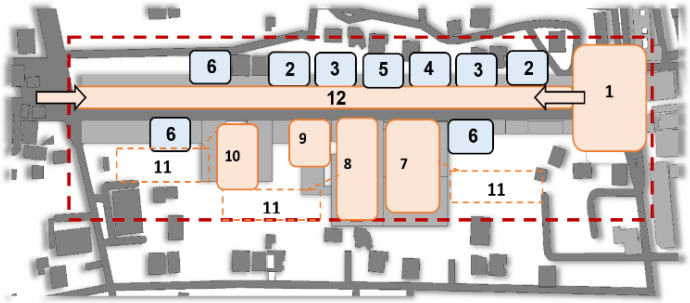
Impact on Humanization

These solutions not only improve the physical infrastructure but also enhance the sensory and social experience of users, creating a holistic human-centered space that promotes interaction, safety, belonging, and encourages physical and psychological well-being, in alignment with the previously defined criteria.

Design Proposals of the Project

- Through a detailed study of the site aim, the concept for the design proposals has evolved, aiming to transform the street to an urban space, as showed in (Figure10). The following are the main aspects of this proposal:
- Closing the street to vehicles: The entire street is modified to a pedestrian area to enhance safety and encourage social-interaction.
- Paving the street with vast-gap tiles: Using paving materials with wide gaps to create a sense of expansion and visual openness.
- Adding green spaces and waterways: Create water streams, fountains, and small green spaces to promote environmental sustainability and aesthetics.
- Enhancing vegetation: Appropriating areas for planting various trees to enhance air quality and create an environmental atmosphere.
- Providing seating spaces: Designing and composing seats in pedestrian areas and around trees to include user comfort and enhance social engagement, while improving distribution for maximum benefit of urban space.
- Allocating areas for children's to play: Designing small-dedicated spaces for children's games to enhance social interactions.
- Making large canopies: Installing shade structures in pedestrian spaces to offer safeguard from climates conditions.
- Construction of an open building: Designing an attractive space for cultural activities such as forums, seminars, and exhibitions.
- Providing parking spaces: A parking facility is provided at the entrance to facilitate access to the urban space.
- Designing subspaces: Making 3 distinguished spaces with different styles to avoid boredom and improve visual and functional variety.
- These proposals aim to transform the street into a complete urban space that enhance quality of life and meets society needs.

Figure 11.
Design proposals (prepared by the author)

1. Parking lots • 2. Playgrounds • 3. Seating areas • 4. Green spaces • 5. Trees • 6. Buildings • 7. Restaurants and cafés • 8. Shops and restaurants • 9. Amusement rides (e.g., Disney rides) • 10. Retail shops • 11. Intersecting plaza • 12. Main pedestrian plaza.

Project Details

The project has been divided into four areas, as seen in (Figure 12), which illustrate the project details and its components, as will be explained bellow.

The first Zone A

The design of this area features a main entrance with parking, leading to an extended pedestrian zone beginning at the water surface. The site includes green spaces, children's play areas, and seating arrangements, all surrounded by trees and shrubs, with diverse tree species planted along both sides to enhance environmental sustainability (Figure 13). Additionally, the building facades have been improved with cladding, sunshades, and decorative elements to enhance their aesthetic appeal.

The second Zone B

The design of this area includes an extension of the pedestrian from Area A, with all its mentioned components, as shown in (Figure 14). It also features a sub-square with restaurants, and a small mall. To make it a vital central zone, large and high sunshades have been added, extending from the inner to outer square, with unification of the color and size of the tiles, to enhance visual continuity between Zones A and B. To improve the environmental impact, different shrubs and trees, palm trees, and green spaces were added. As well as, the facades have been beautified, as seen in (v2) by adding sun breakers, stone cladding, advertising signs, and various seating options.

Figure 12.
General model and division of the design areas (prepared by the author)

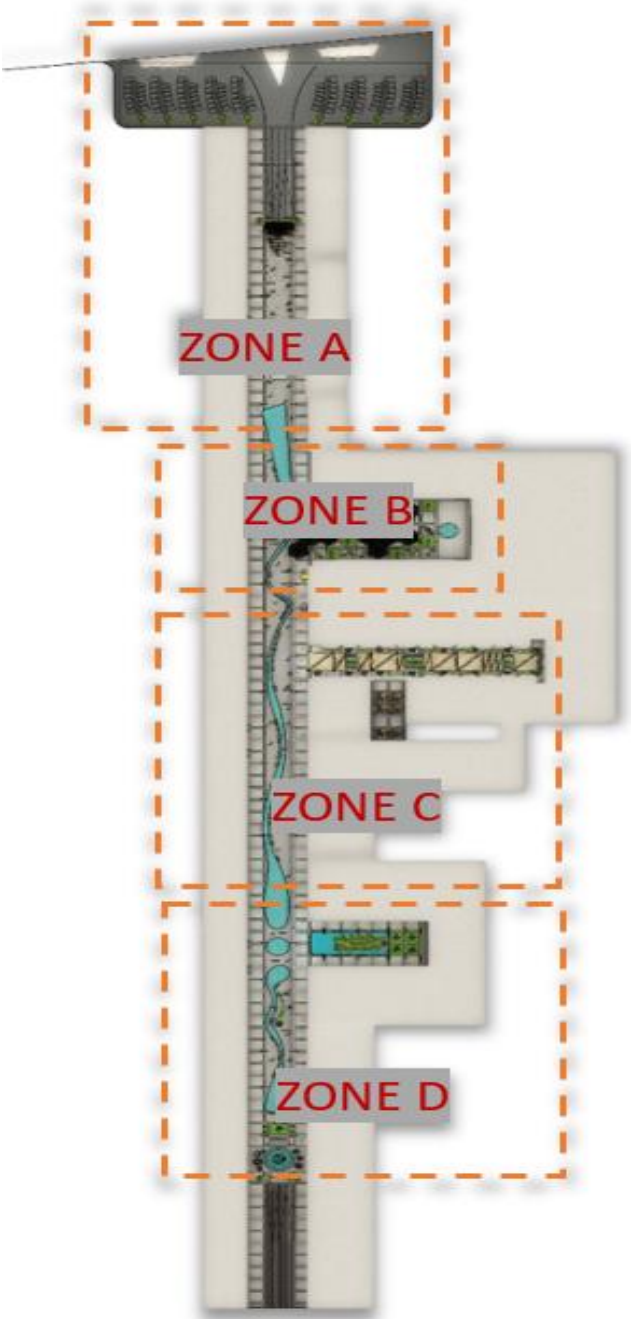
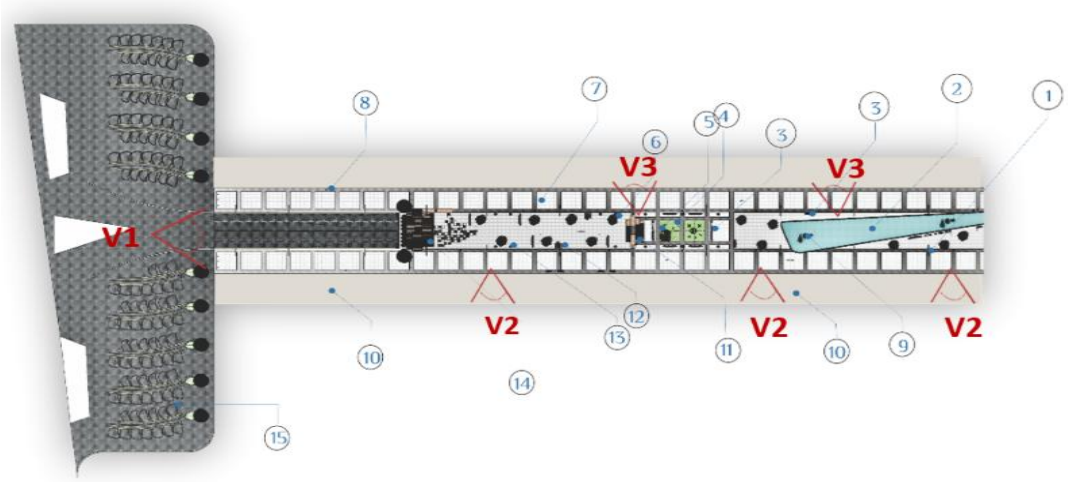

Figure 13.
Zone A. Design detail plan and facades for zone (A) (prepared by the author)

1. Lighting poles 2. Water feature 3. Seating benches 4. Green spaces 5. Children's playground 6. Trees 7. Medium-rough tiles 8. Rough concrete tiles 9. Fountains 10. Buildings 11. Wooden arched canopies 12. Advertising signs 13. Trash bins 14. Interactive building 15. Parking

1. Metal façade 2. Palm trees

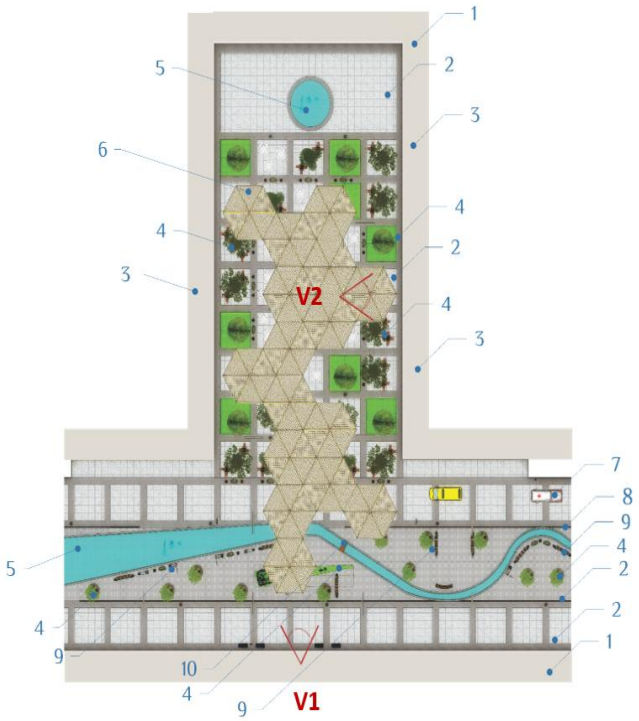

1.Glass facade 2. Urban planters 3. Metal facade 4. Natural stone cladding 5. Metal canopies

1. Metal canopies 2. Brand signage 3. Aluminum composite material 4. Wood cladding 5. Glass cladding 6. Natural stone cladding

Figure 14.
Zone B. Design details plan for Zone (B) (prepared by the author)

1. Buildings 2. Paving tiles 3. Restaurants and cafés 4. Green spaces and trees 5. Water feature 6. Tension fabric canopies 7. Ambulance 8. Stormwater drainage channels 9. Seating benches 10. Timber footbridge

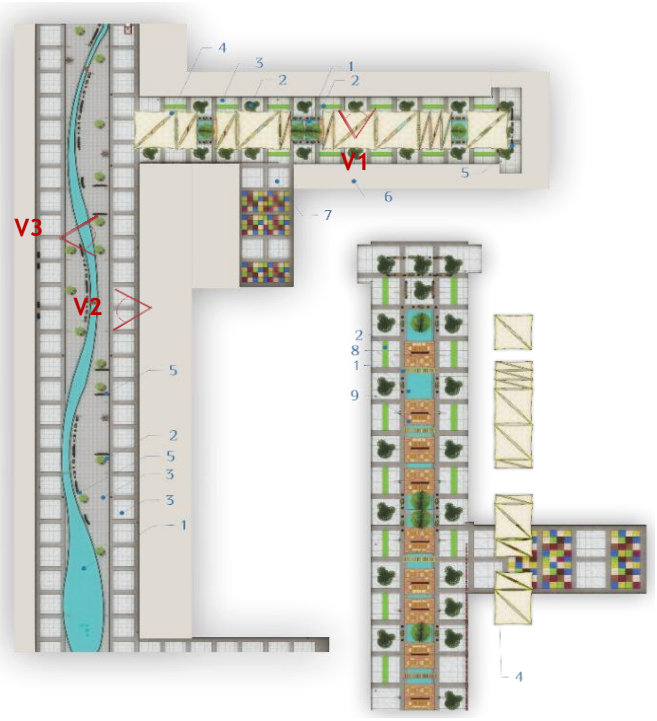
1. Glass Façade 2. Timber Cladding 3. Brand Signage

The third Zone C

This area branches out from Area A, another sub-square emanates from it, containing shops. Concrete canopies and movable sun breakers have been added to the building facades. It also includes a body of water with wooden bridges and tables placed on it. The space is covered with tent-like canopies, and the children's play zone has been featured with an eye-catching design inspired by Disneyland formations and illustrations, as seen in (Figure 15).

To make a recreational character, the vegetation cover was enhanced by adding palm trees, various other trees, and green spaces, and the facades were clad with metal panels and equipped with sun breakers.

Figure 15.
Zone C. Design details plan and facades for area (C) (prepared by the author)

1. Water Feature 2. Green Spaces 3. Paving 4. Tensioned Fabric Structures 5. urban Furniture/Seating 6. Retail and Food & Beverage (F&B) Units Disney 8. Timber Pedestrian Bridges 9. Timber Decking stage.

1. Operable Metal Sunshades 2. Glass Façade 3. Brand Signage.

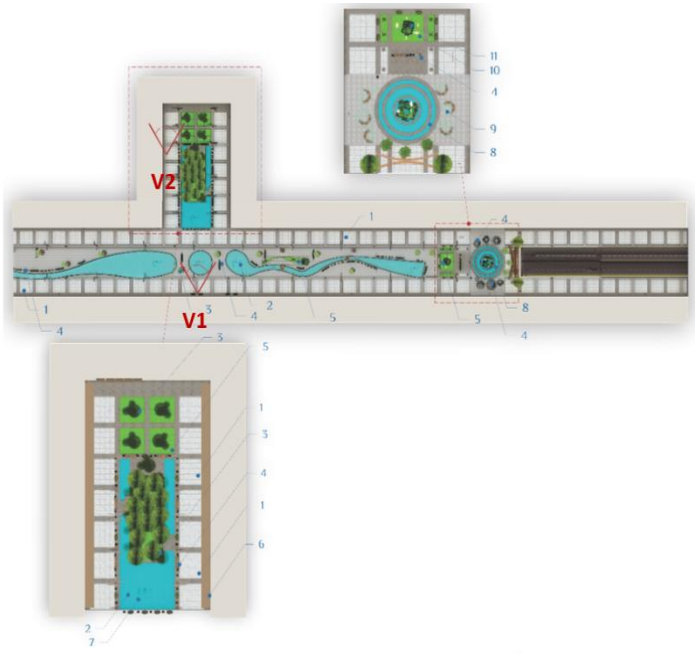
1.Metal Canopies. 2.Brand Signage. 3.Stone Cladding. 4.Glass Façade.

Fourth Area D

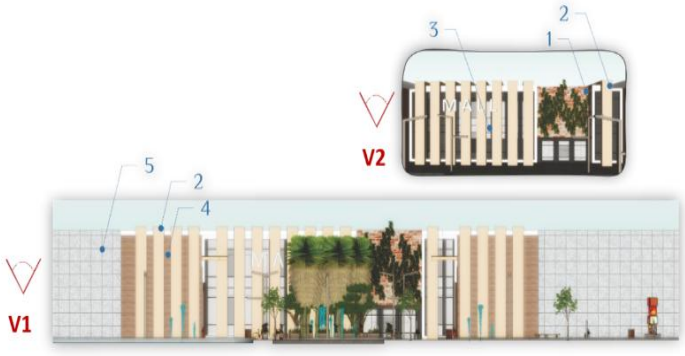
This area is located at the end of the project, on the eastern side of Area A. As shown in Figure 16, it combines a secondary square with shops and stores. Additionally, a water feature runs through the area, surrounded by a dense group of trees and palm trees to enhance the vegetation cover.

Glass-infused Composite material was also added as a cladding for the mall located in the square. Additionally, a plant element was added at its entrance, while maintaining the same flooring materials to enhance visual communication between the squares.

Figure 16.
Zone D .Design details plan and facades for area (D) (prepared by the author)

1.Paving 2.Water Feature 3.Tree Planting 4.Seating/Benches 5.Green spaces 6.Timber Shade 7.Fountains 8.Cascading Water Feature 9.Titanium Floor Panels 10.Kids' Play Zone 11.Landscape Boulders

1.Stone Façade 2.Composite Cladding 3.Glass Façade 4.Wooden Cladding 5.Tiled Wall

Elements used in the project

The project design includes urban furnishing elements for multi-purpose squares, such as various seating areas, bicycle racks, various planting beds, natural rock formations, metal sunshades, umbrellas, and lampposts. In the restaurant square, there are tables designed to reflect the urban and ecological environment, complemented by rainwater drainage covers and wooden bridges.

Regarding flooring and cladding elements, square-shaped floor tiles with wide gaps were used. For decoration purposes, medium-rough concrete tiles were used. In the center of the square, along the main pathway pedestrian, circular-patterned rough tiles were used (Figure 17).

As for wall cladding, different materials were used, including wooden panels, stone cladding, and black granite marble. As well as, different types of trees and palm trees were integrated to improve the project's environmental character. Furthermore, numerous advertising and directional signs were added to enhance movement flow and facilitate easy access to all facilities.

Figure 17.
Elements used in the project (prepared by the author)

3D Visualization of the Project: Realistic Representation

In order to convey the spatial and functional qualities of the proposed design with the highest possible degree of clarity, the project was modeled and presented through detailed three-dimensional visualizations. These visualizations were developed using a combination of specialized design and rendering software, including (AutoCAD) for precise technical modeling, (SketchUp) for volumetric exploration, (V-Ray) for photorealistic rendering, and (Adobe Photoshop) for post-production enhancement.

The generated images illustrate not only the architectural components and materiality of the project but also the dynamic behavior of sunlight and shadow across different times of the day. Specifically, daytime conditions are demonstrated in (Figure 18), while evening lighting scenarios are represented in (Figure 19). This approach provides viewers with a more immersive understanding of the proposed design, enabling a comprehensive evaluation of its spatial organization, aesthetic character, and environmental responsiveness.

Figure 18. *Scenes of the daytime simulation of the project (prepared by the author)*

Figure 19.
Scenes of the evening simulation of the project (prepared by the author)

Discussion on Project Alignment with Place-making Criteria

The analyzed project represents a conceptual framework that demonstrates a strong alignment with the place-making criteria outlined in this research, indicating its potential effectiveness in enhancing public space quality and promoting humanization within the Libyan urban context. It is important to note that the project remains a theoretical and conceptual study and has not been implemented; the evaluation herein reflects anticipated outcomes based on design principles rather than realized interventions.

Spatially, the organizational design and layout have been conceptualized to respect the human scale, providing comfortable movement corridors and gathering spaces that conceptually foster social interaction. Functional diversity is addressed through the integration of multiple cultural, recreational, and social activities, designed to engage a wide range of age and social groups. Accessibility considerations are incorporated in the conceptual design, including pathways for people with disabilities, reflecting an inclusive planning approach.

The project conceptually reinforces sense of place and local identity through the integration of design elements derived from Libyan heritage, thereby enhancing potential community attachment. Nevertheless, opportunities for deeper community engagement remain critical to strengthen this sense of belonging. Conceptual provisions for social interaction include open areas equipped with seating and gathering spaces, designed to encourage interpersonal encounters and social cohesion. Safety and comfort are also addressed through proposed lighting strategies and movement monitoring concepts, intended to enhance perceived security.

Overall, while the project exists solely as a conceptual study, the analysis suggests strong alignment with foundational place-making principles. The study emphasizes the necessity of continuous evaluation, adaptive refinement, and active community participation in any prospective implementation phase to ensure that the proposed design achieves optimal performance and effectively fulfills its human-centered objectives.

Conclusion

humanization criteria, can produce tangible improvements in the quality of life within Libyan cities. By implementing the "Place-making Plus" strategy, multiple environmental, social, and administrative challenges were addressed, resulting in measurable enhancements in public space quality, increased social interaction, strengthened sense of belonging, and higher levels of safety and psychological comfort.

The study further emphasized the pivotal role of community participation in achieving these outcomes. Even when involving small, segmented groups, engaging residents facilitated the identification of local needs, prioritization of interventions, and ensured alignment of design solutions with lived community experiences. These findings underscore the fundamental importance of integrating social dimensions alongside physical and cultural aspects in urban design processes.

Moreover, the results highlight the necessity of continuous evaluation and monitoring mechanisms to sustain impact, promote inclusivity, and guide future urban development strategies. In this regard, the study provides a practical, replicable, and adaptable model for similar contexts both within Libya and beyond, contributing to a deeper understanding of the interrelationship between urban design, humanization, and community participation, while supporting comprehensive, human-centered urban development agendas.

Recommendations

Based on the findings of this study, the following recommendations are put forward to improve the quality of urban environments in Libya:

Comprehensive Urban Rehabilitation: Prioritize the rehabilitation and development of selected urban areas to create advanced, human-centered environments that address the social, cultural, and economic needs of residents.

Enhancement of Public Spaces: Develop urban squares, parks, and pedestrian areas to function as multifunctional hubs that encourage social interaction, community participation, and economic activity, while fostering a sense of belonging and safety.

Institutional and Regulatory Support: Decision-makers should establish and enforce regulatory frameworks grounded in evidence-based urban planning principles, ensuring sustainable and equitable urban development.

Sustainable and Adaptive Materials: Employ eco-friendly, flexible, and context-sensitive materials to enhance urban sustainability and functionality.

Community Engagement and Awareness: Actively involve local communities in the planning, design, and management of public spaces. Additionally, raise awareness of urban design concepts to empower residents and encourage collective efforts toward a well-structured and humanized urban environment.

Learning from International Best Practices: Draw on successful experiences from other countries regarding the formulation and implementation of urban planning regulations, adapting them to the Libyan context while considering local social, cultural, and environmental conditions.

Ethics Committee Approval Certificate: The authors declared that an ethics committee approval certificate is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – K.E.; Design – K.E.; Supervision – A.I.; Resources – K.E.; Materials – K.E.; Data Collection and/or Processing – K.E.; Analysis and/or Interpretation – K.E.; Literature Search – K.E.; Writing Manuscript – H.B.; Critical Review – S.H.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

References

Ali, A. S., & Baper, S. Y. (2023). Assessment of livability in commercial streets via placemaking. *Sustainability*, *15*(8), 6834.

Antonić, B., Dimelli, D., Rotondo, F., Delgado Jiménez, A., & Economou, A. (2023). Placemaking within urban planning: open spaces between regulations, design and digitalization. In *Dynamics of Placemaking* Volume 1. Placemaking in Practice–Experiences and Approaches from a Pan-European Perspective (Vol. 1, pp. 99–127). Brill.

Cilliers, E. J., & Timmermans, W. (2014). The importance of creative participatory planning in the public place-making process. *Environment and Planning B: Planning and Design*, *41*(3), 413–429.

Dash, S. P., & Thilagam, N. L. (2023). Developing a conceptual framework of creative placemaking for social cohesion. *Theoretical and Empirical Researches in Urban Management*, *18*(1), 5–26.

Habermas, J., Lennox, S., & Lennox, F. (1974). Entry on Jurgen Habermas. *The Public Sphere Encyclopedia Article (1964)*. New German Critique, *3*, 49–55.

Kent, F. (2017). From Fred kent at the project for public spaces–what is placemaking?][Accessed Online on 10 September 2019 from https://iqc.ou.edu/2017/07/10/kentsilberberg/].

Madanipour, A. (1996). Urban design and dilemmas of space. *Environment and Planning D: Society and Space*, *14*(3), 331–355.

Markusen, A., Gadwa, A., Arts, N. E. for the, Design, M. I. on C., Mayors, U. S. C. of, & Foundation, A. A. (2010). Creative Placemaking. National Endowment for the Arts. https://books.google.com.tr/books?id=-mR-lwEACAAJ

Mehta, V. (2014). Evaluating public space. *Journal of Urban Design*, *19*(1).

Peter, G. M. (1968). Public *squares: an analysis of an urban space form and itsd functional determinants*. University of British Columbia.

Project for Public Spaces. (2016). Placemaking: What if we built our cities around places? Project for Public Spaces. Retrieved from https://www.pps.org

Rabbat, N. (2012). The Arab revolution takes back the public space. *Critical Inquiry*, *39*(1), 198–208.

Sabry, T. T., & Al-Salam, N. A. A. (2019). Making Place in Urban Space. *Journal of Kufa Studies Center*, *1*(53), 30.

Stagias, A., & Mahmoud, I. (n.d.). Post-occupancy evaluation for tactical urbanism interventions through placemaking model: two case studies from the "Piazze Aperte" program in Milan. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 1–38. https://doi.org/10.1080/17549175.2024.2381532

Sukasta, K. A. G. (2020). Placemaking In Tanah Abang: Between Dimensions And Intensity Of Pedestrian Ways. *International Journal on Livable Space*, *5*(1), 1–10.

Ujang, N., Kozlowski, M., & Maulan, S. (2018). Linking place attachment and social interaction: towards meaningful public places. *Journal of Place Management and Development*, *11*(1), 115–129.

UN-Habitat. (2016). *World cities report 2016: Urbanization and development—Emerging futures*. Nairobi: United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat).

URL-1. Libya, R. (2024). *Libya ranked first among Arab countries in vehicle ownership*. Visual Capitalist. Retrieved September 3, 2024, from https://www.visualcapitalist.com/

URL-2. Ministry of Local Government - Libya. (2024). *Ministry of Local Government - Libya*. Retrieved October 12, 2024, from https://www.lgm.gov.ly/

URL-3. Google. (2024). *Google Maps*. Google. Retrieved September 10, 2024, from https://www.google.com

URL-4. Meteoblue AG. (2024). *Meteoblue: Weather Maps | Live Satellite & Weather Radar*. Retrieved October 16, 2024, from https://www.meteoblue.com/en/weather

URL-5. Hoffmann, T. (2024.). *SunCalc: Sun position, sunlight phases, sunrise, sunset, dusk, and solar data*. Retrieved October 16, 2024, from https://www.suncalc.org/

Vukmirovic, M., & Gavrilović, S. (2020). Placemaking as an approach of sustainable urban facilities management. *Facilities*, *38*(11/12), 801–818.

Wyckoff, M. A. (2014). Definition of placemaking: Four different types. *Planning & Zoning News*, *32*(3), 1.